

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2024-209

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Випуск 2 (209)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Випуск 2 (209). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2024. 382 с.

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань історії української та світової літератури, теорії літератури, компаративістики, проблемам українського та зарубіжного мовознавства в аспекті лінгвокультурології, лінгвокогнітивістики, етнолінгвістики, дискурсології й психолінгвістики, теорії та практики перекладу й прикладної лінгвістики, розвитку та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі, значущих аспектів фахової підготовки сучасного вчителя-філолога, перекладача та фахівця з прикладної лінгвістики. Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів факультетів української філології, іноземних мов, учителів-словесників, перекладачів.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat та Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Михида Сергій Павлович (головний редактор), доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Білоус Олександр Миколайович, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Громко Тетяна Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Ніца Давидовіч (Nitza Davidovitch), доктор наук, професор, професор, завідувач кафедри освіти, завідувач відділу оцінювання якості освіти та академічного навчання, керівник програми підготовки викладачів, Аріельський університет (Ariel University), Ізраїль;

Залужна Ольга Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна;

Кирилюк Ольга Леонідівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Клочек Григорій Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Лелека Тетяна Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Поліщук Володимир Трохимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна;

Фока Марія Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри лінгводидактики та іноземних мов, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна.

Ухвалено до друку Вченою радою Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 12 від 30.05.2024 року).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1396 від 25.04.2024 року.

Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

Видання «Наукові записки. Серія: Філологічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук (спеціальність 035 Філологія) відповідно до Наказу МОН України № 491 від 27 квітня 2023 року (додаток 3).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2024-209

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN
STATE UNIVERSITY**

RESEARCH BULLETIN

**Series:
PHILOLOGICAL SCIENCES**

Issue 2 (209)

Publishing house
"Helvetica"
2024

УДК 08(477.65):80

НЗ4

Research Bulletin. Series: Philological Sciences. Issue 2 (209). Kropyvnytskyi: Publishing House “Helvetica”, 2024. 382 p.

Research Bulletin. Series: Philological Sciences publishes articles devoted to current issues of history of Ukrainian and world literature, theory of literature, comparative studies, Ukrainian and foreign linguistics in terms of cultural linguistics, cognitive linguistics, ethnolinguistics, discourse studies and psycholinguistics, theory and practice of translation and applied linguistics, development and functioning of languages in a multicultural space, significant aspects of professional training of a modern philology teacher, translator, and specialist in applied linguistics. The journal is intended for academic and research staff, postgraduate and undergraduate students of the faculties of Ukrainian philology and foreign languages, philology teachers, and translators.

The Collection is registered in international catalogues of periodical and database INDEX COPERNICUS, Academic Journals, Reserch Bible, WordCut and Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

EDITORIAL BOARD:

Mykhyda Serhii Pavlovych (Chief Editor), Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Bilous Oleksandr Mykolaiovych, PhD in Philology, Professor, Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Hromko Tetiana Vasylivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Nitza Davidovitch, DSc, Professor, Head of the Department of Education, Head of the Department of Education Quality Assessment and Academic Instruction, Manager of the Teacher Training Program, Ariel University, Israel;

Zaluzhna Olha Oleksiivna, PhD in Philology, Associate Professor, Head of the Department of English Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine;

Kyryliuk Olha Leonidivna, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Klochek Hryhorii Dmytrovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Leleka Tetiana Oleksandrivna, PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Polishchuk Volodymyr Trokhymovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine;

Foka Mariia Volodymyrivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of Linguodidactics and Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine.

Recommended for printing by the Academic Council of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Minutes № 12 dated May 30, 2023).

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1396 as of 25.04.2024.

Periodicity: 4 times a year.

Official web-site: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 491 (Annex 3) dated April 27, 2023, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 Philology).

Articles are checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2024
© Design “Publishing House “Helvetica”, 2024

ЗМІСТ

АНІВАЛОВА Т. М., КАЛАШНИК О. В., КАРАЧОВА Д. В. MEDICAL NEOLOGISMS: TRANSLATION PECULIARITIES.....	13
БЕЛЕЙ Л. Л. ОНОМАСТИКОН УКРАЇНСЬКОГО СЕГМЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ.....	18
БІЛЯЦЬКА В. П., ДАНИУК А. О. СНОВИДІННЯ ЯК МАРКЕР ВНУТРІШНЬОЇ ДИСГАРМОНІЇ У РОМАНІ СТЕПАНА ПРОЦЮКА «ЧОРНЕ ЯБЛУКО».....	24
БОЖУК А. О. ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КРИМУ В ДОБУ «ПРЕКРАСНОЇ ЕПОХИ».....	31
БОЙКО Я. В. РЕДАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДЕНОГО ТЕКСТУ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ, ПРИНЦИПИ, СТРАТЕГІЇ.....	39
БОНДАРЕНКО К. Л., БУРЛАКА В. С., ЄРШОВА А. А. КОРПУСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАОБРАЗУ «УКРАЇНА» В АМЕРИКАНСЬКИХ НОВИНИХ ТЕКСТАХ.....	45
БОРИСОВ О. О., ВАСИЛЬЄВА О. Г. ІРРЕАЛЬНИЙ ТА РЕАЛЬНИЙ СВІТИ ІСНУВАННЯ ДОНАЛЬДА ТРАМПА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ THE WORLD ACCORDING TO TRUMP).....	52
БОРИСЮК А. М., ГОЯН А. І. ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ БІБЛЕЇЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ.....	58
ВАСИЛЬЄВА Н. О. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	63
ВІЛЬЧИНСЬКА Т. П., ВІЛЬЧИНСЬКИЙ О. К. КОНЦЕПТОСФЕРА «ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ» У ПОЕМІ Т. ШЕВЧЕНКА «ГАЙДАМАКИ»: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ.....	69
HALASA I. UKRAINIAN WAR DISCOURSE BEFORE AND AFTER THE FULL-SCALE INVASION OF RUSSIA.....	76
ГЕРАСИМЕНКО О. Ю., КОБЗАРЬ С. С. НЕОЛОГІЗМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ТА СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ.....	82
ГОЛОВАЩЕНКО Ю. С., ЛЕСІНСЬКА О. М., НОВОСАДСЬКА О. Б. АНГЛІЙСЬКОМОВНІ ТОПОНІМІЧНІ НАЗВИ КЕЛЬТСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	87
ГОЛОВЕНКО К. В. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАГОЛОВКІВ ІНФОРМАЦІЙНО-НОВИНИХ ТЕКСТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.....	93
ГУДЗОВАТА С. В. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АНГЛОМОВНОЇ СФЕРИ TRADE У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ СИЛОВОЇ ДИНАМІКИ.....	100
ГУДИМА Г. Б., СЛОДИНИЦЬКА Ю. Р. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	106

ДЕРГАЧОВА О. В., МИХИДА С. П. ОДЕРЖИМІСТЬ У ТВОРЧОСТІ О. ЖОВНИ: ПСИХОПОЕТИКАЛЬНІ АСПЕКТИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «S. H. SECOND HAND»)	112
ДРУЖБЯК С. В., ДРІБКО В. М. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА: КОРПУСОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД	118
ЖУЛІНСЬКА М. О. НЕОЛОГІЗМИ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ «РОБОТА»	126
ЗАБЛОЦЬКИЙ Ю. В. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ЗАГОЛОВКІВ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ ЖУРНАЛУ «THE ECONOMIST»	131
ЗАГОРОДНЯ Л. З. АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ SINGULARIA TANTUM В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	139
КАЛЩУК Д. М. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ДЕФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ» ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ «THE ORPHANAGE: A NOVEL»)	145
КАЧАК Т. Б., БЛИЗНЮК Т. О. ВІЙНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА	151
КОБИЛКО Н. А., ГОНЧАРУК О. М. ОБРАЗИ-СИМВОЛИ УКРАЇНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ В МІСТИЧНОМУ ТРИЛЕРІ С. ПОНОМАРЕНКА «ЧОРНЕ ВЕСІЛЛЯ»	158
КОВБАНЮК М. І., СКАРБЕК О. Г., КРУК З. М. ЛІНГВАЛЬНІ АСПЕКТИ ЖІНОЧОГО МОВЛЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ РОМАНІ ДАВІДА ФОЕНКІНОСА «VERS LA BEAUTÉ»	164
КОВТЮХ С. Л. НОВИЙ ЛЕКСИКОН ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОЗМІНИ	171
КОЛОМІЄЦЬ Н. В., МАКОВСЬКА М. А., СНІСАРЕНКО А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ ТА РЕАЛІЙ КИТАЙСЬКОМОВНИХ ІГОР УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	183
КОСТЕНКО Г. М. АНГЛОМОВНІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ЯК ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	189
КРИЖАНІВСЬКА О. І. З НИЗИН ДО ВЕРШИН: СПІЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ТА САМОБУТНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ(2)	195
МАКОГОН Т. С., КУДРЯВЦЕВА Н. С. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАТЕНТІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	201
МАНОЙЛОВА О. М. БОЖЕВІЛЛЯ І СМЕРТЬ РЕЧЕЙ В ОПОВІДАННІ ОЛЬГИ ТОКАРЧУК «КОНСЕРВИ»	207
МИРОНОВА Л. А., ГРИГОРАШ В. С. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКИХ, ІСПАНСЬКИХ, ЛАТИНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ЩО БАЗУЮТЬСЯ НА ОПОЗИЦІЇ «ВЕРХ – НИЗ»	212
МИХИДА Л. М. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ ЛАБОРАТОРІЇ ЕПІКИ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА	219
МІЗІНКІНА О. О. МІФОПОЕТИЧНА ПАРАДИГМА КАЗКИ «МАВКА» І. ФРАНКА	227

МУНТЯН О. О. СЛОБОЖАНСЬКИЙ ДІАЛЕКТ НА ПІВНОЧІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: НА ПРИКЛАДІ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ ПРО ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	233
НЕСТЕРЕНКО Т. А. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛЬСЬКОГО Й УКРАЇНСЬКОГО МОВНОГО АРЕАЛІВ ПОСТПРАСЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ.....	240
НЕСТОР Ю. В., КУДРЯВЦЕВА Н. С. ВІДТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У ТЕХНІЧНИХ ІНСТРУКЦІЯХ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.....	247
НІКОЛАЄСКУ Е. В. ЕНАНТІОСЕМІЯ ЯК МОВНИЙ ФЕНОМЕН (НА МАТЕРІАЛІ РУМУНСЬКОЇ МОВИ).....	253
ОРЕНЧАК О. О., ГОРАНСЬКА Т. В. ОБРАЗ КАЇНА У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ДЖ. БАЙРОНА ТА І. ФРАНКА: ТИПОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС.....	258
ОЦАБРИК О. Ю. МАРКЕРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО В ПОРТРЕТАХ ПЕРСОНАЖІВ ПРОЗИ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ «ЗАВ'ЯЗЬ»).....	264
ПАНАСЮК Ю. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	270
ПИЛИНСЬКИЙ М. Я. ОГЛЯД АМЕРИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПОЕЗІЇ.....	276
ПОНОМАРЕНКО С. С. КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ АКЦЕНТНИХ ТИПІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ).....	285
ПОСМІТНА В. В. УПРОВАДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ УЧАСНИКАМИ ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ.....	291
ПРОЦЕНКО О. В. ТЕКСТОВІ ЗАСОБИ ВЗАЄМОДІЇ З АВДИТОРІЄЮ В ОСВІТНІХ ВІДЕО НА ІСТОРИЧНУ ТЕМАТИКУ (НА МАТЕРІАЛІ ЮТУБ-КАНАЛУ «ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА»).....	298
РУДНЄВА І. С., УТКІНА Г. Ф., ЩИРОВ В. Ю. МЕТОД «КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГУ» – ВДАЛА ПСИХОЛОГІЧНА ЗНАХІДКА КОМЕРЦІЙНОЇ РЕКЛАМИ.....	309
РЯБОВА К. О. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕХНІКИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ, ВИКОНАНОГО SYSTRAN, O.TRANSLATOR ТА M-TRANSLATE.....	315
САВЧУК Т. С. АНГЛІЙСЬКА ЮРИДИЧНА МОВА: ТРУДНОЩІ, З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ ПЕРЕКЛАДАЧІ.....	322
СОЛОВЕЙ Д. О., ПЕТРОВА О. В., КУЗНЕЦОВА М. О. СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	328
СТЕЛЬМАХ М. Ю. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПРОСТІР В ПЕРСЬКИХ ЧАРІВНИХ КАЗКАХ.....	337
ТАРАНУХА Т. В. МІКРОПОЛЕ «РОЗУМОВІ РИСИ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ» У СТРУКТУРІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «РИСИ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ.....	343

TARNAVSKA M. M. APPLIED LINGUISTICSTS FOR THE FUTURE EXPERTS IN THE FIELD: SUBJECT DEFINITION AND COURSE SELECTION.....	353
ТИМЧУК І. М., ПОГОРІЛА С. Г. ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ НАВИЧОК ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)	359
ФОКІНА С. О. ФРОЙДІВСЬКА «ПСИХОПАТОЛОГІЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ» У ДИСКУРСИВНОМУ ПОЛІ «МІФОЛОГІЙ» Р. БАРТА.....	368
SHALAMAY A. O. THE LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF WRITTEN NARRATIVE AND INTERFACE VIDEOGAME TEXT.....	374

CONTENTS

AHIBALOVA T. M., KALASHNYK O. V., KARACHOVA D. V. MEDICAL NEOLOGISMS: TRANSLATION PECULIARITIES.....	13
BELEI L. L. ONOMASITICON OF THE UKRAINIAN SEGMENT OF SOCIAL NETWORKS: TERMINOLOGY AND FEATURES.....	18
BILIATSKA V. P., DANIUK A. O. DREAMS AS A MARKER OF INNER DISHARMONY IN STEPHAN PROTSYUK'S NOVEL "BLACK APPLE".....	24
BOZHUK A. O. COMMEMORATION OF TARAS SHEVCHENKO IN THE CRIMEA DURING THE "BELLE ÉPOQUE".....	31
BOIKO YA. V. EDITING THE TRANSLATED TEXT: KEY ASPECTS, PRINCIPLES, STRATEGIES.....	39
BONDARENKO K. L., BURLAKA V. S., YERSHOVA A. A. MEDIA IMAGE OF "UKRAINE" IN AMERICAN NEWS TEXTS: A CORPUS-BASED STUDY.....	45
BORYSOV O. O., VASYLIEVA O. H. THE UNREAL AND REAL WORLDS OF DONALD TRUMP'S EXISTENCE (ON THE MATERIAL OF THE BOOK THE WORLD ACCORDING TO TRUMP).....	52
BORYSIUK A. M., HOIAN A. I. THE PRAGMATIC FUNCTIONS OF BIBLICISMS IN THE CONTEMPORARY GERMAN PRESS.....	58
VASYLIEVA N. O. THE TRANSLATION PECULIARITIES OF ENGLISH SOCIAL AND POLITICAL REALIA IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	63
VILCHYNSKA T. P., VILCHYNSKYI O. K. CONCEPTUAL SPHERE "ARMED UPRISING" IN T. SHEVCHENKO'S POEM "HAYDAMAKY": LINGUOCOGNITIVE ASPECT.....	69
HALASA I. UKRAINIAN WAR DISCOURSE BEFORE AND AFTER THE FULL-SCALE INVASION OF RUSSIA.....	76
HERASYMENKO O. YU., KOBZAR S. S. NEOLOGISMS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: ANALYSIS AND SPECIFIC USE.....	82
HOLOVASHCHENKO YU. S., LESINSKA O. M., NOVOSADSKA O. B. ENGLISH-LANGUAGE TOPONYMIC NAMES OF CELTIC ORIGIN AND THEIR TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	87
HOLOVENKO K. V. LINGUISTIC FEATURES OF UKRAINIAN HEADLINES OF NEWS TEXTS AND METHODS OF THEIR TRANSLATION INTO THE ENGLISH LANGUAGE.....	93
HUDZOVATA S. V. CONCEPTUALIZATION OF THE ENGLISH-LANGUAGE TRADE SPHERE IN THE CONTEXT OF FORCE DYNAMICS THEORY.....	100
HUDYMA H. B., SLODYNITSKA YU. R. USING THE PROJECT METHOD IN TEACHING ENGLISH.....	106

DERHACHOVA O. V., MYKHYDA S. P. OBSESSION IN THE WORKS OF O. ZHOVNA: PSYCHOPATHOLOGICAL ASPECTS (WITH REFERENCE TO THE STORY "S. H. SECOND HAND").....	112
DRUZHBIAK S. V., DRIBKO V. M. VERBALIZATION OF THE CONCEPT DEATH IN THE SHORT STORIES OF V. STEFANYK: A CORPUS-BASED APPROACH.....	118
ZHULINSKA M. O. NEOLOGISMS AS A COMPONENT OF THE CONCEPT "WORK".....	126
ZABLOTSKYI YU. V. SEMANTIC AND STRUCTURAL PECULIARITIES OF MULTIMODAL ECONOMIC TEXTS HEADLINES IN NEWSPAPER "THE ECONOMIST".....	131
ZAHORODNIA L. Z. ABSTRACT NOUNS SINGULARIA TANTUM IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION: GRAMMATICAL ASPECT.....	139
KALISHCHUK D. M. TRANSLATION DEFORMATIONS IN TRANSLATION OF MODERN PROSE (CASE STUDY: THE NOVEL «IHTEPHAT» BY SERHIY ZHADAN AND ITS TRANSLATION "THE ORPHANAGE: A NOVEL").....	145
KACHAK T. B., BLYZNIUK T. O. WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH.....	151
KOBYLKO N. A., HONCHARUK O. M. IMAGES-SYMBOLS OF UKRAINIAN MYTHOLOGY IN S. PONOMARENKO'S MYSTICAL THRILLER "THE BLACK WEDDING".....	158
KOVBANIUK M. I., SKARBEEK O. H., KRUK Z. M. LINGUISTIC ASPECTS OF FEMALE SPEECH IN THE FRENCH NOVEL BY DAVID FOENKINOS "VERS LA BEAUTÉ".....	164
KOVTIUKH S. L. NEW LEXICON OF THE PERIOD OF FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: LEXICAL-SEMANTIC DERIVATION AND FEATURES OF WORD FORMATION.....	171
KOLOMIETS N. V., MAKOVSKA M. A., SNISARENKO A. V. TRANSLATION FEATURES OF CHINESE LANGUAGE GAMES PROPER NAMES AND REALITIES INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	183
KOSTENKO H. M. ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS AS A MEANS OF EXPRESSING CULTURAL IDENTITY.....	189
KRYZHANIVSKA O. I. FROM THE BOTTOMS TO THE TOPS: COMMON SLAVIC AND INDIVIDUAL FEATURES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE(2).....	195
MAKOHON T. S., KUDRIAVTSEVA N. S. LINGUOSTYLISTIC FEATURES OF PATENTS IN TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	201
MANOILOVA O. M. MADNESS AND DEATH OF THINGS IN THE SHORT STORY "PRESERVES" BY OLGA TOKARCHUK.....	207
MYRONOVA L. A., HRYHORASH V. S. COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH, SPANISH, LATIN AND UKRAINIAN SOMATIC IDIOMS BASED ON THE OPPOSITION "TOP – BOTTOM".....	212

MYKHIDA L. M. FEATURES OF EPIKA CREATIVE LABORATORY VASILIA SIMONENKA.....	219
MIZINKINA O. O. THE MYTHOPOETIC PARADIGM OF THE FAIRY TALE "MAVKA" BY I. FRANKO.....	227
MUNTIAN O. O. SLOBIDSKA UKRAINE DIALECT IN THE NORTH OF LUHANSK REGION: BASED ON VIDEO MATERIALS ON RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE.....	233
NESTERENKO T. A. PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF POLISH AND UKRAINIAN LANGUAGE AREAS OF THE POST-PROTO-SLAVIC PERIOD.....	240
NESTOR YU. V., KUDRIAVTSEVA N. S. RENDERING TERMS IN TECHNICAL INSTRUCTIONS FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	247
NIKOLAIESKU E. V. ENANTIOSEMY AS A LANGUAGE PHENOMENON (ON THE MATERIAL IN ROMANIAN LANGUAGE).....	253
ORENCHAK O. O., HORANSKA T. V. THE IMAGE OF CAIN IN THE CREATIVE RECEPTION OF J. BYRON AND I. FRANKO: TYPOLOGICAL DISCOURSE.....	258
OTSABRYK O. YU. MARKERS OF THE PSYCHOLOGICAL IN THE PORTRAITS OF CHARACTERS IN HRYHIR TYUTYUNNYK'S PROSE (BASED ON THE STORY "THE GERM").....	264
PANASIUK YU. V. PECULIARITIES OF AMERICAN ENGLISH FORMATION AND SHAPING.....	270
PYLYNSKYI M. YA. REVIEW OF AMERICAN REVOLUTIONARY POETRY.....	276
PONOMARENKO S. S. CLASSIFICATION FEATURES OF ACCENT TYPES (BASED ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN LANGUAGE).....	285
POSMITNA V. V. IMPLEMENTATION OF A COMMUNICATION STRATEGY FOR INTERACTION BETWEEN PARTICIPANTS OF MILITARY DISCOURSE IN THE CONTEXT OF STRATEGIC COMMUNICATIONS.....	291
PROTSENKO O. V. TEXTUAL MEANS OF INTERACTION WITH THE AUDIENCE IN EDUCATIONAL VIDEOS ON HISTORICAL TOPICS (BASED ON THE MATERIAL OF THE YOUTUBE CHANNEL "NAMED AFTER T. G. SHEVCHENKO").....	298
RUDNIEVA I. S., UTKINA H. F., SHCHYROV V. YU. METHOD OF "CONTENT MARKETING" – SUCCESSFUL PSYCHOLOGICAL FEATURE OF COMMERCIAL ADVERTISING.....	309
RIABOVA K. O. COMPARATIVE ANALYSIS OF MACHINE TRANSLATION TECHNIQUES PERFORMED BY SYSTRAN, O.TRANSLATOR AND M-TRANSLATE.....	315
SAVCHUK T. S. ENGLISH LEGAL LANGUAGE: DIFFICULTIES FACED BY TRANSLATORS.....	322

SOLOVEI D. O., PETROVA O. V., KUZNETSOVA M. O. MODERN INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FORMING SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN ITALIAN LANGUAGE CLASSES.....	328
STELMAKH M. YU. VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF SPACE IN PERSIAN MAGIC TALES.....	337
TARANUKHA T. V. MICROFIELD "MENTAL TRAITS OF HUMAN CHARACTER" IN THE STRUCTURE OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD "HUMAN CHARACTER TRAITS" IN THE UKRAINIAN AND GERMAN LANGUAGES.....	343
TARNAVSKA M. M. APPLIED LINGUISTICSTS FOR THE FUTURE EXPERTS IN THE FIELD: SUBJECT DEFINITION AND COURSE SELECTION.....	353
TYMCHUK I. M., POHORILA S. H. FORMATION OF PUBLIC SPEAKING SKILLS IN STUDENTS AT THE UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES (FOR PROFESSIONAL PURPOSES).....	359
FOKINA S. O. FREUD'S "PSYCHOPATHOLOGY OF EVERYDAY LIFE" IN THE DISCURSIVE FIELD OF "MYTHOLOGIES" BY R. BART.....	368
SHALAMAY A. O. THE LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF WRITTEN NARRATIVE AND INTERFACE VIDEOGAME TEXT.....	374

UDC 61:81'25: 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-1>

MEDICAL NEOLOGISMS: TRANSLATION PECULIARITIES

МЕДИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

Ahibalova T. M.,

orcid.org/0000-0003-4612-4845

*Associate Professor, Candidate of Science in Philology,
Associate Professor at the Department of Business Foreign Language and Translation,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

Kalashnyk O. V.,

orcid.org/0000-0003-3257-8280

*Candidate of Science in Philology,
Senior Lecturer at the Department of Pedagogy,
Ukrainian and Foreign Philology,
Kharkiv State Academy of Design and Arts*

Karachova D. V.,

orcid.org/0000-0001-9526-2406

*Associate Professor at the Department of Business Foreign Language and Translation,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

The article deals with the problem of translation of neologisms in the modern medical field. The translation of neologisms is a very relevant and interesting topic for research among linguists. Every year, various fields of science and technical developments contribute to the emergence of a large number of new lexical items. The medical industry is one of the most productive industries in this direction. New technical inventions, implantation, prosthetics, various new vaccines replenish the language with new words and abbreviations, which is of great interest to study. The emergence of artificial intelligence has given an even stronger impetus to the accelerated development of the medical field, and this, in turn, contributes to an even greater replenishment of the lexical component of languages around the world. New lexical units, formed not by a person, but by software, are of great interest for research. This is happening for the first time in the history of Linguistics, and this explains the interest of researchers. The appearance of 3D printers, the newest system of prosthetics, new vaccines – all these fields replenish the vocabulary of the language with hundreds of new words and abbreviations. This trend requires the availability of highly qualified translators who will be aware of the latest developments and research and will be able to perform accurate and adequate translation. This is extremely important in the modern world, because, in the conditions of globalization, countries constantly exchange experience in the medical field, many patients use the system of medical tourism when they travel to other countries for treatment, doctors undergo various international internships. And all of them require adequate and accurate translation of all subtleties in this field. After all, the life and health of a person depends on the accuracy of the translation, as well as the correct perception of the received information by a specialist and the subsequent use of this information. All these factors make the task of a translator working in the field of medicine extremely responsible and important, because errors or inaccuracies in translation can lead to dire consequences.

Key words: translation, neologism, medical field, linguistics, technologies.

У статті розглянуто проблему перекладу неологізмів у сучасній медичній галузі. Переклад такої лексики на сьогодні є актуальною темою для дослідження в межах сучасного лінгвістичного дискурсу. Щороку потужний розвиток різноманітних галузей науки й інноваційні технічні розробки сприяють появі великої кількості нових лексичних одиниць. Медична галузь є однією з найпродуктивніших у цьому напрямку. Технічні винаходи, імплантація, протезування, новітні вакцини поповнюють лексикон повнозначними мовними одиницями й абрєвіатурами, що становить значний інтерес для науковців. Поява штучного інтелекту дала

поштовх масштабному розвитку медичної галузі, що сприяло глобальному залученню відповідних одиниць до професійних терміносистем. Нові слова, утворені не людиною, а програмним забезпеченням, становлять неабиякий інтерес для перекладача. Подібне явище в історії мовознавства відбувається вперше, що пояснює релевантну зацікавленість дослідників. Поява 3D-принтерів і революційної регенеративної медицини визначає формування відповідних термінологічних субсистем із внутрішньою системою кодування.

Така тенденція зумовлює потребу в залученні висококваліфікованих перекладачів, які розуміються на новітніх розробках у цій галузі й спроможні виконати точний та адекватний переклад. Це є надзвичайно важливим у сучасному світі, адже в умовах глобалізації країни, науковці постійно обмінюються досвідом у медичній сфері. Численні пацієнти ладні скористатися системою медичного туризму, коли вони мають змогу виїхати до іншої країни на лікування, а лікарі отримують гранти на міжнародні стажування. Безумовно, процес лікування і медичні процедури, система медичного супроводу, медична документація потребують адекватного й детального перекладу. Від точності перекладу отриманої спеціалістом інформації залежать як життя і здоров'я людини, так і подальше використання цієї інформації у роботі. Всі ці фактори визначають роботу перекладача, який працює в галузі медицини, як надзвичайно відповідальну й важливу, оскільки помилки або огріхи інтерпретування можуть призвести до непередбачуваних наслідків.

Ключові слова: переклад, неологізм, медична галузь, мовознавство, технології.

Defining the problem. The invention of artificial intelligence turned the modern world upside down and significantly influenced many fields of science. The field of philology was no exception. Many researchers have a desire to pay attention to these global changes in scientific progress and to investigate the specifics of the translation of vocabulary that arose with the help of artificial intelligence and the latest modern technologies. Their use gave a powerful impetus to the appearance of a large number of new lexical units. And this vocabulary is an interesting material for research.

The modern world tends to have many innovative medical achievements that are always improving and making new discoveries through science. Every year, scientists invent new achievements that can change the way we understand science. These inventions very often can help people who were not able to live a normal life before. This shows up in the vocabulary of different languages because new scientific discoveries don't just bring help with technical stuff, but also add lots of new words to many languages. Every year, appear more and more newly created words. These new words need to be carefully studied to see how they affect the language. Mostly we should talk about English language as it is worldwide.

Analysis of recent research and publications. Many researchers are interested in the topic of translation of neologisms, that makes this topic relevant. The latest developments in scientific and technical progress caused an active phase of word formation. And this word formation should be studied carefully from different points of view. For example, Kozachenko I. V. [1] claims that the translation of neologisms is important precisely with the use of an explanation of their meaning, which will make them more understandable for a certain target audience. Kolodyazhna T. Yu. [2] emphasizes that neologisms should be considered as changes in the language and as words which have their own international character. Zanovska V.I. [3] also considers neologisms from the point of view of specifying their meaning, which will make it possible to narrow down the options for finding analogs for their translation.

Setting the goals and tasks of the article. This article aims to provide a general introduction to the issues of translation of neologisms in the medical field, taking into account the latest developments and use of artificial intelligence, as well as other important inventions. The topic of the use of artificial intelligence is extremely interesting, so we could not help but discuss this issue from the point of view of word formation and the specifics of translating such vocabulary.

The study used scientific articles about new ways to make artificial body parts for people, using modern technologies, the usage of Artificial Intelligence in medical sphere which plays a crucial role in science nowadays. In our research on this topic, we carefully studied different scientific information in articles and used methods like comparing things and making general conclusions.

The outline of the main research material. The sphere of medical research today is important and topical as the spread of globalization has led to the exchange of knowledge and technology worldwide. This has increased the need for medical translation. His sphere has extreme number of neologisms which need to be translated. But, it's hard to find a translator who is able to be really keen on all the details of this kind of translation and has good knowledge about it. Unfortunately, people who are not professional translators often don't do proper research on how to translate medical terms that have already been translated before. This leads to lots of different translations for the same terms.

Translation of medical information is becoming a bigger issue now because more people are traveling to other countries for medical treatments due to advances in science and technology. Medical tourism is becoming more popular and thousands of people use it every year. Thanks to new scientific discoveries and popular trends in medical advances, there has been a big increase in the need for medical translations in recent years.

Medical tourism is a new area that needs really skilled professionals in the sphere of translation who know all the latest medical advancements and can give accurate information. Every year, more and more people will need translators for medical tourism because this industry is growing extremely fast. In this area, all the tools for marketing around the world have been made and are connected together. Many scientific conferences about traveling for medical treatment are held around the world. A patient couldn't find a solution to his medical problem in his own country, so he decided to go to a foreign country that can offer him a better and more up-to-date treatment. People who travel to other countries for medical care make the field of medicine improve faster.

The rise of medical tourism helps to spread and promote translation activities because good medical care needs accurate and trustworthy translation.

Every year, there are lots of exciting new discoveries in medicine. Unlike in the past, these new discoveries use both medical and technical ideas. Modern ways to make artificial body parts, replace organs, and put in implants are very different. Because of this, it's important to have good translations for all the information about these achievements and technological progress. This makes a need for translators who can work in both medicine and technology. They must be good in the sphere of modern science and be able to help professionally when needed.

So, the study of translation needs to keep up with the latest medical research and make sure that doctors and patients can understand it accurately.

In the last few years, prosthetics have improved a lot. Today, scientists are working on creating advanced prosthetic limbs that can do everything a real limb can do.

Some of the most important scientific findings in today's world include:

The newest way to make artificial arms is called the *i-limb quantum*. I-limb prostheses use special technology that lets you control them with your muscles. The i-limb works using software that controls different movements and grips. You can also change how tightly it holds things. The bionic arm can do a lot of precise movements at the same time, like bending and turning the shoulder, elbow, and wrist, and making the fingers grip. It does this by taking signals from the muscles and sending them to a computer inside the arm that controls how it moves.

Artificial legs *The BiOM Ankle* prostheses have little computers and sensors that can quickly and automatically change the foot angle and how soft it feels.

Artificial heart. Another important field of bioprosthesis is making a fake heart. In simple terms, scientists are looking at two ways to make a new heart: by designing a mechanical one or by growing a biological one. Progress of the first kind has been happening for a while. For a while, there have been problems with making a strong but small power source and finding strong materials for artificial hearts that can't repair themselves like real hearts. Today, there are some projects that help with these problems.

The process of putting different chips under the skin is already being used to help people with diabetes manage the disease and its effects on the body.

And now it is important to pay attention to the most topical sphere worldwide nowadays – usage of Artificial Intelligence (AI).

Using Artificial Intelligence in medicine is important for understanding new words and abbreviations. AI helps to gather the most up-to-date information, which often includes new words that can be difficult to translate. In recent years, we have improved using artificial intelligence and machine learning in healthcare. AI systems can analyze a lot of medical information, such as pictures, test results, and patient records [4].

Many studies have found that AI can be very useful in the medical field. The scientists created a computer program that can find skin cancer just as well as dermatologists can. A group of scientists created a computer program that can forecast if someone may develop psychosis if they have early signs of mental illness [4].

Another very important sphere for creating new lexical units is Pharmacy. The pandemic of COVID-19 led to the spread of lots of researches in finding an efficient vaccine. This also led to appearance of many neologisms and abbreviations which needed translation. For example, the creation of *mRNA vaccines*, the *Pfizer-BioNTech* and *Moderna vaccines* [4].

New developments in medical science could change the way healthcare is provided and help patients to recover. With new tools like telemedicine, gene editing, and AI, doctors can now find and treat illnesses more accurately and effectively. Additionally, using such kind of technologies like 3D printing and regenerative medicine is making new and better treatments for illnesses that couldn't be cured before. Medical science has made amazing progress and gives hope for a healthier future, but there are still challenges to deal with. In the future, we will see more new and exciting achievements [4].

Therefore, as stated above, modern science gives us new and creative ideas, which make a lot of new words. So, we need to look at this problem more closely in the field of translation studies.

Kolodyazhna T. Yu. says that the term «neology»: «is the science about new language units, which have international peculiarities» [2]. Neology focuses on creating new words, which are unique and new to society at a specific time and place. The word «neologism» has several meanings, but all experts agree that it is a new word that has come into use because of changes in society or new meanings for existing words. In our research, we will use the newest understanding of this idea.

Translating new words is tricky because sometimes you can't just use the same letters from one language to another. New words made in recent years need to be carefully looked at because if we don't understand how they were made, it can be really hard to translate them accurately.

Translations usually change words in some way. Translation transformations happen when a translator can't find the right word or there isn't a word for it in the other language. Translation changes are often divided into:

- lexical (transcription, transliteration, tracing);
- grammatical (literal translation or grammatical substitutions);
- complex lexical and grammatical transformations (descriptive and antonymous translation).

When creating new words in modern medical research, it is common and appropriate to use additional information to explain them. This happens because new words are not always easy to understand, so we need to describe them in order to translate them accurately.

For instance, the word *i-limb quantum* cannot be written or traced because it doesn't show what this word means. We need to know more about this invention to understand it better. This means we can call it *I-limb quantum*, which is a fake arm that works like a real one.

The name *BiOM Ankle* (a bionic foot) is a little easier to understand because it has the word «ankle» in it. But it still needs to be explained in a simple way for people who don't know much about medicine to understand it.

The word *SynCardia* means a fake heart that is made to work like a real one. Just like other new words, it needs to be explained in simple terms.

So, as we can see, the new names for prostheses need more than just the word or picture to be understood. They also need a detailed explanation, that is why we use a descriptive method when translating these terms. Kozachenko I.V. stated that descriptive translation can be done in different ways. Descriptive translation helps to explain important things. This method of translation is too wordy. So, the descriptive method makes the word's meaning bigger. In modern medicine, this method helps to find the right translation for new words [1, p. 167].

Conclusions. In today's world, with the improvement and progress in the fields of science and technology, the demand for broadcasting modern medical knowledge and innovations is increasing for many reasons. Every year there are more and more newly created lexical units that require translation and explanation. This leads many people to search for accurate translations. The field of neologisms is quite difficult for translation, because it requires a lot of additional knowledge in the field which we translate in. The emergence of the latest technologies in the field of artificial intelligence, 3D printers, and the development of vaccines against the Covid-19 pandemic have contributed to the emergence of a huge number of new lexical items that require their accurate translation. And this, in turn, requires the availability of highly qualified translators who can provide an accurate translation of such vocabulary for general use.

REFERENCES:

1. Козаченко І. В. Особливості перекладу англійських неологізмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 25. С. 166–168.
2. Колодяжна Т. Ю. Актуальні проблеми перекладу неологізмів англійської мови. *Science online: International electronic scientific journal*. 2018. №6. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/filologiya/2018/6/aktualnye-problemy-perevoda-neologizmov-anglijskogo-yazyka/> (дата звернення: 25.04.2024).
3. Зановська В. І. Лексичні одиниці сучасної англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 27. С. 83–114.
4. Revolutionising health care: Exploring the latest advances in medical sciences. *Journal of global health*. 2023. № 13. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10401902/> (access date: 25.04.2024).

УДК 81'373.231(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-2>

ОНОМАСТИКОН УКРАЇНСЬКОГО СЕГМЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

ONOMASITICON OF THE UKRAINIAN SEGMENT OF SOCIAL NETWORKS: TERMINOLOGY AND FEATURES

Белей Л. Л.,

orcid.org/0000-0003-4094-6418

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу мов України

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України

У статті запропоновано ономастичні терміни, що відповідають архітектурі соцмереж, розглянуто особливості творення власних назв у найпоширеніших з них. Термінологічна концепція будується на двох ключових поняттях: екаунтонім (назва облікового запису) та логінонім (унікальний ідентифікатор користувача, який використовується для авторизації та навігації в системі). Архітектура соцмереж відрізняється, їх можна умовно поділити на три типи: екаунтонімоцентричні, логінонімоцентричні та змішані. Екаунтонімоцентричні соцмережі (наприклад, Facebook) надають пріоритет назві облікового запису, яка відображається у профілі користувача. Логінонім у таких системах відіграє другорядну роль і використовується у лінках. Логінонімоцентричні соцмережі (наприклад, Instagram) роблять акцент на унікальному ідентифікаторі користувача. Екаунтонім у таких системах факультативний. У соцмережах змішаного типу (наприклад, X), екаунтоніми займають чільне місце у профілях користувачів, а логіноніми використовуються для навігації та тегів.

Аналіз ономастикону найпоширеніших соцмереж в Україні показав, що кожна з них має свої особливості у творенні екаунтонімів та логінонімів. У Facebook переважають відантропонімні екаунтоніми (справжні імена та прізвища), але також трапляються псевдоніми, екаунти ботів і тролів, а також відергонімні екаунтоніми (назви організацій, преси, магазинів тощо). В Instagram екаунтоніми відіграють факультативну роль, чільне місце за логінонімами, які можна утворювати тільки латинською графікою з урахуванням вимоги неповторюваності. У TikTok ономастикон ідентичний, як у мережі Instagram, у LinkedIn домінують офіційні відантропонімні (без анонімності та псевдо) та відергонімні екаунтоніми. У X екаунтоніми найбільш гетерогенні – від звичайних відантропонімних до розбудованих фраз. Логіноніми у X так само генеруються латинською графікою з урахуванням вимоги неповторюваності і можуть суттєво відрізнятися від екаунтонімів.

Ключові слова: ономастикон, інтернетонім, соціальна мережа, екаунтонім, логінонім.

The article proposes an onomastic terminology system for social networks and examines the features of the creation of proper names in the most popular of them. In the context of social networks, two key concepts are defined: accountonym (the name of the account) and loginonym (a unique identifier of a user designed for authorization and navigation in the system). The architecture of social networks differs, and they can be conditionally divided into three types: accountonym-centric, loginonym-centric, and mixed. Accountonym-centric social networks (e.g., Facebook) prioritize the name of the account, which is displayed in the user's profile. The loginonym in such systems plays a secondary role and is used in links. Loginonym-centric social networks (e.g., Instagram) focus on the unique user identifier. Accountonyms in such systems are optional. In mixed-type social networks (e.g., X), the accountonym occupies a prominent place in the user's profile, but the loginonym is used for navigation and tags.

An analysis of the onomasticon of the most popular social networks in Ukraine showed that each of them has its own characteristics in the creation of accountonyms and loginonyms. In Facebook, anthroponymic accountonyms (real names and surnames) predominate, but there are also pseudonyms, bot and troll accounts, as well as ergonymic accountonyms (names of organizations, press, stores, etc.). In Instagram, accountonyms are optional, the main role belongs to loginonyms, which can only be formed using the Latin alphabet taking into account the requirement of uniqueness. In TikTok, the onomasticon is similar to Instagram, in LinkedIn official anthroponymic (without anonymity and nicknames) and ergonymic accountonyms dominate. In X, accountonyms are the most heterogeneous – from ordinary anthroponyms to complex phrases. Loginonyms in X are also generated in Latin script taking into account the requirement of uniqueness and can differ significantly from accountonyms.

Key words: onomasticon, internetonym, social network, accountonym, loginonym.

Постановка проблеми. За даними звіту «Digital Ukraine», станом на 2023 рік 79,2% населення України користувалося інтернетом, з них 93,5% – соціальними мережами [9]. Ці цифри свідчать про те, що дослідження функціонування мови в інтернеті і соціальних мережах зокрема – надзвичайно актуальна тема. Це середовище не тільки обширне, але і динамічне.

Пропоноване дослідження присвячене власним назвам, які функціонують у соціальних мережах, їх коректному термінологічному визначенню, особливостям творення та вживання.

Для аналізу вибрано найпопулярніші соціальні мережі в Україні. За даними звіту «Digital Ukraine», станом на 2023 рік в Україні було зареєстровано 13 млн. екаунтів у TikTok, 12,85 млн. екаунтів у Facebook, 11 млн. екаунтів в Instagram, 4,3 млн. екаунтів у LinkedIn та 596 тис. екаунтів у мережі X (колишній Twitter) [9]. Кожна соціальна мережа має свої особливості, які відображаються на функціонуванні ономастикону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дефініцій і функціонування власних назв в українському сегменті інтернету почали активно вивчати від середини 2000-х років.

Серед загальнотеоретичних досліджень варто згадати праці авторства М. Торчинського [5], М. Карпенка [1], Є. Сазонової [4], С. Шестакової [6].

М. Карпенко для позначення власних назв, що функціонують в інтернеті використовує термін «інтернетонім» і поділяє їх на сайтоніми (власна назва сайту), ніконім (віртуальний антропонім), епістулонім (власна назва адреси електронної скриньки) [1, с. 54]. Є. Сазонова пропонує замість «ніконіма» вживати термін «нетнейм» [4, с. 401]. Також побутують інші варіанти термінів, тому Т. Космеда та ін. у своїй статті, присвяченій ономастичній інтернет-термінології, вказали на недосконалість та неуніфікованість терміносистеми [2].

Щодо аналізу творення та функціонування ономастикону у соціальних мережах, то проведені дослідження доволі фрагментарні. Наприклад, О. Попова проаналізувала 500 нікнеймів з різних форумів (суцільної вибірки) за семантичними ознаками [3]. Л. Шитик та І. Омелюх вивчали структуру назв облікових записів з Facebook та Instagram (210 одиниць), зібраних за допомогою анкетування. Дослідниці описали монокомпонентні та полікомпонентні найменування і розглянули особливості їхнього творення [7].

Кожна соціальна мережа має свої особливості: технічні вимоги, традиції і моду на творення назв облікових записів та логінів. Цей аспект належить до маловивчених.

Мета дослідження. Запропонувати зручну ономастичну терміносистему для соціальних мереж та розглянути особливості творення власних назв у найпоширеніших соцмережах України.

Виклад основного матеріалу. Класифікація інтернетонімів М. Карпенка викликає певні сумніви, оскільки дослідник кваліфікує всю адресу сайту як власну назву (сайтонім). Згідно з підходом М. Карпенка, <https://www.pravda.com.ua/> – це сайтонім, хоча справжня власна назва сайту зазначена у його шапці – «Українська правда». Так само епістулонімом дослідник визначає повну адресу електронної пошти (Vince@cataniainc.net), хоча, знову ж, це не назва, а адреса електронної скриньки. Як ономастичний клас доречно розглядати тільки самі логіни, як це робить Н. Ярошенко, що кваліфікує їх як логіноніми: «власне ім'я користувача, що слугує для його ідентифікації при вході до мережі Інтернет на тому чи іншому рівні, тобто для авторизації користувача на сервері (доступ до електронної скриньки, доступ до прав користування даними певного сайту тощо)» [8, с. 174].

Термін «ніконім» з класифікації М. Карпенка також викликає застереження. Він походить від англійського слова *nickname*, тобто «прізвисько», але у соціальних мережах велика кількість людей використовують справжні імена та прізвища, не приховуючи свою ідентичність. Термін «нетнейм», запропонований Є. Сазоновою, занадто широкий. Він перекладається як «мережне ім'я» і є майже ідентичним з «інтернетонімом». Також слід врахувати, що сторінки у соціальних мережах ведуть не тільки окремі індивіди, але і установи, товариства, магазини тощо. Тому для назви облікового запису у соцмережі потрібен окре-

мий загальний термін, наприклад, «екаунтонім». Він охопить усе різноманіття облікових записів (екаунтів):

- 1) тих, що належать приватним особам (які використовують справжні імена чи псевдоніми);
- 2) інтернет-ботів (автоматизовані імітації облікових записів живих людей);
- 3) інтернет-тролів (осіб, що ховаються під чужою ідентичністю);
- 4) облікові записи магазинів, товариств, організацій, спеціалізованих та регіональних груп тощо.

Отже, у рамках інтернетімікіну можна розрізняти сайтоніми (назви інтернет-сторінок), екаунтоніми (назви облікових записів на різних сервісах та у соціальних мережах) та логіноніми (унікальні ідентифікатори користувача, що використовуються для авторизації та навігації).

У деяких системах обліковий запис має тільки логінонім (наприклад, на певних інтернет-форумах), на деяких – і логінонім, і екаунтонім. Логіноніми переважно обмежені латинським алфавітом, а екаунтоніми – ні. У рамках однієї системи логіноніми не можуть повторюватися. Вони повинні відрізнятися бодай одним символом, щоб система працювала коректно, тому під час реєстрації у випадку повтору користувачам пропонують альтернативні логіноніми, наприклад, згенеровані на базі імені і прізвища: *ivan.petrenko89* (за роком народження) або ж *ivan.petrenko12* (за порядковим номером). Користувач або приймає один з запропонованих варіантів, або видумує свій (який не повторюється у системі). На відміну від логінонімів, екаунтоніми можуть повторюватися. В одній соціальній мережі бувають десятки, а то й сотні повторюваних екаунтонімів, особливо якщо ідеться про популярні імена на кшталт *Іван Петренко*.

Соціальні мережі можна умовно поділити на логінонімоцентричні, екаунтонімоцентричні та змішані. У перших основну роль відіграють логіноніми (саме ними ідентифікуються облікові записи і здійснюється навігація між ними), а екаунтоніми якщо і є, то вони факультативні; у других основну роль відіграє екаунтонім (а логін виконує внутрішньосистемну роль і відображається у лінку на обліковий запис). У соцмережах змішаного типу екаунтоніми займають чільне місце у профілі облікових записів, однак для навігації між ними використовують логіноніми.

Facebook – екаунтонімоцентрична соціальна мережа. Під час реєстрації вона просить вказати екаунтонім, а логінонім генерує автоматично (він відображається в лінку на обліковий запис). Instagram та TikTok – логінонімоцентричні, а X – змішаного типу.

У цьому дослідженні, ми проаналізуємо 250 типових екаунтонімів та логінонімів, відібраних у 5 найпопулярніших соцмережах України (по 50), щоб показати найпоширеніші моделі творення екаунтонімів і логінонімів та особливості різних соціальних мереж.

У Facebook користувачі, як правило, використовують для екаунтонімів справжні імена, хоча є і такі, що приховують свою ідентичність за псевдонімами. Також тут побутують екаунти тролів та ботів, і оскільки Facebook належить до найпопулярніших соцмереж, у ній також зареєстровано багато організацій, торговців, товариств, тематичних груп тощо.

Найпоширеніший екаунтонім українського користувача Facebook – це ім'я і прізвище (рідше – в оберненій послідовності), але побутують різні способи запису: українською мовою (*Віталій Ляска, Юрій Юзич, Щєблєтова Ганна*), російською мовою (*Татьяна Яровая, Дмитрий Астафьев, Петр Маркман*), англійською транскрипцією українського антропоніма (*Artem Polezhaka, Vitaliy Melnyk, Olena Churanova*), англійською транскрипцією російського антропоніма (*Nikolai Milovanov, Alexey Platonov, Nadezhda Matveeva*), транскрипцією іншими латинографічними мовами українського антропоніма (*Wolodymyr Hucul, Jurij Zawadski* (польська), *Igor Ouvaroff* (французька), *Igor Krawetz* (німецька)), латинографічною транскрипцією з використанням іноземного аналогу українського імені, наприклад, гіпокористика (*Alex* [Олександр] *Grudiy, Serge* [Сергій] *Shash, Andy* [Андрій] *Ivanov*).

Іноді екаунтонім утворюють, поєднуючи кириличне та латинографічне написання антропоніма у різній послідовності (другий варіант у дужках) – *Maya Yarova* (*Майя Ярова*), *Діма Блінов* (*Dmytro Blinov*), *Anastasia Rokytna* (*Анастасія Рокитна*).

Вибір способу написання екаунтоніма залежить від мовної поведінки та кола спілкування його автора (російськомовні реєстрували екаунтоніми російською, україномовні – українською. Користувачі, зорієнтовані на міжнародне спілкування, – латинографічною транскрипцією). Часто буває так, що користувачі змінили мовну поведінку (наприклад, на більш україномовну під впливом повномасштабної війни), а екаунтонім залишили старий. Серед наведених прикладів є кілька таких.

Окрім справжніх імен і прізвищ, для творення деяких екаунтонімів використовують псевдоніми, щоб приховати власну особу (*Guy Croutchback*, *Pozuyvnoy Itea*, *Lilly Marlen*). Для утворення екаунтонімів ботів і тролів, натомість, використовують поширені, стандартні імена і прізвища, щоб замаскуватися під звичайних користувачів: україномовні екаунти використовують україномовні екаунтоніми, російськомовні – російські.

Екаунтоніми організацій, преси, магазинів, товариств та інституцій у мережі Facebook дублюють відповідні ергоніми, на базі яких їх створено: *1+1*, *FC Dynamo Kyiv*, *Товариство лісівників України*, *ROZETKA*, *Нова пошта*.

Облікові записи живої особи та організації, установи, товариства і т.д. дещо відрізняються у Facebook, але вимоги до утворення екаунтонімів ті ж самі. Щоправда, якщо ідеться про медіа, політиків, селебритіс і т.д. то їхні офіційні сторінки позначаються синьою галочкою, щоб вирізнити їх від неофіційних, наприклад *Володимир Зеленський* [синя галочка], *Святослав Вакарчук* [синя галочка], *Українська правда* [синя галочка].

Instagram – соціальна мережа, у якій користувачі діляться переважно фото, але також присутній текстовий формат. Ця мережа логінонімоцентрична. У профілі облікового запису на чільному місці логінонім, а екаунтонім факультативний.

Через вимогу латинографічності і неповторюваності логіноніми істотно різняться від екаунтонімів.

Суттєва частка так само утворюється на основі імені і прізвища, але щоб відрізнитися від уже зареєстрованих логінонімів, використовуються різні стратегії: написання імені і прізвища через крапку або нижній дефіс (*nazarii.parkhomyk* [Назарій Пархомик], *petro_fedosenko* [Петро Федосенко]), написання імені і прізвища разом (*gannaulyura* [Ганна Улюра]), скорочення імені або прізвища (*landrijewska* [Лариса Андрієвська], *liamichev* [Лямічев Віталій]), повторення літер імені або прізвища (*nnnastyia* [Анастасія Мельник]), додавання цифр до антропоніму (*alisa.kovalenko.24* [Аліса Коваленко], *grigorenko5356* [Тетяна Григоренко]), усічення прізвища (*ukrostar* [Українець Остап], *kharch* [Харченко Ксенія]), додавання до імені або прізвища регіонального уточнення (*julia_ukraine*, *ira_z_izmira*), використання цифр замість літер (*pavl0*) або поєднання різних способів (*.v.l.k.t.0.r.*, *pavl0va.m*).

Також використовуються логіноніми неантропонімного походження: *podobna bezpodobna*, *born.june*, *am666am*, *comrademolotov* тощо. Мотивація їхнього утворення неочевидна і відома тільки їхнім авторам.

Організації, товариства, медіа, магазини тощо, також мають свої облікові записи в Instagram, але також змушені послуговуватися не екаунтонімами, а логінонімами, які відрізняються від ергонімів, на базі яких їх утворено: *rozetka.ua* (ROZETKA), *1plus1.ua* (Телеканал 1+1 Україна), *uaf_general_staff* (Генеральний штаб ЗС України). У цій мережі також діє система синіх галочок, щоб відрізнити офіційні екаунти від неофіційних.

Мережа TikTok, що спеціалізується на короткому відеоконтенті, як і Instagram, – логінонімоцентрична. Ономастикон цієї соцмережі функціонує ідентично до ономастикону Instagram. Тут так само є екаунти, створені на базі антропонімів, які використовують різні графічні стратегії, щоб уникнути повторів: *mariia_pankiv* [Михайло Паньків], *pppelveltskiyuu* [Андрій Пельвєцький], *tikhomirova.k* [Катерина Тихомирова], *misha.lebiga* [Михайло Лебіга], *ruslantsvirkun* [Руслан Цвіркун]. Так само чисельна група логінонімів з неочевидною мотивацією утворення: *frogfoot_aviation*, *spofay*, *tilkimia*, *psih_334*, *hokagevasilevs*. Як і в Instagram, сторінки органі-

зацій, медіа, товариств і т.д. мають логіноніми, відмінні від ергонімів, від яких їх утворено: *novu_channel* [Новий канал], *nationalpoliceua* [Національна поліція України] тощо. Тут також діє система синіх галочок для офіційних екаунтів.

Соціальна мережа *LinkedIn* екаунтонімоцентрична. Ця мережа використовується для працевлаштування та робочих зв'язків, тому тут мінімальна кількість псевдонімних екаунтонімів. Користувачі націлені на широке коло комунікації, не обмежене Україною, тому більшість екаунтонімів серед облікових записів українських користувачів – це англomовна транскрипція імені і прізвища: *Ivanna Martyniv*, *Iryna Solovey*, *Kyrylo Lesin*. Трапляються також екаунтоніми українською (*Артем Захарченко*, *Іван Кривденко*, *Петро Поляк*), російською (*Надежда Кутрань*, *Алексей Шумиленко*, *Петр Аношин*) та англійська транскрипція російських антропонімів (*Alexey Tsymbalenko*, *Ekatirina Kalnichenko*, *Pavel Korol*).

Окрему велику групу екаунтонімів у *LinkedIn* становлять облікові записи роботодавців. Вони використовують свої офіційні назви українською (*Нова Пошта*, *АТ «Укрзалізниця»*) або англійською (*Forbes Ukraine*, *Naftogas of Ukraine*, *DOU*).

Соціальна мережа *X*, розрахована на короткі текстові повідомлення, належить до змішаного типу: екаунтоніми займають чільне місце на профілях облікових записів, але логіноніми використовуються для навігації та тегів. Причому в одному обліковому записі екаунтонім може суттєво відрізнитися від логіноніма: *суп косічка (LisonchikG)*, *Майор (sinicynr)*, *Olena Pavlova (Nympha_Blues)*.

Попри те, що *X* не належить до найпопулярніших соцмереж в Україні, її ономастикон один з найрізноманітніших. Логіноніми у *X*, як і в інших соцмережах, – латинографічні, натомість екаунтоніми дуже часто кириличні та україномовні: *Олександра (oleksandramazur)*, *Павло Петриченко (vkrainets)*, *Авокадо (UkrainianAvo)*.

Як і в інших соцмережах, частину екаунтонімів утворено на основі антропонімів (українською мовою та англійською транскрипцією) – *Денис Казанський*, *Ihor Lachenkov*, *Mariia Avdeeva*. Як правило, такі екаунти заводять публічні особи та журналісти, натомість звичайні користувачі, які приховують або не афішують власну особу, використовують творчі псевдо – від однослівних до фраз і речень. Для їх утворення використовують авторський правопис, гру слів, елементи суржикю та рідковживані слова: *Малеча*, *Медикиця*, *Психосоматика*, *інфернальна кошкожінка*, *кажу на ти*, *Жовто-блакитний ніндзя*, *Юля з патчами*, *Волохате Дідько*, *Анічка з кіціком*, *Люстра Філармонії*, *великий Усереднювач*, *Пані сінабончик*, *Ігроладне дієвидло*, *ГостомСль Печорській*, *Злітня кошатниця*, *пані кадило*, *файне печивко у депресії*, *Бріошинка Причмелена*, *Хронічний Тонзиліт*, *Міністерство деокупації БНР вирішило*, *Простріляний до сьомого коліна*, *Біди ваші тільки починаються*, *Йди до мене*, *будем разом жити*, *Птічка мозгоклюйка вірить в ЗСУ*, *Ла Творча Особистість Валя-Харита*, *Хікокоморі з йоркинею*, *оладка з яблуками*, *Мексиканський халамидник*, *майже придумала нікнейм*.

У частині екаунтонімів міститься обценна лексика: *Саша*, *ну бля*, *Скільки? Ти ахуел штолі?*, *PhD бля водній чіп накрився*, *пиздатий фотограф*.

Деякі українські користувачі *X* створюють англomовні екаунтоніми, іноді з місцевим колоритом: *404: double trouble*, *Your secret*, *Not a free man*, *Leavemealone*, *Twiterjugend*, *Kulparkivska resident*. При утворенні деяких екаунтонімів використано гібридну графіку різних мов водночас: *Slavko Slavkovich*, *жсьїдомасон*.

Екаунтоніми товариств, медіа, магазинів і т. д. тут такі ж, як і у мережі *Facebook*, хоча логіноніми у них також відмінні від екаунтонімів з технічних причин: *Нова пошта (NP_official_ua)*, *Rozetka (rozetka_ua)*, *FC Dynamo Kyiv (DynamoKyiv)*.

Висновки. Користувачі соціальних мереж в Україні становлять більшість населення. Це надзвичайно популярний інструмент комунікації та самовираження, який має свій розвинений ономастикон.

У рамках соціальних мереж доречно розрізняти назву облікового запису (екаунтонім) та його логін (логінонім). Останні можна створювати тільки за допомогою латинської графіки і вони не можуть повторюватися у рамках однієї системи, натомість екаунтоніми не мають цих обмежень. Соцмережі відрізняються за архітектурою облікових записів – в одних головну роль відіграє еканутонім, в інших – логінонім, буває також змішаний варіант, де екаунтонім займає чільне місце у профілі, а логінонім використовується для навігації і тегів.

Кожна соціальна мережа має свої особливості у творенні екаунтонімів. У LinkedIn домінують офіційні відантропонімні та відергонімні; у Facebook переважають відантропонімні екаунтоніми, але тут є також псевдоніми, екаунтоніми ботів і тролів та відергонімні екаунтоніми. В Instagram та TikTok екаунтоніми відіграють факультативну роль, тут основні – логіноніми. Через вимогу неповторюваності для їх утворення залучаються найрізноманітніші графічні стратегії і навіть відергонімні екаунтоніми можуть суттєво відрізнитися від ергонімів, на базі яких їх створено. X – мережа змішаного типу. Тут є і екаунтоніми, і логіноніми, причому перші тут найрізноманітнішого спектру – від звичайних відантропонімних до розбудованих псевдо, утворених за допомогою багатого філологічного арсеналу.

Тема ономастикону соціальних мереж – надзвичайно широка. У цій статті зроблено спробу окреслити загальні рамки, кожна з соціальних мереж варта окремого детального дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпенко М. Онімний простір Інтернету. Одеса: КП ОГТ, 2017. 194 с.
2. Космеда Т., Янік К., Янчура Д. Сучасна ономастична термінологія: дискусії українських та російських учених щодо формування інтернет-ономастикону. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. Vol. 12, Issue 1, 2021. С. 305–315.
3. Попова А. Нікнейм як основний засіб самопрезентації віртуальної особистості в інтернет-комунікації: семантична природа та класифікація (на матеріалі української мови). *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. Випуск 33-34, 2017. С. 49–58.
4. Сазонова Є. Нікнейміка як нова галузь сучасної антропоніміки. *Studia Linguistica*. 8, 2014. С. 399–403.
5. Торчинський М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дисертація на здобуття титулу д-ра філол. наук: спец: 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010, 502 с.
6. Шестакова С. Ніконіми як особлива категорія Інтернет-дискурсу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. № 281, 2018. С. 111–118.
7. Шитик Л., Омелюх І. Структура нікнеймів у соціальних мережах. *Мовознавчий вісник: збірник наукових праць*. № 31, 2021. С.18–25.
8. Ярошенко Н. Антропоніми та логіноніми: наслідки міжвидової трансонімізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. № 11, Вип. 15, т. 2., 2009. С. 173–177.
9. Digital Ukraine: 2023. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-ukraine> (дата звернення: 12.02.2024).

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-3>

СНОВИДІННЯ ЯК МАРКЕР ВНУТРІШНЬОЇ ДИСГАРМОНІЇ У РОМАНІ СТЕПАНА ПРОЦЮКА «ЧОРНЕ ЯБЛУКО»

DREAMS AS A MARKER OF INNER DISHARMONY IN STEPHAN PROTSYUK'S NOVEL "BLACK APPLE"

Біляцька В. П.,*orcid.org/0000-0003-4532-2268**Scopus-Author ID: 57369171100**доктор філологічних наук, доцент,**професор кафедри філології та мовної комунікації**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»***Данюк А. О.,***orcid.org/0009-0006-5414-1783**кандидат філологічних наук, викладач**Дніпровського фахового коледжу будівельно-монтажних технологій та архітектури*

Романам-біографіям сучасного українського письменника Степана Процюка про Василя Стефаника, Володимира Винниченка, Архипа Тесленка, Григора Тютюнника, Івана Франка – притаманне глибоке занурення у внутрішній світ, фактографічність, документалізм, подання героїв через призму психології та світосприйняття. Автор вдало трансформує біографію письменників у психобіографічних романах через моделювання свідомості головних героїв, використовує широкий спектр символіко-образних елементів та інструментарій інтертексту для творення сучасного літературного твору, поєднує фактаж та глибинний психоаналіз, використовує онірику як стильовий і композиційний прийом текстотворення.

У статті подано дослідження оніричного простору роману С. Процюка «Чорне яблуко», що представлений широким діапазоном сновидінневих елементів – власне снів, марень, галюцинацій, сновидних візій. У творі сні використано як стильовий і композиційний прийом текстотворення, психологізації простору роману, а також як маркер внутрішньої дисгармонії головного героя роману – Архипа Тесленка. Оніропростір героя характеризуються химерними, здебільшого патологічними снами, що виражають його песимістичні думки, затяжну депресію, постійну тривогу, численні страхи й травматизовану свідомість. Оніричне в романі – це беззаперечний носій сутестії, хтонічного архетипного жаху, репрезентованого у традиційних для психоаналізу символах (чорне яблуко, Олена, мати), які автор подає для глибшого розкриття психіки митця. Психологізація тексту, інтертекстуальні вкраплення, особливо змодельовані хронотопом використання оніричних елементів, становить основу ідіостилію С. Процюка.

Ключові слова: оніричний простір, Степан Процюк, психобіографічний роман, сон, марення, Архип Тесленко.

The biographical novels of the contemporary Ukrainian writer Stepan Protsyuk about writers such as Vasyl Stefanyk, Volodymyr Vynnychenko, Arkhup Teslenko, Hryhoriy Tyutyunnyk, and Ivan Franko are characterized by deep immersion into the inner world, factuality, documentary style, portrayal of characters through the prism of psychology and perception. The author successfully transforms the biographies of writers into psychobiographical novels by modelling the consciousness of the main characters, employing a wide spectrum of symbolic and imagery elements, as well as intertextual tools, to create a contemporary literary work. They combine factual narrative with profound psychoanalysis, using oneiric as a stylistic and compositional technique in text creation.

The article presents a study of the oneiric space in S. Protsyuk's novel «The Black Apple», which is characterized by a wide range of dream elements such as actual dreams, fantasies, hallucinations, and dream visions. In the work, dreams are used as a stylistic and compositional technique for text creation, psychologising the space of the novel, and also as a marker of the internal disharmony of the main character of the novel Arkhup Teslenka. The protagonist's dream space is characterized by whimsical, mostly pathological dreams that express his pessimistic thoughts, prolonged depression, constant anxiety, numerous fears, and traumatized consciousness. The dreamlike

in the novel serves as an undeniable carrier of suggestion, chthonic archetypal horror, represented in traditional psychoanalytic symbols (the black apple, Olena, mother), which the author presents for a deeper exploration of the artist's psyche. The psychologization of the text, intertextual insertions, especially those modeled by the chronotope using oneiric elements, form the basis of S. Protsyuk's idiostyle.

Key words: oneiric space, Stepan Protsyuk, psychobiographical novel, dream, hallucination, Arkhip Teslenko.

Актуальність проблеми. Творчість Степана Процюка є знаковою у розвитку психобіографічного жанру в українській літературі. У романах «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко», «Місяцю, місяцю», «Руки і сльози. Роман про Івана Франка» письменник наблизив реципієнта до внутрішнього світу і буття таких постатей, як Василь Стефаник, Володимир Винниченко, Архип Тесленко, Григій Тютюнник, Іван Франко, репрезентативно змодельовавши контекст літературної епохи, художньо поєднав фактаж і глибинний психоаналіз.

Оніричний дискурс роману «Чорне яблуко» Степана Процюка представлений системою снів, галюцинацій, марень, сновидінневих візій, що позбавлені безпосередньо сюжетотвірної здатності, лише композиційно й стильово надаючи вишуканості його творам. Композиційна і стильова функції оніричних елементів украй важлива у структурі тексту, позаяк надає образам і подіям виразності, умотивованості, ясності – діям і бажанням персонажів. Слушною видається думка Б. Стрільчика: «Композиційна функція оніричних елементів художнього тексту має широке вираження, оскільки сон є одним із способів коментування та оцінки зображених подій, часто використовується в якості психологічної характеристики персонажа і в плані осмислення ідейного змісту твору» [1, с. 68].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із найуживаніших прийомів декодування постмодерного тексту є онірична практика аналізу, засвідчена працями З. Фрейда, А. Макарова, Н. Мочернюк, С. Хороба, Б. Стрільчика Ю. Григорчука, Т. Бовсунівської та ін. Оніричний дискурс літератури ХХІ ст. представлений «як певний культурний текст» [2, с. 132] з широкою парадигмою художніх проявів у межах тексту: оніремами, снами, мареннями, галюцинаціями, візіями тощо, що виступають як композиційні, так і стилетвірні, сюжетотвірні елементи.

Психобіографічні романи С. Процюка були об'єктом наукового аналізу у працях Є. Барана, В. Галича, А. Данюк, Л. Горболіс, Є. Комарницького, Л. Скорини, І. Славінської, О. Соловей, А. Черниш. Дослідники психобіографічних романів С. Процюка часто вказують на неприйнятність психоаналітичного дослідження «Я» через особистість «Іншого». Однак слід пам'ятати, що тексти в цьому жанрі слід класифікувати як зразки художньої літератури, а не документастики, і що самі автори не заперечують суб'єктивності своїх біографій. Серед багатьох жанрів і підвидів біографії, від мемуарів до літературного портрета, психобіографія письменника вирізняється найяскравішим проявом його художньо-естетичних параметрів, «новим прочитанням життя та творчості видатних постатей крізь призму світобачення автора» [3, с. 104].

Хоч психобіографічні романи С. Процюка були об'єктом наукового аналізу, проте не всі романи письменника досліджено повною мірою, зокрема функція сновидінь у романі «Чорне яблуко». **Мета дослідження** – проаналізувати сновидіння як один із маркерів композиції роману «Чорне яблуко» та зацентувати увагу на особливостях авторської трансформації психобіографії головного героя, Архипа Тесленка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовою в осмисленні авторського художнього мислення психобіографічних романів С. Процюка, на думку Є. Барана, є теза, що його твори необхідно читати, «аби зрозуміти у першу чергу самих себе. Аби змусити себе задуматися і щось виправити в собі. Будь-які зміни можливі лише тоді, коли людина приходить до потреби внутрішніх змін» [4]. У романі «Чорне яблуко» С. Процюк занурює читачів у складний, дисгармонійний світ Архипа Тесленка. Роман, що складається з 72 невеликих за обсягом новелістичних розділів, є спробою автора крізь призму міфобіографічних та метафізичних пози-

цій презентувати життя українського письменника. За класифікацією О. Галича [5], роман «Чорне яблуко» можна віднести до асоціативно-психологічного (інтуїтивного) типу, у якому увага зосереджена на художньому дослідженні психології та внутрішнього світу біографічної постаті. Сни та марення – це специфічні форми психологізму, які С. Процюк використовує у романі як способи глибшого зображення внутрішнього світу героя, для розкриття нових психологічних станів. Таким чином, внутрішній світ головного героя зображений як потік свідомості, що постійно змінюється. Головним завданням автора було не лише відтворити суть емоцій та переживань, а й показати процес самоаналізу через внутрішні монологи, саморефлексію, діалог з минулими «я» героя через сни, через «відображення сонних фантазій, візій, галюцинацій та марень, а також повною мірою розкрити функціонал оніричного простору у структурі художнього твору» [6, с. 150].

У романі «Чорне яблуко» Архип Тесленко постає винятковим письменником, чиє коротке життя було наповнене творчістю та ідеалістичною боротьбою за справедливість. На початку твору автор зазначає, що Архип з раннього дитинства мав пристрасть до книг. Крім того, він гостро усвідомлював несправедливість світу, і хоча його погляди дорослої людини виділялися ще в юному віці, інколи відчувається дитяча безпосередність, як в епізоді, де юний Архип любив ходити до церкви. Як тільки священник почав говорити про страшний суд і пекло, хлопець злякався й розгублено запитував: «Навіщо пекло? Хіба без нього не можна обійтися?» [7, с. 16]. С. Процюк підкреслює, що хоч Тесленко не присвятив своє життя церкві, однак мав особливу чистоту і святість душі, адже церковні служби часто розчулювали його до сліз: «... коли отець так гарно говорить про Христа, а потім затягує *«і всім, що в гробах, життя дарував...»*. Тоді йому хочеться плакати, сльози самі застилають лице. І з цим сльозопадом нічогісінько не можна вдіяти...» [7, с. 14]. Він сумував навіть тоді, коли всі раділи, ніби нарікаючи на зіпсованість людства, відчував тугу за Раєм: «Ти слухав колядки хору дівчаток і думав про Богоматір. Про незаплямованість і абсолютну чистоту, випадання до первісного раю. Усі веселилися, а ти плакав» [7, с. 103]. Таким чином, С. Процюк витворює образ Божого посланця, обраного, який страждає через людські гріхи та пороки.

«Чорне яблуко» С. Процюка – це психобіографічний роман, увага у якому зосереджується на позареальному світі героя. Зображення снів і фантазій Архипа Тесленка (яблуневий сад і багряне поле, паралельний простір, де до героя приходять жінки, брат Ярема, який одягає Архипову маску) – все це нічого не має спільного з реальним життям письменника, а є суто авторською фантазією. Психологічний простір буття Архипа Тесленка проілюстровано за допомогою оніричних елементів, типологія яких у творі не є однорідною. Як зазначає Б. Стрільчик, «сон у літературному художньому творі допомагає читачеві проникнути в глибинні, природні, пласти підсвідомості літературних героїв. Сон грає або компенсаторну роль нереалізованого бажання, або має значення передчуття поворотного моменту в житті людини, втручання долі в плани героя; або незначні враження дня, одержувані ззовні, сон перетворює на гіперболічні форми часу, простору і причинності, що пояснюють релігійні та естетичні погляди художніх персонажів» [1, с. 540].

Особливістю сновидінь у романі «Чорне яблуко» є розгорнутість та символічність. Роман містить багато образів-символів, у яких переплетено містичне та реальне, щоб підкреслити втручання неземних сил у долю митця (чорне яблуко з марень Яреми, Білий Чоловік, Дебеле Тіло). Н. Зборовська, обґрунтовуючи психобіографічний метод в літературознавстві, зупиняється на снах творчої особистості. Літературознавиця говорить про те, що мислителі прагнули збагнути душевні особливості митця як одержимість, що була благом, «бо викликала очищення від гріхів і посвячення в таїнство» [8, с. 63], яке можна було розгадати за допомогою сновидінь як реалізації відповідного бажання. Беручи до уваги основну функцію сновидіння – виконання бажання, наводить їхні різновиди, виокремлені З. Фройдом: інфантильні (пряме вираження бажання), перекручені (непряме вираження бажання), страшні (що супроводжуються страхом у зв'язку з вираженням бажання).

Сюжетотворча функція оніричних елементів у творі очевидна – фрагмент сновидіння часто містить розділ роману. Символічним у романі є образ чоловіка у білій сорочці, що неодноразово приходив до Архипа у снах і мареннях у складні періоди життя письменника. Прикметно, що чоловіка із марень Тесленко називає «батьком»: « – Куди ж ви, батьку?! – розпачливо вигукнув Архип, хоча подорожній зовсім не був подібний до батька Юхима. Радше був його протилежністю» [7, с. 24]. Саме він декілька разів рятував письменника від смерті і часто повторював йому «Нічого й нікого не бійся!» [7, с. 24]. Отже, білий чоловік у сновидінні – це образ янгола-охоронця, який оберігає героя, бо він ще не встиг виконати свого призначення.

На думку Ю. Григорчук, психологічний критерій став основним під час поділу сновидінь, використаних у художніх творах, вона виділяє «концептуальні – сни, які відбивають авторське бачення життя та реалізуються крізь призму образів-символів і архетипів; компенсаційні – сни, які виявляють психологічні процеси, в основі яких лежать нездійснені бажання; профетичні – «віщі», або «пророчі», сни і видіння, які слугують засобом створення акаузальних ситуацій (поетики чуда)» [9, с. 169].

У романі С. Процюка сни концептуальні і компенсаційні, він подає їх для глибшого розкриття психології творчості, психіки митця, для розкриття його потаємних нереалізованих бажань, адже «у сновидінні відбувається безпосереднє підключення до природного творчого процесу, тому можна стверджувати, що сновидіння, як і художні твори, є вдалі й невдалі, майстерні і не зовсім» [8, с. 73].

Сни, марення, галюцинації є невід’ємною частиною роману, що характеризують Архипа Тесленка як надчутливу, вразливу до емоційних станів людину. Архетипом-символом, який є домінантним, смислово наповненим у розкодуванні оніричного пласту роману, є яблуко. Як відомо, яблуко – це заборонений плід, спокуса, гріхопадіння (але й атрибут раю). У традиційній українській культурі яблуко – це символ цілісності, земних бажань; символ початку всіх речей, плодючості; безсмертя та вічної молодості. Яблуко в романі С. Процюка зображене не у звичному «форматі», а є чорним, що на паратекстуальному рівні вказує на небезпеку та отруйність: «Ноги несли його до дерева, всипаного чорними плодами... Архип підняв очі догори. На яблуні висіло тільки одне яблуко. Воно було чорним. ... Чийсь голос прошепотів, що яблуко дочекалося свого господаря» [7, с. 48–49].

С. Процюк, ймовірно, вдається тут до християнської символіки. В одному з марень письменник опиняється у осяяному світлом саду, і тому йому ніяк не вдається порахувати яблуні: бачив то триста, то тридцять, то три. Поступово він розуміє, що перед ним стоїть єдина яблуня з дивним зчорнілим листям: «Цьому листю щонайменше три або тридцять, а може, й триста літ...» [7, с. 49]. Три – особливе число в християнстві, воно означає триєдність Бога, Святу Трійцю.

Ще одним таємничим образом-символом є яблуня з чорним яблуком. За християнською традицією – це заборонений плід, спокуса, гріхопадіння. Проте яблуко не звичайне: «...чорне яблуко знайшло свою білу жертву» [7, с. 49]. С. Процюк у такий спосіб підкреслює передвизначеність долі письменника, бо чорне яблуко для Архипа – це символ згасання та смерті: «...такі плоди куштували вже мертві Архипові братики й сестрички. Голос, який нагадував мамин, благав не торкатися цих яблук, проте діти не слухалися: «Нам вони уже не зашкодять, ненько...» [7, с. 16]. Архип Тесленко відчував себе чужим не лише серед людей, а й у власній родині. С. Процюк описує стосунки письменника з батьком і братом як особливо холодні та позбавлені будь-якого взаєморозуміння.

Домінантою психологічного стану Архипа Тесленка у романі є самотність, внутрішня дисгармонія. С. Процюк неодноразово звертає увагу на те, що письменник – Інший. Він довгий час шукав розуміння та підтримки серед людей, але той, хто жив за власними правилами, викликав лише байдужість, підозри, заздрість та осуд: «Йй-бо, той Юхимів син такий химерний. Він, певно, нездоровий» [7, с. 74]. Дві жінки рятували його від цілковитої самотності – це

мама Євдокія та кохана Оленка. Перша завжди була поруч, підтримувала, оберігала, друга ж ніколи насправді Архипові не належала, проте у найтяжчі хвилини навідувала у снах. Саме з доброю і люблячою мамою у чоловіка асоціювалося ідеал жінки – дружини, матері його дітей, він намагався відшукати його: «Певно, мама таки бачила Непорочне, і воно колись уділило їй свою часточку, змилосердившись, подарувало невидиму проскурку... Від мами йшло світло, хоч вона стільки пережила, що впору зламатися й не хотіти жити далі... [7, с. 15].

Найбільшу увагу Степан Процюк зосереджує на коханні Архипа Тесленка та сільської дівчини Оленки. При цьому майже вся історія їхніх стосунків – це сни, мрії, страждання чоловіка, пов'язані з його Царівною. Справжні діалоги між ним і його Мрією містять лише декілька сторінок, але автор наголошує на особливому значенні Оленки в житті митця. Марення та сни про неї стали для Архипа єдиною відрадою у в'язницях, вони рятували його у хвилини відчаю, спустошення: «... дійшло до того, що ти сподівався лише на сни імені цариці Олени...» [7, с. 136].

Автор зауважує, що письменник ніколи й не мав шансу на щастя з цією Царівною, адже не зміг би зізнатися їй у коханні: «Я хотів сказати, що люблю тебе, але швидше був би провалився в Аїдові підземелля, ніж це вимовив. Соромно ж!.. Такий чомусь сором тоді огорта мене, такий страх і жаль. Тоді не стільки думаю про любов, скільки боюся» [7, с. 107]. С. Процюк не пояснює, що саме спричинило таку поведінку Архипа Тесленка, що викликало в нього постійне відчуття сорому та страху. Але автор зазначає, що жінки викликали страх у письменника. Навіть поруч із повією Галею він не міг почувати себе впевнено: «То я боявся, що нічого не вийде, то журився, щоб вона була задоволена мною, як мужчиною, то корив себе, що я такий нечувствений, бо мене не збуджує це дебеле тіло старшої від мене жінки з кількома складками жиру на животі» [7, с. 113].

У романі «Чорне яблуко» автор удається до повторень сновидінь із метою показати невротичні розлади головного героя. Як відомо, повторюваний сон означає існування довготривалої проблеми. К.-Г. Юнг доводив, що такого типу сни несуть зміст, який «людина з тих чи інших причин не готова усвідомити, інтегрувати, і який націлений на контакт з «Я» [14, с. 27]. Архипу Тесленкові у романі «Чорне яблуко» часто сниться його кохана Олена, яка з'являється разом із померлою матір'ю письменника, і мати благословляє їх до шлюбу: «– Я прийшла благословить тебе й Оленку. Живіть довго і щасливо! Майте стільки діточок, як на небі зірочок! Мама взяла за руки його й Оленку, перев'язала розкішним рушником, розшитим червоним і чорним. Оленка усміхнулася: – А бачиш, милий? Бачиш? Ми мали бути разом!» [7, с. 46].

«Бажання, – пояснював З. Фройд, – це збудник сновидінь, а задоволення бажань становить зміст сновидінь – ось у чому їх головна прикмета» [10, с. 70]. Однак весілля уві сні віщує Архипу самотність, нещасне, невлаштоване особисте життя. Кольорова гама сновидіння (червоне і чорне на весільному рушнику), конкретизації деталі та звукового фону (незнайома галицька пісня «Заграй, ми цигане старий», макове поле) можна стверджувати, що сон героя-Тесленка віщує трагедію кохання, яке принесе йому розчарування та страждання від втрати.

За теорією психоаналізу, образи матері Євдокії та коханої дівчини Оленки, що так часто являються герою уві сні, складають єдиний юнгівський архетип Великої Матері [11]. Про залежність головного героя від цього архетипу говорить його хворобливе прагнення жіночої любові й надмірна чуттєвість. У «Чорному яблукові» оніричне – це беззаперечний носій сугесії, хтонічного архетипного жаху, репрезентованого у традиційних для психоаналізу символах. С. Процюк подає сни Архипа Тесленка для глибшого розкриття психіки митця, його потаємних нереалізованих бажань, адже «у сновидінні відбувається безпосереднє підключення до природного творчого процесу, тому можна стверджувати, що сновидіння, як і художні твори, є вдалі й невдалі, майстерні і не зовсім» [8, с. 73].

Як зазначає, Б. Стрільчик, «оніричний пласт „Чорного яблука” – його невід'ємна частина, що характеризує Тесленка як надмірно чутливого до енергетичних вібрацій, трансформацій і

впливів невротика» [1, с. 540]. У авторському монолозі-коментарі С. Процюк вказує на перфекціонізм, тяжіння до ідеалу як на основну рису письменника: «Ти завжди мав до себе завищені вимоги. Ти ніколи не міг дотягнутися до свого ідеального автообразу. До цього ідеального чоловіка, Архипе, не зміг би дотягнутися ніхто. А якби і зробив це, то завжди чогось би не вистачало» [7, с. 163]. Нездоровий перфекціонізм, причиною якого був конфлікт реального та ідеального «я», ймовірно, й породжував постійні відчуття сорому та страху. Архип Тесленко настільки прагнув ідеального життя, ідеального світу, що постійно відчував страх зробити помилку, бо це був би крок назад від його омріяного Царства: «Він з дитинства витворив собі ідеальну картину світу» [7, с. 94].

Автор підкреслює, що кохання Архип Тесленко не сприймав без іконізації: «Ти не розумів любов інакше. Бо що то за любов, скажіть мені, коли вона не межує з потребою повного розчинення й безоглядної канонізації?» [7, с. 119]. Кохання було для нього особливим священним ритуалом: «... ти, перелякано озираючись, розпочинав свій щоденний ритуал поклоніння Богині, ім'я якій – Олена. Тоді ти плакав і сміявся, тоді ти по-справжньому жив. Ти молився на Оленчину ікону, сховану всередині власного серця» [7, с. 119]. С. Процюк констатує, що Тесленко мав страх перед фізичним контактом із жінкою, адже сексуальні стосунки сприймалися ним як щось, що забруднить Ікону і його самого: «Боюся, що ти теж скажеш, що мене любиш, і тоді утратиться якась світла казка, якесь царство чистих ідеальних бажань, де немає вульгарності плотської хіті. (...) Наші голі тіла уб'ють тиху невинну романтику» [7, с. 107].

Архип Тесленко – найбільш вразливий із усіх персонажів психобіографічної письменницької літератури С. Процюка, його світ галюцинаторних засинань і пробуджень має реальне підґрунтя, проте повністю побудований на дисбалансі отриманого і бажаного. Закодований оніричний простір роману «Чорне яблуко» умовно можна поділили на три основні групи: антропоморфну, фітоморфну й топоморфну. Твір також містить нумерологічні (триста яблунь, третій голос, тридцятий голос) та колористичні (чорний, червоний, фіолетовий, жовтий) символи.

Головна функція сновидінь, побудованих на просторових символах, – передавати спосіб існування об'єктивного світу в нерозривному зв'язку з часом. Група представлена такими топосами: сад, печера, поле. У сновидіннях Архипа ці топоси є не лише тлом подій, а й самостійними образами з конкретними часо-просторовими та кольоровими характеристиками. Так, сад уночі густішає, «стаючи фіолетовим» [7, с. 48], поле вкрите «червоними маками», «безліччю червоних цятко» [7, с. 44]. Один із компонентів просторової групи – дорога. Дорога як життя, вибір і окремий простір символізує «ініціацію, обряд посвячення, прилучення до досі недоступного знання, знаходження мудрості життєвої чи сакральної» [12, с. 187]. Специфіка цього топосу в тому, що дорога розгортається в двох площинах – горизонтальній та вертикальній. Варіантами першого є подорожі Архипа (поїздки до Києва, повернення в Харківці тощо), а також ув'язнення та заслання письменника до Росії. Подорож у вертикальній площині символізує духовну еволюцію Тесленка: саме ця площина представлена у мареннях героя та супроводжується змінами у його внутрішньому стані, набуттям ним сакрального досвіду.

Фітоморфну групу сновидінь у романі презентовано образом яблука та яблуні як дерева, що є алегоричним образом всесвіту. Дерево знаходиться в центрі, навколо нього, як світової осі, формується світобудова. Яблуко за християнською традицією – це заборонений плід (але і атрибут раю), спокуса, гріхопадіння. В українській культурній традиції яблуко – це символ цілісності, земних бажань; символ початку всіх речей, плодючості; безсмертя та вічної молодості. Ще віддавна яблуко як плід є нероздільним із яблуною – деревом життєдайності [12, с. 205]. У романі яблуко зображене чорним, що вказує на небезпеку та отруйність, а для Архипа є символом згасання та смерті. Воно ніби котиться землею тривожним, жаским символом, а Тесленко йде слідом. С. Процюк підтверджує це й тим, що такі плоди куштували вже мертві Архипові братики й сестрички. Чорний колір символізує занапащений мистецький дар А. Тесленка, який не зміг повноцінно розкритися.

Антропоморфні образи сновидінь можна поділити на реальні (мати Євдокія, Оленка, Єфремов, Чикаленко) та ірреальні (Дебеле Тіло, Жовтий пан, Люди в шкурах тощо), вони відтворюють муки і терзання душі героя, є натяком на неспроможність реалізувати свої бажання.

Трансформація оніричного простору в романі С. Процюка «Чорне яблуко» є не лише маркером внутрішньої дисгармонії головного героя, а й важливим чинником загальної побудови твору, психологізує оповідь, а сни, марення, візії мають прихований символічний зміст, розкривають світ «нічної» свідомості героя-митця, світ його бажань.

Висновки. Роман С. Процюка «Чорне яблуко» – це не лише спроба створити психобіографію Архипа Тесленка, а й подати психоаналітичні студії в проєкції чужого «Я». Оніричний простір роману поглиблює психологічні интенції автора і розкриває внутрішній стан героя: сновидіння відтворюють муки й терзання його душі, вказують на неможливість реалізувати мрії і здійснити задуми, їх умовно поділено на реальні (мати Євдокія, Оленка, Єфремов, Чикаленко) та ірреальні (Дебеле Тіло, Жовтий пан, Люди в шкурах тощо). Дослідження сновидінь у «Чорному яблуці» С. Процюка дозволяє визначити онірику як стильову й композиційну домінанту не лише досліджуваного роману, а всієї психобіографічної прози автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стрільчик Б. Функціонування оніричних елементів у «Психобіографічній трилогії» Степана Процюка. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2015. № 2. С. 536–542.
2. Осьмак Н., Бикова Т. Онейричний простір художньої прози Володимира Даниленка: сни і сновидіння як культурний текст. *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches: Collective monograph*. Vol. 2. 2020. P. 132–150.
3. Комарницький Є.П. Філософія «страченого життя» Архипа Тесленка у романі «Чорне яблуко» Степана Процюка. *Філологічні науки*. 2023. № 5 (117). С.103–106.
4. Баран Є. Базилевс : у царстві Стефаніка : рецензія. URL : <http://academia-ps.com.ua/page/67>.
5. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: монографія. Луганськ : Знання, 2001. 246 с.
6. Рухленко Л. Оніричний компонент психобіографічного роману С. Процюка «Чорне яблуко». *Науковий потенціал дослідника : філологічні та методичні пошуки*. Глухів : Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2021. С. 150–153.
7. Процюк С. Чорне яблуко : роман про Архипа Тесленка. Київ: Академія, 2013. 192 с.
8. Зборовська Н. Код української літератури: Проєкт психоісторії новітньої української літератури. Київ : Академвидав, 2006. 502 с.
9. Григорчук Ю. Сновидіння як «семіотичне вікно» містичного: своєрідність оніропростору повістей Віри Вовк. *Spheres of Culture*. Lublin, 2012. Vol. II. С. 168–177.
10. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Пер. з нім. П. Тарашук. Київ: Основи, 1998. 709 с.
11. Юнг К.-Г. Психологія і поезія. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. Зубрицької М. Львів : Літопис. 1996. С. 91–108.
12. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка, В. В. Куйбіди. 3-тє вид. Київ : Міленіум, 2005. 352 с.
13. Бовсунівська Т. Достовірність онірокрітики та її постмодерні стратегії. *Сучасні літературознавчі студії* : збірник наукових праць. Київ, 2004. Вип I : Онірична парадигма світової літератури. С. 14–22.
14. Черниш А. Біографічні романи С. Процюка в інтертекстуальному вимірі. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. № 3. С. 309–316.

УДК 821.161.2.09(092):[908:394.4](477.75)]"1890/1910"

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-4>

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КРИМУ В ДОБУ «ПРЕКРАСНОЇ ЕПОХИ»

COMMEMORATION OF TARAS SHEVCHENKO IN THE CRIMEA DURING THE "BELLE ÉPOQUE"

Божук А. О.,

orcid.org/0000-0002-8247-127

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри мовної підготовки

Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

У дослідженні висвітлюються аспекти вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Кримському півострові по його смерті, зокрема у період «прекрасної епохи» (1890-ті – 1910-ті рр.), на Кримському півострові. Серед іншого, розглядаються комеморативні практики зазначеної доби, впроваджені зусиллями активістів нечисленних українських осередків Криму, в тому числі аматорських театральних колективів, а також поодиноких осіб. Наводяться й аналізуються приклади популяризації в регіоні даних про українського національного поета і залучення місцевого населення до його комеморації за посередництва мистецьких пам'ятних вечорів та аматорських театральних постановок, публікацій у пресі, організації богослужбових заходів тощо. Зазначається, що на території Кримського півострова перша спроба вшанувати пам'ять Тараса Шевченка шляхом біографічної публікації в місцевій пресі була зроблена вже після смерті поета у 1861 році; пізніше, з 1860-х до кінця XIX ст., в умовах заборони Шевченкових віршів і українського друкованого слова взагалі, твори поета поширювалися в Криму таємно в рукописних примірниках. У 1896 році українська громада Севастополя започаткувала традицію молитовного вшанування Шевченка в день його смерті панахидами в місцевих храмах; деякий час подібна традиція виникла в українській громаді Сімферополя і зберігалася до 1914 року включно. Здебільшого ж акцент робився на організації світських тематичних заходів, ініціаторами та організаторами яких були переважно учасники місцевих аматорських театральних гуртків. У більшості випадків відомі лише прізвища цих осіб; пошук їхніх біографічних даних може стати предметом подальших досліджень. Окремо наголошується на тому, що запропонована тема наразі фактично не є об'єктом українознавчих студій, на тлі вкрай невеликої кількості ґрунтовних історичних розвідок, присвячених буттю українського народу в Криму.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Крим, «Кобзар», вшанування пам'яті, «прекрасна епоха».

The article highlights aspects of the commemoration of Taras Shevchenko on the Crimean Peninsula after his death, in particular during the period of the “Belle Époque” (1890s–1910). Among other things, the commemorative practices of the specified era, implemented by the efforts of activists from a few Ukrainian centres in Crimea, are considered, including those of amateur theatre groups as well as individuals. Examples of the popularisation of information about the Ukrainian national poet in the region and the involvement of the local population in his commemoration through artistic commemorative evenings and amateur theatrical productions, publications in the press, the organisation of religious events, etc. are given and analyzed. It is noted that on the territory of the Crimean Peninsula, the first attempt to honour the memory of Taras Shevchenko through a biographical publication in the local press was made after the poet's death in 1861; later, from the 1860s to the end of the 19th century, under the conditions of the ban on Shevchenko's poems and the Ukrainian printed word in general, the poet's works were circulated in the Crimea secretly in handwritten copies. In 1896, the Ukrainian community of Sevastopol started the tradition of prayerful commemoration of Shevchenko on the day of his death by a memorial service in local churches; for some time, a similar tradition arose in the Ukrainian community of Simferopol and was maintained up to and including 1914. The emphasis was mainly on the organisation of secular thematic events. The initiators and organisers were mostly members of local amateur theatre groups. In most cases, only the surnames of these persons are known; the search for their biographical data can become the subject of the forthcoming studies. It is emphasized separately that the proposed topic is currently not an object of Ukrainian studies, against the background of an extremely small amount of thorough historical research devoted to the existence of the Ukrainian people in Crimea.

Key words: Taras Shevchenko, Crimea, Kobzar, commemoration, Belle Époque.

Постановка проблеми. Ім'я Тараса Шевченка популяризувалося на території Кримського півострова як за його життя, незважаючи на заборону творів українського національного поета під час його заслання і вилучення їх з реалізації, так і по його смерті, в умовах придушення українського друкованого слова директивами на кшталт сумнозвісних Валуєвського циркуляра та Емського акта. Певною мірою кримська тематика нерідко спостерігалася в літературному доробку Шевченка, що до 1860-х рр. міг бути негласно відомий у Таврійській губернії, до якої входив Крим, передусім у рукописних копіях. Принаймні з 1860-х рр., враховуючи безперервну циркуляцію на півострові значної маси українців, які служили у губернських і повітових установах, медичних і навчальних закладах, займали офіцерські посади на флоті, в Криму поширювалися українські письмові пам'ятки; серед зазначених людей нерідко були особисто знайомі не лише з Шевченком, а й з іншими українськими культурними діячами. Педагоги (як, наприклад, вчитель-словесник Сімферопольської гімназії Веніамін Авдєєв) ознайомлювали своїх вихованців з творами Шевченка приватно; українська книжка практично не могла потрапити до бібліотек казенних навчальних закладів. У 1870-х рр. під час навчання у Сімферопольській гімназії з поезією Шевченка ознайомилися син губернського дворянина і майбутній академік Дмитро Овсянко-Куликовський та майбутній народоволець Євген Сидоренко, син законовчителя Перекопського повітового училища у Вірменському Базарі сучасний Армянськ) [1, с. 10]. Видатний український державний та громадський діяч Іван Липа, згадуючи своє навчання в Олександрівській чоловічій гімназії у рідній Керчі в 1878–1887 рр., відзначав, що юнаком розумів не всі слова у віршах Шевченка – незважаючи на те, що його бабуся не вміла розмовляти російською, а батько «говорив мішаниною», тобто суржиком. «Не бачивши ніколи корінної України», Липа вважав, що український народ «уже не існує», а твори з «Кобзаря» розглядав як «останнє українське слово», шкодуючи, що «тепер уже ніхто не знає української мови і так не може написати, як писали Шевченко, Куліш і Костомарів» [2, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На превеликий жаль, фактично єдиним системним джерелом інформації на тему дослідження та збереження спадщини Шевченка в Криму за часів «прекрасної епохи» («Belle Époque», поч. 1890-х рр. – 1914 р.) дотепер залишається енциклопедичний довідник «Тарас Шевченко і Крим», укладений кримським краєзнавцем Григорієм Рудницьким понад два десятиліття тому. **Метою** запропонованого дослідження є принаймні часткове заповнення цієї прогалини. **Об'єктом** дослідження є форми вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Кримському півострові у добу «прекрасної епохи», **предметом** – умови їхньої організації та способи висвітлення. Основні використані **методи** дослідження – метод періодизації та історико-системний метод.

Виклад основного матеріалу. Яскравою, хоч і порівняно малопомітною, маніфестацією української ідентичності на Кримському півострові наприкінці XIX століття стало відзначення дат життя і смерті Тараса Шевченка. Зокрема, на певному етапі традиційними були панахиди у кримських храмах за українським національним поетом до його роковин. Паралельно з заупокійними богослужіннями у великих містах Криму (зокрема, у Сімферополі та Севастополі) організовувалися культурно-просвітницькі заходи, на яких декламувалися поезії Шевченка та/або відбувалися аматорські театральні постановки за його драматичними творами.

Втім, як вже зазначалося вище, ім'я Шевченка було відоме на Кримському півострові й протягом решти XIX століття. Першою присвяченою поетові публікацією в кримській пресі вважається коротка, на 45 рядків, нотатка «Тарас Григорович Шевченко» ялтинського судового чиновника Платона Дяченка, опублікована у квітні 1861 року в №4 російськомовного додатку «Радуга», який видавався при Халібовському вірменському училищі у Феодосії, до вірменського журналу «Масяц Агавні» («Голуб Масіса»). Крім цього, Дяченко опублікував у зазначеному виданні переклади 11 творів Шевченка російською; 5 з них були перекладені вперше. У написанні нотатки Дяченко керувався автобіографічним листом Шевченка до редактора часопису «Народное чтение» (Санкт-Петербург), який було надруковано у другій книжці

журналу за 1860 рік. Також свій матеріал Дяченко подав також до газети «Кієвській телеграф», де вона була також опублікована у квітні 1861 року [3, с. 19].

Тишу, яка відтоді запанувала над ім'ям Шевченка в публічному просторі Криму, в березні 1896 року порушив літературний і громадський діяч Олександр Кониський, що перебував на той час в Алупці. Після того як він подав до севастопольської газети «Крымский вестник» нотатку «Памяти Тараса Григорьевича Шевченко» (російською мовою) під псевдонімом «Перебендя», у цьому ж часописі кілька разів було опубліковано анонс панахиди за Шевченком до 35-х роковин смерті поета. Втім, уточненню підлягає розташування храму, в якому ця панахида урочисто відбулася. Зокрема, в оголошенні йшлося про «Петропавлівську церкву на Великій Морській вулиці», тоді як Петропавлівський собор розташований в іншій місцевості Севастополя (можливо, йдеться про Покровський собор на Великій Морській вулиці). У своєму листі до Михайла Грушевського Кониський повідомляв, що рішення щодо організації панахиди за Шевченком у Севастополі місцеві активісти прийняли ще на етапі ознайомлення з його нотаткою до «Крымского вестника» в рукописі, і що заходи на вшанування Шевченка, крім Севастополя, відбулися в Сімферополі, а також у Ялті, де Кониського відвідала «дуже «велика» громада – аж три чоловіка». *«Можна так і скрізь було спорудити панахиду, коли б в українців одеських, кийвських і инш[их] було більше сміливості. Крим сього року гучніш за всіх пом'янув Тараса»*, – відзначав Кониський [4]. З цих слів можна зробити висновок, що в Криму наприкінці XIX століття по суті було покладено початок традиції молитовного та громадського (після панахид відбувалися поминки) вшанування пам'яті Шевченка, якої поки що не знали такі великі міста, як Київ та Одеса.

У березні 1899 року в Сімферополі «за ініціативою малоруської трупи, що гостювала там» (вочевидь, мова про трупу Марка Кропивницького) у кафедральному соборі було відправлено панахиду за Шевченком. Паралельно повідомлялося, що захід, який зібрав до 40 осіб «різних станів», відбувся «заходами гуртка українців у Сімферополі з нагоди 85-х роковин народження і 38-х смерті Т. Шевченка»; принагідно в місцевому часописі «Крым» було опубліковано статтю «Певец України (Памяти Т. Г. Шевченко)» (таку назву мала брошура літературного критика Володимира Краніхфельда, яка на початку XX століття тричі видавалася в Санкт-Петербурзі). Стаття, яка «у коротких, але прихильних до українства словах розповідала про деякі події з життя Шевченка», починалася епіграфом «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине» і закінчувалася словами «Пам'ять про Шевченка не згине, доки стоїть Україна, доки сонце світить» [5, с. 130].

На початку 1901 року в Сімферополі було сформовано український аматорський театральний гурток під керівництвом землеміра Пшеборовського: серед іншого, колектив поставив за мету підготувати літературно-музичний вечір до 40-х роковин за Шевченком. Вже після перших проб гурток мало не розпався через «непомірне честолюбство деяких учасників»; зрештою, в ньому лишилися ті, хто «любив не тільки сценічне мистецтво, а й усе своє, рідне, прагнув до земляцького єднання». На шевченківському вечорі, анонсованому за місяць, народний театр у Сімферополі був переповнений публікою. Захід розпочався читанням короткої біографії Шевченка й оглядом його діяльності, які Пшеборовський склав за працями Кониського, Чалого і Єфименко та прочитав з кафедри перед прикрашеним гірляндами й квітами портретом Шевченка роботи доктора Сочеванова. Після цього перед портретом було виконано квартет «Як умру, то поховайте» на слова Т. Шевченка та музику М. Лисенка. Надалі грав піаніст Новиков; після його виступу Стороженко, Козак і Тума прочитали вірші, присвячені пам'яті Шевченка. Перше відділення вечора завершилося виконанням пісень «Пливе човен» (хор) та «Ой Дніпре, мій Дніпре» (Штейнберг). Друге відділення заходу розпочалося постановкою другого акту п'єси Шевченка «Назар Стодоля», «в костюмах, з вечорницями Ніщинського з чудовим ансамблем і вправною постановкою». Великий успіх мали виконавці Стороженко, Слухаєвський, Удовенко, Лопатина та Українська. Вечір скінчився апофеозом – живою картиною, яку «цілком

художньо» доктор поставив Сочеванов: «У хмарах – портрет Шевченка, а внизу – сцени, взяті з його поеми "Катерина"», у супроводі хорового виконання твору «Гей, не дивуйте». На жаль, у кращому випадку сьогодні відомі лише прізвища учасників не лише цього шевченківського вечора в Сімферополі, а й українських культурних заходів кінця XIX – початку XX століть у Криму загалом. «Шкода, що не можемо сказати чогось докладнішого про цих людей, котрі так щиро відзначили Кобзареві роковини», – з жалем відзначив Г. Рудницький, з прикрістю, але справедливо додавши, що «взагалі наші уявлення про тогочасне українство Криму та його духовні поклики ще досить убогі і спрощені». Разом з тим тогочасна преса повідомляла, що вечір пам'яті Шевченка в Сімферополі відбувся силами Українського гуртка аматорів сценічного мистецтва під проводом М. Щербини, зазначаючи, що перед заходом у кафедральному соборі Сімферополя було традиційно відправлено панахиду за Шевченком [6, с. 10]. Наступного, 1902 року 41-ші роковини за Шевченком у Сімферополі відзначили літературним вечором [7, с. 19].

На окремий розгляд заслуговує питання комеморації Шевченка на території Криму за допомогою скульптурних зображень. Відомо, що в 1898 (за іншими даними – 1899) році в майстерні скульптора Володимира Беклемішева було створено мармурове погруддя поета, яке було встановлене у харківській садибі Олексія Алчевського і стало фактично першим пам'ятником Шевченкові в Україні. Після трагічної загибелі Алчевського у 1901 році його маєток було продано, а родина підприємця демонтувала пам'ятник, після чого його доля вважається невідомою. Між тим існують згадки про те, що у 1900 або 1901 році перший пам'ятник Шевченкові в Криму було встановлено на дачі Алчевських у Місхорі, що в 1920 році була зруйнована під час врангелівської окупації півострова [8, с. 12]. Можемо припустити, що харківський монумент на початку XX століття було вивезено до Криму. Принаймні відомо, що у 1932 році син Олексія Алчевського Микола передав погруддя до картинної галереї Т. Г. Шевченка; наразі воно зберігається у Національному музеї Т. Г. Шевченка у Києві.

В лютому 1902 року в міському зібранні Севастополя відбувся музично-літературний вечір, присвячений пам'яті Шевченка. На початку заходу місцевий актор Є. Тиртов прочитав нарис Олександри Єфименко «Пам'яті Тараса Григоровича Шевченка», опублікований роком раніше. Далі на сцені демонструвалася поставлена художником Протопоповим жива картина на слова Шевченка «Садок вишневий коло хати». Після цього низку дум і народних пісень під акомпанемент бандури виконав Гнат Хоткевич, що прибув з Харкова і виступав під псевдонімом «Гнат Галайда». Хор аматорів з народного театру (близько 35 осіб) виконав твір Петра Ніщинського «Закувала та сива зозуля». Після невеликого антракту письменник Борис Лазаревський, що служив тоді на Чорноморському флоті, прочитав власний нарис про Шевченка. Дружина Гната Хоткевича Платоніда виконала на роялі «Другу українську рапсодію» Миколи Лисенка, «близнувши технікою і особливою, властивою українським п'єсам, задушевністю виконання». Також були виконані твори «Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали» і «Садок вишневий коло хати». Вечір закінчився апофеозом Шевченка під спів «Заповіту». Зібрані на заході кошти надійшли на користь слухачок Бестужевських курсів у Петербурзі. «Матеріальний успіх українського вечора виявився дуже солідним, принаймні для Севастополя і, ймовірно, не одна і не дві курсистки порадили, дізнавшись, що плату за них внесено», – зазначав у своїх спогадах Борис Лазаревський, додавши, що участь у шевченківському вечорі в Севастополі у 1902 році він узяв на запрошення корабельного інженера Левка Мацієвича, який був «душею і фактичним упорядником літературно-художнього відділу» і чие ім'я «забули згадати у звітах, як і завжди буває у таких випадках». Витрати на проведення заходу традиційно взяла на себе севастопольська меценатка Євгенія Муркен, яку Лазаревський у спогадах називав «Пані N.». Входячи до «Товариства імені Т. Шевченка для допомоги нужденним уродженцям південної Росії, що вчаться у вищих навчальних закладах Санкт-Петербурга» на правах провінційного члена, Муркен мала від його правління повноваження на організацію мистецьких вечорів, кон-

цертів, лотерей, кошти від яких передавалися на побудову інтернату та їдальні для студенток Петербурзького медичного інституту (цим опікувався окремий комітет, до якого входила Муркен). Серед іншого, Лазаревський припускав, що сама ідея шевченківського вечора цікавила Муркен «значно менше, ніж роль дами-патронеси», назвавши при цьому рушієм її дій «надмірне, але дуже дрібне честолюбство» [9, с. 95].

У березні 1903 року в Севастополі відбувся черговий шевченківський вечір, знов-таки з ініціативи Євгенії Муркен та Левка Мацієвича, з критикою якого виступив Борис Лазаревський, обвинувативши Мацієвича у незадовільній організації заходу: *«Хор нижчий за будь-яку критику, костюми також. Винен Мацієвич. Він висловлює своє "щире українофільство" тим, що ходить прилюдно у широченних синіх штанях, але не потурбувався зробити жодної репетиції»*. Разом з тим Лазаревський відзначав, що «на таких околицях, як Севастополь» подібні заходи потрібно влаштовувати добре, «інакше вийде оперетка, і публіка дістане бозна-яке уявлення про українське мистецтво» [10, с. 221]. У спогадах Лазаревського про шевченківські вечори в Севастополі у 1902 і 1903 рр. можна відзначити той факт, що обидва рази заходи завершувалися виконанням гопака. Прикметно, що у своїх мемуарах видавець газети «Рада» Євген Чикаленко радів, що Київ не має такої традиції, яку він називав «петербурзькою» [11, с. 224]. Цей звичай до Севастополя дійсно міг прийти з Санкт-Петербурга: як вже зазначалося, місцевий український культурний рух координувався заснованим у 1898 році «товариством допомоги українському студентству Санкт-Петербурга», яке в Севастополі презентувала Євгенія Муркен.

У 1900-х рр. до організації шевченківських заходів у Сімферополі долучався майбутній скульптор Сергій Жук, що на той час навчався в міському реальному училищі. Його дружина Єлизавета, донька місцевого військового урядовця Семена Блейвича, згадувала свою активну участь в одному з шевченківських свят, яке відбулося в 1908 році у залі Сімферопольського громадського зібрання: *«Сцену було декоровано українськими історичними корогвами, а залу прикрашено більш як сотнею українських національних прапорів. Це свято було посвятою моєї душі, я була шевченківською Катериною, я була Україною у живих образах, що їх ставив молодий мистець Сергій Жук»*. Разом з тим Єлизавета Жук у своїх спогадах лишила імена деяких інших учасників зазначеного заходу: К. Педченко-Андрейченко (уроджена Жук; ймовірно, родичка Сергія Жука), сестри Новицькі – Варвара (по чоловікові Лукіянович) і Юлія, та сестри Харченко. Назвавши свого чоловіка «піонером українського національного руху в Криму», Єлизавета Жук відзначала: *«[Він] розбудив у моєму серці любов до України, до її співочої мови. З ним я пізнала українську літературу, українське мистецтво, українську історію»* [12, с. 643–644]. На згаданому святі Сергій Жук виступав з доповіддю про Шевченка під ім'ям «С. Дикий» [13, с. 63]. Ймовірно, про цей «український вечір», який 9 березня 1908 року аматори влаштували у «міському клубі» і прибуток з якого мав бути перерахований до фонду зі спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві, згадувалося у публікації «Ради» з зазначенням про те, що на вечір *«прибуло багато публіки, чимало було в українському вбранні. Зал було гарно декорировано. Вечір складався з декламацій, співу та музики. Наприкінці було поставлено живі картини, а потім розпочалися танці»*. Не виключено, що автором репортажу був сам Сергій Жук. Принагідно зазначалося, що «рецензію» на шевченківський вечір було опубліковано у газеті «Набатъ», яку видавав місцевий осередок радикальної організації «Союзъ русскаго народа»: автори допису висловили переконання, що захід буцімто організували євреї [14, с. 4]. У квітні 1908 року в «Раді» було повідомлено, що сімферопольський поліцмейстер переслав до київського комітету в справах будування пам'ятника Шевченкові кошти в розмірі 51 рубля, зібрані «на одному вечорі» [15, 3]: вочевидь, на увазі мався згаданий захід.

В липні–серпні 1909 року в Керчі на гастролях перебувало «товарищество русско-малорусских опереточно-драматических артистов» під керівництвом Миколи Альбіковського, яке організувало захід на спомин Шевченка: ставилася 1-ша дія з «Назара Стодолі» та дві дії з

«Невольника». Перед виставою етнограф Антін Лютницький, що перебував тоді в Керчі на заробітках, прочитав українською мовою реферат про життя Шевченка і значення його постаті для української літератури. 40% прибутків з вистави товариство планувало пожертвувати на спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві, однак ця сума склала лише 2 рублі, оскільки через бурю глядачів було обмаль; до того трупа отримувала від 80 до 100 рублів прибутку за один спектакль [16, с. 4].

19 березня 1911 року в Севастополі з ініціативи місцевої української громади відбувся спектакль до 50-х роковин за Шевченком, організований зусиллями українського аматорського драматичного гуртка та небайдужих осіб [17, с. 4]. Вистава почалася вступним словом активіста української громади, вчителя Івана Лихоноса, який коротко розповів біографію Шевченка; після цього мішаний хор виконав «Заповіт» і «Зійшов місяць». Весь час на сцені стояло погруддя Шевченка. Далі місцевий «Гурток аматорів української драматичної умілості» виконав п'єсу «Назар Стодоля» [18, с. 2]. Чистий прибуток – 85 рублів 5 копійок – було перераховано завідувачем севастопольського комітету «попечительства о народной трезвости» на спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві [19, с. 3–4]. У Євпаторії кількома днями раніше трупа Митрофана Ярошенка вшанувала пам'ять Шевченка постановкою його п'єси «Назар Стодоля»; перед початком спектаклю хор зі сцени, на якій стояло велике погруддя Кобзаря, проспівав «Заповіт» [20, с. 3]. Захід зі вшанування Шевченка було влаштовано у сімферопольській комерційній школі; також у місцевому часописі «Южные ведомости» були надруковані дві статті про поета [21, с. 2]. 4 вересня 1911 року українська трупа Болеслава Оршанова та Владислава Данченка організувала в Сімферополі ювілейний спектакль, присвячений 50-м роковинам смерті Шевченка: на пам'ятник Шевченкові було перераховано 10% прибутку від проведення заходу [22, с. 3]. Тієї ж осені «Гурток аматорів української драматичної умілості в Севастополі» перерахував до Києва на пам'ятник Шевченкові 36 рублів 26 копійок [23, с. 4], отримані, вочевидь, від проведення інших тематичних заходів.

У 1911 році редактор «Літературно-Наукового Вісника» Максим Гехтер повідомляв, що на території Російської імперії відзначення 50-х роковин за Шевченком супроводжувалося радикальними заходами проти симпатиків поета й української культури загалом. Серед неповного реєстру часописів, що вмістили статті, нотатки, портрети й репродукції творів Шевченка, Гехтер назвав кілька кримських видань – «Тавричанин» (Сімферополь), «Ялтинский вестник» (Ялта) і «Крымский вестник» (Севастополь) [24, с. 115]. Разом з тим, згадуючи умови проведення шевченківських заходів у тих чи інших містах, публіцист зазначив, що у Феодосії поліцмейстер нібито поставив місцевій українській громаді умови, за яких ювілейний вечір не міг відбутися [24, с. 108]. Тим часом представник громади Степан Карпенко повідомив, що організацією вечора зайнявся хормейстер Іван Дворниченко, який на той час мешкав у Феодосії. Захід, прибуток з якого мав бути переданий до фонду спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві, мав складатися з наступних частин: 1) біографія поета, 2) п'єса «Назар Стодоля», 3) декламація з «Кобзаря». У відповідь на запит громади поліцмейстер повідомив Дворниченку, що «принципально проти вечора нічого не має», але зажадав від організатора офіційне доручення від Комітету зі збудування пам'ятника Шевченкові [10, с. 336]. Через бюрократичну тяганину вечір у Феодосії не відбувся, тож місцевій українській громаді залишилося тільки відзначити шевченківський ювілей телеграмою до Українського клубу в Києві з наступним текстом – «Земляки щиро вітають Україну з півстолітніми роковинами великого сина Кобзаря» [25, с. 3].

У лютому 1914 року в Києві було отримано циркуляра російського міністерства внутрішніх справ до всіх губернаторів і градоначальників, яким рекомендувалося забороняти публічне вшанування Шевченка та будь-які збори, пов'язані з його ім'ям. Разом з тим преса переконувала, що циркуляр не мав «настільки категоричного характеру, який йому надали»: мовляв, губернаторам не приписувалося забороняти вшанування, а лише рекомендувалося вживати

заходів з недопущення можливих демонстрацій «українофілів». При цьому синод російської православної церкви наказав усім своїм «південним» (тобто українським) архієреям «відсторонитись» від участі в публічних урочистостях зі вшанування пам'яті Шевченка і заборонив звершення урочистих богослужінь і молебнів за ним, дозволивши звичайні панахиди «без будь-якої пишноти». Відтак у Сімферополі антрепренер Степан Глазуненко отримав відмову від єпископа Таврійського і Сімферопольського Димитрія (Абашидзе) на проведення панахиди за Шевченком у межах міста [26, с. 4], тож на прохання місцевих українців панахиду відправив один зі священників церкви, що стояла далеко від центру [27, с. 2]. Тим не менше, ювілей Шевченка у Сімферополі було відзначено «хоча й не так урочисто, як сподівалися, але все-таки досить помітно». У театрі «Метрополь» труппа Глазуненка ставила «Назара Стодолю»: великі афіші з портретом Шевченка «було видно по всьому Сімферополі у вітринах магазинів». Після п'єси виставлялися живі картини на теми твору «Невольник». На авансцені збоку весь час стояв освітлений портрет Шевченка – «на жаль, дуже невдалий і з Шевченком мало схожий»: це неприємно вражало глядачів, які «вже так звикли бачити хоч і дешеві, але дуже добре виконані й великі потрети, хоча б роботи Ф[отія] Красицького». Після живих картин було виконано «Заповіт», дует «Коли розлучаються двоє» (?), декламації, а наприкінці – «Жалібний марш» (ймовірно, на музику М. Лисенка). *«Весь час на сцені стояла декорація – могила Шевченка з великим хрестом, якого видно було тільки низ, перев'язаний рушником. Дуже невдалим треба визнати те, що при кінці могила розкрилася і глядачам показався Шевченко у шапці, який сидів у могилі»*, – відзначав невідомий кореспондент. Разом з тим він додав, що статті про Шевченка опублікували «три великих місцевих газети» – в тому числі й «чорносотенне» видання «Южное слово», «яке не визнає навіть слова «Україна» [28, с. 4].

У березні 1914 року студенти педагогічного інституту в Феодосії, більшість яких становили українці і які щороку влаштовували вечори пам'яті українських поетів і письменників, подали клопотання про дозвіл на влаштування літературно-вокального вечора на вшанування Шевченка, проте директор інституту Богоявленський відмовив їм, пославшись на кампанію, яку проти урочистостей до ювілею поета організували російські чорносотенці. У той же час Ялтою пройшла демонстрація з «велетенським» портретом Шевченка [10, с. 442]. Тоді ж «гурток українців з Ялти» – С. Найдено, І. Тарасенко, П. Богатов, К. Богатов, І. Власенко, П. Затворницький, А. Затворницька, З. Суниця – на спорудження пам'ятника Шевченкові в Києві пожертвували частину витрат, які мали піти на участь у Шевченківських святах [29, с. 4]: ці заходи, ймовірно, мали відбутися в Ялті, проте їхнє проведення було унеможливлене через адміністративну реакцію проти українського національно-культурного руху. Загалом кримська частина збору коштів на встановлення пам'ятника Шевченкові в Києві, що відбувався на території Російської імперії у 1905–1914 рр., свого часу стала предметом нашого окремого дослідження [30].

Висновки. На території Кримського півострова перша спроба вшанування пам'яті Тараса Шевченка шляхом біографічної публікації у місцевій пресі була здійснена по смерті поета у 1861 році: ініціатива належала судовому чиновнику з Ялти Платону Дяченку, що опублікував коротку нотатку в додатку «Радуга» до вірменського часопису «Місяць Агавні» («Голуб Масіса»), який видавався у Феодосії. Надалі, від початку 1860-х рр. до кінця XIX століття, в умовах заборони як творів Шевченка, так і українського друкованого слова загалом, твори поета могли поширюватися в Криму у рукописних копіях, а читачі – ознайомлюватися з ними приватним шляхом. У 1896 році українська громада Севастополя з подачі Олександра Кониського започаткувала традицію молитовного вшанування пам'яті Шевченка у день його смерті відправленням панахиди за поетом у місцевих храмах. Невдовзі (принаймні з 1901 року) подібна традиція виникла в українській громаді Сімферополя і підтримувалася до 1914 року включно, навіть попри заборони з боку регіонального церковного керівництва. Втім, переважно акцент робився на організацію світських тематичних заходів, які до певної міри були маніфестацією

українського національного та культурного життя в Криму. Ініціаторами та організаторами цих заходів ставали здебільшого учасники локальних аматорських театральних колективів, або ж члени труп, що відвідували півострів з гастрольями: на превеликий жаль, у більшості випадків відомі лише їхні прізвища. Організація заходів нерідко супроводжувалася тематичними публікаціями у регіональних часописах. Крім Сімферополя та Севастополя, шевченківські вечори також проводилися у Євпаторії та Керчі; нерідко вони так само мали на меті збір коштів на встановлення пам'ятника Шевченкові в Києві або ж на інші благодійні цілі. У Феодосії ж члени українських осередків періодично наражалися на спротив місцевої влади або ж керівників установ у спробах організації заходів пам'яті Шевченка; невиразною виглядає ситуація з проведенням аналогічних заходів у Ялті.

Результати дослідження можуть бути використані у краєзнавчих працях, присвячених Криму, а також бути орієнтиром для подальших досліджень українського життя в Криму кінця XIX – початку XX століть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григорій Рудницький. Севастопольські примірники «Основи». Кримська світлиця. № 121–123 (742–744). 16.11.2001 р.
2. Іван Липа. Університет і Тарасовці. Наші дні. Ч. 4. Квітень 1943 р.
3. Григорій Зленко. Ялтинський шанувальник Шевченка. Кримська світлиця. № 89–91 (710–712). 24.08.2001 р.
4. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 547, арк. 458.
5. О. В. Шевченкові роковини в Симферополі. Літературно-Науковий Вістник. Книжка V. За травень 1899 року.
6. Григорій Рудницький. З давніх публікацій про Т. Г. Шевченка. Кримська світлиця. № 9–10 (216–217). 22.02.1997 р.
7. С. Є. Сорок перші роковини смерті Шевченка. Літературно-Науковий Вістник. Книжка V за травень 1902 року.
8. Тарас Шевченко і Крим : Енциклопедичний довідник. Упоряд. Г. А. Рудницький. Сімферополь: Таврія, 2001. 288 с.
9. Небо Левка Мацієвича : спогади, листи, фото. К. : Темпора, 2016. 255 с.
10. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. К., 1966. 492 с.
11. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). К.: Темпора, 2011. 480 с.
12. Єлисавета Жук. Українське жіноче коло (Перша українська жіноча організація на Наддніпрянській Україні). Визвольний шлях. Кн. 6/112 (186). Річник X (XVI). Червень, 1963.
13. Віталій Ханко. Призабута мистецька постать Сергій Жук. *Образотворче мистецтво*. № 1. 2018.
14. Український вечір у Симферополі. Рада. № 53. 17 березня 1908 р. С. 4.
15. На пам'ятник Т. Г. Шевченкові. Рада. № 76. 14 квітня 1908 р.
16. Театр і музика. Рада. № 189. 4 вересня 1909 р.
17. Від контори. Рада. № 57. 24 березня 1911 р.
18. Шевченкові дні. Рада. № 57. 24 березня. 1911 р.
19. Від контори. Рада. № 87. 1 травня 1911 р.
20. Шевченкові дні. Рада. № 50. 16 березня 1911 р.
21. Шевченкові дні. Рада. № 56. 23 березня 1911 р.
22. Театр і музика. Рада. № 190. 6 вересня 1911 р.
23. Від контори. Рада. № 237. 3 листопада 1911 р.
24. М. Гехтер. З українського життя. Шевченківські дні. Літературно-Науковий Вістник. Книжка IV за квітень 1911 р.
25. Шевченкові дні. Рада. № 51. 17 березня 1911 р.
26. Телеграми. Рада. № 48. 13 березня 1914 р.
27. Телеграми і листи. Рада. № 49. 14 березня 1914 р.
28. Шевченкові дні. Рада. № 59. 26 березня 1914 р.
29. Жертви на пам'ятник Т. Шевченкові. Рада. № 67. 4 квітня 1914 р.
30. Антон Божук. Кримський внесок у справу спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Києві (1905–1914 рр.) Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: зб. наук. ст. Переяслав (Київська обл.), 2021. Вип. 19 (21). 236 с.

УДК 81`25

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-5>

РЕДАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДЕНОГО ТЕКСТУ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ, ПРИНЦИПИ, СТРАТЕГІЇ

EDITING THE TRANSLATED TEXT: KEY ASPECTS, PRINCIPLES, STRATEGIES

Бойко Я. В.,

orcid.org/0000-0002-0074-5665

Scopus-Author ID: 57214227984

доктор філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технології та дизайну

У статті досліджено редагування перекладеного тексту як процес і результат міжмовної і міжкультурної комунікації. Актуальність теми визначається тим, що редагування перекладу є важливим як для самого перекладача, так і для видавництва, особливо з урахуванням різниці між мовами, культурними особливостями та швидким розвитком технологій перекладу. Дослідження редагування перекладу залишається актуальним і важливим для подальшого розвитку перекладацької практики та забезпечення високої якості перекладів у різних сферах діяльності.

У ході дослідження виявлено, що редагування перекладу – це процес, що включає в себе аналіз та оцінку перекладеного тексту з метою виявлення проблемних моментів і внесення необхідних змін для поліпшення якості та комунікативної ефективності тексту. Принципи редагування перекладеного тексту відповідають загальним принципам редагування, але мають свої особливості, оскільки враховують дві мови та дві культури, що передбачає два голоси та, відповідно, подолання мовних і культурних бар'єрів. Редактор перекладу повинен врахувати ці аспекти для забезпечення точності, структурної послідовності, стислості та ясності перекладу, що вимагає застосування певних стратегій редагування перекладеного тексту. Встановлено, що загальна стратегія редагування перекладу включає такі етапи, як підтвердження мети, розуміння тексту, перевірка та виправлення, контекстуальне конструювання, залучення читача, доопрацювання та вдосконалення. При цьому редагування перекладу передбачає розуміння, оцінку, вирішення проблем і перевірку. Вирішення проблем перекладу зумовлює окремий набір стратегій, таких як уникнення внесення змін, перегляд, переписування чи звернення до автора.

Ключові слова: міжмовна і міжкультурна комунікація, редактор, технологія перекладу, комунікативна ефективність і точність перекладу.

The article studies the editing of the translated text as a process and result of interlingual and intercultural communication. The topicality of the research is determined by the fact that translation editing is important both for the translator himself and for publishers, especially taking into account the difference between languages, cultural characteristics and the rapid development of translation technologies. The study of translation editing remains relevant and important for the further development of translation practice and ensuring the high quality of translations in various fields of activity.

In the course of the research, it was found that translation editing is a process that includes the analysis and evaluation of the translated text in order to identify problematic points and make the necessary changes to improve the quality and communicative effectiveness of the translated text. The principles of editing the translated text follow the general principles of editing, but have their own peculiarities, as they take into account two languages and two cultures, which involves two voices and, accordingly, overcoming language and cultural barriers. The translation editor must take these aspects into account to ensure the accuracy, structural consistency, brevity and clarity of the translation, which requires the application of certain strategies for editing the translated text. It is argued that the general strategy of translation editing includes such stages as confirming the purpose, understanding the translated text, proofreading and correcting, contextual construction, engaging the reader, refining and improving. At the same time, translation editing involves understanding, evaluation, problem solving and verification. Solving translation problems requires a set of strategies, such as avoiding making changes, revising, rewriting, or addressing the author.

Key words: interlingual and intercultural communication, editor, translation technology, communicative efficiency and translation accuracy.

Актуальність проблеми. Переклад – це і процес, і продукт. Якість перекладу як продукту значною мірою залежить від стратегій, які обрав перекладач. Досвідчені перекладачі не роблять якогось «ментального стрибка» від тексту оригіналу до тексту перекладу, оскільки переклад не передбачає прямої міжмовної передачі повідомлення. Крім того, процес, через який проходить текст перекладу, часто є циклічним. Тому перекладачам варто не піддаватися спокусі зробити поспішний стрибок від тексту оригіналу до тексту перекладу, а витратити певний час на перегляд і редагування власного продукту та навіть передачі його професійному редактору [1, с. 1].

Непрофесійні перекладачі та перекладачі-початківці рідко долучаються до етапу редагування перекладу, внаслідок чого їхні переклади страждають від суттєвих неточностей та помилок. Редагування перекладу потрібне як перекладачам, так і видавництвам: з одного боку, перекладачі самі є редакторами своєї роботи, оскільки переглядають і редагують рукописи під час і після перекладу, з іншого, – професійний редактор переглядає, критично переосмислює та редагує текст уже відповідно до завдань видавництва [1, с. 1].

Відмінності між мовами, культурні особливості та контекстуальні аспекти створюють необхідність у ретельному аналізі та коригуванні тексту перекладу. Хоча розуміння цих відмінностей дозволяє перекладачам здійснювати більш точний та адекватний переклад, без належного редагування зберігається ризик допущення неточностей та втрати сенсу. Крім того, з урахуванням швидкого розвитку технологій у сфері перекладу, таких як машинний переклад та інші автоматизовані інструменти, важливо розуміти, що певні аспекти перекладу вимагають людського втручання й експертної оцінки. Це стосується не лише лінгвістичних аспектів, але і культурних, соціальних та етичних вимірів перекладу. Отже, дослідження стратегій редагування перекладу залишається актуальним і важливим для подальшого розвитку перекладацької практики та забезпечення високої якості перекладів у різних сферах діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження перекладу зазвичай обмежуються самим актом перекладу, що, як вважає Д. Гоуаец [2, с. 150], применшує роль багатьох інших учасників, які беруть участь у робочому процесі перекладу, у процесі створення текстів. На думку Р. Муньоса Мартіна, робочий процес перекладу доцільно розглядати як «період, що починається з моменту зв'язку клієнта з перекладачем і закінчується, коли переклад досягає адресата, або коли перекладач отримує оплату» [3, с. 179].

Процес редагування перекладу привертає увагу значної кількості науковців, таких як Б. Адгікарі [1], Дж. Біллінгем [4], М. Бісіада [5], Д. Гоуаец [2], Б. Моссоп [6], Р. Муньос Мартін [3], К. У. Расмуссен [7] та ін. Що стосується вивчення стратегій редагування перекладеного тексту, то це питання лише частково висвітлено у роботах таких учених, як Дж. Бісайллон [8] та Х. Жао [9], і тому потребує комплексного дослідження.

Мета дослідження – охарактеризувати редагування перекладу як процес і результат міжмовної і міжкультурної комунікації. Відповідно до мети поставлено такі завдання дослідження: 1) визначити поняття «редагування перекладу» та його місце в процесі створення перекладу; 2) виявити основні принципи редагування перекладеного тексту; 3) охарактеризувати ключові аспекти редагування перекладу; 4) описати основні стратегії редагування перекладеного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Редагування розуміється як діяльність, що полягає в розумінні й оцінці тексту, написаного певним автором, і внесенні змін до цього тексту відповідно до завдання або доручення, наданого адресатом. Такі модифікації можуть стосуватися плану інформації, організації або форми з метою покращення якості тексту та підвищення його комунікативної ефективності [8, с. 296]. Хоча це визначення використовується лише для текстів, «написаних певним автором», воно, безсумнівно, може бути застосовано і до перекладів. Б. Моссоп тлумачить редагування та перегляд як «читання [...] з метою виявлення проблемних уривків і внесення будь-яких необхідних виправлень або покращень» [6, с. 1], але обмежує редагування текстами, які не є перекладами. Своєю чергою, М. Бісіада використовує термін «редагування» незалежно від того, чи є тексти перекладами, чи ні [5, с. 3].

Весь робочий процес перекладу може складатися з етапів перекладу та редагування, як показано у Таблиці 1. Традиційно редактор працює з текстом після перекладача, але, можливо, в організації, якій було призначено роботу [7, с. 89]. Після цього вже інші редактори працюють із текстом на етапі редагування у видавництві [5, с. 3].

Таблиця 1

Стадії робочого процесу перекладу (за [5, с. 4])

Виконавець	Підпроцес	Стадія	Результат
Перекладач	Визначення спрямування	Стадія перекладу	Чернетка перекладу
	Чорновий варіант		
Переглядач	Перегляд		Рукопис
Редактор 1	Редагування стилістики	Стадія редагування	
	Технічне редагування		
Редактор 2	Редагування структури		
	Редагування змісту		
Видавець	Видання		Видання

Б. Моссоп визначає чотири типи редагування: стилістичне редагування, технічне редагування, структурне редагування та редагування змісту. «Останні два пов’язані з організацією та порядком розташування компонентів тексту, а також із додаванням або відніманням змісту або фактуальних помилок, відповідно [6, с. 31]. Технічне редагування визначається як приведення тексту у відповідність до правил граматики, «правил використання» або стилю мови перекладу, а стилістичне редагування стосується створення «читабельного» тексту шляхом надання реченням «більш лаконічних» форма або усунення двозначності [6, с. 30–31].

Принципи редагування перекладеного тексту відповідають основним принципам редагування взагалі. Однак, є й деякі особливості, унікальні для тексту перекладу, і ці особливості відрізняють роботу редактора перекладу від роботи звичайного редактора. Зокрема, 1) текст перекладу включає дві мови та дві культури; 2) текст перекладу містить два голоси (голос письменника та голос перекладача); 3) текст перекладу має власні мовні та культурні бар’єри, які обмежують роботу перекладача та можуть погіршити його розуміння.

З огляду на наведені вище особливості редагування перекладу, редактор перекладу має брати на себе більше обов’язків, ніж звичайний редактор. Редактор, що володіє лише однією мовою, тобто мовою перекладу, не може належно оцінити мовні особливості автора та тексту, що підлягає перекладу. Як і перекладачі, редактори перекладів повинні володіти двомовною компетенцією та бути чутливими до двох культур. Крім того, вони повинні підтримувати рівновагу між голосом письменника, присутністю перекладача й очікувань цільової аудиторії [1, с. 3].

У зв’язку з цим, редагування перекладу має певні ключові аспекти, до яких, за твердженням Б. Адгікарі, належать структурна послідовність, точність, стислість та ясність [1, с. 3]. Зокрема, немає потреби повторювати, що текст мовою перекладу має читатися природно, і всі перекладачі віддають перевагу природності.

Структурної послідовності можна досягти, коли в тексті відчутний плавний рух від одного речення до іншого та від одного абзацу до іншого. Щоб забезпечити таку послідовність у тексті, редактор має працювати на двох рівнях – структурному та лінгвальному. Текст можна вважати структурно послідовним, коли «кожна частина або уривок пов’язані з попереднім і наступним» [4, с. 41]. Коли ж редактор розуміє, що текст перекладу втрачає структурну послідовність, він повертається до тексту оригіналу і шукає можливі причини. Часто буває так, що текст перекладу втрачає свою структурну послідовність, коли перекладач упускає логіку автора, аргументи та моменти, а також загальну організацію самого тексту оригіналу [1, с. 4].

Точність має два виміри: зміст і мову. Першим виміром є точна передача змісту тексту мовою оригіналу, що стосується здебільшого стадії перегляду. Редагування ж стосується дру-

ного виміру, тобто лінгвальної точності тексту перекладу. Перевіряючи точність мови, редактор повинен зосередитися на наступних трьох аспектах: 1) точність у підборі слів: чи дійсно перекладач підібрав точні слова для заміни слів із тексту оригіналу? 2) точність використання граматики: чи є речення граматично правильними? 3) точність орфографії та пунктуації: чи правильно написані слова, дотримано пунктуацію?

Стислість у загальній практиці редагування стосується як змісту, так і мови документа, тобто того, щоб зробити документ стислим шляхом видалення зайвої інформації, яка міститься в ньому, і зробити мову документа якомога точнішою. Вилучення вмісту з метою зробити документ стислим зазвичай не практикується під час редагування перекладу. Тому в цьому випадку йдеться про стислість мови, яка використовується в перекладі [1, с. 5–6]. Дж. Біллінгем виокремлює такі процедури, що можуть допомогти редактору зробити мову перекладу якомога більш стислою: 1) пошук зайвих слів: редактор повинен шукати непотрібні слова чи вирази, які «прокралися» до тексту; 2) пошук окремих слів / виразів для заміни багатослівних висловлювань / парафразів; 3) видалення непотрібних повторів: у літературному тексті повтор є однією з риторичних фігур, однак повтори також можуть з'явитися в перекладі, коли перекладач має обмежений словниковий запас, і в такому випадку редактор повинен очистити текст від таких повторів. Однак, якщо автор джерела використав повторення як стилістичний прийом для ефективної передачі повідомлення, це має бути збережено в перекладі [4, с. 75].

Ясність означає, що переклад повідомляє саме те, що хотів сказати його автор, і текст є достатньо зрозумілим для того, щоб цільова аудиторія могла прослідкувати це повідомлення. На ясність тексту впливає безліч факторів, таких як: 1) природа тексту оригіналу (іноді сам вихідний текст погано написаний, ідеї погано організовані, а речення оформлено некоректно); 2) розуміння тексту перекладачем (якщо сам перекладач не зрозуміє вихідний текст чітко, то не можна очікувати ясності тексту перекладу); 3) використання інструментів перекладу / редагування (якщо перекладачі не мають достатніх інструментів перекладу, вони навряд чи зроблять повідомлення зрозумілим для читачів) [1, с. 6].

Досягнення наведених ключових аспектів редагування передбачає застосування певних стратегій редагування перекладеного тексту. Зокрема, Х. Жао, К. Жу та К. Сун розглядають герменевтично-орієнтовану стратегію редагування перекладеного тексту, що включає такі стадії:

1) підтвердження мети: після початкового перекладу редактор повинен чітко визначити мету редагування тексту перекладу, яка полягає в тому, щоб підвищити точність перекладу, покращити читабельність тексту, якість і достовірність перекладу, і, крім того, змінити стиль тексту, щоб він більше відповідав стилістичному середовищу мови перекладу. За допомогою редагування перекладу перекладачі можуть ретельно перевіряти та виправляти помилки, забезпечуючи точність повідомлення, що передається, можуть коригувати структуру та форму речень, щоб вони більше відповідали узусу цільових читачів, тим самим покращуючи читабельність такого тексту;

2) розуміння тексту: з перекладу редактор повинен розуміти зміст і контекст оригінального тексту, мати глибоке розуміння як мови оригіналу, так і мови перекладу, бути здатним зробити висновок про контекст, підвищити зв'язність і послідовність тексту перекладу та зробити його єдиним цілим. Якщо перекладач не встановлює зв'язку між контекстом під час редагування перекладу, а в тексті перекладу є невідповідності або повторне використання тих самих слів, текст може відчуватися фрагментованим, нелогічним;

3) перевірка та виправлення: редактор перевіряє та виправляє результати перекладу, зокрема, виправляє помилки в граматиці, орфографії, формулюваннях тощо. Ті самі слова, що містяться в двох реченнях, можуть бути перекладені по-різному, а редагування перекладу дозволяє виправити неправильні формулювання. Також редактор оптимізує результати перекладу відповідно до узусу та норм мови перекладу;

4) контекстуальне конструювання: герменевтика підкреслює релевантність значення та контексту тексту, а отже, необхідно звертати увагу на контекстуальні відмінності між текстом оригіналу та текстом перекладу та формувати переклад, який більше відповідає контексту мови перекладу. Зокрема, коли перекладач працює над перекладом хронологічно віддаленого першотвору, необхідно, щоб він повністю розумів норми мови епохи, у якій здійснюється переклад, і був добре знайомий із мовним середовищем епохи, у якій створено текст оригіналу, а головне – загальне розуміння перекладачем тексту перекладу, і лише тоді створюється читабельний текст. У той же час, у процесі контекстуалізації редактор повинен ураховувати основні цінності часу;

5) залучення читача: читач є частиною сенсу тексту. У процесі редагування потрібно враховувати потреби та когнітивні стилі цільових читачів, щоб текст перекладу був легким для розуміння та сприйняття. У процесі редагування перекладу варто також враховувати ситуації, в яких буде використовуватися текст, і, таким чином, зважати на те, чи слід редагувати переклад, щоб зробити його простішим, чи, навпаки, художнім;

б) доопрацювання та вдосконалення: на основі збереження оригінального значення редактор може вносити відповідні уточнення перекладу, коригуючи структуру речень, використовуючи більш відповідні слова або додаючи стилістичного забарвлення з метою зробити текст перекладу більш плавним і природним, а також відповідати узусу мови перекладу [9, с. 53–54].

У своєму дослідженні Дж. Бісайллон надає комплексний опис стратегій редагування тексту перекладу відповідно до мети редагування. Зокрема, реагування перекладу передбачає застосування таких стратегій:

1) розуміння: зазвичай редактор не читає одразу весь текст до кінця, якщо тільки текст не буде коротким. Якщо редактор збирається отримати уявлення про зміст тексту, він, як правило, натомість проглядає документ або переглядає його зміст, якщо такий наявний;

2) оцінка: коли редактор закінчує читати абзац, щоб зрозуміти його значення, він читає його вдруге, щоб визначити, що саме в тексті можна покращити. Редактор читає абзац речення за реченням, шукаючи некоректні елементи (такі, що не узгоджуються з лінгвістичними чи текстовими конвенціями) або які можна було б покращити. Коли такі елементи виявлено, редактор зазвичай шукає рішення для усунення визначених проблем;

3) вирішення проблем: крім того, що читання слугує основою для виявлення проблем, воно також являє собою стратегію вирішення проблем;

4) перевірка: після завершення читання абзацу, до якого внесено багато змін, більшість редакторів перечитують його, щоб переконатися, що їхні зміни були правильними та що вони нічого не забули.

При цьому редактор може використовувати такі стратегії вирішення проблем, що виникають під час редагування перекладу:

1) уникнення внесення змін: редактор може усвідомити, що те, що сприймалося як потенційна проблема, не має жодних підстав, або ж редактор поки не знайшов рішення та не вносить жодних змін у текст;

2) перегляд: редактор вирішує проблему, вносячи лише незначні зміни та чітко дотримуючись тексту оригіналу;

3) переписування: редактор розширює сферу модифікації, виражаючи задум автора своїми словами, зберігаючи суть тексту, але не його оригінальне формулювання чи форму; обсяг модифікації може варіюватися від одного речення до значної частини тексту, і при цьому вона може полягати у перегляді речення в цілому або, натомість, внесення кількох окремих змін до нього;

4) звернення до автора: виправлений текст не містить жодних остаточних змін, при цьому редактор висуває пропозиції щодо змін автору, і, рішення про внесення змін залишається за автором [8, с. 302–308].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Редагування перекладу – це процес, що включає в себе аналіз та оцінку перекладеного тексту з метою виявлення проблемних моментів

і внесення необхідних змін для поліпшення якості та комунікативної ефективності тексту. Ці зміни можуть стосуватися структури, організації інформації, лексики, стилю та інших аспектів тексту залежно від завдань або вимог адресата. У процесі створення перекладу редактор може працювати як разом із перекладачем, так і у видавництві. Розрізняються такі види редагування як стилістичне, технічне, структурне та редагування змісту, і кожен із цих видів спрямований на покращення комунікативної ефективності та точності перекладу.

Принципи редагування перекладеного тексту відповідають основним принципам загального редагування, але мають свої відмінності, зокрема, текст перекладу включає дві мови та дві культури, що передбачає два голоси та подолання мовних і культурних бар'єрів, що вимагає від редактора перекладу компетенції в двох мовах і двох культурах, а також здатності збалансувати голос письменника, перекладача й очікування цільової аудиторії. Редагування перекладу має певні ключові аспекти, до яких належать структурна послідовність, точність, стислість та ясність.

Досягнення ключових аспектів редагування зумовлює застосування певних стратегій редагування перекладеного тексту. Загальна стратегія редагування перекладу включає такі етапи, як підтвердження мети, розуміння тексту, перевірка та виправлення, контекстуальне конструювання, залучення читача, доопрацювання та вдосконалення. При цьому редагування передбачає розуміння, оцінку, вирішення проблем і перевірку. Вирішення проблем вимагає окремих набір стратегій, таких як уникнення внесення змін, перегляд, переписування чи звернення до автора.

Проведене дослідження демонструє широкі перспективи для подальших розвідок. Зокрема, уточнення потребує саме поняття «стратегія редагування перекладеного тексту». Варто зазначити, що в сучасних розвідках також не представлено комплексної стратегії редагування перекладеного тексту, що також постає перспективним напрямом для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Adhikari B. R. Revising and Editing English Texts Translated from Nepali. *Nepalese Translation*. 2018. Vol. 2. P. 1–7.
2. Gouadec D. Translation as a Profession. Amsterdam: John Benjamins, 2007. 409 p.
3. Muñoz Martín R. On Paradigms and Cognitive Translatology. *Translation and Cognition*. Ed. by G. M. Shreve, E. Angelone. Amsterdam: John Benjamins, 2010. P. 169–187.
4. Billingham J. Editing and Revising Text. Oxford: OUP, 2002. 136 p.
5. Bisiada M. The Editor's Invisibility: Analysing Editorial Intervention in Translation. *Target*. 2018. P. 1–22.
6. Mossop B. Revising and Editing for Translators. 3rd ed. Abingdon: Routledge, 2014. 302 p.
7. Rasmussen K. W., Schjoldager A. Revising Translations: A Survey of Revision Policies in Danish Translation Companies. *The Journal of Specialised Translation*. 2011. Vol. 11. P. 87–120.
8. Bisailon J. Professional Editing Strategies Used by Six Editors. *Written Communication*. 2007. Vol. 24 (4). P. 295–322.
9. Zhao H., Zhou X., Sun Q. A Study of Post-translation Editing Strategies for Machine Translation under Hermeneutic Theory. *International Journal of Latest Research in Humanities and Social Science*. 2024. Vol. 7. Is. 3. P. 49–55.

УДК 81'373:578.27

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-6>

КОРПУСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАОБРАЗУ «УКРАЇНА» В АМЕРИКАНСЬКИХ НОВИННИХ ТЕКСТАХ

MEDIA IMAGE OF "UKRAINE" IN AMERICAN NEWS TEXTS: A CORPUS-BASED STUDY

Бондаренко К. Л.,

orcid.org/0000-0002-2964-5123

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Бурлака В. С.,

orcid.org/0000-0002-3055-6881

вчитель англійської мови комунального закладу

«Центральноукраїнський науковий ліцей-інтернат Кіровоградської обласної ради»

Єршова А. А.,

orcid.org/0009-0000-9429-3462

учениця 10 класу комунального закладу

«Центральноукраїнський науковий ліцей-інтернат Кіровоградської обласної ради»

Мета дослідження – встановлення лексичних особливостей формування медійного образу України у новинних текстах. Досліджень лінгвістів медіаобразу України в американських медіа під час президентських виборів в США недостатньо, незважаючи на його вагомість як політичного інструменту, яка стала очевидною на початку 2024 року. Ретельний аналіз медіаобразу вимагає значного часового ресурсу та великого обсягу релевантних даних. Комп'ютерна обробка текстів дозволяє лінгвістам зібрати необхідну інформацію. Дослідження базується на корпусному аналізі присвячених Україні новинних текстів, опублікованих у передвиборчий період джерелами, які орієнтуються на прихильників демократів (The New York Times) і республіканців (The Wall Street Journal). Зібраний корпус статей складає 291565 лексичних одиниць в 194 публікаціях, на основі яких було проаналізовано тематику новин. Використовуючи статистичний аналіз у програмі WordSmith 8.0 для обробки виділених текстів, було визначено найчастіше вживані (ключові) слова: *war, Russia, military, forces, defense, drone, weapon, time, soldiers, president, officials, Biden, government, Zelensky* тощо. Згодом за допомогою корпусного аналізу в програмі Sketch Engine було проаналізовано контексти, в яких вжито ці ключові слова. Виділені ключові слова (93 одиниці) за спільними семантичними ознаками і з урахуванням контекстів було об'єднано у лексико-семантичні групи, що вказують на фрагменти дійсності, актуальні для американських медіа: 1. ЛСГ «Назви військових дій» (22,6% від кількості ключових слів), «Назви актів підтримки» (21,5%), «Назви представників влади (адміністрації)» (17,2%), «Назви зброї» (13,9%), «Назви супротивників» (12,8%), «Назви територій» (7,5%), «Назви громадян» (7,5%).

Кількісні та якісні параметри ЛСГ свідчать про їхню значимість у контексті висвітлення цих аспектів, що, в свою чергу, підкреслює їх важливість для створення медіаобразу України. Розуміння ролі та важливості мовних засобів у медіатекстах може сприятливо вплинути на створення або корекцію образу країни за її межами.

Ключові слова: медіатекст, медіаобраз, корпусний аналіз, аналіз частотності, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група.

The objective of the research is to identify the lexical features that shape the media image of Ukraine in news texts. There is a lack of linguistic studies on Ukraine's media image in the American media during the U.S. presidential elections, despite its significance as a political tool, which became evident at the beginning of 2024. Thorough analysis of the media image requires significant time resources and a large volume of relevant data. Computer processing of texts allows linguists to collect the necessary information. The study is based on the corpus analysis

of news texts dedicated to Ukraine, published during the pre-election period by sources catering to the supporters of the Democrats (The New York Times) and the Republicans (The Wall Street Journal). The compiled corpus of articles consists of 291,565 lexical units in 194 publications, which were used to analyze the thematic content of the news. Using statistical analysis in WordSmith 8.0 to process the extracted texts, the most frequently used (key) words were determined: *war, Russia, military, forces, defense, drone, weapon, time, soldiers, president, officials, Biden, government, Zelensky*, etc. Subsequently, the contexts in which these key words were used were analyzed using corpus analysis in the program Sketch Engine. The identified key words (93 units) were grouped into lexical-semantic groups (LSGs) based on common semantic characteristics and considering the contexts, which reflect the reality fragments that are current for the American media: 1. LSG «*Names of military actions*» (22.6% of the number of key words), «*Names of support acts*» (21.5%), «*Names of government (administration) representatives*» (17.2%), «*Names of weapons*» (13.9%), «*Names of adversaries*» (12.8%), «*Names of territories*» (7.5%), «*Names of citizens*» (7.5%). The quantitative and qualitative parameters of the LSGs highlight their significance in the context of highlighting these aspects, which in turn emphasizes their importance for creating the media image of Ukraine. Understanding the role and significance of linguistic means in media texts can positively influence the creation or correction of the country's image abroad.

Key words: media text, media image, corpus analysis, frequency analysis, lexical-semantic field, lexical semantic group.

Постановка проблеми. Питання медійного образу України на шпальтах світової преси з початком повномасштабного вторгнення набуло особливої актуальності. Сприйняття російсько-української війни як події загальносвітового масштабу спричинило активізацію публікацій української тематики, як у Європі, так і за океаном. Так у «The Wall Street Journal» за період з листопада 2019 р. по 23 лютого 2022 р., було опубліковано 81 таку статтю, а в період з 24 лютого 2022 р. по 30 листопада 2023 р. – 3078. Станом на початок 2024 року констатуємо, що українське питання в США стало аргументом в боротьбі за президентське крісло. Враховуючи те, що медіа – це джерела, що формують ставлення потенційних виборців до проблеми, припускаємо, що системний аналіз медійних джерел, яким надають перевагу прихильники тієї чи іншої політичної сили, може висвітлити особливості того медіаобразу, який сформовано або формується у читачів. Сформований у читачів-виборців медіаобраз країни – надійне підґрунтя для подальшої реалізації претендентом на президентську посаду зовнішньополітичної стратегії. Корпусний аналіз допомагає визначити продуктивність мовних елементів у масивах текстів, а інтерпретація даних, які мають статистичне значення, за допомогою традиційних методів, таких як теорія полів, дозволяє виділити найважливіші для медіаобразу фрагменти дійсності, діагностувати чи спрогнозувати ставлення до цих цільової аудиторії, а відтак, і політиків, які втілюють очікування цієї аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання медіаобразу образу України в ЗМУ давно вийшло поза межі журналістики і стало предметом уваги лінгвістів. Увага дослідників була зосереджена на аналізі медійного образу України, створеного ЗМІ Німеччини [1], Індії [2], Іспанії [3] тощо. Проте медійний образ України у американських ЗМІ під час президентських виборів у США, не був достатньо детально досліджений лінгвістами, хоча на початку 2024 року стало очевидним, що тема підтримки України використовується як важливий політичний аргумент у боротьбі за посаду президента США. Формування медіаобразу країни потребує часу, а аналіз засобів його формування – репрезентативного масиву відповідної інформації. Комп'ютерна обробка вербальної інформації дає змогу аналізувати релевантні текстові масиви та вибирати ключові елементи для детального аналізу, надаючи лінгвістам точні кількісні дані для обґрунтування або спростування припущень [4]. Усвідомлюючи потужну силу ЗМІ, які можуть як висвітлювати реальні події, так і маніпулювати свідомістю через перекручування або приховування фактів, дослідники намагаються вивчити механізми та вербальну репрезентацію поточних подій у нашій країні із застосуванням корпусних інструментів [5; 6], які дозволяють аналізувати різні контексти, виводити з них відтінки значення слова, моделювати смислові поля [7].

Метою дослідження було визначення особливостей вербалізації медіаобразу «Ukraine» в американських новинних виданнях. Досягнення мети передбачало виконання низки завдань: формування корпусу новинних текстів «The New York Times» (NYT) та «The Wall Street Journal» (WSJ), присвячених Україні; визначення ключових слів за допомогою інтегрованої програми WordSmith 8.0. та онлайн-інструменту SketchEngine в новинних текстах NYT та WSJ. Вибір джерел дослідження був умотивований необхідністю показати особливості висвітлення подій в Україні виданнями, які користуються прихильників різних політичних сил (республіканців та демократів). За даними дослідницького центру П'ю (Pew Research Center), серед друкованих новинних видань найвищий рівень довіри серед демократів має газета «The New York Times» (53% опитуваних абсолютно довіряє і 41% більше довіряє, ніж не довіряє), серед республіканців – газета «The Wall Street Journal» (24% опитаних абсолютно довіряє і 57% більше довіряє, ніж не довіряє) [8]. Матеріалом дослідження став корпус загальною кількістю 291565 лексичних одиниць, який був створений шляхом суцільної вибірки тематичних статей про Україну у газетах The New York Times (152 статті обсягом 152551 слово) та The Wall Street Journal (142 статті обсягом 139014 слів), опублікованих за вересень-жовтень-листопад 2023 року на офіційних сайтах видань [9, 10]. За нашою гіпотезою, визначена на основі корпусного аналізу частотність уживання лексичних одиниць в опрацьованому матеріалі свідчить про важливість фрагментів дійсності, номінованих цими одиницями. Встановлення сполучуваності цих одиниць у кожному окремо взятому корпусі визначає специфіку висвітлення зазначених фрагментів дійсності в ідеологічно-відмінних медіа.

Виклад основного матеріалу. Медіаобраз – це «одиниця виразних засобів ЗМІ, яка представляє собою художню конструкцію, спрямовану на моделювання не стільки фактичної, як емоційної складової медіаподії» [11, с. 86]. Вивчення специфіки медіаобразу має враховувати не лише встановлення специфіки мовних засобів, які використовують для висвітлення проблем, а й наміри творців (редакційної колегії, власників видань тощо) та реакцію аудиторії, на яку здійснюється вплив [12]. Очевидно, що в свідомості творців і споживачів медіаобраз може бути відмінним, зважаючи на ефективність подачі, активність формування медіаобразу в медіа, неоднорідність джерел, завдяки яким формується медіаобраз у споживачів медійного продукту тощо. В подальшому під сформованим у споживачів медіаобразом країни розумітимемо набір переконань про державу, що формується під впливом інформації, яку люди отримують з медійних джерел.

Медійними джерелами цієї розвідки стали 194 новинних тексти двох авторитетних ЗМІ – «The New York Times» (далі – NYT) та «The Wall Street Journal» (далі – WSJ) опубліковані у вересні- листопаді 2023 року [the NEW, The Wall]. Обрані для аналізу новинні тексти мають різну цільову аудиторію (республіканців і демократів), що дозволяє припускати неоднакове висвітлення подій в Україні і відмінність медіаобразу України, сформованого цими виданнями. Мовні засоби, за допомогою яких формується образ, варто досліджувати з урахуванням ключових (найрозповсюдженіших) слів, контекстів, у яких їх використано, семантичного оточення тощо [13]. Автоматизований аналіз корпусу медіатекстів, що надає статистичні дані, на основі яких може здійснюватися інтерпретація мовних фактів, – достовірний спосіб встановити особливості медіаобразу України в сучасному американському медіадискурсі.

Ідея виокремлення та аналізу ключових слів ґрунтується на гіпотезі, що часте використання (рекурентність) певних способів вираження понять і ідей дозволяє розкрити розуміння соціального світу [14, с. 597]. Т. ван Дейк наголошує на тому, що вибір словникових одиниць має вирішальне значення в контексті новинного дискурсу, адже саме через лексику виявляються приховані інтенції та ідеологія [15, с. 176]. У контексті досліджень ЗМІ вивчення ключових слів дозволяє тлумачити ідеологічний сенс (ideological meaning), що має бути доведений до певної аудиторії [16, с. 565]. В українському мовознавстві існують певні традиції аналізу ключових слів корпусів текстів новин [17; 18], які довели свою продуктивність.

Виділення ключових слів у аналізованих нами корпусах дозволяє визначити не просто тематику (aboutness), тобто розуміння основних концептів, тем та поглядів [19], а й простежити формування системи переконань читачів стосовно висвітлених тем.

Грунтовний статичний аналіз дозволяють провести інструменти програми WordSmith 8.0. Аналіз частотності слів (WordList) дозволяє оцінити важливість обговорюваної тематики, їхню значущість у досліджуваному корпусі. Зрозуміло, що найчастіше уживаними словами виявилися службові частини мови (артиклі, прийменники і сполучники тощо) та найпоширеніші дієслова (said, has, was, are). В подальшому за рекомендацією розробників програми такі слова нами було видалено вручну.

За результатами аналізу було виявлено, що з-поміж загальної кількості слів (291565) найуживанішими є Ukraine (3521 випадок вживання – 2,53% тут і далі від загальної кількості слів), Russian (1874 – 1,35%), Russia (1698 – 1,22%), Ukrainian (1638 – 1,18%), war (1277 – 0,92%), military (1022 – 0,74%), forces (650 – 0,47%), drones (574 – 0,41%), Kyiv (560 – 0,4%), support (519 – 0,37%), President (483 – 0,35%), missiles (479 – 0,34%), defense (467 – 0,34%), aid (412 – 0,30%), weapons (383 – 0,28%), invasion (285 – 0,20%). Такі результати свідчать, що головна тема для обговорення у ЗМІ – війна в Україні: сторони протистояння, підтримка українського захисту, атаки загарбників, зброя.

Надалі для об'єктивності процесу аналізу розробники програми пропонують вдатися до лематизації – групування форм слова для аналізу як тотожного елементу. Тому як леми нами розглядалися слова: Ukraine/Ukraine's/Ukrainian/Ukrainians, drone /drones /drone's; child /children; Biden/ Biden's; change /changes /changing /changed; war /war's/wars; begin /begins /begun тощо. Використання лематизації призвело до усунення «шумів» – частотних, але семантично не насичених одиниць, типу артиклів, прийменників, форм дієслова to be тощо.

Рис. 1. Результати пошукового запиту щодо частотності вживання слів до і після лематизації в Sketch Engine

За допомогою інструменту KeyWords було виділено ключові слова, які засвідчили, що увага у статтях акцентується в першу чергу на Україні і її громадянах (6941 випадок вживання – 4,99% від загальної кількості слів), природно, що наступним за частотністю є питання війни, її учасників та зброї: war (1379 – 0,99%), Russia (4139 – 2,97%), military (1041 – 0,75%), forces (783 – 0,56%), defense (705 – 0,51%), drone (595 – 0,43%), weapon (383 – 0,28%), time (399 – 0,29%), soldiers (354 – 0,25%), counteroffensive (222 – 0,16%) тощо. Також в центрі уваги – ключові фігури політикуму: president (483 випадки вживання – 0,35%), officials (457 – 0,33%), Biden (414 – 0,30%), government (401 – 0,29%), Zelensky (375 – 0,27%). Однією з найбільш обго-

(447), *Kyiv* (337 випадків вживання у значенні центру прийняття рішень), *authority* (111), *Zaluzhny* (28).

4. ЛСГ «Назви зброї» 13,9% від 93 ключових слів (11% від усіх випадків уживання в корпусі): *drones* (574), *missiles* (479), *weapons* (383), *ammunition* (113).

5. ЛСГ «Назви супротивників» 12,8% від 93 ключових слів (17,7% від усіх випадків уживання в корпусі): *Russian* (1874), *Russia* (1698), *Moscow* (385), *Putin* (376), *Kremlin* (122).

6. ЛСГ «Назви територій» 7,5% від 93 ключових слів (3% від усіх випадків уживання в корпусі): *Ukraine* (1253 випадків вживання у значенні місця подій), *Kyiv* (223 випадків вживання у значенні місця подій), *Eastern* (166), *Southern* (141), *central* (57), *Western* (37).

7. ЛСГ «Назви громадян» 7,5% від 93 ключових слів (4,5% від усіх випадків уживання в корпусі): *Ukrainians* (298), *citizen* (38), *local* як іменник (10).

Окремо зауважимо означення, які вживаються у сполученні зі словом *Ukraine*: *occupied* (93), *strong* (90), *free* (47), *future* (26), *democratic* (25), *war-torn* (12), *sovereign* (9), *targeted* (5), *thriving* (3), *modern-day* (3), але відмінність семантики не дозволяє сформулювати з них ЛСГ. Поєднання означень із ключовими іменниками у корпусі досліджуваних текстів є вкрай важливим, адже саме вони можуть нести оцінне значення та конотації, які впливають на емоції читача і формують уявлення про певні події та факти.

Розглядаючи лексико-семантичне поле і групи, що його формують, як «мовну модель реальної картини світу», на основі аналізу лексико-семантичних груп лексико-семантичного поля «UKRAINE» в обох аналізованих джерелах доходимо висновку, що в медіафокусі – війна та люди, що беруть у ній участь або страждають від її наслідків; меншою мірою – зброя та гроші.

Висновки. Встановлення особливостей медіаобразу передбачає виокремлення фактів та характеристик, що оприлюднюються медіа і впливають на формування ставлення чи переконання цільової аудиторії до фрагменту дійсності. Визначені в результаті опрацювання корпусу ключові слова загалом спільні для корпусів обох видань. Використання елементів компонентного аналізу і врахування контексту, в яких ужито ту чи іншу лексему, уможливило виокремлення низки лексико-семантичних груп, кількісні та якісні характеристики яких указують на актуальність для висвітлення, а відтак – важливість для формування медіаобразу України. Розуміння ваги і значущості мовних засобів в медіатекстах може мати позитивний вплив на формування або корегування медіаобразу країни за кордоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данилевич А. Інформаційний імідж і образ України у друкованих ЗМІ Німеччини: на межі понять. Медіапростір, вип. 10, 2017. С. 85–91.
2. Польовик С.М. Образ України у світі: аналіз азійських ЗМІ. Вісник ОНУ. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство, т. 23, вип. 1, 2018. С. 97–106.
3. Бондаренко К., Балуба О., Грабовська А. Медійний образ України в сучасних іспанських ЗМІ (за даними корпусного аналізу). Наукові записки. Серія: Філологічні науки, вип. 175, 2019. С. 518–523.
4. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
5. Леврінц М. Корпусний аналіз репрезентування війни в Україні у міжнародній пресі. Вісник ХНУ імені ВН Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов, (96), 2022. С. 61–68.
6. Біляк І.В. Прагматика англомовного новинного медіатексту: маніпулятивний потенціал. Вчені записки Таврійського Національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації, том 25 (64), №1, часть 1, 2012. С. 221–226.
7. Швайбер Д.І., Романишин, Н.І. Використання конкордансів та корпусних технологій для дослідження концепту ЗДОРОВ'Я / HEALTH. Молодий вчений, вип. 11 (87), 2020. С. 508-512.
8. Democrats report much higher levels of trust in a number of news sources than Republicans. Pew Research Center. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.pewresearch.org/journalism/2020/01/24/democrats-report-much-higher-levels-of-trust-in-a-number-of-news-sources-than-republicans/#sortable-tables> (дата звернення: 01.11.2023).

9. The New York Times. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.nytimes.com/international/>.
10. The Wall Street Journal. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.wsj.com/>.
11. Балалуєва І. А. Медіаобраз і соціообраз: процеси взаємоуправління в інформаційному суспільстві. *Право і управління. XXI століття*, №4 (33), 2014. С. 86–91.
12. Tarasheva E. The Image of a Country created by International Media: The Case of Bulgaria. Newcastle upon Tyne, 2014. 185 p.
13. Махачішвілі Р.К., Білик К.М. Дослідження функціонально-лінгвістичних аспектів заголовків текстів новин у сучасному французькому медіадискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, № 48 (том 1), 2021. С.139–143.
14. Ädel, A. How to use corpus linguistics in the study of political discourse. In *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*, eds. A. O’Keeffe, M. McCarthy. London and New York: Routledge, 2010. С. 591–604.
15. Van Dijk, T.A. *News as Discourse*. Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1988. 200 p.
16. O’Halloran K. How to use corpus linguistics in the study of media discourse. In *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*, eds. A. O’Keeffe, M. McCarthy. London and New York: Routledge, 2010. С. 563–577.
17. Ділай М. П. Ключові слова англійськомовного новинного дискурсу у 2021 році: корпусний підхід. *Закарпатські філологічні студії*, редкол.: І. М. Зимомря (гол. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т.1, Вип. 19. С. 124–133.
18. Білик К.М. Жанр «надзвичайні новини» у сучасному європейському медіадискурсі. дис. ... доктора філософії: 035. Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2023. 263 с.
19. Phillips M. *Lexical Structure of Text. Discourse Analysis Monograph*, No. 12. English Language Research, University of Birmingham, 1989. 86 p

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-7>

**ІРРЕАЛЬНИЙ ТА РЕАЛЬНИЙ СВІТИ ІСНУВАННЯ
ДОНАЛЬДА ТРАМПА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ
THE WORLD ACCORDING TO TRUMP)**

**THE UNREAL AND REAL WORLDS OF DONALD TRUMP'S
EXISTENCE (ON THE MATERIAL OF THE BOOK
THE WORLD ACCORDING TO TRUMP)**

Борисов О. О.,*orcid.org/0000-0001-6159-199X***Scopus-Author ID: 57979563400***доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
Пенітенціарної академії України***Васильєва О. Г.,***orcid.org/0000-0003-3241-4892***Scopus-Author ID: 57458375700***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Пенітенціарної академії України*

Стаття присвячена розгляду публічних висловлень Дональда Трампа, представлених у відомій книзі письменника Імана Еванса *The World According To Trump* (2016), які контрастують з дійсним станом речей, маркованих коментарями журналіста. Такі сентенції або цілі фрагменти мовлення Трампа кваліфікуються як ірреальні або ілюзорні, адже не відповідають дійсності. В розвідці під ірреальністю розуміємо таку інтерпретацію світу, яка відбиває сконструйований індивідуальною або колективною концептуальною картиною світу образ, що вступає в протиріччя з пізнаним об'єктивним фрагментом дійсності та є суто суб'єктивним продуктом роботи уявлення індивіда чи спільноти. Вигадана реальність не віддзеркалює справжніх причинно-наслідкових, асоціативних, нормативно визначених зв'язків усередині подій, процесів, або дійсної, перевіреною практикою, сутності феноменів, об'єктів предметного оточення. Таке світосприйняття має генетико-психологічне підґрунтя або виформовується з набутих у певному культурному середовищі навичок емоційних чи раціональних реакцій на світ, спрямованих на «розвантаження» психіки індивіда, яка відторгає непотрібну, невігідну, неправильну реальність та конструює належний образ з результатом появи комфортного психологічного стану. Концепти, які функціонують у «перебудованій» структурі потрібного образу світу неодмінно знаходять своєї вербалізації засобами мови та мовлення. Дональд Трамп живе в двох світах: реальному та ірреальному. Обидва представлені в його діях, зокрема вербальних. У нашому випадку, ірреальний світ досліджуваної мовної особистості відбивається такими одиницями, які виражають надмірне *Ego* Трампа. Проаналізовані висловлення репрезентують не лише факт того, що за його думкою, йому протистоїть соціальний світ і він знаходиться в постійній боротьбі з ним, але й те, що Трамп чи члени його родини є кращими за інших за багатьма параметрами в багатьох сферах. Фіксуємо й відтінок театралізованості мовлення, розрахованого на отримання політичних бонусів від потенційного електорату.

Ключові слова: реальність, ірреальність, мовна особистість, діалог, комунікація, висловлення.

The article is devoted to the analysis of Donald Trump's public statements presented in the famous book by Eaman Evans *The World According To Trump* (2016). The essence of these utterances turns out to contrast greatly with the actual state of affairs marked by the journalist's comments. Such sentences or the whole fragments of Trump's speech are qualified as unreal or illusory because they are not true to life. In this study, unreality is understood as an interpretation of the world that reflects such an image constructed by an individual or collective conceptual picture of the world that contradicts a cognized objective fragment of reality and is purely a subjective product of an individual's or community's imagination. The fictional reality does not reflect either true causal, associative, or

statutory relationships within events, processes, etc., or the true essence of phenomena and objects. Such a world view has a genetic-psychological basis or can be formed from the culturally acquired skills of emotional or rational reactions to the world. These manifestations aim to “unload” the individual’s psyche, which rejects the unnecessary, unprofitable, wrong reality and constructs the proper image of it resulting in a comfortable psychological state. The concepts that function in the “rebuilt” structure of the desired image of the world inevitably find their verbalization in language and speech. Donald Trump lives in two worlds: real and unreal. Both are represented in his actions, including the verbal ones. In our case, the unreal world of the language personality is reflected by such units that express Trump’s excessive *ego*. The analyzed utterances represent two facts, firstly, in Trump’s opinion, he is opposed by the social world and thus he is in a constant struggle with it, and, secondly, he or his family members are better than other people in many respects in different spheres of reality. We have also fixed a tinge of the theatricalization of Donald Trump’s speech designed to receive political bonuses from the potential electorate.

Key words: reality, unreality, language personality, dialogue, communication, utterance.

Постановка проблеми. Мовна особистість відомих людей завжди знаходилася в центрі уваги сучасних антропоцентрично спрямованих мовознавчих студій. Особливо актуальним виявляються дослідження мовних особистостей, задіяних в політичній сфері життєдіяльності етнічної чи світової спільнот [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Політики виявляють себе, насамперед, у комунікативній поведінці, розрахованої на масового користувача. Через неї експлікуються вербальна та когнітивна складова мовної особистості, тобто те, що доступно спостереженню та аналізу. Під час комунікації індивід використовує наявний в нього / неї інвентар мовних та мовленнєвих засобів, доцільних для реалізації, з його / її погляду, в тій чи іншій ситуації [10, с. 34]. В інтеракції, таким чином, омовлюються фрагменти концептуальної картини світу партнерів, в яких втілені їхні індивідуальні, соціокультурні, етнічні ознаки тощо [5; 11; 12].

Найбільш цікавим, на наш погляд, у цьому контексті видається вивчення комунікативних актів одіозних політиків. Ексцентричність, як характеристика, виходить на перший план у таких людей, і затьмарюючи інші ознаки, стає визначальною рисою особистості, яка виявляється в моральній, інтелектуальній, поведінковій й емоційно-поведінковій площинах [13, с. 181], тісно пов’язується з її образом, політичним іміджем [6]. Така самодемонстрація, втілена в політичному дискурсі, може бути водночас як стилем життя, так і своєрідним методом отримання політичних дивідендів у боротьбі за владу, в гонитві за тим, щоб зайняти своє місце на політичному Олімпі та завести на нього свою політичну силу. Науковий розгляд того, як різняться світ реальної дійсності та уявний світ такої особистості, який вона мимовільно чи цілеспрямовано створює та намагається нав’язати іншим, являє собою неабиякий інтерес у площині комунікативно-прагматичного напрямку лінгвістики.

Актуальність статті таким чином визначається тим, що вона виконана в площині антропоцентрично спрямованих студій, зорієнтованих на вивчення людини в мові та мовленні. По суті, це – функціональний підхід до розгляду мови в контексті її використання як засобу об’єктивації індивідуальної картини світу мовця, адже в створеному суб’єктами комунікативному просторі актуалізується та омовлюється відповідними мовними одиницями та категоріями весь спектр ознак їхніх мовних особистостей – національні, статусно-рольові, гендерні, вікові, психологічні тощо.

У центрі даної розвідки є Дональд Трамп, 45-й президент США. **Матеріалом** для неї слугувала книга *The World According To Trump* [16], написана письменником Іманом Евансом у 2015 та опублікована в 2016 році, приблизно за рік до того, як політика було обрано президентом. Книга являє собою збірку цитат Д. Трампа та коментарі І. Еванса. У фокусі уваги були лише висловлення політика, які значно контрастували з коментарями І. Еванса, реалізуючи гомогенні опозиції реальний світ :: можливий світ, світ :: образ світу, колективний образ світу :: індивідуальний образ світу, реальність :: ілюзорність (або ірреальність). Тож, **метою** розвідки є виявлення та аналіз низки висловлень Д. Трампа, які не відповідають об’єктивному стану речей та є експлікаціями ілюзорного світу, створеного індивідуальною картиною світу мовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ілюзорний світ розглядався лінгвістами в різних науково-методологічних площинах та з різних ракурсів [2; 14; 15]. Мовлення Дональда Трампа теж було об'єктом дослідження, зокрема в стилістичному ключі [3], лексико-синтаксичному й прагматичному планах [8], з погляду концептуальних метафор [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Окреслимо смислові межі терміну «реальність». Згідно із філософським словником, РЕАЛЬНІСТЬ (лат. *realis* – дійсний) – *усе існуюче загалом, тобто матеріальний світ, об'єктивно існуючий в дійсності (об'єктивна реальність), світ, створюваний індивідуальною свідомістю (суб'єктивна реальність)* [13, с. 193]. Це широке розуміння реальності, коли буття, з одного боку, існує незалежно від індивіда, а з іншого – виявляється лише в людській свідомості, не існує поза нею. У вузькому, анатомічному, сенсі виокремлюється світ та інтерпретація цього світу, точніше нескінченна множинність індивідуальних інтерпретацій світу, окремих його фрагментів. Такі образи світу, які продукуються на фоні індивідуальних чи колективних концептуальних картин світу, можуть *відносно* відповідати реальності, тобто більш чи менш глибоко відбивати сутність речей, дійсні зв'язки та закономірності, характеристики об'єктів та суб'єктів, поза додаванням неіснуючих в них ознак. У ситуації неможливості / небажаності всебічного осягнення фізичного об'єкта чи зв'язку, людина будує та омовлює *свою* версію світу, яка може бути охарактеризована як вигадана, неможлива, та, що не відповідає дійсності (наприклад, життєвим, науковим поглядам тощо), але така, яка влаштовує її інтелектуально та емоційно. Тож ірреальність як мовна об'єктивація впорядкованих уявлень про вигадану дійсність характеризується суб'єктивністю, оскільки кожна людина на свій розсуд вирішує питання існування об'єктів, якостей чи ситуацій [15, с. 69].

У цій розвідці конфлікт між ірреальним світом (заяви Трампа) та реальним світом (в коментарях Еванса, які можуть спиратися й на інші джерела, подаються погляди, які більш наближені до реальності, відбивають те, що було чи є насправді) відображає низку найбільш контрадикторних моментів комунікативної діяльності Д. Трампа в різних сферах життєдіяльності суспільства, що можна представити у вигляді відповідних концептуальних опозицій.

Розглянемо сфери їх реалізації:

1. особистість:

1) **характер: гарний характер:** а) “I have a great temperament. My temperament is very good, very calm” [16, с. 29]; б) “... I'm basically the same. The temperament is not that different” [16, с. 8] :: **жахливий характер:** а) he was accused of “bullying and harassment” and of having “ferocious temper.”; б) According to his brother Robert, “Donald was the child who would throw the cake at the birthday parties.” [16, с. 29].

Як загальновідомі приклади поведінки Трампа (“bullying and harassment”; “ferocious temper”), так і слова його брата Роберта, наведені Евансом, навряд чи свідчать про м'який характер Трампа.

2) розум.

Трам, на відміну від інших, є *розумною людиною*, адже, як іронізує Трамп, навколо нього повно недалеких індивідів, чий самий розумний вчинок у житті був зокрема отримання спадщини: а) “...the social scene... is full of phonies and unattractive people who often have done nothing smarter than inherit somebody else's wealth” [16, с. 95] :: а) **відсутність інтелектуальних зусиль під час отримання власної спадщини:** Frederick Trump had... a thriving real estate company and around \$400 million at the time of his death [16, с. 6];

б) **бізнес-бачення Трампа не є далеким:** “if Trump ... just put his \$40 million inheritance into an index fund, he would be a much richer man today” [16, с. 95].

На основі вищенаведеного висловлення Трампа, яке, насправді, відповідає дійсності (лише) в його ціннісній картині світу, можна стверджувати про його *зверхність* до інших людей, *при-*

ниження їхніх чеснот та возвеличення себе. Такий ціннісно орієнтований підхід лежить в площині опозиції «свій-чужий», і, як побачимо далі, соціальний світ для Трампа не є привітним, адже навколо люди, які йому заважають жити нормально і він вимушений протистояти всім навколо, щоб вижити.

3) **толерантність:**

1. (аспект расизму) **надзвичайно толерантна людина:**

a) “I am the least racist person there is” :: **демонстрація расизму: b)** (at) “a 2011 press conference... he said that a black reporter “must be a big Obama fan”” [16, с. 58];

a) “This is a country where we speak English, not Spanish” :: **b)** On America’s 40 million Spanish speakers [16, с. 61].

2. (аспект фемінізму) **толерантна людина:**

“There’s nothing I love more than women.” [16, с. 53] :: **демонстрація антифемінізму:** “My favourite part [of Pulp Fiction] is when Sam has his gun out in the diner and he tells the guy to tell his girlfriend to shut up. “Tell that bitch to be cool. Say: “Bitch, be cool.” I love those lines.” [16, с. 48].

Інформація про те, що багато жінок не поділяють його ставлення до них або не люблять Трампа взагалі фіксується в наступному коментарі: However, a 2015 news poll suggested that 62 per cent of female voters held an unfavourable view of Trump [16, с. 53].

4) **справедливість.**

За Д. Трампом, він є **справедливою** людиною, і щоб панувала справедливість **реакція на несправедливість повинна бути жорсткою (жорстокою):** “If somebody hits you, hit back ten times harder” :: (близький та далекий) **соціальний світ навколо дуже несправедливий** (іронічний коментар автора): “Some of the people he’s sued over the years include a Native American tribe, a small card shop, both of his ex-wives, the peoples of Scotland and the state of New York” [16, с. 83];

5) **скромність:**

непублічна людина: The fact is I don’t like publicity. I absolutely hate doing interviews” :: **констатація своєї непублічності в одному зі своїх багатьох інтерв’ю** (коментар автора): “From a 1987 interview” [16, с. 46];

6) **прагматичність:**

захист права заробити гроші будь-яким шляхом: “Who wouldn’t take Kate’s picture and make lots of money if she does the nude sunbaking thing. Come on, Kate!” [16, с. 91]. В цьому випадку так само відсутня авторська оцінка щодо цього висловлення, де актуалізується любов до грошей, але наданий коментар є більш красномовним за будь-яке оцінювання: “Defending the photographer who snapped a pic of a topless Kate Middleton from a mile away, using a long-range lens” [16, с. 91].

7) **мудрість / правильність поглядів на життя.**

За допомогою висловлення “On why the word ‘sorry’ rarely exits his mouth”, яке відбиває запитання журналіста про те, чому Трамп рідко вибачається, автор книги дозволяє читачу самому визначити ступінь мудрості чи **категоричності** респондента. Відповідь Д. Трампа є такою: “I definitely would apologise if I were wrong on something” [16, с. 80]. Бачимо, яскравий егоцентризм натури респондента.

2. **навчання:**

успіхи в навчанні: “I was a really good student at the best school in the country” :: **відсутність великих досягнень:** “Trump did not graduate with honours of any kind” [16, с. 10]. Згідно з Трампом, він був найкращим учнем в усіх США.

3. **спорт:**

найкращий спортсмен: “I was always the best athlete” :: **перебільшення спортивних досягнень:** “...the most rampant cheater...” [16, с. 26]. До того ж, він був й найкращим спортсменом в усіх США.

4. бізнес:

1. *правильна оцінка вартості свого бізнесу*: “I’m worth much more than \$10 billion.” :: *завищення вартості свого бізнесу*: “he’s actually worth somewhere between \$2,9 billion and \$4,5 billion” [16, с. 33];

2. *правильна оцінка свого бізнес проєкту – книги “The Art of the Deal”*: “It turned out to be, probably, by everybody’s count, the biggest-selling business book of all time. There’s never been a business book that’s sold like Trump: The Art of the Deal.” :: *перебільшення цінності та /або обсягу продажів книги*: “Actually, there have been quite a few that sold more” [16, с. 44];

5. *родина: гордість за синів як відмінних та палких мисливців* (та возвеличення себе як батька): “They are great marksmen, great shots, they love it” :: *позування синів на фоні вбитих африканських тварин*: “Defending his sons after they were photographed in Africa alongside dead leopards and elephants” [16, с. 74];

6. *мас медіа: власне небажання участі в ток-шоу Енбиси*: “They didn’t cut ties with me, I cut ties with them” [16, с. 41] :: *звільнення Трампа телеканалом після його висловлень в адрес мексиканських іммігрантів*: “On NBC’s decision to ditch the Apprentice (reality television program) (Trump was fired by NBC when the studio disagreed with remarks he made about Mexican immigrants)” [17];

7. *власність: приватний літак Трампа більше, ніж борт №1 Boeing 747-200В*: “It’s bigger than Air Force One... It was featured on the Discovery channel” :: *літак ніколи не показували на Дискавері і він менше, ніж борт №1*: “...his private jet, which has never been on the Discovery Channel and is smaller than Air Force One)” [16, с. 43].

Неможливо не відмітити й ті висловлення з цієї книги, які демонструють влучні, й навіть, іронічні погляди Трампа на реальні речі, приміром, у соціальному світі, про його невдосконаленість тощо, наприклад, під час критики такого стану речей, які призводять до насильства в армії: “What did these geniuses expect when they put men and women together?” (“On sexual harassment and sexual assault in the military”) [16, с. 81]. В іншому прикладі слушною є порада щодо того, “If you are interested in “balancing” work and pleasure, stop trying to balance them. Instead make your work more pleasurable” (“On how “success requires work seven days a week””) [16, с. 82]. Такі висловлення, оригінальне авторство яких може належати іншим, є своєрідними життєвими чи бізнес порадами, політичними закликами, пунктами політичної програми Трампа тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Картина світу індивіда продукує реальний та ірреальний образи світу. Реальний образ світу відбиває та спирається на природні та соціальні закони і закономірності, які індивід не може заперечувати, адже об’єктивно підкорюється їхньої дії. Ирреальний світ – це світ інтерпретації реальності, коли її фрагменти, можуть бути сконструйовані та осмислені, щонайменше, в двох різних світоглядних системах координат. Це – суто суб’єктивний погляд на речі, який, наприклад, поділяє ціла група людей, і що може закріплюватися в соціальних та етнокультурних нормах, традиціях тощо. Людина може помилятися саме через нестачу знання, компетентностей, здібностей тощо і це віддаляє її від справжньої інтерпретації дійсності, яка існує об’єктивно в речах та відносинах між ними, що може бути підтверджено спостереженнями, експериментом, практикою в цілому.

Д. Трамп був і залишається впливовою політичною фігурою в США, успішним бізнесменом, мільярдером. Його світ достатньо реалістичний: він живе в реальному світі політики та економіки, діє відповідно до об’єктивних законів їхнього функціонування, що гарантує йому успішність та процвітання. При цьому, спираючись на його ірреалістичні заяви, можна також стверджувати, що його егоцентризм, гордовитість, категоричність, самовпевненість, самозакоханість, самолюбівання створюють для нього такий можливий образ світу, в якому тільки він – фігура всесвітнього масштабу, найкращий всюди і серед інших, має єдино правильну думку, володіє тим, що є більшим, кращим за все інше, а тому інші погляди (чоловіків, жінок,

різних професій, національностей та рас зокрема) не мають місце бути, адже заважають існуванню створеної ним ірреальної реальності. З іншого боку, така одіозна комунікативна поведінка Трампа є публічною, театралізованою, розрахованою на ефект. Вона і відрізняє його від інших політиків, і, будучи розрахованою на певну аудиторію, може приносити певні політичні дивіденди. Трамп був обраний президентом США. Це одне із свідчень того, що така аудиторія є чималою, їхні ірреальні світи повністю / частково накладаються один на одного, що гарантувало успіх Трампа саме в реальному світі.

Перспективою подальших розвідок є встановлення та характеристика стилістичних фігур, які притаманні мовленню Дональда Трампа на прикладі висловлень у книзі *The World According To Trump*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексієвцев О. Історія та сучасність політичної лінгвістики. *Україна-Європа-Світ. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 9. С. 248–255.
2. Гурьєва С. А. Типологічні особливості рекреативної преси Східної України. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. 2007. 2 (200). С. 25–30.
3. Ерліхман А. М., Лупу К. В. Стилістичні засоби вербалізації образу Дональда Трампа (на матеріалі інавгураційної промови). *Науковий вісник УжНУ. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 1 (37). С. 14–17.
4. Каратінцева К. П. Концептуальна метафора в промовах Дональда Трампа. *Південний архів» (філологічні науки)*. 2019. Вип. LXXIX. С. 76–78.
5. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич : Коло, 2012. 328 с.
6. Славова Л. Л. *Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 357 с.
7. Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. 2012. № 77. С. 127–133.
8. Aleksenko S. F. Verbal representation of the category of agonality in the political discourse of the confrontational psychological type of linguistic personality. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 208. Р. 13–18.
9. Borysov O. O. Contrastive Parameterisation of the Interview as a Genre of British and Ukrainian Media Spaces. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 9. Current Trends in Language Development*. 2018. № 18. Р. 33–45.
10. Борисов О. О. Поліпарадигмальність осмислення діалогу: системоцентризм – антропоцентризм – синергетизм. *Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства: напрями, тенденції та міждисциплінарна методологія: колективна монографія* / [гол. ред. К. І. Мізін]. Переяслав-Хмельницький; Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2019. С. 30–42.
11. Barker T., Allen H., Fulton K., Klaver N., Motluk L., Osborne T., Staples E. Using Communicative Analysis to Evaluate Engagement in a Community-Based, Expert-Led Public-Health Intervention. *Preprints*. 2024. Р. 1–25.
12. Євланова О. О. Мовна особистість політика на чеськомовному матеріалі промов Андрея Бабіша. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2022. № 11. С. 76–79.
13. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.
14. Васильєва О. Г. Дискурсивний та текстовий аспекти аніматографічної комунікації. *Наукові студії – XXI (культура, освіта – антропоцентричні парадигми і сучасний світ). Філософія. Філологія. Педагогіка. Економіка*. 2015. С. 27–36.
15. Нікульшина Т. М. Ірреальність у лінгвокогнітивному просторі (на матеріалі англійської та української мов): дис. ... доктора філол. наук: 10.02.17. Київ, 2013. 429 с.
16. Evans E. *The World According to Trump*. Melbourne : Hardie Grant Books, 2016. 112 p.
17. Puente M. NBC to Donald Trump: You're fired. *USA TODAY*. URL: <https://www.usatoday.com/story/life/tv/2015/06/29/nbc-dumps-trump/29471971/> (Last accessed: 3.04.2024).

УДК 811.112.2:070] : 27-23

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-8>**ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ БІБЛЕЇЗМІВ
У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ****THE PRAGMATIC FUNCTIONS OF BIBLICISMS
IN THE CONTEMPORARY GERMAN PRESS****Борисюк А. М.,***orcid.org/0009-0003-2271-8021**студентка 3 курсу спеціальності «Середня освіта»**факультету іноземних мов**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***Гоян А. І.,***orcid.org/0000-0002-9147-8944**кандидат філологічних наук,**асистент кафедри германської, філології та перекладу**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті розглянуто механізм впливу біблеїзмів на реципієнтів, увагу приділено явищу трансформації біблеїзмів як засобу підсилення цього впливу

На матеріалі німецькомовних газетних статей було розглянуто використання біблеїзмів, проаналізовано прагматичні функції використаних біблеїзмів. У результаті дослідження ми дійшли висновку, що перетворення компонентного складу біблеїзмів здійснюється для збільшення емотивного впливу на реципієнта. Основний акцент статті було зроблено на аналізі біблеїзмів у пресі як засобу посилення впливу на цільову аудиторію та створення емоційного зв'язку між адресатом та автором. Дослідження підтверджує, що біблеїзми є не тільки невід'ємною частиною публіцистичних текстів але і важливим фактором у формуванні їхнього сприйняття.

Біблеїзми, вжиті у публіцистичних текстах поповнюють систему мови і згодом стають надбанням мови та фіксуються словниками як сталі вирази.

Реалізації головного завдання біблеїзмів у пресі, приверненню уваги адресата, сприяє те, що біблійні вирази знаходяться на слуху у кожного і запрошують адресата до подальшої взаємодії із текстом. Біблеїзми дають оцінку тій чи іншій ситуації. Трансформації компонентного складу біблеїзмів допомагають здійснити це особливо компактно, оскільки вони можуть виражати щонайменше дві різні інформаційні цілі в одному біблеїзмі. Трансформації демонструють гнучкість способів, за допомогою яких можна збагачувати мовлення, що дозволяє адаптувати їх до конкретних мовленнєвих ситуацій. Найчисельнішими є чотири види трансформацій біблеїзмів: додавання, тобто прикріплення нових частин до вже існуючих висловів, для надання контексту ще більшої емоційності. Наступним способом є усічення компонентного складу, коли із виразу забираються слова, які не містять у собі важливої інформації. Часто ми стикаємося з тим, що деякі біблеїзми є складними для розуміння, тому для того, аби ці вирази виконували свої функції, відбувається заміщення одного слова на інше. Контамінація несе у собі певні біблійні метафори, які вживаються у специфічних контекстах. Вони призводять до зміни основного значення або ж змінюють зміст сказаного. Зазвичай цей спосіб трансформації використовується у релігійних або ж культурних контекстах, де ті набувають нових відтінків або інтертекстуальності.

Загалом, використання трансформованих біблеїзмів дозволяє ефективніше викликати запам'ятовування тексту реципієнтом.

Ключові слова: біблеїзм, прагматика, преса, актуальність, Біблія, притчі.

The article examines the mechanism of influence of biblicisms on recipients, paying attention to the phenomenon of transformation of biblicisms as a means of enhancing this influence.

On the basis of German-language newspaper articles, the use of biblicisms was examined, and the pragmatic functions of the used biblicisms were analyzed. As a result of the study, we came to the conclusion that the

transformation of the component composition of biblicisms is carried out to increase the emotional impact on the recipient. The main focus of the article was on the analysis of biblicisms in the press as a means of increasing the impact on the target audience and creating an emotional connection between the addressee and the author. The study confirms that biblicisms are not only an integral part of journalistic texts but also an important factor in shaping their perception.

The biblical expressions used in journalistic texts replenish the language system and subsequently become the property of the language and are recorded in dictionaries as stable expressions.

The main task of biblical expressions in the press, attracting the attention of the addressee, is facilitated by the fact that biblical expressions are heard by everyone and invite the addressee to further interaction with the text. Bibleisms give an assessment of a particular situation. Transformations of the component composition of biblical expressions help to do this in a particularly compact way, since they can express at least two different informational purposes in one biblical expression. Transformations demonstrate the flexibility of the ways in which speech can be enriched, which allows them to be adapted to specific speech situations. The most numerous are four types of transformations of biblical expressions: addition, i.e. attaching new parts to existing expressions to make the context even more emotional. The next method is truncation of the component composition, when words that do not contain important information are removed from the expression. Often, we find that some biblical expressions are difficult to understand, so in order for these expressions to fulfill their functions, one word is replaced by another. Contamination involves certain biblical metaphors that are used in specific contexts. They lead to a change in the basic meaning or change the meaning of what is said. Usually, this method of transformation is used in religious or cultural contexts, where they acquire new shades or intertextuality. The use of transformed biblicisms allows for more effective memorization of the text by the recipient.

Key words: biblicism, pragmatics, press, relevance, Bible, proverbs.

Постановка проблеми. Біблеїзми – це важлива та невід’ємна частка культурної спадщини, з їхньою допомогою ми можемо встановити зв’язок між сьогоденням та минулим. Саме вони справляють неабияке значення на аудиторію, допомагають замислитися над сенсом свого буття, формують політичний дискурс. Основним завданням нашого дослідження є аналіз прагматичних функцій біблеїзмів у німецькій пресі та визначення їхньої ролі в журналістиці. Важливо зрозуміти як використання біблеїзмів впливає на сказане та який емоційний характер містить у собі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Біблеїзми користуються неабиякою популярністю в лінгвістиці. Було проведено численні дослідження такими науковцями як: М. В. Заполовський, В. М. Мокієнко, В. Г. Гак, Р. О. Якобсон, І. Б. Дубровська, О. М. Верещагіна, А. В. Марковська, С. А. Хахалова, Д. Б. Гудков та ін. Саме ці дослідники розглядали основні функції біблеїзмів, їхнє застосування у художніх та публіцистичних текстах, трансформації та роль у мовленні.

Мета дослідження: дослідження та аналіз прагматичних функцій в сучасній німецькій пресі, їхнє використання та вплив у публіцистиці. Актуальність даної роботи полягає у необхідності поглиблення уявлення про закономірності формування лексичного фонду мови, а також дослідити біблеїзми у німецькій пресі, які є ще одним кроком у дослідженні інтертекстуальності. Основними завданнями нашої роботи є дослідження поняття «біблеїзм»; з’ясувати їхні функції та особливості; дослідити їхню роль у пресі та проаналізувати трансформовані біблеїзми.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження, ми виявили, що немає єдиної класифікації біблеїзмів, оскільки це поняття є дуже широким. М. Заполовський, проаналізувавши у своїй праці основні ознаки біблеїзмів, надає таке їхнє визначення «це окремі слова, стійкі словосполучення, цілі вирази і навіть фрази, які походять з Біблії, були запозичені з неї чи зазнали впливу біблійних текстів, у тому числі які не асоціюються з нею в сучасній мовній свідомості» [1, с. 2].

За Солошенко, «Біблеїзм – це слова біблійного походження або певних біблійних виразів, які люди використовують в загальноживаній мові. Це фрази, вирази, слова чи словосполучення, які виникли безпосередньо з Біблії, або мають певну схожість з біблійними доповідями» [2, с. 132].

Є різні принципи класифікації біблеїзмів. За походженням біблеїзми можна поділити три групи: 1) вирази, котрі в Біблії мають різні значення; 2) фразеологізми, що утворилися за допомогою вільних словосполучень Біблії, проте мають нове значення; 3) та фразеологічні одиниці, які семантично схожі до текстів, але не мають лексичного складу в Біблії. Як відомо, Біблія – джерело знань, це найвідоміша книга, з якої ми черпаємо цінну інформацію. Вона є джерелом для виразів фразеологічного походження, крилатих висловів, джерелом людського буття.

Біблеїзми є загальноживаними, вони поширені у багатьох сферах людської діяльності. У них різна структура, різняться значення, але важливим є те, що використовують їх як в писемній, так і в усній формі. Глибокий ефект вони справляють на людей, які живуть за Законами Божими. Саме біблеїзми є рушійною силою для надання твору семантичного відтінку через контекст, який напряду пов'язаний із релігією та Біблією. А саме сприйняття цієї частини мови залежить від того наскільки релігійним є читач та, відповідно, від ситуації [3, с. 103].

Цікавим є й те, що ми, самі того не помічаючи, використовуємо біблеїзми у повсякденності. Розглянемо декілька прикладів:

Auge um Auge, Zahn um Zahn [4]

Вираз «Auge um Auge, Zahn um Zahn» (око за око, зуб за зуб) має біблійне коріння. Тут Біблія пропонує принцип рівності в покаранні за завдане зло: якщо хтось завдав шкоди іншій людині, він має понести покарання за скоєне. Все залежить від того наскільки великою чи болісною є заподіяна шкода. Як ми розуміємо, цей біблеїзм є емоційним. Якщо говорити про пресу, то цей біблеїзм використовується для того, щоб підкреслити рівність і дати зрозуміти, що за свої вчинки потрібно нести відповідальність. Це свого роду принцип справедливості. Рано чи пізно людям доведеться відповісти за шкоду, яку вони чинять іншим. Також цей біблеїзм ми можемо трактувати як відплату або ж насильство.

Ось приклад із преси: «Ob Racheakte legitim sein können, daran scheiden sich seit Jahrhunderten die Geister. Für die einen ist sie [sic! sind sie] eine Form der Gerechtigkeit für erlittenes Unrecht, für andere entbehrt das Handeln nach dem Motto «Auge um Auge, Zahn um Zahn» jeder moralischen Grundlage». [Hamburger Abendblatt, 01.12.2023].

Або інший приклад: «Israel ist beispiellos mit seinen Attacken gegen Palästina. Täglich werden Palästinenser erniedrigt von Israelis. Es geht nicht mehr «Zahn um Zahn», sondern ein toter Jude gegenüber mindestens 50 Toten» Palästinensern[...]. [Basler Zeitung, 14.07.2014]. У цьому висловлюванні використовується біблійний вираз «Zahn um Zahn» (зуб за зуб), щоб підкреслити нерівність і нерівність в реальній ситуації конфлікту між Ізраїлем та Палестинськими територіями. Саме тут ми бачимо, що ситуація, яка відбувається зовсім не відгукується із принципом рівності у покаранні, який повинен бути «Zahn um Zahn». Тобто тут має бути така ж сама відповідь на агресію, яку завдали вороги. Проте відбувається нерівність та насильство, де кількість жертв і трагедій на стороні палестинців набагато перевищує кількість жертв серед ізраїльтян. Цікавим є й те, що політики у своїх промовах посилаються на цей біблеїзм, аби справити неабиякий ефект на людей, щоб ті їм повірили та зрозуміли – керівництво з нами, вони підтримують нас та допомагають нам [5, с. 77–84].

Auf Sand gebaut haben [6]

У виразі «Auf Sand gebaut haben» («побудований на піску») йдеться про притчу будівництва на скалі та на піску, яка знаходиться у Євангелії від Матвія (Матвія 7:24-27). Тут Ісус порівнює два типи людей: людину, яка будує свою оселю на скалі (що символізує міцний фундамент), та того, хто будує на піску (що є символом руйнування). З настанням сильних дощів та потопів, будинок, що був збудований на скелі залишився стійким, а будинок на піску зруйнувався. Те, що побудоване ненадійно та тримається на «Божому слові» призведе до руйнації або краху.

Прикладом із преси може слугувати: «Der Landeshaushalt für das kommende Jahr sei nicht solide und «auf Sand gebaut», sein finanzielles Fundament instabil, monierte der FDP-Fraktionsvorsitzende [...]». [Schweriner Volkszeitung, 14.12.2011]

У цитаті «Der Landeshaushalt für das kommende Jahr sei nicht solide und auf Sand gebaut, sein finanzielles Fundament instabil» («Державний бюджет на наступний рік не є стійким і побудований на піску, його фінансовий фундамент нестійкий»), використання виразу «auf Sand gebaut» надає інформацію щодо стану державних фінансів. У контексті даної цитати, використання фрази «auf Sand gebaut» вказує на те, що бюджет наступного року не узгодженим чи надійним. Це означає, що його фінансові основи не стійкі, і є висока ймовірність фінансових проблем. Використання цієї біблійної метафори слугує для підкреслення серйозних проблем у державних фінансах і вираження певного рівня критики з боку політичного діяча.

Розглянемо інший вираз: **Seine Hände in Unschuld waschen** [4]

Цей біблеїзм бере свій початок із Нового Заповіту, де розказується про Понтія Пілата (прокуратора Юдеї) та про суд над Ісусом Христом. Тут Пілат бере на себе повноваження і вирішує розіп'яти Ісуса, але, незважаючи на це, він робить вигляд, що не винний. Якщо говорити про сьогоднішній день, то ми розуміємо цей вираз про відмову взяти відповідальність за свої вчинки, тобто уникати покарання. У пресі це можна висвітлити так: «Tatsache ist aber, dass die Italiener mit der Flüchtlingsproblematik (wie auch Griechenland) so gut wie alleingelassen werden. Alle anderen Länder, inklusive Deutschland, waschen sich die Hände in Unschuld und rufen im Zweifel laut: Dublin-Abkommen!» [Süddeutsche Zeitung, 18.06.2018]. Яскравим прикладом є ситуація, яка відбувається зараз у світі – воєнні дії проти України з боку Росії. Країни, відмовляються брати відповідальність за біженців та допомагати їм. Вони перекладають це один на одного, намагаючись бути невинними. Але, це не так.

Значну кількість нашої вибірки займають трансформовані біблеїзми – біблеїзми, котрі зазнали певних трансформацій компонентного складу. Вони можуть бути змінені частково, або ж повністю, не втрачаючи при цьому своєї головної думки. Отож, розглянемо чотири види трансформацій біблеїзмів [7, с. 43]:

– Додавання: Тут відбувається прикріплення нових частин до вже існуючих висловів. Основною їхньою функцією є зробити контекст більш емоційнішим або зрозумілішим. Для того, щоби текст набув ще глибшого значення для людей, розвинув думку чи пояснив контекст, надав драматичності, відбувається вставлення окремих фраз чи описів.

– Усічення – це своєрідне вилучення певних фраз чи слів із біблійного контексту, які не містять у собі важливої інформації або ж повторюють її. Тому, забравши цей вираз, біблеїзми не втрачають свого значення.

– Заміна. Часто ми стикаємося з тим, що деякі біблеїзми є складними для розуміння, тому для того, аби ці вирази виконували свої функції – вплив на публіку та аналіз для роздумів, справляли емоційність, відбувається заміщення одного слова на інше.

– Контамінація несе у собі певні біблійні метафори, які вживаються у специфічних контекстах. Вони призводять до зміни основного значення або ж погіршують зміст сказаного. Зазвичай використовуємо у релігійних або ж культурних контекстах, де ті набувають нових відтінків або інтертекстуальності.

Журналісти використовують такі біблеїзми досить часто для того, щоб створити певний комічний або ж трагічний ефект для сприйняття оточення.

Слід зазначити, що все частіше репортерами використовуються лексичні трансформації до біблійних виразів, що відображається у зміні їхнього лексичного вигляду. Ці зміни впливають на семантику та образність біблійних виразів, надаючи жвавості та «буденності», того, що ближче до народу. Часто різні види трансформацій можуть поєднуватися із біблеїзмом з метою створення ще більшої експресивності та емоцій.

Розглянемо такий ТБ: «**Wasser in den Wein gießen**» (наливати воду в вино) [4]. В оригіналі: «Man gießt neuen Wein in neue Schläuche; so bleibt beides erhalten». У цьому виразі відбулася субституція (заміна компонента). Притча про вино та воду, напевно, відома багатьом. Тут Ісус говорить, що свіже вино не потрібно наливати у старі діжки, бо вони можуть розірватися і

вино розіллється. Вся праця буде марною. Символ нових мішків це ніби несумісність старих та нових подій чи концепцій. Зараз ж ми використовуємо цей біблеїзм для того, щоб показати, що є речі, які можуть зіпсувати щось важливе.

Прикладом із преси є: «Ich bin derjenige, der nun die undankbare Aufgabe hat, etwas Wasser in den Wein zu gießen», begann der letzte Referent des Abends[...] seinen Vortrag [Sun mahnte zu einer gesunden Skepsis gegenüber dem Projekt]». [Reutlinger General-Anzeiger, 03.04.2019]. Це вираження дії погіршення або підвищення рівня складності, неприємності або негативних наслідків.

Отож, цей вираз користується неабиякою популярністю при наявності складних ситуацій чи обставин. Саме такі біблеїзми надзвичайно впливають на людей та надають неабиякого ефекту у свідомості кожного.

Ще одним добре відомим біблеїзмом є: «**Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm**» (яблуко від яблуні далеко не падає) [4].

В оригіналі біблеїзм звучить так: «Der Apfel fällt nicht weit vom Baum». Дуже часто цей вислів ми можемо почути від старшого покоління, які споглядають на молодь. Діти мають зараз інші захоплення та не слідуєть усім правилам. В розмовній лексиці ми можемо почути: «які батьки, такі і діти».

Розглянемо приклад із преси: «Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm: Gelernt hat der Leipziger Junge den Beruf eines Automobilkaufmanns – sein Vater betreibt seit Jahrzehnten ein Autohaus in der Messestadt» [Leipziger Volkszeitung, 06.05.2022]. Тут ми бачимо, що син хоче бути таким ж, як і його батько. Отож, вживання цього вислову показує нам міцні батьківські відносини та бажання стати такими, як наші батьки. Загалом, «Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm» можна розглядати під різними кутами: як з негативної, так із позитивної точки зору.

Висновки. Підсумовуючи можна сказати, що біблеїзми займають важливе місце у мовленні, вони активно використовуються у німецькій пресі для більшого впливу на читача, допомагають краще зрозуміти ситуацію, апелюючи до першоджерела. Мова ніколи не залишається на одному місці, вона невпинно змінюється, співпрацює із мас-медіа. Зробивши порівняння семантико-лексичної будови біблеїзмів із Біблією, можна сказати, що в німецькій пресі вони зберегли та продовжують зберігати автентичність. Отже, можна з упевненістю сказати, що ця тема є дуже актуальна та є важливим елементом передачі інформації. Це зумовлено тим, що тенденція втрачених ідеалів набирає обертів та стає досліджуваною багатьма дослідниками-мовознавцями. А враховуючи той факт, що сучасне життя – це життя, в якому гаджети займають велику частину життя людини, можна зробити висновок, що преса – саме те місце, завдяки якій біблеїзми стають популярними та повертаються в «моду».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заповловський М. В. Структурно-семантичний і прагматичний підходи до інтерпретації біблійного інакомовлення в сучасній німецькомовній публіцистиці. Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики : наук. журнал / редкол.: В. І. Кушнерик та ін. Чернівці : Книги-XXI, 2012. № 4. С. 48–55.
2. Солошенко О. Д. Про визначення і типологію біблеїзмів. Іноземна філологія. Вип. 111. Львів, 1999. С. 132–138.
3. Зорівчак Р. П. Біблеїзми в нашому мовленні. Кримська Світлиця, 2006. № 38. с. 103.
4. DWDS. URL: <https://www.dwds.de/wb/auf%20offener%20Szene>
5. Четаїкіна В. В. Функції біблеїзмів у промовах Джорджа Буша- молодшого. Іноземна філологія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. 2012. № 125. С. 77–84.
6. Redewendungen aus der Bibel. URL: <https://www.vivat.de/magazin/bibel/redewendungen/>
7. Вишнівський Р. Й., Дучимінська Г. Ю. До питання про трансформації біблеїзмів у медійному тексті (на матеріалі британського інтернет-видання The Guardian). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. Т.1. № 47. С.42–45.

УДК 81.373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-9>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

THE TRANSLATION PECULIARITIES OF ENGLISH SOCIAL AND POLITICAL REALIA IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Васильєва Н. О.,

orcid.org/0000-0002-7926-3334

кандидат філологічних наук,

доцент б. в. з. кафедри англійської філології та перекладу

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Глобалізаційні процеси сучасності сприяють активному поширенню інформації, в яких англійська мова як мова міжнародного спілкування відіграє важливу роль. Актуальною проблемою є висвітлення нюансів перекладу англійськомовних соціально-політичних реалій, що відбивають події повномасштабної російсько-української війни, яка триває. У статті проведено аналіз особливостей перекладу англійськомовних суспільно-політичних реалій (вилучених із медіаресурсів CNN News та BBC News за останній квартал 2023 року і перший квартал 2024 року) українською мовою з урахуванням структурної специфіки лексичних одиниць. З'ясовано зміст і уточнено дефініцію понять «реалія» та «суспільно-політично реалія», підходи до класифікації суспільно-політичних слів-реалій, а також окреслено діапазон методів і прийомів перекладу англійськомовних реалій українською мовою, розроблених В. Карабаном та І. Корунцем. У практичній частині праці було відібрано репрезентативні англійськомовні контексти, що містять лексичні одиниці із соціально-політичною прецизійною інформацією. Вибір матеріалу ґрунтувався на класифікаціях запропонованих українськими мовознавцями І. Баланик і К. Разумною: назви політичних партій та організацій, назви адміністративних одиниць; лексичні одиниці, що використовуються на позначення нюансів державного устрою; назви політично-соціальних подій та термінів; військові номінації (назви підрозділів, техніка, посади, звання). Результати аналізу вказують на превалюючі методи перекладу цих лексем – калькування, транскодування (транслітерація), а також ті, які використовувалися значно рідше – описовий метод, контекстуальна заміна (конкретизація, узагальнення, антонімічний переклад).

Ключові слова: реалія, суспільно-політична реалія, методи перекладу, калькування, транскодування, описовий переклад, контекстуальна заміна.

The globalization processes lead to the active spread of information nowadays, and the English language as a lingua franca plays a pivotal role in it. The actual problem is the clarification of the approaches to the translation of social and political realia that illustrate the events of the ongoing full-scale Russian-Ukrainian war. The article is dedicated to the analysis of the peculiar features of the translation of English social and political realia into the Ukrainian language which has been selected from CNN News and BBC News media for the last quarter of 2023 and the first quarter of 2024 respectively. The structure of the illustrative material has been taken into consideration. It has also been specified the definitions of the terms «realia» and «social and political realia», as well as the classifications for them. The scope of methods and approaches to the translation of English realia into Ukrainian by V. Karaban and I. Korunets has been outlined. The practical part of the investigation reveals some vivid examples of social and political realia. The choice of the illustrative material relied on the classifications developed by I. Balanyk and K. Razumna: political organizations and party names, administrative division names; nominations of state structure nuances; names of social and political events and terms; military nominations (unit names, positions, ranks, equipment, etc.). The results of the analysis demonstrate the prevailing methods of translation of such lexemes (calque translation and transcoding), and less popular ones (descriptive translation and various contextual transformation approaches).

Key words: a realia, a social and political realia, translation methods, calque translation, transcoding, descriptive translation, contextual transformations.

Постановка проблеми. З початком повномасштабної російсько-української війни шпальти газет та англомовний медіапростір заповнили статті та огляди присвячені трагічним подіям, що розгортаються на території України. Небачена донині агресія направлена проти мирних українців, знищення інфраструктури, застосування «забороненої» зброї, грабiж і насильство, щоденні атаки по містах і селищам, завдання непоправної шкоди екосистемі в цілому стали реаліями українців, які виборюють свою незалежність попри цинізм і жорстокість ворога. Перекладачі, усвідомлюючи важливість своєї праці, мають об'єктивно і максимально точно передавати інформацію, не спотворювати суть викладеного у суспільно-політичних текстах, адже адекватність перекладу є запорукою правильного сприйняття інформації, формування відповідних поглядів аудиторії та урешті-решт гарантією підтримки українців. Тобто наразі робота перекладача постає певним інструментом боротьби з російською агресією у розумінні соціально-політичних і військових реалій широкою англомовною аудиторією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відповідності перекладу реалій та суспільно-політичних реалій зокрема привертає увагу багатьох українських та іноземних учених, зокрема В. І. Карабан [1], І. В. Корунець [2], В. О. Подміногін [3], О.О. Литвиненко [4], І. Д. Баланик і В. Д. Бялик [5], А. Г. Кирда [6], О. О. Письменна, J. Lambert, G. Van [7] та інших, що підтверджує нагальність та актуальність порушеного питання. Наприклад, лінгвісти І. Д. Баланик і В. Д. Бялик розробили класифікацію суспільно-політичних реалій за типами: назви політичних партій та організацій, назви областей / міст / регіональних центрів, що можуть містити цінну культурну, історичну та політичну інформацію; лексичні одиниці, що використовуються на позначення нюансів державного устрою; назви політично-соціальних подій та термінів [5]. А дослідниця К. А. Разумна додала до зазначених типів суспільно-політичних реалій ще й військові (назви підрозділів, тактичних одиниць, техніки, посади звань тощо) [8]. У представленому дослідженні ми поєднуватимемо погляди науковців на природу соціально-політичних реалій.

Мета дослідження. Метою статті є встановити та проаналізувати складності, що виникають під час перекладу англомовних суспільно-політичних реалій українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, реалія містить культурно-специфічний підтекст, через який є складною для перекладу, проте значущою для вираження концепцій. За дефініцією В. І. Карабана, слово-реалія є унікальною лексемою, що не має відповідника у мові перекладу, адже «віддзеркалює» явища чи поняття, характерні мовній спільноті, та, відповідно, взаємопов'язаною із національним і культурним тлом. Таким чином, для здійснення точного перекладу реалій перекладач має бути компетентним щодо лінгвокультурологічних особливостей мови, з котрої перекладає (source language), а також враховувати особливості цільової мови (target language) [1]. До можливих труднощів під час перекладу слів-реалій можна віднести: відсутність відповідника / еквівалента; потребу у збереженні національного колориту; контекст та специфіку цільової мови; нюанси перекладу термінів, складних концепцій тощо.

Очевидно, що переклад англомовних суспільно-політичних реалій потребує особливо ретельної роботи фахівця з перекладу, адже такі поняття широко застосовуються у політико-соціальних ученнях, медіа та міжнародних відносинах, і можливі похибки та кривотлумачення матимуть негативні наслідки не лише для репутації перекладача, а ймовірно спричинять проблеми більшого масштабу.

Згідно з розробленими методами і прийомами перекладу В. Карабаном та І. Корунцем, вважаємо доцільним застосувати *транскодування, калькування, описовий переклад, контекстуальну заміну* для перекладу слів-реалій соціально-політичного характеру [1; 2]. Коротко схарактеризуємо кожен із них.

Транскодування реалізується шляхом збереження звукового вигляду або графічної репрезентації слова-реалії. У його межах розрізняють: *транскрибування*, *транслітерацію*, *змішане транскодування* (комбінація транскрибування і транслітерації) та *адаптивне транскодування* (трансформація вихідного поняття з урахуванням специфіки цільової мови).

За допомогою *калькування* можна перекласти значення лексеми без семантичних втрат шляхом зберігання структури слова чи словосполучення із вихідної мови у цільовій мові, наприклад: *ефект доходу – income effect*, *flying fish – летюча риба*, *бурий ведмідь – a black bear*, *voice mail – голосова пошта*, *аудіовізуальний документ – audio-visual document*.

Описовий переклад є доречним, коли реалія є безеквівалентною, унікальною, такою, котру складно перекласти одним словом. Однак слід пам'ятати про переваги та недоліки цього методу. До позитивних сторін можна віднести: точність, зрозумілість, конкретність та адаптивність, а до негативних – подекуди узагальненість та зміни обсягу перекладеного тексту у порівнянні з оригіналом.

Приєм *контекстуальної заміни* ефективно працює, коли слово-реалія перекладається не прямим відповідником, а залежно від контексту вживання та встановлених норм цільової мови. Наприклад, у реченні «*A shock occurs when a «live» part of some device is touched*» словосполучення «*a live part of some device*» перекладатиметься «*відкрита частина певного пристрою*». Серед можливих варіантів контекстуальної заміни застосовується смислова диференціація, конкретизація, узагальнення (генералізація), негативація (антонімічний переклад).

Аналізуючи специфіку перекладу суспільно-політичних реалій, ми опрацювали англійськомовні медіаресурси CNN News та BBC News, в яких висвітлювалися події російсько-української війни за четвертий квартал 2023 року і перший квартал 2024 року. Наприклад:

«*More than 100 guided aerial bombs – which generally carry a minimum weight of 500 kilograms (1,100 lbs) – are being dropped each week on Sumy region, the governor told Radio Liberty*» [9].

«*Ukrainian front-line troops say they are experiencing connection problems with the vital Starlink internet service, owned by Elon Musk and used to run Kyiv's fleet of attack drones, while also reporting an increase in Russian use of the devices, despite this being prohibited by US sanctions*» [10].

«*Ukraine's capital came under heavy missile attack in the early hours of Thursday for the first time in six weeks just hours after a visit to the city by US national security adviser Jake Sullivan*» [11].

Отже, виокремлені словосполучення вважаємо реаліями відповідно до класифікацій запропонованих ученими І. Д. Баланик, В. Д. Бялик [5] та К. А. Розумною [8], до яких зараховують поняття, що містять прецизійну інформацію про історію, культуру, політику, державний устрій та війну.

Загалом було дібрано понад 100 контекстів з англійськомовних медіа, що містять реалії (71 лексичну одиницю), та розподілено їх за структурними особливостями. Для оптимізації далі подамо отримані результати у вигляді таблиці, в якій представлені найбільш репрезентативні приклади, дібрані зі статей онлайн-видань [9; 10; 11; 12].

Отже, з-поміж можливого арсеналу методів і прийомів перекладу соціально-політичних реалій найбільш уживаним виявились калькування та транслітерація (для репрезентації певних термінів, що стосуються військових і технічних понять, посад і звань). Описовий (дескриптивний) метод та контекстуальна заміна були використані значно рідше у ситуаціях, коли у цільовій мові не було відповідника або вихідний контекст повідомлення вимагав залучення певних трансформацій (конкретизацію, узагальнення, антонімічний переклад і смислову диференціацію). Проілюструємо отримані результати щодо вжитих методів перекладу представленої вибірки за допомогою кругової діаграми, в якій наведено кількісні показники.

Таблиця 1

Структурні особливості реалій та способи їх перекладу

Реалія англійською мовою	Структура реалії	Метод перекладу	Переклад реалії українською мовою
presidential election	прикметник + іменник	калькування	президентські вибори
reconnaissance groups	іменник + іменник	калькування	розвідувальні групи
sanitary zone	прикметник + іменник	калькування / описовий переклад	санітарна зона; область або територія, де застосовуються певні санітарні норми та вимоги для збереження здоров'я і гігієни.
active combat zone	прикметник + прикметник + іменник	калькування	активна зона бойових дій
artillery and drone attacks	прикметник + сполучник + прикметник + іменник	калькування + транскодування	артилерійські та дроніві атаки.
Sumy's regional governor	присвійний іменник + прикметник + іменник	калькування	обласний голова Сумської області
Kyiv's Defense Intelligence Directorate	присвійний іменник + прикметник + іменний прикметник + іменник	калькування	Головне управління розвідки Міноборони Києва
worst-hit settlements	прикметник + іменник	калькування	найбільш постраждалі поселення
guided aerial bombs	прикметник + прикметник + іменник	калькування	керовані повітряні бомби
buffer zone	прикметник + іменник	транскодування + калькування	буферна зона
pro-Kyiv Russian volunteer leaders	прикметник + прикметник + іменник + іменник	калькування/ описовий переклад	прокиївські російські добровольчі лідери / російські добровольчі лідери, які підтримують Київ
new legal conditions on satellite communications	прикметник + прикметник + іменник + прикметник + іменник	описовий переклад	нові правові умови, що регулюють супутниковий зв'язок
front-line troops	прикметник + іменник	описовий переклад	війська, які перебувають на передовій лінії
Ukrainian trenches	прикметник + іменник	контекстуальної заміни (конкретизація)	українські військові окопи.
frozen Russian financial assets	дієприкметник + прикметник + прикметник + іменник	калькування	заморожені фінансові активи Росії
the European Peace Facility	прикметник + іменник + іменник	описовий переклад	Механізм Європейського Союзу із забезпечення миру
political deadlock in Washington	прикметник + іменник	контекстуальна заміна	політична блокада у Вашингтоні
Biden's main point man	присвійний іменник + прикметник + іменник + іменник	описовий переклад	головний представник Байдена

Продовження таблиці 1

the country's air force commander	присвійний прикметник + іменник	калькування	командир авіаційних сил країни
hypersonic missiles	прикметник + іменник	калькування	гіперзвукові ракети
to share real-time drone feeds between units	дієслово + прикметник + прикметник + прийменник + іменник	метод калькування	обмінюватися новинами з дронів у реальному часі між підрозділами
Starlink internet service	іменник + іменник + іменник	транслітерація	інтернет-сервіс Старлінк
SpaceX	іменник	транслітерація;	Спейсікс / «SpaceX»
Pentagon advice	іменник + іменник	калькування + транслітерація	поради Пентагону
Ukraine Assistance Fund	іменник + іменник + іменник	контекстуальна заміна	Фонд допомоги Україні
energy terrorism	іменник + іменник	калькування	енергетичний тероризм

Рис. 1. Кількісне співвідношення способів перекладу англомовних суспільно-політичних реалій українською мовою

Висновки й перспективи подальших досліджень. Сучасний глобалізований світ характеризується насиченістю суспільно-політичної прецизійної інформації, коректний переклад якої забезпечує адекватне сприйняття і формування світогляду читацької аудиторії. Тому англомовні статті, що висвітлюють соціально-політичні події, на міжнародних інформаційних платформах CNN News та BBC News є надзвичайно важливим етапом привернення уваги світової спільноти до питання російсько-української війни. А коректний переклад реалій війни англійською мовою – особливо актуальне питання для українців.

Підсумовуючи статтю, робимо висновок, що у межах опрацьованої вибірки соціально-політичних реалій найбільше застосовувалися методи калькування та транскодування (транслітерації), меншою мірою – описовий метод і контекстуальної заміни.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі особливостей перекладу україномовних історико-культурологічних реалій англійською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: навчальний посібник. Вид. 5-ге. Вінниця: Нова книга, 2018. 656 с.
2. Korunets I. V. Theory and Practice of Translation. Vinnytsya: Nova Knyha Publishers, 2001. P. 448.
3. Подміногін В. О. Збірник наукових праць з історії та теорії перекладу: навч. посіб. Вид. 1-е. Харків: НУА, 2017. 468 с.
4. Литвиненко О. Виклики перекладу культурних реалій. Сучасні дослідження в галузі мовознавства. м. Львів: Львівський університет, 2022. 59 с.
5. Баланик І. Д., Бялик В. Д. Труднощі та способи перекладу суспільно-політичних реалій: наукова стаття. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2021. 7 с.
6. Кирда А. Г., Письменна О. О. Формування компетентності в перекладі на матеріалі сучасних суспільно-політичних реалій: збірник наукових праць. *Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. Вип. 49. С. 252–260.
7. Lambert J., Van G. On describing translations. London: Croom Helm, 2014. P. 42–53. https://edition.cnn.com/2024/03/23/europe/eu-ukraine-aid-us-defense-intl-cmd/index.html?iid=cnn_buildContentRecirc_end_recirc (last access: 22.03.2024)
8. Разумна К. А. Відтворення суспільно-політичних реалій української сучасності в британському публіцистичному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017, номер 26 том 2: веб-сайт. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/8388/1/MGU_2017_2_119-121.pdf (дата звернення 14.03.2024)
9. Andrew Carey. On visit to Kyiv, Sullivan confident US House will pass additional Ukraine aid, eventually. CNN, 2024. website. URL: <https://edition.cnn.com/2024/03/20/europe/sullivan-kyiv-visit-ukraine-aid-intl/index.html> (last access: 21.03.2024)
10. Andrew Carey, Victoria Butenko and Yulia Kesaieva. Thousands shelter from Kyiv missile barrage, hours after Biden's national security adviser visits. CNN, 2024. website. URL: <https://edition.cnn.com/2024/03/21/europe/kyiv-missile-attack-ukraine-russia-intl/index.html> (last access: 20.03.2024)
11. Andy Carey and Olga Voitovych. Ukraine's border villages feel full force of Russian war machine as Putin moots possible 'sanitary zone'. CNN, 2024. website. URL: <https://edition.cnn.com/2024/03/26/europe/ukraine-russia-border-putin-buffer-zone-intl-cmd/index.html> (last access: 21.03.2024)
12. Hanna Ziady and Mark Thompson. EU leaders endorse plan to tap frozen Russian assets to arm Ukraine. CNN, 2024. website. URL: <https://edition.cnn.com/2024/03/21/business/frozen-russian-assets-ukraine-war/index.html> (last access: 20.03.2024)

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-10>

КОНЦЕПТОСФЕРА «ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ» У ПОЕМИ Т. ШЕВЧЕНКА «ГАЙДАМАКИ»: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

CONCEPTUAL SPHERE "ARMED UPRISING" IN T. SHEVCHENKO'S POEM "HAYDAMAKY": LINGUOCOGNITIVE ASPECT

Вільчинська Т. П.,
orcid.org/0000-0003-4881-6132
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Вільчинський О. К.,
orcid.org/0000-0001-8369-1692
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Стаття присвячена аналізу концептосфери «збройне повстання» у поемі Т. Шевченка «Гайдамаки». Актуальність теми, з одного боку, визначає її інтерес до мілітарних концептів, який особливо активізувався під час повномасштабної російсько-української війни, а з іншого – до творчості геніального українського письменника, художника, філософа, нескореного патріота Т. Шевченка, який і через 210 років від дня народження залишається символом незламності духу, поетом номер один в Україні. Метою дослідження було, використовуючи фреймову теорію, змодельовати концепти, що репрезентують концептосферу «збройне повстання», та продемонструвати особливості використання мовних засобів концептуалізації для збереження історичної пам'яті, виховання неприйнятної ставлення до ворогів та захопливого до захисників України. Матеріалом послужила поема «Гайдамаки», яка і у свій час, і пізніше зазнавала неоднозначних оцінок і тлумачень з боку критиків, де правдиво зображено козацько-селянське повстання проти шляхти на Правобережній Україні в 1768 р., відоме під назвою Коліївщина. Аналіз концептосфери «збройне повстання» у «Гайдамаках» Т. Шевченка показав, що представлена вона чотирма ядерними концептами: «боротьба», «повстанці», «вороги» і «зброя», кожен з яких структурується за допомогою фреймів, зокрема таксономічного, предметного, акціоного і компаративного. Проведене дослідження підтвердило, що народна свідомість містить багато компонентів, здатних актуалізуватися, коли історичні умови сформулюють для них сприятливий ґрунт. Авторів вдалося передати правдиву картину збройного повстання 1768 р., створити переконливий образ українських повстанців, борців проти соціального, національного і релігійного гніту. Значення подібних досліджень у їхньому прикладному характері, насамперед сьогодні під час російсько-української війни, що стала важливим викликом перед суспільством, коли концепти розглядають як дієвий лінгвістичний інструмент протидії ворожій пропаганді.

Ключові слова: концепт, концептосфера, фрейм, повстання, Т. Шевченко.

The article is devoted to the analysis of the conceptual sphere of "armed uprising" in T. Shevchenko's poem "Haidamaky". The relevance of the topic, on the one hand, determines her interest in military concepts, which became especially active during the full-scale Russian-Ukrainian war, and on the other hand, in the work of the brilliant Ukrainian writer, artist, philosopher, unconquered patriot Taras Shevchenko, who even after 210 years of his birth remains a symbol of indomitable spirit, the number one poet in Ukraine. The purpose of the study was, using frame theory, to simulate concepts that represent the conceptual sphere of "armed uprising" and to demonstrate the features of the use of linguistic means of conceptualization to preserve historical memory, foster an unacceptable attitude towards enemies and an admirable attitude towards the defenders of Ukraine. The material was the poem

"Haidamaky", which both in its time and later was subjected to ambiguous assessments and interpretations by critics, which truthfully depicts the Cossack-peasant uprising against the nobility in Right-Bank Ukraine in 1768, known as Koliyivshchyna. The analysis of the conceptual sphere of "armed uprising" in T. Shevchenko's "Haidamaky" showed that it is represented by four nuclear concepts: "struggle", "insurgents", "enemies" and "weapons", each of which is structured with the help of frames, in particular taxonomic, subject, actional and comparative. The study confirmed that the people's consciousness contains many components that can be actualized when historical conditions form a favorable ground for them. The author managed to convey a true picture of the armed uprising of 1768, to create a convincing image of Ukrainian insurgents, fighters against social, national and religious oppression. The significance of such research is in its applied nature, especially today during the Russian-Ukrainian war, which has become an important challenge for society, when concepts are considered as an effective linguistic tool to counter hostile propaganda.

Key words: concept, conceptual sphere, frame, uprising, T. Shevchenko.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни росії проти України активізується проблема дослідження мілітарних концептів в українській мовно-національній картині світу, зокрема таких, як «війна», «боротьба», «борня», «збройна агресія», «збройний конфлікт», «визвольне змагання», «збройне повстання» і под. Проте якщо раніше напрямки їх студіювання зводилися здебільшого до ескізної реконструкції, встановлення особливостей мовного вираження в медійному та художньому дискурсах, то поширення нових лінгвістичних підходів, як-от лінгвокогнітивного, психолінгвістичного, лінгвокультурологічного, дає змогу по-іншому підходити до їхнього аналізу. Це особливо важливо під час російсько-української війни, коли концепти стали активно використовувати як когнітивні інструменти прихованого впливу на людське позасвідоме.

З іншого боку, на актуальність теми впливає матеріал дослідження, яким послужила поема Т. Шевченка «Гайдамаки». Про перспективність вивчення творчості Великого Кобзаря писало багато дослідників. Як виразник народних дум, він піднявся на висоту загальнонаціонального поета, якому судилося стати символом культурного й духовного відродження української нації. Сучасники поета згадували: «Усі ми – київська молодь – знали Шевченкові твори напам'ять і були очаровані ними» (М. Костомаров) або «З Вашим «Кобзарем», наче з яким скарбом дорогим носяться, ...чи не по «Кобзареві» вже й Богу моляться» (П. Куліш).

У радянські часи Т. Шевченка намагалися зобразити гнівним пророком, революціонером-демократом, спотворювали релігійність поета, а багато інших фактів про нього взагалі замовчували. Навіть у повних зібраннях творів деякі з них свідомо пропускали, а частину навмисно хибно пояснювали, намагаючись у такий спосіб культивувати його несприйняття. Та відкинути Т. Шевченка і заборонити його твори, як це було з іншими, «меншими» письменниками, не могли, бо занадто шанованим і відомим він був. Отож, і в 210 річницю від дня народження геніального українського письменника, художника, філософа, нескореного патріота він залишається символом українського відродження, незламності духу, поетом номер один в Україні.

Кожен твір Великого Кобзаря засвідчує непізнаність феномену Тарасового генія. До таких повною мірою належить поема «Гайдамаки», яка і у свій час, і пізніше зазнавала неоднозначних оцінок і тлумачень з боку критиків. У поемі автор зображує козацько-селянське повстання проти шляхти на Правобережній Україні в 1768 р., відоме під назвою Коліївщина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключовим моментом для лінгвокогнітивних досліджень є вивчення концептів як вербалізаторів пізнавальної діяльності людини, її сприйняття світу. Серед основних понять когнітивної лінгвістики «концептосфера», «концепт», «фрейм», якими послуговуємося далі в нашому дослідженні. Концептосферою традиційно називають сукупність концептів, об'єднаних за тематичною ознакою [1, с. 43]. Під концептом, слідом за М. Кочерганом, розуміємо ментальний прообраз (уявлення про об'єкт), ідею поняття і навіть саме поняття [2, с. 152]. Незважаючи на те, що мілітарні концепти уже привертати увагу науковців (Т. Вільчинська, О. Данилейко, І. Карпенко-Іванова, О. Кирилюк, О. Мате-

ринська, Г. Яворська), чимало питань залишається малодослідженими, як-от проблема фреймового моделювання. Щодо фрейму, то, як стверджує Ч. Філлмор, він позначає абстрактну стандартну ситуацію, і щоб зрозуміти певний контекст, мовцю потрібен ментальний доступ до набору таких схематичних ситуацій [3, с. 120]. Структура фрейму передбачає наявність вершини (теми), тобто макропропозиції, та слотів (терміналів), які заповнюються пропозиціями. Слоти всередині одного фрейму пов'язані між собою певними семантичними зв'язками, при цьому окремих слот сам може бути фреймом або одночасно перебувати в складі декількох фреймів. Загалом, якщо концепт позначає будь-яку одиницю знання, то фрейм – структуровану, тобто це «структура, що репрезентує стереотипні, типізовані ситуації у свідомості людини і призначена для ідентифікації нової ситуації, яка ґрунтується на такому самому ситуативному шаблоні» [2, с. 441]. Отож, у статті послуговуємося терміном «фрейм» на позначення стереотипної структури концепту. Це означає, що, аналізуючи зображуване, автор, спираючись на власний досвід, користується стереотипними уявленнями, тобто об'єктивує дійсність на основі усталених, зрозумілих для більшості індивідуальних схем.

У представленому дослідженні застосовуємо типологію фреймів, запропоновану С. Жаботинською, яка акцентує увагу на чотирьох базових фреймах: таксономічному, предметному, акціональному і компаративному [4, с. 19]. В основі вказаних фреймів лежать відношення категоризації, які можна продемонструвати такими схемами: таксономічний фрейм об'єктивує *ЩОСЬ* як рід, вид; акціональний визначає дію *АГЕНСА*; предметний характеризує аналізовану сутність (*ХТОСЬ* або *ЩОСЬ*) за якісними, кількісними, буттєвими, локативними та темпоральними параметрами і компаративний, що визначається відношеннями тотожності схожості, подібності [4, с. 18–19]. За допомогою системи базових фреймів можна пояснити не тільки семантику слова, а й особливості його вживання в мікроконтекстах.

Важливо зазначити, що для розуміння концепту реципієнти мають бути обізнані з усією концептосферою, тобто вона повинна бути представлена в їхній ментальній картині світу. Так, представники ворогуючих сторін по-різному будуть оцінювати збройне протистояння, оскільки слоти в структурі фрейму будуть заповнені різними пропозиціями.

Метою і завданнями дослідження є, використовуючи фреймову теорію, змоделювати концепти, що репрезентують концептосферу «збройне повстання», та продемонструвати особливості використання мовних засобів концептуалізації для збереження історичної пам'яті, виховання неприйняттого ставлення до ворогів, усіх тих, хто гнобив українців, та захопливого до захисників України, її оборонців.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській історіографії боротьбу за незалежність України в різний час позначали по-різному. Щодо збройної боротьби, спрямованої проти кріпосницького ладу, національного й релігійного гніту, яка відбулася в XVII – XVIII ст., то її частіше кваліфікують як повстання. Загалом будь-яке повстання – збройна боротьба пригнобленого народу за свої права. У 1768 р. відома як боротьба українців на Правобережжі України, що перебувала тоді під владою Польщі, проти польсько-шляхетського гніту, рушійною силою в якій стали козаки і селяни, або, як їх називали, гайдамаки.

Особливості мовної об'єктивації досліджуваної концептосфери засвідчують, що представлена вона передусім чотирма ядерними концептами «боротьба», «повстанці», «вороги» і «зброя», які об'єктивують передусім трагічну семантику фреймового наповнення.

Таксономічний (ідентифікаційний) фрейм концепту «боротьба» можна структурувати в такий спосіб: *БОРОТЬБА* проти гніту є *ТРАГЕДИСЮ, ПОГРОМОМ, ЖЕРТВОЮ, ВТРАТОЮ, СМЕРТЮ, ПЕКЛОМ, СВЯТОМ великим, пекельним, ВЕСІЛЛЯМ, ПОЖЕЖЕЮ* і *ПОПЕЛИЩЕМ, ПОРАЗКОЮ, ЛИХОМ, ЖАХОМ, РІЗНЕЮ, ПОКАРАННЯМ, РОЗПЛАТОЮ, МУКОЮ, КРОВ'Ю, БРУДОМ*. Пор.: *Отаке-то було лихо / По всій Україні! / Гірше пекла...* [5, с. 87]; *Всі полягли, всі покотом; / Ні душі живої / Шляхетської й жидівської* [5, с. 90]; *Минають дні, минає літо, / А Україна, знай, горить* [5, с. 98]; *На улицах, на розпутьях / Собаки, ворони /*

Гризуть шляхту, клюють очі; / Ніхто не боронить [5, с. 87]; ... а кругом їх / **Пекло червоніє.** / У полум'ї, повішані / На кроквах, чорніють / Панські трупи [5, с. 90]; Мало клятим карі!.. / Дайте ножа, дайте силу, / Муки ляхам, муки! [5, с. 84].

Відповідно кваліфікативний предметний фрейм втілюють атрибутиви: *пекельна, кривава, велика, страшна, довга*, напр.: *Пекельнеє свято / По всій Україні сю ніч зареве; / Потече багато, багато-багато / Шляхетської крові* [5, с. 82]; *Поєднались, – дожидають / Великого свята* [5, с. 72]; ... *і там розлилось, / Не знати за що, крові широкее море* [5, с. 81]; «*Карі ляхам, карі!*» / *Страшної, страшної...* [5, с. 101] або за локальними чи темпоральними характеристиками: *Од Києва, до Умані / Лягли ляхи трупом* [5, с. 100]; *Аж до моря запорожці / Степ широкий вкрили* [5, с. 57]; *Довго-довго кров степами / Текла-червоніла* [5, с. 81]; *Отак було / По всій Україні / Протині ночі Маковія, / Як ножі святили* [5, с. 71].

Когнітивно багатоплановими в «Гайдамаках» Т. Шевченка є концепти «повстанці» і «вороги». Таксономічний фрейм першого представлений корелятами *КОЗАКИ, НАЙМИТИ, ГАЙДАМАКИ, ЗАПОРОЖЦІ*, напр.: *Гуля Максим, гуля батько, / А за ним хлоп'ята. / Запорожці ті хлоп'ята, / Сини його, діти...* [5, с. 74]; *Повалили гайдамаки, / Аж стогне діброва* [5, с. 75]; *Як козаки на байдаках / Пороги минали... Та як, люльки закуривши / В Польщі на пожарі, / В Україну верталися, / Як бенкетували* [5, с. 57].

Виокремлення в межах фреймів слотів і підслотів, сукупність яких утворює своєрідний смисловий каркас, дозволяє наочно представити його внутрішню наповненість та виділити два термінальні слоти: 1) представники командирського складу: *СТАРШИНА, КОЗАЦЬКЕ ПАНСТВО, КОШОВИЙ, СОТНИК, ГЕТЬМАН, ОТАМАН, ВАТАЖОК* і 2) звичайні повстанці: *КОЗАКИ, НАЙМИТИ, СІРОМАХИ, ПРОСТЕ КОЗАЦТВО*. Пор.: *Пишними рядами / Виступають отамани. / Сотники з панами / І гетьмани...* [5, с. 57]; «*Кошовим, – каже, – буде, та й годі; / А може, ще і гетьманом, коли тес...*» [5, с. 72]; *Неначе в ірїй, налетіло / З Смілянщини, з Чигирини / Просте козацтво, старшина, / На певне діло налетіли. / Козацьке панство походжає... / І поглядає на Чигрин* [5, с. 72]; *А тим часом гайдамаки / стали вздовж базару... / «Гуляй!» – загукали. / Вечеряють...* [5, с. 90]; *Ярема гнувся, бо не знав, / Не знав сіромаха, що вирости крила...* [5, с. 61].

Важливо зазначити, що значну частину становлять кореляти конкретних історичних осіб, як-от: *БОГДАН, ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ (БОГДАН), МАКСИМ ЗАЛІЗНЯК (МАКСИМ), ГОНТА, НАЛИВАЙКО, БОГУН, КОНАШЕВИЧ, ГОЛОВАТИЙ*, напр.: *Згадайте Богдана, Старого гетьмана; ... / Та, як ми, з ножами, / З ножами святими, / Та з батьком Максимом / Сю ніч погуляєм, / Ляхів погойдаєм* [5, с. 73]; *Де Остряниця стоїть / Хоч би убогая могила? / Де Наливайкова? Нема!... / Де той Богун, де та зима?* [5, с. 79]; *А Умань палає, / Світить Гонті до роботи / І на дітей світить* [5, с. 72].

Поряд з конкретними персонажами поет виводить вигаданий образ Яреми як непримиримого борця проти визискувачів: *Максим ріже, а Ярема / не ріже – лютує: З ножем в руках, на пожарах / І днює, й ноче* [5, с. 100].

На жаль, в історію Коліївщина ввійшла як жорстока боротьба, в якій було пролито багато невинної крові. Відтак, Т. Шевченко правдиво зображує повстанців безжалісними, які залишають після себе ріки крові і гори трупів, напр.: *Не милують, / Карають, завзяті. / Як смерть люта, не вважають / На літа, на вроду / Шляхтяночки й жидівочки. / Тече кров у воду. / Ні каліка, ні старий, / Ні мала дитина / Не остались, – не вблагали / Лихої години* [5, с. 90]; *А Гонта кричить: / ... Крові мені, крові! / Шляхетської крові, бо хочеться пить...* [5, с. 102].

Предметний фрейм представлений назвами актуальних ознак суб'єктів. У випадку трагічної семантики такими, як *ГАЙДАМАКИ нерозумні, старі й малі, убогі й багаті*, напр.: *Гайдамаки встали... / Нерозумні. Хто ватажком / Піде перед вами, / Хто проведе?* [5, с. 58] або *У темному гаю / Зібралися: старий, малий, / Убогий, багатий* [5, с. 71].

Помітно вираженим є акціональний фрейм: *ПОВСТАНЦІ воюють, гуляють, бенкетують, ворогів вбивають, катують, ріжуть, вішають, рубають, лютують, гойдають, маєтки руйнують, палять, кров'ю напувають і под.* Напр.: *Отакий-то наш отаман / І воює, і гарцює / З усієї сили* [5, с. 74–75]; *Як виріжуть гайдамаки / Ляхів в Україні...* [5, с. 68]; *До самої ночі ляхів мордували; / Душі не осталося* [5, с. 102]; *Базиліан школу... / Сам Гонта руйнує* [5, с. 101]; *Погуляли гайдамаки, Добре погуляли: Трохи не рік шляхетською / Кров'ю наповали / Україну...* [5, с. 106].

Компаративний фрейм засвідчує зіставлення козаків із хмарою, напр.: *Як та хмара, гайдамаки / Умань обступили / Опівночі; до схід сонця / Умань затопили, закричали: / «Карай ляха знову!»* [5, с. 100].

Різноплановим у досліджуваному творі є також концепт «вороги», відповідний таксономічний фрейм якого представлений корелятами: *ЛЯХИ, ШЛЯХТА, КОНФЕДЕРАТИ, ЖИДИ, ВОРОГИ*, а також *МОСКАЛІ, ТАТАРИ, ТУРКИ, ОРДА*. Напр.: *Ото гайдамаки... вони рознесуть / Ляхам, жидам кару...* [5, с. 72]; *Задзвонили у всі дзвони / По всій Україні; / Закричали гайдамаки: / «Гине шляхта, гине»* [5, с. 83]; *Була колись шляхетчина... / Мірялася з москалями, / З ордою, з султаном, / З німотою...* [5, с. 60]; *А ворога, заплющившись, / Ката, не минає* [5, с. 74]; *Навішано трупу – / Тільки старших, а так шляхта – Купою на купі* [5, с. 86].

Помітно меншу частину тут становлять кореляти історичних постатей на зразок *ПОНЯТОВСЬКОГО, ПУЛАВСЬКОГО, ПАЦА*, напр.: *Запановав над ляхами / Понятовський / ... та й думав шляхту / Приборкать трошки... не зумів!* [5, с. 60]; *На гвалт Пулавського і Паца / Встає шляхетська земля* [5, с. 60].

Щодо предметного фрейму, то він об'єктивується передусім за допомогою негативно забарвлених атрибутивних одиниць та ін.: *ЛЯХИ (ШЛЯХТА) погані, вражі, навісні, скажені, кляті, прокляті, п'яні, ляхи-поганці, ляшки-панки*. Напр.: *Шануйтеся ж, вражі ляхи, / скажені собаки: Йде Залізник Чорним шляхом, / За ним гайдамаки* [5, с. 75]; *Іде Ярема... / До ляхів поганих / У Черкаси* [5, с. 82]; *Сміються та лають / Кляту шляхту* [5, с. 85]; *... Та слухали, як шляхетство / Навісне гукає... Шляхта репетує* [5, с. 60]; *Один тільки під лавою / Конфедерат п'яний / Не здужа встать...* [5, с. 65] або *А ми будем шинкувать, / Ляшків-панків частувать* [5, с. 72].

Загалом вороги послідовно асоціюються із загрозою, яку треба знищувати: *Беріть ножі! освятили! / Нехай ворог гине!* [5, с. 80]; з нечистою силою, місце якій у пеклі: *Ляхам, жидам кару; / За кров і пожари / Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть* [5, с. 72].

Акціональний фрейм заповнюють пропозиції: *ВОРОГИ (ШЛЯХТА, ЛЯХИ, КОНФЕДЕРАТИ) вбивають, мордують, катують, мучать, вішають, палять, твалтують, церкви руйнують*. Напр.: *Ще день Україну катували / Ляхи скажені...* [5, с. 60]; *А магнати палять хати, / Шабельки гартують* [5, с. 60]; *Розбрелись конфедерати... / Та й ну руйнувати. / Руйнували, мордували, / Церквами топили...* [5, с. 60]; *Батька ляхи замучили, / А мене... боюся, / Боюся згадать, моя сиза... / Узяли з собою. / Не розпитуй, бабусенько, / Що було зо мною* [5, с. 95–96].

Компаративний фрейм засвідчує зіставлення ворогів із хортами, напр.: *Понура шляхта, мов хорти, / За двері вийшла* [5, с. 70].

Таксонімічний фрейм концепту «зброя» представлений корелятами *ШАБЛЯ, НІЖ (СВЯЧЕНИЙ), БУЛАВА, ДОМАХА, ГАРМАТА*. У його межах розрізняємо два термінальні слоти: 1) холодна зброя (*ШАБЛЯ, НІЖ, БУЛАВА, ДОМАХА*) і 2) вогнепальна зброя (*ГАРМАТА*). Пор.: *Магнати палять хати, / Шабельки гартують* [5, с. 60]; *А Залізник в Смілянщині / Домаху гартує* [5, с. 83]; *Прокинься доля, козак заспіва: / «Ні жиди, ні ляхи, а в степах України – / О Боже мій милий – блисне булава!»* [5, с. 83] та *«Не хочу гуляти! Огню, діти! дьогтю, клоччя! / Давайте гармати; В потайники пустить огонь!»* [5, с. 94]. Та найбільше слововживань демонструє номен *ніж (свячений)*, пор.: *«Батьку! Брате! / Чом я не сторукий? / Дайте ножа, дайте силу, / Муки ляхам, муки!* [5, с. 84]; *Давно те минуло... / Де Залізник, Гонта з свяченим гуляв* [5, с. 104].

Предметний фрейм: *НІЖ святий*, напр.: *Де ходили гайдамаки / З святими ножами...* [5, с. 106] або *Завтра вночі у Чигрині / Свячений дістану* [5, с. 67].

Акціональний: *ШАБЛІ, ДОМАХИ гартують, НОЖІ гострять, щерблять, СВЯЧЕНИМИ ріжуть, копають*, напр.: *Погуляли гайдамаки, / Добре погуляли: / Трохи не рік шляхетською / Кров'ю наповали / Україну, та й замовкли – / Ножі пощербили* [5, с. 106]; *Свячений виймає / І свяченим копа яму* [5, с. 103].

Щодо героїчної семантики фреймового наповнення, то її демонструють два концепти «боротьба» і «повстанці». Таксономічний фрейм першого структуруємо так: *БОРОТЬБА*, що є *СПРАВЕДЛИВОЮ (СВЯТОЮ) СПРАВОЮ, МРІЄЮ, АСОЦІЮЄТЬСЯ З МИНУЛОЮ СЛАВОЮ, ВІРОЮ В ПЕРЕМОГУ*. Напр.: *Добре сину, ножі будуть / На святеє діло* [5, с. 84]; *Йй Ярема розказував, Як жити вони будуть / Укупочці, як золото / І долю добуде, / Як виріжуть гайдамаки / Ляхів в Україні, / Як він буде панувати, / Коли не загине* [5, с. 68]; *Посіяли гайдамаки / В Україні жито, / Та не вони його жалю... / Розійшлися гайдамаки, / Куди який знає... / Та й досі / Осталася слава... / А Україна навіки, / Навіки заснула. / З того часу в Україні / Жито зеленіє* [5, с. 107–108]; *Все йде, все минає – і краю немає, / А сонечко встане, як перше вставало...* [5, с. 55].

Таксономічний фрейм другого концепту об'єктивує семантику *ПОВСТАНЦІ* як *ОБОРОНЦІ, ЗАХИСНИКИ, МУЧЕНИКИ, БОРЦІ, СМІЛИВЦІ, ПРАВЕДНИКИ, СИНИ УКРАЇНИ*, напр.: *Багато їх, а хто скаже, / Де Гонти могила, / Мученика праведного / Де похоронили?* [5, с. 81]; *Згадайте праведних гетьманів: / Де їх могили?* [5, с. 79]; *А ясновельможний, на воронім коні, / Блисне булавою – море закипить... Лихо мліє перед ними...* [5, с. 71].

Поетизуючи повстанців, Т. Шевченко називає їх синами, дітьми, Залізняка – батьком, напр.: *Сини мої, гайдамаки!* [5, с. 55]; *Та з батьком Максимом / Сю ніч погуляєм* [5, с. 73].

Предметний фрейм представлений тут позитивно маркованими атрибутивами, описовими та прикладковими конструкціями: *дужий, славний, завзятий, душа щира, козацького роду, товариські, товариші-гайдамаки*, напр.: *Де лежить / Останок славного Богдана?* [5, с. 79]; *На базарі... стоїть Гонти / З Максимом завзятим* [5, с. 100]; *Як то тяжко блукать в світі / Сироті без роду; / А до того – душа щира, / Козацького роду* [5, с. 59]; *Із Умані / Де-де чуть – гукають / Товариші-гайдамаки* [5, с. 103].

Автор із добрим гумором змальовує козаків-запорожців: *Якби таки або так, або сая, / Якби таки запорозький козак...* [5, с. 78].

Акціональний фрейм: *ПОВСТАНЦІ справедливо карають, шанують старших, допомагають знедоленим, страждають, гинуть за Україну*, напр.: *Як козаки шляхту покарали / За те, що не вмiла в добрі панувати* [5, с. 81]; *Поцілував мертвих в очі, / Хрестить, накриває / Червоною китайкою... / Тяжко-важко плаче: / Сини мої, сини мої! / На ту Україну / Дивітеся: ви за неї / Й я за неї гину* [5, с. 103]; *І Яремі дали коня / Зайвого з обозу. / Усміхнувся на воронім / Та й знову у сльози* [5, с. 85].

Компаративний фрейм засвідчує зіставлення війська козацького з морем, напр.: *Базари, де військо, як море, ... / Перед бунчуками, бувало, горить ...* [5, с. 71]; Залізняка – з орлом, напр.: *Отакий-то наш отаман, / Орел сизокрилий!* [5, с. 74].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз концептосфери «збройне повстання» у «Гайдамаках» Т. Шевченка підтвердив, що народна свідомість містить багато компонентів, здатних актуалізуватися, коли історичні умови сформулюють для них сприятливий ґрунт. Так, авторові вдалося створити правдиву картину збройного повстання 1768 р., переконливий образ українських повстанців, борців проти соціального, національного і релігійного гніту, образ, сповнений сили, життєвої енергії, який повністю відповідає характеру українців. У статті досліджена концептосфера представлена чотирма ядерними концептами: «боротьба», «повстанці», «вороги» і «зброя», кожен з яких структурується за допомогою фреймів, зокрема таксономічного, предметного, акціонального і компаративного. Знайшла підтвердження думка,

що істинні цінності були і залишаються незмінними: борці за справедливість заслуговують поваги, а вороги – зневаги й осуду.

Перспективи подібних досліджень зумовлені їх прикладним характером, насамперед сьогодні, коли концепти розглядають як дієвий лінгвістичний інструмент протидії ворожій пропаганді, передусім у час російсько-української війни, що стала важливим викликом перед суспільством, яке піддається ворожому впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Космеда Т., Плотнікова Н. Лінгвоконцептосфера: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 408 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. Київ: Академія, 2006. 464 с.
3. Fillmore Ch. Frame Semantics. *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin, 1982. P. 111–137.
4. Жаботинська С. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Studia Philologica*. 2019. № 2. С. 17-27. DOI: 1028925 / 2311-2425. 2019. 13.3.
5. Шевченко Т.Г. Кобзар / приміт. Є.К. Нахліка, іл. худож. В.І. Лопати. Київ: Просвіта, 1993. 512 с.

UDC 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-11>

UKRAINIAN WAR DISCOURSE BEFORE AND AFTER THE FULL-SCALE INVASION OF RUSSIA

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЄННИЙ ДИСКУРС ДО ТА ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ

Halasa I.,*orcid.org/0000-0002-9186-6357**PhD, Associate Professor,**Department of International Economic Relations,**B. Havrylyshyn Education and Research Institute of International Relations,**West Ukrainian National University;**Visiting researcher,**King's College London, UK*

The notion of discourse is rather controversial. However, under *discourse* term we mean any oral or written text on a definite topic. It can also be treated as verbal or non-verbal interchange of ideas or emotions aimed at achieving successful outcome. The concept of *discourse* is ambiguous; however, in the broadest sense of the word, this notion is a complex unity of linguistic approaches and extralinguistic factors necessary for understanding the text. It is claimed that discourse study occurred at the intersection of such fields as linguistics, logics, philosophy, psychology, and sociology. The communicative act is the main factor in discourse analysis. Discourse is the product of verbalization that should inform the recipients about the emotions, ideas, and beliefs of the speakers, approaches and extralinguistic factors necessary for understanding the text.

It is clear that war texts and speeches are a very specific type of discourse filled with non-controversial expressions, loud slogans, allusion, and even obscene vocabulary. War has never been about peace and calmness, especially on its first stages. War has always been about pain, death, crying, loosing, misunderstanding, miscommunicating, damaging, ruining, and killing. The global process can and usually does influence the way people think, behave, and even talk. Linguistic means usage reflect our state of mind, feelings, and even the type of people we are.

This study is a socio-linguistic analysis of the Ukrainian war discourse, produced by the Ukrainians and some Ukrainian politicians, in order to support, inspire, encourage and build resilience before and during the full-scale invasion of russia. Comparison of the data before and after the year of 2022 enrich the research with valuable information on the way Ukrainian identity has been reshaped under the influence of collective trauma.

Key words: war discourse, communicative act, critical discourse analysis, Russo-Ukrainian war, identity communication process.

Поняття дискурсу є досить суперечливим. Однак під терміном дискурс ми маємо на увазі будь-який усний або письмовий текст на певну тему. Його також можна розглядати як вербальний або невербальний обмін ідеями чи емоціями, спрямований на досягнення певного результату. Термін *дискурс* є неоднозначним; однак у широкому розумінні це поняття є складною єдністю лінгвістичних підходів і екстралінгвістичних чинників, необхідних для розуміння тексту. Відомо, що дослідження дискурсу відбувалося на стику таких галузей, як лінгвістика, логіка, філософія, психологія та соціологія. Комунікативний акт є основним фактором аналізу дискурсу. Дискурс – це продукт вербалізації, який має інформувати реципієнтів про емоції, ідеї та переконання мовців, підходи та екстралінгвістичні фактори, необхідні для розуміння тексту.

Зрозуміло, що тексти та промови воєнного характеру – це дуже специфічний тип дискурсу, наповнений гучними гаслами, алюзією і навіть нецензурною лексикою. Війна ніколи не стосувалась миру та спокою, особливо на її перших етапах. Війна завжди була пов'язана з болем, смертю, плачем, втратою, нерозумінням, некоректним спілкуванням, руйнуваннями та вбивствами. Глобальний процес може і зазвичай впливає на те, як люди думають, поведуться і навіть розмовляють. Обрані лінгвістичні засоби відображають наш душевний стан, почуття і навіть те, якими ми зараз є.

Дане дослідження є соціолінгвістичним аналізом українського воєнного дискурсу, створеного українцями та окремими українськими політиками, щоб підтримати, надихнути та розвинути стійкість до та під час повномасштабного вторгнення росії. Порівняння даних до та після 2022 року збагачує дослідження

цінною інформацією стосовно того, як реформується українська ідентичність під впливом колективної травми.

Ключові слова: дискурс війни, комунікативний акт, критичний дискурс-аналіз, російсько-українська війна, комунікативна природа ідентичності.

Introduction. War discourse is characterized by the high level of its information content. Catchy phrases are important for attracting attention of the audience. In order to intensify the content of war speeches, their authors use various verbal means and stylistic tropes. Metaphor and allusion are the most popular stylistic devices in speeches of Ukrainian politicians during the full-scale invasion of russia. Aggressive and intolerant expressions, as well as a negative connotation of some linguistic means are present in the messages of some Ukrainian politicians who naturally want to distance their country from the aggressor, russian federation, who started unprovoked war. It is clear that contemporary war discourse is used as soft weapon for influencing, building resilience, and even manipulating the views of the audience.

Previous Research in the Area. The most apt definition of the *discourse* term belongs to T. van Dijk. The scientist states that *discourse*, in the broadest sense of the word, is a complex unity of language form, meaning and action, which can be characterized using the terms *communicative action* and *communicative act*. Nahorna notes the symbolic nature and importance of structure of this linguistic phenomenon [1, p. 33]. A large explanatory dictionary of the Ukrainian language is limited to the following definition of the term *discourse*: conversation and verbal assault. Bahrii confirms this hypothesis, claiming that it is characterized by a dialogic comparison of the author's point of view and the opinions of his/her opponents [2, p. 7]. The electronic dictionary of the English language *datasegment.com* provides the following definitions of the concept *discourse*: conversation (talk) and consecutive speech (oral or written) regarding a certain thought. *The Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* offers the following explanation of the term *discourse*: a long and serious speech on a particular subject; written or spoken language, especially when it is studied to understand the way people use language.

Even linguists often fail to distinguish between the concepts of *discourse* and *text*. Serazhym defines the text as an elementary unit of discourse [3, p. 12]. According to Habermas, the ethics of discourse assigns different forms of argumentation to ethical and moral issues, namely: discourses of achieving agreement with oneself, on the one hand, and discourses of substantiation (and application) of norms – on the other [4, p. 53]. Therefore, the terms *text linguistics* and *discourse analysis* were often used synonymously. Otherwise, discourse was seen as a conversational practice and a communicative process. It was treated as the act of creating a text and reflects the dependence of language behavior on the goals of the speaker, his beliefs and knowledge. In general, discourse is a complex process of communicative behavior which includes both writing a text and its verbalization.

Disagreements also arise in the interpretation of the concepts *discourse* and *speech*. Serazhym distinguished these two concepts in the most meaningful way. She claims that the opposition «public – personal» corresponds to this ratio. After all, a normatively established sequence of speech acts is typical for the discourse, and its individuality (lexical content, timbre, volume, articulation, duration) is important for speech [3, p. 13].

Researchers claim that *war discourse* is borrowed from war-related rhetoric developed in other fields (humanitarian aid, diplomacy, or human rights advocacy), sometimes without being aware of it, and not always appreciating the relevance of such appropriation. They also are convinced that it has a strong practical reliance on humanitarian organisations [5, p. 58].

It is interesting that all social actors align themselves to or misalign themselves from other social actors creating the feeling of otherness in the second case. In other words the opposition of «us» and «them» is created. The group «we» is naturally distanced from «them» creating the feeling of «otherness». Consequently, «alignment» and «otherness» are two basic linguistic approaches used in any

war discourse. Personal pronouns, linguistic generalizations, use of provocative questions are specifically chosen by all social actors.

Language of war has always had common features. Let's have a look at some linguistic means used during different war times. An interesting fact is that some expressions are still alive and bear the same or slightly different connotation. The war of 1914–1918 has left a significant legacy in the language that is used by communities throughout Britain. The creation of this war discourse stems from the history of the conflict. Soldiers were required to familiarise themselves with the formal/informal terms of the army through their training and service. At the same time familiarity with the form and function of military equipment would necessitate knowledge of a range of technical terms and phrases. Some researchers confirm that soldiers during the First World War «continued the tradition of the British Army incorporating or bastardising words from indigenous languages as a means of expression» [6, p. 456].

War discourse has always been considered distinctive since it is employed within contemporary society in Britain to describe and define contemporary problems and values. Terms «blighty» and «no man's land» are created to «mobilise ideas and memories of the conflict to pass a critical appraisal on modern concerns» [6, p. 457].

War discourse very often employs military terms derived from the conflict to comprehend and comment upon current concerns. Let's take into account the notion «trench warfare» or the phrase «in the trenches». References to «the trenches» would possess a strong connotation. They used to reveal the associations of danger and security afforded by the trenches. Present-day uses of these terms rely on a particular understanding of their meanings. Former Prime Minister Tony Blair liked those expressions in his speeches [6, p. 458].

For example, the phrase «home by Christmas» was associated with the departure of troops to the front lines in August 1914. In modern usage, «home by Christmas» or «over by Christmas» is associated with the war and its unplanned longevity [6, p. 463].

Methods. This study is a sociolinguistic study of Ukrainian war discourse within the critical linguistics framework. Critical Discourse Analysis is used for the data analysis, as well as the descriptive method and methods of component and linguistic stylistic analysis. **The purpose** of this research is to demonstrate: *What peculiarities, if any, does the Ukrainian war discourse have? What specific linguistic means, if any, do the Ukrainians use to stay strong and build resilience during the war time? And finally, in which ways does the Ukrainian war discourse before and after the full-scale invasion of Russia differ?* The study was based on the analysis of current Ukrainian mass media and Internet resources and social networks of Ukrainians.

Results and Discussion. War discourse is usually conveyed through the speeches of modern politicians. Depending on the aim of the talk, they «stuff» it with catchy phrases, emotional and rhetorical questions, neologisms, borrowings, metaphors, and other stylistic devices. Having analyzed a number of political speeches and documents, political science dictionaries, Ukrainian press and Internet resources (*Українська Правда, УНІАН, Урядовий портал, Дзеркало тижня, Сегодня.ua*, etc), audio and video records of politicians' speeches on political talk shows and their participation in presidential debates, I came to the conclusion that the main sources of enrichment of Ukrainian political glossary are through creating neologisms, using metaphors, and borrowing foreign lexicon.

Neologisms. Modern Ukrainian political and war discourse is characterized by a growing number of neologisms.

Here are some examples of neologisms in Ukrainian political discourse:

Антинатівщина – movement against NATO.

Кучмізм – political policies when L. Kuchma was president of Ukraine.

Кучмономіка – economic policy when L. Kuchma was president of Ukraine (Кучма + економіка).

ЗМішники – representatives of mass media.

Ющенківці – supporters of V. Yushchenko.

Тузлитися – conflict of Ukraine with Russia over the construction of a dam across the Kerch Strait from the Taman peninsula to the island of Tuzla.

Тінізація – hiding income from state authorities.

Українізація – the process of reviving language and reintegrating it into all spheres of social, political and cultural life.

Русифікація, росифікація, зросійщення – actions aimed at strengthening of Russian national and political superiority in Ukraine or other countries.

Some political leaders use in their speeches the terms **донбасизація** and **азаровщина**. Both of them bear negative connotation. The former is derived from the name of Donbas region which is regarded among some of the citizens of Western Ukraine as «a region of crime». The latter term is derived from the name of current Ukrainian prime minister M. Azarov who is known for his strict economic policy and «leaves much to be desired» knowledge of the Ukrainian language. The term **люстрація** is also widely used. It is derived from the pure Ukrainian word «люстро» (mirror) and means, in the politicians' words, purification of state authorities. V. Yushchenko used the word **прихватування** to share his opinion about the privatization of «Kryvorizhstal». The original term is «приватизація», but V. Yushchenko gave it an opposite connotation (from Russian «прихват» – capture).

Metaphors. Metaphors play an important role in speeches of Ukrainian politicians. Ukrainian people remember the ironic phrase «маємо те, що маємо» (we have what we have) by L. Kravchuk and «ці руки нічого не крали» (these hands didn't steal anything) by V. Yushchenko. Leader of «Our Ukraine» party V. Kyrylenko compared current politics with **батрахомиомахія** (from Greek *batrachos* – frog, *mys* – mouse, *mache* – struggle, the fight between frogs and mice). Yu. Tymoshenko compared a meeting of the National Security and Defense Council with actions that took place at **Луса гора**, which according to the legend is a favorite place for a coven. O. Tyahnybok called Ukrainians **титульна нація** (titular nation). Arseniy Yatseniuk said that easily manipulated society is **аморфне, одноклітинне** (amorphous, undeveloped). V. Yushchenko characterized the beginning of radical political actions as: **Медовий місяць закінчився!** (Honeymoon is over!). Among other linguistic innovations of V. Yushchenko is a comparison of a Ukrainian book with **надчериця** (stepdaughter) and dignity with **сталь** (steel).

Ukrainian politicians also use soviet terms but give them new interpretations. «**Револуція**» and «**сталінізм**» are remnants of the soviet system which nowadays bear negative connotation.

Borrowings. An important feature of modern Ukrainian political and war discourse is assimilation of foreign lexicon: **ноу-хау** (know how), **ейфорії** (euphoria), **аутсайдерів** (outsider), **лобістські функції** (lobbying).

In the dictionary of foreign words among numerous political terms, one can come across the following: **демагогія/demagogy**, (**ідеологічна**) **диверсія/diversion**, **політиканство/politicking**, **постулат/postulat**, **пропагандист/propagandist**, **псевдо/pseudo**. American terms **пресинг** (pressing), **реформінг** (reforming), **лобізм** (lobbyism) have been successfully assimilated into Ukrainian discourse.

Ukrainian language has also borrowed from other languages such lexical neologisms as **брифінг**, **істеблішмент**, **лобі**, **корумпованість**. The term **імпичмент** became very popular in Ukraine during the presidency of Leonid Kuchma. Such words as **ток-шоу**, **електорат**, **елективний** are widely used in contemporary Ukrainian.

Ukrainian politicians often use foreign borrowings in order to demonstrate how modern and progressive they are. **Реал-політик** (real politics), **месіджі** (messages), **бла-бла-бла** (blah-blah-blah), **контребутор** (contributor) are terms that are used for speech «decoration».

Annexation of Crimea. First distinct features of Ukrainian war discourse appeared in the year of 2014. This year the Crimea was annexed by Russia, and war in Donbass region started. As already discussed above, politicians used their favourite approach of distancing Ukraine from the occupiers. The concept of «otherness» is vividly observed in Petro Poroshenko's 2014 inauguration speech:

«Зрозуміло, що не зі «стрелками», «абверами», «бесами» чи іншою нечистою. Йдеться про діалог з мирними громадянами України. Навіть з тими, хто дотримується інших, ніж я, поглядів на майбутнє країни», «Сьогодні окремо хочу звернутися до співвітчизників з Донеччини та Луганщини», «Будь-який агресор на кордоні України має згадати Євангельську мудрість: хто з мечем прийде, той від меча і загине!», «Країна зробилася інакшою. Іншими стали люди» [7]. He proceeds in his other speeches: «Війна взагалі не наша ініціатива. Вона нав'язана нам ззовні. Наш вибір – мир», «Ще раз наголошую, що такі утворення, як так звані ДНР та ЛНР, в документі не згадуються взагалі!», «Ми скинули тиранію. Ствердили європейський вибір. Встояли у суворій боротьбі із зовнішнім ворогом», «Їхня мета – знищити нашу державу, не давши нам впевнено звестися на ноги й стати успішним проектом, гідним наслідування», «Це перша в новітній історії континенту спроба не просто переглянути кордони, а стерти з карти цілу країну. Знищити окрему велику європейську націю. Свідому своєї історії, традицій, спільної долі, славного минулого і величного майбутнього», «Та ворог грубо прорахувався. Він зробив нас ще сильнішими. Українська політична нація остаточно ствердилася на всіх теренах» [7].

Ukrainian vocabulary was enriched by first war related words and phrases of that kind: *terrorists, Anti-Terrorist Operation/ATO, terrorist forces, fall in battle, liquidate, heroes, colorados, unprovoked war, hybrid war, undeclared war, atOshnyky, titushky, porohoboty, vata, vatnyky, rashists, ikhtamnEty, ponaduse, etc.*

Full-scale invasion. It is evident that war discourse can provide a critical context for its users to make direct and indirect allusions between the conflict and modern concerns. Soldiers familiarise themselves with the formal and informal terms of the army through their training and service [6, p. 455]. It is interesting that war discourse is sometimes viewed by the journalists as a type of lexical dependence. That is some linguistic means used by the journalists to describe war are borrowed from war-related rhetoric developed in other fields (humanitarian aid, diplomacy, or human rights advocacy). Moreover, the media representatives in their articles find practical reliance on humanitarian organisations. These are the facts that influence the discourse of war in the articles of the journalists [5, p. 61]. In the current aggressive russia's war discourse, it is important to highlight the attitudinal mental representations shared by russians who support the physical and cultural destruction of Ukraine. Consequently, this analysis could explain allowance of military offensive among the russian audience and discover the discursive ways of its legitimization in russian society [8, p. 140]. Discourse of Russo-Ukrainian war is definitely characterized by strong «masculinity». Metaphor and allusion are the most popular stylistic devices in speeches of social actors of Ukraine and russia. Verbal aggression, intolerant expressions, and negative connotation of most linguistic means are present more often in the messages of russian speakers.

My observations resulted in forming three categories of newly created and widely spread war vocabulary in Ukraine:

1) **Vocabulary connected with horror and disaster:** *air raid alarm, siren, missiles, invaders, terrorists, occupants, genocide, linguicide, shelling, fighter jet, air defense, nuclear weapon, shelter, explosions, disinformation, displaced, refugees, annihilate, danger, smashed kitchens, remnants of bedrooms, silence, tickets, trash, warehouse, bodies, etc* [9].

2) **Enthusiastic and patriotic vocabulary:** *Glory to Ukraine, Glory to the Heroes, Be brave like Ukraine, Glory to the Armed Forces of Ukraine, Good evening. We are from Ukraine, defenders, victory, peace, independence, Russian warship, anxiety, love, hope, belief, freedom, future, God wears the Armed Forces of Ukraine uniform, beck to Chornobayivka, etc.*

3) **Neologisms:** *macronism, javelin, humanitarian corridor, putler, putin, kaputler, orcs, russists, raschists, gauleiter, collaborator, polizei, Johnsonuk, to play Scholz, russia (not capitalized), Bucha, Irpin, cyborgs, TikTok army, Bayraktar, inthreedays, pixel, arrival, to start the tractor, clear sky, discotheque, kadyryty, kimyty, arestovyty, banderyty, pushkinopad, ghost of Kyiv, Bandera smoothie, Lilliputian, bunker worm, javelinyty, katsapy, etc.*

Ukrainians don't capitalize such words as *putin*, *russia*, *kreml*, *moscow* showing disrespect and disgust for the occupiers. Such words as *kimyty* and *arestovyty* have relation to political figures who were very popular and influenced the audience with their powerful and appealing public messages. *Cyborgs* are associated with the Ukrainian army who are believed to have unique skills to fight with the enemy. *Pushkinopad* is a term connected with derussification of Ukraine which included famous people of russia monuments demolition. *Discoteque* and *clear sky* both stand for massive explosions during russia's attacks and a relief when they are over.

Conclusions and further study. Language has played an important role not only during diplomatic meetings and negotiations; it has always been a tool of manipulation and aggression. War vocabulary reflects the nation's mood, country's existing reality or politicians' vector of communication. The aims can also be different: to unite, to oppose, to cheer up, to support, to sympathize, to demonstrate leadership, to demonize an opponent, etc.

Ukrainian war vocabulary before and after the full-scale invasion of russia possesses the same features of creativity and patriotic vibe. The main ways of its enriching are through lexicalization, assimilation, and metaphorization. It is important to note that because of an ongoing character of the Russo-Ukrainian war, the corpus of this research is hardly to be called full. Tragic reality provokes appearance of new linguistic means and phrases; it also provides already existing words with new connotations and meanings. Further analysis is aimed at enriching corpus of this study with the latest and brightest linguistic means created by the Ukrainians.

REFERENCES:

1. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики : монографія. Київ : Світогляд, 2005. 316 с.
2. Багрій О. І. Наукова дискусія: дискурсивні та прагматичні характеристики (на матеріалі англійських статей середини XX – початку XXI сторіч) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04, Київ, 2010. 20 с.
3. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу) : автореф. дис. ... д. філол. наук : 10.01.08, Київ, 2003. 32 с.
4. Габермас Ю. Залучення іншого : студії з політичної теорії : монографія. Львів : Астролябія, 2006. 415 с.
5. Brabant J. Producing Journalistic Discourse on War: A Congolese Experience. *Journal of Humanitarian Affairs*. 2020. Vol. 2, № 2. P. 58–65.
6. Wilson R. Still fighting in the trenches: 'War discourse' and the memory of the First World War in Britain. *UK Memory Studies*. 2015. Vol. 8(4). P. 454-469.
7. Офіційний сайт Президента України : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua> (дата звернення: 22.11.2019).
8. Ushchyna V. From Conflict of Discourses to Military Conflict: Multimodality of Identity Construction in Russo-Ukrainian War Discourse. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2022. Vol. 9, № 2. P. 130–143.
9. Офіційне інтернет-представництво Президента України : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches> (дата звернення: 24.08.2023).

УДК 811'276.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-12>

НЕОЛОГІЗМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ТА СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ

NEOLOGISMS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: ANALYSIS AND SPECIFIC USE

Герасименко О. Ю.,*orcid.org/0000-0002-0539-1165*

*доктор філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
асистент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Кобзарь С. С.,

*студентка 1 курсу кафедри іноземної філології,
українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Запропонована наукова стаття має на меті дослідити виникнення та розвиток неологізмів, що з'явилися в українській мові внаслідок російської агресії, починаючи з 2014 року. У роботі аналізується, як військові події впливають на мовні зміни, спричиняючи появу нових слів та виразів. Особлива увага приділяється неологізмам, що відображають нові реалії та емоційні стани народу під час конфлікту. В дослідженні використано багатий корпус медіатекстів, соціальних мереж та публічних виступів для збору даних. Важливим аспектом аналізу є вплив війни на лексику, як в українському, так і в міжнародному контекстах. Процес створення неологізмів розглядається крізь призму соціальних змін, що спричинені конфліктом, і специфіку їхнього використання в суспільному дискурсі. Дослідження зосереджено на сленгових термінах, що набули особливого значення та використання в контексті війни. Значної уваги приділено зміні значень існуючих слів, які у воєнний час отримали нове, специфічне значення. В роботі висвітлено виникнення нових топонімів, наведено приклади неологізмів. Важливим є дослідження креативності мови під час війни, що відображається у нових фразеологізмах та словосполученнях. Робота підкреслює роль мови як засобу національної єдності та сили у важкі часи військового конфлікту. Окрім того, дослідження наголошує на важливості мови як інструменту культурної та історичної пам'яті, здатного мобілізувати суспільство та стимулювати національний спротив. Висновки роботи підкреслюють, що неологізми не тільки слугують для позначення нових явищ, але й сприяють формуванню групової ідентичності та спільних культурних кодів, які є критично важливими у часи кризи.

Ключові слова: мова, неологізми, російсько-українська війна, мовні зміни, соціальний дискурс.

The proposed scientific article aims to investigate the emergence and development of neologisms that appeared in the Ukrainian language as a result of Russian aggression, starting from 2014. The work analyzes how military events affect language changes, causing the emergence of new words and expressions. Special attention is paid to neologisms reflecting new realities and emotional states of the people during the conflict. The study used a rich corpus of media texts, social networks and public speeches to collect data. An important aspect of the analysis is the impact of the war on the lexicon, both in the Ukrainian and international contexts. The process of creating neologisms is considered through the prism of social changes caused by the conflict and the specifics of their use in public discourse. The study focuses on slang terms that have gained special meaning and use in the context of war. Considerable attention was paid to changing the meanings of existing words, which acquired a new, specific meaning during the war. The work highlights the emergence of new toponyms, examples of neologisms are given. It is important to study the creativity of language during the war, which is reflected in new idioms and word combinations. The work emphasizes the role of language as a means of national unity and strength in difficult times of military conflict. In addition, the study emphasizes the importance of language as a tool of cultural and historical

memory, capable of mobilizing society and stimulating national resistance. The conclusions of the work emphasize that neologisms not only serve to denote new phenomena, but also contribute to the formation of group identity and common cultural codes, which are critically important in times of crisis.

Key words: language, neologisms, Russian-Ukrainian war, language changes, social discourse.

Постановка проблеми. Мова та народ є нерозривно пов'язаними поняттями, існування одного без іншого неможливе. Виявленням впливу війни стає зміна мови та її еволюція. Неологізми виникають у суспільстві під впливом емоційного стану та відображають нові реалії життя народу. Для детального розгляду вказаної проблематики було обрано унікальний сегмент новостворених слів та виразів, що з'явилися внаслідок бурхливих подій, які відбувалися з 2014 року, у зв'язку з агресією російської федерації проти України. Ця драматична епоха, зокрема після повномасштабного вторгнення росії на українські землі 24 лютого 2022 року, стала каталізатором для інтенсивного розвитку та еволюції мови, що вилілася не лише в створення численних неологізмів в межах української мови, але й вийшла за її рамки. В цьому процесі словотворення вирізняються ті слова та фрази, які представляють собою абсолютно нові концепції, унікальні як за змістом, так і за формою, а також такі, що вносять свіжі нюанси у вже відомі ідеї, збагачуючи їх новими глибокими значеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню неологізмів у контексті російсько-української війни присвячено зокрема роботи таких авторів як Г. Вусик, Л. Шевчук, М. Жулінська, Н. Зикун, Н. Павлик, С. Гриценко, які підкреслюють значення мовних інновацій, що відображають соціальні, культурні та політичні зміни, викликані війною. Адже воєнний час спонукає до швидких змін у суспільстві, що відображається і в мові. Неологізми, що з'являються під час військових конфліктів, часто служать для позначення нових реалій, технологій, явищ, ідей та емоцій, які не мають відповідностей у мирний час. Вони можуть відігравати роль у формуванні групової ідентичності, допомагаючи виразити спільні почуття, страхи чи сподівання, а також використовуватися як засіб самоафірмації та психологічної оборони. Вивчення неологізмів у воєнний час також надає інсайти у ширші історичні процеси. Мовознавці також відзначають, що стабільність чи відсутність змін у мові може вказувати на глибину та тривалість впливу конфліктних подій на культуру та суспільну свідомість. Аналіз мовних змін дозволяє краще зрозуміти як минулі, так і сучасні конфлікти, їх вплив на суспільство та мовні практики.

Загальний аналіз публікацій вказує на різноманіття неологізмів, що виникають в результаті воєнних дій, і на їх здатність швидко адаптуватися та закріплюватися в мові. Важливими аспектами є також те, як ці слова відображають психологічні та емоційні стани суспільства, реагуючи на складні та часто трагічні обставини війни, їхня здатність виступати маркерами певних історичних моментів або соціальних змін. Особливу увагу привертає спостереження за тим, як деякі терміни можуть з часом зникнути, втративши свою актуальність, або навпаки, стати частиною щоденного мовлення, відображаючи більш глибокі зміни в суспільстві. Також заслуговує уваги роль цифрових технологій та соціальних медіа у формуванні та розповсюдженні неологізмів. Ці платформи не лише прискорюють поширення нових словесних форм, але й забезпечують більш широке їх вживання, що може сприяти їх швидкій стандартизації та інтеграції у мову. Цей процес відкриває можливості для детальнішого вивчення реакцій мовної спільноти на події великого масштабу та їхнє значення для мовної адаптації та інновації. Розуміння неологізмів у контексті військового конфлікту дозволяє глибше аналізувати, як мова відображає індивідуальні та колективні досвіди, а також служить засобом вираження опору, мобілізації або солідарності. Такі дослідження надає важливі інсайти для мовознавців, соціологів, істориків та політологів, які вивчають динаміку мови в сучасних конфліктах та її роль у формуванні ідентичності і культурних наративів.

Мета дослідження. Мета даного дослідження полягає у глибокому аналізі виникнення та вживання неологізмів під час російсько-української війни, щоб виявити, як мова відображає

і впливає на соціальні, культурні та політичні зміни, викликані конфліктом, та зрозуміти, як нові слова відображають емоційний стан, ідентичність та резистентність українського народу.

Виклад основного матеріалу. У 2014 році, коли російська федерація почала своє вторгнення на суверенні землі Донецької та Луганської областей України, це стало поштовхом до появи нових соціальних явищ та термінології. Серед цих новоутворень з'явилися поняття, які стали символами окремих ментальних та ідентифікаційних категорій людей. Так, у суспільному дискурсі з'явилися сленгові терміни «сепар» та «ватник», що стали означати особливі малі соціальні групи.

Термін «сепар» виник як скорочення від «сепаратист» і став вживатися для позначення осіб, які підтримують «утворення так званих республік та їх подальший вихід зі складу України» [5, с. 2].

«Ватник» – це ще один сленговий неологізм, що поширився не тільки в Україні, але й у росії, Білорусі, Латвії та Литві, набувши у кожній з цих мов свого унікального відтінку значення. В українському контексті «ватник» використовується для опису особи з (пост)радянською ментальністю, яка не лише не розуміє, але й ігнорує існування та значення української державності. Це слово стало символом ностальгії за радянським минулим та відсутності підтримки ідей демократії та національної ідентичності.

Окрім цього, війна внесла свої корективи і до вживання таких слів, як «аватар», що раніше асоціювалось переважно з віртуальними ідентифікаторами в Інтернеті або з культовим фільмом 2009 року. У воєнний період цей термін отримав нове, малоприємне забарвлення, ставши вживатися для позначення військових, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння [6].

Процес трансформації мови, особливо в контексті топонімів, зачіпає глибокі верстви культурного та історичного розвитку. З початком подій 2014 року, коли Україна зіткнулася з агресією з боку російської федерації, у суспільній свідомості відбулося яскраве переосмислення деяких географічних назв. Серед таких вражаючих мовних явищ варто відзначити появу термінів «порєбрік» та «запорєбрік», що стали неофіційними назвами для росії.

Ці терміни мають унікальне походження, яке вбирає в себе не лише словотвірну гру, але й глибоку символічну нагрузку. Виникли вони з реального висловлювання одного з окупантів із Санкт-Петербурга, який наказував місцевим жителям перетинати «порєбрік» – слово, що в побуті цього міста позначало бордюр. З цього моменту, «порєбрік» трансформувався в символічний бар'єр між Україною та її агресором, набувши в суспільному дискурсі глибшого значення, яке виходить за рамки звичайної географічної назви [7, с. 1].

Серед неологізмів, які виникли під час російсько-української війни у 2022 році, виділяється категорія термінів, створених за підштовхуванням прізвищ визначних політичних діячів або відомих громадських постатей. Зокрема:

«Макронити» – це показувати значний рівень стурбованості щодо конкретної ситуації, активно виражати це в поведінці, але при цьому не виявляти реального впливу на поліпшення обставин. Цей термін виник на етапі війни і походить від імені 25-го президента Франції Емманюеля Жан-Мішеля Фредеріка Макрона, який утримувався від чіткого визначення своєї позиції стосовно російської агресії в Україні, виражаючи лише «стурбованість» ескалацією конфлікту.

Приклад: «*In the United States, we have tweeting Trump and the impeaching House of Representatives; in Europe they have Macronite*» [2, с. 3].

путінферштеєр («putinversteh») – це термін, який вказує на особу, що розуміє путіна та намагається пояснити або виправдати його політику. Німецьке походження цього слова відображається у складі з двох слів: putin і versteh, останнє означає «той, хто розуміє». Цей неологізм набув такої популярності, що його активно використовують і в інших мовах. Нещодавно це слово з'явилося навіть у англійській версії «Вікіпедії». Саме компонент «Versteh» у німецькій мові надає йому іронічного відтінку, як зауважив британський тижневик «The Economist», роблячи паралель із німецьким словом «Frauerversteh» («фрауенферштеєр»),

яке використовується для позначення чоловіка, що хвалиться своїми відмінними відносинами з жінками.

«**Кімити**» – це утримання оптимізму навіть під час найтяжчих обставин. Цей термін походить від імені Віталія Олександровича Кіма, голови Миколаївської обласної військово-цивільної. Кім постійно підбадьорює мешканців області та всієї України, закликає вірити у перемогу українських військ та непохитність народного спротиву. Також варто відзначити, що термін «кімити» використовується для опису процесу створення оптимістичних відео про перемогу та нездоланність українців.

Не можемо не зазначити творчість, креативність, мудрість, що виражається у нео-фразеологізмах, що утворені під час війни: «у погріб під гради» (коли ситуація безвихідна), «як Кім у вихідний» (дуже старанно працювати), «як з Миколаєва на Одесу» (коли щось не виходить), «як долар у росії» (дуже дорого), «не будь москалем!» (не будь поганцем), «як Київ за три дні» (ніколи, аналогічно до «коли рак на горі свисне»), «закопати банки в землю» (переживати злидні), та «завести трактор» (найнеочікуваніший аргумент у будь-якому діалозі) [1, с. 10].

Українці не залишили непоміченими мешканців країни агресора, виражаючи свої негативні емоції, презирство, злість і ненависть через новостворені вислови.

Неологізми орки та Оркостан є найбільш вживаними у мові українців, що запозичені з фантастичних творів Дж. Р. Р. Толкіна. Ці створіння в описі характеризуються як жахливі істоти з варварською натурою, схильні до війни, насилля та підлості. Їхні риси визначаються як приземкові, крémезні з атрибутами звіриного світу, представлені як злі істоти-ординці, які позбавлені людських відчуттів, крім ненависті та люті. Також з його творів було вжито слово Мордор, що є назвою Чорної країни.

Приклад: «*Черговий фейк мордору про «Азов» і санаторій на Полтавщині розвінчує Біленький*» [3].

Але існують й інші синоніми, не менш красномовні та різноманітні: **рашисти, путлерюгенд і свинособаки, русня, рузкі, ваньки, пушкіністи, путлерівці, тікток-війська, z-окупанти, няш-мяш, консерви** та інші, що стали невід’ємною частиною словника кожного українця.

Змін зазнала і лексико-семантична група «військове спорядження» і стала багатою на такі вислови та слова як: **птічки, очі й ночніки** – дрони і прилад нічного бачення; **бандеромобілі** – бойові автомобілі ЗСУ, що мають підвищену прохідність, стрілецьким озброєнням і мінометами; **нулі** – лінія зіткнення з ворогом, **передок** – перша лінія оборони війська; **зеленка** – лісиста місцина, де розташувалися військові підрозділи. У свою чергу на позначення бойових дій залежно від їхньої специфіки використовуються лексеми **дискотека, дзеркальна тиша, приход, есемеска**; на позначення процесу ліквідації ворогів – номен **чорнобаїти**, який означає регулярно знищувати велику кількість ворожої техніки та живої сили [4, с. 5].

Підбиваючи підсумки, виникнення та розповсюдження цих новотворів в мові підкреслює важливість словотворчих процесів у періоди соціальних потрясінь та конфліктів. Мова, як живий організм, реагує на зміни в суспільній атмосфері, адаптуючись та розвиваючись відповідно до потреб спільноти. Ці мовні нововведення відіграють критичну роль у формуванні спільного розуміння подій, надаючи емоційне та інтелектуальне забарвлення суспільному наративу.

Подібно до того, як художник через пензель виражає свої думки та почуття на полотні, так і мова дозволяє нам створювати образи та асоціації, що відображають колективні настрої, переживання та прагнення. В цьому контексті мова стає не лише засобом ведення діалогу, а й потужним інструментом об’єднання, здатним мобілізувати суспільство навколо спільних цінностей та ідеалів. В такі моменти мова перетворюється на віддзеркалення національної душі, виявляючи унікальність і силу духу народу, що знаходить вираження у словах, які ми вибираємо для опису нашого світу та наших спільних досвідів.

Висновки. Отже, події в суспільстві та політиці мають відразу вплив на мову. Українська мова, як виявляється, сама таємниче трансформується й вносить свій внесок у формування

світу. В результаті подій, викликаних російською стороною, виникли неологізми. Українці вирішили використати творчість та створити нові слова, які усіма кольорами висловлюють їхні емоції стосовно агресора, його політичних прихильників у Європі та світі, а також виражають ставлення до бездіяльності та пасивності більшості росіян. Інспірацією для створення цих нових слів слугували прізвиська видатних політичних діячів чи відомих публічних постатей, їхні характерні риси та особливості, персонажі творів, український топонімікон, а також взяті на узбіччя запозичення й інші моменти. Але важливо зауважити, що слово також може бути потужною зброєю, і з використанням цього ефективного засобу Україна неодмінно досягне перемоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко С.П. Мовні інновації російсько-української війни 2022. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Вип. 32. Ч. 2. 2022. 9–13 с.
2. Macronite: Providing Macronite to Revive the West. URL: <https://sldinfo.com/2019/11/providing-macronite-to-revive-the-west/> (дата вернення: 24.02.2023).
3. ЧФМ: Черговий фейк мордору про «Азов» і санаторій на Полтавщині розвінчує Біленький. URL: <https://kg.ua/news/chergoviy-feyk-mordoru-pro-azov-i-sanatoriy-na-poltavshchini-rozvinchuie-bilenkiy> (дата вернення: 24.02.2023).
4. 10 неологізмів, які породила війна росії проти України. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5491-10-neolohizmiv-iaki-porodyla-viina-rosii-protu-ukrainy>
5. Му слово. Електронний ресурс. URL: <http://myslovo.com/?dictionary=%D1%81%D1%94%D0%BF%D0%B0%D1%80>
6. Братушак О. Не бойові втрати. Про що мовчать Генштаб та Міноборони. Українська правда. 28 ЛЮТОГО 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/02/28/7136689/>
7. Іванов П., Колосова В. Звідки взялось слово «порєбрїк», що таке «шольцити». Кропивницька філологиня – про слова, що виникли під час війни. URL: <https://suspilne.media/374492-mova-zavzdireague-na-kropivnicka-filologina-pro-slova-so-vinikli-pid-cas-vijni/>

УДК 811.15'373.21:811.161.2'25

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-13>

АНГЛІЙСЬКОМОВНІ ТОПОНІМІЧНІ НАЗВИ КЕЛЬТСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

ENGLISH-LANGUAGE TOPONYMIC NAMES OF CELTIC ORIGIN AND THEIR TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

Головащенко Ю. С.,

orcid.org/0000-0003-0224-5565

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Лесінська О. М.,

orcid.org/0000-0002-7943-5212

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Новосадська О. Б.,

orcid.org/0000-0001-7373-3641

асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено вивченню англійськомовних топонімічних назв кельтського походження. У статті визначено поняття «топонім», «топонімічна система», «топонімія», «топонімікон». Ключову увагу приділено в статті висвітленню фактів часу появи топонімів кельтського походження в англійській мові та ареалу їх поширення на території Британських островів, з'ясуванню семантичних особливостей кельтських компонентів, від яких вони походять, встановленню способів перекладу топонімічних назв із ними українською мовою. Також у статті проаналізовано причини використання в англійськомовних текстах неанглійзованих кельтських топонімів і способи їх перекладу українською мовою.

Топонім є власною географічною назвою, що вживається для номінації природного або створеного людиною об'єкту. Сукупність подібних назв, об'єднана за територіальним, часовим критеріями, отримала назву «топонімічна система». Синонімами поняття «топонімічна система» виступають поняття «топонімія» та «топонімікон». Поняття «топонімія» вживається також для позначення лінгвістичної дисципліни, яка вивчає топоніми.

До англомовної топонімічної системи Великобританії входять одиниці кельтського походження. Вони містять англійзовані загальні назви на позначення природних або створених людиною географічних об'єктів. Подібні одиниці перекладаються транскрибованими українськими власними назвами, до яких можуть також додаватися загальні назви для пояснення.

Поряд із англійзованими, які підлягли асиміляції, закріпившись в топонімічній системі англійської мови Великобританії, в її художньому, побутовому, туристичному та інших типах дискурсу можуть вживатись також неанглійзовані оригінальні кельтські топоніми. Вживання таких одиниць є цільовим, спрямованим на привертання уваги, здійснення впливу, надання характеристики персонажу тощо. Їх переклад здійснюється українською мовою шляхом транскодування, яке може поєднуватись із додаванням загальних назв, що уточнюють значення топонімів. Транскодуванню підлягають і їх англійзовані відповідники оригінальних кельтських топонімів, що підлягають перекладу. Вибір способу перекладу визначається контекстом, сферою та метою використання цих одиниць.

Ключові слова: англійська мова, географічна назва, кельтське походження, неанглійзований, переклад, топонім, транскодування.

The article is devoted to the study of English-language toponymic names of Celtic origin. The notions of toponym, toponymic system, toponymy, toponymikon are defined in the article. Key attention is paid in it to the facts of emergence and area of distribution of toponyms of Celtic origin on the territory of the British Isles, as well as semantic peculiarities of their Celtic components. Ways of translation of the toponyms into the Ukrainian language are revealed and analyzed in the article. Reasons of use of non-anglicized Celtic toponyms and ways of their translating into the Ukrainian language are also clarified in it.

Toponym is a proper geographic name used for designation of natural object or object, created by a person. A set of such names, united according to its territorial and time criteria is called a toponymic system. The notions of toponymy and toponymicon are synonymous to the notion of toponymic system. The notion of toponymy is also viewed for designation of a linguistic discipline studying toponyms.

English-language toponymic system of Great Britain include toponymic names of Celtic origin. Such units have general names designating natural geographical objects or places created by a person. These units are translated by Ukrainian proper names. General names used for their explanation can be added in their translations.

Along with anglicized and assimilated Celtic toponyms that became a part and parcel of the toponymic system of the British English, non-anglicized Celtic toponyms are used in the British English literary and tourist discourse, as well as in everyday life discourse. Their use is aimed at attracting attention, making an impact, providing character characteristics etc. Translation of these units into Ukrainian is carried out by means of transcoding. Common names clarifying their meanings may be added in translation. Anglicized counterparts of the original Celtic toponyms are also translated by transcoding. The choice of ways of their translation is predetermined by the context, sphere and purpose of their use.

Key words: the English language, geographical name, Celtic origin, non-anglicized, translation, toponym, transcoding.

Постановка проблеми. Англійська, як і більшість європейських, формувались і розвивались під впливом інших мов, що дозволяє виявляти мовні контакти, які відбувались між їх носіями, визначати ступінь та рівні їх впливу. Подібний вплив виявляється, в першу чергу, на лексичному, а також на морфологічному рівні, на що зокрема вказуються англійськомовні топонімічні назви скандинавського, кельтського походження тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Топонімічні назви англійської мови давно вже стали об'єктом досліджень у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, про що свідчать публікації, присвячені аналізу їх семантичних особливостей [1; 2], етимологічного походження [3–5], творення [6; 7]. Проте, ще й донині окремої уваги не було приділено вивченню англійськомовних топонімічних назв кельтського походження, що і визначає мету цієї статті.

Її завданнями постають уточнення понять топонім, топонімічна система, топонімія, топонімікон, англізований та неанглізований кельтський топонім, висвітлення фактів часу появи топонімів кельтського походження в англійській мові, ареалу їх поширення, семантичних особливостей їх компонентного складу, а також способів їх перекладу українською мовою.

Під топонімом розуміють лексичну одиницю, що слугує засобом номінації географічного об'єкта [8, с. 11]. Топоніми є, відповідно, власними назвами, які вживаються для позначення подібних об'єктів. Топонімічні назви є вкрай різномірними, оскільки за їх допомогою позначаються будь-які природні або створені людиною географічні об'єкти на Землі.

Топонімічні назви входять до складу топонімічної системи, що угруповує топоніми, які належать певній території [8, с. 12]. Окрім зазначеного географічного, факторами виокремлення топонімічних систем вважаються також часовий, історичний, мовний, господарсько-економічний [8, с. 33]. Топонімічна система як сукупність топонімічних назв, виокремлених за визначеними критеріями, йменується також топонімікон [8, с. 12].

Топонімічні назви та топонімічні системи вивчаються топонімікою, яка є «розділом ономастики, що досліджує географічні назви (топоніми), особливості їх функціонування, походження, значення, ареал поширення та ін.» [8, с. 13]. Зауважимо також, що поняття топоніміка є синонімічним поняттям топонімікон, тобто вживається для позначення «сукупності географічних назв певної території, а також назв об'єктів, створених людиною штучно на ній» [8, с. 13].

Кельтські топонімічні назви, що й донині частково відображені в англійськомовному топоніміконі Великобританії, почали з'являтися на території Британських островів ще в I столітті до н.е. завдяки кельтським племенам, що розташувались на них. Прадавні кельти, які були племенами індоєвропейського походження, мешкали на різних територіях Європи ще у V–VI ст. до н. е. та були відомі римлянам і грекам. Вперше у VI столітті до н.е. про кельтів згадував давньогрецький географ Гекатей Мілетський (550–490 рр. до н. е.). Пізніше про них як про войовничі племена, ворожі для греків, говорив також давньогрецький географ і історик Геродот (484–425 до н. е.) [9, с. 17].

До експансії Риму та захоплення Британських островів германськими племенами територія була заселена переважно кельтами. Вони жили також на території Західної України. Донині на території частини сучасної Івано-Франківської та Львівської області мешкають нащадки кельтів – бойки [10, с. 142]. Сучасні народи Британії та Ірландії, що мають кельтське походження, є ірландцями, валлійцями, шотландцями, корнцями, бретонцями, менцями [10, с. 143].

Кельтське походження має назва головного міста Великої Британії, його столиця *London*, яку було перейменоване спочатку з кельтського *Llyn-dun* в *Londinium* римлянами. Назва столиці Північної Ірландії *Belfast* також походить від кельтського *Bealfierste*, де *fierste* має значення *пищана коса, наливний брід*. Сучасна назва міста *Canterbury* походить від *Cantwaraburg*, де *sant* (кельт.) має значення *край, кромка, крайня земля, ware* (давньоангл.) – *мешканці, burg* (лат.) – *замок*.

Кельтськими за походженням є й назви інших населених англійзованих пунктів Великобританії, зокрема ті, які містять корінь *caer* – *фортеця, місто*, наприклад:

Caerphilly, Caernofron, Caerleon, Caerlanrig.

Деякі географічні назви з визначеним коренем було змінено римлянами, зокрема:

Caerhirfryn – Lancaster, Caergrawan – Cambridge, Caerlisle – Carlisle.

Також топонімічні назви на позначення населених пунктів кельтського походження містять такі морфеми, як:

bally, bal – *ферма, село (Ballyhaugh, Ballycastle, Ballymoney, Ballymena, Balquihider);*

tre – *населений пункт (Tregidden, Trehill, Trelleck, Tretire, Treton, Tredrustan);*

llan – *дім (Llangollen, Llanfyllin, Llangadfan, Llanidloes, Llangurug);*

dun – *захищене місце (Dunbar, Dumbarton, Dundee);*

eag – *церква (Eaglesfield, Castlereagh).*

Зауважимо, що римляни, які прийшли на територію Британських островів у I столітті слідом за кельтами, не перейменовували масово назви міст та інших географічних об'єктів. Це пояснюється «стереотипом мислення мовних колективів, що призводить до типового одноманіття на структурному рівні та обмеженому наборі мотивуючих ознак номінації географічних і інших об'єктів» [1, с. 134].

Назви міст кельтського походження містять також морфеми та слова на позначення природних об'єктів, зокрема:

loch / laugh – *озеро (Loch Lomond, Loch Awe, Loch Fyne, Loch Ness, Loch Eriboll, Loch Morar, Loch Shiel, Loch Tay, Loch Arkaig, Loch of Stennes, Lough Neaghm, Lough Ree, Lough Allen, Lough Melvin, Lough Carra, Lough Corri);*

avon – *річка (Bradford-on-Avon, Statford-on-Avon, Craigvon);*

aber – *гірло річки (Abergele, Aberconwy, Abercraf, Abertillery, Abergavenny, Aberferdy);*

pwll – *ставок (Pwllheli);*

inch – *острів (Inchcape, Inchcolon);*

corn – *рівострів (Cornwall, Runcorn);*

cwm – *долина (Cwmcarn, Cwmbran);*

hill – *пагорб (Penhill, Caerphilly, Amphill, Bexthill);*

pen – *вершина (Pendle, Penryn, Penzance, Penrith, Pencoyd, Penge);*

*bre – mic (Bredon, Breedon, Brewod);
dare / derry – дубовий гай (Abberdare, Londonderry).*

Відзначаємо також, що лексема *loch*, є варіантом лексеми *laugh*, яку містять переважно північно-ірландські топонімічні назви. До складу північно-ірландських назв входить також морфема *derry*, в той час, як англійська назва *Abberdare* містить морфему *dare*.

Кельтські лексеми на позначення води *esk, uisge* стали також основою назв британських річок, зокрема: *Esk, Usk, Ash, Eke, Axe, Ease*.

Британський науковець К. Кемерон визначає існування прямого зв'язку між маршрутами та територіями захоплення Британських островів германськими племенами та кельтськими назвами, розділяючи при цьому територію островів на три регіони [7, с. 24–45]. Перший із них розташований на схід від Йоркширу до Солсбері та Нью-Форест. Він є місцем первинних поселень германців і містить найбільшу кількість географічних назв кельтського походження: *the Thames – від кельтського esk, uisge, the Rother – від кельтського ro+dubro* тощо.

Другий регіон відображає просування англо-саксів на захід у VII столітті. Він охоплює територію на схід від Камберленда до Вестморленда до Ріббла на півночі, а також від Честера до Брістольського каналу вздовж долини річки Северн. У вказаному регіоні розташовано річки, що мають назви кельтського походження: *the Derwent – від derwa – дуб, тобто річка, на берегах якої ростуть дуби, the Avon – від кельтського afon – річка, the wear – від кельтського вода, наповнена кров'ю*.

Третій регіон охоплює територію фінального просування англів і саксів на захід. Він включає Камберленд та Вестморленд, західний Ланкашир, прикордонні графства Уельса та південно-західної Англії. На вказаній території кельтське походження відслідковується зокрема у назвах, що включають компоненти на позначення холмів (*Pendle Hill*).

К. Кемерон також вказує, що найбільша кількість назв кельтського походження є географічними об'єктами Північної Ірландії – 25%, Корнуолла – 17%, Девона – 15%, Саффолка – 13%, Шотландії – 9%, та інших територій країни загалом – 21% [7, с. 46].

Невелика численність кельтських топонімів на окремих територіях країни пояснюється також довгим культурним і мовним домінуванням англосаксів і повним асимілюванням топонімічних назв кельтського походження [11, с. 24].

Науковці відзначають асимілювання великої кількості кельтських назв у ході розвитку топонімікону країни [7, с. 54; 11, с. 24; 12, с. 47; 13, с. 25; 14, с. 32]. Характерною фонетичною рисою окремих із них є при цьому наголос на останньому складі, що не є типовим для топонімів англо-саксонського походження, зокрема: *Glendue, Tretire*.

Необхідно також зазначити, що в окремих регіонах географічні об'єкти мають дві офіційні назви: кельтську та англійську. Власне кельтські топонімічні назви, які називаються також неанглійзованими, тобто такими, що не підлягли асиміляції в англійській мові, мають кельтське написання та вимову (наприклад, гаельські та валлійські топонімічні назви) використовуються в побутовому мовленні, в художній літературі, на дороговказах. Про це зокрема свідчить використання кельтського топоніма *Ynys Mon* на позначення півострова на південному сході Уельса та його унітарної адміністративної одиниці. Його англійським еквівалентом є *Anglesey*.

Вживання кельтського варіанта вказаного топоніма на дороговказах і в побутовому мовленні пояснюється білінгвізмом мешканців відповідної території. У художній літературі вживання кельтського (наприклад, валлійського) варіанта пояснюється художніми цілями: створенням відповідної атмосфери та визначенням етнічної приналежності персонажа, зокрема:

«*He wanted Eleyne to return to Mon*» [15, с. 236].

Охоронниця давніх валлійських традицій у аналізованому творі також асоціюється з валлійським варіантом йменування священного для валлійців місця:

«*At the door of the hall a woman stared across the water towards the glittering snows which mantled the peaks of Yr Wyddfa*» [15, с. 56].

Традиційний валлійський варіант топонімічної назви використовує у визначеному творі і старий валлієць, насолоджуючись красою рідного краю:

«He saw the form of a great bird slowly spreading across the sky, its wings outstretched from the fire-tipped peaks of Eryri to the gold of the western sea» [15, с. 235].

Приклад вживання оригінального кельтського топоніму спостерігаємо й у наступному текстовому фрагменті:

«Yr Wyddfa is known to everyone as «Snowdon», the highest and arguably the most popular summit in England and Wales» [16, с. 23].

Зауважимо також, що кельтські топоніми застосовують і в рекламних текстах та брошурах для здійснення впливу на туристів, стимулювання їх інтересу до місця, що пропонується для відвідування, наприклад:

«If in doubt about your abilities, consider a national park walk; ask at tourist offices, check the Eryri / Snowdonia newspaper, or download details of day walks» [5, с. 202].

Складні та незрозумілі географічні кельтські назви в англійському контексті надають екзотичності. Так, наприклад, у Північному Уельсі для привернення уваги туристів був штучно створений топонім на позначення залізничної станції *Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwl llantysiliogogoch* [9, с. 154] – Церква Святої Марії в улоговині білих ліщин поблизу швидкого виру у червоної печері Святого Тусілія.

В якості частини власних імен топонімічні назви кельтського походження використовуються і в назвах компаній та організацій, де переважають носії відповідної мови. Це стосується зокрема Північного Уельса, наприклад:

Ynys Môn Mind (клініка), *Eryri Gymnastics Club* (спортивний клуб), *Bussiness Eryri Cyf*, *Eryri Networks* (компанії), *Eryri Cycle Tours* (туристична компанія).

Подібна ситуація характерна і для гаельських (шотландських) топонімів, які вживаються у різних комунікативних сферах різних територій регіону за виключенням південного сходу країни, де носії гаельської мови не мешкали. Гаельські топоніми можуть вживатися окремо або разом із англійзованими варіантами гаельських назв, зокрема:

An t-Eilean Sgitheanach is traditionally regarded as an important stronghold of Gaidhlig. The New Statistical Account of Scotland provides a short insight into the state of the language in the parish of Port Rìgh in the early 19th century [10, с. 256].

Топонімічні назви кельтського походження розглядаються при цьому як елементи кельтської культури, так звані, «маркери кельтськості» лінгвістичного ландшафту Великої Британії [13, с. 26].

Вживання топонімів кельтського походження у різноманітних текстах і сферах комунікації викликає необхідність визначення способів їх перекладу. Традиційно подібні назви, як і будь-які інші топоніми, перекладаються українською мовою транскодуванням, що є способом перекладу, за допомогою якого «звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу» [17, с. 282]. Традиційно розрізняють такі способи транскодування, як:

транскрибування – («звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу» [17, с. 282]) – *Belfast – Белфаст, Snowdon – Сноудон*;

транслітерування – «слово вихідної мови передається по літерах» [17, с. 282]) – *Gwynedd – Гвінед, Carrickfergus – Керрікфергус*;

змішане транскодування – «переважне застосування транскрибування із елементами транслітерування» [17, с. 282]) – *Ballymoney – Баллімоні, Avon – Ейвон*;

адаптивне транскодування – («форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу» [17, с. 282]) – *the Thames – Темза, Abberdare – Абердер*.

Неабиякі труднощі при перекладі викликають неанглійзовані топонімічні назви кельтського походження, що подаються в англійському тексті в оригінальному написанні. Подібні назви

потрібно перекладати з урахуванням їх англійзованого варіанта, зокрема: *t-Eilean Sgitheanach (Isle of Sky) – острів Скай*. За умов необхідності перекладач повинен також вказувати на те, який саме географічний об'єкт та де ця назва позначає, наприклад: *Brynbuga (Usk) – Аск (місто в Уельсі)*. При перекладі туристичних текстів, текстів художньої літератури топонімічні назви кельтського походження треба відтворювати, застосовуючи транскодування, наприклад: *Ŷr Wyddfa – Ір-Уімва*. Незнання особливостей вимови певних літер у кельтських назвах, що вживаються у оригінальному написанні, викликає необхідність консультуватися із словниками, довідниками. Спосіб перекладу топонімічної назви кельтського походження визначається контекстом її вживання.

Висновки. Отже, топонім є лексичним засобом номінації, назвою природного або створеного людиною географічного об'єкта. В англійській мові існують топоніми кельтського походження, що зумовлено фактом заселення території Британських островів кельтами до появи на них римлян і англосаксів. Подібні назви відтворюються українською мовою різними видами транскодування, що може супроводжуватись додаванням загальних назв, які пояснюють значення топоніма. Неанглійзовані кельтські назви перекладаються українською мовою за їх англійзованими відповідниками або ж одним із видів транскодування. Вибір способу перекладу визначається контекстом і сферою їх вживання. **Перспективи подальших досліджень** пов'язуємо із детальним вивченням англійськомовних топонімічних назв скандинавського походження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кавун О. О. Семантико-структурна типологія англійських та українських прізвищ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 1999. № 3. С. 130–139.
2. Тараненко О. В. Семантика британських та американських оцінних топонімів. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*. 2015. № 2. С. 46–49.
3. Бельмаз Я. М. Етимологічні особливості топонімів Великої Британії. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2016. Випуск 146. С. 306–309.
4. Ворохта О. М., Бялик В. Д. Етимологічний склад англомовної топонімії Великобританії. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 10. Т. 1. С. 59–63.
5. Reany P. H. *The Origin of English Geographical Names*. L. : Routledge and Kegan Paul, 2018. 235 p.
6. Macaulay D. *The Scottish Gaelic Language. The Celtic languages*. 1992. № 4. P. 137–148.
7. Cameron K. *English Place Names*. London : B.T. Batsford, 1963. 256 p.
8. Лабінська Г. М. *Топоніміка : навчальний посібник*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 232 с.
9. *British Cultural Studies: Geography, Nationality and Identity / ed. by David Morley and Kevin Robins*. Oxford : Oxford University Press, 2001. 522 p.
10. Казакевич Г. Стародавні кельти: історична реальність чи історіографічна конструкція? *Етнічна історія народів Європи*. 2007. № 23. С. 142–148.
11. Brinton J., Arnovick L. *The English Language : A Linguistic History*. Oxford : Oxford University Press, 2017. 640 p.
12. Kushch E. *Varieties of the English : Monograph*. Zaporizhzhya : Mokshanov V. V., 2021. 182 p.
13. Larson M. L. *Borrowings in the English Language*. Lanham and New York : University Press of America, 1984. 586 p.
14. Strang B. *A History of English*. London : Methuen, 1974. 453 p.
15. Erskine B. *Kingdom of Shadows*. London : Harper Collins Publishers, 2004. 758 p.
16. Marsh T. *Great Mountain Days in Snowdonia*. Milnthorpe : Cicerone Press Limited, 2010. 240 p.
17. Карабан В. І. *Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми*. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
18. *A Dictionary of British Place-Names / A. D. Mills*. Oxford : Oxford University Press, 2003. 484 p.
19. Cameron K. A. *A Dictionary of British Place Names*. Oxford : Oxford University Press, 2003. 105 p.
20. Mills A. *Oxford Dictionary of British Place Names*. Oxford : Oxford University Press, 2003. 1184 p.
21. *Oxford Dictionary of English Etymology / ed. by Ch. T. Onions*. Oxford : Oxford University Press Inc., 1986. 1312 p.

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-14>

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАГОЛОВКІВ ІНФОРМАЦІЙНО-НОВИНСЬКИХ ТЕКСТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

LINGUISTIC FEATURES OF UKRAINIAN HEADLINES OF NEWS TEXTS AND METHODS OF THEIR TRANSLATION INTO THE ENGLISH LANGUAGE

Головенко К. В.,

orcid.org/0000-0003-0614-9650

кандидат філологічних наук,

ст. викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

Стаття присвячена медіадискурсу – потужному інструменту ціннісно-символічного впливу на масову свідомість. Визначено сутність, функції та критерії класифікації медіадискурсу. Особлива увага приділена інформаційно-новинним текстам, серед важливих ознак яких – оперативність, об'єктивність, неупередженість, максимальна популярність викладу, доступність мови. Об'єктом дослідження постають заголовки інформаційно-новинних текстів. Матеріал дослідження представлений українськими та англійськими новинними заголовками військової тематики електронної версії газети «Українська правда». Сфера призначення даних текстів охоплює широке коло адресантів.

Проаналізовано класифікацію українських заголовків електронних інформаційно-новинних текстів. Серед них – суто інформативні, частково інформативні, заохочувальні або інтригувальні заголовки. Визначено основні мовні засоби маніпуляції та маніпулятивні техніки у заголовках, серед яких – використання стереотипів, наклеювання ярликів, повтор інформації, анонімний авторитет, констатація факту, відволікання уваги, принцип контрасту, психологічний шок. Запропоновано перелік основних лінгвістичних особливостей українських заголовків електронних інформаційно-новинних текстів.

Окрема увага приділена питанням медіаперекладу – самостійному напрямку в області перекладу мови засобів масової інформації. Виокремлено декілька способів перекладу заголовків – аутентичне відтворення, повноеквівалентний та частковоеквівалентний переклад, повна заміна одного заголовку на інший з мови оригіналу на мову перекладу. Зроблено висновки з приводу найбільш розповсюджених способів перекладу. Надано деякі поради для адекватного перекладу заголовків інформаційно-новинних текстів з української мови англійською. Серед них – розуміння теми матеріалу, функцій заголовку, його лінгвістичних, соціокультурних та фонових особливостей.

Ключові слова: медіадискурс, інформаційно-новинні тексти, заголовки, медіапереклад, повноеквівалентний переклад, частковоеквівалентний переклад.

The article is devoted to media discourse – a powerful tool of value and symbolic influence on mass consciousness. The essence, functions and classification criteria of media discourse are determined. Special attention is paid to news texts, among the important features of which are efficiency, objectivity, impartiality, the maximum popularity of the presentation, accessibility of the language. The object of research is the headlines of news texts. The research material is presented by Ukrainian and English news headlines on military topics of the electronic version of the newspaper «Ukrainska Pravda». The sphere of application of these texts covers a wide range of addressees.

The classification of Ukrainian headlines of electronic news texts was analyzed. Among them are purely informative, partially informative, encouraging or intriguing headlines. The main language means of manipulation and manipulative techniques in headlines are identified, including the use of stereotypes, labeling, repetition of information, anonymous authority, statement of fact, distraction of attention, principle of contrast, psychological shock. The list of the main linguistic features of Ukrainian headlines of electronic news texts is proposed.

Special attention is paid to the issues of media translation – an independent sphere in the field of media language translation. Several methods of headline translation are distinguished – authentic reproduction, fully equivalent

and partially equivalent translation, complete replacement of one headline for another from the original language to the language of translation. Conclusions have been made regarding the most common methods of translation. Some tips are provided for adequate translation of headlines of news texts from Ukrainian into English. Among them is an understanding of the topic of the material, the functions of the headline, its linguistic, social, cultural and background peculiarities.

Key words: media discourse, news texts, headline, media translation, fully equivalent translation, partially equivalent translation.

Постановка проблеми. Дослідження й інтерпретація медіадискурсу дозволяє не лише познайомитись із життям суспільства, його ціннісними орієнтирами, а й також надає можливість вивчати динамічні процеси у сучасних мовах. Невід'ємну частину медіадискурсу складають інформаційно-новинні тексти. Їх основна функція – інформувати аудиторію про соціально значимі події й факти, що відбуваються в країні й за кордоном. Особливу роль у

медійній картині світу відіграють заголовки інформаційно-новинних текстів, адже вони певним чином є самостійним твором. Детальне вивчення заголовків допомагає заглибитись у їх функціональний потенціал, лінгвістичні, соціокультурні та фонові особливості, засоби маніпуляції. Іншим актуальним напрямком вважаємо вивчення заголовків у перекладацькому аспекті. Розуміння усіх тонкощів функціонування заголовку надасть можливість здійснювати адекватний переклад, застосовуючи необхідні перекладацькі стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що питання медіадискурсу, його специфіка, ознаки та різновиди викликають неабиякий інтерес в науковому колі. Феномен медіадискурсу та його аналіз є предметом досліджень зарубіжних вчених А. Белла, Г. Гіссена, Т. ван Дейка, А. Дюранта, Д. Крістала, М. Талбота, Дж. Річардсона, Д. Таннена, Р. Фаулера, Н. Феерклафа. Наукові роботи, присвячені медіадискурсивним дослідженням, належать таким вітчизняним ученим, як А. Григораш, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, Л. Кудрявцева, О. Маковей, О. Мацько, Л. Пархонюк, О. Пономарів, А. Приходько, О. Сербенська, Л. Ставицька. Питаннями газетного заголовка займалися мовознавці В. Здоровега, О. Цапок, В. Каленич, О. Сушкова, аналіз прийомів створення ефективного заголовку описано в роботах В. Карпенка, А. Євграфової, Л. Майбороди. У перелічених працях медіадискурс та заголовок досліджено переважно на матеріалі друкованих видань. Окремого вивчення потребують електронні інформативно-новинні тексти медіадискурсу, їх заголовки, маніпулятивні техніки впливу на читачів, лінгвістичні особливості та способи перекладу заголовків з української мови на англійську.

Мета дослідження – розглянути заголовки українських інформаційно-новинних текстів як своєрідну медійну картину світу, дослідити їх класифікацію, функції та маніпулятивні техніки впливу на аудиторію, спираючись на матеріали текстів військово-політичної тематики електронної версії газети «Українська правда» [1], проаналізувати їх лінгвістичні особливості та способи перекладу англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці наголошують на тісному взаємозв'язку прогресивного суспільства з медіапростором, який представлений численними медіатекстами, що доступні через такі канали, як газети, журнали, телебачення, інтернет, телефон, радіо тощо. Вербальні чи невербальні, усні або письмові тексти разом із соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами, що виражені за посередництвом засобів масової комунікації утворюють медіадискурс [2, с. 304]. Підвищена зацікавленість до медіадискурсу свідчить про стрімкий інтерес суспільства до інформації. Серед основних функцій медіадискурсу виокремлюють: інформативну (рушійна сила у формуванні суспільної думки, інтерпретації змісту подій й новин), соціалізуючу (фактор, що об'єднує сучасне суспільство, формуючи відповідні критерії думок і поглядів), функцію установа «порядку денного» (регулювальна сила встановлення порядку в суспільстві), політичну (допомагає в створенні «політично-сформованого» суспільства й сигналізує про внутрішні та зовнішні стосунки з владою), функцію впливу на свідомість (формує громадську думку, а також свідомість кожного індивіда окремо),

розважальну (засіб зниження напруження в суспільстві, забезпечення розваги), маніпулятивну (націлена на відповідну реакцію на неї, має на меті провокувати реакцію адресанта) [3, с. 9]. Критеріями до класифікацій медіадискурсу можуть слугувати зміст вираження (універсальний, спеціалізований, фаховий різновиди), сфера реалізації (дискурс друкованих засобів масової інформації, радіодискурс, теледискурс, дискурс у системі Інтернет-ресурсу), реалізація функції комунікації (PR-дискурс, рекламний і публіцистичний дискурс) [4, с. 269].

Важливу частину медіадискурсу складають інформаційно-новинні тексти, основне завдання яких – інформувати аудиторію про соціально значимі події й факти, що відбуваються в країні й за кордоном. Для того, щоб події отримали статус новин, вони мають відповідати таким критеріям як своєчасність й масштабність подій, близькість до аудиторії, конфліктність. Основна характеристика новинного тексту полягає у функціональному потенціалі переконання читача в достовірності наданої інформації, тому новинним текстам властива фактологічність викладу, строгість і точність, витриманість і лаконічність мови [5, с. 166]. Серед інших важливих ознак – оперативність, об'єктивність подання інформації, правдивість відображуваного факту, неупередженість, відсутність власних суджень та оцінок, максимальна популярність викладу, доступність мови.

Своєрідну медійну картину світу створюють заголовки інформаційно-новинних текстів. На думку Х. Дацишин, сьогодні є все більше підстав вважати заголовок самостійним твором, оскільки нерідко реципієнт читає лише його [6, с. 76]. Дослідниця пропонує класифікацію заголовків новин в українських інтернет-змі. Серед них – суто інформативні, частково інформативні, заохочувальні або інтригувальні заголовки.

– Функція суто інформативних заголовків – максимально відтворити зміст новини: *У Дніпрі та області через російські атаки постраждали троє жінок* (Українська правда, 27 квітня 2024). Суто інформативні заголовки характеризуються багатослівністю, можуть містити назви установ, організацій, прізвища, посади та цифрову інформацію. Типовою синтаксичною структурою таких заголовків є розповідне речення: *Австралія виділяє Україні нову військову допомогу на 100 мільйонів доларів* (Українська правда, 27 квітня 2024).

– Відомості, подані в частково інформативних заголовках, сприймають як інформативні, однак, є неповними, а тому для читача, який обмежить прочитанням назви, факт може бути спотвореним. Наприклад, заголовок *Україна не зверталася до Польщі щодо видачі чоловіків* (Українська правда, 27 квітня 2024) не дає повноти інформації про рід звернення української сторони та не уточнює про яку верству чоловіків йдеться. Лише ознайомившись із новиною, зрозуміло, що мається на увазі оновлений закон про мобілізацію для закордонних українців, згідно якого офіційний Київ не звертався до Польщі з приводу повернення українських чоловіків призовного віку.

– Інший тип заголовків є заохочувальним чи інтригувальним, у ньому зазначено, про що йдеться в тексті, але окремі слова спонукають прочитати весь текст: *Стало відомо про 17 потерпілих і одного загиблого від ракетного удару по Запоріжжю* (Українська правда, 22 березня 2023). Заохочувальні заголовки підкреслюють новизну поданої інформації, і є, як правило, передруком вже опублікованих новостей: *Розвідка Британії розповіла, що відомо про перебування військ РФ на Запорізькій АЕС* (Українська правда, 5 серпня 2022).

Традиційні заголовки інформаційно-новинних текстів виконують кілька функцій: номінативно-інформаційну, що полягає у повідомленні подій різного характеру, рекламно-експресивну, головне завдання якої – зацікавити читачів, змусити їх прочитати й прокоментувати матеріал й графічно-видільну, що виділяє заголовок серед іншого контенту. Зазначені функції допомагають заголовкам володіти такими ознаками, як точність, збалансованість, конкретність, виразність, тим самим, викликати активність читачів, залучати їх у співтворий процес. Із цією метою автори медіатексту використовують різні прийоми «оживлення» заголовка, посилення смислового навантаження й репрезентації авторського ставлення до тексту матеріалу.

Серед основних мовних засобів маніпуляції використовують алітерацію, асонанс, стилістичні варіанти фонем на фонетичному рівні, категорію способу, роду, числа частин мови на морфологічному рівні, використання емоційно-експресивної лексики, стилістично забарвлених слів на лексичному рівні, неповні та еліптичні речення, інверсію, складні синтаксичні конструкції на синтаксичному рівні, тропи і фігури мови на семасіологічному рівні. Але сучасний масмедійник цими прийомами не обмежується й активно вдається до прихованих маніпулятивних технік, серед яких – використання стереотипів, наклеювання ярликів, повтор інформації, анонімний авторитет, констатація факту, відволікання уваги, принцип контрасту, психологічний шок [7, с. 148].

– Використання стереотипів стосується сприйняття соціального об'єкта у спрощеному вигляді, яке із часом фіксується у свідомості людини і практично вже не піддається аналітиці: *Цієї ночі окупанти запустили 35 «Шахедів»: Повітряні сили збили усі* (Українська правда, 2 січня 2024).

– Наклеювання ярликів характеризується пейоративним емоційним забарвленням змістового наповнення: *Росіяни обстріляли Нікопольщину: пошкодили будинки, газогін і ЛЕП* (Українська правда, 25 квітня 2024).

– Повтор інформації передбачає педалювання проблеми в суспільному комунікативному просторі: *Росія вдарила по об'єкту телевізійної інфраструктури у Харкові* (Українська правда, 22 квітня 2024), *Росія атакувала телевежу в Харкові ракетою Х-59* (Українська правда, 22 квітня 2024).

– Анонімний авторитет апелює до позиції авторитету, що надає солідності та правдоподібності висвітленій інформації: *Розвідка США вважає, що ЗСУ можуть прорвати решту ліній оборони РФ до кінця року* (Українська правда, 7 вересня 2023).

– Констатація факту подає бажане становище як факт, що вже відбувся: *Україна може звільнити Маріуполь, Крим, а вже потім Донбас: прогнози аналітиків* (Українська правда, 17 листопада 2022).

– Відволікання уваги здійснюється завдяки повідомленню чуток, сенсацій, що ускладнює процес осмислення: *Зеленський заявив, що думає про заміну Залужного і зміну напрямку керівництва країною* (Українська правда, 4 лютого 2024).

– Принцип контрасту використовує контраст у випадках, коли тактика прямої аргументації видається надто ризикованою: *ВР описує «мирний план» Трампа: Змусити Україну віддати території* (Українська правда, 7 квітня 2024).

– Психологічний шок має місце при зіткненні з новинами про війни, катастрофи, природні катаклізми, техногенні аварії, що руйнують всі рівні психологічного захисту: *Медведев погрожує ядерною зброєю в разі успіху контрнаступу України* (Українська правда, 30 липня 2023).

Зміст інформаційно-новинних текстів та заголовків військово-політичної тематики електронної версії газети «Українська правда» визначається їх сферою функціонування та висвітлює питання про діяльність збройних сил України, оборонну політику держави, види військових операцій, військово-технічне співробітництво з іншими країнами, опис озброєння та військової техніки, мобілізаційні можливості, бойову готовність тощо. Спосіб викладення інформації у заголовку відзначається ясністю, стислістю, точністю викладу фактів, конкретністю, об'єктивністю оцінок. Його стиль відзначається низкою лексичних, граматичних й стилістичних рис.

– У змістовному плані заголовки інформаційно-новинних текстів військово-політичної тематики наповнені загальновійськовою, суспільно-політичною лексикою, що представлена військовими та політичними термінами: *Комітет ВР завершив розгляд законопроекту про мобілізацію* (Українська правда, 9 квітня 2024).

– Дані заголовки вимагають точного позначення понять й характеризуються переважним використанням однозначних слів: *Український проект для дітей-біженців отримав спецвідз-*

наку *Болонського книжкового ярмарку* (Українська правда, 10 квітня 2024), багатозначні слова вживаються переважно у прямому значенні, що забезпечує правильне сприйняття заголовку: *Розвідка Британії: На сході та півдні відбулися значні операції України* (Українська правда, 10 червня 2023).

– Функцію спрямування уваги на певний конкретний об’єкт дійсності в заголовках виконують власні назви: *Зеленський повідомляв Джонсону, що без американської допомоги Україна протримається «до квітня»* (Українська правда, 27 квітня 2024).

– Наявність відомих реалій військово-політичного, соціально-економічного, культурного життя суспільства демонструє традиційно закріплений комплекс краєзнавчої інформації: *Пункти незламності тепер можна знайти у «Дії»* (Українська правда, 20 жовтня 2023).

– Для відтворення найтонших нюансів значення, характеристики предметів та явищ вживається спеціальна військова фразеологія, що визначається лаконічністю та стилістичною нейтральністю: *Росіяни відкрили вогонь по суховантажу в Чорному морі, який прямував до Ізмаїла* (Українська правда, 13 серпня 2023).

– Задля досягнення впливу на читачів журналісти активно вдаються до використання специфічних кліше та журналістських штампів: *РФ у відповідь на 11-й пакет санкцій ЄС заборонила в’їзд низці європейських посадовців* (Українська правда, 23 червня 2023).

– Аби вплинути на процес сприймання повідомлень читачами та виразити оцінки певних явищ та фактів у заголовку, нерідко вживаються експресивні засоби: *Оборонці неба збили російську ракету в Запорізькій області* (Українська правда, 10 квітня 2024), *«Зоопарк» дронів і літаків, мобільні платформи: чим РФ компенсує відсутність кораблів-носіїв ракет* (Українська правда, 25 квітня 2024).

– Спільна субкультура військовослужбовців фіксується у військовому сленгу, допомагає розкривати ціннісні установки, особливості взаємовідносин та світосприйняття: *Повітряні сили знищили одразу дві російські «Сушки»* (Українська правда, 29 вересня 2022).

– Заголовки інформаційно-новинних текстів військово-політичної тематики подекуди знайомлять читачів з військовими неологізмами, що часто є свідченням дотепності, гумору й здатності помічати деталі: *Істерика російських пропагандистів, або Чому орки бояться Дельти* (Українська правда, 2 листопада 2022).

– Наступною відмінною рисою україномовних заголовків є різного роду скорочення, аббревіатури: *Зеленський в річницю аварії на ЧАЕС закликав світ тиснути на Росію, щоб звільнити ЗАЕС* (Українська правда, 26 квітня 2024).

– Аналіз подій та явищ часто підкріплюється статистичними даними, які підкреслюють їх значущість та масштабність: *Генштаб: на фронті за день майже 80 бойових зіткнень, більше 20 атак на Авдіївському напрямку* (Українська правда, 26 квітня 2024).

– Більшість заголовків в інтернет-медіа мають прості синтаксичні структури, що містять у собі основну інформацію матеріалу здебільшого в нейтральній тональності. Найпоширенішим видом простого речення-заголовка є двоскладне неускладнене речення: *Росія вдарила авіабомбою по інфраструктурі Сум* (Українська правда, 25 квітня 2024). Найчастіше двоскладне речення містить такі другорядні члени, як обставина й додаток, рідше використовуються означення.

– Двоскладним неускладненим реченням за частотністю використання несуттєво поступаються односкладні речення різних видів. Серед найбільш активно вживаних – неозначено-особові конструкції: *На Херсонщині заборонили відвідувати прибережні території вздовж Дніпра* (Українська правда, 26 квітня 2024).

– Досить рідко бачимо в заголовках складні речення, вони, як правило, подають не лише основний зміст новин, а й зазначають важливі деталі. З-поміж складних речень найчастіше використовуються в ролі заголовка складнопідрядні й складносурядні безсполучникові структури: *У Миколаєві пролунали вибухи, зайнялася пожежа* (Українська правда, 28 квітня 2024).

– За метою висловлювання заголовки у більшості випадків є розповідними реченнями, метод подачі яких полягає в простому викладі суті подій: *В Україні з'явилася нова професія – спеціаліст із супроводу ветеранів* (Українська правда, 24 квітня 2024). Набагато рідше використовуються питальні речення, що служать питанням-роздумом, висловлюють припущення: *Хто повинен пройти базову військову підготовку і де це зробити?* (Українська правда, 26 квітня 2024).

Підвищений інтерес до війни в Україні спостерігається не лише серед українських громадян, а й серед світової спільноти. Україна заповонила новинами ледь не весь світ. Оперативне розповсюдження інформації в закордонній пресі забезпечується завдяки перекладам інформаційно-новинних текстів військово-політичної тематики. Медіапереклад – самостійний напрямок в області перекладу мови засобів масової інформації. Інформаційно-новинний текст як об'єкт перекладу – це виражений в письмовій або усній формі самодостатній мовний добуток, якому притаманні певна структурна організація, зміст, ситуативно-обумовлена комунікативна установка, що й співвідноситься з одним зі стилів і/або жанрів художньої або нехудожньої словесності [8, с. 640]. Адекватне розуміння перекладачем вихідного інформаційно-новинного тексту є передумовою адекватного перекладу, правильного вибору перекладацьких способів та стратегій.

Розуміння особливостей перекладу заголовків так само важливе, як і розуміння технологій їх створення. При перекладі важливо розумітися на темі матеріалу, звертати увагу на функції заголовку, його лінгвістичні, соціокультурні та фонові особливості, маніпулятивні техніки впливу, цільову аудиторію. Переклад заголовку має бути лаконічним й легким для сприйняття, необхідно уникати перебільшень або перекручувань змісту. Загалом виокремлюють декілька способів перекладу заголовків – аутентичне відтворення, повноеквівалентний та частковоеквівалентний переклад, повна заміна одного заголовку на інший з мови оригіналу на мову перекладу. Аутентичне відтворення – це передача заголовку у тому ж вигляді, в якому він існує у мові оригіналу. Аутентично відтворюються заголовки іншомовні по відношенню до корпусу тексту. Повна заміна – це менш розповсюджений спосіб перекладу, пов'язаний із наявністю культурної або фонові інформації у заголовку, він залежить від індивідуального стилю й уподобань перекладача. Повноеквівалентний та частковоеквівалентний переклад – найбільш розповсюджені способи передачі заголовків. У межах повноеквівалентного перекладу здійснюється точний переклад до найменших деталей: *Україні потрібне ППО, щоб захистити свою оборонну промисловість* (Українська правда, 13 квітня 2024) – *Ukraine needs air defence to cover its defence industry*. Частковоеквівалентний переклад передбачає використання будь-яких лексичних та граматичних трансформацій, перестановок, додавань, опущень, що пояснюється розбіжностями в лексичному наповненні та граматичній структурі української та англійської мов: *Джонсон про пакет з допомогою Україні: Найкращий можливий варіант* (Українська правда, 19 квітня 2024) – *US House Speaker Johnson on aid package for Ukraine: Best possible product we can get under these circumstances*, *Обстріли Нікопольщини: росіяни поранили жінку* (Українська правда, 21 квітня 2024) – *Russians attack Nikopol district, injuring woman*.

Висновки. Важливість, масовість та доступність новітніх комунікаційних технологій та каналів поширення медіаповідомлень, з одного боку, визначають розвиток суспільства, а з іншого – є потужним важелем впливу на нього. Саме тому медіадискурс є предметом дослідження численних наукових праць різних галузей науки. Важливу частину медіадискурсу складають інформаційно-новинні тексти, основні ознаки яких включають оперативність, об'єктивність подання інформації, неупередженість, відсутність власних суджень та оцінок, максимальна популярність викладу, доступність мови. Важлива роль в інформаційно-новинних текстах відведена заголовку – потужному інструменту ціннісно-символічного впливу на масову свідомість. Залежно від функції, яку виконує заголовок, виокремлюють суто інформативні, частково інформативні, заохочувальні або інтригувальні заголовки. Для привернення

уваги автори заголовків вдаються до різних мовних засобів маніпуляції та маніпулятивних технік, серед яких – використання стереотипів, наклеювання ярликів, повтор інформації, анонімний авторитет, констатація факту, відволікання уваги, принцип контрасту, психологічний шок. Спосіб викладення інформації та стиль заголовків військово-політичної тематики електронної версії газети «Українська правда» формується завдяки вибору тих чи інших лексичних, граматичних й стилістичних рис. Медіапереклад та переклад заголовків – окремий напрям дослідження, що вимагає відповідних вмій та навичок. Найуживаніші способи передачі заголовків з української мови англійською – повноеквівалентний та частковоеквівалентний переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Українська правда. Електронна газета. URL: <https://www.pravda.com.ua>
2. Шепель Ю. Медіадискурс як засіб маніпулятивного впливу на читача. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 302–307.
3. Кучерова О. О. Плани змісту та повідомлення британського газетного новинного дискурсу (початок ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 2005. 20 с.
4. Коритнік Д. Ю. Медіадискурс як різнопланове явище сучасних медіа досліджень. *Нова філологія*. 2020. № 80. Т. I. С. 266–271.
5. Гайдук Н. А., Хоровець В. Є. Лінгвістичні особливості англійських медійних текстів та способи їх перекладу українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. Том 1. С. 164–169.
6. Дацишин Х. Сучасний заголовок новин в українських інтернет-ЗМІ: між клікбейтом та інформативністю. *Вісник Національного університету*. Сер. журналістика. Вип. 2. Т. 2. 2021. С. 76–82.
7. Ільченко О., Бондар Д. Маніпулятивні заголовки в сучасному медіапросторі (на матеріалі україномовних інтернет-видань). *Південний архів (філологічні науки)*. Херсон, 2020. Вип. LXXXIV. С. 146–150.
8. Білецька О. О. Переклад інформаційно-новинних текстів у контексті міжкультурної комунікації. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 638–642.

УДК 811.111'272'372'373:339.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-15>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АНГЛОМОВНОЇ СФЕРИ TRADE У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ СИЛОВОЇ ДИНАМІКИ

CONCEPTUALIZATION OF THE ENGLISH-LANGUAGE TRADE SPHERE IN THE CONTEXT OF FORCE DYNAMICS THEORY

Гудзовата С. В.,

orcid.org/0000-0003-3235-0235*аспірантка кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету*

Стаття присвячена розгляду ролі силової динаміки у концептуалізації англійськомовної торгівельної сфери. Здійснена спроба аналізу екстраполяції досвіду взаємодії фізичних об'єктів на концептуалізацію торгівельних відносин у суспільстві. Метою дослідження є визначення принципів силової динаміки, які покладені в основу осмислення англійськомовної сфери торгівлі. Під поняттям «силова динаміка» розуміється семантично-синтаксична категорія, яка на когнітивному рівні виступає схематизацією явища причинності (каузативності) і є відповідником фізичної сили. Теорія силової динаміки залучає двох основних учасників: генератора та реципієнта сили. Генератор сили називається афектором (affector), а реципієнт – пацієнтом (patience). Встановлено, що на рівні індивідуальної конфігурації в англійськомовній торгівельній сфері виділяються чотири основні сили: CAUSE, HELP, PREVENT та DESPITE. Зазначені схеми входять до більш загальних когнітивних схем: "Exertion of force", "Resistance and overcoming", "Facilitation". Когнітивна схема "Exertion of force" у своєму фокусі має афектора, який або спонукає пацієнта перейти в інший стан чи виконати дію (схема відношень CAUSE), або, навпаки, запобігає реалізації внутрішньої тенденції пацієнта до дій (схема відношень PREVENTION). Когнітивна схема "Resistance and overcoming" фокусується на пацієнті й реалізується у межах схеми взаємодії DESPITE, яка передбачає, що внутрішня тенденція пацієнта є сильнішою, за силу антагоніста, яка на нього діє. Вона виражається дієсловами, семантика яких має ознаку подолання супротиву. Когнітивна схема "Facilitation" фокусується на сумісній дії афектора та пацієнта і їх відносини реалізуються у рамках схеми взаємодії HELP. Вербалізація цієї схеми уможливується лексичними засобами з інтегральною семантичною ознакою "helping". Отримані результати доводять, що абстрактні торгівельні відношення концептуалізуються на основі знання про фізичну взаємодію між об'єктами навколишнього світу та відкривають перспективу дослідження ролі просторових семантем в об'єктивізації торгівельних відносин.

Ключові слова: афектор, концептуалізація, пацієнт, силова динаміка, торгівля.

The article is devoted to the consideration of the role of force dynamics in the conceptualization of the English-language TRADE sphere. An attempt was made to analyze the extrapolation of the experience of the interaction of physical objects to the conceptualization of trade relations in society. The purpose of the study is to determine the principles of force dynamics, which are the basis for understanding the English-language sphere of TRADE. The concept of "force dynamics" is understood as a semantic-syntactic category, which at the cognitive level acts as a schematization of the phenomenon of causality and is the equivalent of physical force. The theory of force dynamics involves two main entities: the generator and the recipient of force. The force generator is called an affector, and the recipient is called a patient. It has been established that at the level of individual configuration, four main forces are distinguished in the English-language commercial sphere: CAUSE, HELP, PREVENT and DESPITE. These schemes are part of more general cognitive schemes: "Exertion of force", "Resistance and overcoming", and "Facilitation". The cognitive scheme "Exertion of force" has an affector in its focus, which either prompts the patient to move to another state or perform an action (the CAUSE relational scheme) or, on the contrary, prevents the realization of the patient's internal tendency to act (the PREVENTION relational scheme). The cognitive scheme "Resistance and overcoming" focuses on the patient and is implemented within the framework of the DESPITE interaction scheme, which assumes that the patient's internal tendency is stronger than the force of the antagonist acting on him. It is expressed by verbs whose semantics have a sign of overcoming resistance. The cognitive scheme "Facilitation" focuses on the joint action of the affector and the patient and their relationship is realized within the framework of the HELP interaction scheme. Verbalization of this scheme is made possible by lexical means with

the integral semantic feature "helping". The obtained results prove that abstract trade relations are conceptualized based on knowledge about the physical interaction between objects of the surrounding world and open the prospect of researching the role of spatial semantics in the objectification of trade relations.

Key words: affector, conceptualization, patient, power dynamics, trade.

Постановка проблеми. Досвід взаємодії людини зі світом та досвід спостереження за інтеракцією фізичних об'єктів нашою думкою, що базовим принципом буття є дія одних об'єктів на інші, що спричинює рух. Рух завжди обумовлений рівнодією різних сил, які діють на тіло, а власне тіло має іманентну природу до зберігання інертності, тобто або стану руху, якщо воно вже в русі, або стану спокою, якщо воно нерухоме. Тобто, спричинення будь-якого руху можливо лише тоді, коли прикладена сила дозволяє подолати інертність тіла та дію інших сил опору, які протидіють першій силі.

Відображенням такого усвідомлення у наївній картині світу є існування певних когнітивних, а, отже, і мовних структур, які описують взаємодію у світі. Такими структурами виступають синтаксичні пропозиції, компонентами яких є дієслова з семантикою, що виражає вплив, рух, супротив, причину та результат дії. У когнітивному мовознавстві теорія, яка описує та пояснює когнітивні механізми формування таких структур та їх роль у концептуалізації дійсності є теорія силової динаміки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія силової динаміки Л. Талмі, розроблена у 1985 році [1], досі залишається актуальною, оскільки вона зазнала свого продовження у роботах ХХІ століття [2; 3; 4; 5; 6]. Здобутком авторів зазначених робіт є те, що вони розглядали взаємодію об'єктів у двох аспектах: 1) репрезентацію індивідуальних конфігурацій сили; 2) репрезентацію ланцюгів конфігурацій сил. Однак попри це, дослідження ролі силової динаміки у концептуалізації окремих абстрактних сфер діяльності людини не є повною мірою дослідженням. Тому, актуальність поданої праці зумовлена важливістю торгівельної сфери як соціокультурного феномену, і, водночас, відсутністю робіт, які б розглядали роль досвіду фізичної динамічної взаємодії у концептуалізації торгівельних відносин.

Мета дослідження. Визначення принципів силової динаміки, які покладені в основу концептуалізації англійської торгівельної сфери. У відповідність з метою дослідження необхідно виконати наступні завдання:

- систематизувати теоретико-методологічний апарат теорії силової динаміки;
- визначити безпосередні схеми взаємодії між учасниками торгівельного процесу;
- встановити роль схем фізичної взаємодії в концептуалізації абстрактних торгівельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Уперше силова динаміка, як когнітивна мовознавча, а не фізична теорія була сформульована Л. Талмі. Під силовою динамікою вчений розумів семантично-синтаксичну категорію, яка на когнітивному рівні виступає схематизацією явища причинності (каузативності) і є відповідником фізичної сили [7, с. 409]. Подана концепція описує взаємодію двох об'єктів, які застосовують певну силу по відношенню один до одного. Об'єкт, який знаходиться у фокусі виступає агоністом, а інший об'єкт, який чинить йому супротивом – антагоністом. Сила, яку чинить агоніст, направлена на збереження його поточного стану (інертності), який може бути двох видів: стан спокою та стан руху, чи виконання певної дії, в той час як сила антагоніста є завжди протилежною. Таким чином, можна виділити чотири типи взаємодії агоніста та антагоніста:

1. Агоніст прагне зберегти спокій і його сила більша за протидію антагоніста.
2. Агоніст прагне зберегти спокій і його сила менша за протидію антагоніста.
3. Агоніст прагне діяти/рухатися і його сила менша за протидію антагоніста.
4. Агоніст прагне діяти/рухатися і його сила більша за протидію антагоніста [1].

Узагальнені результати такої взаємодії та її наслідки відображені у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати взаємодії агоніста й антагоніста

№	Тенденція агоніста	Сила агоніста у порівнянні із силою антагоніста	Результат їх взаємодії
1	Збереження стану спокою	слабша	рух/дія
2	Збереження стану спокою	сильніша	спокій
3	Прагнення руху/дії	слабша	спокій
4	Прагнення руху/дії	сильніша	рух/дія

Цю думку автор концепції силової динаміки ілюструє наступними прикладами:

1. *The ball kept rolling because of the wind blowing on it.*
2. *The shed kept standing despite the gale wind blowing against it.*
3. *The log kept lying on the incline because of the ridge there.*
4. *The ball kept rolling despite the stiff grass* [1].

Випадки 1 і 4 є проявом явища каузативності, оскільки причиною руху чи спокою агоніста є протидія антагоніста, тоді як випадки 2 і 3 є консесивними, позаяк агоніст зберігає стан інертності, не дивлячись на вплив антагоніста.

Взагалі проблема причиново-наслідкових зв'язків є дуже значною для науково-філософської думки, оскільки те, як концептуалізується явище каузативності не зводиться до статистичних чи контраргументних залежностей [8; 5]. Тому, описана в цьому пункті концепція силової динаміки носить високу релевантність для пояснення причинності не лише у фізичному світі (як причина руху фізичних тіл), але й в соціальному, як, скажімо, каузативність у торгівельних відносинах, що є об'єктом поданого дослідження.

Проявом відносин силової динаміки, які схематизовано концептуалізують причиново-наслідковий зв'язок є вживання дієслів з відповідною семантикою [9], до яких належать *cause, let, prevent, keep, refrain, get, stop, make, overcome, push, pull, press, hold, resist, maintain, exert, press, try, hinder, urge, persuade, refuse, free, allow, help, permit, forbid, drag, trudge, and attract*, які позначають широкий спектр відносин у торгівельному дискурсі. До прийменників, які об'єктивують явища причинності відносяться *against, despite, although, because* та *on*.

Теорія силової динаміки залучає двох основних учасників: генератора та реципієнта сили. Генератор сили називається афектором (*affector*), а реципієнт – пацієнтом (*patience*) [2]. Теорія передбачає, що люди визначають причинно-наслідкові зв'язки в термінах конфігурацій відносно вектору, який детермінує відношення пацієнса до кінцевого стану. Кінцевий стан може бути розташуванням у фізичному просторі або абстрактним станом. Уявлення людей про силу визначають її джерело, напрямок і відносну інтенсивність, при цьому кожна конфігурація сил містить певний ступінь невизначеності [10; 11]. Варто зауважити, що сила в конфігурації може бути фізичною, психічною (наприклад, *intentions*) або соціальною (наприклад, *peer pressure*) [12].

На рівні індивідуальної конфігурації сил виділяються чотири основні: CAUSE, HELP, PREVENT та DESPITE [9] (спричиняти, допомагати, запобігати та долати). Узагальнена інформація взаємодії афектора та пацієнса у контексті цих сил подана у таблиці 2.

Таблиця 2

Типи взаємодії афектора та пацієнса

	Внутрішня тенденція досягнення пацієнсом кінцевого стану	Співнаправленість дій афектора та пацієнса	Досягнення кінцевого стану
СПРИЧИНЕННЯ	-	-	+
ДОПОМОГА	+	+	+
ЗАПОБІГАННЯ	+	-	-
ОПІР	+	-	+

У концептуалізації торгівельного фрейму були виявлені всі чотири типові схеми взаємодії.

Схема CAUSE виражає різнонаправленість векторів взаємодії між генератором впливу та реципієнтом і виказує перевагу впливу афектора над внутрішньою тенденцією пацієнса до спокою.

Company A caused bankruptcy of Company B (пацієнс Company B мав тенденцію до спокою, тобто перебувати у стані фінансової спроможності).

Схема PREVENT також виражає різнонаправленість векторів взаємодії між генератором впливу та реципієнтом та виказує перевагу впливу афектора над внутрішньою тенденцією пацієнса до дії.

Company A prevented company B from entering the new market (пацієнс мав внутрішню тенденцію до дії, до входження у новий ринок, але афектор запобіг цьому).

Схема HELP виражає однонаправленість векторів взаємодії між генератором впливу та реципієнтом, не вказуючи на чиюсь перевагу, оскільки вони діють спільно, тому внутрішня тенденція пацієнса, як до спокою, так і до дії може бути досягнена:

Company A helped company B to stay in the market.

Company A helped Company B to find a new market.

Схема DESPITE виражає різну направленість векторів взаємодії між афектором та пацієнсом, при цьому внутрішня тенденція пацієнса до дії є сильнішою за протилежно діючу силу антагоніста.

Despite company's A resistance, company B entered the market.

Ці схеми взаємодії входять до більш загальних схем.

Когнітивна схема 1 “Exertion of Force” фокусується на афекторі й концептуалізує відношення, які можуть бути виражені через взаємодію суб’єктів, де один суб’єкт застосовує силу до іншого, щоб ініціювати досягнення результату, при цьому результат може бути або досягнутим (схеми взаємодії CAUSE і PREVENTION), або – ні (схема взаємодії DESPITE). У другому випадку схема взаємодії DESPITE входить до більш загальної схеми “Resistance and overcoming”.

Схема взаємодії CAUSE концептуалізує відносини між афектором і пацієнсом наступним чином: пацієнс має внутрішню тенденцію залишатися без змін (у контексті силової динаміки знаходитися або у стані спокою, або продовжувати виконувати ту саму дію), а сила афектора направлена на протидію цій тенденції. При цьому антагоністична сила більша за величину внутрішньої тенденції пацієнса, а тому він переходить до стану змін чи дії. На мовному рівні схема взаємодії CAUSE вербалізується одиницями, які позначають «застосування сили», до найбільш частотних з яких відносимо: *push for, force, pull in, drive press squeeze*. Проаналізуємо деякі контексти:

The company pushed for a trade agreement that would allow them to penetrate new markets [13].

У цьому реченні дієслово *pushed for* виражає активні зусилля компанії, яка є афектором, досягти торгової угоди з іншим суб’єктом торгівлі – пацієнсом, який лише імпліцитно присутній у зазначеному контексті. Дія афектора передбачає сильний вплив на подолання опору чи інерції, що характерні реципієнту, тому схемою взаємодії виступає схема CAUSE.

Схема взаємодії PREVENTION концептуалізує наступний тип взаємодії афектора та пацієнса: внутрішня тенденція пацієнса полягає у тому, щоб діяти, а сила афектора направлена на протидію цій тенденції, і на синтаксичному рівні реалізується через семантику наступних дієслів: *hinder, obstruct, block, impede, thwart, shield, safeguard*. Наприклад,

Trade negotiations were hindered by bureaucratic red tape, delaying the signing of the bilateral agreement [14].

Пацієнс, вербалізований лексевою *negotiations*, має внутрішню тенденцію до дії (*holding negotiations*), однак сила афектора (*red tape*) виявляється сильнішою, тому пацієнс залишається у стані спокою (переговори не відбулися) і не реалізує власну тенденцію до зміни.

Отже, когнітивна схема 1 “**Exertion of Force**” у своєму фокусі має афектора, який або спонукає пацієнса перейти в інший стан чи виконати дію (схема відношень CAUSE), або, навпаки, запобігає реалізації внутрішньої тенденції пацієнса до дій (схема відношень PREVENTION).

Когнітивна схема 2 “**Resistance and overcoming**” фокусується на пацієнсі й реалізується у межах схеми взаємодії DESPITE, яка передбачає, що внутрішня тенденція пацієнса є сильнішою, за силу антагоніста, яка на нього діє. Вона виражається дієсловами, семантика яких має ознаку подолання супротиву, і застосовуючи пошукові фільтри корпусу Sketch Engine [14] було встановлено, що до найчастотніших належать *overcome, remove, conquer, defeat, overthrow, boost, manage, vanquish*. Синтаксичні пропозиції, які виражають подану схему взаємодії, також містять сполучники *though, although, despite, in spite of, but*. Проаналізуємо кілька відповідних контекстів реалізації поданої схеми:

Despite industry opposition, the government overcame resistance and signed the free trade agreement” [14].

Афектор (*industry opposition*) має силу (*resistance*), яка є слабшою за внутрішню тенденцію пацієнса (*government*) до дії (*overcoming resistance*).

In spite of public protests, policymakers didn't remove trade barriers to ease economic tensions [13].

Пацієнс (*policymakers*) не змінив своєї внутрішньої тенденції (*retention of trade barriers*), не зважаючи на вплив афектора (*public protests*) її подолати.

Когнітивна схема 3 “**Facilitation**” фокусується на сумісній дії афектора та пацієнса і їх відносини реалізуються у рамках схеми взаємодії HELP. Вербалізація цієї схеми уможливується лексичними засобами з інтегральною семантичною ознакою “helping”. У результаті аналізу контекстів, отриманих разом із застосуванням фільтрів у базі Sketch Engine [14] було виявлено такі ключові одиниці, які вербалізують аналізовану схему взаємодії: *enhance, promote, simplify, streamline, encourage, expedite, facilitate, foster, optimize, support, help*. Проаналізуємо декілька контекстів:

Due to regulatory politics, the R&D successfully enhanced transactions for their international partners [14].

Афектор (*regulatory politics*) справив вплив на пацієнса (*R&D*), який співпадає за вектором з його внутрішньою тенденцією до збільшення транзакцій з міжнародними партнерами.

Investment in railway infrastructure in 2020 will promote commerce by improving connectivity [14].

Дія (*investment*), яка виконується афектором, який не називається прямо, проте може бути зрозумілим за контекстом (*governmental or private investors*) сприяє досягненню внутрішньої тенденції пацієнса (*commerce*) до розширення (*promotion*).

Висновки. Принципи силової динаміки, які ґрунтуються на досвіді концептуалізації фізичної взаємодії між речами об’єктивного світу легко екстраполюються на осмислення абстрактних відношень у суспільстві та є дієвими для опису ситуацій і станів, які виникають у торгівельній сфері. Дія афектора може або співпадати з внутрішньою тенденцією пацієнса (схема HELP), або ж не співпадати. У випадку не співпадіння вона може бути або сильнішою за неї (схеми CAUSE і PREVENT) або слабшою (схема DESPITE). Зазначені схеми входять до більш загальних когнітивних схем: “Exertion of force”, “Resistance and overcoming”, “Facilitation”. Отримані результати дозволяють простежити роль досвіду розуміння процесів фізичної взаємодії у концептуалізації сфери TRADE. **Перспективою** подальших досліджень є встановлення ролі просторових семантем в об’єктивації торгівельних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Talmy L. Force dynamics in language and thought. *Chicago Linguistic Society*. Chicago, 1985. V. 2. P. 293–337.
2. Wolff P., Jeon G., Yu L. Causers in English, Korean, and Chinese and the individuation of events. *Language and Cognition*. 2009. V. 2. P. 165–194.

3. Wolff P., Jeon G., Klettke B., Yu L. Force creation and possible causers across languages / ed. by B. Malt, P. Wolff. *Words and the world: How words capture human experience*. Oxford : Oxford University Press, 2010. P. 93–110.
4. Wolff P., Shepard J. Causation, touch, and the perception of force. *Psychology of Learning and Motivation*. 2013. V. 58. P. 167–200.
5. Sloman S., Lagnado D. Causality in thought. *Annual Review of Psychology*. 2014. V. 66. P. 223–247.
6. Wolff P., Barbey A. K. Causal reasoning with forces. *Frontiers in Human Neuroscience*. 2015. V. 9. P. 1–21.
7. Talmy L. Toward a cognitive semantics. Concept structuring systems. Cambridge : MIT Press, 2000. V. 1. 555 p.
8. Walsh C. R., Sloman S. A. The meaning of cause and prevent: the role of causal mechanism. *Mind and Language*. 2011. V. 26. P. 21–52.
9. Wolff P., Thorstad R. Force Dynamics. *Oxford Handbook of Causal Reasoning* / ed. by M. Waldmann. Oxford : Oxford University Press, 2017. 768 p.
10. Wolff P. Representing causation. *Journal of Experimental Psychology: General*. 2007. V. 136. P. 82–111.
11. Wolff P. Causal pluralism and force dynamics / ed. by B. Copley, F. Martin, N. Duffield. *Forces in Grammatical Structures. Forces in grammatical structures: Causation between linguistics and philosophy*. 2014. P. 100–119.
12. Copley B., Harley H. A force-theoretic framework for event structure. *Linguist and Philos.* V. 38. 2015. P. 103 – 158.
13. English – Corpora (EC). URL : <https://www.english-corpora.org/>.
14. Sketch Engine. URL : <https://www.sketchengine.eu/>.

УДК 811.125'285.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-16>

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

USING THE PROJECT METHOD IN TEACHING ENGLISH

Гудима Г. Б.,

*orcid.org/0000-0001-6074-4384**викладач кафедри української та англійської мови**Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського*

Слодиницька Ю. Р.,

*orcid.org/0000-0001-6378-8657**викладач кафедри української та англійської мови**Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського*

Автор наукової статті розглядає застосування методу проєктів у контексті викладання англійської мови з акцентом на педагогічні та методологічні аспекти. Представлене дослідження пропонує глибше розуміння ефективності даного методу та його вплив на розвиток мовних компетенцій та критичного мислення учнів. Стаття розпочинається обґрунтуванням актуальності теми в контексті глобального розвитку освіти та важливості підготовки учнів до комунікації в міжнародному середовищі. Автор підкреслює потребу вдосконалення традиційних методик викладання для ефективної адаптації їх до сучасних викликів. Науковий аспект розглядається через аналіз теоретичних засад методу проєктів, висвітлюючи його відмінності від традиційних методик та вказуючи на теоретичні підстави для його використання в контексті викладання англійської мови. Зокрема, розглядаються аспекти взаємодії учнів у групах, стимулювання критичного мислення та розвиток мовної компетенції у процесі реалізації освітніх проєктів. Важливою частиною статті є практичний аспект, де приводяться конкретні приклади успішного використання методу проєктів у класі з подальшим аналізом отриманих результатів. Це дозволяє ознайомитися з конкретними інструментами та ідеями для впровадження даного методу у власній педагогічній практиці. Окрема увага приділяється ролі вчителя та учня у процесі впровадження методу проєктів, виявленню та розвитку їхніх компетенцій у новому контексті навчання. Автор також розглядає вплив даного підходу на мотивацію учнів та здатність до саморегулювання. У заключній частині наукової статті автор вказує на значущість дослідження для педагогічної громадськості та наголошує на його практичній цінності для вчителів англійської мови та педагогічних дослідників, які прагнуть до постійного вдосконалення своєї педагогічної майстерності та підвищення ефективності освітнього процесу.

Ключові слова: освітній процес, проєктна технологія, іншомовна компетентність, критичне мислення, мовленнєва освітня ситуація.

The author of the research article explores the application of the project method in the context of teaching the English language, with a focus on pedagogical and methodological aspects. The presented study aims to provide a deeper understanding of the effectiveness of this method and its impact on the development of language competencies and critical thinking skills in students. The article begins by justifying the relevance of the topic in the context of global educational development and the importance of preparing students for communication in an international environment. The author emphasizes the need to enhance traditional teaching methods for their effective adaptation to contemporary challenges. The research aspect is examined through an analysis of the theoretical foundations of the project method, highlighting its differences from traditional methods, and indicating the theoretical basis for its use in the context of teaching the English language. Specifically, aspects of student interaction in groups, stimulation of critical thinking, and the development of language competence in the implementation of educational projects are discussed. A crucial part of the article is the practical aspect, where specific examples of successful project method implementation in the classroom are provided, followed by an analysis of the obtained results. This allows readers to familiarize themselves with concrete tools and ideas for implementing this method in their own pedagogical practice. Special attention is given to the role of the teacher and student in the process of implementing the project method, identifying and developing their competencies in a new learning context. The author also examines the

impact of this approach on student motivation and self-regulation. In the concluding section of the research article, the author highlights the significance of the study for the pedagogical community and emphasizes its practical value for English language teachers and educational researchers who strive for continuous improvement of their pedagogical expertise and the enhancement of educational processes.

Key words: educational process, project technology, foreign language competence, critical thinking, communicative educational situation.

Постановка проблеми. Сучасна педагогіка невинно трансформується, шукаючи нові, ефективніші підходи до викладання іноземних мов. В умовах глобалізації та швидкого технологічного розвитку освіти, вчителі англійської мови мають ключове завдання – готувати учнів до успішного функціонування в міжнародному оточенні. Однак, часто інновації в системі викладання вимагають від нас не лише оновлення методик, але й поглибленого розуміння психології та індивідуальних особливостей навчання учнів. У цьому контексті, метод проєктів виходить на передній план як ефективний інструмент формування мовних компетенцій та розвитку критичного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана проблематика є досить поширеною в наукових колах. Проте в умовах швидкого оновлення змісту та інструментів шкільної освіти, дана тема постійно адаптується та покращується [1–6]. Опрацьовані джерела відображають актуальний стан використання проєктів під час викладання англійської мови.

Мета статті – охарактеризувати методичні аспекти використання методу проєктів під час викладання англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спілкування англійською мовою передбачає розвиток іншомовної компетентності, яка є важливою складовою базової комунікативної компетентності. Ця компетентність включає в себе наявність необхідного словникового запасу та вміння ним користуватися залежно від ситуації, тобто набуття дискурсивних навичок, які дозволяють орієнтуватися в обставинах під час спілкування, визначати комунікативну мету мовця та співрозмовника і здійснювати процес творення мовленнєвої діяльності, яка безпосередньо визначається комунікативною метою.

Крім того, стрімкий розвиток життя сприяє появі комплексу нових підходів та інструментів у вивченні іноземних мов. Учасники освітнього процесу переконані, що інтерактивні методи навчання, використання новітніх технологій та залучення до науково-дослідницької роботи (виконання проєктів тощо) дають змогу розвивати ключові компетентності [1].

Проєкт цінний саме тим, що під час його виконання учні навчаються працювати самостійно і набувають досвіду пізнавальної та навчальної діяльності, що, як відомо, є невід’ємною складовою сучасної освіти. У процесі проєктної роботи відповідальність за навчання лежить на учневі як на особистості і як на членові проєктної команди. Найголовніше, що саме учень, а не вчитель, визначає, що буде містити проєкт, в якій формі і як він буде представлений. Іншими словами, проєкт – це можливість для учнів висловити власні ідеї у зручний для них спосіб. Слід також зазначити, що без можливості використовувати отримані знання з іноземної мови за межами класу, учні втрачають інтерес до її вивчення [2].

Переваги методу проєктів при вивченні граматики англійської мови є акцент на творчому дослідженні та розвитку здатності студентів презентувати власний проєкт на тему, що вивчається, в цікавій та оригінальній формі. Крім того, учні мають свободу виконувати проєкт відповідно до своїх інтересів та навичок, що свідчить про науково-практичний характер цього методу. Варто підкреслити, що цей метод сприяє розвитку соціальної взаємодії та співпраці між учнями, оскільки вони мають навчитися працювати в групі та взаємодіяти з іншими учнями для отримання пояснень чи інформації.

Найефективнішим способом розробки проєкту є виконання проєктної роботи, яка не передбачає механічне застосування або презентацію вивчених правил англійської граматики, а ско-

ріше самостійний пошук шляхів вирішення поставлених у проєкті завдань. Процес вирішення завдань є, по-перше, способом закріплення вивченого матеріалу і, по-друге, що також дуже важливо, є потенційним джерелом нових знань і навичок у процесі виконання завдань [3].

Учні повинні володіти певними інтелектуальними, творчими та комунікативними навичками. До перших належать: уміння працювати з текстом англійською мовою (виділення головної думки, пошук інформації в англомовному тексті), пошук необхідної інформації в англомовному тексті, аналіз інформації, узагальнення та висновки [4].

Популярність методу проєктів дає можливість поєднати теоретичні знання та їх практичне застосування для вирішення конкретних проблем. Крім того, метод проєктів сприяє розвитку нових підходів до організації педагогічного менеджменту і є одним з найефективніших способів побудови особистісно-орієнтованої педагогічної системи.

Аналізуючи педагогічну літературу з цієї проблеми, різні підходи до поняття методу проєктів, можна зробити висновок, що організація проєктної діяльності учнів спрямована на розвиток здатності самостійно здобувати знання та професійні компетенції.

Відповідно, завданнями проєктної діяльності учнів є:

- систематизація, закріплення, поглиблення набутих теоретичних знань та вмінь учнів;
- закріплення та розвиток практичних навичок;
- розвиток пізнавальних та творчих здібностей учнів;
- формування творчого мислення, здатності до саморозвитку, самовдосконалення [5].

Підготовчий етап проєктної діяльності передбачає вибір теми проєкту, розподіл учнів по групах, висунення цілей і завдань проєкту. Оскільки проєкт реалізується з учнями старшого шкільного віку, вони можуть самі розділитися на групи, залежно від загальної кількості учнів у класі. Для того щоб досягти поставленої мети, учням необхідно вирішити низку завдань, а саме:

1. Зібрати необхідну інформацію з даної теми.
2. Проаналізувати всю отриману інформацію.

3. Виявити загальні моменти святкування та особливості харчування у Великій Британії, дати власну оцінку традиціям країни. Учнями можуть бути використані автентичні статті з журналів, книги, статті в мережі Інтернет.

Реалізація проєкту включає в себе вибір методу дослідження, безпосередню роботу над завданням та оформлення результату роботи. За даною темою проєкту учнями можуть використовуватися такі методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення використаної літератури, а також метод порівняння.

Щоб проєкт був детальним, учням необхідно охопити такі мікротеми:

- відомості по країні;
- символи харчової поведінки англійців;
- традиційна святкова їжа.

Під час обміну інформацією за результатами аналізу зібраного матеріалу учні приймають участь у різноманітних комунікативних ситуаціях, розвиваючи вміння іншомовного спілкування. Для представлення результатів порівняння учасникам проєкту необхідно використовувати такі фрази:

1. Have a lot in common...
2. The main similarity between these...
3. Another similarity is...
4. The main difference is (that)...
5. In contrast,...

Як підсумковий продукт учні можуть створити доповідь із презентацією, або створити стінгазету, або створити невеличкий відео ролик про виконану роботу. На даному етапі учням необхідно ознайомитися і оволодіти новим лексичним матеріалом з даної тематики, а також вивчити мовні кліше для логічності своєї розповіді.

Наступний етап «Тиха презентація» має проходити всередині групи, де кожен член команди представляє зроблену роботу. Учасники команд деталізують роботу, вказують на недоліки та помилки. Потім учасники збирають роботу кожного в єдине ціле.

На публічному захисті кожна група представляє свій проєкт. Під час складання доповіді за презентацією учням необхідно використовувати такі мовні кліше:

1. Just at the beginning I would go as far as to say that...
2. It should be pointed out right as the beginning that...
3. We very clearly remember that...
4. Today we'll be taking a closer look at...
5. We very clearly remember that...
6. But right now our attention turns to...
7. And now let's turn to...
8. And the thing that comes particularly strongly is...
9. One of the things that must be of concern (importance) to us is...
10. To draw to a close I'd like to say that...
11. To have the final say in the matter...
12. To crown it all I'd like to say that...
13. Let's have a final look at...
14. It only remains for me to say...
15. I would like to sum up the chief points of what has just been said...

Крім того, до презентації результату проєкту висувуються такі вимоги: вступний слайд, цілі роботи, актуальність, завдання, вступ у предметну галузь, огляд наявних досліджень за темою, огляд методів проведення експериментів (кілька слайдів), результат аналізу зібраного матеріалу, висновки.

Етап «Оцінювання» передбачає аналіз виконаних робіт, отримання запитань щодо проєкту та давання оцінки. На цьому етапі відбувається оцінювання роботи учнів з боку членів інших груп у вигляді монологічного висловлювання або дискусії іноземною мовою, тому учням також необхідно володіти такими мовленнєвими кліше для висловлення власної думки:

1. I know from personal experience...
2. I hold the view that...
3. Well, my personal feeling is...
4. It's my firm believe that...
5. As far as I am concerned...
6. It's been my observation that...
7. It's from this angle that one must seriously consider this problem...
8. But one mustn't lose sight of the fact that...

У зв'язку з тим, що на підсумковому етапі проєктної діяльності формується остаточна оцінка за виконану роботу груп, були розроблені критерії оцінювання як для самих учнів, так і для педагога. Крім того, на останньому етапі має бути проведена рефлексія, з метою усвідомлення пройденної роботи.

Критерії оцінювання результатів виконання проєктів дають змогу зробити процедуру оцінювання зрозумілою та прозорою для учнів, що сприяє їхній активній участі в організації власної освітньої діяльності та створює орієнтири, яких необхідно досягти під час надання результатів проведених досліджень.

Матеріально-технічний інструментарій включає в себе всі засоби, що можуть використовуватися учнями для реалізації проєкту. Тут можуть бути використані автентичні бібліотечні джерела, відео та аудіо матеріали, навчальні посібники та Інтернет ресурси.

Для проведення рефлексії учні мають індивідуально дати розгорнуту відповідь на такі запитання анкети:

1. Як впливало спілкування іноземною мовою на роботу в групі?

2. Якого рівня комунікативні труднощі відчували учасники групи під час виконання завдання?

3. Чи цікава була тема проєкту?

4. Чи важкою була тема для реалізації проєкту?

5. Чи збереглася єдність у групі під час колективної роботи?

6. Чи покращилися навички іншомовного спілкування?

7. Чи навчилися чогось нового?

8. Чи зросла особиста впевненість після роботи над проєктом?

9. Чи отримали почуття задоволення від виконаної роботи і що не задовольнило в ній?

10. Що нового ви дізналися з цієї теми?

11. Які теми проєктів ви могли б запропонувати для подальшої роботи?

12. Ви хотіли б виконувати індивідуальний проєкт чи груповий?

Під час опрацювання анкет учителю необхідно приділити особливу увагу ступеню задоволеності учнями своєю роботою в проєкті, отриманими результатами дослідження.

Важливим чинником успішності навчання є зростання впевненості учнів у власних силах виконання подібних завдань у майбутньому. Важливо також зрозуміти, наскільки була цікавою і корисною тема проєкту для учнів, і в якому напрямку їм хотілося б продовжувати дослідження. Необхідно також оцінити самооцінку учнів власних досягнень у проєкті, зафіксувати труднощі та недоліки в роботі, щоб уникнути їх на майбутньому шляхом коригування запропонованих етапів реалізації проєкту або роботи в ньому.

Насамкінець хотілося б зазначити, учні стають повноправними учасниками освітнього процесу, оскільки технологія проєктної діяльності передбачає злагоджену роботу між учасниками проєкту та вчителем. Учитель тут стає не джерелом передачі знань, а організатором роботи, консультантом і колегою.

Для формування іншомовної комунікативної компетенції необхідно на кожному етапі проєктної діяльності володіти та відпрацьовувати отриманий лексичний матеріал, а також активно взаємодіяти з учасниками групи.

Незважаючи на ефективність цієї освітньої технології, вона не може використовуватися регулярно через тривалість її реалізації. Оскільки виконання проєкту передбачає витрату значної кількості часу на його реалізацію під час позаурочної діяльності учнів та презентацію в класі, то краще використовувати проєкти наприкінці тематичного модуля [6].

Метод проєктів може бути допоміжною освітньою технологією і дає позитивні результати у поєднанні з іншими технологіями.

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямку. У результаті проведеного дослідження використання методу проєктів у викладанні англійської мови виявилось не лише актуальним, але й надзвичайно перспективним. Використання методу проєктів стимулює розвиток мовних компетенцій учнів, сприяє формуванню навичок критичного мислення та розвитку комунікативних вмінь. Це підкреслює його значущість як ефективного інструменту для досягнення освітніх цілей в сучасному світі.

Слід відзначити, що отримані результати мають практичне застосування для вчителів англійської мови, допомагаючи їм адаптувати педагогічні підходи до сучасних викликів. Це також стає джерелом невичерпної інформації для педагогічних дослідників, які прагнуть не лише розширити свої теоретичні знання, але й знаходити конкретні інструменти для підвищення ефективності навчання та викладання.

Результати дослідження відкривають нові перспективи для подальших наукових пошуків в сфері методики викладання англійської мови. Його результати можуть бути використані для розробки покращених педагогічних стратегій та підручників, сприяючи вдосконаленню освітнього процесу та підвищенню якості навчання англійської мови на всіх рівнях освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравченко Т. М., Куцин М. В. Метод проєктів як інтерактивна технологія навчання лексичної компетенції на уроках англійської мови. *The 9 th International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science» (April 28–30, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. С. 432–438.*
2. Шевченко М. Застосування інноваційних методів на уроках англійської мови (на прикладі проєктного методу). *Молодий вчений*, 2021, № 5 (93). С. 222–225.
3. Деркач С. П. Метод проєктів у навчанні практичної граматики англійської мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна Робота»*. 2022. №1 (50). С. 73–76.
4. Маргітч М. Я. Ефективність використання методу проєктів на уроках іноземної мови. *«Science progress in European countries: new concepts and modern solutions»: Papers of the 3rd International Scientific Conference*. 2018. № 11. С. 65–72.
5. Никонорова Л. Інноваційні технології в освіті: метод проєктів у вивченні іноземних мов. *Інноватика у вихованні*. 2020. № 11. Т. 2. С. 216–222.
6. Костецька Г. Застосування методу проєктів з залученням онлайн-дошки Padlet для уроку іноземної мови. *Молодий вчений*, 2021, №11 (99). С. 168–171.

УДК 821.161.2:316.613.2(477.83)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-17>

**ОДЕРЖИМІСТЬ У ТВОРЧОСТІ О. ЖОВНИ:
ПСИХОПОЕТИКАЛЬНІ АСПЕКТИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ
«S. H. SECOND HAND»)**

**OBSESSION IN THE WORKS OF O. ZHOVNA:
PSYCHOPATHOLOGICAL ASPECTS (WITH REFERENCE
TO THE STORY "S. H. SECOND HAND")**

Дергачова О. В.,*orcid.org/0000-0003-2748-3535**аспірантка кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка***Михида С. П.,***orcid.org/0000-0002-0921-0819**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

Стаття присвячена дослідженню феномену одержимості у прозі О. Жовни на матеріалі його повісті «S. H. Second Hand». Особлива увага приділяється психопоетикальним аспектам творчості письменника, адже це дозволяє краще зрозуміти глибинні мотиви вчинків і складність психосвіту його героїв та зв'язок із особистістю автора.

У статті наголошується на тому, що вивчення окремих аспектів одержимості в творчості письменника вимагає застосування інструментарію та методології психопоетики. Це сприяє розкриттю психологічних мотивів одержимості, дослідженню впливу несвідомого на поведінку людини. Мегатекст О. Жовни виявляє цей феномен, уможливує проникнення у творчу лабораторію митця, увиразнює кореляцію особистого і художнього.

Дослідження художньої трансформації ідеї одержимості у психосвіті письменника включає в себе розгляд низки складних філософських, етичних та естетичних питань, які пов'язані з розумінням психологічної структури його особистості.

Творчість О. Жовни пов'язана з темою одержимості, яка проявляється в образах незвичайних героїв з девіантною поведінкою, що відчувають себе відкинутими суспільством і не знаходять спільності з ним. Найбільш радикально мотив одержимості в творчості О. Жовни представлено у його повісті «S. H. Second Hand». У статті стверджується, що одержимість у психосвіті О. Жовни – це пограничний стан, відділений від реальності, який є характерним для тих, хто сам є неприйнятним у суспільстві. Одержимість обов'язково містить елемент містики і корелює з потойбіччям. Наголошується на тому, що в повісті «S. H. Second Hand» одержимість має сильну сексуальну складову. При цьому в інших творах може набувати інших, не обов'язково сексуальних, форм, проте завжди пов'язана з сакральністю, творчістю і патологічністю.

У дослідженні увагу зосереджено на тому, що аналіз феномену одержимості у психопоетикальній парадигмі О. Жовни дозволяє розкрити його власний містицизм, акцентуацію на ідеї фатуму та приреченості. Розробка цієї проблеми є важливим кроком до розуміння творчого процесу письменника в цілому та його особистості зокрема.

Ключові слова: одержимість, психопоетика, структура особистості, психоаналіз, містицизм, ідея фатуму, приреченість, О. Жовна.

The article is devoted to the study of the phenomenon of obsession in the prose of O. Zhovna, based on his story "S. H. Second Hand." Special attention is paid to the psychopoetic aspects of the writer's work, as this allows for a

better understanding of the deep motives of the actions and the complexity of the psyche of his characters, as well as the connection with the author's personality.

The article emphasizes that the study of individual aspects of obsession in the writer's work requires the application of the tools and methodology of psychopoetics. This contributes to the disclosure of the psychological motives of obsession and the study of the influence of the unconscious on human behavior. The megatext of O. Zhovna highlights this phenomenon, allowing for penetration into the creative laboratory of the artist and clarifying the correlation between the personal and the artistic.

The study of the artistic transformation of the idea of obsession in the writer's psyche includes the consideration of a number of complex philosophical, ethical, and aesthetic issues related to understanding the psychological structure of his personality.

O. Zhovna's work is associated with the theme of obsession, which is manifested in the images of unusual characters with deviant behavior who feel rejected by society and cannot find common ground with it. The most radical motive of obsession in O. Zhovna's work is presented in his story "S. H. Second Hand". The article asserts that obsession in O. Zhovna's psyche is a borderline state, separated from reality, which is characteristic of those who themselves are unacceptable to society. Obsession necessarily contains an element of mysticism and correlates with the otherworldly. It is emphasized that in the story "S. H. Second Hand," obsession has a strong sexual component. However, in other works, it may take on different, not necessarily sexual, forms, but it is always associated with sacredness, creativity, and pathology.

The article focuses on the fact that the analysis of the phenomenon of obsession in the psychopoetic paradigm of O. Zhovna allows us to reveal his own mysticism, emphasis on the ideas of fate and inevitability. The development of this issue is an important step towards understanding the writer's creative process as a whole and his personality in particular.

Key words: obsession, psychopoetics, structure of personality, psychoanalysis, mysticism, idea of fate, inevitability, O. Zhovna.

Постановка проблеми. Одержимість як один з найбільш давніх феноменів характеризується загальнолюдською важливістю та, втілюючись у культурні коди, вбирає в себе риси конкретного менталітету. Універсальний характер цього явища легко відтворюється за фактами міфології, фольклору та релігійних доктрин.

Тема одержимості стає все більш актуальною в літературній критиці, особливо в контексті постмодерної літератури. Це явище, що репрезентує пограничний стан психіки, коли людина підкорюється волі іншої людини чи істоти, знаходить своє відображення у творах багатьох письменників.

Вивчення окремих аспектів одержимості як складової психосвіту письменника потребує психопоектикального підходу, який допомагає розкрити глибинні психологічні мотиви одержимості, досліджуючи несвідоме та його вплив на поведінку людини, і дає можливість проаналізувати художнє втілення цього феномену в мегатексті письменника, а також дослідити його зв'язок із особистістю автора.

Аналіз феномену одержимості у творчості О. Жовни видається нам особливо цікавим з огляду на те, що цей мотив використовується досить часто і поєднується з містицизмом, ідеями фатуму та приреченості. Вивчення явища одержимості допоможе провести реконструкцію психосвіту автора, що є важливим кроком до розуміння творчого процесу в цілому.

Таким чином, розробка проблеми репрезентації в прозі письменника ідеї одержимості охоплює в собі низку складних філософських, етичних та естетичних питань, пов'язаних із розумінням психоструктури його особистості, і тим самим визначає актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній дискурс психопатологічних станів, серед яких і одержимість, став предметом окремих літературознавчих розвідок. Серед них – праці С. Вівчар [1], М. Куценко [2], М. Нестелеєва [3], Р. Мнича [4], О. Мазяр [5], О. Онуфрієнко [6], Б. Пастух [7], А. Печарського [8], А. Черниш [9]. Психопоектикальний підхід до визначення психоструктури письменників українського модерну, у творах яких прослідковуються психопатологічні стани героїв, застосовуємо у своїх працях [10]. Проте наразі немає розвідок, у яких представлено психопоектикальне дослідження творчості О. Жовни з огляду на поширений в його творах мотив одержимості.

Мета дослідження полягає в аналізі феномену одержимості в творчості Олександра Жовни з використанням психопоетичного підходу, що дозволить розкрити окремі аспекти психосвіту письменника, зокрема, вивчення впливу одержимості на формування художнього образу та мотивацію творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одержимість – це часткове або повне підкорення розуму та свідомості людини істоті або явищу. За своєю природою одержимість – явище важко збагненне, яке одночасно як лякає, так і притягує, викликаючи прагнення пізнати його загадку. Поступово від містично-релігійного розуміння феномену одержимості людство переходить до її повсякденного, побутового тлумачення (одержимість коханням, одержимість творчістю, одержимість ідеєю) і наукового осмислення (одержимість як особливий, змінений стан людської свідомості і психопатологія). Так народжуються дві основні форми одержимості: містична і побутова, які супроводжують це явище протягом всієї його еволюції.

Одержимість – це «повне і всепоглинаюче підкорення розуму людини чомусь, будь то думка або бажання, зацикленість, підкорення своєму «я» або певній ідеї» [11, с. 56], надмірна концентрація на ній, гіперфіксація, яка «позбавляє людину змоги розуміти і співчувати іншому, робить її глухою і засліпленою, оголює всі її рани і страждання, всю її екзистенційну крихіткість» [9, с. 122]. Примітно, що цікавість до явища одержимості саме з боку психології, а не міфології чи релігії, виникає з появою психоаналізу, методологія якого використовувала інтроспекцію людини через пояснення несвідомих зв'язків та процесів. Тлумачення феномену одержимості в психоаналітичних дослідженнях пов'язане з категоріями свідомого і несвідомого, нарцисизму та лібідо (З. Фройд) [12], теорією архетипів, зокрема протиставленням архетипів Темряви та Світла (К. Г. Юнг) [13].

За словами М. Фуко, саме в літературних текстах можна знайти найбільш вагомий матеріал для досліджень, що стосуються такого феномену, як одержимість [14, с. 115]. Для постмодерної літератури характерний мотив одержимості, який актуалізує стан психічної межі, в якій герої захоплюються ідеєю настільки, що втрачають відчуття реальності. Письменники, використовуючи мовні перекручування, безумні образи та сюжети, намагаються створити некерований дискурс, прагнуть відкрити нові горизонти особистості, яка не належить собі, є залежною від предмету своєї одержимості. Такі твори вирізняються поглибленим психологізмом, екзистенційністю, міфологічністю, інтертекстуальністю, а також низкою психоаналітичних кодів.

Творчість О. Жовни пов'язана з тематикою одержимості, яка реалізується в незвичайних героях, часто з девіантною поведінкою, не прийнятних, відкинутих суспільством, які не відчують зв'язку з ним. Я. Поліщук пише: «Персонажі О. Жовни не просто самотні, в багатьох випадках вони неординарні, здебільшого девіантні, а отже, предметом стійкого інтересу О. Жовни є ті стани та форми людської психіки, які виходять поза рамки раціонального чи її упрост кореняться в підсвідомому» [15, с. 165].

Найбільш радикально мотив одержимості в творчості О. Жовни представлений у його повісті «S. H. Second Hand». І. Котик з цього приводу пише: «При першому читанні повість вражає своєю жорстокістю; поведінка героя-оповідача призвела до двох смертей, та із собою, як з'ясовується наприкінці, він теж розквітається власноруч» [16, с. 286]. Власне, у повісті перед читачем постає герой, який із самотнього, нещасливого в шлюбі, зі складним дитинством, сповненим травмами, але цілком пересічного чоловіка перетворюється на вбивцю, одержимого місією, яку він до кінця не розуміє, але, поза тим, виконує.

Формування ключових деструктивів у психологічній організації героя розпочинається із записки-запрошення на похорон, яку герой знаходить у кишені щойно придбаного в секонд-хенді піджака. Уже в цей момент герой відчуває свою особливість, обраність, і це відчуття видається йому дуже приємним: «А що, коли відгукнутися на запрошення? Адже господар піджака тепер я, а оскільки запрошення в кишені мого піджака, то кому, як не мені, воно адресоване? Я навіть посміхнувся від збудження, яке раптом захопило мене» [17, с. 318].

У цей момент герой стає учасником гри – «грандіозної вселенської містифікації, де все сплановано незалежно від волі учасників – від початку і до кінця» [18, с. 150]. Вважаючи себе особливим, обраним, він перетворюється, за словами Л. Іванишиної, на «героя-маріонетку, ідея якої не є чужою для О. Жовни» [19, с. 25].

Коли герой приїздить на електричці до місця призначення і знаходить будинок, адреса якого була вказана в записці, він потрапляє в особливий локус, паралельну реальність, створену спеціально для нього, для того, щоб він виконав велику місію справедливості, кари за провину. Ця реальність незвична, інша, в ній є місце тіням та звукам, привидам, містиці, в ній час тече не так, як поза нею, але ця ненормальність героя зовсім не лякає, бо і він – поза нормою.

Із цього приводу О. Жовна зауважує: «Він інший – ненормальний. У нього проблема ненорми. Разом з тим він – особистість, і він непоодинокий у цьому світі. В одних ненормально з творчістю – вона їхня життєва необхідність, в інших – із психікою – вона не сприймається загалом. Від нерозуміння, нереалізованості – душевна пустка, що справді може перерости в паталогію – трагічну і фатумну. Хіба це не варте співчуття? Навіть тієї ж самої норми. Адже вона така свідомо, має розуміти. Тим більше, дивних меншин, від яких, між іншим, я не відокремлюю і себе» [1, с. 25]. Тим самим О. Жовна ідентифікує себе як меншість, не-норму, людину, яка потребує творчості, і її відсутність, нереалізованість можуть привести до сумних, фатальних наслідків. Одержимість ідеєю, яку ніяк не обмежує зовнішній світ та не урівноважує сам герой, веде до втрати людської ідентичності.

3. Фройд, розглядаючи співвідношення свідомого та несвідомого, писав про те, що несвідоме становить регулярну і необхідну фазу в процесах, які перебувають в основі психічної діяльності; кожен психічний акт починається як неусвідомлений і може залишитися таким або, розвиваючись далі, проникнути в свідомість, залежно від того, чи зустрічає він опір чи ні» [23, с. 18]. Найбільш чітко несвідомі прояви особистості реалізуються в снах, стані гіпнозу, коли людина відкидає набуте свідоме, яке контролює та обмежує її. Припускаємо, що для людей, які поза нормою, несвідоме, яке і є справжнім виявом особистості, можливе також і в інших станах – наприклад, в моменти творчості.

Герой повісті «S. H. Second Hand», потрапивши до будинку Наталі Дей, опиняється в середовищі, де несвідомою частиною його особистості, неконтрольована суспільними нормами, нічим не обмежується. Локус будинку, в якому опинився головний герой – це своєрідний маргінес реальності, для якого притаманний пограничний стан, коли людина перебуває між свідомістю і несвідомістю, між реальністю і фантазією, який символізує собою тонку межу між свідомим та несвідомим. Символічним видається те, що у цьому будинку немає замків, а отже – заборон, єдині двері, які закриваються – вхідні. Варто потрапити до нього – і реальність змінюється.

У цій новій реальності є місце для власниці будинку, вже десять років, як мертвої, але фізично присутньої в будинку, для головного героя, який відчуває свою особливість від того, що його обрала ця таємнича незнайомка для виконання незрозумілої, але дуже важливої місії, і вони – представники того ж паралельного світу, «такі собі старички-розбійники, що й уособлюють собою другі руки – second hand, руки, якими вони здійснюють свої шокуючі й вишукані злочини» [20, с. 25]. Саме вони і є сакральним, нумінозним началом, яке означає надзвичайну силу або присутність і перевищує наше розуміння, не може бути повністю досягнутим або вираженим раціонально, але є відчуттям загадковості, святості та трансцендентності.

Герой радо приймає умови гри, яку йому пропонують містичні сили – він готовий жити у таємничому будинку: «Я пробуду тут стільки, скільки мені заманеться. Я знайшов місце, яке забезпечить виключну самотність, маю на увазі, що мені не набридатиме оточення людей. Вони справді тяжкі й надокучливі. Вони грубі й неповороткі, як в рухах, так і в мріях. Вони такі важкі і незграбні, тому що матеріальні з переповненими шлунками. Інша справа – мої нові знайомі, вони витончені й прозорі, з ними приємно мати справу. Скільки делікатності й такту. Довершеність теперішнього мого оточення не викликало сумнівів» [17, с. 329]. У героя

не залишилося своїх цілей: «Відсутність прагнень – чи то не досягнення? Я цілком віддався тому, що відбувалося, не цікавлячись наслідками». Герой розуміє: тут він для чогось дуже важливого, він – особливий, вона його обрала, і заради того, щоб втілити те, що їй потрібно, він готовий зробити все, навіть не розуміючи, навіщо він це робить.

Одержимість великою місією, відчуттям своєї обраності приносить героєві ейфорію, безпідставну радість: «Певно, щось подібне відчувають залежні від морфію, коли їм зроблять ін'єкцію» [17, с. 329].

Згідно теорії психоаналізу, будь-яка психічна діяльність людини спричинюється двома протилежними спонуканнями – потягом до життя та потягом до смерті. Лібідо – енергія сексуального потягу – здатна реалізуватися через сексуальну поведінку, тоді як потяг до смерті – Танатос – є підґрунтям усіх виявів жорстокості.

Головний герой, одержимий ідеєю важливої місії, відкидає потяг до життя, власне життя і життя інших людей не є для нього ніякою цінністю. До прикладу, він легко відрізає собі мізинець тільки для того, щоб на власному прикладі показати, що це не страшно та не дуже боляче.

Безсумнівно, одержимість у творі О. Жовни має сексуальну природу. Лібідо є дуже потужною мотивацією, сексуальна енергія веде героя шляхом до досягнення місії. Все, що робить персонаж, він робить заради неї – таємничої власниці будинку. Кульмінацією його прагнень стає близькість із нею, блідую та напівпрозорою, давно покійною, але не менш жаданою Наталею Дей: «Було щось глобальніше, ніж Земля, Сонце, Всесвіт, вся значимість яких ставала мізерною відносно того, що мав тепер, що тримав в руках, торкався губами, відчував ніжність шкіри, запах тіла, смак губ» [17, с. 396]. Саме ця близькість підводить героя до апогею – зізнання та смерті Булата.

Танатос же в одержимості героя однозначно перемагає Ерос. Смерть перестає бути особливою, сакральною – у цій спотвореній реальності вона володарює, а отже, сприймається як щось буденне. Вона тут – інструмент для встановлення справедливості. Спокійно, без мук совісті, герой планує викрадення доньки Булата Світланки та її вбивство, так само легко викликає дружину Булата, знаючи, що вона має померти біля залізничної станції, забирає з її тіла серце, а потім, приготувавши з нього вишукану страву, годує нею Булата.

Одержимість у психосвіті О. Жовни нерозривно пов'язана зі смертю. Кожен наступний крок герой у своїй одержимості помститися виконує за чітко прописаним сценарієм божевільного квесту, відносно живий він не відчуває ніяких почуттів – він на іншому боці, з мертвими. Він настільки захоплюється ідеєю, місією, яку має втілити, що не відрізняє дівчинку від ляльки, яку сам їй подарував, замість дівчинки вішає саме ляльку, і цим, сам того не знаючи, рятує життя дитині.

Сам О. Жовна пов'язує одержимість із творчістю, можливо, навіть із співтворчістю – не дарма в повісті йдеться про химерний спосіб комунікації з покійною незнайомкою: «листи» від неї були написані на стінах будинку, на дзеркалі, навіть на стелі. І там само відповідає їй герой, таким чином творячи моторошну історію вбивств та насилля в ім'я помсти на стінах будинку. О. Жовна теж співтворює: «Містика теж жіночого роду, категорія ненорми. А оскільки це не норма, зрозуміло, мені це близько. Крім того, містика сама торкається мене, часом заграє зі мною, і я охоче відгукуюся. <...> Певно, ми імпонуємо один одному. Інколи я думаю, що вони допомагають мені» [17, с. 23–24].

І. Котик пише: «Від певного часу Жовна практикує спосіб письма, доволі своєрідний як на автора прози із сильним сюжетним стрижнем: не знаючи, про що писатиме, він записує одне речення. Тоді друге, третє. І так далі. Сюжет народжується у процесі письма» [16, с. 286]. Тож процес творчості письменника наближується до того діалогу, який його герой веде з потойбічними силами.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, одержимість у психосвіті О. Жовни – це пограничний стан, в маргінесі реальності, характерний для тих, хто сам належить до не-норми.

Одержимість обов'язково залучає елемент містичного, цей стан – це співіснування із потойбіччям, добровільне підкорення його волі. У повісті «S. H. Second Hand» одержимість містить потужну сексуальну складову – саме пристрасть до містичної покійниці веде героя до здійснення ним місії, яка на нього покладена. Проте в інших творах О. Жовни одержимість може набувати іншої, не сексуальної, природи (як-от, наприклад, в «Партитурі на могильному камені», «Провінційній історії» або в «Визріванні»), та вона завжди пов'язана із сакральністю, творчістю і паталогічністю.

Перспективи дослідження ми вбачаємо у двох напрямках – по-перше, у вивченні мотивів одержимості у мегатексті О. Жовни, які не пов'язані з Лібідо, по-друге, дослідженні ролі містичного у його психосвіті. Це, на нашу думку, дозволить поглибити розуміння механізмів творчості у психопоетикальній парадигмі письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вівчар С. Оніричні, парапсихологічні і психопатологічні явища у фантастичних оповіданнях Горана Трибусона. *Проблеми слов'янознавства*. 2007. Вип. 56–57. С. 247–251.
2. Куценко М. Дзеркально-символічна трансформація реальності в художній прозі Миколи Хвильового : дис. ... канд. філол. н. Харків, 2016. 213 с.
3. Нестелеєв М. На межі: Суїцидальний дискурс українського модернізму. Київ : Академидав, 2013. 256 с.
4. Мнич Р. Концепт Mens Sana у творчості Лесі Українки. *Roczniki Humanistyczne*. 2018. Т. LXVI. Vol. 7. Р. 112–129.
5. Мазяр О. Творчість у психотерапевтичному вимірі. *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ : Видавництво «Фенікс», 2018. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 24. С. 128–135. Брюховецька Л. Олександр Жовна. «Містика й була найбільш розчарована...». *Кінотеатр*. 2005. №5. С. 23–25.
6. Онуфрієнко О. Екзистенційні мотиви творчості Лесі Українки. URL: <http://surl.li/tkhuq> (дата звернення: 28.04.24).
7. Пастух Б. Роман «Андрій Лаговський» Агатангела Кримського як «історія хвороби». *Слово і Час*. 2013. № 5. С. 64–69.
8. Печарський А. Психоаналітична парадигма амориністики в українській белетристиці першої третини ХХ ст.: метаморфози Едіпового комплексу. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2009. Вип. 168. С. 13–20.
9. Черниш А. Проза Степана Процюка і розвиток психоаналітичного дискурсу в українській літературі. Суми : Сумський державний університет, 2023. 393 с.
10. Михида С. Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника : [монографія]. Кіровоград : «Поліграф-Терція», 2012. 352 с.
11. Гриньова Н. Основи глибинної психології. Умань : Візаві, 2013. 124 с.
12. Freud S. The Interpretation of Dreams. In J. Strachey (ed.). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol. IV (1900): The Interpretation of Dreams (First Part). London: Hogarth Press, 1953. 627 p.
13. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролябія, 2018. 608 с.
14. Foucault M. *The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984*. New York : Penguin, 1996. 528 p.
15. Поліщук Я. РЕвізії пам'яті : літературна критика. Луцьк : Твердиня, 2011. С. 64–69.
16. Котик І. Терпкі самотності Олександра Жовни. *Сучасність*. 2009. №3–4. С. 284–288.
17. Жовна О. S. H. Second Hand. *Її тіло пахло зимовими яблуками*. Львів : ЛА Піраміда, 2008. С. 316–386.
18. Колісник С. Фільмографія Олександра Жовни. *Педагогічний вісник*. 2010. №1-2. С. 149–164.
19. Іванишина Л. Ще один божевільний. *Кінотеатр*. 2005. №6. С. 25–26.
20. Брюховецька Л. Олександр Жовна. «Містика й була найбільш розчарована...». *Кінотеатр*. 2005. №5. С. 23–25.

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-18>**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У НОВЕЛАХ
В. СТЕФАНИКА: КОРПУСОБАЗОВАНІЙ ПІДХІД****VERBALIZATION OF THE CONCEPT *DEATH* IN THE SHORT
STORIES OF V. STEFANYK: A CORPUS-BASED APPROACH****Дружб'як С. В.,***orcid.org/0000-0001-8971-9852*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Дрібко В. М.,*orcid.org/0009-0000-7718-730X*

студентка четвертого курсу

кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Дослідження присвячено вивченню вербалізації концепту СМЕРТЬ у новелах українського новеліста-експресіоніста Василя Стефаника за допомогою інструментарію генеральний регіонально анотованого корпусу української мови ГРАК. Матеріалом дослідження слугували 45 новел автора. Зазначаємо, що концепт СМЕРТЬ належать до універсальних концептів, адже він наявний у всіх культурах та мовах та є багатозначним поняттям. Проаналізовано праці українських лінгвістів, які досліджують концепт СМЕРТЬ, виявлено багатогранність цього поняття та основні аспекти його дослідження. Вважаємо, що концепт СМЕРТЬ є різко негативним поняттям, що має чимало конотацій: як от від закінчення життя чи переродження, тобто якогось процесу, до персоніфікації. З огляду на парадигматичну структуру концепту, у запропонованій роботі застосовано програму корпусного аналізу текстів Sketch Engine. Визначено, що для проведення аналізу доцільно використати також такі інструменти як Word List, Concordance та Key Words. Виділено вербалізатори концепту СМЕРТЬ, об'єднано їх в групи: ознаки смерті (труп, тіло, душа, очі) та обряди (плакати, голосити, могила, хрест, труна, руки, ноги). Окремо виділено саме слово смерть та життя (протилежне смерті), земля. Здійснено пошук та отримано чимало словосполучень з ключовими словами, проаналізовано їх на частини належності, довжину та значення. У результаті, встановлено, що автор у своїх новелах найчастіше послуговувався дієслівними та прийменниковими словосполученнями в прямому значенні. Були виявлені вирази, що є авторськими, оригінальними: найменшого значка життя, душа замерзла в тілі, на ті очі смерть чорний габій пускає, очі віпали і покотилися як мертве каміне по землі. Василь Стефаник трактує смерть не лише як «завершення життя», про що свідчить дефініція цього поняття в «Словнику української мови», а значно ширше, наприклад, утотожнює її з багатьма обрядами: прощання з тілом, проведення до могили, саме поховання. Це свідчить про широкість його мислення, схильність до образності та метафоричності, багату лексику та цікавий світогляд.

Ключові слова: концепт, вербалізація, корпус, смерть.

The research is devoted to studying the verbalization of the concept of DEATH in the short stories of the Ukrainian expressionist writer Vasyl Stefanyk, using the tools of the General Regional Annotated Corpus of the Ukrainian Language (GRAC). The study material consisted of 45 short stories by the author. It is noted that the concept of DEATH belongs to universal concepts, as it is present in all cultures and languages and is a multifaceted notion. The works of Ukrainian linguists who study the concept of DEATH were analyzed, revealing the multifaceted nature of this concept and the main aspects of its study.

It is considered that the concept of DEATH is strongly negative, as it has many connotations, such as the end of life or rebirth, i.e., a process, to personification. Considering the paradigmatic structure of the concept, the study applied the Sketch Engine corpus analysis program. It was determined that for analysis, it is also appropriate to use such tools as Word List, Concordance, and Key Words.

The verbalizers of the concept of DEATH were identified and grouped into categories: signs of death (corpse, body, soul, eyes) and rituals (mourning, wailing, grave, cross, coffin, hands, feet). The words «death» and «life» (the opposite of death), as well as «earth», were separately identified. A search was conducted, and a considerable number of collocations with key words were obtained, analyzed for part-of-speech membership, length, and meaning. As a result, it was established that the author most often used verbal and prepositional collocations in a literal sense in his short stories.

Expressions that are authorial and original were identified, such as «the smallest sign of life», «the soul froze in the body», «the black grave sends out a loud moan», «the eyes fell out and rolled like dead stones on the ground». Vasyl Stefanyk interprets death not only as «the end of life», as evidenced by the definition of this concept in the «Dictionary of the Ukrainian Language», but much broader, for example, equating it with many rituals: farewell to the body, burial, etc. This indicates the breadth of his thinking, inclination towards imagery and metaphor, rich vocabulary, and an interesting worldview

Key words: concept, verbalization, corpus, death.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістичній науці дослідження категорії «концепт» займає чільне місце, оскільки він є надзвичайно складною та різноплановою сутністю. Про це, серед іншого, свідчить і той факт, що на сьогодні немає однозначного трактування самого терміна «концепт». З одного боку, це може бути пов'язано з тим, що дослідники фокусуються на різних аспектах поняття «концепт», а з іншого – що «концепт» як мисленнєва категорія створює великий простір для інтерпретації. Дослідженням категорії «концепт» займаються лінгвісти, філософи, логіки, психологи, культурологи. Для лінгвістів є ключовим розуміння концепту як одиницю культурної семантики. Він містить оціночні елементи з чітко вираженою чи прихованою позитивною або негативною конотацією, які асоціативно сприймають та розуміють носії певної лінгвокультури.

Концепт СМЕРТЬ належать до універсальних концептів, адже він наявний у всіх культурах та мовах та є багатозначним поняттям. Його розглядають під різним кутом зору та приписують певні сенси. Відповідно і вербалізація цього концепту є надзвичайно цікавою та унікальною для кожної лінгвокультури, що свідчить про актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвістика демонструє доволі значний інтерес до проблеми дослідження вербалізації концептів різних категорій, про що свідчать наявні праці дослідників на матеріалі різних мов. О. Шевченко фокусує свою увагу на аналізі поняття «концепт» в перекладному аспекті; М. Петришин досліджує концепт СМЕРТЬ на основі латинських прислів'їв і приказок; О. Джеріх цікавиться вербалізацією концепту СМЕРТЬ у німецькій лінгвокультурі, Л. Губа також досліджує художній концепт СМЕРТЬ на матеріалі німецької мови, а саме у новелах Германа Гессе. О. Бай розглядає концепт «Смерть» у творчості Данила Братковського; А. Раті аналізує способи відтворення концепту DEATH/СМЕРТЬ у перекладі (на матеріалі англomовної літератури жахів); Ю. Єловська вивчає табуїзацію концепту СМЕРТЬ. Розглянемо ці праці детальніше.

Термін «концепт» походить від латинського «conceptus» [1]. Найпростішим його тлумаченням є «поняття». Проте у цій роботі ми будемо послуговуватися визначенням О.М Шевченко, яка наголошує, що «концепт – це те, що утворюється в нашій свідомість для позначення різноманітних уявлень» [2, с. 130].

Поняття «смерть» має чимало інтерпретацій в науці, літературі та загалом в житті. З наукової точки зору смерть трактують як фізичне завершення життя, а саме «припинення життєдіяльності організму і загибель його; припинення біологічного обміну речовин в організмі або його частині» як зазначено в Словнику української мови [3]. Однак, це поняття вживаються у різних значеннях, через пряме та непряме значення слова. У римській літературі, а саме в прислів'ях та приказках, це поняття М. Й. Петришин утотожнює з «звільненням від страждань», «страхом» та «неминучістю» [4, с. 67]. Тобто, смерть фігурує більше як метафоричне поняття. Адже тут зображають не саму смерть, а почуття чи емоції, які вона викликає. А в німецькій літературі лєвова частка значень належить саме причинам смерті, тобто німці сприй-

мають смерть буквально (як завершення життя) і вивчають те, що ж її спричиняє. Авторка Олена Джеріх виділяє такі категорії: «Вбивство», «Самогубство», «Загибель на війні однієї людини», «Масова загибель на війні», «Смертельна загроза», «Героїчна смерть на полі бою» [5, с. 20]. І це цілком логічно, бо війни були дуже затяжними, тому більшість людей гинули там: хтось від рук ворога, а хтось власноруч. В українській літературі, на основі творчості Д. Братковського можемо простежити зовсім інші асоціації зі смертю, а саме причини смерті: «п'ятика та заробітки на чужині, розбійний напад на шляху, падіння з коня на полюванні, розтрощений човен під час бурі, випадковий постріл п'яного, пожежа, укуси змії, падіння в яму під час нічної подорожі, отрута з рук коханки, наїзд возу, падіння зі сходів тощо» [6, с. 145]. Це допомагає зрозуміти, що в українці та німці жили в зовсім інших умовах. Нас зображали як працьовитих селян, а їх – як військових. В англійській літературі жахів розуміння смерті досягло зовсім інших сенсів. У цьому жанрі Андріана Раті передає її через «опис тварини, опис тіла, воскресіння» [7, с. 70]. Ці значення відмінні від вищезгаданих, тому що тут смерть – це не кінець, а лише один з етапів, після якого є продовження. Також смерть отримує певні характеристики, які виражають через зображення певних рис живих істот. Якщо трактувати смерть як певну частину нашого шляху (перехід у потойбічне життя), то доречно згадати про ритуали, які супроводжували цей процес: «поховальні церемонії, поводження з померлим, ритуалізована поведінка живих на кладовищі тощо» [8, с. 164]. Для українців це має дуже важливе значення дотепер. Це немов шанування смерті. Тут важливо зазначити, що смерть дуже часто персоніфікують. За словами Лариси Губи, смерть постає як «як істота, тінь/привид, запеклий ворог, похмурий друг» у новелах Г. Гессе [9, с. 21–22]. Уособлення смерті є важливим під час вивчення концепту СМЕРТЬ. У багатьох людей перша асоціація – це істота в чорному плащі з косою.

Беручи до уваги увесь опрацьований матеріал, вважаємо, що концепт СМЕРТЬ є різко негативним поняттям, що має чимало конотацій: як от від закінчення життя чи переродження, тобто якогось процесу, до персоніфікації.

Мета дослідження полягає у виявленні вербалізаторів концепту СМЕРТЬ у новелах Василя Стефаника. Адже він не просто відомий український письменник, новеліст, але й майстер саме експресіоністичної новели. То ж вважаємо, що цікаво є проаналізувати, як експресіоніст сприймає та виражає поняття «смерть» у своїх коротких оповіданнях. Матеріалом дослідження слугували 45 новел автора, представлених у корпусі ГРАК.

Виклад основного матеріалу. ГРАК – це генеральний регіонально анований корпус української мови [10]. У цьому корпусі розміщені твори з 1816 до 2022 років 130 різних жанрів 30 тисяч авторів. Варто зауважити, що у його наповненні брали участь чимало студентів з Національного університету «Львівська політехніка» та Українського католицького університету. «Корпус призначений для здійснення лінгвістичних досліджень з граматики, лексики, історії української літературної мови, а також для використання під час укладання словників та граматик» [10].

Щоб здійснювати пошук безпосередньо в ГРАці потрібно скористатися програмою Sketch Engine. Перейшовши на Грак-17 (найновішу версію), потрапляємо на Dashboard (головну сторінку), де бачимо доступні функції корпусного менеджера. Обравши один з корпусів, ми можемо послуговуватися такими командами: Concordance, Word List та Keywords. На вкладці Concordance можна обрати рівень пошуку: Basic (простий) або Advanced (складний). На простому рівні можна ввести слово та обрати характеристики потрібних текстів. У результаті отримаємо усі знайдені словоформи в контекстах досліджуваних текстів. На складному рівні потрібно обрати, що вводити, : слово, лему, фразу, символ чи SQL та частину мови. Також доступні функції – обрати підкорпус, фільтр контексту, різноманітні характеристики текстів, що й простому рівні. Після отримання результатів (знайдених конкордансів) з'являються й інші функції: завантаження результатів (у різних форматах від вордівського документа до таблиці),

перегляд деталей (відображення результатів та саме здійснення пошуку), вибір випадкового прикладу, перетасовування, сортування (за алфавітом або тип тексту), фільтрування, наведення словникових прикладів, частотність (показано частоту використання різноманітних словоформ), конкорданс (показано, з якими словами поєднано шукане слово та частотність цих поєднань) роздільність слова у всьому корпусі (показано, чи слово використовуються в цілому корпусі чи лише в певному документі). За допомогою цих пошуків можна на матеріалі обраних творів дізнатися контексти, в яких використовується обране слово, з якими словами найчастіше використовується тощо. На вкладці Wordlist також є два рівні пошуку: простий та складний. На першому можна слово або лему (початкову форму) та її вміст, тобто її початок або кінець. Від кожного слова можна перейти до його контекстів. На вищому рівні є більший вибір функцій, наприклад характеристики текстів, мінімальна чи максимальна частота тощо. За допомогою вищезгаданих функцій можна дізнатися частоту слів, яка є потрібною для певних досліджень. На вкладці Keywords є лише складний рівень пошуку. Ввівши параметри ключових слів та корпусу, можна отримати дві таблиці. У першій продемонстровано слова (які вживаються один раз), а в іншій – два та більше разів. Ключові слова допомагають зрозуміти суть тексту чи корпусу тощо.

З огляду на парадигматичну структуру концепту, ми послуговувалися у нашій роботі програмою корпусного аналізу текстів Sketch Engine для визначення наповнення концептосфери СМЕРТЬ у новелах Василя Стефаника, Ми обрали певні ключові слова, за якими будемо здійснювати пошук у корпусі, та поділили їх на деякі підкатегорії: ознаки, причини, обряди, пов'язані зі смертю. Окремо ми виділили слова «смерть» та «життя». Далі розглянемо результати пошуків у корпусі.

Смерть (шукали як смерт*): знайдено 57 прикладів вживання. Серед знайдених конкордансів найчастіше трапляються такі сталі вирази: *на смерть* (12), *перед смертев (смертею)* (6), *по смерти* (5), *прийшла смерть* (5). Зі знайдених прикладів випливає, що саме поняття СМЕРТЬ найчастіше використовуються з прийменниками (рис. 1): на, перед, по. Це сталі сполуки, які мають пряме значення. Це може свідчити про те, що смерть – це подія вагома, що розділяє життя на до та після.

Рис. 1. Частота використання *смерть* у знайдених словосполучках

Життя (шукали як житт*): знайдено 24 приклади вживання: серед яких (6) стосуються смерті: *найменшого значка життя, життя скінчилося, нема життя, межі життям і смертю, ні життя ні смерти, життя наше фурети (кидати) будемо*. Знайдені словосполучення є різноманітними, серед них домінують прийменникові та дієслівні (рис. 2). Найчастотніші можна трактувати, як *бути на грані двох станів* (прийменникові) та *завершувати життя* (дієслівні). Вислови з цими частиною мови є сталими та мають переносне значення.

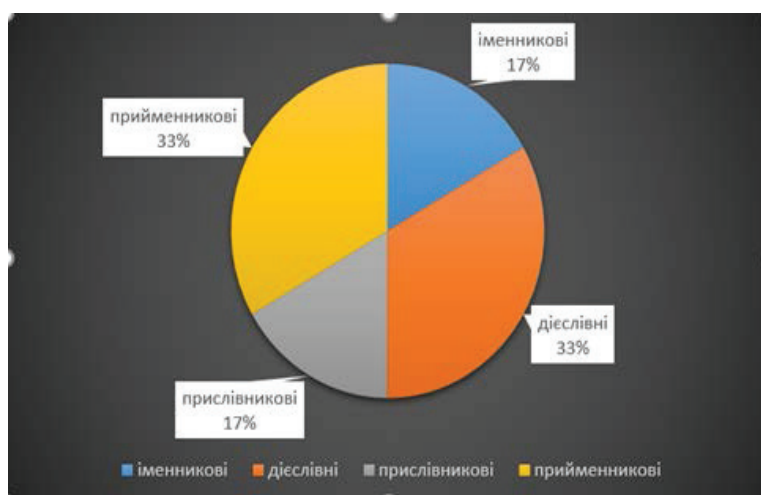

Рис. 2. Частота використання життя у знайдених словосполучах

Ознаки смерті: труп, тіло, душа, очи. Труп (шукали як труп*): знайдено 11 прикладів вживання, серед яких *на трупа* (2), *з трупом* (1), *коло голов трупів* (1). Як продемонстровано у прикладах, усі знайдені сполуки є прийменниковими непоширеними і використовуються лише в прямому значенні. Часто зустрічається слово *трупарня* (4). Тіло: знайдено 42 вживання, серед як (4) пов'язані зі смертю: *волочити моє біле тіло*, *тіло ще на лаві лежбило*, *рвете тіло нагайками*, *кроїли тіло пугами*. Два знайдені приклади можна віднести до причин смерті. Серед знайдених прикладів щодо теми смерті можна зустріти лише дієслівні поширені конструкції. У 3 з 4 прикладів дія виконується над тілом, тобто його можна трактувати як неживий об'єкт. Душа: знайдено 64 приклади загалом, а смерті стосуються (8): *душу стратив*, *за страчену душу*, *душу озме*, *віддав свою душу*, *душу продав* (3), *душа замерзла в тілі*. З отриманих прикладів видно, що суттєво переважають дієслівні конструкції (рис. 3). Вони мають переносне значення та є сталими. Тут, як і з словом тіло, дія переважно виконується над об'єктом. Також варто звернути увагу, що хоча душа поняття абстрактне, але автор поєднує його з цілком реальними діями: *стратити*, *віддати*, *продати*.

Рис. 3. Частота використання душа у знайдених словосполучах

Очи: загалом 69 словосполук, з яких 5 стосуються смерті: *очи ми вібийте*, *на ті очи смерть чорний габій пускає*, *очи віпали і покотилися як мертве каміне по землі*, *очи померкнуть*, *замкнула очи*. З вищезазначених прикладів зрозуміло, що більшість сполук є дієслівними та

поширеними. Також варто згадати, що знайдені вислови мають як пряме: *очи ми вібийте*, так і переносне значення: *очи померкнуть*.

Обряди (*плакати, голосити, могила, хрест, трунва, руки, ноги*). Плакати (шукали як плак*, плач*) знайшли загалом 118 прикладів, 4 з яких стосуються нашої теми: *за ним плакали, нарід плавав, плач бухав, надбіг плач, як вітер*. Тут ми розглядали не лише слово плакати (дієслово), а й плач (іменник). Зі знайдених прикладів можна припустити, що фрази зі словом плакати вживаються лише в прямому значенні, а з плач – лише в переносному. Усі знайдені словосполучення є дієслівними. Голосити: знайшли 25 прикладів: *зачали голосити, плакали і голосили, як за братом рідним, дівки все голосили, чого голосити, дівчата голосять по звичаю жінок, гріх голосити, як нема вмерлого*, лише 6 з них підходять нам за темою. Тут більшість сполук є дієслівними. Усі з них з прямим значенням. Знайдені вирази дають підставу думати, що голосять лише жінки та здебільшого за своїми родичами. Могила: загалом 48 слововживань: *ще на старій могилі, лежить тут на могилі, вже в могилі, помандрував на могилу, відвезти на могилу, коло голови могили, сипали могилу, в дилеку могилу везу, покладу в могилу*. З огляду на частини мови, є 3 прикметникових та 6 дієслівних виразів (рис. 4). Більшість знайдених словосполучень є непоширеними та усі з них вживаються в прямому значенні. У вищезгаданих прикладах присутні характеристики могили: *стара, далека*.

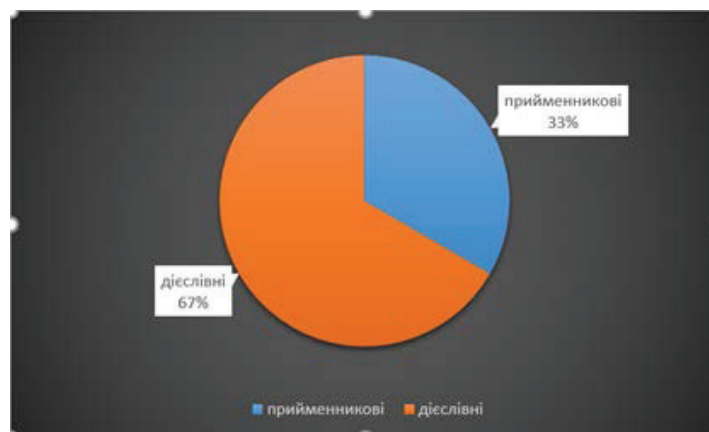

Рис. 4. Частота використання могила у знайдених словосполучах

Хрест (шукали як хрест*): знайдено 70 прикладів, з яких 30 пов'язані зі смертю: *держить чорний хрест, тоненький хресток, на животі був хрест, хрести дубові в їх головах похилилися, несе хрест, не було намальованого хреста, дубовий хрест, поміж ті хрести*. Тут, як і в інших вищезгаданих прикладах, переважають дієслівні словосполучення (рис. 5). Крім того, тут з'являються прикметникові непоширені фрази, які дають характеристику хреста: *дубовий, тонесенький, чорний, дубовий*. Усі інші вирази є поширеними. Загалом усі словосполучення використані в прямому значенні.

Трунва: є 10 прикладів: *хлопчики несуть трунву (2), за трунвою (2), лежили в трунву (2), обстругана трунва*. За частиномовною належністю є і дієслівні, і прикметникові сполуки. Усі є не поширеними та вжитими у прямому значенні. **Руки**: загалом 129 словосполук, з яких 4 пов'язані зі смертю: *руки навхрест складете, і від тяжкої руки Господа милосердного, (свічку) дати у руки і засвітити, кладе руки навхрест*. З поданих прикладів видно, що 3 з 4 словосполучень є дієслівними, непоширеними, вжиті в прямому значенні. Одна з фраз є іменною має непряме значення. Вона наводить на думку, що причиною смерті може бути сам Бог. **Ноги**: загалом 72 слововживання, з яких 5 пов'язані зі смертю: *цілував*

ноги сина, ноги пропали як у мраці, ноги, як колоди, вперед ноги, ноги за собою тягати. Серед зазначених прикладів є 3 дієслівні, 1 прийменникові та 1 іменникові. Лише остання вжита в переносному значенні та її можна віднести до ознак смерті. Усі дієслівні є поширеними, а інші – не поширеними.

Рис. 5. Частота використання хрест у знайдених словосполученнях

Земля загалом 215 одиниць, з яких 9 описують смерть: *запорнав в землю, закопаю у цю нашу землю, війна поклала в сиру землю, гадає собі земля, земля его з'їла, ти підеш сиру землю їсти, впадеш і земля тобі розступиться, пішла в землю, таке гидке тіло земля не годна пролігнути*. Усі зі згаданих словосполучень є дієслівними та поширеними. У 4 з 9 прикладів земля персоніфікована і може гадати, їсти, пролігнути. Ці вирази мають переносне значення. У цих висловах єдиною та основною характеристикою землі є сира.

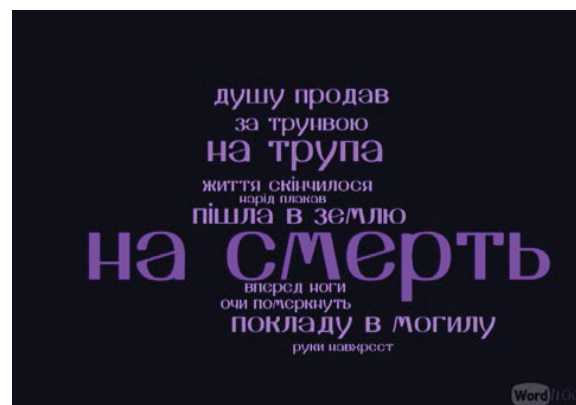
Проаналізувавши отримані в результаті пошуків конкорданси, ми виявили, що для вираження смерті Василь Стефаник переважно використовував дієслівні та прийменникові словосполучення в прямому значенні. Вони були як поширеними, так і не поширеними та мали різні значення (прямі та переносні). Серед знайдених найбільше є виразів саме з ключовим словом смерть, трохи рідше трапляються вирази про обряди, які виконують під час прощання та поховання людини. Це продемонстровано в табл. 1 та в хмарі слів.

Таблиця 1

Частотність вживання ключових слів

Частотність вживання ключових слів		
Слово	Загальна частотність	Частотність у контексті смерті
Смерть	57	28
Життя	24	6
Труп	11	2
Тіло	42	4
Душа	64	8
Очи	69	5
Плакати	118	4
Голосити	25	6
Могила	48	9
Хрест	70	30
Трунва	10	7
Руки	129	4
Ноги	72	5
Земля	215	9

Хмара слів:

Деякі поняття були персоніфіковані, наприклад *смерть прийшла, гадає собі земля, земля єго з'їла*. Крім того, були виявлені вирази, що є авторськими, оригінальними: *найменшого значка життя, душа замерзла в тілі, на ті очі смерть чорний габій пускає, очі віпали і покотилися як мертве каміне по землі*.

Висновки. Застосування програм Sketch Engine та інших вищевказаних інструментів корпусу ГРАК дозволило максимально точно визначити вербалізатори концепту СМЕРТЬ, а також їх частоту в новелах Василя Стефаника. Він трактує смерть не лише як «завершення життя» (так зазначено в СУМ), а значно ширше, наприклад, утотожнює її з багатьма обрядами: прощання з тілом, проведення до могили, саме поховання. Це свідчить про широкість його мислення, схильність до образності та метафоричності, багату лексику та цікавий світогляд.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні авторського стилю Василя Стефаника за допомогою корпусних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/>
2. Шевченко О. М. Поняття концепту в сучасній перекладознавчій парадигмі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. №48. С. 128–131.
3. Словник UA. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnuk.ua/>
4. Петришин М. Й. Концепт смерть у латинських прислів'ях та приказках. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. №4. С. 63–67.
5. Джеріх О. Вербалізація концепту «СМЕРТЬ» у німецькій лінгвокультурі. Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов : стаття доп. учасн. всеукр. наук. конф. (м. Вінниця, 25 квітня 2019 р.). С. 17–20.
6. Бай О. С. Концепт «Смерть» у творчості Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. 2020. №36. С. 139–149.
7. Раті А. О. Відтворення концепту DEATH/СМЕРТЬ у перекладі (на матеріалі англomовної літератури жахів). *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2014. №30. С. 62–71.
8. Єловська Ю. В. Табуїзація концепту смерті. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. №14. С. 162–170.
9. Губа Л. В. Художній концепт смерть у новелах Германа Гессе. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2019. № 5(73). С. 20–22.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

10. ГРАК. URL: <https://uacorpus.org/Kyiv/ua>

УДК 811.161.2'373.43

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-19>**НЕОЛОГІЗМИ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ «РОБОТА»****NEOLOGISMS AS A COMPONENT OF THE CONCEPT "WORK"****Жулінська М. О.,***orcid.org/0000-0001-9110-649X**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов та перекладу**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті досліджено особливості вербалізації концепту РОБОТА неологізмами, які з'явилися в англійській мові протягом останніх двох років.

З метою створення матеріалу для дослідження у статті використано метод суцільної вибірки неологізмів з Кембридзького словника. Проаналізовано причини виникнення нової лексики у сфері сучасного ринку праці. Подано приклади нових слів і виразів. Проведено аналіз лексичних дефініцій для роз'яснення й витлумачення їх сенсу. Виконано розподіл нових лексичних одиниць відповідно до змістовних ознак концепту РОБОТА. Досліджено етимологію вибраних неологізмів. Представлено тлумачення лексичних інновацій українською мовою. У статті визначено способи та принципи формування нових слів концепту РОБОТА у словниковому складі англійської мови.

Подано короткий огляд досліджень до проблеми вивчення неологізмів. Обґрунтовано необхідність нових підходів у їх вивченні.

Представлено класифікацію вибраних лексичних одиниць за наступними лексико-семантичними групами, які вербалізують концепт РОБОТА: «багатогранна кар'єра», «незадоволення, стрес, виснаження», «гендерна нерівність», «баланс між роботою та особистим життям», «наслідки пандемії». Виявлено, що одночасно зі стрімким розвитком технологій і необхідністю професійного зросту виникають проблеми адаптації людини до нових умов на ринку праці.

З'ясовано, що основним джерелом активного поповнення новими лексемами англійської мови концепту РОБОТА є занепокоєння сучасної людини з приводу виснаження та дисбалансу між роботою та особистим життям, що свідчить про важливі соціальні та психологічні наслідки.

Визначено, що найпродуктивнішим способом утворення неологізмів концепту РОБОТА є словоскладання.

У роботі обґрунтовано здатність досліджуваних лексичних одиниць бути неологічною репрезентацією концепту РОБОТА та передавати тенденції розвитку сучасного суспільства.

Ключові слова: концепт, неологізм, нове словосполучення, робота, ринок праці.

The article examines the peculiarities of the verbalization of the concept of WORK with neologisms that appeared in the English language during the last two years.

In order to create material for research, the method of continuous selection of neologisms from the Cambridge dictionary has been used. The reasons for the emergence of new vocabulary in the field of the modern labor market have been analyzed. Examples of new words and expressions have been provided. The analysis of lexical definitions has been carried out to clarify and interpret their meaning. The distribution of new lexical units has been conducted in accordance with the content features of the concept of WORK. The etymology of selected neologisms has been studied. The interpretation of lexical innovations in the Ukrainian language is presented. The methods and principles of formation of new words of the concept of WORK in the vocabulary of the English language have been defined in the article.

A brief review of studies on the problem of neologisms has been given. The necessity of new approaches in their study has been substantiated.

The classification of selected lexical units according to the following lexical-semantic groups that verbalize the concept of WORK has been presented: «multifaceted career», «dissatisfaction, stress, exhaustion», «gender inequality», «balance between work and personal life», «consequences of the pandemic». It has been revealed that simultaneously with the rapid development of technologies and the need for professional growth, there are problems of human adaptation to new conditions on the labor market.

It has been found that the main source of active replenishment of the concept of WORK with new tokens of the English language is the concern of a contemporary person about the exhaustion and imbalance between work and personal life, which indicates important social and psychological consequences.

It has been determined that the most productive way of forming neologisms of the concept of WORK is word formation.

The paper substantiates the ability of the researched lexical units to be a neological representation of the concept of WORK and to convey the development trends of modern society.

Key words: concept, neologism, new phrase, work, labor market.

Постановка проблеми. Розвиток кар'єри та вдосконалення професійних навичок є постійною потребою людини у сучасному світі. Процеси глобалізації та стрімкий технологічний прогрес вимагають прийняття все нових викликів: адаптація роботодавця і працівника до змін, розвиток креативності, комунікабельності та інформованості, комбінований підхід до виконання професійних обов'язків.

Перераховані фактори сприяють виникненню нових понять на ринку праці, які потребують нових найменувань, зрозумілого та обґрунтованого пояснення. В результаті можна спостерігати зростання кількості лексичних новоутворень у досліджуваній галузі, які відображують життя суспільства та потребують ретельного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростаюча потреба в більш поглибленому дослідженні лексичних інновацій зумовила необхідність розгляду неологізмів у когнітивному, соціолінгвістичному та прагматичному аспектах (І. В. Андрусак, Ю. А. Зацний, С. М. Єнікєєва, Р. К. Махачашвілі, О. В. Ребрій, В. О. Чередниченко).

Проте, проблемою залишається вивчення впливу екстралінгвальних чинників на якісний склад сучасної англійської мови (Ю. А. Зацний, D. Herberg, S. Heusinger, T. Schippan), комунікативно-прагматичних особливостей інтернет-мережі (О.І. Горошко, G. Barbatsis, S. Herring, R. Holt, A. Iskold, K. Ryan), взаємодія комп'ютерних та інформаційних технологій (N. S. Baron, D. Crystal, A. Weatherall), особливостей перекладу неологізмів (Ю. А. Зацний, О. А. Ясинецька, Л. С. Янишина).

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні засобів вербалізації концепту РОБОТА неологізмами, які утворилися й закріпилися в англійській мові протягом останніх двох років.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою складовою успішного життя у сучасному світі є кар'єрний розвиток. Досягнення кар'єрних цілей набуває все більшого значення в умовах стрімкого технологічного прогресу та змін ринкових умов, тому найважливішим завданням для ефективних професійних результатів стає вивчення сучасних тенденцій на ринку праці. Поява нових реалій в цій сфері сприяє, відповідно, виникненню нових понять, які потребують найменування. Головним відображенням нової дійсності стають неологізми, оскільки мова чутливо реагує на зміни в житті суспільства.

Разом із глобальними змінами у світовому сучасному суспільстві стрімкі зміни можна спостерігати й на ринку праці. Вдосконалення технологій і комунікації призводять до підвищених вимог до працівників, прагнення їх вдосконалення. З іншої сторони, це сприяє і виникненню негативних наслідків, таких як невдоволеність роботою, виснаження, стрес, дисбаланс між роботою та особистим життям. В результаті виникають нові поняття, які потребують нових найменувань [2; 3].

У нашому дослідженні виділено три групи, які охоплюють неологізми, які виникли у 2023–2024 роках, що дозволило прослідкувати тенденції їх виникнення та функціонування.

Багатогранна кар'єра. У сучасному світі професійне зростання відрізняється від традиційних підходів. Якщо раніше у цій сфері спостерігався розвиток в одній галузі, то зараз перевага надається багатогранній кар'єрі, для якої необхідні навички: креативність, вміння управляти часом, резолютивність. Це стало поштовхом для появи словосполучення *power skills* – *супер*

навички, універсальні навички. Неологізм виник внаслідок вже існуючого словосполучення *soft skills* (гнучкі, м'які навички) та описує набір здібностей, які необхідні для якісного виконання будь-якої роботи, але не є специфічними для одного її виду. Ці фундаментальні здібності, такі як вміння комунікувати, організовувати й адаптуватися, дозволяють досягти успіху в кар'єрі в сучасних умовах [1].

Неможливість адаптуватися до нових вимог спричинило появу нового словосполучення *boomerang employee* – працівник бумеранга. Мова йде про тих, хто повертається працювати в компанію, в якій він уже працював у минулому. Але такі працівники мають всі шанси бути знову звільненими: повторно прийнятий на роботу не відповідає очікуванням сучасного ринку праці [1].

Незадоволення, стрес, виснаження. Тенденція залишатися на роботі, попри ненависть до неї дала поштовх до виникнення нових лексичних одиниць. Наприклад, *resenteeism* – *резентеїзм* (від *resent* – обурюватися; *resentee* – обурений). Причини такої поведінки можуть бути самими різними, наприклад, стабільність та відсутність іншої роботи, або страх змін. Працівники з резентеїзмом відчувають себе незадоволеними своєю роботою, мовчки обурюючись на неї. Неологізм виник як антонім до слова *presenteeism* (*презентеїзм*) – *присутність на роботі навіть попри хворобу*.

Прагнення зменшити стрес на роботі спричинило появу неологізму *Bare Minimum Mondays* – *мінімальний понеділок* (від *bare minimum* – абсолютний мінімум). Нове словосполучення описує тенденцію робити якомога менше на роботі щопонеділка, щоб зменшити стрес протягом решти тижня. Знизивши свої очікування, працівники можуть почуватися менш тривожними в неділю ввечері та менш приголомшеними в понеділок вранці. Термін набув неабиякої популярності серед молоді.

Вимоги до працівників на сучасному ринку праці призвели до виникнення цілої низки лексичних інновацій. Так, наприклад, *rust-out* – *іржавіти, вигорати*. Неологізм позначає відчуття надзвичайної нудьги та відсутності ентузіазму, спричинене недостатньою роботою або надто довгою роботою над невиконуваними завданнями. Вже відоме слово набуло нового значення: вигорання, іржавіння, спричинене надто довгим нерухомим станом, надто повільним рухом, в результаті чого з'являється апатія, відчуженість, відсутність задоволення. Або *burn-on* – *вигорілий*. Вже відоме слово набуло нового значення: відчуття стресу та виснаження, яке відчуває людина, яка працювала надто важко протягом тривалого періоду, але продовжує добре виконувати свою роботу і, здається, отримує від неї задоволення.

В результаті реакції на розчарування виникла нова фраза *rage applying* – *імпульсивне подання заявки на роботу*. Тобто, це ситуація, коли людина в гніві або в паніці подає заявку на кілька нових вакансій лише тому, що поточна робота робить її нещасною або злою. Хоча підхід до пошуку роботи може призвести до нових можливостей і потенційного підвищення зарплати, але слід бути обережним, беручи участь у цій практиці, оскільки це має наслідки.

Незадоволення роботою також знайшло своє відображення у словосполученні *shift shock* – *шок від змін*, яке описує почуття здивування та розчарування на новій роботі, оскільки виявляється, що вона або компанія не такі хороші, як ви очікували. Шок від змін може виникнути, наприклад, від несподіваних обов'язків або від того, що тривалість робочого часу відрізняється від очікувань та інформації, наданої під час співбесіди.

Працівники часто незадоволені нагородою від керівництва за свою старанність. Це можна продемонструвати лексичною інновацією *anti-perk* – *антипільги або переваги й бонуси, які надані комусь за роботу, але насправді для працівників не мають значення*. Ці пільги можуть включати відпустку, безкоштовне користування кімнатами для медитації або фітнесу, масаж або спиртне [1].

Гендерна нерівність. У сучасному світі гендерна нерівність на ринку праці продовжує існувати. Це виражається в тому, що жінки (навіть з вищим рівнем освіти) загалом рідше поси-

дають престижні та керівні посади, заробляють в середньому менше. Результатом цієї тенденції стала поява нових лексичних одиниць. Наприклад, **broken rung** – *зламана сходинка*. Вираз описує становище, коли хтось може швидко просуватися на ранніх етапах своєї кар'єри, але йому важко отримати вищу посаду. Як правило, це стосується жінок, оскільки просування на вищому рівні для них уповільнене і в результаті навіть успішні стикаються з «зламанною сходинкою», яка є перешкодою в подальшій кар'єрі.

Або **gender tenure gap** – *гендерний розрив (різниця) у посаді*. Тобто, це ситуація, коли жінки-керівники обіймають дуже високі посади протягом меншого часу, ніж чоловіки. Привертає увагу також словосполучення **exhaustion gap** – *розрив (різниця) у виснаженні, яке виникло у зв'язку з більшою виснаженістю жінок*, оскільки, крім вимог своєї кар'єри, вони виконують більше роботи по дому [1].

Баланс між роботою та особистим життям. Збалансованість між професійним та особистим життям є запорукою успішного розвитку кар'єри, оскільки їх гармонійне поєднання сприяє підвищенню рівня продуктивності та ефективним результатам. Вміння розподіляти свій час для кар'єри та особистих справ сприяє зниженню рівня стресу та ризику професійного вигорання, підвищенню рівня задоволення від роботи. Проблема відсутності балансу між роботою та особистим життям спричинила появу нових слів та словосполучень в англійській мові. Наприклад, **hustle culture** – *хастл-культура або культура метуші*. Фраза описує менталітет, згідно з яким робота має бути в центрі життя, і що працювати довго і не брати відпусток – це єдиний спосіб досягти успіху. Розповсюдження культури хастла в останні роки активно критикують як негативне явище сучасного життя.

Інший приклад: **quiet thriving** – *тихе процвітання*. Новий термін означає, що людина вносить невеликі зміни у свій спосіб роботи, щоб почуватися щасливішою та більш залученою у свою роботу. Будь-хто може часом відчувати розчарування й вигорання на роботі, але замість імпульсивного рішення звільнитися чи недоброякісно виконувати свої обов'язки, можна спробувати вжиття певних дій і розумових зрушень, які допоможуть стати ефективнішим й отримувати задоволення результатом, тобто «тихе процвітання».

Приклад фрази з протилежним значенням: **quiet quitting** – *тихе звільнення*. Неологізм виник для позначення діяльності, пов'язаною з виконанням мінімального обсягу роботи, необхідного лише для збереження роботи, але без ентузіазму чи відданості. Іншими словами, це відмова працювати понад нормовано і віддавати пріоритет праці, а не особистому життю. Цікаво, що популярність терміну зросла через TikTok, коли користувач zaidleppelin виклав відео на тему тихого звільнення, яке набрало близько 4 мільйонів переглядів та викликало гарячі дискусії в соцмережах. Неологізм описує процес, відомий вже давно і за допомогою якого люди намагаються відновити сили, полегшити стрес, позбавитися важкого навантаження, низької зарплати, вигорання, неможливості зростання.

Або **productivity theatre** – *театр продуктивності, видимість продуктивності, фальшива продуктивність*). Іншими словами, це спосіб поведінки людини на роботі, яка створює враження, що вона працює дуже важко, а насправді результативності чи ефективності не існує. Нове словосполучення також виникло як результат крайності у відношенні до роботи та відсутності гармонійного поєднання професійних обов'язків і особистого життя.

Нове словосполучення **lazy girl job** (*лінива дівоча робота*) виникло для найменування добре оплачуваної роботи, яка не потребує зайвих зусиль та не забирає багато часу, її можна виконувати віддалено. Тіктокер Габріель Джадж створила цей термін для опису варіанту «тихого звільнення» покоління Z. Хештег #lazygirljob став вірусним вже у травні 2023 року. Молоді дівчата стали надавати перевагу роботі з гідною оплатою, відсутністю навантаження й тиску, як, наприклад, менеджер з роботи з клієнтами.

Після пандемії COVID-19 і ретельної переоцінки балансу між роботою та особистим життям працівники почали шукати альтернативи. Так з'явилося нове словосполучення **the Great**

Regret – *Великий Жаль*. Фраза виникла на основі неологізму *the Great Resignation* (2021 рік). Причиною її появи стала необхідність найменування тенденції на ринку праці, коли понад 47 мільйонів людей, які залишили роботу під час Великої відставки у 2021 році, шкодують про своє рішення, яке не принесло їм ніякої користі. Феномен, який ми зараз називаємо Великою відставкою, змінив ландшафт сучасної робочої сили, що призвело до рекордного звільнення.

Неологізм ***teen-ternity leave*** – *підліткова відпустка* означає період часу, коли батьки роблять перерву в кар'єрі, щоб проводити більше часу зі своїми дітьми-підлітками). Зростає кількість випадків, коли жінки з успішною кар'єрою залишають роботу, щоб приділяти більше часу своїм дітям, коли ті досягають підліткового віку, коли увагу необхідно приділяти психічному здоров'ю їхніх дітей (іспитовий стрес, складнощі в особистих відносинах з однолітками та дорослими чи інші навантаження, які є частиною підліткового життя) [1].

Наслідки пандемії. Пандемія Covid-19 та її наслідки стали причиною виникнення цілої низки неологізмів концепту РОБОТА, оскільки й досі тривають дискусії з суперечок виконання роботи дистанційно чи необхідності фізичної присутності працівника. Прикладом може бути словосполучення ***proximity bias*** – *упередження близькості*. Даний неологізм позначає тенденцію керівництва віддавати перевагу людям, які фізично ближчі на основі традиційної думки, що ті, хто працюють віддалено, менш продуктивні, ніж ті, хто працює в офісі. ***RTO*** («*return to office*») – *повернення на роботу після роботи вдома під час та після*. Це явище викликало дебати у свій час, оскільки акцент ставився на фізичній присутності працівників на роботі [1].

Висновки. Слід зазначити, що більшість неологізмів концепту РОБОТА утворені засобом словоскладання, без сполучних елементів і флексій, коли одне складне слово сформоване без змін і за допомогою безсполучникового зв'язку, що свідчить про продуктивність даного способу створення нової лексики.

Аналіз вибраних неологізмів показав, що такі негативні тенденції як виснаження та дисбаланс між роботою та особистим життям стали основним джерелом поповнення лексичного складу англійської мови концепту РОБОТА. Це свідчить про те, що лексичні інновації концепту РОБОТА позначають сучасні тенденції, які негативно впливають на особисте життя людини, на атмосферу в колективі та ефективність командної роботи, на зниження продуктивності.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо вивчення факторів, які впливають на утворення, закріплення і функціонування неологізмів у мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. A blog from Cambridge Dictionary. Category: New Words. URL: <https://dictionaryblog.cambridge.org/category/new-words/> (дата звернення: 20.04.2024).
2. 6 work and workplace trends to watch in 2024. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2024/02/work-and-workplace-trends-to-watch-2024/> (дата звернення: 21.04.2024).
3. Розвиток кар'єри: Сучасні тенденції, методи та ключові виклики. URL: <https://bizmag.com.ua/rozvytok-karyery/> (дата звернення: 21.04.2024).

УДК 81'3=811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-20>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ЗАГОЛОВКІВ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ ЖУРНАЛУ «THE ECONOMIST»

SEMANTIC AND STRUCTURAL PECULIARITIES OF MULTIMODAL ECONOMIC TEXTS HEADLINES IN NEWSPAPER "THE ECONOMIST"

Заблоцький Ю. В.,

orcid.org/0000-0003-4842-8463

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської філології

Національного університету «Острозька академія»

Статтю присвячено аналізу структурно-семантичних особливостей взаємодії вербальних і невербальних елементів заголовних комплексів економічних текстів журналу «The Economist». Сучасне інформаційне середовище не лише змінилося кількісно, адаптувалася до умов технічного прогресу сама природа його наповнення, передачі та сприймання: повідомлення набули ознак мультимодальності, одночасно впливаючи на декілька каналів сприйняття. Вочевидь це вплинуло на процес декодування інформації з боку реципієнта, що мобілізувало арсенал засобів комунікативно-прагматичного впливу масмедійних джерел інформації. Ключовим елементом, який безпосередньо впливає на рішення щодо прочитання того чи того журналістського матеріалу був і залишається заголовок. На шпальтах сучасних засобів інформації він постає як багатоаспектний мультимодальний конструкт, який не просто повідомляє про тему й зміст статті, а й привертає увагу читача, допомагає зрозуміти суть повідомлюваного, а також володіє комунікативно-прагматичним потенціалом: здатний формувати відношення реципієнта за посередництвом створення відтінків значень або додавання відповідного емоційно-оцінного забарвлення до тексту повідомлення.

Кожний медійний ресурс має свою стилістику подачі матеріалу та організації заголовних комплексів. Останні відрізняються в межах самого джерела залежно від форми (друковане чи цифрове), а також тематичних розділів у складі номеру. Не всі, проте більшість заголовків утворено за допомогою комбінації вербальних і невербальних елементів. Зважаючи на потужність візуального каналу сприйняття інформації, ключову роль у таких заголовних комплексах відіграють ресурси графічної природи: іконічні зображення, які у креативній формі доповнюють словесні утворення, допомагають привернути увагу реципієнта, спонукають його до прочитання матеріалу, здійснюють вплив на процес і спосіб декодування інформації.

Ключові слова: заголовний комплекс, структурно-семантичні особливості, вербальні й невербальні елементи.

The article is devoted to the analysis of structural and semantic peculiarities of the interaction of verbal and non-verbal elements of the headline complexes of economic texts in «The Economist» magazine. The modern information environment has grown immensely. The way its content is created, transmitted, and perceived has evolved in line with technological progress: messages have turned into multimodal units that affect several channels of perception simultaneously. Obviously, this has influenced the process of decoding information on the recipient's part, mobilising the linguistic means of communicative and pragmatic influence of mass media. The headline remains the key element able to directly influence the decision to read a particular journalistic material. On the pages of modern media, it appears as a multifaceted multimodal construct that not only informs about the topic and content of the article but also attracts the reader's attention, helps to understand the essence of the message and also poses communicative and pragmatic potential thus it can shape the attitude of the recipient by creating shades of meanings or adding the appropriate emotional and evaluative colouring to the text.

Each media resource has its style of presenting material and organising headline complexes. The latter differ within the media source depending on the form (printed or digital) and the thematic sections inside the issue. The majority of headlines are built using a combination of verbal and non-verbal elements. Taking into account the power of the visual channel of information perception, the key role in such headline complexes is played by graphic

elements in the form of iconic images creatively complementing verbal units, helping in such a way to attract the recipient's attention, encouraging him to read the material, and shaping the process and method of decoding information.

Key words: title complex, structural and semantic peculiarities, verbal and non-verbal elements.

Постановка проблеми. Заголовний комплекс статті періодичного видання відіграє надзвичайно важливу роль під часу відбору матеріалу до прочитання, а також у процесі декодування його змісту. Саме тому дослідження різних аспектів заголовків у текстах масмедіа становило суттєвий науковий інтерес. Проте, тенденції сучасної наукової парадигми до об'єднання суміжних течій і дисциплін відкрили нові можливості у дослідженні базових лінгвістичних питань. Здобутки візуальної стилістики, а пізніше мультимодальної лінгвістики розширили потенціал наукових розвідок у площині дослідження комунікативної природи текстових повідомлень, адже усвідомлення ролі графічних компонентів у структурі змісту тексту в цілому та комунікативних намірів адресанта зокрема дало можливість аналізу ефективності цих текстів крізь призму взаємодії вербальних і невербальних елементів. Дослідження англійських текстів сучасних популярних медіа у площині мультимодального аналізу їх заголовної частини пропонує нові перспективи аналізу комплексу засобів привертання уваги та комунікативно-прагматичного впливу на реципієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поточний аналіз ґрунтується на здобутках науковців 20 століття, які стверджували, що закодований у вербальному (усному чи письмовому) вигляді текст є не єдиним джерелом вираження. Будь-які прояви людської діяльності, такі як танці, архітектура, живопис чи реклама, які здатні представляти певну ідею, привертати увагу чи впливати на поведінку через різні семіотичні ресурси можна розглядати як повноцінний комунікативний акт [1, с. 141]. У галузі лінгвістичного дослідження тексту такі положення сприяли залученню до аналізу невербальних і паравербальних елементів: графічні зображення, що супроводжують текст (фото, карикатури, графіки, мапи тощо), а також елементи оформлення самого тексту (шрифт, кегель, колір, форматування, різні графічні ефекти репрезентації графем тощо).

Суттєвість впливу невербальних і паравербальних елементів комунікації підтвердила поява таких нових галузей мовознавства як мультимодальна стилістика, у витоків якої стояла Ніна Норгаард [2] та мультимодальна лінгвістика, зародження якої пов'язують з іменами Гюнтера Кресса та Тео ван Лівена [3]. Залучення до лінгвістичного аналізу невербальних і паравербальних елементів слугувало появі значної кількості нових досліджень у межах вже традиційних питань з урахуванням функційного, структурно-семантичного та прагматично-комунікативного потенціалу конструктів утворених у результаті взаємодії різних модусів. Додавання графічних елементів очевидно здатне частково змінювати значення тексту або надавати йому певних оцінно-стилістичних відтінків. Враховуючи, що сучасний комунікативний простір має мультимодальну природу [4, с. 66], ґрунтовне вивчення будь-яких лінгвістичних аспектів тексту передбачає аналіз взаємодії елементів різних модусів. Сфера медійних текстів очевидно не стала винятком.

Мультимодальні аспекти медійного середовища у своїх роботах досліджують вітчизняні [5; 6] та зарубіжні науковці [7; 8]. Заголовки масмедійних текстів теж свого часу були об'єктом лінгвістичних досліджень [9; 10; 11; 12], проте пошук розвідок у цій площині, які б враховували особливості взаємодії вербального й невербального складника, продемонстрував, що комплексний мультимодальний аналіз структурних і семантичних особливостей заголовків статей поки ще не був предметом наукового інтересу.

Постановка завдання. Чисельність, різноманітність і багатогранність сучасних медійних засобів вражає. В умовах постійного браку часу сучасна людина мусить обмежувати кількість джерел інформації. Якщо вибір самого видання може залежати від багатьох факторів немовної

природи, то вподобання щодо матеріалу до прочитання першочергово залежить від особистих інтересів. Проте, остаточний вибір залежить від здатності того чи того тексту захопити увагу читача. Ключову роль у цьому процесі відіграють заголовні комплекси, до яких окрім власне назви статті може входити найменування рубрики, підзаголовки, графічне зображення тощо. **Мета роботи** полягає в комплексному аналізі структурно-семантичних особливостей заголовної частини текстів економічної тематики всесвітньо відомого британського тижневика «The Economist» з урахуванням кореляції між вербальними й невербальними складниками. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– Проаналізувати особливості кореляції між вербальними та невербальними елементами заголовних комплексів статей.

– Охарактеризувати структурні та семантичні аспекти взаємодії елементів мультимодальних заголовків.

– З'ясувати й описати принципи здійснення комунікативно-прагматичного впливу на свідомість реципієнта у процесі вибору потенційного матеріалу та його декодування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка відіграє надзвичайно важливу роль у житті сучасної людини. Економічні відносини становлять основу політичних, виробничих і суспільних реалій країн, впливають на світові геополітичні процеси та на добробут звичайних громадян. Саме тому економічні питання завжди займають чільне місце серед споживачів інформації, а відтак постійно перебувають у фокусі уваги різного гатунку та розміру засобів медіа.

Важливі економічні події представлені певною мірою практично у всіх популярних виданнях, проте журнал «The Economist» вирізняється з поміж інших. Його тижневе охоплення складає близько 5,3 мільйони читачів, з них 3,4 мільйони з північної Америки [13]. Видання має регіональні представництва в Британії, США, Європі, Азії та Близькому Сході. Тематичне наповнення досить широке: поточні події, політика, технології, культура тощо; проте спеціалізацією залишаються все ж таки питання бізнесу та економіки. Важливою характеристикою видання є те, що не зважаючи на велику популярність «The Economist» на відміну від інших відомих медійних ресурсів, які переорієнтувалися на масового споживача, все ще залишається спеціалізованим журналом з найбагатшою аудиторією [14]. Крім того, однією з важливих ознак видання є активне використання цікавих та креативних зображень, які зокрема супроводжують і заголовки.

Дослідники медійного дискурсу відзначають важливу роль заголовних комплексів у структурі журналістських матеріалів. Заголовки зацікавлюють, орієнтують, інформують, інтригують; 90 % читачів обов'язково оглянуть заголовки, навіть якщо не мають наміру читати сам матеріал [15, с. 220]. Структура заголовного комплексу може складатися з різних елементів таких як шапка, рубрика, заголовок, підзаголовок, зображальний матеріал, вріз, епіграф [16, с. 197]. Усі вони утворюють єдине ціле і об'єднанні спільним завданням привернення уваги реципієнта. Частково цьому сприяє використання паравербальних елементів: шрифтів, їх кольорів, кеглів, підкреслень закреслень тощо; проте справді потужний вплив мають саме зображальні елементи заголовку. Варто зазначити, що структура заголовного комплексу друкованого та цифрового видання «The Economist» дещо відрізняється. Онлайн версію адаптовано під умови сприймання веб матеріалу, тому їхні заголовки дещо вкорочені, а кольорова гама мінімальна. Більшість, проте не всі заголовні комплекси друкованого видання містять шапку (вислів дотичний до статті, завдання якого привернути увагу), власне заголовок у формі креативного висловлювання часто з використанням стилістичних та інших засобів привернення уваги та підзаголовок – своєрідний підсумок тексту. До заголовного комплексу статей, які розпочинають розділ, може також входити назва рубрики, яка може слугувати в якості широкого тематичного контексту.

Аналіз заголовних комплексів статей економічної тематики виявив два структурні види кореляції невербального і вербального складника. До першого виду належать заголовки, модули

яких структурно утворюють суцільний конструкт, будуючи пряму кореляцію між вербальним і невербальним складниками. Зображення безпосередньо є частиною заголовного комплексу, загальне значення якого розкривається послідовно по мірі його сприймання. До другої групи віднесено мультимодальні заголовні комплекси, структура яких рознесена: одну частину (великого формату зображення та вербальний один або декілька надписів) розташовують на обкладинці видання, іншу (те саме зображення значно меншого розміру посередині тексту та ті самі, іноді видозмінені, надписи в якості заголовку та підзаголовку) – у статті, яка зазвичай оповідає про головну тему випуску і розташована у першому розділі під назвою «Leaders».

Переважна більшість проаналізованих заголовних комплексів статей економічного характеру демонструють саме перший вид прямого зв'язку модусів. Зображення входить до чіткої структури елементів заголовного комплексу і допомагає краще розкрити суть повідомлюваного. Таке поєднання привертає увагу, допомагає декодувати основний зміст і підсилює комунікативно-прагматичний вплив на читача, адже ключові елементи заголовку відразу попадають у фокус уваги, а відтак читач без особливих зусиль може поєднати зображення з текстом і легко декодувати суть повідомлюваного.

Розглянемо структуру заголовного комплексу на рис. 1. Зазначимо, що в цьому випадку назва розділу «Business» у традиційній для журналу біло-червоній кольоровій гамі також виступає частиною заголовного комплексу, пропонуючи дуже загальний контекст усій секції. Наступний елемент – іконічне зображення трьох осіб, які визирають через паркан. Дорослий чоловік посередині носить одяг з елементами американської національної символіки, репрезентуючи Сполучені Штати. Двоє дітей по сторонах очевидно належать до інших, поки що не відомих національностей; у секціях їхньої частини паркану є отвори, яких немає у центральній частині. До кінця розібрати цей малюнок без залучення невербальних складників заголовку поки що не вдається. Далі йде назва рубрики «Business and geopolitics», яка презентує широкий контекст статті, контрастує з кольоровим оформленням назви розділу. Слідом чорним жирним шрифтом більшого розміру – назва статті «Control Shift», яка теж сама по собі не корелює із зображенням. Під нею розташовано відформатований жирним шрифтом меншого розміру підзаголовок «America's allies are the holes in its export-control fence» (діяльність партнерів призводить до «витоку» експорту США); уточнюючий надпис звичайним дрібним шрифтом зверху власне вказує на цих партнерів «SINGAPORE AND TAIPEI» (Сінгапур і Тайбей (столиця Тайваню)).

Рис. 1 [17, с. 53]

Після декодування базових компонентів очевидним стає заголовок і весь комплекс: США має вжити заходів, щоб уникнути «витоку» експорту через економіки урядів Сінгапуру й Тай-

ваню. Читачу, який не слідкує за ситуацією економічного протистояння між США та Китаєм, залишається з'ясувати з тексту про які саме експортні товари йдеться. Реципієнт, який в курсі подій, розуміє, що йдеться про заборону на експорт до Китаю мікропроцесорів, які все ж таки потрапляють до Піднебесної імперії за посередництвом співпраці їхніх іноземних дочірніх підприємств із компаніями країн-партнерів США.

Заголовні комплекси цього типу в інших розділах містять менше елементів, зовсім іншу кольорову гаму (рис. 2), невербальний складник може бути розташований посередині матеріалу і на перший погляд не мати зв'язку із самим заголовком. На рис. 2 та 3 продемонстровано елементи заголовного комплексу, який містить назву секції «*Buttonwood*» (розділ, в якому представлено матеріали про фінансові питання), назву статті «*Back into battle*», яка самостійно має мало сенсу, та підзаголовок «*Investors return to their confrontation with rising interest rates*», який власне тлумачить суть повідомлюваного: інвестори знову вимушені працювати в ситуації високих відсоткових ставок. Після цього стає зрозумілим значення невербального складника: на ньому зображено людину (очевидно інвестора), яка піднімається сходами догори (сходи досить високі, постать людини вказує на важкість просування); гра кольорів фону та геометричних фігур нагадує знак відсотку (%), через нижній елемент якого, ніби через стічну трубу, тече потік з грошей. Таким чином, заголовний комплекс не лише демонструє тему повідомлення (високу відсоткову ставку повернуть), але й через зв'язок окремих лексем і зображення демонструє відношення автора до цього явища: інвестори знову будуть втрачати гроші, тому мають підготуватися до складних часів. Подібна гра слів і зображень, викликаючи певне когнітивне напруження, інтригує своєю формою читача. Звичайно, щоб дізнатися докладніші відомості історії, реципієнт має прочитати текст статті.

Рис. 2 [18, с. 60]

Рис. 3 [19, с. 60]

Другий вид заголовного комплексу реалізовано через поєднання великоформатного зображення й надпису на обкладинці видання та тексту основного матеріалу з цими з елементами в межах відповідного розділу. Обкладинка журналу економіст майже завжди містить яскраве іконічне зображення, яке презентує найважливішу тему, матеріал про яку опубліковано в найпершому розділі журналу («*Leaders*»). Вербальний складник завжди в ролі ефектного вислову супроводжує невербальний, проте їхнє поєднання не завжди пояснює суть питання. Структурна особливість компоновання цих елементів полягає в тому, що найперша стаття, яка присвячена події на обкладинці, завжди дублює зображення в меншому форматі, а невербальний складник з обкладинки повторно розміщують іноді у видозміненій формі в структурі заголовку та доповнюють розширеним підзаголовком, який стисло підсумовує суть повідомлюваного. І якщо з першого погляду значення мультимодального конструктору на обкладинці декодувати повністю не просто, то вже в заголовному комплексі тексту статті, маючи перед очима заголовок, підзаголовок та мініатюрне зображення з обкладинки, читач може повністю відтворити суть повідомлюваного. Така манера компоновання водночас ефектно привертає увагу та ство-

рює певну інтригу, адже читач, який щойно взяв до рук журнал намагатиметься з'ясувати значення зображення на обкладинці. Неочевидність кореляції між модусами на обкладинці привертає увагу, створюючи певне когнітивне напруження, а подальше розшифрування в межах статті пропонує ключ до розуміння повідомлюваного.

Не зважаючи на те, що журнал «The Economist» спеціалізується на питаннях економіки, головною темою випуску не завжди стають питання пов'язані з економікою. Проте впродовж 2014 року неодноразово на обкладинку видання потрапляли саме економічні події. Для зручності демонстрації проаналізованих обкладинок буде представлено саме лише зображення з надписом. Розташовані вище назву журналу (ліворуч) і перелік ключових тем з датою номеру (праворуч) буде обрізано з метою оптимізації розміру зображення.

Центральною темою видання від 3 червня 2023 була стаття про економічні наслідки зниження темпів народжуваності. На обкладинку помістили зображення червоної дитячої гірки на блакитному фоні. Не важко помітити, що спуск гірки зависокий для катання (рис. 4). Зверху білими літерами розмістили надпис «*THE BABY-BUST ECONOMY*» (Економіка демографічного спаду) з пояснювальним надписом меншого шрифту «*How declining birth rates will change the world*» (Як зменшення рівня народжуваності змінить світ).

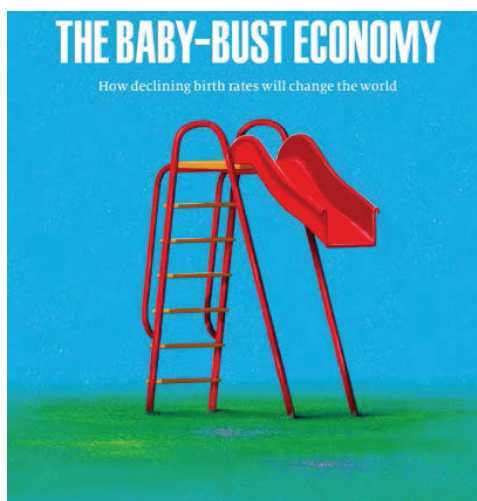

Рис. 4 [20]

Якщо мультимодальна композиція на обкладинці може залишити питання стосовно того, що саме зміниться в майбутньому, то прочитавши заголовний комплекс статті, в якому надпис під назвою змінено на підзаголовок «*Global fertility has collapsed, with profound economic consequences*» (Глобальна фертильність занепала, спричинивши серйозні економічні наслідки) стає зрозуміло, що слід очікувати негативних явищ саме в плані економіки. Зображення нетипово високої дитячої гірки корелює з проблемою низької народжуваності, адже в такому випадку вона взагалі не потрібна. Крім того, елементи, які не вписуються в стандартну картину світу реципієнта створюють певну когнітивну напругу, змушують свідомість повертатися до цього елемента знову.

Обкладинка номеру від 24 червня демонструє морозиво на паличці, на передній частині якого розміщено банкноту номіналом в один американський долар (рис. 5). Зовнішній вигляд морозива сигналізує про те, що воно тоне. Поруч розміщено надпис «*THE TROUBLE WITH STICKY INFLATION*» (Проблема з «липкою» інфляцією). Єдине, що об'єднує зображення та надпис є лексема «*sticky*» (липкий). Інших асоціацій, які могли б допомогти зрозуміти зміст основної статті номеру під час перегляду обкладинки не виникає.

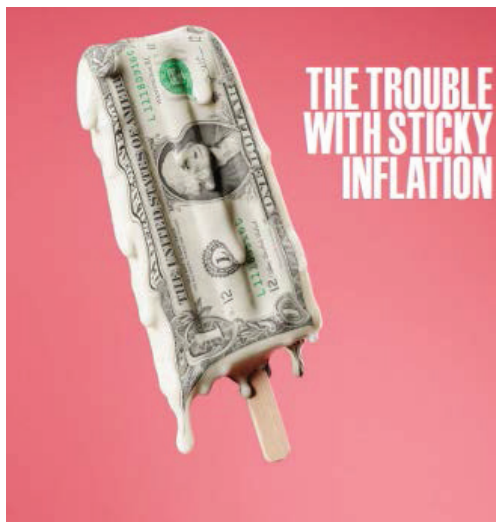

Рис. 5 [21]

Однак огляд заголовного комплексу з підзаголовком такого змісту «*Investors must prepare for sustained price pressure*» дещо прояснює ситуацію, адже слово «*sustained*» означає «тривалий», а відтак вираз «*sustained price pressure*» матиме значення «тривалий або затяжний тиск цін», тобто йдеться про досить складну в економічному плані ситуацію для інвесторів. Декодування підзаголовку ретроспективно пояснює заголовок, оскільки ще одне поширене значення лексеми «*sticky*» – «складний». Таким чином, семантична асоціація, яку викликає кореляція елементів на обкладинці, спрямовує свідомість у неправильному напрямку (*sticky* – морозиво – липкий), а після прочитання усього заголовного комплексу, стає очевидним мультимодальний ребус як і весь зміст заголовку. Такі маніпуляції зі свідомістю безперечно привертають увагу реципієнта та змушують його прочитати основний текст статті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз заголовних комплексів статей на економічну тематику у випусках журналу «The Economist» за 2023 рік підтвердив мультимодальну природу масмедійного дискурсу в цілому. Виявлено два типи взаємодії вербального й невербального модусів у структурі заголовків. Перший представляє цілісний конструкт із різних модусів у межах заголовного комплексу, де зображення, не залежно від місця свого розташування на шпальті, є невід’ємною частиною заголовку як структурно, так і семантично. Таке компонування елементів чітко організує декодування змісту повідомлюваного, приваблює увагу й може надавати додаткових відтінків значень і оцінних характеристик.

Інший виокремлений тип структурно-семантичної взаємодії між вербальним і невербальним складниками заголовного комплексу є дещо складнішим та складається з окремих частин. Першу частину у вигляді зображення та словесного надпису розміщують на обкладинці. Часто їхнє поєднання не лише не пояснює значення повідомлюваного, а навіть дещо збиває з пантелику. Проте, неможливість повного декодування мультимодального комплексу створює когнітивну напругу і залишає в читача інтерес до повідомлюваного. В результаті, реципієнт, намагаючись розшифрувати цей словесно-графічний ребус, повертається до основного тексту статті, заголовний комплекс якої містить додаткові елементи (перифраз вже відомого надпису або новий логічний підзаголовок), які допомагають декодувати загальний зміст. Загалом, яскраві та креативні мультимодальні комплекси у заголовних комплексах статей на економічну тематику не лише привертають увагу читача, а й сприяють подальшому декодуванню основного матеріалу та реалізації комунікативно-прагматичних намірів адресанта. Подальші дослідження у сфері реалізації комунікативного впливу в медійних текстах із залученням комплек-

сного аналізу невербальних і паравербальних елементів мають суттєву перспективу у площині вивчення масмедійного дискурсу і в галузі мультимодальної лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Foss, S. K. Theory of Visual Rhetoric. *Handbook of Visual Communication: Theory, Methods, and Media*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2005. P. 141–152.
2. Nørgaard N. *Multimodal Stylistics of the Novel: More Than Words*. New York: Routledge, 2018. 358 p.
3. Kress G., Leeuwen van T. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London : Roudedge, 1996. 316 p.
4. Макарук Л. Л. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис.... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 635 с.
5. Білецька Т.О., Гаврилук О.О. Мультимодальність текстів сучасних англомовних журналістів-блогерів (на матеріалі блогів Філіппі де Франко та Арви Махдаві). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72), № 2, Ч. 1. С. 87–93.
6. Ступак І., Шаламай А. Характерні особливості дискурсу мультимедіа як типу медіадискурсу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки : зб. наук. праць*. 2022. № 34. С. 103–117.
7. Denti O. Financial narratives. A multimodal analysis of newspaper articles. *Lingue e Linguaggi*. 2020. Vol.40. P. 291–312.
8. Luca I. S. A Multimodal Discourse Analysis in Media. *Romanian Journal of English Studies*. 2020. Vol. 17. P. 74–80.
9. Marcoci S. Some Typical Linguistic Features Of English Newspaper Headlines. *Linguistic and Philosophical Investigations*. 2014. P. 708–714.
10. Kuiken, J., Schuth A., Spitters M., Marx M. Effective Headlines of Newspaper Articles in a Digital Environment. *Digital Journalism*. 2017. Vol. 5. P. 1–15.
11. Шульська Н. М., Зінчук Р. С. Комунікативно-функційний потенціал заголовків у мові сучасних медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71), № 5, Ч. 2. С. 220–225.
12. Фадєєва О. В. Функції та засоби прагматизації газетних заголовків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2017. Вип. 27(2). С. 135–139.
13. Ponsford D. Seriously popular: The Economist now claims to reach 5.3m readers a week in print and online. *Press Gazette*. June 13, 2014. URL: <https://pressgazette.co.uk/publishers/magazines/seriously-popular-economist-now-claims-reach-53m-readers-week-print-and-online/> (дата звернення: 22.03.2024).
14. Langfitt F. 'Economist' Magazine Wins American Readers. *N.P.R.* March 8, 2006. URL: <https://www.npr.org/2006/03/08/5250996/economist-magazine-wins-american-readers> (дата звернення: 26.03.2024).
15. Шульська Н. М., Зінчук Р. С. Комунікативно-функційний потенціал заголовків у мові сучасних медіа. С. 220–225.
16. Шевченко В. Е. Заголовний комплекс сучасної молодіжної газети – важливий засіб її змістового спрямування. *Стиль і текст*. К.: Інститут журналістики, 2001. Вип. 2. С. 197–207.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. The Economist. 2023. No. 9368. Vol. 449. October, 21. 80 p.
2. The Economist. 2023. No. 9349. Vol. 447. June, 3. 78 p.
3. The Economist. 2023, June, 3.
4. The Economist. 2023, June, 3.
5. The Economist. 2023. No. 9352. Vol. 447. June, 24. 78 p.

УДК 811.111'255

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-21>

АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ *SINGULARIA TANTUM* В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

ABSTRACT NOUNS *SINGULARIA TANTUM* IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION: GRAMMATICAL ASPECT

Загородня Л. З.,

orcid.org/0009-0000-0116-5016

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Стаття присвячена особливостям перекладу англійських сингулятивних абстрактних іменників українською мовою у художніх текстах, зокрема, виявленню чинників, що визначають форму числа цільового іменника у випадку, якщо він може подаватися в обох числових формах.

У розвідці проаналізовано семантичну структуру полісемантичних абстрактних іменників *Singularia tantum*. Виявлено, що низка абстрактних лексем у формі множини розвинули нове значення, яке не перебуває у відношеннях корелятивного числового протиставлення зі значенням цього іменника у формі однини. Досліджено, що іменники на позначення відчуттів негативного характеру у числовій формі множини набувають додаткових семантичних значень «інтенсивність», «тривалість», «повторюваність». Тому лексикалізовані форми таких мовних одиниць часто використовуються тлумачами для створення певних стилістичних ефектів у цільовому тексті.

Виявлено, що іменники із низьким ступенем абстракції здатні утворювати корелятивну пару однини і множини, що зумовлено поєднанням узагальнено-номінативного та ситуативно-визначеного значень у їхній семантичній структурі, позначаючи «стан/якість/дію» в узагальнено-номінативному значенні та «конкретний прояви чи конкретні прояви стану/дії/якості» в ситуативно-визначеному. Оскільки іменники із низьким ступенем абстракції не набувають нових сем у формі множини, то під час перекладу можлива взаємозаміна їхніх узагальнено-номінативних та ситуативно-визначених значень. У низці випадків узус української мови дозволяє використовувати синонімічно обидві форми числа абстрактного іменника.

У дослідженні також наголошено, що можливість взаємозаміни форм числа абстрактних іменників обмежена узусом цільової мови та референтним статусом лексеми у висловлюванні. Зокрема, в українських квантитативних словосполученнях носії мови надають перевагу числовій формі множини іменника, що квантифікується. У статті також зауважено, що у випадку представлення іменником конкретного референта, числова форма у перекладі не змінюється, оскільки кількість виявів якості, стану, дії є актуальною для повідомлення. Якщо абстрактна лексема набуває нереперентного статусу, то український відповідник може вживатися в обох числових формах.

Ключові слова: абстрактний іменник, форма числа, лексикалізована множина, узус, референтний та нереперентний статуси.

The article focuses on the peculiarities of translating English abstract nouns *Singularia Tantum* used in literary texts into the Ukrainian language. In particular the paper aims to find out and explicate factors that determine the number form of a Ukrainian abstract lexeme in the case if it can obtain both number forms.

Having analysed the semantic structure of polysemantic abstract nouns *Singularia tantum*, linguists noticed that some abstract lexemes developed new meanings in the plural, and the correlation between their singular and plural is not paradigmatic. That is why linguists refer to such plural form of an abstract noun as lexicalised plural. It was observed that nouns denoting negative feelings acquired additional semantic meanings of *intensity*, *duration* in the plural. Therefore, lexicalised plural of the mentioned abstract lexemes are often used by interpreters to create certain stylistic effects in the target text.

The author highlights that nouns of low degree of abstraction are able to obtain both number forms due to the presence of generalised and specific meanings in their semantic structure. While generalised meaning denotes *state*, *quality*, or *action*, the specific one signifies *a specific manifestation of state, quality, or action*. It should be noted that it is the specific meaning that can be used in both number forms. While the singular of these nouns denotes one

specific manifestation of state, quality, or action, the plural signifies several manifestations. Since the mentioned nouns do not acquire new meanings in the plural, it is possible to substitute generalised meanings with specific ones, and vice versa while translating. Thus interchangeability of number forms can be traced in the Ukrainian translation.

The research emphasises that the possibility of the mentioned interchangeability is limited by linguistic norms of the target language and the referential status of a source abstract lexeme in an utterance. In particular, Ukrainian quantitative structures prefer the plural of a noun that is quantified. The linguistic norms of the Ukrainian language permit some abstract nouns to use their singular and plural synonymously. It also has been mentioned that grammatical number forms of a noun acquiring a referential status cannot be changed while translating since the number of manifestations of quality, state, or action is relevant to the speaker. On the other hand, a translator can use both number forms of a Ukrainian equivalent if a source abstract lexeme acquires a non-referential status.

Key words: an abstract noun, grammatical number forms of a noun, lexicalised plural of a noun, the linguistic norms, a referential and non-referential status of a noun.

Постановка проблеми. Абстрактна лексика відрізняється від загальної своїми граматичними особливостями та закономірностями. Насамперед, це виявляється у різній здатності іменників абстрактного значення утворювати числову парадигму. Загальновідомо, що за незначними винятками абстрактні іменники української та англійської мов оформляються числовою формою однини, яка вказує на недискретність, цілісність поняття. Такі іменники мовознавці відносять до розряду *Singularia tantum*. Простежуються випадки, коли іменник джерельної мови та його відповідник у цільовій мові набули протилежних числових форм і, відповідно, належать до різних груп – *Singularia tantum* та *Pluralia tantum*. Для прикладу, за англійськими іменниками «hilarity» та «envy» історично закріпилася форма однини, а за їхніми українськими відповідниками «веселощі», «зздрощі» – множина, що, звісно, не складає труднощів під час перекладу, оскільки ці відмінності фіксуються у перекладних словниках. Пильності від тлумача потребують випадки, коли цільовий абстрактний іменник може набувати обох числових форм. Саме тому наше дослідження присвячене виявленню та аналізу чинників, що визначають числову форму абстрактної лексеми в англо-українському перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Абстрактна лексика неодноразово ставала предметом дослідження лінгвістів. Зокрема, мовознавці вивчали особливості абстрактних лексем щодо вираження категорії числа [1], а також розглядали питання форм числа абстрактних лексичних одиниць у межах вивчення іменників із неповною числовою парадигмою [2–4]. У своїх розвідках лінгвісти визначають місце абстрактних іменників у словотвірній системі мови, аналізують лексико-словотвірні типи абстрактних іменників [5]; також описують стилістичні особливості використання числових форм абстрактних лексем у різних типах дискурсів [6]. Проте питанню вибору правильної числової форми абстрактного сингулятивного іменника в англо-українському перекладі присвячено недостатньо праць, що й становить актуальність теми пропонованого дослідження.

Мета розвідки – виявити та проаналізувати чинники, що визначають числову форму українського абстрактного іменника, який може подаватися в обох числових формах, під час перекладу англійського сингулятивного іменника у художньому тексті.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких завдань: 1. Проаналізувати семантичну структуру полісемантичних абстрактних іменників *Singularia tantum* та виявити, як категорія числа обслуговує абстрактний іменник в цілому та його лексико-семантичні варіанти. 2. Виокремити групи абстрактних лексем, що можуть утворювати корелятивні числові пари. 3. Виявити та дослідити чинники, що впливають на вибір числової форми іменника абстрактного значення у цільовому тексті.

Виклад основного матеріалу. Одна із причин вживання абстрактного сингулятивного іменника у формі множини – це поява у його семантичній структурі лексико-граматичного варіанту, який оформляється протилежною числовою формою. У таких випадках мовознавці говорять про лексикалізовану форму множини іменника, яка не перебуває у відношеннях коре-

лятивного числового протиставлення із основним значенням цього іменника у формі однини [2, с. 9; 6, с. 344]. Для прикладу, у семантичній структурі українського полісемантичного іменника «знання» присутнє значення «сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження» [7]. Згаданий лексико-граматичний варіант зафіксований у словнику української мови із позначкою «тільки множина». Інакше кажучи, форма множини слова «знання» із вищезгаданим значенням та форма однини цього ж слова в інших значеннях не утворюють категоріальних бінарних числових протиставлень. Таким чином, задля уникнення помилок під час перекладу та вибору правильної числової форми цільового іменника слід враховувати значення джерельного іменника у тексті оригіналу. Саме тому, враховуючи лексичне значення англійського іменника «knowledge» у наведеному нижче реченні, під час перекладу вжитий український відповідник «знання» у формі множини: «*Behind his counter he was a superior being, calmly conscious of special **knowledge** and worth...*» [8, с. 42] – «*За прилавком він був вищою істотою, сповненою почуття власної гідності і спокійного розуміння своїх особливих **знань***» [9, с. 35].

Слід зауважити, що у низці випадків українські іменники на позначення відчуттів негативного характеру (наприклад, «біль», «страждання» тощо) у числовій формі множини набувають додаткових семантичних значень «інтенсивність», «тривалість», «повторюваність». Інакше кажучи, «болі» – це «інтенсивний, тривалий, повторюваний біль» [3, с. 151]. Такі лексикалізовані форми множини абстрактних іменників часто використовуються тлумачами для створення певних стилістичних ефектів у цільовому тексті [6, с. 342]. Для прикладу, заради підсилення інтенсивності неприємних відчуттів, які може відчувати одна людина, при перекладі поданого нижче речення тлумач використав лексикалізовану форму множини іменника «страждання»: «*Suffering is not increased by numbered: one body can contain all the **suffering** the world can feel*» [10] – «*Страждання не збільшується від кількості тих, що страждають; в одній людині можуть зосередитись усі **страждання** світу*» [11, с. 162]. Слід зауважити, що такий прийом перекладу є індивідуальним рішенням перекладача.

Отже, при перекладі англійського іменника на позначення відчуття негативного характеру тлумач може вжити як іменник *Singularia tantum*, так і його лексикалізовану форму множини. Для ілюстрації цього твердження наведемо переклади англійського речення з роману Сомерсета Моєма «На жалі бритви», у якому вжитий іменник «rain». З наведеного нижче прикладу бачимо, що тлумач Анатолій Муляр у першому варіанті свого перекладу вважав за потрібне вжити одининий іменник «біль», а у пізнішому виданні цього ж роману у співпраці з Олександром Мокровольським – лексикалізовану форму «болі»: «*It was evident that he was in great **rain***» [12] – «*Очевидно, він терпів великі **болі***» [13, с. 152] // «*Видно було, що він терпить страшний **біль***» [14, с. 399].

Розглядаючи особливості числового оформлення абстрактних іменників у перекладі, слід звернути увагу, що більшість абстрактних лексем української мови становлять похідні іменники, що є наслідком транспозиції дієслівної основи в іменникову [2, с. 10; 5, с. 43]. Це дає підстави мовознавцям припускати існування своєрідної семантичної скооперованості між дієслівними та іменниковими значеннями [1, с. 101]. Йдеться про те, що в семантичній структурі іменників дієслівного походження зберігаються семи, притаманні твірним дієсловам. Для прикладу, в похідних іменниках «шушукання» та «сопіння» імпліцитно присутня сема повторюваності, яка притаманна твірним дієсловам «шушукати» та «сопіти». Наявність згаданої семи в українських дієсловах та іменниках і її відсутність в англійських відповідниках можна простежити під час аналізу словникових дефініцій цих лексем у тлумачних словниках [7; 15]. Імпліцитна сема повторюваності українських одининних абстрактних іменників дозволяє відтворювати значення повторюваності дії, виражене множиною англійських іменників «whispers» і «sniffs» у перекладі. Про використання іменників «шушукання» та «сопіння» в однині свідчить числова форма узгоджених з ними предикативів – «порушувало» та «було нестерпне» (див. нижче приклади 1 і 2).

1. «*Her rest had never been disturbed by whispers of stolen copes*» [8, с. 63] – «*Шушукання про плагіати ніколи не порушувало її спокою*» [9, с. 49]; 2. «*The men voted her 'the funniest and jolliest ever', but the sniffs on the top step and the lower step were implacable*» [8, с. 18] – «*Чоловіки дійшли думки, що вона «дуже весела і компанійська», але соніння на верхньому та нижньому східцях було нестерпне*» [9, с. 18].

Незважаючи на абстрактність й узагальненість значення, низка абстрактних іменників англійської та української мов здатні утворювати корелятивну пару однини і множини, що зумовлено поєднанням узагальнено-номінативного та ситуативно-визначеного значень у їхній семантичній структурі [2, с. 9]. Узагальнено-номінативне значення полісемантичного іменника позначає стан, якість, дію, а ситуативно-визначене – конкретний вияв стану, дії, якості. В узагальнено-номінативному значенні іменник вживається тільки у числовій формі однини, виступаючи іменником *Singularia tantum*; а в ситуативно-визначеному він здатен утворювати бінарні числові протиставлення, зокрема, позначаючи в формі однини «один прояв стану (якості, дії)», у множині – декілька таких проявів [2, с. 9]. Слід зауважити, що у формі множини такі іменники не набувають жодного нового лексичного значення, непригамного формі однини [4, с. 30].

Мовознавці стверджують, що ситуативно-визначене значення утворюється завдяки низькому ступеню узагальненості семантичного значення таких іменників, тобто їхня семантика є більш конкретизована у порівнянні з іншими абстрактними іменниками *Singularia tantum* [6, с. 343]. Зауважимо, що згадана група лексем є численна. Наведемо декілька абстрактних іменників із низьким ступенем узагальненості: *reason – reasons* (причина – причини); *desire – desires* (бажання, мрія – бажання, мрії); *hope – hopes* (надія – надії); *injustice – injustices* (несправедливість, несправедливий вчинок – несправедливості, несправедливі вчинки); *sin – sins* (гріх – гріхи) тощо.

Слід зауважити, що вживання абстрактних лексем у множині зумовлює їхній перехід у розряд іменників, які підлягають лічбі [6, с. 344]. Інакше кажучи, ситуативно-визначене значення англійського полісемантичного іменника, на протигагу узагальнено-номінативному, потребує неозначеного або означеного артикля у випадку використання його у формі однини, а також може вживатися у формі множини.

Оскільки іменники із низьким ступенем абстракції не набувають нових сем у формі множини, то під час перекладу можлива взаємозаміна їхніх узагальнено-номінативних та ситуативно-визначених значень, про що свідчить різне числове оформлення вихідних та цільових абстрактних іменників. Так, наприклад, у наведеному нижче реченні (1) англійський іменник «*abuse*», позначаючи «прояви жорстокого поводження», вжитий у множині. Під час перекладу тлумач використовує узагальнено-номінативне значення, що відображається у числовій формі однини українського відповідника – «несправедливість». У реченні (2) джерельний іменник «*sin*» є іменником *Singularia tantum*, про що свідчить форма однини та відсутність артикля у тексті оригіналу. У перекладі простежуємо вживання числової форми множини українського відповідника «гріхи», оскільки тлумач вважає за потрібне виразити значення «прояви порушення релігійно-моральних догм». У прикладі (3) конкретизація значення одининного іменника «*injustice*» (несправедливість) під час перекладу проявляється у використанні словосполучення «несправедливі учинки». Зауважимо, що згадані способи перекладу не зумовлені об'єктивними чинниками, їх можна віднести до індивідуальних рішень перекладача.

1. «*There are many abuses*» [16] – «*Отже, несправедливість теж є*» [17, с. 309]. 2. «*The Church was well organized for sin*» [16] – «*Церква добре знала, що треба робити з гріхами*» [17, с. 303]. 3. «*...there is much quick injustice...*» [16] – «*...скільки буває поквалливих і несправедливих учинків...*» [17, с. 302].

У низці випадків узус української мови дозволяє використовувати синонімічно обидві форми числа абстрактного іменника. Для прикладу, Академічний тлумачний словник української

мови фіксує вживання як однини, так і множини іменника «сумнів» у фразах «без сумніву/сумнівів», «не мати сумніву/сумнівів», «сумнів/сумніви бере/беруть» тощо [7]. У зв'язку з цим в українському перекладі простежуємо вживання обох числових форм відповідника англійської лексеми «doubt»: «*I have no **doubt** that I shall move in the best society in heaven*» [12] – «...не маю **сумнівів**, що й на небі буде те саме» [13, с. 230] // «*He had no **doubt** of what it would be...*» [18] – «Він не мав щодо нього **сумніву**...» [19, с. 114].

Таким чином, взаємозаміна числових форм абстрактного іменника у перекладі можлива у випадку, якщо цей іменник у формі множини не набуває іншого лексичного значення. Йдеться, зокрема, про абстрактні лексеми із низьким ступенем абстракції та лексикалізовані форми іменників на позначення відчуття негативного характеру. Слід наголосити, що можливість взаємозаміни обмежена низкою чинників, насамперед, узусом цільової мови. Для прикладу, у квантитативних словосполученнях української мови, на протигагу англійській, носії мови надають перевагу числовій формі множини іменника, що квантифікується. Для ілюстрації цього твердження наведемо декілька прикладів: 1. «*Under the storm of **denunciation**...*» [18] – «*Під градом **обвинувачень**...*» [19, с. 250]. 2. «*His brain was a most accessible storehouse of remembered **fact and fancy**...*» [18] – «...його мозок був відкритим сховищем **фактів, подій і уявлень**...» [19, с. 198]. 3. «*Piggy stood behind him, islanded in a sea of meaningless **colour**...*» [20] – «*Роха стояв за Ральфом у морі безглуздох **барв**...*» [21, с. 92]. 4. «*The storm of **sound** beat at them...*» [20] – «*Їх ударила злива **звуків**...*» [21, с. 226].

Ще одним вагомим чинником, що визначає числову форму українського абстрактного іменника, який може подаватися в обох числових формах, під час перекладу англійського сингулятивного іменника у художньому тексті, виступає референтний статус джерельної лексем. Нагадаємо, під терміном «референція» розуміють відношення іменника чи іменникової групи до об'єктів (ситуацій, станів, дій) реальної дійсності [22, с. 34]. Референтний статус абстрактного іменника передбачає існування певного вияву якості, стану чи дії в реальності, тоді як неререферентний – його відсутність. У зв'язку з цим неререферентні лексеми вживаються у реченнях, що виражають узагальнення. Отже, у випадку представлення іменником конкретного референта, на протигагу неререферентного, числова форма у перекладі не змінюється, оскільки кількість виявів якості, стану, дії є актуальною для повідомлення.

У нижче наведених реченнях (1) і (2) лексема «conversation» (розмова) набуває референтного статусу і, відповідно, числова форма джерельного іменника не змінюється у цільовому тексті. У прикладах (3) і (4) згаданий іменник є іменником *Singularia tantum* і вжитий у реченнях, референція яких стосується не визначених ситуацій, а класу типових дій, тому взаємозаміна форм числа у цільовому тексті можлива.

1. «*I do not pretend that **the conversations** I have recorded can be regarded as verbatim reports*» [12] – «***Розмови**, що подаються в повісті, не претендують на дослівну точність*» [13, с. 6]. 2. «*There was a brief pause in **the conversation** they were trying to get started*» [18] – «***Розмова**, яка ледь почалася, урвалася*» [19, с. 26]. 3. «*Such sordid things as stabbing affrays were evidently not fit subjects for **conversation** with a lady*» [18] – «*Певно, такі речі, як бійки на ножках, не для **розмов** із дівчиною*» [19, с. 25]. 4. «***Conversation** threw them out of their stride...*» [18] – «***Розмова** порушувала ритм роботи...*» [19, с. 131].

Висновки. Проаналізувавши семантичну структуру полісемантичних абстрактних іменників *Singularia tantum*, автором виявлено, що іменники із низьким ступенем абстракції здатні утворювати корелятивну пару однини і множини, що зумовлено поєднанням узагальнено-номінативного та ситуативно-визначеного значень у їхній семантичній структурі. В англо-українському перекладі можлива взаємозаміна узагальнено-номінативних та ситуативно-визначених значень таких лексичних одиниць у випадку, якщо у висловлюванні вони набувають неререферентного статусу. У випадку представлення іменником конкретного референта, числова форма у перекладі не змінюється, оскільки кількість виявів якості, стану, дії є актуальною для пові-

домлення. Можливість взаємозаміни форм числа абстрактної лексеми може бути обмежена узусом цільової мови. Так, у квантитативних словосполученнях української мови надається перевага числовій формі множини іменника, що квантифікується.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні особливостей перекладу абстрактних іменників у різних типах дискурсу, що може мати практичне значення, зокрема, під час здійснення перекладу англійських творів українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мороз Т. Ю. Семантико-граматична асиметрія в системі морфологічної категорії числа абстрактних іменників. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5. С. 99–102.
2. Алтицева Л. Ю. Функціонально-семантичні параметри іменників з неповною числовою парадигмою : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 22 с.
3. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії. Функціональний аналіз. Київ : Наукова думка, 1991. 172 с.
4. Antonovych M. *Theoretical English Grammar*. Ivano-Frankivsk : Ivano-Frankivsk Precarpathian University, 1996. 140 p.
5. Сіроштан Т. В. Абстрактні іменники в словотвірній системі сучасної української мови (на матеріалі «малої прози» початку ХХІ століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 20. Т. 1 С. 42–44.
6. Піскозуб З. Ф. Особливості функціонування абстрактних іменників множини у художньому мовленні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: «Філологічна»*. 2014. Вип. 45. С. 341–345.
7. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайн версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 20.04.2024).
8. Henry O. *100 Selected Stories*. Chatham : Wordsworth Edition Limited, 1995. 740 p.
9. Генрі О. Останній листок / переклад з англійської М. Дмитренка та ін. Київ : Молодь, 1983. 224 с.
10. Greene G. *The Quiet American*. URL: <https://books-library.net/files/books-library.online-01051948Qe8E3.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).
11. Грін Г. Тихий американець. Наш резидент у Гавані / переклад з англійської І. Коваленка, П. Шарандака. Київ : Вища школа, 1984. 352 с.
12. Maugham W. S. *The Razor's Edge*. URL: https://www.goodreads.com/book/show/31196.The_Razor_s_Edge (Last accessed: 30.09.2023).
13. Моем С. На жалі бритви / пер. з англ. А. Муляра. Київ : Дніпро, 1970. 310 с.
14. Моем С. Місяць і мідяки; На жалі бритви / пер. з англ. О. Жомніра; А. Муляра, О. Мокровольського. Київ : Дніпро, 1989. 574 с.
15. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (Last accessed: 10.04.2024).
16. Hemingway E. *For Whom the Bell Tolls*. URL: <https://download.booklibrary.website/for-whom-the-bell-tolls-ernest-hemingway.pdf> (Last accessed: 30.09.2023).
17. Хемінгуей Е. Фієста. По кому подзвін / пер. з англ. М. Пінчевського. Київ : Вища школа, 1985. 520 с.
18. London J. *Martin Eden*. URL: https://onemorelibrary.com/index.php/ru/?option=com_djclassifieds&format=raw&view=download&task=download&fid=9248 (Last accessed: 30.09.2023).
19. Лондон Д. Мартін Іден / пер. з англ. М. Рябової. Київ : Молодь, 1973. 336 с.
20. Golding W. *Lord of the Flies*. URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=128223&pg=1> (Last accessed: 07.01.2024).
21. Голдінг В. Володар мух / пер. з англ. С. Павличко. Київ : Основи, 2000. 254 с.
22. Леута О. І. Референтні якості моделей дієслівних речень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2007. Вип. 3. С. 34–39.

УДК 821.161.2.09-042.75

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-22>

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ДЕФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ СУЧАСНОЇ
ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. ЖАДАНА
«ІНТЕРНАТ» ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ “THE ORPHANAGE:
A NOVEL”)**

**TRANSLATION DEFORMATIONS IN TRANSLATION OF MODERN
PROSE (CASE STUDY: THE NOVEL «ІНТЕРНАТ» BY SERHIY
ZHADAN AND ITS TRANSLATION "THE ORPHANAGE: A NOVEL")**

Каліщук Д. М.,

orcid.org/0000-0003-1952-5176

Scopus-Author ID: 57221915948

Researcher ID Web of Science: HLG-7138-2023

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено аналізу перекладацьких деформацій синтаксичного рівня в перекладі сучасної художньої прози. Художній переклад потрактовано як складний творчий процес, результатом якого є новий текст з (максимально) збереженою змістовою та концептуальною інформацією, проте з різного ступеня деформаціями формальних мовних синтактико-стилістичних та прагматичних ознак джерельного тексту, що можуть призвести до викривлень характеристики художнього образу твору, відхилень від авторського творчого задуму, тощо. Доведено, що поява перекладацьких деформацій різного рівня в художньому перекладі є неминучою і переважно зумовлена суб'єктивною концепцією перекладача в межах обраної стратегії перекладу. До деформацій синтаксичного рівня відносимо заміну складних речень – складносуриядних чи складнопідрядних – кількома простими реченнями, зміну порядку речень в межах абзацу, зміну порядку слів в реченні, пропуски повторів чи паралельних конструкцій, пунктуацію, відмінну від авторської, авторські додавання або пропуски членів речення чи вставних конструкцій в перекладі, тощо. Встановлено, що використання синтаксичних конструкцій, відмінних від авторських, може бути зумовлене і об'єктивними чинниками – структурними відмінностями обох мов, і суб'єктивними – свідомий вибір перекладачів під впливом обраної стратегії перекладу. Деформації синтаксичного рівня можуть змінювати темп розповіді, порушувати логічні зв'язки між частинами речень і, відповідно, зображеними подіями, давати читачу цільового тексту хибне уявлення про ситуацію та внутрішній стан персонажів твору. Таким чином деформується концептуально-змістові, жанрово-стилістичні характеристики джерельного тексту, його асоціативно-образна, емотивно-оцінна та сугестивно-символічна складові, комунікативний намір автора, створений ним художньо-образний світ.

Ключові слова: перекладацька деформація, об'єктивна деформація, суб'єктивна деформація, синтаксичні деформації, ідіостиль автора.

The article is devoted to the analysis of translation deformations on the syntactic level in modern prose translation. Literary translation is interpreted as a complex creative process that result of which is a new text with the preserved (to the maximum extent) content and conceptual information, but with deformations of formal linguistic syntactic-stylistic and pragmatic features of the source text of various degree, which may lead to distortions of the characteristics of imagery of the source text, deviations from the author's creative intent, etc. It has been proved that translation deformations of different level are unavoidable in literary translation and are mainly determined by the subjective concept of a translator within the translation strategy chosen. Syntactic deformations include substitution of several simple sentences for composite sentences – both compound and complex, changes in the order of sentences within a paragraph, changes in the order of sentence members, omissions of repetitions or parallel constructions, punctuation different from the author's one, translators' additions and omissions of sentence members or parenthetical phrases, etc. It has been defined that usage of syntactic structures different from the ones in the source text may be determined by objective factors, namely systemic differences of the two languages, as well as

subjective factors, i.e. conscious translators' choice under the influence of the chosen translation strategy. Syntactic deformations may change the pace of narration, violate logical relations among parts of sentences and hence the events described, provide target text readers with wrong image of the situation and characters' inner state. Therefore, conceptual-content and genre-stylistic features of the source text are deformed, as well as its associative-figurative, emotional-evaluative and suggestive-symbolic components, communicative intention of the author, imagery created in the source text.

Key words: translation deformation, objective deformation, subjective deformation, syntactic deformations, author's idiosyncrasy.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві, попри значні напрацювання щодо перекладацьких перетворень у художньому перекладі, їх типології, передумов застосування тощо, предметом дискусії є доцільність використання таких перетворень, їх сприяння адекватності перекладу, здійснення впливу на читача цільового тексту порівняно із впливом джерельного тексту, ступінь деформації джерельного тексту і, відповідно, художньо-образного світу, створеного автором, допустимість деформацій різного рівня відповідно до обраної перекладачем стратегії перекладу. Переважна більшість досліджень присвячена аналізу перекладів художніх творів різних авторів різних епох з іноземних мов на українську, тоді як деформації у перекладах творів сучасних українських авторів іноземними мовами не отримують достатньої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному та зарубіжному перекладознавстві проблемі перекладацьких перетворень у художньому перекладі присвячено чимало праць. У зарубіжних перекладознавчих студіях побутує думка, що поява деформацій у контексті перекладності/неперекладності художнього тексту є неминучою [1]. Доволі активно обговорюються розроблені А. Берманом деформаційні тенденції [2], які сучасні теоретики та практики в галузі перекладу оцінюють доволі неоднозначно і часто критикують, трактуючи їх як систему факторів, що змушують перекладача відступити від головної мети [2] у спробі створення зрозумілішого чи повнішого варіанта в цільовій мові, ніж джерельний текст [3], наголошуючи на негативних явищах культурологічного характеру [4], які можуть бути спричинені застосуванням певних деформацій, що зумовлені суб'єктивним вибором перекладача в процесі художнього перекладу в межах обраної стратегії перекладу.

Проте, є чимало праць, у яких Берманівські деформаційні тенденції не так активно критикуються, а радше трактують як творчі перекладацькі перетворення, яких неможливо уникнути, оскільки художній переклад має за мету не лише адекватне відтворення змісту джерельного тексту, а й його впливу на читача, його естетичної, експресивної та ін. функцій, які майже ніколи не можна передавати дослівно чи буквально [5].

Вітчизняні науковці трактують перекладацьку деформацію як одну з локальних стратегій перекладу [6; 7 та ін.], як комплексне явище в системі перекладацьких перетворень, яке охоплює і об'єктивний процес мовних перетворень на всіх рівнях текстової організації, і суб'єктивний аспект перекладацьких змін, зумовлений багатозначністю семантики і прагматики певних одиниць оригіналу, особливостями психологічно-мовної особистості перекладача та його творчим вибором [8] тощо.

О. Чередниченко вважає появу перекладацьких деформацій цілком допустимим явищем, оскільки у разі незбігу систем джерельної та цільової мов такі відхилення сприяють збереженню національної та стилістичної специфіки джерельного тексту, розширенню виражальних можливостей цільової мови та культури [9].

Відповідно до обраних критеріїв дослідження перекладацькі деформації поділяють на суб'єктивні та об'єктивні [8], прагматичні, семантичні, стилістичні та синтаксичні [10; 11], змістові і мовні, лінгвальні та екстралінгвальні [12]. Однак, на сьогодні трактування поняття перекладацької деформації, типів, причин та наслідків залишається суперечливим і недостатньо дослідженим, особливо в контексті розуміння, де закінчується перекладацька трансформація і починається перекладацька деформація.

Мета дослідження. Наше дослідження має за мету здійснити аналіз перекладу англійською мовою роману-подорожі С. Жадана «Інтернат» [13] – “The Orphanage” [14], що вийшов друком у 2021 році у видавництві Yale University Press, перекладачі – Isaac Stackhouse Wheeler та Reilly Costigan-Humes; виявити та проаналізувати перекладацькі деформації на синтаксичному рівні.

Виклад основного матеріалу. У процесі перекладу текст, а особливо художній текст, може отримувати різноманітні інтерпретації і, відповідно, можуть існувати різні версії перекладу того самого джерельного тексту. Йдеться не лише про системні відмінності між джерельною та цільовою мовами, багатозначність семантики, варіативність денотативних чи конотативних значень, які можуть бути об’єктивними причинами для цього. Особистість перекладача також відіграє важливу роль.

Процес художнього перекладу є особливо складним, оскільки перекладачу потрібно працювати не лише з лінгвістичними обмеженнями, але й з культурними відмінностями, в тому числі концептуальними та ідеологічними. Обізнаність з культурою цільової мови є необхідною умовою для її адекватного відображення в джерельному тексті. Перекладач художнього тексту – це і читач, і інтерпретатор, і, врешті, творець, який засобами цільової мови, застосовуючи різноманітні перекладацькі перетворення, створює нову реальність [15].

Як зауважує Засекін С. В., художній переклад – складний творчий психолінгвальний процес семіотичного перетворення перекладачем джерельного тексту в текст цільовою мовою. Наслідком цього процесу є породження когнітивно асиметричного нового тексту із збереженою концептуальною інформацією, проте з різним ступенем деформованості синтактико-стилістичних і прагматичних рис першоджерела [16].

Попри чималі напрацювання щодо проблематики перекладацьких перетворень в художньому перекладі, їх доцільності та (ступеня) допустимості, у аналізі перекладацьких деформацій досі є чимало прогалин. В багатьох розвідках, присвячених аналізу перекладацьких деформацій у художньому перекладі, наголошується, що особливої уваги заслуговує проблема співіснування об’єктивного та суб’єктивного аспектів [17; 18; та ін.] у перекладі. У вторинній комунікації об’єктивна точність відтворення одиниць джерельного тексту та суб’єктивне особистісне ставлення перекладача формують у сукупності цілісну прагматику перекладу. Сума конкретних семіотичних перетворень виникає в результаті матеріалізації суб’єктивної концепції перекладача, що обрав певну стратегію. Таким чином, суб’єктивна площина породжує реальні об’єктивні зміни в джерельному тексті і навпаки – об’єктивно-мовні перетворення у цільових текстах через мовну асиметрію можуть породжувати суб’єктивну деформацію [8].

У сучасних перекладознавчих студіях за критерій аналізу перекладацької деформації обирають категорію ідіостилію автора, вивчення особливостей адекватного відтворення якої вважають можливим через дослідження взаємозумовленої системи кількісних характеристик тексту та їх якісних параметрів [8, ст. 216]. Для запобігання втратам в цільовому тексті основних концептуально-змістових, жанрово-стилістичних тощо характеристик джерельного тексту, адекватного відтворення ідіостилію автора, перекладачі мусять взяти до уваги взаємозв’язок між кількісними характеристиками тексту, під якими розуміють мовні одиниці на різних рівнях – морфологічному, лексичному, семантичному, синтаксичному, тощо та їх якісними параметрами, до яких включають комунікативний намір автора/перекладача, характеристику художнього образу твору, модальність автора тощо [8]. Обов’язковою умовою адекватного відтворення авторської модальності у цільовому тексті є врахування як її об’єктивно-мовних, так і прагматичних маркерів.

Індивідуально-художній стиль автора вважають таким об’єктивним чинником, який не залежить від особистості перекладача. Єдиною метою перекладу повинне бути його адекватне відображення [19; 20]. Вибір стратегії перекладу для досягнення цієї мети можливий лише після кількаразового прочитання перекладачем джерельного тексту.

У нашому аналізі перекладу англійською мовою роману-подорожі С. Жадана «Інтернат» [13] – “The Orphanage” [14], ми сфокусували увагу на перекладацьких деформаціях на синтак-

сичному рівні, зумовлених свідомими чи підсвідомими рішеннями перекладачів щодо вибору певних мовних засобів чи структур цільової мови для передачі інформації джерельного тексту, що призвели до викривлення змістової складової джерельного тексту та створення образів та уявлень, відмінних від авторських.

Синтаксичні деформації в тексті перекладу можна вважати системними, оскільки особливий ритм прози С. Жадана, частотні повтори, використання паралельних конструкцій, специфічна пунктуація та побудова речень тощо, що є ознаками його авторського стилю, непросто відтворити та зберегти при перекладі. У цільовому тексті спостерігаємо, що використання синтаксичних конструкцій, відмінних від джерельного тексту, які не завжди зумовлені об'єктивними чинниками – структурними відмінностями обох мов, часто змінює темп розповіді, порушує логічні зв'язки між частинами речень і, відповідно, зображеними подіями, подекуди дає читачу цільового тексту хибне уявлення про ситуацію та внутрішній стан персонажів твору.

До деформацій синтаксичного рівня відносимо зміну порядку слів в реченні, зміну порядку речень в межах абзацу, заміну складних речень – складносурядних чи складнопідрядних – кількома простими реченнями, авторські додавання членів речення чи вставних конструкцій в перекладі, пропуски повторів чи паралельних конструкцій, пунктуацію, відмінну від авторської, тощо. Кожен випадок прийнятого перекладачами рішення щодо використання синтаксичних структур чи конструкцій, відмінних від джерельного тексту, заміни, пропуску чи додавання потребує ретельного аналізу, оскільки не завжди призводить до викривлення змістових елементів в межах тексту, неадекватного відтворення комунікативного наміру автора, ознак художнього образу, створеного в джерельному тексті, а радше може бути обґрунтованим і чи не єдиноможливим в конкретному випадку, тобто йдеться про трансформації. У нашому дослідженні ми розглядаємо лише випадки об'єктивної деформації синтаксичного рівня, що призводять до суб'єктивних деформацій, суттєвих відхилень від художнього завдання автора, викривлення створеного ним художньо-образного світу.

Роман «Інтернат» розповідає про життя шкільного вчителя протягом трьох зимових днів під час війни на Донбасі в 2015 році. Це локальна історія конкретного чоловіка – вчителя Паші, його поведінки, цілей, мотивів, відчуття загубленості в час страшної небезпеки, коли за лічені години може змінитись усе життя, спроба показати війну очима пересічної людини, яка перебуває на лінії фронту. Автор майстерно відтворює ситуацію, передає напругу, емоції та почуття за допомогою не лише лексичних, але й синтаксичних мовних засобів. Розглянемо кілька фрагментів, у перекладі яких виявлено деформації синтаксичного рівня, подекуди в поєднанні з елементами деформацій інших рівнів. Наприклад:

Мав би говорити державною, панікує Паша, державною, місяць тому тут стояла частина звідкись з Житомира, ще сміялися з того, як він ковзав з мови на мову [13].

“He must be speaking some official language”. Some unit from Zhytomyr was stationed here a month back. They were Ukrainian speakers, so they laughed at him for sliding back and forth between languages [14].

У наведеному фрагменті бачимо заміну еліптичного речення повним *Мав би говорити державною – He must be speaking some official language*, що знижує образність оповіді, віддаляє від розмовно-побутового стилю, у якому переважно описані всі роздуми головного героя. Недоцільним вважаємо пропуск повтору *державною, ... державною*, що разом із своєрідними «словами автора» *панікує Паша*, які теж пропущені в перекладі, описують внутрішній стан Паші – паніку, яка його охоплює, і створюють відчуття посилення цього стану. У перекладі це втрачено, таким чином відбулась деформація асоціативно-образної та емотивно-оцінної складових. Додане перекладачами пояснення *They were Ukrainian speakers* могло б бути виправданим з огляду на те, що читач цільового тексту може бути не обізнаний з реаліями мовної ситуації в Україні (протиставлення «звідкись з Житомира» Донбасу), проте, на нашу думку,

це не доречно, оскільки таким чином перекладачі надміру експлікують те, що було закладено автором імпліцитно, порушуючи його творчий задум.

У наступному фрагменті спостерігаємо схожі тенденції:

Паша теж виходить у коридор і криком розганяє клас: додому, кричить, давайте додому, нічого тут стояти [13].

Pasha steps out, too. "Go home, quit standing around." [14].

У перекладі пропущено два випадки повторів *криком розганяє клас ... кричить*, що взагалі вилучене в перекладі, та *додому ... додому*, у перекладі – *Go home*. Такі перекладацькі рішення вважаємо недоцільними, оскільки порушується прагматика цілого твору, знижується ступінь його емотивності. Використання автором численних повторів, паралельних конструкцій, які можуть видаватись надмірними для перекладачів (чи редактора), допомагає описати напругу, у якій перебувають персонажі, швидкість чи миттєвість дій, що здаються безкінечними, тощо. Використання пунктуації прямої мови в цільовому тексті змінює перспективу розповіді з авторської, який разом з читачем ніби спостерігає за тим, що відбувається, на розповідь від самого героя, виводить його на перший план.

Наступний фрагмент ілюструє приклад синтаксичних деформацій, що полягають у зміні типу питання та пропуску паралельних конструкцій:

– *Ви не історію викладаєте?* – прискипливо дивиться на Пашу. – *Ні,* – відповідає Паша, – *не історію* [13].

"Do you teach history?" he scrutinizes Pasha. "Nah," Pasha answers [14].

Заміну питально-заперечного речення на питальне у цільовому тексті вважаємо недоречною, оскільки за такого варіанту перекладу втрачено відчуття підозрливості, недовіри, яким просякнута уся описана ситуація, смисли та настрої джерельного тексту не відтворено. Окрім того, не відображення в перекладі повтору *не історію* у поєднанні зі сленговим *Nah* змінює комунікативний намір автора зобразити втому, роздратування, відчуття майже приреченості головного героя.

Розглянемо ще один фрагмент, у якому спостерігаємо одразу кілька прийомів, що призводять до суттєвих деформацій цільового тексту:

Вони всі бачать, думає він, всі бачать, як мені страшно, який я переляканий, дивляться на мене, ніби я клоун, думає Паша, я і є клоун, нагадує він собі, що я сюди припхався, що я тут забув? [13].

"They can all see," Pasha thinks. "They can all see how scared I am, how freaked out I am. They are looking at me like I'm some sort of clown. Well, I am a clown. Why the hell did I come all the way down here anyway?" [14].

Зауважуємо, що в тексті перекладу немає паралельних конструкцій *думає він, думає Паша,* – *Pasha thinks*, довге складне речення в перекладі розбите на шість окремих речень різних типів, вилучено текстовий фрагмент *нагадує він собі*, використано пунктуацію прямої мови. Усі ці перетворення призвели до зниження темпу розповіді – в джерельному тексті спостерігаємо велику кількість таких довгих речень, які подекуди утворюють цілий абзац, що є ознакою ідіостилу автора. Таким чином автор може тримати читача у постійній напрузі, зануривши у описані події і внутрішній світ персонажів, які перебувають у вирі цих подій. Окрім того, через використаний перекладачами варіант пунктуації, наведений фрагмент цільового тексту не сприймається як внутрішнє мовлення Паші, зникло відчуття хаотичності його думок.

Висновки. Отже, проведений аналіз дає змогу стверджувати, що у художньому перекладі поява перекладацьких деформацій різного рівня є неминучою. Вони можуть бути спричинені об'єктивно-мовними чинниками, скажімо, через мовну асиметрію і в результаті призводити до суб'єктивних деформацій, або ж суб'єктивними рішеннями перекладача в межах обраної стратегії перекладу, результатом чого є зміни формальних характеристик тексту. Для адекватного аналізу перекладацьких перетворень врахування взаємозв'язку об'єктивного та суб'єктивного аспектів перекладу є обов'язковим.

Деформації синтаксичного рівня є особливо частотними у перекладі роману С. Жадана «Інтернат» англійською мовою – “The Orphanage: A Novel”, частково через особливості його ідіостилю. Серед найчастотніших можна виокремити численні пропуски повторів та паралельних конструкцій, пунктуація, відмінна від авторської, зміна порядку речень, зміна порядку членів речення, заміна складних довгих речень кількома простими тощо. Вибір синтаксичних засобів, відмінних від авторських, не завжди доречний, у проаналізованих фрагментах призводив до викривлень комунікативного наміру автора, деформації асоціативно-образної та емотивно-оцінної складових джерельного тексту, зниження темпу розповіді та напруги, давав читачу цільового тексту хибне уявлення про ситуацію та внутрішній світ героїв.

Перспективами подальших досліджень вважаємо аналіз перекладацьких деформацій різних рівнів у перекладах творів сучасних українських авторів англійською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Miller H. J. *Border Crossing, Translating Theory. The Translatability of Cultures: Figurations of the Space Between*. California: Stanford Univ. Press, 1996. P. 207–224.
2. Berman A. *Translation and the Trials of the Foreign*; tr. by L. Venuti. *The Translation Studies Reader*. Devon: Florence Production Ltd., 2004. P. 276–289.
3. Chapman R. *Between Languages and Cultures: Colonial and Postcolonial Readings of Gabrielle Roy*. Canada: McGill-Queen's Univ. Press, 2009. 308 p.
4. Cooper D. L. *Vasilii Zhukovskii as Translator and a Protean Russian Nation. Contexts, Subtexts and Pretexts: Literary Translation in Eastern Europe and Russia*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2011. P. 55–79.
5. Vamenani F., Sadeghi M. An Examination of Berman's Negative Deformation Tendencies on Persian Translation of Tess of the d'Urbervilles Novel. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*. Volume 7, Issue 5, 2018. P. 135–143.
6. Андрієнко Т. П., Фролова І. Є. Стратегії спілкування та стратегії перекладу. Переклад у дослідженнях представників харківської школи: колективна монографія. Кафедра теорії та практики перекладу англ. мови Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Вінниця: Нова Книга, 2013. С. 211–228.
7. Топачевський С. Перекладацька деформація як локальна дискурсивна стратегія. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 136. 2015. С. 117–120.
8. Ребенко М. Ю. Двохаспектна природа перекладацької деформації у художньому перекладі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Випуск 4. С. 215–218.
9. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. К.: Либідь, 2007. 248 с.
10. Карабан В., Ребенко М. Природа перекладацьких деформацій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2007. № 41. С. 27–31.
11. Стахмич Ю. С., Цвеловська В. С. Перекладацькі деформації у художньому перекладі (на матеріалі українського перекладу роману С. Кінга «11/22/63»). *Наукові записки національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 3(71). С. 122–124.
12. Кушнір Л. Зіставний аналіз мовно-змістових деформацій в українському та російському перекладах роману Дж. Р. Р. Толкіна “The Lord of the Rings” за авторством А. Немирової. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2014. № 4 (281). С. 210–216.
13. Жадан С. *Інтернат*. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2017. 336 с.
14. Zhadan, S. *The Orphanage: A Novel*. URL: <https://nook.barnesandnoble.com/products/9780300258158>
15. Das V. K. *A Handbook of Translation Studies*. New Delhi: Atlantic Publishers, 2005. 273 p.
16. Засекін С. В. Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов): автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10. 02.16, Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2020. 36 с.
17. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.
18. Полюжин М. М. Когнітивно-прагматичні механізми іллокутивних моделей мовлення. Проблеми романо-германської філології: зб. наук. праць.. Ужгород: Патент, 2002. С. 9–16.
19. Коптілов В. В. Першотвір і переклад. [Роздуми і спостереження]. К.: Дніпро, 1972. 214 с.
20. Науменко А. М. Типи перекладу і адекватністю *Вісник СумДУ: зб. наук. праць. Серія: Філологічні науки*. Суми: Вид-во СумДУ, 2003. № 4(50). С. 176–183.

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-23>

ВІЙНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH

Качак Т. Б.,

orcid.org/0000-0002-6863-1736

Scopus-Author ID 58117349100

Web of Science ResearcherID: ABB-2004-2021

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти*

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Близнюк Т. О.,

orcid.org/0000-0002-0558-2201

Web of Science ResearcherID: HJZ-4575-2023

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти*

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Аналіз сучасної української літератури для дітей та юнацтва засвідчив, що тема війни – ключова й одна з найактуальніших у виданнях останніх двох років. У статті проаналізовано особливості художньої репрезентації війни у книжках-картинках, оповіданнях, казках і повістях «*Війна, що змінила Рондо*» Романи Романишин та Андрія Лесіва, «*Жовтий метелик*» Олександра Шатохіна, «*Півник. Котик. Шафка*» Олександра Михеда, «*Мої вимушені канікули*» Катерини Єгорушкіної, «*Абрикоси зацвітають уночі*» Ольги Русіної, «*Таємні історії маленьких і великих перемог*» Тані Стус, «*Абетка війни*» Євгена і Соломії Степаненків, «*Півник-переможець*» Зоряни Живки та ін.

Визначено, що орієнтація на певну вікову категорію читачів зумовлює появу типових моделей художньої репрезентації війни: в центрі сюжетного розвитку подій 1) дитина, юний оповідач чи оповідачка, які з дитячої точки зору і крізь призму власних переживань описують свій емоційний стан, події; 2) казкові персонажі, які є впізнаваними, мають умовних прототипів (пес Патрон, Котик, Півник, Шафка) чи постали на онові фольклорних ремінісценцій; 3) війна як руйнівна сила, якій протистоять і яку перемагають позитивні персонажі («*Війна, що змінила Рондо*»).

Маркери війни оприявлено в назвах творів, сюжетах і проблематиці (руйнування, втрата дому, небезпека і смерть, розлука з рідними, травма війни та ін.), образах головних героїв (діти-свідки, жертви війни, образи-символи війни та ін.), жанрово-наративних типах письма (першоособова нарація оповідача-дитини, якій довелося жити в умовах війни; дитяча точка зору й емоційний досвід; сповідальне, щоденникове письмо, автобіографізм), хронотопі, лексиці, мові. Ілюстрації, які візуалізують тексти, побудовані на контрастах, містять кольорові палітри й образи, що символізують дихотомію «добро і зло». Драматизм і трагедія війни в адресованих юним читачам творах, як правило, переходять в оптимістичну візуалізацію перемоги й світлого майбутнього.

Ключові слова: війна, українська дитяча література, сучасна література для дітей та юнацтва, образи-символи війни, маркери війни.

The analysis of contemporary Ukrainian literature for children and youth has shown that the war theme is a key one and among the most relevant topics in the publications in the last two years. The article analyzes the peculiarities of the artistic representation of war in picture books, short stories, fairy tales, and novels «*The War That Changed Rondo*» by Romana Romanyshyn and Andriy Lesiv, «*Yellow Butterfly*» by Oleksandr Shatokhin, «*Rooster, Cat. Cabinet*» by Oleksandr Mykhed, «*My Forced Vacation*» by Kateryna Yehorushkina, «*Apricots bloom at night*» by Olia Rusina, «*Secret stories of small and big victories*» by Tanya Stus, «*The Alphabet of War*» by Yevgen and Solomiya Stepanenko, «*The Victory Rooster*» Zoryana Zhyvka and other.

It was determined that focusing on a certain age category of readers leads to the appearance of typical models of artistic representation of war. In the center of the plot development of events there is: 1) a child, a young narrator, who from a child's point of view and through the prism of one's own experience describes emotional state and events; 2) fairy-tale characters that are recognizable, have conventional prototypes (dog Patron, Cat, Rooster, Cupboard) or appeared on the basis of folklore reminiscences; 3) the war as a destructive force that is opposed and defeated by positive characters («The War That Changed Rondo»).

Markers of war are revealed in: – titles of works, plots and issues (destruction, loss of home, danger and death, separation from relatives, war trauma, etc.), – images of the main characters (child witnesses, war victims, war images-symbols, etc.), – genre-narrative types of writing (first-person narration of the narrator-child who had to live in the conditions of war; children's point of view and emotional experience; confessional, diary writing, autobiography), – chronotope; – vocabulary, language. Illustrations that visualize texts built on contrasts contain color palettes and images that symbolize the dichotomy of «good and evil». The drama and tragedy of war in works addressed to young readers, as a rule, turn into an optimistic visualization of victory and a bright future.

Key words: war, Ukrainian children's literature, contemporary literature for children and youth, war images-symbols, markers of war.

Постановка проблеми. Сучасна українська література для дітей та юнацтва як художньо-естетичний і соціокультурний феномен постає на основі кращих національних літературних традицій на межі руйнування тоталітарного і формування посттоталітарного суспільства. Відлік цього етапу не випадково розпочинається з 1991 року – часу відновлення незалежності України після розпаду Радянського Союзу, який був колонією для багатьох народів і на десятиліття унеможливив вільний розвиток їхніх національних культур.

Сьогодні наша країна знову змушена боротися за свою незалежність, проти окупації, геноциду, який чинить росія. Повномасштабна війна, яку розпочала росія у лютому 2022 року, це не тільки вбивства українців, руйнування міст і сіл, екологічна катастрофа, це також гальмування економічного, культурного розвитку суспільства. Усі події, які зараз переживаємо, дитинство, обпалене війною, – усе знаходить відображення у сучасній дитячій книжці. Війна стала чи не основною темою виданих з 2022 року і адресованих дітям книг-картинок, казок, реалістичних оповідань, пригодницьких, шкільних й детективних повістей. На часі – аналіз та осмислення художньої репрезентації війни у творах для юних читачів з літературознавчої, мовознавчої, психолого-педагогічної й міждисциплінарної точок зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська дитяча література – об'єкт ґрунтовних літературознавчих досліджень У. Баран, Н. Богданець-Білокаленко, М. Варданян, О. Горбонос, Т. Качак, В. Кизилової, Л. Круль, Л. Куцої, Н. Марченко, Л. Овдійчук, О. Слижук та інших науковців. Вони розглядають її з різних точок зору, аналізують тематику, жанрові особливості, функціональний потенціал. Звертають увагу й на книги про війну. Тільки у межах роботи Міжнародної мультидисциплінарної наукової конференції «Дитинство. Література. Культура. Освіта», проведеної у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника у 2023 році, було виголошено десяток доповідей, присвячених цій темі. Серед них варто виокремити дослідження «Ретрансляція героїчного дискурсу в українських дитячих ілюстрованих книжках про війну» Н. Акулової, «Художня інтерпретація теми дитинства під час війни в українській літературі про Голокост» Н. Горбач, «Специфіка автобіографічного нарративу Патрона у повісті З. Живки «Пес Патрон»» Л. Куцої, «Тема війни у сучасній дитячій літературі: типові сюжети чи індивідуальні моделі життєвого досвіду?» Т. Качак та ін. [1].

Літературна рецепція війни, травми у контексті війни, мова війни, жанрова література як спроба автотерапії травми війни – далеко не весь спектр досліджень О. Пухонської, авторки монографії «Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі» [2], багатьох статей, літературознавчих концепцій досліджень цієї теми в літературі для дорослих читачів. Про війну в літературі, адресованій юним, йдеться здебільшого в публіцистичних, матеріалах. Переважають огляди книг про війну [3; 4; 5; 6] та розвідки [7], зорієнтовані на психотерапевтичний й педагогічний аспект посібники та методичні розробки [8]. До наукового дискурсу в цьому

контексті належать праці українських дослідниць Т. Качак і У. Баран, які висвітлюють особливості розкриття теми «діти і війна» у творах письменників ХХ століття [9]; В. Кизилової, яка зосереджує увагу на антимілітарному досвіді осмислення Другої світової війни в творах про і для дітей [10]; Л. Яремко, яка розглядає авторські казки про війну, розміщені на YouTube [11]; Ю. Кулінської, яка досліджує специфіку репрезентації історичного факту в контексті теми «дитина і війна» [12] та ін. Осмислюють тему війни в сучасних українських книгах для дітей польські дослідники М. Светліцкі [13; 14], К. Якубовська-Кравчик та С. Романюк [15].

Мета дослідження. Проаналізувати особливості художньої репрезентації війни сучасними українськими письменниками у творах для дітей та юнацтва; окреслити основні маркери та аспекти розкриття міліарної теми крізь призму вербального (поетика тексту) і візуального (ілюстрації) компонентів дитячої книжки, використовуючи літературознавчий та культурно-історичний підходи.

Виклад основного матеріалу. За останні роки багато книг для дітей присвячено міліарній темі, художньому осмисленню наслідків впливу війни на дитячі долі. Автори намагаються доступною дитині мовою на рівні її сприйняття, з точки зору героя/героїні-ровесників «проговорити» цю тему, дати відповіді на питання, які хвилюють, зняти емоційну напругу й допомогти дитині подолати травми війни. Вони продовжують українську літературну традицію, яку формують адресовані юним твори В. Близнеця, Є. Гуцала, М. Вінграновського, Г. Тютюнника, Г. Пагутяк, В. Рутківського [16, с. 96] та ін. Так само орієнтуються на вікову категорію реципієнтів і вдаються до типової моделі художньої інтерпретації цієї теми: «у центрі сюжетного розвитку подій – дитина-герой; артикулюється проблема втраченого дитинства; превалює дитяча точка зору на світ, що наближає твір до читача-дитини» [9, с. 72].

Маркерами війни в сучасних книгах для дітей виступають назви, проблематика, сюжети й події, герої та оповідачі – свідки подій, лексика й образи-символи, жанрові й нарративні типи (першоособова нарація, щоденникове, сповідальне, часто автобіографічне письмо), хронотоп війни. Драматизм і трагізм війни у цих виданнях майже завжди переростають в оптимістичну візуалізацію перемоги добра над злом, світла над темрявою. Це на вербальному і візуальному рівнях дуже добре ілюструє переказана багатьма мовами і відзначена багатьма літературними преміями книга-картинка «*Війна, що змінила Рондо*» (2016) Романи Романишин та Андрія Лесіва. Війна – ключове слово, яке винесене у назву книжки, формує центральне смислове ядро її змісту. Це адресована широкому колу читачів історія, що розкриває тему війни. Її можна читати і розглядати, над нею можна розмірковувати разом з дітьми. За жанровими ознаками вербальний компонент книги – казка, ключовою ідеєю якої є твердження, що сила в єдності й тільки разом можна здобути перемогу над злом. Самі ж автори в одному інтерв'ю наголошують: «це видання не про конкретну війну, а про те, як загалом сприймати такі події, як боротися з війною, як, зрештою, її перемогти» [17]. Попри те, що у малюнках, образах-символах закладено ідею української культури і реалій (Україна як прототип Рондо, флористична тема у книзі, алюзія до картини Марії Приймаченко «Будь проклята війна! Замість квіток ростуть бомби»), образи героїв є носіями символів інших народів, світової культури, тому книга є універсальною. Ілюстрації підкреслюють контрастність війни і мирного життя, асоціюються з темрявою, руйнуваннями, бомбами, вибухами, міліарною технікою, пораненнями і гармонійним життям, красою міста, дружбою казкових героїв, палітрою яскравих кольорів відповідно.

Візуальною мовою про життя під час війни «говорить» з дітьми «тиха книжка» Олександра Шатохіна «*Жовтий метелик*» (2022). Головна героїня – маленька дівчинка, яка символізує Україну. Вона тікає від жахливого павука, тенета якого більше нагадують колючий дріт концтаборів. Колючий дріт – образ-символ обмежень, страху і несвободи, які несе війна. Барвисті метелики – символ волі, вічності душі, щасливого життя до війни й надії на світле майбутнє. Автор використовує мову алегорій, щоб показати проблеми свободи й обмеження, війни і миру. «Це пронизлива метафорична візуальна розповідь про почуття, які в умовах війни пережива-

ємо ми всі. Книжка про страх і звільнення, про безвихідь і свободу, про самотність і єдність, про загрозу і надію, а також про інші обставини війни є напрочуд сильною візуальною реплікою, що не потребує перекладу. Вона розповідатиме про український досвід далеко за межами України», – переконана В. Вздольська [18].

Художні-деталі, образи-символи незламності українців, які весь світ бачив на фото зі зруйнованої російськими обстрілами Бородянки під Києвом, лягли в основу казки Олександра Михеда «Півник. Котик. Шафка» (2022). Це історія родини – бабусі Лізи, дядька Андрія, онуки Соні, у дім яких прийшла війна. Шафка, зроблена дідусем Петром, в якій зберігаються родинні речі та старі фотографії, Півник – глечик Васильківської майоліки, подарований Лізі на семиріччя, врятований котик – головні герої цієї книжки. Хронотоп зруйнованого дому – показовий маркер війни, втраченого дитинства, якому протистоять Півник, Котик і Шафка, які не просто «вистояли», бережуть рід, а дарують надію на майбутнє.

Щоденникова сповідь, оповідь від імені дитини чи не найкраще дозволяють описати війну так, як її бачать і переживають діти. Таку жанрову форму обирає Катерина Єгорушкіна у повісті «Мої вимушені канікули» (2022). Віра, головна героїня й оповідачка твору, описує життя своєї родини у перші дні повномасштабного вторгнення росії в Україну, перші дні війни. Вона згадує бомбардування, зруйновані будинки, перебування у підвалі й виїзд з небезпечного міста. Як зауважує Н. Марченко, «в основу оповіді поряд із глибокими знаннями в галузі дитячої літератури та дитячої психології авторка поклала власний драматичний досвід перших днів війни, коли разом із дітьми була вимушена покинути рідний дім. Ця справжність пережитого, материнські почуття та спостереження надали текстові тієї неповторної атмосфери, тих дрібних деталей і натяків, які невловимо але чітко означають усе прочитане як “реальність”» [19].

Досвід вимушеної евакуації Єви та її матері, втечі від російських танків, рекет і бомб передає у книзі «Залізницею додому» (2022) Мар’яна Савка. Про вимушене переселення йдеться у «Блакитному записнику» (2023) Галини Ткачук. Тут від імені щоденника Бе-Зе оповідається про Владу, яка разом з мамою поїхала в Польщу. Нова школа, дитяча дружба, любов до рідного – те, що переживають діти, які змушені покинути свою домівку через війну. Оповідь від імені хлопчика, який описує свої відчуття дорогою до безпечного місця – іншої країни, й образ зруйнованого через війну дому формують сюжет книжки-картинки «Дім» (2022) Катерини Тихозорої. Війна очима семирічної дитини показана й у творі Оксани Луцевської «Це тиха ніч, мій астронавте» (2022). Здебільшого ці книги постають на основі автобіографічних елементів, пережитого авторами досвіду втечі від війни, порятунку від бомбардування міст, пошуку безпеки для себе і своїх дітей.

Про дитяче сприйняття воєнних подій й життя родини йдеться в оповіданні Надійки Гербіш «Яблука війни» (2020). Авторка описує життя української родини, яка втікаючи від Першої світової війни, емігрувала Америку. Юна головна героїня намагається знайти своє місце в новому світі, осмислити руйнівний вплив війни на їхню родину. Їй так хотілося втамувати біль батька, який воював, допомогти матері створити родинний затишок і мати відчуття безпеки у новому домі. Ця історія нагадує мільйони історій сучасних родин, які стали біженцями і шукали прихисток в інших країнах, як і родина, описана Надійкою Гербіш в оповіданні «Мене звати Мар’ям» (2017).

Про дітей, які живуть в умовах війни на прифронтових територіях, розповідають у повістях «Абрикоси зацвітають уночі» (2022) Ольга Русіна, «Юна війна» (2022) Світлана Вертола, «Зеро» (2023) Юлія Ілюха. Діти-герої знають про війну не зі сторінок книг. Їхні міста і села постійно обстрілюють, а небезпека всюди. Хлопчик з твору О. Русіної боявся мін і раптового наступу ворога: «Окрім мін, Устим боявся, що росіяни раптово почнуть наступати і їм з мамою, татом і Жменькою доведеться залишити дім, а військовим, – їхні бліндажі та окопи... Устим ніколи не бачив тих, хто ці гранати кидає, і від цього ставало ще страшніше, вони немовби самі падали з неба» [20, с. 11].

Війна змушує спочатку виживати, а потім таки наважитися на переїзд сім'ю Устима, Юну і її батьків, Лілю (Лайлу) і її матір. Це твори про дитячі травми війни, втрати дому і рідних людей, змінені долі, суспільне сприйняття/несприйняття, почуття інакшості. Головні герої не завжди можуть адаптуватися на новому місці, іноді зазнають цькування, їх переслідує відчуття самотності. Через психологізм автори повною мірою передають драматизм життя підлітків, їхню внутрішню трагедію, динаміку самоствердження в нових умовах, зміну ставлення до себе й до тих проблем, які виникають.

Емоції і переживання дітей в умовах війни – у центрі видань «*Діти повітряних тривог*» (2022) Лариси Денисенко, «*Таємні історії маленьких і великих перемог*» (2023) Тані Стус, «*Абетка війни*» (2023) Євгена і Соломії Степаненків. Остання книга цікава тим, що це реальна історія українсько-російської війни, подана у форматі зворушливого листуванням батька-військового та доньки, що чекає його вдома. Це розмова дитини й дорослого про війну та життя. Дівчинка розповідає про свої шкільні будні, розпитує про війну батька, а він правдиво й зрозуміло відповідає їй. Книжка побудована як абетка, де кожна історія розпочинається з певної літери. Наприклад, перша розповідь розпочинається запитанням «А коли закінчиться війна?».

Окремої уваги варті ілюстровані казки й казкові історії для дошкільнят і молодших школярів, в яких використано типову сюжетну модель розповіді: війну розпочинають вороги, а справжні герої рятують свою країну, обороняють землю й народ, перемагають силою, розумом, правдою. Протистояння добра і зла є центральним у таких творах. До цієї групи відносимо «*Казку про Світло*» (2022) Христини Лукашук, казку «*Півник-переможець*» (2022) Зоряни Живки. В останній йдеться про те, як розбійники зі Сходу напали на щасливу країну працюючих і мирних людей, пограбували їх і намагалися захопити. В наплічнику одного з розбишак – вкрадений рушник-оберіг із червоним півником. І цей півник стає для нападників справжнім прокляттям, адже в українській традиції символізує військову хоробрість, є провісником сонця й відродження, символом домашнього затишку. Як вважає В. Вздольська, «ці та інші давні смисли знову актуалізувалися в нашій культурі не в останню чергу завдяки півнику васильківської майоліки, знайденому на руїнах багатопверхівки в Бородянці. Це настільки влучний і місткий образ, що ми ще не раз побачимо його найближчим часом у дитячих книжках» [3].

Хронотоп війни, мотиви боротьби з ворогом та образи мужніх захисників артикульовані у казковій повісті «*Жерар-Партизан*» (2022) Івана Андрусяка. Коли ворожі танки починають наступати на територію села Витівка, Жерар, колишній детектив-морський свин, вирішує стати захисником своєї рідної землі. Разом із своїми звірячими друзями готується до боротьби з ворогом і навіть знешкоджують його техніку. Казка додає віри в перемогу, вчить дружбі та любові до Батьківщини, а мова твору передає лексику, актуалізовану війною.

БТР-и, гради, бомби, міни та інші слова мілітарного лексикону зустрічаємо у книжці-картинці Володимира Чернишенка «*Битва за місто*» (2022), казці Зоряни Живки «*Пес Патрон. Маленька історія про велику мрію*» (2022). Пес Патрон, собака-сапер, який рятує людські життя у російсько-українській війні, національний символ і талісман, став героєм коміксів «*Пес Патрон і Шкарпетковий монстр*» (2023) Юліти Ран. Усі ці твори закінчуються щасливо – перемогою добра і позитивних героїв, які стають на захист своєї країни.

Прототипи «*Героїчних казок*» (2024) Ірини Мацко – воїни ЗСУ – Валерій Залужний, Катерина Поліщук, Дмитро Коцюбайло, Михайло Діанов, Роман Ратушний та інші, які мужньо боронять Україну від ворога чи віддали життя за неї. Поєднуючи ознаки біографічного оповідання і фольклорної казки, авторка знайомить юних читачів із сучасними національними героями.

Іншу групу творів для дітей формують історії, написані на основі реальних подій чи асоціацій з ними. Такою є книжка оповідань «*Клуб врятованих. Непухнасті історії*» (2023) Сашка Дерманського й Тетяни Копитової, в якій йдеться про виживання тварин й людську небайдужість в умовах війни. Історії незламних чотирилапих Киці Монро, Кота-ветерана Доброго,

дворової киці з Маріуполя, кошеняти Перчика, які вчать ніколи не занепадають духом, готові боротися із зайдами і проявляти винахідливість, розповідає Зоряна Биндас у книжці «Котики-патріотики» (2023).

Терапевтичний ефект закладено в основі оповідань Тані Стус із збірки «Темні історії маленьких і великих перемог». Авторка в художній формі, синтезуючи реалістичну й казкову складові розповіді, пояснює дітям питання, що виникають під час війни, психологічно й емоційно підтримує їх. Крізь призму казкового сприйняття розкриває теми втрати дому, переїзду, адаптації, емоційних переживань, агресії, суму за рідними речами, мінної безпеки, сприйняття інвалідності або загибелі воїнів, очікування на перемогу.

У книжках і розмові з дітьми про війну важливо правильно розставити акценти, не травмувати їх. Дуже прикро, що в українських дітей до універсальних дитячих досвідів і проблем, таких як дорослішання, дружба, стосунки з ровесниками і батьками, перехід у нову школу та інших речей, додається ще один досвід – трагічний досвід втрат від війни. Писати про це може і вміє не кожен автор. На жаль, є поодинокі книги, які психологи й фахівці не рекомендують давати дітям. Зокрема, це книга Марії Сердюк, проілюстрована Тетяною Калюжною «*The War: the Children who will Never Get to Read Books*» (2022). Українська психологічна асоціація виступила з листом-рецензією, у якій не рекомендувала її для читання дітям, зокрема українським. 13 історій про дітей, які ніколи більше не зможуть читати книжок, містять надто реалістичні формулювання та жорсткі ілюстрації, які не підходять для дитячої аудиторії.

В розглянутих творах війна є центральною проблемою, але є ті, в яких автори побіжно торкаються її («Мій тато став зіркою» Галини Кирпа, «Марта з вулиці Святого Миколая» Дзвінки Матіяш, «16 весна» Василя Теремка, «І паралельні перетинаються» Сергія Гридіна, «Гімназист і Чорна рука» Андрія Кокотюхи та ін.). Війна – це завжди трагедія. Дуже слушною є думка Н.Марченко: «попри всю свою складність ситуації українські автори не прагнуть глобалізувати війну в дитячій книжці. На відміну від “російського світу” чи колишньої “радянської пропаганди” вони не пропагують героїку як знищення “ворога”, бо насправді на війну потрапляють різні люди, з різних мотивів і війна по-різному впливає на їхні долі. Але завжди це трагедія, що змінює світ назавжди» [21, с. 134].

Висновки. Аналіз сучасної української літератури для дітей та юнацтва засвідчив, що тема війни – ключова й одна з найактуальніших у виданнях останніх двох років. Орієнтація на певну вікову категорію читачів зумовлює появу типових моделей художньої репрезентації війни: в центрі сюжетного розвитку подій – 1) дитина, юний оповідач чи оповідачка, які з дитячої точки зору і крізь призму власних переживань описують свій емоційний стан, події, свідками чи учасниками яких є; 2) казкові персонажі, які є впізнаваними, мають умовних прототипів (образи-символи сучасної війни – пес Патрон, Котик, Півник, Шафка) чи постали на онові фольклорних ремінісценцій («Півник» З. Живки); 3) війна як руйнівна сила, якій протистоять і яку перемагають позитивні персонажі завдяки мужності й сміливості, світлу й духовності, відважності й єдності («Війна, що змінила Рондо»).

Маркери війни в розглянутих творах оприявлені в їхніх назвах, сюжетах і проблематиці (руйнування, втрата дому, небезпека і смерть, розлука з рідними, травма війни та ін.), образах головних героїв (свідки, жертви війни, образи-символи війни та ін.), жанрово-нарративних типах письма (першоособова нарація оповідача-дитини, якій довелося жити в умовах війни; дитяча точка зору й емоційний досвід; сповідальне, щоденникове письмо, автобіографізм), хронотопі, лексиці, мові. Ілюстрації, які візуалізують тексти, побудовані на контрастах, містять кольорові палітри й образи, що символізують дихотомію «добро і зло». Драматизм і трагедія війни в адресованих юним читачам творах, як правило, переходить в оптимістичну візуалізацію перемоги й світлого майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дитинство. Література. Культура. Освіта. Книга абстрактів I Міжнародної мультидисциплінарної наукової конференції (5–7 жовтня 2023 р.). / Ред.: Т. Качак, О. Будник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. 144 с.
2. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі: Монографія. Брустури: Дискурсус, 2022. 288 с.
3. Вздутьська В. Тьотя Суп і півники-герої: огляд найцікавіших книжкових новинок для дітей. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/totia-sup-i-pivnyky-heroi-ohliad-najtsikavishykh-knyzhkovykh-povynok-dlia-ditej/>
4. Книжка заспокоює: що почитати дитині, поки триває війна. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/opinions/knyzhka-zaspoкоюye-shho-pochytaty-dytyni-poky-tryvaye-vijna/>
5. Корольчук М. Говоримо з дітьми про війну: 11 книг для молодших підлітків. <https://learning.ua/blog/202207/hovorymo-z-ditmy-pro-viinu-11-knyh-dlia-molodshykh-pidlitkiv/>
6. Стахів М. Війна. Діти. Література: дитячі книжки та війна в Україні. URL: <https://www.goethe.de/prj/lek/uk/ueb.html>
7. Купріян О. Українська література для дітей: не тільки про війну. *Посестри. Часопис*, 16, 2022. URL: <https://posestry.eu/zhurnal/no-16/statya/ukrainska-literatura-dlya-ditey-ne-tilki-pro-viynu>
8. Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир. Посібник. / Упор. Т. Стус, А. Третяк, М. Артеменко. К. 2023. 150 с.
9. Качак Т.Б., Баран У. С. Діти і війна: художня інтерпретація теми в українській літературі для дітей та юнацтва. *Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва «Література.Діти. Час»*. Вип. VI: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Українська література для і про дітей: історичні здобутки й тенденції розвитку» (11 жовтня 2016 року). Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка», 2016. С. 68–76.
10. Кизилова В. Антимілітарний досвід осмислення подій Другої світової війни в українських художніх творах для і про дітей. *Літературний образ дитинства в часи кризи XX – XXI ст.* / Наук.ред. Катажини Якубовської-Кравчик. Варшава: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021. С. 73 – 84.
11. Яремко Л. «Від темряви до світла»: сучасні українські авторські казки про війну (інтерпретації). *Studia Methodologica*. Тернопіль; Кельце: Гельветика, 2023. Вип. 56. С. 84–92. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2023-56-9>.
12. Кулінська Ю. Історичний факт і література для дітей (на матеріалі прози сучасних письменників: роману О.Захарченко «Вертеп», повісті Г.Кирпи «Мій тато став зіркою», «Казки про Майдан» Х.Лукашук і казки Р.Романишин і А.Лесіва «Війна, що змінила Рондо», «Повернутися з війни» Н.Нагорної та ін.). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, (16), 35–40. <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.16.5>
13. Świetlicki Mateusz. Mój tato został gwiazdą. Tanatos w ukraińskiej książce obrazkowej. *Slavica Wratislaviensia. Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*. 168. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2019. P. 197–206. <https://doi.org/10.19195/0137-1150.168.16>
14. Świetlicki Mateusz. «Oh, What a Waste of Army Dreamers...»: The revolution of Dignity and War in Contemporary Ukrainian Picturebooks. *Filoteknos: children's literature, cultural mediation, anthropology of childhood. Russian and Eastern European war childhood* / Edited by Larissa Rudova and Dorota Michulka. Varia – prepared by Ryszard Waksmund. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski and Oficyna Wydawnicza ATUT. 2018. Vol. 8. P. 119–130.
15. Jakubovska-Kravchuk Katarzyna, Romaniuk Svitlana. Universalizm wojennej tematyki? Problemy przekładu ilustrowanej książki (na przykładzie projektu twórczości maisterni “Agrafka” “Viina, shcho zminyła rondo”). *Mova: klasykne-moderne-postmoderne*. 2019. Vol. 5. P. 84–97.
16. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва поч. XXI ст. К.: Академвидав, 2018. 320 с.
17. Романа Романишин і Андрій Лесів: «Ілюстрації мають розвивати мислення». *Видавництво Старого Лева*. URL: <https://starylev.com.ua/news/romana-romanyshyn-i-andriy-lesiv-ilyustraciyi-mayut-rozvyvaty-myslennya>
18. Вздутьська В. Найважливіші дитячі книжки 2022 року: На що звернути увагу? URL: <https://chytomo.com/najvazhlyvishi-dytiachi-knyzhky-2022-roku-na-shcho-zvernuty-uvahu/>
19. Марченко Н. Катерина Єгорушкіна. Мої вимушені канікули. *Ключ*. URL: <https://chl.kiev.ua/KEY/Books/ShowBook/786>
20. Русіна О. Абрикоси зацвітають уночі. Львів: ВСЛ, 2022. 144 с.
21. Марченко Н. П. Образ героя та усвідомлення іншого у новітній книзі для дітей України. *Historia kluczem do zrozumienia współczesnych relacji międzysąsiedzkich* / redakcja naukowa Tertsy Maresz i Ratarzyna Grysińska-Jarmuła. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2017. S. 122–141.

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-24>**ОБРАЗИ-СИМВОЛИ УКРАЇНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ В МІСТИЧНОМУ
ТРИЛЕРІ С. ПОНОМАРЕНКА «ЧОРНЕ ВЕСІЛЛЯ»****IMAGES-SYMBOLS OF UKRAINIAN MYTHOLOGY
IN S. PONOMARENKO'S MYSTICAL THRILLER
"THE BLACK WEDDING"****Кобилко Н. А.,***orcid.org/0000-0001-8123-4156**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін**Харківського національного університету внутрішніх справ***Гончарук О. М.,***orcid.org/0000-0003-1787-5244**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов**Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті проаналізовано образи-символи української міфології в містичному трилері С. Пономаренка «Чорне весілля». Роман досить цікавий щодо жанрової дефініції, адже в ньому чітко простежуються ознаки трилеру, детективу, горору та фантастики. Містичні події твору пов'язані з хронотопом, адже відбуваються в декількох часових (1715 рік і сучасні дні) та просторових (Велика Тиша й Київ) площинах. Зміщені причинно-наслідкові зв'язки, характерні для трилеру, сприяють нагнітання таємничої атмосфери й підсилюють відчуття страху в реципієнта. Зображуючи мешканців села Велика Тиша, автор акцентує увагу на їхньому архаїчному типі світогляду. Виявлено, що в романі існують два світи – світ людей («свій» простір) і Потойбіччя («чужий» простір) – зі своїми законами та правилами. Містики твору також додають образи, запозичені з української демонології, зокрема мавки, русалки, перелесника, відьми, одмінка. Окремо варто виділити образ Білої Панночки, яка пов'язує минуле й сучасне Великої Тиші. Події роману відбуваються в ніч на Івана Купала, коли міфічні істоти наділялися незвичними силами й могли шкодити людині. Саме тоді відбуваються перші вбивства, виконані як ритуальний обряд. Наші предки вірили, що людина в змозі змінити власну долю за допомогою магії та чародійства.

З'ясовано, що важливим елементом в аналізі образів української демонології є просторовий локус. Так, «свій» простір окреслений селом, домом, а «чужий» – лісом, озером. Своєрідним кордоном між двома світами виступає край (околиця) Великої Тиші, де почувають себе захищеними перехідні напівдемонічні істоти, зокрема відьми та одмінки. Зауважено, що образи, запозичені з української демонології, вміло інтерпретовані автором. С. Пономаренко акцентує увагу на тому, що, попри шкоду, яку потойбічні істоти могли заподіяти людині, вони прагнуть справедливості й покарання винних.

Ключові слова: образ-символ, міфологія, містичний трилер, фольклор, українська демонологія, хронотоп.

The article analyzes the images and symbols of Ukrainian mythology in S. Ponomarenko's mystical thriller "The Black Wedding". The novel is quite interesting in terms of genre definition, because it clearly shows signs of thriller, detective, horror and fantasy. The mystical events of the work are related to the chronotope, because they take place in several temporal (1715 and modern days) and spatial (Velyka Tysha and Kyiv) planes. Displaced cause-and-effect relationships, characteristic of a thriller, contribute to the injection of a mysterious atmosphere and increase the sense of fear in the recipient. Depicting the inhabitants of the village of Velyka Tysha, the author focuses on their archaic worldview. It was revealed that in the novel there are two worlds – the world of people ("own" space) and the Beyond ("someone else's" space) – with their own laws and rules. The mystics of the work also add images borrowed from Ukrainian demonology, in particular, a dryad, a mermaid, a forester, a witch, a substituted child (odminok). It is worth highlighting the image of White Lady, which connects the past and present of Velyka Tysha.

The events of the novel take place on the night of Ivan Kupala, when mythical creatures were endowed with unusual powers and could harm people. That's when the first murders take place, performed as a ritual rite. Our ancestors believed that a person is able to change his own destiny with the help of magic and sorcery.

It was found that an important element in the analysis of the images of Ukrainian demonology is the spatial locus. Thus, "own" space is delineated by a village, a house, and "someone else's" space is defined by a forest, a lake. A kind of border between the two worlds is the edge (surroundings) of Velyka Tysha, where transitory semi-demonic beings, in particular witches and odminoks, feel protected. It is noted that the images borrowed from Ukrainian demonology are skilfully interpreted by the author. S. Ponomarenko focuses on the fact that, despite the harm that otherworldly beings could cause to a person, they strive for justice and punishment of the guilty.

Key words: image-symbol, mythology, mystical thriller, folklore, Ukrainian demonology, chronotope.

Постановка проблеми. У процесі формування стильового розмаїття української літератури значну роль відіграв міфологічний чинник. Досить часто митці вдаються до запозичення сюжетів та образів архаїчних міфів або ж їх авторської інтерпретації. У ХХ столітті активне звернення до міфології було притаманне письменникам химерної прози. У ХХІ столітті роль міфу та архетипу посилюється, автори все частіше звертаються до фольклорних образів-символів, занурюються в народну обрядовість. Як результат, маємо кластер «темної літератури», ознаками якої є химерність, містичність, ірраціональність, таємничість. До популярних, а водночас і специфічних, жанрів сучасної літератури належить трилер. На думку О. Колесник, це «один із небагатьох мистецьких жанрів, які отримали назву [...] від запланованого автором емоційного стану реципієнта, який передбачає приємне напруження, переживання емпатичного "півстраху" та катарсис у розв'язці» [1, с. 221]. Підсилити відчуття страху письменникам допомагає зображення потойбічного світу, наділення персонажів незвичними силами. Наявність містики дає можливість дослідникам виокремити такі романи як окремий різновид трилерів. За визначенням П. Хаботнякової, «містичний трилер – це літературний жанр, в якому головні герої постають проти надприродних сил та явищ, які загрожують власне цим героям, або їхнім близьким, або цілому людству» [2, с. 145]. Український містичний трилер спирається на народну обрядовість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні жанрові різновиди масової літератури є надзвичайно популярними серед читачів, що зумовлює потребу їх ґрунтовного аналізу. Зарубіжний містичний трилер став об'єктом дослідження П. Хаботнякової. В українському літературознавстві категорії містичного в сучасній прозі присвятили свої наукові розвідки Н. Висоцька, О. Вещикова, О. Горбонос, Т. Гребенюк, А. Гурдуз, С. Філоненко та ін. Герменевтичні аспекти детективу та трилеру розглянула О. Колесник. Цінними є праці А. Охріменко, у яких розглянуто структурно-функціональні та морфологічні особливості трилеру, його просторову символіку. Проте поза увагою науковців залишається творчий доробок С. Пономаренка, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є аналіз образів-символів української міфології в містичному трилері С. Пономаренка «Чорне весілля».

Виклад основного матеріалу. Новий роман С. Пономаренка «Чорне весілля», який побачив світ у 2023 році, досить цікавий щодо жанрової дефініції, адже в ньому чітко виокремлюються риси детективу, трилеру, жахів, фантастики. Дійсно, сюжет твору розгортається навколо таємного вбивства дівчини Улити, проте автор фокусує увагу реципієнта не на минулому, а на майбутньому. Причинно-наслідкові зв'язки в романі порушено. З кожною сторінкою в читача зростає напруга й посилюється відчуття страху, що іноді переходить у стан повного заціпеніння. Наявність цих характеристик дає можливість нам зараховувати роман С. Пономаренка «Чорне весілля» до категорії трилерів. Захоплення письменника містикою спостерігається і в інших творах: «Мені подобається хоррор і містика, бо інколи у житті бували такі випадки, які неможливо раціонально пояснити, і, до того ж, трохи адреналіну в кров додати при читанні не зашкодить» [3].

Містичні події роману пов'язані з хронотопом. Дія трилеру «Чорне весілля» відбувається в декількох часових і просторових площинах: 1715 рік і теперішній час (марення та реальність), Велика Тиша і Київ. Основні події твору розгортаються в мальовничому волинському селі. Автор обирає незвичну назву для населеного пункту – Велика Тиша. В Академічному тлумачному словнику подано декілька дефініцій до слова «тиша»: це і відсутність руху, метушні, що супроводжується шумом; і душевний спокій, умиротворення [4]. Проте з перших сторінок роману С. Пономаренко занурює читача в протилежну атмосферу: «Якусь мить ще було чути її жахливі крики болю, та поступово лишилися тільки тріск вогню і звук падіння обгорілих шматків дерева. [...] Раптово відчайдушний жіночий зойк розітнув повітря, і відразу злякано заголосили інші жінки» [5, с. 10]. Зазвичай у трилерах небезпечним середовищем виступає місто. Воно притягує злочинців своєю різноманітністю, можливістю довго залишатися не спійманими. С. Пономаренко дещо зміщує акцент, роблячи село тлом загадкових убивств.

Події роману відбуваються напередодні свята Івана Купала. Наші предки надавали особливого значення цій даті, тому й існувало чимало купальських звичаїв і ритуальних обрядів. Олекса Воропай пише: «З давніх-давен в Україні дівчата та хлопці виходять із села з радісними співами, розкладають вогнища на горі, або десь у лісі поблизу річки, танцюють навколо того вогнища й стрибають через вогонь» [6, с. 116]. Оскільки це свято молоді, то воно супроводжувалося різними забавами. На сторінках твору ми можемо знайти чимало описів язичницьких і слов'янських обрядів, різних легенд і оповідок, народних пісень. Свято Купала уособлювало поєднання двох стихій – води й вогню, чоловічого та жіночого начала. Наші предки вважали, що в цей період народжується літнє сонце, тому під час дійства виконували різні магичні ритуали. Зокрема, у романі С. Пономаренко використовує образ кінського черепа, який, за повір'ям, захищав людину від темної сили, адже в Купальську ніч міфічні істоти наділялися неймовірними властивостями й могли шкодити селянам. Перед святкуванням Олексій і Федір побачили в озері білу фату, яку хлопці розцінили як символ неминучої біди.

Містики роману додають образи, запозичені автором з української демонології, зокрема мавки й русалки, які з'являються вночі на Івана Купала. Цих «заложних» небіжчиків Ю. Буйських відносить до категорії істот людського походження. Мавками вважали високих дівчат із довгим волоссям. «Однак найбільш характерною рисою зовнішності мавок була дірка на місці спини, через яку було видно “мертву утробу” і, відповідно, мертві внутрішні органи чорного або синього кольору» [7, с. 176]. Існувало повір'я, що мавки заманюють і зваблюють чоловіків, випивають їхню життєву енергію, тому зустріч із ними була вкрай небезпечною. У романі образ мавки використаний двічі. Щоб на неї не перетворилася вбита дівчина Улита, проводять ритуал чорного весілля. Батьки не хочуть, щоб донька потрапила до «чужого» світу й весь час блукала, тому просять Олексія стати її чоловіком. Після проведеного ритуалу душа Улити зрештою знаходить спокій, проте хлопець відчуває свою провину за її смерть. На святкуванні Івана Купала Олексій зустрічає справжню мавку: «Світ цих істот лежить поруч з нашим світом. Ці створіння існують незалежно від нашої уяви щодо них. Вони небезпечні для нас, але і ми небезпечні для них, тому вони тримаються в тіні, проявляються в крайньому разі» [5, с. 80–81]. До головного героя мавка приходила спочатку в образі Ганни, кращої подруги Улити. Прикметна особливість дівчини – незвичний колір шкіри із зеленим нальотом, а також відсутність тіні при місячному світлі. А згодом усе частіше у своїх снах і мареннях Олекса бачить покійну Улиту. Обряд чорного весілля не спрацював, і дівчина перетворилася на мавку.

В. Гнатюк пише: «Нявки можуть ссати людину і то не лише жінчину, але й мужчину й дитину. Така людина марніє, а вкінці вмирає» [8, с. 128–129]. На нашу думку, Олексій не може позбутися присутності Улити не лише тому, що став її «нареченим», а й через відчуття причетності до її смерті. Уводячи в роман образ мавки, С. Пономаренко зображує її як істоту, душа якої страждає. Таке життя після смерті перетворюється на тяжку ношу для дівчини. Автор згадує Серединний Інший світ, що знаходиться між світом людей і Потойбіччям. Хоча причина

втручання мавок у життя людей невідома, у творі покійна Улита є ключем до розгадки серії моторошних убивств і пошуку справжнього злочинця.

Досить поширеним образом української нижньої міфології є русалка. Іноді їх ототожнювали з мавками. За народними віруваннями, русалками ставали дівчата, які втопилися під час купання, «се водні красавиці. Вони виходять ночами на береги озер, рік, потоків, голі, в вінках із осоки або галузок, сідають на траву і чешуть коси або виводять танці» [8, с. 129–130]. У романі «Чорне весілля» жителі Великої Тиші вірили, що ці істоти живуть поряд із людьми. Зустріч із ними була небезпечною, адже русалки могли залоскотати чи втопити у водоймі. У ніч на Івана Купала своїми забавами молодь могла спровокувати їхню появу, тому хлопці й дівчата дотримувалися різних пересторог.

У трилері «Чорне весілля» одним із головних персонажів є Біла Панночка. За життя вона була донькою шляхтича Кривицького, який повернувся до свого палацу у Великій Тиші під час Першої світової війни. Коли виявилось, що маєток розграбований, а землі розділені між селянами, пан наказав їх покарати, за що згодом місцеві жителі йому помстилися. Перед смертю шляхтич просив помилування для своєї доньки та її нареченого, проте хтось із селян не дотримав обіцянки. «Але невдовзі знайшли тіло студента, повішеного біля дороги, яка вела на озеро. А ще через кілька днів в озері виплило мертве тіло панянки у весільній сукні. [...] З того часу вважається, що Біла Панночка живе в озері і мстить мешканцям села, коли вони сюди приходять» [5, с. 38]. Особливо небезпечною вона стає в ніч на Івана Купала. Люди вірили в існування Білої Панночки, а дехто навіть чаклував, просячи її допомоги. Наші предки великого значення надавали різним знакам, особливо під час ворожіння. Тому, коли віночки із запаленими свічками почав затягувати вир, молодь вирішила, що то лютує Панночка, сповіщаючи про неминучу біду. У романі вона має багато спільних рис із русалкою.

Крім «заложних» небіжчиків, у творі зустрічаємо перехідних напівдемонічних істот, що «мали людську подобу й жили серед людей, але водночас містили в собі й демонічну природу, стаючи в такий спосіб частиною потойбічного світу» [7, с. 131]. У творі зображено двох відьом – Параску Романиху (1715 рік) та Горпину (наші дні). Достеменно не відомо, чи мали вони вроджені чаклунські здібності чи навчилися магії. Жила стара Романиха на околиці села, майже біля самого лісу. Як відомо, локус лісу належить до «чужого» простору, адже це середовище існування різних міфічних істот. Оскільки відьми були частиною іншосвіту, то й відчували себе в безпеці подальше від звичайних людей. Страх у селян викликав навіть сам зовнішній вигляд: «Старезна жінка зловісно посміхнулася, її великий ніс, наче дзьоб хижого птаха, майже торкнувся губи. Від цього жакливого видовища бідна дівчина, не піднімаючись із підлоги, затряслася ще більше» [5, с. 7]. Попри страх, селяни зверталися до відьом, просячи в них поради не лише в добрих справах. Отже, відьма могла як допомогти, так і нашкодити. Чаклунка бачила те, що для звичайного людського ока було недосяжне. Під страхом смерті наші предки боялися розлютити відьму, тому дуже рідко траплялися випадки непослуху: «Хто переступить цю межу, той за два дні помре в жакливих муках!» [5, с. 9]. Вірячи в існування вищої потойбічної сили, український народ особливого значення надавав магічно-ритуальній функції слова. Перед спаленням відьма проклинає увесь рід пана Кривицького, а його потомки не знаходять спокою в жодному зі світів: «На місці згорілої відьми підносилося постать, наче статуя з панського саду, але не з білого, а з чорного мармуру. У ній відчувалося щось загрозливе, її рука без згорілих пальців була витягнута в напрямку палацу панів-шляхтичів Кривицьких, ніби погрожуючи їм і продовжуючи слати прокльони» [5, с. 10].

Дещо по-іншому С. Пономаренко зображує чаклунку Горпину. Якщо характеризує образ Параски Романихи, автор акцентує увагу на її темній стороні, то відьма Горпина допомагає людям, вона є живою історією села Велика Тиша. Українці поділяли відьом на дві категорії: «природні» та «вчені». Ю. Буйських пише: «“Родимі” відьми вважалися ніби й невинними у своєму гріху, на відміну від відьом учених, якими ставали свідомо. Вірили, що “родима” від-

ьма багато знає, але не шкодить і навіть може допомогти людям. Вона могла заподіяти шкоду й відробити зроблене» [7, с. 138]. Тому, не знаходячи логічного пояснення містичним подіям, головний герой звертається за допомогою до Горпини. У романі ми спостерігаємо міський і сільський тип світогляду, де представники першого повністю заперечують існування міфічних істот, а відповідно не вірять у чаклування та ворожіння, і, навпаки, селяни, які намагалися жити в гармонії з Іншосвітом. Хоча стара відьма й сторонилася людей, її помешкання було наповнене домашнім затишком: «... на стінах багато картин. Незвичайних, вишитих різнобарвними нитками на полотні. Серед них були відомі казкові сюжети, але більшість – зображення букетів квітів і птахів» [5, с. 181]. Українці вірили, що за таку діяльність відьма нестиме покарання – важко помиратиме. Зменшити передсмертні страждання можна було передавши свої знання. Такою ученицею стає онука Горпини Марійка. Вона виступає своєрідним містком у спілкуванні Олекси та чаклунки.

Містичну атмосферу роману створюють не лише жіночі образи української міфології, а й чоловічі. На особливу увагу заслуговує образ Василя, якого селяни вважали одмінком, тобто дитиною «нечистої» сили. Наші предки вірили, що нечистий може викрасти людське немовля, підмінивши на своє. Від такої істоти чекали тільки лиха, тому й не дивно, що першим підозрюваним у вбивстві Улити став саме Василь. Загадковості образу надавав момент народження хлопчика, адже його батько давно помер. Фрося настільки сумувала за чоловіком, що він являється їй в образі перелесника. Ю. Буйських зазначає, що серед міфологічних вірувань українського народу найпоширенішим було, коли вдова тужить за чоловіком, і він прилітає до неї у вигляді вогняного змія [7, с. 159]. Після зустрічей із ним вона марніла й невдовзі помирала. Підтвердженням того, що Василь мав батька з Іншосвіту слугувала загадкова смерть Оверка: «І знову поповзли чутки, що то помста перелесника за те, що похрестили одмінка» [5, с. 26]. Тривалий час селяни сторонилися хлопця, гнали звідусіль, а потім перестали на нього зважати. Зрештою і він обрав життя відлюдника, оселившись на околиці Великої Тиші.

Просторовий локус твору відіграє ключову роль в аналізі міфологічних образів. Край села є уособленням межі між «своїм» і «чужим» простором. О. Тиховська зазначає, що «семантика межі розширилася, її стали сприймати як своєрідне місце переходу між світами – світом людей та світом демонів» [9, с. 191]. У романі на околиці біля лісу живуть відьми та одмінки – істоти, які належать до двох світів. Не знаходячи спокою в якомусь одному, вони почували себе захищеними саме на кордоні, тобто в Серединному світі.

Наші пращури вірили, що за допомогою магії та чародійства людина може змінити свою долю. Стара відьма Горпина нагадала Дмитру майбутнє невдахи, якого чекала смерть від пияцтва. Тому чоловік і вдається до чаклунських обрядів із людським жертвоприношенням. «Тоді він і перетворився на Некроманта. Йому здавалося, що ці ритуали захищали його, завдяки ним він, наче Хома Брут, знаходиться в якомусь чарівному колі, невидимий для правоохоронців та істот Іншого світу» [5, с. 339–340]. Своєрідним оберегом для нього була руна Смерті. У романі використано ще один магичний знак – руну Альгіз, яка «захищає від злих дій, невдач, різних негараздів» [5, с. 231]. Вона уособлювала життя, тому селяни надавали їй сакрального значення, а її зображення тримали у своїх домівках.

Висновки. Отже, особливістю містичного трилеру С. Пономаренка «Чорне весілля» є запозичення та інтерпретація автором образів-символів української міфології. Для підсилення відчуття страху в читача письменник зображує потойбічний світ з його мешканцями, такими як мавка, русалка, Біла Панночка, відьма, перелесник, одмінки. За народними віруваннями українців, зустріч із ними була вкрай небезпечною. Проте в романі «Чорне весілля» Іншосвіт постає лише в мареннях головного героя, а справжню небезпеку несе людина. Прагнення влади та одержимість штовхають Дмитра-Некроманта на жорстокі вбивства, у той час як Мавка допомагає знайти та покарати справжнього злочинця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колесник О.С. Герменевтичні аспекти детективу та трилера (на прикладі британської літературної традиції). Challenges and prospects of the interaction between culture, science and arts in the modern context : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 221–233.
2. Хаботнякова П. Методи лінгвопоетичного аналізу у дослідженні біблійних образів-символів у містичному трилері (на матеріалі творів Френка Перетті). *Південний архів (Збірник наукових праць. Філологічні науки)*. 2018. Вип. LXXIII. С. 144–146.
3. Сергій Пономаренко: Магія допомоги або шкоди прихована в нас самих. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2632/164/92513/>.
4. Словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/s/tysha>.
5. Пономаренко С. Чорне весілля : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 352 с.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Мюнхен : Українське видавництво, 1958. 290 с.
7. Буйських Ю. Жіночі образи української міфології «Колись русалки по землі ходили...». Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 320 с.
8. Гнатюк В. Нариси української міфології / іл. О. Кульчицька; підгот. та опрац. текст, ступ. сл. і прим. Р. Кирчів. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2000. 263 с. : іл.
9. Тиховська О. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект. Ужгород : РІК-У, 2021. 512 с.

УДК 811.133.1: 305-055.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-25>

ЛІНГВАЛЬНІ АСПЕКТИ ЖІНОЧОГО МОВЛЕННЯ
У ФРАНЦУЗЬКОМУ РОМАНІ ДАВІДА ФОЕНКІНОСА
«*VERS LA BEAUTÉ*»

LINGUISTIC ASPECTS OF FEMALE SPEECH IN THE FRENCH
NOVEL BY DAVID FOENKINOS "VERS LA BEAUTÉ"

Ковбанюк М. І.,

orcid.org/0000-0002-0300-8791

кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Скарбек О. Г.,

orcid.org/0000-0002-6613-7654

старший викладач кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Крук З. М.,

orcid.org/0000-0001-5829-4994

асистент кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття розкриває особливості жіночого мовлення на матеріалі французького роману Давіда Фоенкіноса «*Vers la beauté*». Жіночі комунікативні стратегії, стиль, тональність, манера спілкування вибудовуються під впливом низки чинників – від психофізіологічних особливостей до гендерних, соціальних, національних, культурних, професійних, політичних та ін. статусів мовця. Теоретичні засади вивчення жіночого мовлення прищеплюють йому набір характерних ознак, зокрема жінкам приписують пошукову манеру участі та уваги, взаємності між людьми, ввічливість, стилістичну забарвленість, синтаксичну спрощеність, емоційність, непродуктивність сленгових лексем, інтонаційне увиразнення та ін. Такі постулати манери жіночої комунікації не зараховано до сталих, а навпаки до таких, які крізь призму соціальних обставин, виховання та оточення зазнають змін, редукуються або ж не розвиваються у мовленнєвій поведінці. Ізоморфізм жіночого мовлення в романі «*Vers la beauté*» охоплює три етапи: 1) етап надмірної балакучості; 2) етап врівноваження; 3) етап напруження, які формуються під впливом особистісного та соціально-професійного оточення жіночих персонажів впродовж усієї сюжетної лінії. Емфатичність жіночого мовлення увиразнено через лінгвальні маркери структурно-стилістичного характеру, обґрунтовано продуктивність лексичних одиниць. До гендерних аспектів жіночої комунікації у романі зараховано риторичність, питально-спонукальну мету висловлювання, окличність психо-емоційних станів. Чоловіку-автору вдалося зобразити точну палітру емоцій, яку кожна з жіночих персонажів відкриває для читачів впродовж усієї сюжетної лінії роману. Ключовим аспектом змальованої у французькому романі Давіда Фоенкіноса «*Vers la beauté*» жіночої комунікації стає її градаційна еволюція, неодноманітність комунікативної манери, емфатичність, що дало змогу окреслити жіночий комунікативний типаж та спроектувати перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: жіноче мовлення, маркер, гендер, емфатичність.

The article deals with the female speech peculiarities on the basis of the French novel by David Foenkinos «*Vers la beauté*». A number of factors impact on women's communication strategies, style, tone, manner of communication – from psychophysiological features of gender, social, national, cultural, professional, political and other statuses of the speaker. Theoretical foundations of the study of female speech set plenty of characteristics, in particular, women are credited with the attention, a sense of reciprocity between interlocutors, politeness, stylistic coloring, syntactic simplification, emotionality, unproductivity of slang tokens, intonational expressiveness, etc. Such postulates of the female communication are not considered permanent, on the contrary, they may either undergo changes or

be reduced, or not developed in speech behavior through a prism of both social circumstances, upbringing and environment. The isomorphism of female speech in the novel «*Vers la beauté*» covers three main stages: 1) the stage of excessive talkativeness; 2) equilibration stage; 3) the stage of tension, which are formed under the influence of the personal and socio-professional environment of female characters throughout the storyline. Linguistic markers of structural and stylistic nature, the performance of lexical units justify the emphaticity of female speech. The gender aspects of female communication in the novel include art of speaking (rhetoric), the interrogative-motivating purpose of expression, the vocabulary of psycho-emotional states. The male author managed to depict the exact palette of emotions that each of the female characters opens for readers throughout the storyline of the novel. A key aspect of the female communication depicted in David Foenkinos's French novel «*Vers la beauté*» is its gradational evolution, the non-uniformity of communicative manner, emphatic, which made it possible to outline the female communicative type and build prospects for further research.

Key words: female speech, marker, gender, emphatic.

Постановка проблеми. Лінгвальні аспекти реалізації гендерної ідентичності у художньому дискурсі продукують і нині активний інтерес мовознавців до вивчення проблематики як філологічного об'єкта дослідження з метою виокремлення стереотипних уявлень про гендер, процесів їх спрощення чи руйнування, а також з наміром розширити набір характеристик, притаманних гендеру як категорії, що має неабиякий вплив на мову через призму маскулінних і фемінних рис, виражених на фонетичному, лексичному, граматичному та інших мовних рівнях з урахуванням семантико-прагматичних сенсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуально-гендерне поняття «ЖІНКА» як об'єкт дослідження мовознавчих студій відображено у наукових розвідках Ю. Андрущенко, Л. Корневої, І. Морозової, Н. Собецької, Л. Ставицької, З. Шевчук, R. Lakoff, D. Tannen, E. Slembek [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. У художньому дискурсі персонажів наділено унікальними мовними кодами, які репрезентують психологічні та фізіологічні особливості, соціальну, національну, професійну та ін. зумовленості гендеру. Жіноче мовлення охоплює всі сфери зростання та розвитку жіночої особистості, піддається впливу середовища, оточення, позамовних чинників, що якоюсь мірою увиразнює загальноприйняті постулати, або навпаки виокремлює протиріччя, уособлює набір тих характеристик, які руйнують стереотипність фемінного архетипу наділяють його маскулінною комунікативною поведінкою, манерами та стилем спілкування, зумовлюючи злиття гендерних типів, продукуючи домінування фемінного у маскулінному та навпаки. Із позицій гендерної політики базовим чинником, котрий впливає на мовленнєву поведінку людини слугує факт її приналежності до статі – жіночої або чоловічої [4, с. 37]. Комунікативна поведінка жінки формується під впливом гендерних стереотипів, однак відмінності у мовленні дають змогу говорити про фемінний (жіночий) стиль, який не завжди відповідає статі мовця [2, с. 112].

Звернення до стратегій і тактики мовленнєвої поведінки у різних комунікативних ситуаціях стало обґрунтованим та перспективним напрямом вивчення особливостей жіночої мови. Л. Ботіна, досліджуючи гендерні особливості у продукції усної наукової комунікації, підсумовує результатами, які засвідчують, що «мовленнєва активність жінок спрямована передусім, на задоволення таких потреб, як бути корисними для інших та потреби в отриманні нової інформації; для жінок важливішим є прагнення узгодити обговорюване з інтересами партнера зі спілкування (домовитися); жінки люблять розповідати про свої емоційні переживання та сенсаційні новини суспільного й політичного життя; жінки особливо цінують тісний емоційний контакт зі співрозмовниками та близькість особистісних позицій співрозмовників у відповідній ситуації бесіди» [11]. Н. Собецька зауважує факт продуктивної жіночої екстравертності, активності, співчутливості, дбайливості [12] та водночас окреслює притаманні риси та стиль жіночої комунікації, зокрема домінантні показники враховують вербальну вільність та цілісність щодо висловлення почуттів та емоцій, потребу ділитися особистими переживаннями та здатність співпереживати, потребу скоротити дистанцію між учасниками комунікативного

акту. Жінки зорієнтовані не лише на інформацію, але й на «атмосферу спілкування, на інтерактивні, міжособистісні аспекти, на встановлення хороших стосунків, прагнуть до їх зміцнення, знищення соціальних та інших ієрархічних бар'єрів» [5, с. 90]. Лінгвогендерологічні дослідження приписують жіночому мовленні продуктивне послуговування прикметниками та прислівниками [5, с. 90], а також прагнення комунікувати за принципом врахування інтересів співрозмовників у сприятливій атмосфері.

Узагальнено аспекти жіночої невербальної комунікації, до яких умовно віднесено такі кінетичні маркери: *сплеск руками, закривати обличчя руками або іншими предметами, заламувати руки, ходити туди-назад, опустити очі, ставити руки в боки, тупати ніжною та ін.* як посилення емоційної реакції різного конотативного значення [13, с. 118]. З іншого боку, жінкам притаманний пошук прихованого підтексту, інтонація, міміка, мова тіла, ситуативний контекст та деталі оточення, у якому проходить бесіда [2, с. 112]. Гендерні детермінанти жіночої комунікативної поведінки увиразненні низкою характеристик, які охоплюють манери та стиль комунікації, зокрема жінки намагаються заохотити співрозмовника до продовження бесіди, аргументувати єдність позицій, обговорити деталізовано будь-яку проблематику, однак відчують комфорт у вузкому колі серед знайомих та близьких [4, с. 42; 9]. Побуває думка, що якщо ж жінки вдаються до вживання вульгаризмів, табуованої лексики, інвективів та ін., то, як приклад, така поведінка може засвідчувати або її стресовий стан, або невимушеність спілкування та психологічну розкутість [2, с. 110–111].

Мета дослідження полягає у виокремленні та узагальненні лінгвістичних маркерів на позначення емпатичності жіночого мовлення з урахуванням гендерних аспектів на матеріалі художнього фактажу, вибраного з роману французького автора Давіда Фокенкіноса «*Vers la beauté*». Гендерний підхід до вивчення комунікації не ставить за мету розмежувати жіноче та чоловіче мовлення, а навпаки увиразнити чи спростувати набір продуктивних засобів та чинників, які беруть участь у його формуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Низка лінгвальних маркерів забезпечує когнітивне навантаження, що ефективно формує той образ персонажа, який безпрецедентно відповідає типовій гендерній ідентичності, зокрема жіночому типажу, а також дає змогу порушувати стереотипи сприйняття фемінінного гендеру, нав'язувати нове бачення, тренди у манерах поведінки та спілкування. Зауважимо, що сучасні наукові розвідки підтверджують усичення асиметричності між чоловічим та жіночим мовленням та продуктивність рівноправності, попри те гендерна своєрідність зберігається [4, с. 46].

У романі «*Vers la beauté*» автор-чоловік змальовує жіночу стать через призму трьох героїнь різних за віком, соціальним статусом, роллю та місцем у суспільстві, окреслює взаємовідносини між ними, показує як кожна з них у різний спосіб реалізує багатогранність гендерної ідентичності. Жінка Матільда уособлює образ впевненої успішної кар'єристи, мати-одиначки; Каміла – юна талановита студентка, доля якої пронизана важкими випробуваннями, непорозуміннями, відсутністю відчуття надійності та безпеки, надмірною тривогою та відчуттям особистої провини; Ізабель – матір Каміли, яка за професією лікар, однак у манерах якої домінує професійна ідентичність. Зауважимо, що у лінгвістичних студіях обґрунтовано побуває думка про зв'язок мовленнєвої поведінки з соціальною роллю, що впливає та накладає певний відбиток на стратегію і тактику ведення бесіди [4, с. 40; 14, с. 390]. Фемініною ознакою мовлення є прагнення жінок до згоди, навіть якщо вона уявна і разом за нею ховаються глибокі розбіжності [4, с. 42].

Стиль, манера, форма комунікації зазнає впливу позамовних факторів, зокрема «вроджені біологічні особливості, процес соціалізації, нерівномірний розподіл влади у суспільстві, нерозуміння намірів протилежної статі» [15, с. 58]. Ізоморфність тактики жіночого спілкування у романі проходить три базові етапи (див. рис. 1):

1) ЕТАП НАДМІРНОЇ БАЛАКУЧОСТІ: балакучість, якою зустрічає читача кожна з героїнь: *Mathilde finit par réagir, le tutoyant soudain: – Tu vas faire quoi à Lyon? Reprendre ton poste?*

– *Non, pas tout de suite. Je ne peux pas encore. – Alors quoi? Tu peux tout me dire... [16]; Vous avez un rapport avec l'acteur Romain Duris? – C'est mon cousin. – Ah... je l'aime beaucoup. Vous pourrez lui dire, si vous le voyez. Enfin, ce n'est pas très original... [16].*

2) ЕТАП ВРІВНОВАЖЕННЯ: врівноваження, яке кожна з героїнь набуває, коли починає занурюватися у досвід іншого персонажа, зокрема протагоніста: *Je voudrais que tu viennes avec moi, proposa-t-il subitement. – À Lyon? – Oui. Accompagne-moi. – Mais... je ne peux pas partir comme ça... Juste un soir... Tu m'accompagnes, et tureviens demain. J'ai besoin de toi... [16]* (мовлення героїні стає коротшим та увиразнюється збентеженістю).

3) ЕТАП НАПРУЖЕННЯ: напруження, коли жінка-героїня усвідомлює вимір, глибину, значення тієї чи іншої ситуації, коли сама починає проживати її, намагатися вирішити або надати логічності: – *Oui, je sais que tu dois récupérer tes enfants. Je vais m'en sortir. – Vraiment?* (жінка від розгубленості будує питання лише одним словом, щоб впевнитися у словах головного героя, що суперечить балакучості, якою читач зустрічає героїню і супроводжує впродовж роману); *Mathilde prit la main d'Antoine. Il avait raconté sans s'arrêter, dans la voiture stationnée près du cimetière [16]* (жінка слухає мовчки життєву «сповідь» чоловіка).

Усталеним психо-лінгвістичним твердженням є думка про те, що жіноча комунікація емоційна щодо партнера, вирізняється м'якістю, поступливістю, неконфліктністю. Жінкам власноруч асоціативно переключення з теми на тему. Водночас [4, с. 41]. У романі «*Vers la beauté*» жіноча балакучість, емоційна надмірність та цікавість контрастно зіставлена чоловічому мовчанню, зокрема у сцені, де Матільда розпитує Антуана у чому причина його такої різкої зміни роботи, виду діяльності, він обирає промовчати: – *Je me suis permis d'appeler l'ENSBA' avoua Mathilde après un temps. – ... – On m'a confirmé que vous aviez décidé de quitter votre emploi. Du jour au lendemain, comme ça, sans la moindre raison. – ... [16].* Однак, автором руйнується стереотип жіночої балакучості (Див. Рис. 1), таким чином засвідчено результати дослідження, що «чоловіки говорять значно більше, ніж жінки, але останні сприяють такому стану речей» [10, с. 78].

Рис. 1. Етапи жіночого мовлення у романі Давіда Фоенкіноса «*Vers la beauté*»

Жіноче мовлення у романі «*Vers la beauté*» увиразнюємо як емпатичну комунікацію, адже емфаза сприяє емоційно-забарвленому мовленню, дає змогу змалювати шкалу цінностей

мовця. Розділяємо думку щодо спостереження, що саме емпфаза як лінгвістичне явище «формує або модифікує комунікативний смисл речення, забезпечуючи підсилення прагматичного ефекту» [17, с. 57]. На матеріалі фактажу спостерігаємо, що за сюжетом художнього твору автор наділив жінок образністю мови, розтушував прямолінійність, додав стилістичної гри з інтонацією, ввічливістю, зобразив жіночність мовлення цікавою та неодноманітною, протиставляючи його чоловічому – прямому та невиразному: *Mathilde reprimand: «Je lui invite des vies. J'essaye de l'imaginer. Au fond, ça sert sûrement à ça, la photographie. C'est du réel, mais on peut tout inventer»* [16].

Емпфатична виразність жіночого мовлення у романі «*Vers la beauté*» підтверджує гендерні аспекти та досягається такими синтаксично-стилістичними засобами його увиразнення:

а) риторичні запитання, які апелюють до роздумів читача, до змушення ним перейняти ситуацію на власний досвід та ймовірно до пошуку рішення, до роз'яснення та розуміння причинно-наслідкових подій: *Était-il possible d'oublier un tel crime?; Pourrait-elle le supporter?; Aurait-elle dû agir autrement?; Pourquoi s'était-elle habillée de cette manière?* [16], через жіночі роздуми автор апелює до причини випадку, до сумніву як емоційної риси людської реакції на події та ін.;

б) перефрази, яка семантично сприяє експресивності, подекуди іронічності, оцінюванню ситуації та висловленню ставлення до неї: *Bon, je ne vais pas tergiverser. Monsieur Frassieux a demandé votre tête* [16] 'вимагає вашу голову', героїня перефразовує інформацію 'він хоче, щоб ви були звільнені' й таким чином, надаючи їй експресивності, уникає некомфортної прямолінійності;

в) вставні слова та конструкції, які увиразнюють модальні відтінки ставлення мовця, трансформуючи можливості, сумніви, впевненість та інші психо-емоційні стани героїнь: *Et j'ai appelé Louise, bien sûr* (впевненість героїні); *Son mari m'a montré la chambre de l'enfant qu'il n'ont jamais eu. Apparemment, ça a été difficile pour eux* [16] (героїня підкреслює своє розуміння відчуттів інших, хоча немає такого досвіду); *Je ne sais pas. On verra l'année prochaine. Cela me paraît si loin* [16] (сумнів героїні).

Водночас емпфатична вказівка або уточнення тих чи інших відтінків жіночого мовлення досягається лексичними одиницями: а) прикметниками: *Je trouve que vos cours sont formidables. Votre passion est contagieuse. Vous êtes une réelle inspiration pour moi* [16], прикметники *formidables, contagieuse*, зокрема 'заразний', який у контексті речення набуває позитивно-конотативного значення дають змогу жінці увиразнити свої міркування, відчуття та емоції щодо того, що її захоплює у момент мовлення; б) прислівниками: *Sûrement. maintenant que tu me le dis...il y a beaucoup de pudeur entre Sabine et moi* [16] (сумнів, вагання героїні); *Oui, ce serait important pour moi* [16] (жінка-персонаж підкреслює, що ситуація несе в собі особливе значення для неї); в) уживанням пестливої лексики, до якої героїні вдаються, звертаючись до когось, уникаючи назви за іменем, з метою демонстрації тісного емоційного чи суспільного зв'язку: *Elle s'approcha du lit: «Mais ma chérie... tu as là? Qu'est-ce que tu as?»* [16] // *Mais sa mère ne pouvait pas baisser les bras. Ma chérie, j'en prie...dis au docteur ce qui ne va pas ... tu me l'as dit hier... que tu n'étais pas bien* [16] – матір обирає звертання до доньки *ma chérie*, щоб її розрадити, підтримати, продемонструвати турботу, добрі наміри, спроможність та готовність допомогти й пройти шлях здолаття труднощів разом; г) лексемо ввічливого реєстру, котрі у жіночому мовленні репрезентують субмову, дають змогу активізувати особистісну комунікативно-соціальну обізнаність як засіб пом'якшення та нейтралізації конфліктних ситуацій для гармонійного людського спілкування [18, с. 89]: *Tu as un petit copain? Demanda subitement le professeur. – Pardon?* [16] (щоб не відповісти грубо на нетактовне питання вчителя, дівчина вирішила ввічливо перепитати-уточнити); *Je suis là en tout cas, pour toi, pour vous. – Merci pour tout!* [16] (героїня дякує за підтримку); *Pardon, je ne sais pas suis claire* (героїня уникає конфлікту, перепрошуючи у співбесідника, і хвилюючись чи він зрозумів її пояснення); *Pardon de vous faire souffrir, mais*

je ne peux pas faire autrement [16] (жінка-персонаж уникає непорозуміння, виправдовуючи свої вчинки).

Приналежність жінок та чоловіків до різних субкультур частково пояснює лінгвістичне розходження через культурні відмінності, однак жіночність радше є рисою, яка розвивається у процесі діяльності, формується під впливом соціально-емоційного досвіду. У мовленні жінок виокремлено продуктивність перебільшення, пасивної форми, розділових запитань, обмеження відповіді вигуківими формами, запитань з метою підтримки розмови, компліментів, форм оцінки, звертання, подяки й вибачення та ін. [15, с. 57]. У романі «*Vers la beauté*» гендерні ознаки жіночого мовлення виокремлено через призму таких лінгвальних маркерів як: а) експресивно-стилістичну описовість як перевагу над чіткістю й прямолінійністю: *Cette semaine va être intense, et puis ça va se calmer un peu, après. On a battu un record de fréquentation hier. Vous nous portez chance* [16], героїня натякає новому працівнику чоловіку на його доцільність у колективі // *Je ne veux surtout pas abuser de votre temps mais...* [16], героїня натякає чоловіку, що попереду його очікує розмова, однак вдається до вислову ‘*не хочу зловживати вашим часом, але...*’; б) риторичність, яка дає змогу передати жіночі роздуми та переживання з метою кращого розуміння та сприйняття глибини окресленої проблематики, яку вербалізовано в романі: *Pourquoi lui infliger ça? Pourquoi la mettre face à celui qui l’avait tuée? Quelle était la raison de cette saloperie de hasard?* [16]; в) питально-спонукальну мету комунікації: *Tu crois qu’elle m’aurait caché quelque chose?* [16] (героїня задовольняє свою цікавість). Домінування питальних форм дає змогу увиразнити метод запиту інформації, яка потребує відповіді. З такої точки зору «жінки не є нерішучими істотами, а, навпаки, владними та сильними» [15, с. 58]; г) окличність психо-емоційних станів та рис характеру: *Tu ne peux pas me faire ça. C’est dégueulasse. Je n’y crois pas, à ton histoire de roman!* [16] (емоційний стан спротиву, висловлення недовіри); *Mais vous n’êtes pas croyable!* [16] (прояв обурення); *Très bonne idée!* [16] (радість героїні); *Mais qu’est-ce que vous faites? Arrêtez!* [16] (зображення гніву героїні); *Si Camille, c’était vous!* [16] (віддзеркалення впевненості) Інтонаційне підкреслення жіночого мовлення експлікує відтінки внутрішнього емоційного стану або відношення до повідомлення» [15, с. 58].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, обґрунтовані лінгвальні маркери жіночого мовлення у французькому романі Давіда Фоенкіноса «*Vers la beauté*» дають змогу стилістично забарвити, відобразити неодноманітність комунікативної манери, а радше посилити її яскраву емоційність, характер, темперамент та ін. Чоловіку-автору вдалося зобразити точну палітру емоцій, яку кожна з жіночих персонажів відкриває для читачів упродовж усієї сюжетної лінії роману. Удалого акценту набуває тактика ввічливого спілкування та пестлива лексика як гендерні репрезентанти жіночого мовлення. Ключовим аспектом змальованої у романі жіночої комунікації стає її градаційна еволюція – від говіркої до мовчазної жінки з відтінками прояву раціональності, мудрості, розсудливості, поміркованості щодо особистої участі у тих чи інших життєвих ситуаціях. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у продовженні роботи над комунікативними особливостями та аналізом мовленнєвих репрезентантів за сюжетом аналізовано французького роману.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрущенко Ю. Концепт «жінка» у вимірах сучасних гуманітарних наук. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2014. № 1107. Вип. 70. С. 54–59.
2. Корнева Л. Гендерний аспект комунікації. *Філологічні науки*. 2013. Вип. 13. С. 106–113.
3. Морозова І. Б., Єршова К. І. Лінгвальні засоби вираження емотивності в жіночому романі. *Мова*. 2019. № 31. С. 20–26.
4. Морозова І. Б., Репушевська І. І. Еволюція жіночого мовлення крізь призму гендеру : колект. Монографія. Інноваційна траєкторія розвитку сучасної філологічної науки в Україні та країнах ЄС. Cuiavian University in Wloclawek, 2021. С. 32–48.

5. Собецька Н.В. Лінгвокультурна репрезентація гендеру. *Наукові записки міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Вип. 34. С. 87–91.
6. Ставицька Л. О. Гендер : мова, свідомість, комунікація. Київ : КММ, 2015. 440 с.
7. Шевчук З. *Вербалізація мовного портрета жінки (на матеріалі сучасної української жіночої прози)* : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2017. 257 с.
8. Lakoff R. *Language and Woman's Place*. New York, 1975. 382 p.
9. Tannen D. *You just don't understand: Women and men in conversation*. New York : William Morrow & Co., 1990. 330 p.
10. Slembek E. Modes de communication spécifiquement féminins ou masculins. *Nature, langue, discours*. 2021. p. 65–78.
11. Ботіна Л.Й. Дослідження гендерних особливостей мовленнєвої комунікацій у науковому співтоваристві (гендерний аспект). *Вісник психології і педагогіки*. 2013. Вип. 9. URL: www.psyh.kiev.ua/ Ботіна_Л._Й._Дослідження_особливостей_мовленнєвої_комунікації_у_науковому_співтоваристві_(гендерний_аспект)
12. Пчелінцева О. Е. Комунікативна поведінка людини: гендерний аспект. *Гендер: Реалії та перспективи в українському суспільстві* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 11-13 груд. 2003р.). Київ, 2003. С. 218–222.
13. Осіпова Т. Ф. Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 7. С. 109–120.
14. Houdebine-Gravaud A-M. Des femmes dans la langue et les discours. *Annales de Normandie*. 1995. p. 385–398.
15. Корнелаєва Є.В. Роль гендеру в мовленнєвому спілкуванні. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 6. С. 54–59.
16. Foenkinos D. *Vers la beauté*. Paris: Gallimard, 2018. 221 p.
17. Валько О. В. Емфаза як категорія комунікативної структури речення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2016. Вип. 62. С. 56–58.
18. Серебрякова В. В. Ввічливість як соціокультурний і мовний феномен. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 39 Т. 2. С. 86–89. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.39.2.22>
19. Coates J. *Women, Men and Language: a sociolinguistic account of gender differences in language*. 3rd ed. Pearson Education Limited, 2004. 260 p.
20. Lorber J. and Farrell S. A. *The Social Construction of Gender*. Newbury Park (CA): Sage, 1991. 374 p.

УДК 811.162.2:81'366

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-26>

НОВИЙ ЛЕКСИКОН ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОЗМІНИ

NEW LEXICON OF THE PERIOD OF FULL-SCALE RUSSIAN- UKRAINIAN WAR: LEXICAL-SEMANTIC DERIVATION AND FEATURES OF WORD FORMATION

Ковтюх С. Л.,

orcid.org/0000-0001-8549-8458

кандидат філологічних наук, професор,

професор кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

У статті проаналізовано частину великого пласту нових слів української мови – як апелятивів, так і онімів, переважна більшість яких утворена в період повномасштабної російсько-української війни з використанням наявних у питомому словникові лексичних одиниць унаслідок переосмислення їхньої семантики. Досліджено алгоритм дериваційного процесу та словозмінні особливості (останні на засадах морфологічної парадигматики) переважно воєнно-політичних словотвірних інновацій, а також новотворів-пропріативів на позначення населених пунктів на теренах України та внутрішніх міських, селищних або сільських об'єктів, що з'явилися внаслідок перейменовувальних процесів 2022–2024 років.

З'ясовано, що нові похідні одиниці в межах лексико-семантичного способу утворено внаслідок онімізації, трансонімізації, апелятивації (останню засвідчено спорадично). Найчастіше при цьому бувають задіяні дериваційно-семантичні механізми метафоризації чи метонімізації. У мовознавстві активно послуговуються запропонованим Л. Гуссенсом 1990 року поняттям «метафтонімія», яке кваліфікують як концептуальну взаємодію між метафорою та метонімією. Пропонуємо новий термін «метафтонімізація» для позначення синкретизму дериваційних процесів метафоризації та метонімізації, тобто у випадках переосмислення лексичних значень лексико-семантичних варіантів, набуття ними нової семантики внаслідок одночасного перенесення і за подібністю, і за суміжністю без використання додаткових словотвірних засобів.

У процесі семантичної деривації зазнає змін як лексичне значення слова, так і його словозмінна парадигма. При цьому іменники з повною парадигмою можуть переходити до розряду субстантивів, які вживають тільки або переважно в множині, рідше – тільки в однині. Іменник, який відмінювався лише в однині, може трансформуватися в лексему, яку формально використовують у формах множини, хоч потенційно вона може мати повну словозмінну парадигму. Зафіксовано також перехід іменника *singularia tantum* у лексичну одиницю, що відмінюється в однині та множині.

Крім цього, засвідчено випадки синтаксично-позиційної невідмінюваності, коли переважно відіменникові (часто відантропонімні) назви вулиць, провулків, площ, проспектів тощо у формі родового відмінка однини, рідше множини функціонують як застигли словоформи генітива навіть у разі редукції родової апелятивної назви.

Ключові слова: апелятивація, лексико-семантичний спосіб, метонімізація, метафоризація, метафтонімізація, морфологічна парадигматика, онімізація, повна / неповна парадигма, словозміна, трансонімізація.

The article analyzes part of a large stratum of new words of the Ukrainian language – both appellatives and onyms, the vast majority of which were formed during the full-scale Russian-Ukrainian war using lexical units available in the specific dictionary as a result of rethinking their semantics. The algorithm of derivation process and word-changing features (the latter on the basis of morphological paradigmatics) of mainly military-political word-forming innovations, as well as new-creation-propriatives for designating settlements on the territory of Ukraine and internal urban, settlement or rural objects that appeared as a result of the renaming processes of 2022–2024 are investigated.

It was found that new derivative units within the lexical-semantic method are formed due to onimization, transonymization, appellation (the latter is witnessed sporadically). Most often, derivational-semantic mechanisms

of metaphorization or metonymization are involved. Linguistics actively uses the concept of "metaphthonymy" proposed by L. Hussens in 1990, which is qualified as a conceptual interaction between metaphor and metonymy. We propose a new term "metaftonymization" to refer to the syncretism of derivational processes of metaphorization and metonymization, that is, in cases of reconsidering the lexical meanings of lexical-semantic variants, their acquisition of new semantics due to simultaneous transfer both in similarity and in adjacency without the use of additional word-forming means.

In the process of semantic derivation, both the lexical meaning of the word and its word-changing paradigm undergo changes. In this case, nouns with a full paradigm can move to the category of substantives used only or mainly in the plural, less often – only in the singular. A noun that was conjugated only in singular can be transformed into a lexeme that is formally used in plural forms, although potentially it can have a complete word-changing paradigm. There are cases of the noun singularia tantum passing into a lexical unit that is conjugated in the singular and plural.

In addition, cases of syntactic-positional invariability have been witnessed, when the names of streets, alleys, squares, avenues, etc. in the form of a generic case of singular are predominant, less often the sets function as invariable word forms of the genitive even in the case of reduction of the generic appellative name.

Key words: appellation, lexical-semantic method, metonymization, metaphorization, metaphonymy, morphological paradigmatics, onimization, full/incomplete paradigm, word change, transonymization.

Постановка проблеми. Відомий дериватолог І. І. Ковалик у праці «Вчення про словотвір» писав: «Зв'язок мови з історією народу як носієм даної мови виявляється по-різному... Історія народу найбільш яскраво відображена в лексиці... Словотворча будова мови зв'язана з історією народу не безпосередньо, а через історичні зміни лексичного складу мови. Іншими словами, розвиток людства покликає до життя все нові й нові слова, необхідні для порозуміння між членами даного суспільства в усіх галузях діяльності людини, в усіх сферах її роботи. Тим самим постійний розвиток суспільства обумовлює і процеси творення нових слів, тобто процеси словотворення. На цьому припиняється безпосередній вплив історії народу на мову, він аж ніяк не розповсюджується на здійснення тих чи інших процесів словотвору». Словотвірна «будова новоутворених слів не обумовлюється безпосередньо історією народу, а внутрішніми законами даної мови» [1, с. 167–168].

Повномасштабна російсько-українська війна, яка почалася 24 лютого 2022 року, спричинила появу цілого пласту нових слів – як апелятивів, так і онімів, значна частина яких утворена з використанням наявних у мові лексичних одиниць унаслідок переосмислення їхньої семантики й так чи так репрезентує переважно воєнно-політичні інновації. Унаслідок перейменувань процесів 2022–2024 років з'явився значний репертуар пропріативів на позначення населених пунктів на території України та внутрішніх міських, селищних або сільських об'єктів. Усі групи вищевказаних новотворів варто скрупульозно вивчити з особливою увагою до алгоритму дериваційного процесу та змін у сфері морфологічної парадигматики. У цьому полягає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці наукових розвідок 2022–2024 років, авторами яких є О. О. Белей, Г. Л. Вусик, Н. В. Павлик, С. П. Гриценко, Ю. І. Шевчук, Т. Д. Кремінь, І. І. Шахновська, Л. Т. Загородна, О. О. Бойко, В. О. Васютинський, П. П. Горностай, І. Г. Губеладзе, Л. А. Найдьонова, М. М. Слюсаревський, С. Л. Чуніхіна, М. О. Жулінська, О. Р. Круглій, А. М. Гладченко, О. С. Комарова, І. М. Голопич, В. А. Перцева та інші, оприлюднено лексико-семантичні та стилістично-функціональні параметри воєнних чи суміжних із ними неологізмів, пов'язаних із повномасштабним вторгненням військ РФ на територію України. Окремі публікації останніх трьох років Ю. В. Теглівець, О. В. Ковтун, О. М. Белих, Г. П. Городиловської, І. М. Демешко, Т. В. Кулікової, Л. В. Крупіної, Ю. В. Малюк та інших присвячено словотвірним аспектам новітнього лексикону. При цьому не засвідчено наукових розвідок про специфіку відмінювання інноваційних дериватем.

Мета дослідження – проаналізувати новітні апелятиви та оніми, утворені на ґрунті української мови лексико-семантичним способом, визначити дериваційний різновид у межах зазна-

ченого способу, крім того, охарактеризувати специфіку словозміни означених лексичних одиниць на засадах морфологічної парадигматики.

Виклад основного матеріалу. Способи словотворення у вітчизняному мовознавстві досліджували Л. А. Булаховський, І. І. Ковалик, В. О. Горпинич, Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенська, П. І. Білоусенко, Є. А. Карпіловська, Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо, А. М. Нелюба, З. О. Валюх, Л. П. Кислюк та інші.

Порівняно з особливостями творення апелятивної лексики пропріативи різних класів і підкласів характеризуються специфічними дериваційними рисами. Такий висновок підтверджують дослідження багатьох українських лінгвістів: В. О. Горпинича, І. М. Железняк, А. П. Корепанової, Ю. К. Редька, П. П. Чучки, Д. Г. Бучка, В. В. Лучика, М. І. Сюська, С. Є. Панцьо, М. М. Торчинського, О. О. Белея, О. В. Петрової, О. Л. Кирилюк, Н. М. Павликівської та інших.

Переважна більшість мовознавців виокремлювала серед способів деривації дві великі групи: морфологічні та неморфологічні. Дослідниця М. Я. Плющ зазначала: «Морфологічні способи словотвору поділяють на афіксальні, основоскладання та аббревіацію» [2, с. 28]. До неморфологічних традиційно зараховували морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний та лексико-семантичний [2, с. 32–34]. Терміни «морфологічні» та «неморфологічні» в такому значенні некоректні мінімум із 60-х років ХХ століття, коли словотвір став окремою галуззю мовознавства. Виникало протиріччя й між назвою «неморфологічні способи» як гіперонімом та терміном-гіпонімом «морфолого-синтаксичний спосіб». В. О. Горпинич слушно зауважував, що коли «дериватологія вийшла з-під опіки морфології, зникло наукове підґрунтя для поділу словотвірних способів на морфологічні і неморфологічні» [3, с. 114]. А. М. Нелюба запропонував іменувати способи словотворення в межах колишніх морфологічних афіксальними і безафіксальними [4, с. 124], хоч і вказані терміни не бездоганні. Дослідниці Л. О. Вакарюк і С. Є. Панцьо, здійснюючи подібний поділ, другу групу називали «безафіксні» («безсуфіксний (нуль-суфіксальний), складання та аббревіація»), при цьому виокремлювали «змішані способи творення складних слів... у поєднанні з афіксацією – матеріально вираженими і нульовими суфіксами, зрідка префіксами» [5, с. 152, 160]. С. С. Пономаренко для типів дериваційних способів послуговується термінами морфемні і неморфемні, для перших використовує дихотомію: афіксальні та складання, а вже афіксальні розмежовує на чисті (прості) та комбіновані [6, с. 171–172].

Щодо лексико-семантичної деривації, то, oprіч повного визнання як окремого способу словотворення, існують полярні погляди деяких мовознавців: від повного заперечення семантичного способу як різновиду дериваційного процесу й віднесення таких явищ до сфери лексикології до думки, наприклад, В. В. Мартинова про те, що лексико-семантична деривація поширена на всю словотвірну систему мови [7, с. 58].

Значну частину новотворів періоду повномасштабної російсько-української війни утворено лексико-семантичним способом, або семантичним, який О. О. Селіванова кваліфікує «як переосмислення значення слова без зміни морфемного складу шляхом метонімізації, метафоризації, семантичної конденсації» [8, с. 329]. Залежно від того, чи в разі зміни лексичного значення змінюється належність до лексико-семантичної категорії власних або загальних назв виокремлюють апелятивацію, онімізацію та трансонімізацію. Причому апелятивація (як і використання однієї загальної назви для номінації іншої) має стосунок до появи конгломерату загальних назв. Унаслідок дії онімізації та трансонімізації в мові утворюють пропріативи різних класів і підкласів. Слушне зауваження висловлював І. І. Ковалик про те, що в результаті дії лексико-семантичного способу деривації в мові з'являється похідна лексична одиниця не тільки «з новими семантичними», а й «граматичними ознаками» [1, с. 207].

Наприклад, низка апелятивів стала твірними словами для інших загальних назв: *бандерівець*, *бандерівка*, *бандерівці* – первісне значення – «члени військово-політичних формувань контр-ольованої ОУН(р) Української повстанської армії у Західній Україні в 40–50-х роках ХХ ст. на

чолі зі С. Бандерою» [9] спочатку розширилося до такого: «прихильники національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. у Західній Україні» [9], а з 2014 року, з початку російсько-української війни (навіть раніше), ці лексеми, особливо множинна форма, стали частотним маркером російської пропаганди. Щоб виправдати незаконне вторгнення рф на територію суверенної держави України було використано російською пропагандою в координатах інформаційної війни міфічний оксюморонний образ «фашистів-бандерівців», або «нацистів-бандерівців». Первісно негативна конотація для росіян стосувалася іменника, що вживався переважно у формі множини й позначав народжених у темниках рашистських пропагандистів та їхній хворобливій уяві учасників буцімто військових формувань на Заході України у ХХІ столітті (сюди ж зараховували й майданівців славнозвісного «Правого сектору»), які є спадкоємцями легендарних членів ОУН–УПА 40–60-х років та сповідують створені ще совітськими ідеологами нібито нацистсько-фашистські ідеї С. Бандери, який начебто співпрацював із гітлерівцями. Таке путінське кліше було створене з метою розсварити, налаштувати вороже Схід і Захід України. Проте сталося не так, як гадалося. За 8 років збройного протистояння українців військам російської федерації та сепаратистам більшість громадян нашої держави ретельно вивчила історію, зрозуміла правдиву роль С. Бандери та учасників ОУН–УПА, які стали героями для всієї соборної країни. Ще до повномасштабного вторгнення рф, а особливо після 24 лютого 2022 року в загальному українському словникові лексеми *бандерівець*, *бандерівка*, *бандерівці* набули позитивної конотації й позначають усіх жителів материкової України та численних її діаспор у світі (незалежно від етнічного походження, території проживання, віку, освіти і т. ін.), які ідентифікують себе зі щирими українцями та мають історично сформовану адаптивно-еволюційну систему характеристик та особливостей, що ґрунтується на українськості – прагненні до волі, незалежності, соборності своєї держави, готовності боротися за це із зовнішніми та внутрішніми ворогами. Нині для пропаганди рф *бандерівці* – усі жителі нашої держави від малого до великого, усі прибічники та захисники незалежності України. У сучасній українській мові лексеми *бандерівець*, *бандерівка*, *бандерівці* з периферії лінгвістичної системи, з пасивного запасу перейшли до активного вжитку, набули нового лексичного значення внаслідок метафоризації (подібності) та синекдохізації (переходу семантики з порівняно обмеженої кількості осіб на великий загал), варто, на нашу думку, твердити про синкретизм у межах лексико-семантичного способу деривації. Відбулася реактуалізація цих історизмів, які з граматичного погляду функціонують як іменник-маскулізм, іменник-фемінітив (обидва з повною словозмінною парадигмою) та іменник *pluralia tantum*.

Субстантив *око* – у прямому значенні «орган зору в людини, усіх хребетних і деяких безхребетних тварин» [9] – нині, уживаючись у формі множини *оці*, має нову семантику: прилад нічного бачення. Це відбулося внаслідок метафоризації – перенесення за подібністю функцій та за схожістю форми предмета. Подібно лексема *педаль* із первісною повною парадигмою та значенням «важіль керування в машинах, механізмах і т. ін., на який натискають ногою» [9] у формі множини *педали* завдяки метафоризації (подібність зовнішнього вигляду та функцій) трансформувалася в інтержаргонне слово зі значенням: будь-яке «взуття» [10, с. 201]. Зараз лексема звузила семантику й характеризується як взуття для військових. Обидва іменники з новим значенням функціонують як слова *pluralia tantum*.

Лексичні одиниці на позначення овочів під час війни почали використовувати для назв боєприпасів за подібністю зовнішнього вигляду (метафоричність): *огірки* (для ПТРК – протитанкового ракетного комплексу), *кабачкі* (для РПГ – ручного протитанкового гранатомета) та *моркви* (для СПГ – станкового протитанкового гранатомета), подібно – *поросята* (снаряди до мінометів). Можливо, певний час до широкого оприлюднення нової семантики в інтернеті такими словами послуговувалися як військовими професіоналізмами з метою засекретити інформацію. Усі вказані іменники з новим значенням уживають лише в множині, хоч потенційно можуть використовувати і в однині (таких текстів не зафіксовано). Іменник *морква* в

прямому значенні має тільки словоформи однини, тобто неповну парадигму, у «Граматичному словнику української літературної мови» зазначено, що відмінюється, як назва неістоти за взірцем І О із заголовним словом *кóбза* з нерухомим наголосом в однині та множині [11, с. 10, 694]. Тому в значенні боєприпасів лексема *мóркви* має наголос на першому складі.

На нашу думку, варто докладніше описати дериваційний алгоритм утворення мовної одиниці *бавóвна*, про яку не писав хіба що ледачий. Г. П. Городилівська вважає, що «від другого значення на основі функційної та зовнішньої схожості (колір, тактильні характеристики) утворилося четверте значення – «основа пороху для вогнепальної зброї». У модифікованій семемі актуалізована ядерна сема-мотиватор «вибухова речовина», котра закріпилася в новій метафорі для означення «вибуху в Росії» [12, с. 57], тобто метафоричне перенесення за зовнішньою подібністю. Відповідно до матеріалів, викладених на інтернет-сторінці української Вікіпедії, ще в кінці 2010-х років у російських урядових темниках журналістам було заборонено вживати слова *вiбух*, *вiбухи* в історіях про численні аварії з газом (за це передбачені були навіть штрафи) і треба було замінювати такі лексичні одиниці російськими словоформами *хлопóк*, *хлопки* (українською *ляск*, *ляскит*, *сплéск*, *бáхкіт*), щоб зменшити рівень трагедійності інформації. Після повномасштабного вторгнення *хлопáми* почали називати вибухи на ворожих військових об'єктах на території рф чи захоплених нею українських землях. 25 квітня 2022 року російські джерела повідомили про вибухи в Брянську у військовій частині та на нафтобазі за допомогою недолугого пропагандистського евфемізму *хлопóк* (часи змінилися, а кремлівські темники – ні). На телеграм-ресурсі «Оперативний ЗСУ» цю інформацію українською подали зі словом *бавóвна* замість *хлопóк*, бо переклали за допомогою інтернету (перевірте самі: мережеві автоматичні перекладачі не розрізняють омографів, навіть із поставленим наголосом до російського *хлопóк* пропонують український відповідник *бавóвна*). Це повідомлення швидко поширили на багатьох пропагандистських інтернет-сторінках, зокрема російських, уже зі словом *бавовна* [13]. Оперативно, цього ж дня, 25 квітня 2022 року, на сторінці з нікнеймом Мурзік Васильович скриншот з уривком – «*За словами жителів, перед початком пожежі чулася потужна бавовна*» – був поданий із промовистим іронічно-саркастичним філологічним коментарем, який указував на недолугість інтернетного перекладання з російської українською мовою, за яким українські патріоти миттєво вираховували ворожих російських ботів: «*Підлога країни чула цю потужну бавовну! Немає більше сечі, терпіти ці борошна!*» [14]. Після цього народився потужний інтернет-мем і нове слово *бавóвна* – тепер уже український військовий евфемізм, атмосферно-яскравий символ інформаційної війни з нашого боку.

Словотвірний алгоритм: російська семема *хлопóк* → *хлопок* (омографи на ґрунті російської мови; запропонований некоректний відповідник через нерозрізнення орфографічних омонімів автоматичними мережевими перекладачами) → *бавóвна* (українська лексема зі значенням «насіння з довгими пухнастими одноклітинними волосками, плоди бавовнику, розміщені в коробочку», яке, на нашу думку, варто подати між 1-м «рослина родини мальвових з насінням, укритим пухнастим волокном, з якого виробляють пряжу» і 2-м «волокно бавовни, з якого виробляють пряжу» [9]; унаслідок унікальної омографічної кальки через запозичення з російської мови як окремий спосіб деривації) → *бавóвна* (набуття нового евфемістичного значення з іронічно-саркастичною конотацією «вибухи на території російської федерації та тимчасово окупованих теренах України, зокрема в Криму та на Кримському мосту» завдяки лексико-семантичному способу словотворення). Такий лінгвістично-пропагандистський казус постфактум було доповнено новими алюзіями, символами, смислами: по-перше, зовнішньою подібністю вибухів до плоду бавовнику; по-друге, зв'язок нової семантики із 4-м значенням «основа пороху для вогнепальної зброї», розміщеним у «Великому тлумачному словникові сучасної української мови» (2005) [15, с. 51], цю дефініцію підтверджує інформація з «Великої української енциклопедії»: «У процесі заводського перероблення волокна відділяють від насіння й поділяють за довжиною: з довгого (20–55 мм) виготовляють тканини, з

коротшого (так званого лінту) – неткану бавовну на потреби хімічної промисловості, де їх застосовують як сировину для штучних волокон та ниток, плівок, лаків, пластичних мас, **вибухових речовин** (виділення наше – С. К.) тощо» [16]; по-третє, зовнішня схожість плодів бавовнику в коробочках та бавовни як сировини з нітроцелюлозою (тринітроцелюлоза, піроксилін, нітроклітковина) (до цього її частіше за виглядом порівнювали з ватою), яку використовують у виробництві бездимного порошу, а ще нітроцелюлозою добре пластифікувати інші вибухові речовини; по-четверте, одним зі складників тринітроцелюлози є вата, виготовлена з бавовни (уважаємо перераховані аспекти вторинною метафоричністю). Тобто лексична одиниця *бавовна* в значенні «вибухи» з'явилася в українському новітньому лексиконі завдяки дериваційному синкретизму: омографічність + запозичення з іншої мови + лексико-семантичний спосіб із секундарною метафоричністю за зовнішнім виглядом, почасти функціями. Прикметно, що словенською *бавовна* – *bombaž*, латинською – *bombacio*. У романі «На західному фронті без змін» Е. М. Ремарка, перекладеного українською 1930 року Ж. Бургардт, останній компонент німецького фразеологізму *Kattun kriegen* «отримати бавовну» означає «важкий обстріл», це пов'язано з тим, що у виробництві вибухових речовин застосовують нітроцелюлозу, яка, як зазначено вище, ззовні схожа на бавовну-сирець [13]. Прикметно, що від твірного слова *бавовна* з'явилося похідне *бавовнятко* внаслідок суфіксального способу з використанням зменшено-пестливого словотворчого форманта, що вказує на малі предмети або на невеликих істот, малят. Унаслідок власних пошуків було встановлено, що вперше про цю нову лексему інформацію на фейсбуці оприлюднив український письменник і виконавець пісень В. Купрієнко 16 серпня 2022 року [17]. А 18 серпня 2022 року про розглядаєний лексичний феномен написав на власній сторінці у фейсбуку пілот МІ-8 В. Мулік, помістивши згенеровану в інтернеті ілюстрацію: «Схоже, що в українській міфології з'явився ще один персонаж. **Бавовнятко**. Це таке звірятко-примара – пухнасте і непосидюче, ... миле... Ночами **бавовнятко** тихесенько приходять на бази, склади, аеродроми, нафтопереробні заводи та інші легкозаймисті об'єкти підарів і починає там бавитись з вогнем. А потім – сидить десь неподалік і, ретельно та без поспіху обгризаючи м'ясо з обсмаленого рyzznявого черепа, спостерігає, як ніч квітне вогнем та обвугленими кацаписьками» [18]. До речі, у Вікіпедії некоректно подано інформацію про першу згадку вказаного слова (це приписано В. Мулікові) [13]. Можливо, на появу *бавовнятка* як мему факультативно вплинула відеопереробка фрагмента відомого мультфільму «The ChubbChubbs» із назвою «Україна, Росія, НАТО і бандерівці» (див.: <https://www.facebook.com/100001784935312/videos/531677618253575>), де милі пухнасті курчатка (підписано: мирні українці) показують страшні зуби величезним монстрам і знищують їх, останніх марковано російським прапором. Тобто від твірного евфемізму *бавовна* походить фактично завуальований дисфемізм *бавовнятко* з енантіосемійним значенням, це підтверджують вищевказані тексти й розміщені в інтернеті мему – зображення цього віртуального персонажа.

З погляду морфологічної парадигматики іменник *бавовна* в прямому значенні належить до назв *singularia tantum*, тобто має неповну парадигму, відмінюється за зразком І О із заголовним словом *кóбза* [11, с. 43, 694]. Як лексема з переносним значенням набуває додатково форм множини, стає іменником із повною словозмінною парадигмою: *Поки на окупованих територіях ліквідують російські склади боєприпасів та військові бази, які відлунюють «бавовнами», ЗМІ так званих «ДНР» і «ЛНР» повідомляють лише про атаки бавовникової совки на фермерські угіддя й продовжують тероризувати місцеве населення вигаданими повідомленнями про начебто удари ЗСУ по цивільних* (LB.ua.2022) [19].

Воєнна лексична інновація *покемон*, що з'явилася під час російсько-української війни до повномасштабного вторгнення для позначення кулемета Калашникова модернізованого, походить від японського словосполучення, переданого латиницею *Pocketto Monsutā* – кишенькове чудовисько, чи монстр, яке перетворилося на складову аббревіатуру внаслідок усічення двох початкових складів першого компонента + утинання одного початкового складу другого компонента ще на ґрунті

чужоземної мови. У Вікіпедії зазначено, що *покемón* – це «популярний медіабренд, який належить компанії «Nintendo», створений С. Таджірі в 1996 році; спочатку з'явився як відеогра, розроблена студією «Game Freak»; нею було започатковано серію, що швидко здобула популярність, перевершивши іншу відому серію ігор «Nintendo» «Mario»; 1997 року з'являється анімаційний серіал про покемонів – кишенькових монстрів» [20]. У цьому випадку варто кваліфікувати дериваційний синкретизм: запозичення з англійської мови + субституція в поєднанні із запозиченням із російської мови (як спосіб словотворення полягає в тому, що твірну одиницю – російську абрєвіатуру назви цієї зброї ПМК (перше російське слово *пулемет*) штучно деформують, підганяючи її компоненти під відоме вже в мові слово *покемón*, зазвичай на основі фонетично-граматичної подібності: у цьому випадку збігаються три перші приголосні звуки) + лексико-семантичний спосіб, у межах якого одночасно задіяні і метафоризація (звукова подібність, крім того, серед монстрів є бойові різновиди, які можуть битися між собою, однак ніколи не гинуть, бо розробник був проти безглузлого насильства у своїх іграх), і метонімізація (перенесення за суміжністю). Пропонуємо новий термін «метафтонімізація», утворений від терміноодиниці «метафтонімія», яку запропонував свого часу Л. Гуссенс для маркування концептуальної взаємодії між метафорою та метонімією [21; 22]. Якщо в процесі деривації нової мовної одиниці лексико-семантичним способом одночасно відбувається перенесення семантики і за подібністю, і за суміжністю, тобто метафоризацію поєднано з метонімізацією, то таке явище кваліфікуємо як метафтонімізацію.

Досить продуктивними в межах лексико-семантичного способу творення нової лексики є явища онімізації та трансонімізації. Автори «Словника української ономастичної термінології» Д. Г. Бучко та Н. В. Ткачова кваліфікують онімізацію як «перехід окремої загальної назви або словосполучення у власну назву шляхом зміни функції цієї назви» [23, с. 134]. Саме таким чином утворено низку лексем на позначення української зброї. «*Kopcáp*» (український протитанковий ракетний комплекс розробки конструкторського бюро «Луч») походить від історизму та варваризму (вкраплення) *корсár* – «пірат, морський розбійник» [9], доповнимо це тлумачення: флібустьєр, який під час війни мав від правителя держави каперський патент, тобто документ, який дозволяв грабувати кораблі держави-супротивника. У назві ракетного комплексу актуалізовано семи: «знищення ворогів», «сміливість», «відважність», «воєнний інструмент» – у рамках метафоризації та одночасного перенесення семантики за суміжністю, тобто використано метафтонімізацію.

Апелятив *верба́* – «дерево або кущ родини вербових із гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими дводомними квітками» [9] – унаслідок метонімізації став назвою української реактивної системи залпового вогню «*Вербá*». Варто теж кваліфікувати метафтонімізацію, адже одночасно відбувається перенесення за подібністю функцій. Під час вербової неділі українці послуговувалися прислів'ям *Не я б'ю – верба б'є*, здійснюючи ритуальні дії побиття свяченими вербовими гілками задля здоров'я, за іншою інформацією, так чинили з тими, хто проспав ранкову службу в церкві. На підтвердження явища метафоризації в утворенні інноваційної одиниці в українців під час російсько-української війни з'явився новий мем із зображенням цієї системи залпового вогню, перерахуванням її характеристик та підписом: «*Не я б'ю – «Вербá» б'є!*».

Для номінації української реактивної системи залпового вогню «*Вільха*» твірним словом є *вільха* – «листяне вологолюбне дерево або кущ родини березових; вільшина» [9]. Навіть якщо розробники зброї не надавали метафоричності цій власній назві, то ми її знайшли в символічності давнього звичаю «Вільха», що, на думку вчених, походить із часів Руси-України й донині відбувається на теренах Тлумацького району Івано-Франківської області. Під час нападів на Покуття монголо-татар люди ховалися на болотах, де росло багато вільхи. «А вже коли татари відходили, вдячні покутяни прикрашали вільху і вшановували її як рятівницю людського життя. Відтоді це дерево стало символом волі та порятунку, оберегом» [24]. У новому слові актуалізовано семи: «захист», «воля», «порятунок», «оберег».

Нова лексема *кіборг* на позначення українських військових – захисників Донецького аеропорту, що з'явилася у 2014 році на початку російсько-української війни, стала твірною базою для інноваційної лексичної одиниці «*Кіборг*» – цифрової системи ведення вогню. Реактуалізовано первісне значення аббревіатури – «кібернетичний організм», адже вогонь можна вести за допомогою комп'ютера. Іменник створено внаслідок метафтонімізації. І твірне, і похідне слова мають повні словозмінні парадигми.

Українська реактивна система залпового вогню «*Буревій*», крім перенесення за суміжністю, має метафоричну подібність за слухо-звуковими характеристиками та потужністю, силою дії з апелятивом *буревій* – «дуже сильний вітер; ураган» [9]. Назви українських безпілотних літальних апаратів «*Лелєка-100*», «*Січ*», призначених для ведення розвідки, та ударно-розвідувального комплексу «*Сокіл*» утворено від загальних найменувань птахів *лелєка*, *січ*, *сокіл* за подібністю функцій літання та спостереження. Онім «*Бобёр*» для позначення безпілотного літального апарата походить від назви річкового гризуна, при цьому актуалізовано семи, що вказують на подібність: «великий» (розмір), «пов'язаний із водними мешканцями» (БПЛА побудовано за аеродинамічною схемою качки), «зубатий» (бо цей дрон-камікадзе, який охрестили українським шахедом, може успішно обходити російські системи ППО, наводити страх на ворогів і завдавати їм великих втрат).

Від загальних міфологічних назв жіночих богинь утворено пропріативи «*Валькірія*» та «*Фурія*» на означення українських безпілотних авіаційних комплексів. *Валькірія* – у давньоскандинавській едичній міфології надприродна істота, панна-воїтелька, жіноче божество-берегиня, «одна з войовничих дів, які вирішували за волею бога Одина результат битви» [9]. *Фурія* – це кожна з трьох богинь помсти та мук совісти в давньоримській міфології, вони карають людей за гріхи, у першу чергу – за вбивство родичів. В обох випадках метафоричність і метонімічність – безсумнівні.

Отже, в усіх зазначених прикладах онімізації засвідчено метафтонімізацію як механізм утворення пропріативів на позначення української зброї.

Трансонімізація, за визначенням Д. Г. Бучка та Н. В. Ткачової, – це такий різновид лексико-семантичного способу словотвору, при якому відбувається «перехід оніма з одного розряду в інший» [23, с. 182],

Від імени римського бога морів, вод, хмар, дощу *Нептун* походить онім «*Нептун*» на позначення української протикорабельної крилатої ракети. Подібність полягає у сфері використання (перебування) – на морі, у тризубові як атрибутові *Нептун* та схожого до нього Герба України – держави, де виготовили цю ракету, у спільності сем: «морський», «грізний», «нешадний», «великий» тощо.

Українському розвідувальному броневому автомобілю «*Махно*» дали назву, утворену від прізвища відомого командувача, анархіста, політичного діяча *Н. І. Махна*. Подібність полягає в асоціативному зв'язку новітньої бронетехніки з маневреними й інноваційними в часи визвольних змагань 20-х років ХХ століття тачанками Махна.

«*Буцефал*» – повнопривідний восьмиколісний бронетранспортер, здатний долати водні перешкоди, походить від кличка улюбленого коня Олександра Македонського. Крім перенесення семантики за суміжністю, подібність між твірним і похідним пропріативами підтримано семами: «витривалий», «сильний», для господарів – «важливий», «цінний».

Дериваційна специфіка вищевказаних власних назв військової техніки полягає в застосуванні явища метафтонімізації.

Від власних жіночих імен походять назви «*Богдана*» (українська колісна самохідна гаубиця) та «*Оксана*» (українська самохідна артилерійська установка), що постали внаслідок метонімізації.

Усі пропріативи на позначення військової зброї чи техніки, що виникли внаслідок явищ онімізації та трансонімізації як різновидів лексико-семантичного способу, відмінюються в однині

та множині, бо позначають предмети, які можна полічити. Твірні слова також є іменниками з повною парадигмою. Нами не зафіксовано контекстів, де б назва бронеавтомобіля «*Махно*» була вжита у формі множини.

Є приклади не завжди вдалої та коректної трансонімізації чи онімізації, які можуть зникати зі словника. Маркетологи трохи передали куті меду, коли у 2022 році з'явилися лимонад та ситро «*Чорнобаївка*», сухарики «*ЗСУ – Збройні сухарі України*», горілка «*Бахмут*», морозиво «*Окоп під Ізюмом*», коктейль «*Розстріл у Бучі*», сорт редиски *Азовсталь*, сорт чорнобривців *Герої УПА*, сорти кабачків *Байрактар*, *Нептун*, *Розвідник*, *Привид Києва*, сорт дині *Чорнобаївка*, сорти столових буряків *Патріот*, *Партизан*, *Бандера*, сорт гороху *Добробат*, сорт кропу *Слава ППО*, сорти кукурудзи *Бавовна*, *Джавелін*, сорти моркви *Хаймарс*, *Стужна*, сорт огірків *Миць ТРО*, сорт квітів майорів *Герої України*, сорт цибулі *Українська лоть*, сорт шпинату *Сіла ЗСУ*, сорт щавлю *Слава нації* тощо [25]. Суспільство та Верховна Рада засудили такий маркетинг на військовій і патріотичній тематиці, висловилися за обмеження подібних гасел і назв у рекламі та марках товарів.

Спорадично в процесі творення нової лексики засвідчено явище апелювання, коли власна назва переходить до класу загальних. Наприклад: *ваньки* на позначення російських військових загарбників: ***Ваньки*** вже не *встаньки*: у ЗСУ назвали кількість ліквідованих за добу росіян (О. Топчій. УНІАН. 06.03.2023). Цей іменник утворений від частотного для росії власного чоловічого імени *Іван* (*Івани*), власне – його розмовного зневажливо-презирливого варіанта *Ванька* (*Ваньки*), який уособлює в часи повномасштабної війни типових московитських солдафонів. З погляду морфологічної парадигматики і твірне, і похідне слова мають повну відмінкову парадигму. В актуальних контекстах субстантив переважно вживають у формі множини, хоч зафіксовані й словоформи однини, наприклад, у назві документального проєкту 2022 року «*Пригоди ваньки-окупанта на Київщині*», знятого на замовлення каналу «2+2» у співпраці з Міністерством оборони України (в інтернет-ресурсах досліджуване слово пишуть у цій назві з великої літери, хоч у самому фільмі в титрах заголовок набрано однаковими за розміром буквами). У назві документальної стрічки використано синекдоху, тобто словоформа однини набуває узагальненого характеру й стосується всіх російських зайд загалом. У розгляданому новотворі, крім іронічно-саркастичної емоційної семи, на нашу думку, посилена негативна конотація, порівняно, наприклад, з використанням цієї лексеми у функції молодіжного жаргонізму, зафіксованого в лексикографічній праці Л. О. Ставицької: «***Ванька***, *зневажл.* Дурень» [10, с. 64]. Варто констатувати поглиблення рівня дисфемізації (від дисфемізм) розгляданої лексичної одиниці, цьому також сприяє явище апелювання, зокрема написання з малої букви. Є. С. Отін у «Словникові конотативних власних імен» (2004) на с. 88–94 із залученням матеріалу словників російської мови подає різні значення російських лексем на позначення апелювативів відантропонімного походження (при цьому в прикладах використовують написання і з малої, і з великої літер): *ваньок* – «конвоїр із жаргону зеків», «жертва злодія», «недорозвинена людина», «грубувато-фамільярне звертання до людини, тварини», «жартівливо-іронічне, проста, вульгарна, недалека людина», «сміттярка»; *ванька* «похідне від *Ваня* з фамільярно-зневажливим відтінком», «дешевий візник», «простак, людина з народу», «**росіянин**», «**конвоїр**» (виділення наше – С. К.), «водій машини, якою перевозять неврахований вантаж (учасник розкрадання), із жаргону кримінальників», «людина (під слідством, засуджена), яка симулює психічне захворювання, божевілля»; *Ванька-взводний*, *взводний Ванька* «**командир взводу**» (виділення наше – С. К.); *Ванька Каїн* «**шахрай, розбійник, рідше – мучитель**» (виділення наше – С. К.); *Русській Ванька* «**довірлива недалека людина російської національності; простий російський солдат**» (виділення наше – С. К.); *ваня* «недалека людина; довірливий простак; вахлак», останній компонент – «зневажливе, нікчемна, малотямуща людина; вахлай» [9]; «малограмотна людина»; «росіянин (у мовленні кримінальників)» тощо. Така широка палітра самоназв росіян за допомогою найбільш поширеного серед них чоловічого імени з різнома-

нітними негативними конотаціями дає підстави для констатації такого словотвірного синкретичного алгоритму виникнення нового українського деривата *в́анька* (*в́аньки*): запозичення з російської мови → апелювання в межах лексико-семантичного способу творення з метафтонімізацією, тобто з одночасною метафоризацією та метонімізацією + синекдохізація (поширення лексеми на широкий загаль замість вузької групи та, навпаки, звуження позначуваної групи осіб, якщо до цього семема позначала макроутворення). Відповідно *в́анька* (*в́аньки*) – іронічно-саркастична, зневажливо-презирлива назва російських військових, незважаючи на їхню національність, звання, освіту, місце проживання, які для українців та людей із критичним мисленням в усьому світі є терористами, злодіями, садистами, кримінальниками, бандитами, убивцями, гвалтівниками, тюремниками, які сповідують нав'язані через ЗМІ, переважно через телебачення, темники, методички, кліше інформаційно-психологічних операцій пропагандистів та офіційної влади РФ – держави-терориста – і які вже сотнями тисяч удобрюють українські землі. Таке тлумачення зокрема підтверджують документальні факти з двохсерійної стрічки «*Пригоди в́аньки-окупанта на Київщині*» про початок повномасштабного вторгнення.

У нинішні часи особливо гострих відтінків набула битва за український символічний простір. Унаслідок чергової хвилі позбавлення мапи України від російських імперських маркерів з'явилися похідні, утворені внаслідок трансонімізації в межах лексико-семантичного способу на топонімічному полі. *Ѓард* (колишня назва міста – Южноукраї́нськ) походить від власної назви заповідного урочища *Ѓард* на річці Південному Бузі, що був центром Бугогардівської паланки Війська Запорізького Низового. У XVI столітті запорозькі козаки збудували тут *ѓард* – кам'яну споруду «з дерев'яною огорожею для вилову риби», такі зводили «на кам'янистих ріках Півдня України» [9]. Пізніше цим словом унаслідок метонімізації найменували урочище та слободу, що виникла тут й у XVIII столітті стала центром паланки. 1740 року Гард зруйнували загоми надвірних козаків польського графа Потоцького на чолі зі зрадником Савою Чалим. Пізніше запорожці знову відбудували слободу. Бугогардівська паланка була найбільшою адміністративно-територіальною одиницею на Запоріжжі. І твірне, і похідне слова збігаються за особливостями відмінювання, мають тільки форми однини, хоч для доонімного апелювання *ѓард* була характерна повна словозмінна парадигма.

На честь предстоятеля Української греко-католицької церкви, митрополита Галицького, одного з найвидатніших провідників української церкви та національного руху першої половини XX століття Верховна Рада запропонувала ойконім *Шепті́цький* замість колишньої назви міста Червоноград. Прізвище особи, яке відмінювалося в однині та множині, унаслідок трансонімізації та метонімізації в межах лексико-семантичного способу творення стало власним найменуванням населеного пункту й трансформувалося в іменник із неповною парадигмою – *singularia tantum*.

У місті Кропивницькому у 2022–2024 роках, тобто під час повномасштабної російсько-української війни, перейменовано 211 вулиць, проспектів, площ, провулків тощо. Унаслідок лексико-семантичної деривації переважно від власних імен та прізвищ як наслідок трансонімізації та метонімізації (перенесення за суміжністю) постали назви лінійних та інших внутрішньоміських об'єктів. Наприклад: провулок *Степа́на Чарне́цького* (автора відомої пісні-гімну «Ой у лузі червона калина»), вулиця *Левка́ Лук'я́ненка*, вулиця *Олекса́ндра Коні́ського*, провулок *Марі́ї Примаче́нко*, вулиця *Ні́ла Хасе́вича*, вулиця *Андрі́я Но́рова*, вулиця *Ната́лії Кобри́нської*, вулиця *Васи́ля Симо́ненка*, провулок *Кві́тки Ци́сик*, вулиця *А́лли Го́рської*, вулиця *Геор́гія На́рбу́та*, вулиця *Ю́рія Го́рліса-Го́рського*, провулок *Петра́ Болбо́чана*, вулиця *Свге́на Коно́валья*, вулиця *Любоми́ра Гу́зара* та інші. Годонім *Дніпро́вої Ча́йки* на позначення назви вулиці утворено від псевдоніма письменниці Л. О. Василевської-Березіної. Унаслідок онімізації з'явилися вулиця *Незале́жності*, вулиця *Чо́рних запо́рожців*, провулок *Черво́ної кали́ни* тощо. Якщо до складу кількокомпонентних годонімів входить одночасно пропріатив та апелювання, то перший зазнає трансонімізації, а другий – онімізації: вулиця *Князі́в Остро́зьких*,

вулиця Родіни Юхнелів, провулок Родіни Смирнових, вулиця Архітектора Лишнівського, вулиця Скульптора Архипенка, вулиця Героїв Крут, вулиця Отамана Гордієнка, вулиця Героїв Маріуполя, провулок Княгині Ольги, вулиця Ліцарів Зимового походу.

Усі вищевказані годоніми постали внаслідок метонімізації. З погляду морфологічної парадигматики подібні пропріативи – незмінні й функціонують тільки у формі родового відмінка однини, рідше – множини. Таке явище варто кваліфікувати як синтаксично-позиційну невідмінюваність. У разі опускання (редукції) у контексті родового слова на зразок *вулиця, провулок, проспект* тощо розглядані оніми вживають як застигли словоформи генітива. Наприклад: *Та й Героїв України тепер за шалені кошти обрамлена парканом, заплямованим обрисами цієї самої фортеці* (ідеться про фортецю Святої Єлизавети російських окупантів XVIII століття – С. К.) (з фейсбуку).

Висновки. Отже, лексика української мови завжди віддзеркалює історичні події, матеріальну та духовну культуру народу. Дериваційні особливості слів залежать від внутрішніх законів мови. Лексико-семантичний спосіб творення лексичних одиниць у всій комплексній різноманітності його різновидів і прийомів – це важливий дериваційний інструмент збагачення сучасного лексикону, особливо в часи повномасштабної російсько-української війни. У його межах засвідчено явища онімізації, трансонімізації, зміну семантики лексичних одиниць у межах підкласу загальних назв, спорадично зафіксовано випадки апелятивації. До відомих різновидів у межах розгляданого способу словотворення: метафоризації, метонімізації, семантичної конденсації – варто додати метафтонімізацію, тобто явище появи похідної лексичної одиниці завдяки одночасному перенесенню семантики і за подібністю, і за суміжністю. Пильної уваги дослідників потребують й інші випадки словотвірної синкретизму.

У процесі семантичної деривації зазнає змін як лексичне значення слова, так і його граматичні маркери. При цьому субстантиви з повною парадигмою можуть переходити до розряду іменників *pluralia tantum*; лексема, що мала тільки форми однини, може трансформуватися в іменник із потенційною повною відмінковою парадигмою, хоч нині мовці переважно послуговуються лише словоформами множини. Є випадки переходу іменника *singularia tantum* у лексичну одиницю, що відмінюється в однині та множині. Крім цього, засвідчено випадки синтаксично-позиційної невідмінюваності, коли переважно відіменникові (часто відантропонімі) назви вулиць, провулків, площ тощо у формі родового відмінка однини, рідше множини функціонують як застигли словоформи генітива навіть у разі редукції родового апелятива.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в постійному, ретельному й комплексному вивченні причин, способів та засобів появи нових лексичних одиниць не тільки з погляду лексикології, стилістики, словотвору, а й з особливою увагою до специфіки словозмінної парадигматики дериваційних інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковалик І. І. Вчення про словотвір. Вибрані праці / упорядник та автор передмови В. Грещук. Івано-Франківськ–Львів : Місто НВ, 2007. 400 с.
2. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2 ч. : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Ч. 1 : Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ : Вища школа, 2005. 288 с.
3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1999. 207 с.
4. Нелюба А. М. Суперечності морфемно-словотвірної термінології і способи їх уникнення. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах* : матеріали IX міжнародної наукової конференції. Дніпро, 2019. С. 122–124.
5. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 184 с.
6. Пономаренко С. С. Сучасна українська мова: морфеміка. Дериватологія. Морфонологія : навчальний посібник / відп. ред. О. В. Крутоголова. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.

7. Мартинов В. В. Про принципи семасіологічної поясненості в порівняльно-історичному мовознавстві. *Зб. філол. фак. Одеськ. ун-ту*. 1953. Т. 3. С. 51–59.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 843 с.
9. Словник української мови online. Томи 1–14. URL: <https://sum20ua.com/> (дата звернення: 13.04.2024).
10. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 366 с.
11. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна / В. І. Критська, Т. І. Недозим, Л. В. Орлова та ін. ; відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2011. 760 с.
12. Городиловська Г. П. Метафоризація як лексико-семантичний спосіб творення воєнних неологізмів. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. Випуск 4 (207). Кропивницький : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 54–61.
13. Бавовна (мем). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Бавовна_\(мем\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Бавовна_(мем)) (дата звернення: 21.04.2024).
14. Мурзік Васильович. Підлога країни чула цю потужну бавовну! 25 квітня 2022 р. Твіттер. URL: <https://twitter.com/r2d2251/status/1518491487381692416> (дата звернення: 21.04.2024).
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
16. Торопчинова К. Л. Бавовна. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Бавовна> (дата звернення: 21.04.2024).
17. Купрієнко В. В'ячеслав Купрієнко. 16 серпня 2022 р. Ви як хочете, а я реєструю нову назву і дитячу іграшку Бавовнятко. Фейсбук. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0343AsdZV17n5BR9pU42R99XzFeQXRuTgjPCtSeAYu3ZE7oRjcTNWYZJWPrt4HYCKBl&id=100001179454839 (дата звернення: 23.04.2024).
18. Мулік В. Vasyl Mulik. 18 серпня 2022 р. Схоже, що в українській міфології з'явився ще один персонаж. Бавовнятко. Фейсбук. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02xxzv gGHCSYHSTPkxCGfJBnBAAKFDgnLusPAth4U9QcpZc7oPkannESg9bvkg4VSWl&id=100002425819602 (дата звернення: 23.04.2024).
19. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2024. URL: <http://uas Corpus.org> (дата звернення: 15.04.2024).
20. Покемон. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Покемон> (дата звернення: 21.04.2024).
21. Goossens L. Metaphonymy: Interaction of Metaphor і Metonymy в Figurative Expressions для Linguistic Action. *Cognitive Linguistics*. 1990. 1 (3). P. 323–342.
22. Goossens L. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Metaphor and Metonymy in comparison and contrast* / ed. by Rene Dirven, Ralf Porings. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2002. P. 349–377.
23. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
24. Бодак М. Звідки походить «Вільха» і чому, вперше за історію свого існування на Тлумаччині, вона не відбулася? 13.07.2020. ПІК. Прикарпатська інформаційна корпорація. URL: <https://pik.net.ua/> (дата звернення: 22.04.2024).
25. Редиска «Азовсталь» і «Буча-Комбуча». Парламент хоче обмежити використання теми війни в комерційній рекламі. Радіо Свобода. 26 березня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-i-reklama/32334925.html> (дата звернення: 15.04.2024).

УДК 811.581

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-27>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ ТА РЕАЛІЙ КИТАЙСЬКОМОВНИХ ІГОР УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

TRANSLATION FEATURES OF CHINESE LANGUAGE GAMES PROPER NAMES AND REALITIES INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

Коломієць Н. В.,

orcid.org/0000-0002-0171-6938

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Маковська М. А.,

orcid.org/0000-0002-7831-6510

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Снісаренко А. В.,

orcid.org/0009-0008-2139-4789

*магістр кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Українська локалізація при перекладі ігор має місце лише у незначній частині нині популярних на ринку ігор, і то у вигляді субтитрів. Наявні нині україномовні переклади з китайської мови виконуються в основному волонтерами аматорами з власної ініціативи і зазвичай через англійську мову. Тому проблема прямого фахового перекладу китайськомовних ігор є актуальною.

У статті розглядається проблема перекладацьких трансформацій при перекладі власних назв та реалій, специфічних предметів у процесі локалізації мобільної гри Wild Frontier для користувачів Android / iOS від китайської компанії-розробника «37games». Переклад мав конкретні технічні та стилістичні вимоги щодо перекладу імен та назв предметів внутрішніх текстів гри Wild Frontier від розробника.

При перекладі внутрішніх наративів відеоігор найскладнішим завданням є відтворення гри слів та сталих виразів, виявлення культурних маркерів, вірна передача емоційної конотації, відтворення акценту, переклад неологізмів, назв предметів, імен тощо. Не слід також забувати про розбіжності у лінгвокультурологічних концептах, таких як, кольори та образи на національному рівні.

При перекладі назв предметів ми використовували велику кількість лексичних трансформацій, зокрема дослівний переклад, модуляція, опущення + конкретизація, опущення, модуляція + конкретизація, контекстуальна заміна. Усього було перекладено 256 назв предметів.

Найбільша частка припадає на модуляцію, модуляцію + конкретизацію та опущення + конкретизацію. Безумовно, це пов'язано з необхідністю скоротити текст перекладу, якнайбільше його конкретизувати, щоб не перевищити дозволена кількість знаків.

При перекладі імен персонажів найбільш дієвою виявилася змішана трансформація шляхом транскрипції та калькування, при цьому метод транскрипції зустрічався значно менше. Тобто, стратегія доместикації є домінуючою. Таку тенденцію можна пояснити тим, що розробник від початку планував просувати гру на інтернаціональному ринку, тому значно обмежив кількість специфічних образів та постатей, зрозумілих лише китайському реципієнту.

Ключові слова: переклад, китайська мова, перекладацькі трансформації, адаптація, локалізація, гра.

Ukrainian localization when translating games takes place only in a small part of currently popular games on the market, and mainly in the form of subtitles. The currently available Ukrainian-language translations from the Chinese language are mainly performed by volunteer amateurs on their own initiative and usually through the English language. Therefore, the problem of direct professional translation of Chinese-language games is urgent.

The article considers the problem of translation transformations when translating proper names and realities, specific items in the process of localization of the mobile game Wild Frontier for Android / iOS users from the Chinese developer company «37games». The translation had specific technical and stylistic requirements for the translation of the names and item names of the internal texts of the game Wild Frontier from the developer.

When translating the internal narratives of video games, the most difficult task is to reproduce the game of words and fixed expressions, to identify cultural markers, to accurately convey emotional connotations, to reproduce the accent, to translate neologisms, names of objects, proper names, etc. We should also not forget about differences in linguistic and cultural concepts, such as colors and images at the national level.

When translating subject names, we used many lexical transformations, including literal translation, modulation, omission + specification, omission, modulation + specification, contextual substitution. A total of 256 subject names were translated.

Modulation, modulation + concretization, and omission + concretization account for the largest share. Of course, this is due to the need to shorten the translation text, specify it as much as possible, so as not to exceed the allowed number of characters.

When translating the names of the characters, the most effective was the mixed transformation by transcription and tracing, while the transcription method was found much less often. That is, the strategy of domestication is dominant. This trend can be explained by the fact that the developer from the beginning planned to promote the game on the international market, therefore significantly limited the number of specific images and figures that are understandable only to the Chinese recipient.

Key words: translation, Chinese language, translation transformations, adaptation, localization, game.

Постановка проблеми. Гра стала чи не найпопулярнішим способом відпочинку серед дорослих і дітей на початку 21-го століття, і цей факт неодноразово підтверджують самі виробники ігор та мобільних платформ. Наприклад, згідно з даними всевітньо відомої компанії-аналітика глобальних ринків Statista, категорія «Games» (ігри) є абсолютним лідером серед всіх представлених на AppStore додатків у липні 2021-го року, випередивши «Health & Fitness» (здоров'я та фітнес) на 18%, а «Books» (книги) аж на 19,17% [4]. Всього на AppStore є 20 категорій додатків, серед яких: «Music» (музика), «Travel» (подорожі), «Photo&Video» (фото та відео) та інші. Цікаво, що найбільший виробник ігор у світі – Китай [3], проте з українським споживачем герої віртуальних пригод, на жаль, розмовляють лише російською чи англійською. У 2020 році українська локалізація офіційно присутня лише в поодиноких іграх і виключно у вигляді субтитрів. Звісно, деякі аматори працюють над українською локалізацією на волонтерській основі, проте переклад здійснюється з російської чи англійської мови, а перекладацька база з китайської на українську поки що відсутня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий китайський лінгвіст Ван Хун'їнь (王宏印) вважає, що переклад – це творчий вид розумової діяльності, що використовує мову для поширення інформації, та суб'єктом якого є особа-перекладач. На його думку, так званий переклад – це точне й повне відтворення тексту однією мовою за допомогою іншої, тим самим надаючи перекладному текстові еквівалентної до оригіналу літературної та історичної цінності [6, с. 6].

Корунець І.В. зазначив, що основні та незначні зміни в структурній формі мовних одиниць, що відбуваються з метою досягнення точності в перекладі, називаються перекладацькими трансформаціями [8].

Юджин Найда, теоретик перекладу, зазначав, що переклад повинен задовольняти таким основним вимогам: передавати зміст, дух і стиль оригіналу, мати легкість і природність викладу та викликати рівнозначне враження [7].

Для того щоб адекватно відтворити колорит та закладене значення у тексті мовою оригіналу, перекладач вдається до так званих *перекладацьких адаптацій* – міжмовних перетворень, які обумовлюються складнощами, що виникають у процесі перекладу з огляду на відмінності мов-

них систем та покликані забезпечити адекватне сприйняття реципієнтами перекладу [1, с. 156]. Отже, перекладацькі адаптації, власне, є перекладацькими трансформаціями.

У ході дослідження ми звернулися до робіт, що розглядають особливості локалізації сучасних ігор для іноземних ринків (Хізер, Максвел, Чандлер), особливості локалізації комп'ютерних ігор з ієрогліфічними системами (Мінако, О'Хаган, Берт, Есселінк), та загальні проблеми локалізації (Мігель А., Берналь-Меріно, Кармен, Мангірон). Проблема локалізації чи перекладу китайськомовних відеоігор недостатньо висвітлена українськими вченими.

Тож пропонуємо проаналізувати ці складнощі та способи їх усунення на конкретному прикладі. Досліджуваний матеріал – Wild Frontier (у нашому перекладі «Дикий Рубіж») – мобільна гра жанру RPG (рольова гра з необмеженою кількістю онлайн-гравців) для користувачів Android / iOS від китайської компанії-розробника «37games». Гра була вперше представлена на платформах Play Market Apple Store у 2019 році, а локалізація на українську мову розпочалася у 2021 році. Усього було перекладено 96000 слів тексту діалогів, описів та сюжетної лінії.

Вибір стратегії перекладу залежить, крім суб'єктивних переваг перекладача та типу тексту оригіналу, від багатьох об'єктивних факторів, до яких, на думку перекладознавця Кроніна, належать: 1) цільова аудиторія перекладу; 2) кількість наявних перекладів певної реалії у цільовій літературі. Потреба у форенізуючому перекладі виникає особливо гостро, коли створюється критично велика кількість перекладів-одомашнень, які роблять відстань між читачем та оригіналом дедалі більшою [2, с. 205].

Найскладнішим завданням у процесі перекладу внутрішніх наративів відеоігор є відтворення так званої гри слів й усталених виразів, ідентифікація культурних посилань, точна передача емоцій персонажа, відтворення акценту (при цьому, невідомий у цільовій країні локалізації регіональний акцент, наприклад, шотландський, зазвичай, не передається), переклад неологізмів, назв предметів, імен тощо. Не слід також забувати про розбіжності у сприйнятті кольорів та образів реципієнтом на національному рівні.

Наведемо конкретні технічні та стилістичні вимоги щодо перекладу імен та назв предметів внутрішніх текстів гри Wild Frontier від розробника: При заміні власних назв зберігати вихідний колорит бажано, проте не обов'язково. У разі неможливості відтворення вихідного смислового навантаження такі назви необхідно переробляти на західноєвропейський лад.

Назви предметів: назви слід формувати за шаблоном «означення + підмет + додаток», слід уникати прийменників. Кількість знаків у назві одного предмета не може перевищувати 21 включно з пробілами. Замість складної назви, яка містить набір ознак, слід використовувати довільну метафору.

Мета дослідження. Метою дослідження є виявлення основних перекладацьких трансформацій при перекладі власних назв та реалій з китайської мови українською гри Wild Frontier.

Виклад основного матеріалу. Отже, розглянемо особливості перекладу імен персонажів. Wild Frontier – гра жанру MMORPG (massively multiplayer online role-playing games), тобто гра з необмеженою кількістю гравців, серед яких неможливо виокремити головного персонажа. Проте у ході проходження сюжету гравці неодноразово зустрічаються з NPC (non-player character) – персонажі, ролі та характеристики яких завчасно були прописані у сюжеті гри розробниками. Таких героїв у грі 56. Під час перекладу нам вдалося класифікувати усі імена персонажів на 4 категорії відповідно до застосованої перекладацької трансформації.

Таблиця 1

№	Ім'я китайською	Переклад українською
1.	黛珂路. 月光	Докару Лунар (транскрибування + калькування) – 56%
2.	海伦娜	Гелена (фонетична калька) – 25%
3.	穆罕默德	Абдула (контекстуальна заміна) – 12%
4.	麒麟	Цілінь (транскрибування) – 7%

Переважає більшість імен у грі «Wild Frontier» належить до змішаного типу – у ході їх перекладу застосовувалося 2 трансформації: **транскрибування + калькування**. Зазвичай перша частина імен цієї категорії містить видуманий компонент, який можна перекласти шляхом транскрибування, а другий – прізвище – містить певну ознаку персонажа. Тому для збереження асоціативних зв'язків пропонуємо перекладати цей компонент калькуванням. Наприклад, у імені 黛珂路. 月光 dàikēlù yuèguāng першу частину було трансформовано у «Докару», що звучить досить милозвучно для української споживача, а 月光 (досл. «місячне сяйво») ми переклали як «Лунар» – калька з латинської.

Фонетична калька. З іменами типу 海伦娜 перекладачу необов'язково вдаватися до значних трансформацій, адже це ім'я – ніщо інше аніж транскрипція англійського «Helena», або ж «Гелена» українською. Тому можна обрати будь-яке ім'я у мові перекладу, яке було б схоже за звучанням і було звичним для українського користувача. Проте слід бути пильним, адже таких відповідників в англійській, а, відповідно, й в українській може бути безліч, наприклад «Elena» (Єлена), «Ellen» (Еллен) тощо.

Контекстуальна заміна. Ім'я 穆罕默德 – теж усталений відповідник імені «Мухаммед» (Магомед), арабського пророка та засновника Ісламу. Це ім'я несе значне смислове навантаження та є прямим релігійним посиланням, тому при перекладі було вирішено замінити його на будь-яке арабське ім'я, наприклад «Абдула», яке б так само асоціювалося у гравця з арабським світом.

Метод **транскрибування** є доволі суперечливим, адже дозволяє чітко передати звучання слова, проте смисл, закладений у ієрогліфіці, при цьому втрачається. Тому ми транскрибували імена лише тих героїв, які безпосередньо пов'язані з китайською культурою. Наприклад – міфічний єдиноріг 麒麟. Задля збереження екзотичності імені в українському перекладі було вирішено назвати цього героя «Цілінь». Таким чином, тут реалізується стратегія фореїзації.

Отже, при перекладі імен персонажів найбільш дієвою виявилася змішана трансформація шляхом транскрипції та калькування (56%), при цьому метод транскрипції зустрічався значно менше (7%). Тобто, стратегія доместикації є домінуючою. Таку тенденцію можна пояснити тим, що розробник від початку планував просувати гру на інтернаціональному ринку, тому значно обмежив кількість специфічних образів та постатей, зрозумілих лише китайському реципієнту.

Чимало труднощів у перекладача викликає адаптація **назв предметів** з китайської мови на мову перекладу. У нашому випадку ситуація навіть ще складніша, адже відповідно до вимог розробника, кількість знаків у назві предмета не повинна перевищувати 21 (враховуючи пробіли). Ще однією особливістю цього класу слів у MMORPG є строга класифікація об'єктів, а також можливість їх модифікації. У китайських іграх всі ці характеристики прийнято виносити в назву предмета. При цьому один символ китайської мови має значення повного слова, отже, для вказівки характеристики предмета достатньо використовувати один ієрогліф. В алфавітних же системах письма один символ не має самостійного семантичного значення, тож вмістити всі ознаки та модифікації предмета в одну назву видається вкрай важким.

Наведемо приклади:

Таблиця 2

№	Китайська	Дослівний переклад	Українська (21 зн.)
1	悟道天衣	Імператорський одяг пізнання	Мантія мудрості (модуляція) – 22%
2	显影水	Вода, що проявляє тіні	Зілля тіней (конкретизація + опущення) – 21%
3	玄黄护手	Захист для рук Сюаньхуана	Легендарні поручі (модуляція + конкретизація) – 19%

Продовження таблиці 2

4	法宝灵石	Магічний камінь дхарми	Камінь дхарми (опущення) – 16%
5	能量指环	Перстень енергії	Перстень сили I (контекстуальна заміна) – 12%
6	能量指环二级	Перстень енергії 2-й рівень	Перстень сили II (контекстуальна заміна) – 12%
7	勇士勋章	Медаль хоробрості	Медаль хоробрості (досл. переклад) – 10%

Модуляція. Назва першого предмета 悟道天衣 складається з двох лексем – 悟道 «шлях пізнання» та «небесний одяг», тобто «імператорський одяг». Звичайно, такий дослівний переклад неприпустимий з огляду на технічні вимоги. Окрім цього, «шлях пізнання» для українського реципієнта звучить досить розмито і культурно віддалено. Тому «імператорський одяг» було замінено на коротше слово «мантія», а «пізнання» – на «мудрість», щоб наблизити переклад до української культури та зберегти посилення на імператорське вбрання, значно зекономивши місце. Таким чином, остаточний переклад – «мантія мудрості» (15 знаків).

Конкретизація + опущення. Предмет 显影水 дослівно перекладається як «вода, що проявляє тіні». Проте зазначена рідина не є водою, а радше зіллям, яке наділяє героя певними здібностями. Окрім того, 显影 «проявляти тіні» – занадто поширена назва, тому можна видалити «проявляти», і це не завдасть значних смислових втрат. Отже, для перекладу назви цього предмета конкретизуємо «воду» у «зілля» та видаляємо «проявляти», щоб отримати остаточний переклад – «зілля тіней» (11 знаків).

Модуляція + конкретизація. Переклад назви «玄黄护手» потребує від перекладача значних творчих зусиль, адже 玄黄 вказує на стародавнього міфічного героя Сюаньхуана, зрозумілого лише китайським гравцям, а 护手 (досл. «захист для рук») має занадто широке значення, яке необхідно конкретизувати. Невідомого українцям Сюаньхуана пропонуємо замінити словом «легендарні» і у такий спосіб зберегти асоціацію з дечим міфічним, небесним та наділеним необмеженою силою, а 护手 пропонуємо перекласти як «поручі». Остаточний переклад – «легендарні поручі» (17 знаків). Таким чином, при перекладі цієї назви було використано стратегію доместикації.

Опущення. У китайськомовній версії предмети часто мають означення 灵 «пов'язаний з духами» чи 魔 «магічний, пов'язаний з нечистою» (наприклад, 空灵魔环 «перстень прудкості», 魔草编织指环 «плетений перстень», 法宝灵石 «камінь дхарми» тощо), проте жодного смислового навантаження ці слова не несуть для гравця, адже всі предмети у грі так чи інакше наділені певними магічними характеристиками. Тому можна легко оминати цей епітет в українському перекладі.

Контекстуальна заміна. Назва наступного предмета 能量指环 складається з двох двоскладових слів: 能量 «енергія» та 指环 «кільце, перстень», тобто дослівний переклад – «перстень енергії» (16 знаків). Однак у іграх зазвичай «енергія» у такому значенні не використовується, тому замінимо це слово на його контекстуальний синонім «сила».

Раніше згадувалося, що предмети в іграх MMORPG можуть бути модифіковані, і це вплине на їх назву. Диференціювання предметів у такому разі є критичним, адже у грі не може бути двох предметів, однакових за назвою, але різних за властивостями. У наступному рядку є модифікація даного кільця: 能量指环, тобто «перстень сили другого рівня». Щоб значно скоротити переклад українською, було вирішено передавати рівні модифікації за допомогою римських цифр. У такому випадку перекладом 能量指环二级 буде «перстень сили II», 能量指环 – «перстень сили I» обсягом 19 та 18 друкованих символів відповідно.

Дослівний переклад в китайсько-українському перекладі зустрічається досить нечасто, знову ж таки, з огляду на технічні вимоги з кількості знаків. Проте нам все-таки зустріча-

лися поодинокі випадки застосування цього способу перекладу. Наприклад, 勇士勋章 «медаль хоробрості» – тут жодних трансформацій немає.

Висновки. Отже, при перекладі назв предметів ми вдавалися до чималої кількості лексичних трансформацій, зокрема дослівного перекладу (10%), модуляції (22%), опущення + конкретизації (21%), опущення (16%), модуляції + конкретизації (19%), контекстуальної заміни (12%). Усього було перекладено 256 назв предметів.

Як бачимо, найбільша частка припадає на модуляцію, модуляцію + конкретизацію та опущення + конкретизацію. Безумовно, це пов'язано з необхідністю скоротити текст перекладу, якнайбільше його конкретизувати, щоб не перевищити дозволена кількість знаків – 21.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: «Академія», 2004. 344 с.
2. Bowker L., Cronin M., Kenny D., Pearson J. Unity in Diversity: Current Trends in Translation Studies. Routledge, 2016. 208 p.
3. The statistics portal for market data URL: <https://www.statista.com/chart/25593/biggest-video-game-markets> (дата звернення 20.11.2023)
4. The statistics portal for popular categories in the app store URL: <https://www.statista.com/statistics/270291/popular-categories-in-the-app-store> (дата звернення 20.11.2023)
5. 在线汉语大词典 URL: <https://cidian.bmcx.com>. (дата звернення 26.11.2023)
6. 郑海凌《中国翻译》, CHINESE TRANSLATORS JOURNAL, 编辑部邮箱, 1998年06期
7. Г. М. Костенко. Тексти (конспект) лекцій з дисципліни “Вступ до перекладознавства” для студентів спеціальності 0203 «Гуманітарні науки» 6.020303 «Філологія» з подальшим навчанням за спеціальністю 7.02030304 «Переклад» – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. 74 с.
8. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) – Вінниця: «Нова книга», 2001. 448 с.

УДК 821.111-84:130.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-28>

АНГЛОМОВНІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ЯК ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS AS A MEANS OF EXPRESSING CULTURAL IDENTITY

Костенко Г. М.,

orcid.org/0000-0003-3496-8354

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Національного університету «Запорізька політехніка»

У статті досліджується роль англомовних прислів'їв та приказок як засобів вираження культурної ідентичності та способи їх перекладу українською мовою. Згідно з наведеними прикладами, можна припустити, що використання фразеологічних одиниць щодо певних національностей створили відомі культурні стереотипи, кліше, які не завжди є обґрунтованими. У мовному спілкуванні прислів'я використовуються в розмові як аргумент, коли адресант у підтвердженні сказаного звертається до досвіду цілого народу. Прислів'я – це вислів повчального характеру, в якому зафіксовано багатовіковий досвід народу; він має форму закінченого речення. Приказка – короткий стійкий вираз, образний, який не є, на відміну від прислів'я, закінченим висловлюванням. За тематичною організацією англомовні прислів'я згруповано у тринадцять основних груп, серед яких родина та дім, батьки та рідна країна тощо. За походженням англійські фразеологічні одиниці можна поділити на суто англійські фразеологічні одиниці та запозичені фразеологічні одиниці. Серед останніх зустрічаються міжмовні запозичення, тобто фразеологічні одиниці, які запозичені з інших мов; внутрішньомовні запозичення, тобто фразеологічні одиниці, які запозичені з американського варіанту англійської мови тощо; фразеологічні одиниці, які запозичені в іншомовній формі. Серед багатьох способів перекладу фразеологічних зворотів вдалим можна вважати лише той, коли перекладачеві вдалося передати зміст фразеологічної одиниці та водночас зберегти її оригінальну форму. Найчастіше, перекладач має знайти еквівалент фразеологічній одиниці в мові перекладу. Це не важко, коли фразеологічний зворот запозичений, але існують випадки, коли прислів'я або приказки пов'язані з культурою та історією мови оригіналу. Якщо еквівалента не існує, перекладач має створити його або передати зміст фразеологічного звороту описово. І хоча певні труднощі можуть виникати під час перекладу прислів'їв та приказок, цей процес уможливується завдяки зростаючим культурним і політичним контактам і має великі перспективи для подальшого вдосконалення.

Ключові слова: прислів'я, приказки, мовна картина світу, культурна ідентичність, засоби перекладу.

The article examines the role of English proverbs and sayings as a means of expressing cultural identity and the ways in which they can be translated into Ukrainian. According to the examples given, it can be assumed that the use of phraseological units in relation to certain nationalities has created well-known cultural stereotypes, clichés that are not always justified. In language communication, proverbs are used in conversation as an argument when the addressee refers to the experience of an entire nation to confirm what he or she has said. A proverb is a statement of a didactic nature that captures the people's centuries-old experience and has the form of a complete sentence. A saying is a short, stable, figurative expression that, unlike a proverb, is not a complete statement. According to the thematic organization, English proverbs are grouped into thirteen main groups, including family and home, parents and native country, etc. By origin, English phraseological units can be divided into purely English phraseological units and borrowed ones. Among the latter are interlingual borrowings, i.e., phraseological units borrowed from other languages; intralingual borrowings, i.e., phraseological units borrowed from the American version of English, etc.; phraseological units borrowed in a foreign language form. Among the many ways of translating phraseological units, only the one that manages to convey the meaning of the phraseological unit and at the same time preserve its original form can be considered successful. Often, a translator has to find an equivalent of a phraseological unit in the target language. This is not difficult when the phraseological unit is borrowed, but there are cases when proverbs or sayings are related to the culture and history of the source language. If an equivalent does not exist, the translator must create one or express the meaning of the phraseological unit descriptively. Although certain difficulties may

arise when translating proverbs and sayings, this process is made possible by growing cultural and political contacts and has great prospects for further improvement.

Key words: proverbs, sayings, linguistic worldview, cultural identity, translation tools.

Постановка проблеми. Фразеологічний склад мови є найяскравішим розділом в сучасному мовознавстві. Фразеологічні одиниці ніколи не були і не будуть сірими, нецікавими; навпаки – вони завжди забарвлені, наповнені асоціаціями та, що важливіше, великим та глибоким змістом. Саме цей пласт мови може багато розповісти про націю – її історію, традиції, вірування, страхи, бажання тощо. Фразеологічні одиниці не дарма називають перлиною мови. Вони доповнюють мову, образ нації, роблять мовлення людини колоритним.

Парадигмою даного дослідження виступає фразеологічний прошарок мови, а саме прислів'я та приказки, виокремлюються значення цих фразеологічних одиниць та наводяться приклади одиниць, які стали стереотипними при опису характеру певної нації. Згідно з наведеними прикладами, можна припустити, що використання фразеологічних одиниць щодо певних національностей створили відомі культурні стереотипи, кліше, які не завжди є обґрунтованими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прислів'я та приказки – широко поширений жанр усної народної творчості, який супроводжує людей здавна. Такі виразні засоби, як точна рима, проста форма, стислість, зробили прислів'я та приказки стійкими сполученнями, які є невід'ємною частиною емоційної складової мови. Вони виникли у давнину і йдуть своїм корінням углиб століть. Багато з них з'явилися ще тоді, коли не було писемності, тому питання про першоджерела варто ще залишати відкритим.

Помилково вважають, що прислів'я і приказки – одне й те саме. Іншим помилковим твердженням є те, що прислів'я та приказки – це ідіоми або афоризми. Історія вивчення прислів'їв сходить до Аристотеля. Сучасна лінгвістика вводить прислів'я у пареміологію – дисципліну, що вивчає паремії (грец *paromia* – прислів'я), приказки, крилаті вислови. Таким чином, в паремію, поряд з прислів'ями, входять найрізноманітніші ідіоматичні вирази. В. Мідер пропонує таку дефініцію: «Прислів'я – коротка, всім відома фольклорна сентенція, що передається з покоління в покоління і виражає мудрість, правду, мораль і традиційні погляди на життя в метафоричній, фіксованій і запам'ятовуваній формі» [8, с. 4]. Вирішальним чинником у розмежуванні їх від прислів'яних виразів виявляється саме критерій традиційності, народності. Прислів'я зазвичай метафоричні, ритмічні, часто римовані і складають значну частину паремій. Наприклад: *He who hesitates is lost; home is where the heart is; misery loves company*.

У мовному спілкуванні прислів'я використовуються в розмові як аргумент, коли адресант у підтвердженні сказаного звертається до досвіду цілого народу. Прислів'я роблять мову більш живою, близькою до народної. Тобто, прислів'я – це вислів повчального характеру, в якому зафіксовано багатовіковий досвід народу, має форму закінченого речення.

Від усіх інших фразеологічних одиниць прислів'я відрізняються наступними особливостями:

- 1) своєю синтаксичною структурою: прислів'я – завжди чітко оформлено речення;
- 2) тим, що одиниці прислівочного типу висловлюють судження, узагальнену думку, мораль тощо, на відміну від інших фразеологічних одиниць, що позначають зазвичай поняття або предмет;
- 3) прислів'я та приказки – це стійкі вирази, в яких значення кожного елементу не змінюється від вживання його поза цим сполученням, але сама фраза стійка через часте вживання [3].

Приказка – частина прислів'я, фраза або словосполучення. Це головна ознака, яка відрізняє прислів'я від приказок. Тобто, це красномовний вираз, який можна легко замінити іншими словами. Приказка – короткий стійкий вираз, образний, який не є, на відміну від прислів'я,

закінченим висловлюванням і без властивого прислів'я повчального змісту (*Слово – не горобець*) [4, с. 310].

Ще один тип стійких сполучень – афоризми. Афоризм – короткий виразний вислів, оригінальна закінчена думка, вимовлена або записана в лаконічній для запам'ятовування формі, згодом який неодноразово відтворюється іншими людьми [1].

Отже, фразеологічні звороти є, без сумнівів, скарбом кожної мови. Саме фразеологічні звороти формують певні стереотипи, мовні кліше. А. Тейлор звертає увагу, що прислів'я вигадуються кількома способами: деякі з них є простими апофегмами та банальностями, піднесеними до рівня прислів'їв, інші виникають внаслідок символічного або метафоричного використання певного випадку, треті імітують вже існуючі прислів'я, а четверті завдячують своїм існуванням історії або байці [9]. З кожним днем мова поповнюється новими фразеологічними зворотами. Кожний фразеологізм – різний та неповторний, має специфічні риси; особливості прислів'їв та приказок пропонуються в наступному пункті.

Мета дослідження. Ця робота робить спробу дослідити роль англомовних прислів'їв та приказок як засобів вираження культурної ідентичності та способи їх перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на велику кількість досліджень у галузі фразеології, прислів'я та приказки залишаються недостатньо дослідженим у сучасному перекладознавстві, тому що щодень з'являються багато виразів у різних мовах, які входять в ужиток та міцно займають своє місце, поступово творячи історію нації. Проблема при перекладі може полягати в тому, що реалія мови, де з'явилась фразеологічна одиниця, може бути зовсім відсутня в мові перекладу (історична подія, відома людина, обряди, традиції, свята тощо). Якщо таке трапляється, на перекладача покладають велику відповідальність, адже він має не тільки точно передати зміст фразеологічної одиниці, а ще й не втратити її «родзинку», тобто зберегти колорит фразеологічного виразу.

Головними лексичними засобами в прислів'ях є повтори та зіставлення. Повтори, зазвичай, виконують функцію посилення. Лексичні одиниці, які повторюються, не стоять поруч:

Handsome is as handsome does. – Гарна лише та людина, яка робить гарні вчинки.

Let bygones be bygones. – Що було, то минуло.

Зіставлення можна поділити на дві групи: 1) антонімічні заставлення – зіставлення лексичних одиниць, які є антонімами і поза межами даного прислів'я (*He that is full of himself is very empty*); 2) зіставлення лексичних одиниць, які не є антонімами поза межами певного прислів'я (*Half a loaf is better than no bread*).

Серед усіх евфонічних засобів у прислів'ях найбільш поширеними є алітерація та асонанс. Алітерація – стилістичний прийом, який полягає у повторенні однорідних приголосних звуків задля підвищення інтонаційної виразності, для емоційного поглиблення змістового зв'язку (*Tread on a worm and it will turn*). Асонанс – повторення однакових голосних звуків у рядку або строфі, що надає віршованій мові милозвучності (*Take heed will surely speed*).

Щодо граматичної структури прислів'їв, то в прислів'ях найчастіше зустрічаються оповідальні речення. У таких реченнях щось стверджується або заперечується. Підметом в них, в переважній більшості випадків, виступає іменник:

Birds of a feather flock together. – Одного поля ягоди.

A watched pot never boils. – Коли на щось чекаєш, час йде повільно.

Культурна картина світу специфічна і відрізняється у різних народів. Це обумовлено цілою низкою чинників: географією, кліматом, природними умовами, історією, соціальним устроєм, віруваннями, традиціями, способом життя тощо. Мовна картина світу відображає реальність через культурну картину світу. Більшість дослідників вважає, що між мовною і культурною картинами світу існує тісний взаємозв'язок: мова ніби окреслює, виокремлює певні елементи культурної картини світу. Однак мовна картина є біднішою за культурну, оскільки у створенні останньої беруть участь, поряд з мовним, інші види розумової діяльності.

У термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» О. О. Селіванова визначає мовну картину світу як «зображення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, життєвих стратегій, сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення» [2, с. 365]. Цей термін широко використовується лінгвістами, психологами, культурологами, літературознавцями та філософами.

За тематичною організацією англійські прислів'я згруповано у тринадцять основних груп, що вміщують прислів'я, які описують головні аспекти життєдіяльності людини – природу, стосунки, основні ідеї та логіку, ставлення людини до світу, відчуття пропорції, мораль, соціальне життя, взаємодію, комунікацію, норми, навчання, час [6, с. 33]. У центрі англійської картини світу знаходяться родина і дім. Прислів'я про дітей значно переважають:

Spare the rod and spoil the child. – Різки пошкодуєш – дитину зіпсуєш;

Children are certain cares, but uncertain comforts. – Маленькі діти – маленькі біди.

Кількість прислів'їв про батька та мати в англійській мові приблизно однакова: *like father, like son / like mother, like daughter; Father's pleasure is God's pleasure; Mother shakes the cradle with one hand, the world with the other; Mother's heart is in the child, the child's heart is in the field; Don't show your mother indifferently to your father; Your mother is dead – your father is dead.*

В англійських прислів'ях зазначаються інші країни та міста, але Батьківщина є кращою понад усе. Наприклад: *Every cock sings in his own manner.* – Кожен півень співає по-своєму.

My home is my castle. – Мій дім – моя фортеця.

There is no place like home. – У гостях добре, а дома ще краще.

Every dog is a lion at home. – Дома й стіни допомагають. У своїй хаті й коцюби допомагають. У чужій хаті й тріска б'ється.

Home, sweet home. – У гостях добре, а вдома краще.

Dry bread at home is better than roast meat abroad. – Немає краще місця, ніж дім.

Однак, слід пам'ятати, що в англійській мові два слова *home* та *house*, які перекладаються як «дім», мають досить різний характер і не зовсім ідентичне значення. Так, слово *home* має більш абстрактне значення, тому що пов'язане здебільшого з емоціями та відчуттями: *East or West, home is best.* Слово *house*, у свою чергу, має значення «a building, a place». Наприклад: *When the house is open, the honest man sins.*

Будинок як *house* призначений для групи людей, що розглядається як єдність, а будинок як *home* – для окремої людини. Для концепту *house* притаманна закритість, те, що в ньому людям затишно і безпечно. *Home* – це те, що є у англійців замість Батьківщини; це те місце, де живе твоя сім'я, але це так само може бути уявне місце, де людина почуває себе комфортно [7].

Як було зазначено вище, однією з рис, які притаманні англійцям, є індивідуалізм, прагнення до приватності. Якщо в українській мові багато прислів'їв, де йдеться мова про товариство, колектив, то в англійській мові є прислів'я про егоїзм, відокремленість: *Every man for himself* (Кожен за себе); *Charity begins at home* (Благодійність починається вдома).

Але, звичайно, в англійській мові є великий прошарок прислів'їв щодо дружби, товариства. Якою б самодостатньою людина не була, але завжди є потреба у друзях:

A friend in need is a friend indeed. – Друг пізнається в біді

A man is known by the company he keeps. – Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі хто ти є.

Old friends and old wine are best. – Старий друг краще двох нових.

A friend to all is a friend to none. – Усім брат – нікому не брат.

A faithful friend is better than gold. – Вірний друг краще за золото;

Ще однією особливістю англійців є їх відома пристрасть обговорювати погоду. Це не виражає ніякої особливої риси характеру, але багато говорить про їх повсякденні традиції та звичаї. У зв'язку з цим в англійській мові існує значна кількість прислів'їв, компонентами в яких виступає саме якесь явище погоди.

One cloud is enough to eclipse the sun. – Одна хмара може закрити сонце.

After a storm comes the calm. – Дощ не може йти завжди. После бури наступає затишшє. После печали приходить радість.

It never rains but it pours. – Біда не приходить одна!

After rain comes fair weather. – Після поганої погоди наступає добра.

За походженням англійські фразеологічні одиниці можна поділити на суто англійські фразеологічні одиниці та запозичені фразеологічні одиниці. Серед останніх зустрічаються міжмовні запозичення, тобто фразеологічні одиниці, які запозичені з інших мов; внутрішньомовні запозичення, тобто фразеологічні одиниці, які запозичені з американського варіанту англійської мови тощо; фразеологічні одиниці, які запозичені в іншомовній формі.

Суто англійські прислів'я нерозривно пов'язані з історією, традиціями, відомими людьми англійського народу, також з певними історичними фактами та реаліями мови. Так, наприклад, фраза *turn the blind eye* (заплющити очі), яка часто використовується для позначення навмисної відмови визнати певну реальність, походить від легендарної події в кар'єрі британського морського героя Гораціо Нельсона. Під час Копенгагенської битви 1801 року кораблі Нельсона зіткнулися з великим дансько-норвезьким флотом. Коли його більш консервативний старший офіцер подав сигнал до відступу, одноокий Нельсон, за переказами, підніс підзорну трубу до свого хворого ока і безтурботно вигукнув: «Я справді не бачу сигналу». Так він здобув вирішальну перемогу. Деякі історики вважають знаменитий жарт Нельсона просто батальним міфом, але фраза *turn the blind eye* побутує й донині.

І у наші дні розгнівані батьки можуть погрожувати *read the riot act* (зачитати закон про заколот) своїм неслухняним дітям. Але в Англії XVIII-го століття Акт про заколоти був цілком реальним документом і його часто зачитували вголос перед розлюченим натовпом. Прийнятий у 1715 році, Акт про заколоти надав британському уряду право називати будь-яку групу з понад 12 осіб загрозою для громадського спокою. За таких обставин державний чиновник зачитував невеликий фрагмент Закону про заколоти і наказував людям мирно розійтися по своїх домівках. Всі, хто залишався через годину, підлягали арешту або вивезенню силою [5].

Багато ідіоматичних виразів мають морське походження – *taken aback, loose cannon, high and dry* (несподівано, розгубити гармату, високо і сухо) – всі вони з'явилися на морі, але, мабуть, найдивовижнішим прикладом є поширений вислів *by and large*. Ще в XVI столітті слово *large* використовувалося для позначення того, що корабель пливе за вітром. Натомість набагато менш бажане *by* або *full and by* означало, що судно рухається проти вітру. Таким чином, для мореплавців *by and large* означало тралення морів у будь-якому напрямку відносно вітру. Сьогодні і моряки, і сухопутники використовують цю фразу як синонім до «з урахуванням усіх обставин» або «здебільшого».

В англійській мові також багато фразеологічних одиниць, які мають у своєму складі ім'я тієї чи іншої людини. Деякі імена стали загальновідомими: *Sherlock Holmes* (сищик, головний герой творів А.К. Дойла); *Sally Lunn* – солодка булочка (ім'я відомої жінки-кондитеру кінця XVIII ст.).

Також в англійській мові значну кількість складають прислів'я та приказки іншомовного походження. Ідіоми найчастіше стають частиною мови, якщо вони виходять з авторитетного джерела, і як слідство, часто використовуються у повсякденному спілкуванні. В англійській мові такими джерелами, наприклад, є греко-римська спадщина, Біблія та найбільш відомі переклади іншомовної літератури.

Давньогрецька міфологія: *the apple of discord* – яблуко розбрату; *Achilles' heel* – ахілесова п'ята; *between Scylla and Charybdis* – між Сциллою і Харібдою. Давньоримська міфологія: *cross the Rubicon* – перейти Рубікон. Біблія: *forbidden fruit* – заборонений плід; *the prodigal son* – блудний син; *cast pearls before swine* – метати бісер перед свинями; *the root of all evil* – коріння зла.

Запозичення з інших мов: *necessity is the mother of invention* – необхідність – мати винахідливості (з французької мови – *La nécessité est mère de l'invention*);

В англійській мові існують запозичення в іншомовній формі. Багато з них є інтернаціональними зворотами: *Vae victis* – горе переможеним (латинська мова).

Серед багатьох способів перекладу фразеологічних зворотів вдалим можна вважати лише той, коли перекладачеві вдалося передати зміст фразеологічної одиниці та водночас зберегти її оригінальну форму. Найчастіше, перекладач має знайти еквівалент фразеологічній одиниці в мові перекладу. Це не важко, коли фразеологічний зворот запозичений, але існують випадки, коли прислів'я або приказки пов'язані з культурою та історією мови оригіналу. Якщо еквівалента не існує, перекладач має створити його або передати зміст фразеологічного звороту описово.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тож, кожна мовна картина світу є особливою саме через наявність в ній фразеологічних одиниць, тобто тих виразів, які мають певний смисл лише в мові оригіналу та втрачають його під час буквального перекладу, бо у своєму складі вони містять якусь реалію, відому лише одній нації. Водночас, помилково вважати, що мовні картини різних народів мають мало спільного, адже існують «інтернаціональні» фразеологічні одиниці, тобто ті стали вирази, які існують в багатьох мовах світу, незважаючи на розбіжності в їх історичному минулому. Такі фразеологічні одиниці, найчастіше, є запозиченнями з класичних мов – латинської або давньогрецької, і саме вони першими зробили переклад фразеологічних висловів можливим. І хоча певні труднощі можуть виникати під час перекладу прислів'їв та приказок, цей процес уможлиблюється завдяки зростаючим культурним і політичним контактам і має великі перспективи для подальшого вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедія сучасної України : електрон. версія. URL : <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
3. Смірнова А. Переклад фразеологічних одиниць у «Листах різдвяного діда» ДЖ. Р. Р. Толкіна. Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації : електрон. версія. URL : <http://www.vtei.com.ua/doc/2022/03102022/2/9.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
4. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. К. : «Майстер-клас», 2011. 400 с.
5. Andrews E. 10 Common Sayings With Historical Origins : електрон. версія. URL : <https://www.history.com/news/10-common-sayings-with-historical-origins> (дата звернення: 15.03.2023).
6. Lauhakangas O. The Matti Kuusi. International type system of proverbs. Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 2001. 159 p.
7. Merriam-Webster Dictionary : електрон. версія. URL : [merriam-webster.com](https://www.merriam-webster.com) (дата звернення: 22.03.2023).
8. Mieder W. Proverbs : A Handbook. L. : Greenwood Press, 2004. 305 p.
9. Taylor A. The Proverb. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1931. 223 p.

УДК 81'36-112

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-29>

З НИЗИН ДО ВЕРШИН: СПІЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ТА САМОБУТНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ(2)

FROM THE BOTTOMS TO THE TOPS: COMMON SLAVIC AND INDIVIDUAL FEATURES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE(2)

Крижанівська О. І.,

orcid.org/0009-0006-7210-998X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

Ця стаття є продовженням розгляду складного питання про гармонійність поєднання праслов'янських і власне українських мовних рис у сучасному фонемно-фонетичному ладі нашої мови, яке знайшло своє відбиття у публікації, вміщеній у попередньому числі цього ж часопису – Наукові записки. Серія: Філологічні науки, Випуск 1 (208).

У цій розвідці порушуємо проблему становлення сучасної підсистеми приголосних фонем, яка має своїм опертям спільнослов'янську консонантну основу, що стала базою для витворення своєрідних фонетичних підвалин й інших споріднених мов; розглядаємо причини втрати старих і появи нових приголосних фонем; пробуємо відшукати зовнішні чинники, які так чи так внесли зміни в консонантну підсистему.

Традиційно на заняттях з історичної граматики у ЗВО студенти кваліфікують праслов'янську мову найдавніших часів як вокально-консонантну, тобто таку, в якій кількість голосних переважала над кількістю приголосних. Разом з тим вони простежують, як через процеси часокількісного вирівнювання та монофтонгізації дифтонгів зменшується кількість голосних, коли на межі тисячоліть (до і нашої ери) приголосних стає все більше після трьох палаталізацій задньоязикових та змін Г, К, Х, Д, Т, З, С у сполуках з j. На час розпаду праслов'янського мовного континіуму племінні мови уже були консонантно-вокальними. Подальший розвиток фонетичних систем споріднених слов'янських мов ішов своїм шляхом, хоч їхня спільна історія у якихось рисах зберігалася, почасти видозмінюючись, віддаляючись від близького.

Як показує практика викладання історії мови, здобувачі освіти відносно легко запам'ятовують, які фонетичні процеси відбувалися в системі приголосних, більш-менш вільно орієнтуються в їхній хронології, але професійні комунікативні компетентності, які виявляються у здатності обговорювати питання про фонетичні особливості своєї мови на тлі інших, дискутувати і переконувати незаперечними фактами сформовані не в усіх. Тому усвідомлені знання з історичної фонетики повинні стати одним із комунікативно задіяних здобутків, однією з складових світоглядних переконань про своєрідність рідної мови, про відповідальність за її збереження.

Заплановано продовження розгляду самобутніх рис української мови на прикладі одиниць інших рівнів мовної системи.

Ключові слова: споріднені мови, самобутні мовні риси, система консонантизму української мови.

This article continues the examination of the complex issue of harmony in the combination of Proto-Slavic and Ukrainian language features in the modern phonemic-phonetic system of our language, which was reflected in the article in the previous issue of the same journal – Scientific Notes. Series: Philological Sciences Issue 1 (208).

In this investigation, we raise the problem of the modern subsystem of consonant phonemes formation, which has as its support the common Slavic consonant base and became the basis for the creation of peculiar phonetic foundations and other related languages; we consider the reasons for the loss of the old and the appearance of the new consonant phonemes; we are trying to find external factors that somehow made changes to the consonant subsystem.

Traditionally, students attending historical grammar classes at higher education institutions qualify the Proto-Slavic language of the most ancient times as vocal-consonant, one in which the number of vowels prevailed over the number of consonants. At the same time, they trace how the number of vowels decreased due to the processes of time-quantity equalization and monophthongization of diphthongs when at the turn of the millennium (BC

and AD), the number of consonants increased after three back-lingual palatalizations and changes of Г, К, Х, Д, Т, З, С in compounds with j. At the time of the Proto-Slavic language continuum disintegration, tribal languages were already consonant-vocalic. Further development of phonetic systems of related Slavic languages followed its path, although their common history in some ways was preserved, partly changing, moving away from the close one.

As the practice of the history of language teaching shows, students relatively easily remember what phonetic processes took place in the consonant system, and navigate more or less freely in their chronology, but professional communicative competence, which is manifested in the ability to discuss questions about the phonetic features of their language against the background others, to discuss and convince with indisputable facts is not developed for everyone. Therefore, conscious knowledge of historical phonetics should become one of the communicative achievements, one of the components of worldview beliefs about the originality of the native language, and the responsibility for its preservation.

We plan to continue the examination of the distinctive features of the Ukrainian language on the example of units of other levels of the language system.

Key words: related languages, distinctive language features, system of consonantism of the Ukrainian language.

Постановка проблеми. Одне із завдань мовної освіти сьогодні – виховати свідомого громадянина, який розуміє місце й роль української мови у формуванні єдності нації, збереженні українства на світовій мапі народів, культур, мов.

Важливо, щоб вивчення мови в школі та інших освітніх закладах передбачало й комунікативну складову: вміння говорити про рідну мову не на рівні епітетів, а як про природно-суспільну систему, створену нашим народом на відбиття його світобачення. Принциповим є формування в здобувачів освіти розуміння того, що сучасний стан рідної мови є результатом її минулого розвитку, у якому переплелися дія її природних і зовнішніх законів.

Метою пропонованої розвідки є привернення уваги зацікавлених учителів, студентів, пошановувачів рідної мови до формування її особливого фонетичного ладу на базі спільнослов'янської основи на прикладі консонантної підсистеми. Стоїмо на думці, що самобутність мови виявляється не тільки в тому, що її звукосклад містить такі одиниці, яких не знають інші мови, а й у гармонійному поєднанні цього нового, нашого зі спільним слов'янським, збереженим від найдавніших часів.

Стан дослідження та актуальність. У наші дні важливим є усвідомлення того, на основі чого робиш свій вибір професії, уподобань, партнерів тощо. Навіть вибір мови. Мабуть, у суспільствах, які не знали лігвоцидів, вибір мови спілкування не є актуальним. В українській лінгво-суспільній ситуації – це важливо, адже мільйони співвітчизників виростили в умовах, коли рідна мова зазнавала політичного тиску, що призводив до звуження її функціонування. Повернення до української – процес складний: по-перше, держава ще й нині вибудовує мовне законодавство; по-друге, навінення до рідного повинне бути вмотивованим розумінням того, що ти повертаєшся не ситуативно (бо війна), а розуміючи, що ти є природним носієм, тобто «якщо не ти, то хто?»; по-третє, розуміння того, як, коли і чому наша мова стала УКРАЇНСЬКОЮ, повинне стати світоглядним підґрунтям.

Ось це – останнє – може сформулювати тільки вчитель.

Нині є доступні узагальнювальні роботи про формування підсистеми приголосних, цікаві своїм особливим потрактуванням фонетичних процесів. Так, наприклад, Ю. Карпенко, розмежовуючи фонологічні й фонетичні підходи до вивчення звукового ладу мови, пропонує й історичний опис чергувань приголосних фонем; але автор не мав на меті описувати тяглість праслов'янського й інноваційність українського [1]. Є й глибокі наукові розвідки про ті чи ті мовні явища, які певним чином модифікували окремі звуки чи породили нові [2]. Особливо цікавими є діалектологічні розвідки, адже в них ідеться про особливі риси окремих говорів/наріч, які не засвідчені літературним варіантом [3].

Спробуємо віддзеркалити класичні та нові наукові бачення поєднання праслов'янського й власне українського у фонетичному ладі нашої мови.

Виклад основного матеріалу. Більш-менш усталеною в історичному мовознавстві є думка, що на час розпаду спільнослов'янського мовного континіуму близько V–VI ст. н.е. праслов'янська система консонантизму була такою: губні: б, п, в, м; передньоязикові: з, с, ц, дз, д, т, р, л, н, ж, ч, ш, дж; середньоязиковий: й; задньоязикові: г, к, х.

Як бачимо, порівняно з сучасною літературною мовою (пристаємо до класифікації, в якій 32 приголосні фонемі) приголосних на 12 менше: по-перше, немає губної Ф; серед передньоязикових немає м'яких З, С, Д, Т, Р, Л, Н, ДЗ, Ц; немає й глоткового Г. Отже, це фонемі, які прийшли в постпраслов'янські часи.

Особливу роль в їхній появі відіграла суттєва перебудова праслов'янської ознаки приголосних «твердість/м'якість»: на V–VI ст. ще не склалися протиставлення за нею, а фонемі були таких типів: **постійно тверді**, які ні за яких умов не зазнавали пом'якшення, бо поєднувалися виключно з голосними непереднього ряду: Г, К, Х; **постійно м'які**, які поєднувалися тільки з голосними переднього ряду: Ж, Ч, Ш, та Й (ще праіндоевропейська м'яка фонема); **тверді**, які могли реалізуватися в пом'якшеному варіанті перед голосними переднього ряду або у твердому вияві перед голосними непередньої артикуляції: Б, П, В, М, Д, Т, З, С, Р, Л, Н, Ц.

Розглянемо видозміни праслов'янських приголосних в українській мові. Як бачимо, близькими до сучасних, залишилися давні губні фонемі. Вони вимовлялися як тверді або пом'якшені в різних фонетичних позиціях. За походженням є праіндоевропейськими, а тому їх можна віднайти й у неслов'янських мовах: *домъ – лат. *Domus* – д/інд. *damah*.

Засвоєні протоукраїнськими говірками, вони зберігають губну вимову й у сучасній українській мові, але з певними видозмінами, які пов'язані з фонетичними процесами пізніших часів. По-перше, після занепаду слабкого Ъ зазнали депалаталізації губні, після яких він стояв: любовь – любов, сыпь – сип, дробь – дріб, степь – степ, семь – сім. По-друге, змінилася вимова звука /В/: на час постановня української мови він артикулювався перед зредукованими як губно-губний, а в інших позиціях – як губно-зубний. Зараз губно-зубна вимова зберігається тільки перед /Л/: *вільний, привітався, праві*. Коли ж /В/ знаходиться перед іншими звуками, то реалізується в білабіальному вияві: *ватра, весілля, вогнище*. Але, якщо після /В/ занепадав слабкий зредукований чи в кінці слова, чи перед іншим приголосним, то білабіальна артикуляція стала наближатися до У нескладового – [ǔ]: *пра[ǔ]да, кро[ǔ]*. У позиції початку слова білабіальний /В/ міг не тільки вимовлятися як [ǔ], а й переходити в голосний [У]: *вчєра – [ǔ]чєра – учєра*. Так формувалися українські евфонічні чергування, що теж вирізняють нашу мову серед інших. Оскільки в давньокиївських писемних пам'ятках заміна /В/ на /У/ трапляється ще з XI ст., то в живому мовленні русичів вона постала значно раніше.

У давньоукраїнський період спостережено й появу [ǔ] на місці суфіксального –Л- в колишніх активних дієприкметниках минулого часу чоловічого роду, які зараз складають форми минулого часу: *зналь – знав, читалъ – читав, ходилъ – ходив*. Причини такого явища є намагання пояснити артикуляційними особливостями твердого [Л] (він лабілізується і вимовляється близько до білабіального [В], але тоді чому *стіл, орел?*), а також аналогією до форм дієприкметників на зразок *знавъ – знавъши*. Але в будь-якому разі це вже факт сучасної української мови, зафіксований пам'ятками з XIV ст., хоч за традицією ще до XVII ст. у цій позиції переважало написання Л, що не відзеркалювало живого мовлення.

Розглянемо історичні зміни в підсистемі язикових. Основна кількість передньоязикових відома ще праіндоевропейській мові, на що вказують відповідники в неслов'янських мовах. До прикладу, д/укр. *носъ* – лат. *nasus*, нім. *Nase*; д/укр. *новъ* – лат. *novus*. До них відносимо Д, Т, Н, Р, Л, З, С. Серед З і С є такі, що виникли в праслов'янську добу із давніх Г та К (*зерно, десять*), а пом'якшені З (ДЗ), Ц, С стали наслідками другої та третьої палаталізації, які відбувалися перед розпадом прамови: *рѣка – рѣцѣ, нога – нозѣ, оухо – оушѣ, княгыни – князь, овьця*. Усі вони були засвоєні протоукраїнськими говорами, а в ній уже розвивалися за властивими їй

законами, формуючи 32-фонемну українську систему консонантизму. Чергування Г – З, К – Ц, Х – С, що виникло в праслов'янській мові десь у I–II ст. н.е., коли Г, К, Х потрапляли в позицію перед И та h, що походили з дифтонгів *oi, *ai, ймовірно, було чергуванням з позиційним варіантом фонем, бо З(ДЗ), Ц, С тут стали фонемами пізніше, причому – м'якими.

Це чергування збережено не всіма мовами: воно не властиве словенській, словацькій та російській. В українській мові теж у Н. в. мн., коли давній И (i) змінився на українську /И/, окрім слова *друзі*; всі інші відновили форми з Г, К, Х: *руКи, береГи, мачуХи*.

Суттєво вплинули на формування нинішньої системи приголосних процеси палаталізації й депалаталізації, які, зрештою, завершилися витворенням нової опозиції «тверда – м'яка» фонема, якої на час зникнення спільної прамови ще не було. Вона склалася вже в українські часи і стала одним із наслідків занепаду зредукованих та процесів, пов'язаних з перетворенням Е в О, зміни вимови приголосних перед Е та И. Тобто всі факти ствердіння й зм'якшення звуків, що призвело до витворення протиставлень «тверда – м'яка», не можна звести до однієї причини й одномоментності: ця опозиція є результатом кількох фонетичних процесів, які відбувалися впродовж тривалого історичного періоду. Отже, праслов'янські і початкового періоду давньоукраїнські закономірності вживання м'яких і пом'якшених приголосних українською мовою не збережено через процеси палаталізації та депалаталізації.

Процес ствердіння приголосних охопив різні їхні групи за місцем творення (у тому числі й передньоязикові) і в різних позиціях у слові. У нього були втягнуті й постійно м'які приголосні, і пом'якшені.

Так м'які, що утворилися за наслідками I перехідного пом'якшення задньоязикових та під впливом постконсонантного [j] – ж, ч, ш, дж, свою палатальність утратили і зараз є твердими фонемами, які можуть виявлятися або у твердому вияві, або в пом'якшеному: *д/укр. режь, ночь, чело, чисто, шесть* – *укр. ріж, ніч, чоло, чисто, шість*. Ствердіння шиплячих тривало в давньоукраїнську добу, коли низка змін у системі голосних спричинила й зміни в консонантизмі. Передусім, це занепад передньорядного зредукованого Ъ, перед яким усі звуки були або м'якими, або пом'якшеними: *д/укр. вашь, ножь, речь, ручька, книжька* – *укр. ваш, ніж, річ, ручка, книжка*. Дискусії з приводу фонемного /нефонемного статусу пом'якшених шиплячих перед і (*ваші, вужі, речі*) не спростовують факту їхнього ствердіння в інших формах.

До таких належить і втрата ними м'якості перед О, який походить із Е перед наступним споконвічно твердим приголосним, що належить до особливих фонетичних українських ознак: *пшено, жена, человекъ* – *пшОно, жОна, чОловік*. Його пам'ятки фіксують уже з XI ст.

Стверділи шиплячі і перед Е (донедавна вважали, що це сталося десь із XII ст.) та новим И (що походить з Ъ та И(i)): *шести, черствий, женити; мужик, життя, широкий, чинити*. У давніх письменах цей факт передавали змішуванням літер на позначення наступного голосного на зразок: *чынити, оуслышитъ*.

За спостереженнями О.Б. Ткаченка, за фактом ствердіння приголосних перед Е весь слов'янський мовний світ виразно розпадається на дві зони: для північної (лужицької, польська, словацька, (східно)болгарська, російська, білоруська) не властиве ствердіння перед Е, і характерна депалаталізація для південної (українська, чеська, македонська, (західно)болгарська, сербська, хорватська, словенська, полабська) [2]. На письмі цей факт в українській мові неспростовно засвідчено з XII ст., хоч Л. Булаховський наголошував на більш ранній хронологізації цього явища [4].

Збереглася пом'якшена вимова подовжених шиплячих звуків в українських словах на зразок *піддашшя, клоччя, ніччю, збіжжя, сумішшю, обличчя*. Ця особлива риса нашої мови – подовжені шиплячі – склалася після занепаду зредукованого Ъ, який зреалізувався у звукові И (i) перед [j]: *печию (печ'йу) – печ'йу – піччю*. Такі форми послідовно відбивають пам'ятки з XV ст., але науковці припускають, що подовження живій мові було властиве вже в другій половині XIII ст.

Шипляча фонема /дж/ засвоєна з праслов'янської мови, де траплялася в обмеженій групі слів: це переважно дієслівні й одиничні іменні форми, у яких вона виникла на місці сполуки [д]+[j]: *ходжу, сиджу, виджу*. В іменниках на зразок *сажа, межа* проривний елемент втратився. Так ці слова засвоєні й літературною мовою, а дієслівні форми *хожу, сижу, вижу* активні в діалектному мовленні.

Є африката /дж/ й іншого походження: у слові *бджола* – це наслідок прогресивної асиміляції за способом творення після занепаду зредукованого: пор. *бъчела – бчела – бджола, у джерело* – (спільнокореневе з *горло, гирло*)...

Звука [дж] не знають інші слов'янські мови. На його місці в південнослов'янських уживається [жд] і [h] (дуже м'який дж), [j]; у західнослов'янських – [дз] і [з]. Саме тому в деяких виданнях висловлено думку про початок змін проривних [д] і [т] в сполуках з [j] у праслов'янську добу, а завершення – вже в окремих мовах. Але незалежно від часу виникнення фонема [дж] стверділа.

Таким чином, постійно м'які праслов'янські шиплячі в українській мові складають одну з груп твердих фонем, що реалізуються в твердому й пом'якшеному алофонах.

Своя історія в інших передньоязикових давніх фонем. Так Д, Т, З, С, Р, Л, Н – могли бути в давні часи пом'якшеними й твердими, а в сучасній українській мові всі вони мають парні м'які, як і фонема /ц/, яка в праслов'янській мові виникла в процесі зміни /к/ за наслідками II і III палаталізацій: *моуцѣ, цѣна, пальць, овьца*. Розглянемо шлях витворення цих фонемних опозицій. Правильніше говорити про шляхи, оскільки не всі вони зазнавали однакових видозмін.

Після занепаду слабкого Ъ у середині слова перед наступним твердим приголосним депалаталізувалися передньоязикові пом'якшені й стали твердими [д], [т], [з], [с], [н], [р]: пор. д/укр. *дърати, орѣла, видѣньи, багатьство* й сучасні слова *драти, орла, видний, багатство*. Тільки пом'якшений звук [л], який мав особливу артикуляцію в зоні палатальної вимови, у цій позиції не тільки не ствердів, а зазнав посиленої м'якості й став м'яким, що характерно й для сучасної української літературної мови: пор. д/укр. *сильньи, престольньи, подвальньи, мильньи, вольньи* – укр. *сильний, престольний, підвальний, мильний, вільний*.

Названі передньоязикові могли стояти і в абсолютному кінці слова, а в середині слова – перед губними і задньоязиковими. Після занепаду після них Ъ вони палаталізувалися і перетворювалися на нові м'які звуки: *тьма, мазь, просьба*. М'який С витворився і в давньому суфіксі –ск-, де за наслідками прогресивної асиміляції твердий С став палатальним, а згодом такі ж зміни відбилися в його аломорфах –зьк- та –цьк-: *міСЬКий, київСЬКий, козаЦЬКий, запоріЗЬКий*.

Доречно саме тут звернути увагу на походження м'яких фонем /з/, /ц/ та /с/, оскільки за традицією їх називають такими, що є результатом звукових змін при словотворенні. Насправді тут спостережено цілий комплекс асимілятивних звукових змін, які відбувалися в різні історичні періоди й мали різні причини, які «ховають» первісні звуки, на місці яких маємо нинішні. Наприклад, Ю.О.Карпенко [1] наводить такий ланцюжок змін: *грецьскыи > греч'скыи* (перша палатал.) > *греч'скыи* (занепад зредук.) > *грец'скыи* (регрес. асим. за місц. тв.) > *грецкыи* (прогрес. асим. за сп. тв. і м'як.) > *грецкыи* (стягнення, бо подовж. можливі тільки між голосн.) > *греЦЬКий*. Приблизно в такі ланцюги змін можна помістити й слова на зразок *варязький, волоський* і под.

Осібнo розвивався праіндоевропейський за походженням звук [р], який перед голосними переднього творення мав пом'якшену вимову, а перед непередньорядними – тверду: **orbota – робота, *borda – борода, *materiju – материю – матір'ю*. Для говорів, що лягли в основу української мови, основним є шлях ствердіння [р]. У результаті переважає саме тверда фонема /р/ у кінці слова та перед приголосним: *верба, гіркий, косар, писар*.

Депалаталізація пом'якшеного [р'] стала наслідком занепаду слабкого Ъ у кінці слова і в кінці складу: *горЬкыи – гіркий, косарЬ – косар, писарЬ – писар*. На письмі цей факт передавався

літерою Ъ ще з давньокіївських часів: *мунастырь* (Грам. 1378 р.), *теперь* (Опис Київськ. Замку 1552 р.) або пропуском літери: *золотар* (Опис Брацл. З. 1545 р.), *горко* (Єванг. Нег. 1581 р.). Це норма сучасної української літературної мови. У південно-східних говорах таке ствердіння відбулося тільки в середині слова та в кінці невідмінюваних слів, а в абсолютному кінці слова в говорах вимовляють м'який [р]: *писарь, бондарь, букварь, повірь*.

Ствердів Р і в позиції перед И = ъј: *матір'ю, подвір'я, пір'я* (д/укр. матерію, подвори~, пери~), перед Е та И, як і всі інші приголосні: *рИніти, рЕвище, трИ, трЕбуха*.

У північних і південно-західних говірках процеси ствердіння охопили й позиції перед О, У, А. Причому вони відбиті в найдавніших письменах з нашої території. Ще в Збірнику Святослава 1073 року бачимо *цароу*, в Добриловому Євангелії 1164 року – *твороу*. У староукраїнських текстах такі написання є нормою, але нова українська літературна мова їх не увібрала.

Разом з тим, пом'якшений [р'] знає й перехід у м'яку вимову, отже витворилася й м'яка фонема /р/, а разом з нею сформувалася опозиція /р/ – /р'/. Вона виявляється в словах на зразок *трѡх, рясний, косарі, рюмсати*.

Певна окремішність в процесах зм'якшення/ствердіння властива приголосній фонемі /Ц/. З'явившись під час палаталізаційних праслов'янських змін як пом'якшена на місці /К/, вона, ймовірно, спочатку була її алофоном, набувши фонемного статусу пізніше. Могла стояти на початку, в середині та в кінці слова перед Ъ: *цѣна, пальць, овьца*. Характерною ознакою української мови є те, що після занепаду слабкого Ъ у кінці слова після Ц, останній не зазнав ствердіння, а зазнав палаталізації, як й інші передньоязикові (окрім шиплячих): *кінець, палець, молодець*. Тільки в невеликій групі звуконаслідувальних та запозичених слів маємо твердий кінцевий Ц: *бац, гоц, абзац, плац*.

Висновки. Таким чином, формування підсистеми консонантизму української мови після розпаду більш-менш єдиного слов'янського мовного континіуму відбувалося своїм чином, за своїми внутрішніми законами. Є в ній фонемі, що збережені й іншими мовами; вони є носіями тяглості спільної історії. Є фонемі новопосталі, до невпізнання змінені: вони створюють самобутні риси нашої мови. Серед них фонемі /Г/ та /Ф/, але про них в наступних публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпенко Ю. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса: Чорномор'я, 1996. 144 с.
2. Ткаченко О. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 14–23.
3. Флаєр М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори. *Мовознавство*. 1992. № 1. С. 3–10.
4. Булаховський Л. Вибрані праці: у 5 т. К.: Наук. думка, 1977. Т.2: Українська мова. 633 с.

УДК 81'255.2:6(083.133)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-30>

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАТЕНТІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

LINGUOSTYLISTIC FEATURES OF PATENTS IN TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

Макогон Т. С.,

orcid.org/0009-0004-3622-4476

*магістрант кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

Кудрявцева Н. С.,

orcid.org/0000-0001-7641-9543

Scopus-Author ID: 57191324400

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

У статті розглядаються мовностилістичні та перекладацькі особливості патентних документів, а також їх відтворення при перекладі патентів, які стосуються винаходу, пов'язаного з медичною сферою, а саме, зі створенням одноразового медичного шприца. Розглянуто історію виникнення патенту як офіційного документу та його особливості як специфічного жанру на перетині технічного та юридичного стилів. Детально описано сутність патентної заявки на винахід. Заявка висвітлює новизну та детальний опис винаходу та має встановлену структуру написання. Висвітлено причини, через які виникає необхідність перекладу патентної документації. Вагомою підставою для цього є судові справи, зумовлені патентними суперечками. Схарактеризовано структурні особливості патентів. До них відносимо заголовок, опис, у якому містяться підрозділи, розділ з формулами, креслення та реферат. Особливу увагу зосереджено на мовностилістичних рисах патентів, а також на важливості їх урахування у процесі перекладу, а саме: технічна та юридична точність, логічність та структурованість. Шляхом аналізу прикладів, стаття висвітлює своєрідність передачі інформації та збереження точності при перекладі патентів з англійської на українську мову. Наведено головні мовностилістичні особливості патентів, до яких належать: лексичні повтори, анафора, вживання загальнонаукової термінології, юридичної субмови та номіналізації. Визначено ключові аспекти їх відтворення при перекладі. Розглянуто приклади англійського патенту та його перекладу українською мовою на синтаксичному, лексичному та морфологічному рівнях. Розкрито сутність підходу «дзеркальний переклад» як загальної стратегії перекладу патентної документації. Установлено, що найпоширенішими способами при перекладі патентів є буквальний та еквівалентний способи перекладу.

Ключові слова: патент, технічний текст, юридичний текст, переклад, способи перекладу.

The article deals with the linguostylistic features of patent documents, as well as their rendering in the translation of patents describing inventions in the medical field, namely, a disposable medical syringe. The history of patent as a specific genre at the intersection of technical and legal styles is considered. We described in detail the nature of a patent application for an invention. The application covers the novelty, contains a detailed description of the invention and has a certain structure. We also explain the reasons for the need to translate patent documents. A significant reason for this is patent litigation caused by the infringement of copyright. The structural features of patents are characterized, including a header, a patent description, which contains subsections, a section with claims, drawings, and an abstract. Particular attention is paid to the linguostylistic features specific to patent texts, as well as their importance in the process of translation, such as technical and legal accuracy, coherence, and consistency. By means of analyzing examples, the article highlights the peculiarities of conveying information and maintaining accuracy in the translation of patents from English into Ukrainian. The main linguostylistic features of patents are analyzed, including lexical repetition, anaphora, non-restrictive terminology, legal phraseology/legal language and nominalization. The key aspects of their use in translation are determined. We also consider examples of an English-

language patent and its translation into Ukrainian at the syntactical, lexical and morphological levels. We analyze the approach «mirror translation» as a key strategy for translating patent documentation. In addition, literal and equivalent techniques are defined as the most common techniques in translation of patents.

Key words: patent, technical text, legal text, translation, translation techniques.

Постановка проблеми. Дослідження мовностилістичних особливостей патентів є вкрай актуальною темою в контексті зростаючої міжнародної торгівлі, інноваційного розвитку та захисту інтелектуальної власності. Патентна документація відіграє ключову роль у захисті новаторських розробок та технічних винаходів. Розуміння мовностилістичних особливостей цих документів та вміння ефективно відтворювати їх при перекладі стає надзвичайно важливим для забезпечення правової відповідності, захисту інтелектуальної власності та підтримки інноваційного середовища. Отже, розгляд цієї теми не лише сприяє покращенню якості перекладу патентних документів, але й відіграє важливу роль у розвитку науково-технічного прогресу та міжнародного співробітництва.

Останнім часом патентна діяльність інтенсифікувалася майже в усіх галузях техніки. Дослідники [1] припускають, що 90–95% усіх винаходів світу можна знайти в патентних документах. Також існує думка, що патенти є ключем до комерційного використання винаходів. Інновації вважаються рушійною силою конкуренції, економічного зростання та створення робочих місць. Патенти відіграють центральну роль у реєстрації інновацій і в розробці бізнес-стратегії. Сьогодні патенти стають все більш значущими для успіху ІТ бізнесу [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які присвячують свої дослідження лінгвістичним особливостям патентної документації слід назвати Т. Аношкову [2], С. Коломієць, В. Коломієць [1], М. Олохан [3] та інших. Результати їхніх розвідок висвітлюють можливі помилки, які можуть виникнути під час перекладу англійських патентів українською мовою, а також основні ознаки патенту як виду технічної документації [2]. Проаналізували методи аналізу патентних документів і розглянули основні виклики та проблеми при перекладі [1]. М. Олохан детально та чітко описала структуру патентних документів [3].

Метою нашого дослідження є з'ясування структурних та мовностилістичних особливостей патентних документів, а також висвітлення труднощів, які виникають при перекладі цих текстів. Задля досягнення мети ми проаналізуємо структуру, лексико-граматичні особливості патентів, а також ідентифікуємо труднощі їх перекладу, пов'язані з відтворенням термінології.

Виклад основного матеріалу. Патент – це вид науково-технічної документації, який накладає певні юридичні зобов'язання та закріплює авторство та право власності на винаходи, корисну модель або промисловий зразок. Процедура видачі та отримання патенту в різних країнах істотно не відрізняється. Разом з тим слід зазначити, що в ході історичного розвитку від промислової революції до цифрової епохи всі революційні винаходи відбувалися в найпотужніших і найвпливовіших на той час державах. Саме тому найпоширеніші види патентів мають британське або американське походження [2].

Хоча існують деякі свідчення про те, що певна форма патентних прав була визнана ще в стародавній Греції, першою законодавчо закріпленою патентною системою зазвичай вважається Венеціанський патентний статут 1474 року. Патенти систематично видавалися у Венеції з 1474 року, коли набув чинності указ, згідно з яким про нові винаходи слід було повідомляти республіці, щоб отримати правовий захист від потенційних порушників. Період захисту становив 10 років. Коли венеціанці емігрували, вони шукали подібний патентний захист у своїх нових домівках. Це привело до поширення патентних систем в інших країнах.

Патент – це форма інтелектуальної власності. Патент надає його власнику право забороняти іншим особам виготовляти, використовувати, продавати та імпортувати винахід протягом обмеженого періоду часу, зазвичай двадцяти років. Патентні права надаються в обмін на публічне визнання винаходу. Особи, які займаються дослідницькою роботою, часто зобов'язані

за трудовим договором передавати винаходи своєму роботодавцю. У більшості країн патентні права підпадають під дію цивільного законодавства, і власник патенту повинен подати в суд на порушника патенту, щоб захистити свої права.

Щоб отримати патент, технічна інформація про винахід повинна бути опублікована в патентній заявці. Патентна заявка подається окремо на кожний конкретний винахід. Вона повинна містити письмовий опис винаходу, який би дозволив фахівцю у відповідній технічній галузі створити і використати винахід. Цей опис зазвичай містить ілюстрації винаходу, а також опис найбільш прийняттого, на думку винахідника, способу використання винаходу.

Як зазначає М. Олохан [3], заявка на винахід є комунікативним процесом, що втілює комунікативну мету. Така мета реалізується в соціальному контексті патентної системи та промислового виробництва. Першою складовою заявки є винахід, який представляє нову ідею, що підлягає патентуванню. Це подається через назву та короткий опис винаходу. Патентна заявка повинна містити повний і детальний опис винаходу, як правило, з ілюстраціями або рисунками. Заявка також повинна містити ряд пунктів формули винаходу, що описують винахід. У формулі винаходу чітко вказується, яким чином винахід відповідає умові новизни, і детально описуються конкретні ознаки або властивості винаходу, які є основою для цих пунктів.

Як стверджують К. Гелмерс і Л. МакДонаф [4], саме загроза судового процесу, а не сам судовий процес, обумовлює цінність патентування. Відстеження можливих порушень може бути дорогим процесом, і власник патенту повинен вирішити, чи варто це робити, і, якщо виявлено можливі порушення, чи варто йти далі і розпочинати судовий процес. Яскравим прикладом патентної суперечки, яка розгорнулася в залах судових засідань у США і Кореї, є справа Apple і Samsung – двох компаній, які рідко зникають з бізнес-новин через постійні патентні суперечки щодо різних винаходів для смартфонів [5]. Дослідження К. Гелмерс і Л. МакДонаф [3] судових справ у Великій Британії, пов'язаних з патентами між 2000 та 2008 рр., показало, що близько 43% справ були подано зі звинуваченнями у порушенні прав, тоді як близько 31% справ стосувалися анулювання патенту, але лише близько половини справ дійшли до остаточного рішення. Якщо судовий процес досягає міжнародних масштабів, часто виникає потреба в перекладі документів, зокрема не лише патентів, а й інших судових документів, кореспонденції, висновків експертів тощо.

Патент характеризується особливою структурою в англійській і українській мовах. Він складається з титульної частини, попереднього опису, повного опису винаходу, патентної формули, засвідчення тексту заявки автором винаходу, зазначення патентного повіреного та ілюстративної частини [6]. За М. Олохан [3], можемо схарактеризувати структуру патенту. Так, заголовок складається з декількох елементів, кожен з яких позначений номером у круглих дужках. Ці номери є міжнародними стандартизованими кодами ІНІД (INID codes), або міжнародно узгодженими номерами для ідентифікації (бібліографічних) даних. У заголовку міститься примітка, яка вказує на те, що файл містить деяку технічну інформацію, яку було надано після подання заявки і не включено до специфікації.

Опис патентованого винаходу поділяється на підрозділи: історія винаходу, об'єкти і короткий зміст винаходу, опис креслень та детальний опис винаходу. У всіх патентних заявках або описах пункти нумеруються таким чином, хоча існує певна варіативність у використанні підрозділів для описової частини документа. На даному етапі, текст і мова опису є відносно простими для сприйняття і розуміння. Можна відзначити деякі повторювані фрази: *The/this invention relates to ...* і використання слова *known* для посилення на наявні системи або попередні знання [6].

За описом винаходу слідує розділ формули. У певному сенсі розділ із формулою винаходу є найважливішою частиною, оскільки в ньому точно визначається суть винаходу, який є патентоспроможним. Цей розділ перекладається Європейським патентним відомством (ЄПВ) трьома офіційними мовами: англійською, французькою та німецькою. Перший пункт формули,

як правило, має найширшу сферу застосування, а наступні пункти формули стають все більш вузькими.

У патентах, на відміну від технічних інструкцій або посібників, зазвичай немає пронумерованого переліку деталей, з якими можна ознайомитися. Тому, щоб розрізнити компоненти та їх цифрові позначення, потрібно читати опис патенту; креслення додаються до опису, проте їх важко розшифрувати самостійно. Креслення зазвичай є останнім пунктом у документації і представлені чорно-білими лінійними малюнками з номерами, які можуть бути надруковані або написані від руки.

Більшість патентних відомств вимагають, щоб патентні заявки супроводжувалися рефератом. Формально реферати не є частиною специфікації, однак вони часто перекладаються разом із назвами для полегшення публічного пошуку. Реферат має дозволити читачам, навіть тим, які не мають досвіду у патентних питаннях, швидко і легко зрозуміти суть винаходу та його новизну, вирішити, чи варто їм докладніше ознайомитися з повним текстом заявки. У рефераті не слід згадувати про стан розвитку галузі або потенційні застосування винаходу, проте потрібно охопити всі нововведення або покращення, уникнувши вичерпних технічних або конструктивних деталей.

Патентна інформація практично не дублює відомості науково-технічного характеру, у тому числі опубліковані в непатентній літературі. Важливо також відзначити, що інформація, яка міститься в описах винаходів, більш докладна, ніж в інших видах науково-технічних публікацій. Це пов'язано насамперед з вимогами патентного законодавства про повноту та надання детального опису винаходу при заповненні заявки. Крім об'єкту винаходу зазвичай описуються спосіб дії та найбільш ефективний варіант його практичного застосування [1].

Завдяки своєму особливому стилю, що відрізняється від загальноприйнятого в технічному перекладі, патентний переклад став окремою спеціалізацією, оскільки вимагає додаткового досвіду, характерного для таких типів текстів. До таких основних мовностилістичних особливостей патентів належать [3]:

- лексичні повтори;
- анафора;
- загальнонаукова (non-restrictive) термінологія;
- юридична субмова;
- номіналізація.

Лексичні повтори відіграють значну роль при перекладі патентів. Деякі терміни можуть повторюватися, тому їх точне відтворення є важливим для збереження сенсу інформації. Також повтори використовуються для забезпечення чіткості та юридичної важливості тексту. Наприклад, «*In recent years, there has been a substantial increase in the use of individually sterilized, individually packaged so-called one-time use medical syringes*» [7]. – «*Останніми роками спостерігається значне зростання використання індивідуально стерилізованих, індивідуально упакованих, так званих одноразових медичних шприців*».

Використання анафори допомагає підкреслити важливість певних термінів або концепцій, що повторюються на початку речення або абзацу. Це забезпечує послідовність та зв'язність тексту, створюючи структурну організацію та впорядкованість речень у перекладі. Наприклад, «*5. The conveyor system as claimed in claim 1 including support means ... 6. The conveyor system as claimed in claim 5 wherein said support ...*» [3]. – «*5. Конвеєрна система, як зазначено в п. 1, що включає опорні засоби ... 6. Конвеєрна система, як зазначено в п. 5, в якій зазначена опора ...*».

Як зазначає М. Олохан [3] з приводу загальнонаукової термінології, перекладачам корисно визначити загальну лексику, що використовується на позначення засобів, пристроїв, систем і т. ін., яку можна вживати в перекладі для збереження функціонального опису без додавання допоміжних характеристик до поняття. Загальний характер опису також можна зберегти через посилання на низку загальних механічних частин або компонентів. Наприклад, «*sample tube,*

clinical test apparatus, tube recess» [3]. – «пробірка, клінічний тестовий апарат, поглиблення для пробірки».

У патентних заявках використовуються елементи юридичної субмови і стилю, включаючи деякі формульні вирази, які з'являються у всіх або більшості патентів. Можемо навести приклади найбільш поширених прислівників таких, як *wherein* «де; в якому», *thereof* «з цього», *herein* «в цьому», *hereinafter* «далі», *thereinafter* «надалі»; а також фрази *as shown in Fig.* «як показано на фіг.» та *indicated by the reference number* «на що вказує ідентифікаційний номер» [3].

Номіналізація – це процес утворення іменника від іншого класу слів, зазвичай від дієслів і прикметників [8]. Номіналізація в перекладі може допомогти зберегти точність та зрозумілість, оскільки іменники зазвичай менше піддаються різним інтерпретаціям і рідше мають множинні значення, що сприяє уникненню непорозумінь. Наприклад, *singulation* «сингуляція», *extrusion* «екструзія», *drippage* «стікання», *intersection* «перехрещення», *diversion* «дивергенція» [3].

Розглянемо мовностилістичні особливості патентів на рівнях мови. На синтаксичному рівні переклад вимагає уваги до різних аспектів. Патентні тексти можуть містити дуже довгі речення, що можуть бути складними для перекладу. Також можуть використовуватися складні синтаксичні конструкції, такі як пасивні речення або умовні конструкції. Варто додати, що в них міститься багато технічних термінів і спеціалізованої лексики, аббревіатур і символів, які можуть мати свої власні синтаксичні властивості. Наприклад: «*In the very last moment of the injection stroke, the piston is pushed against the very sharp cylindrical cutting edge of the rear end of the tubular needle, which protrudes to the inside of the syringe cylinder for this purpose*» [7]. – «В останній момент ін'єкційного ходу поршень притискається до дуже гострої циліндричної ріжучої кромки заднього кінця трубчастого голки, яка для цього виступає всередину шприц-циліндра». Таким чином, перекладач використовує точну термінологію та еквівалентні вислови, застосовуючи буквальный переклад.

Грамматична структура речень у англійських патентах досить специфічна і підпорядкована правилам, які визначають вимоги до науково-технічних документів. Таким чином, текст наповнений пасивними конструкціями, що дозволяє зосередитися на винаході та його характеристиках. Наприклад: «*In reality, mistakenly called one-time use syringes may be repeatedly used, beyond the control of medical personnel thus creating grave danger for people*» [7]. – «Насправді шприци, які помилково називають одноразовими, можуть використовуватися багаторазово, поза контролем медичного персоналу, створюючи тим самим серйозну небезпеку для людей». Розглянемо ще один яскравий прилад: «*They gained popularity and the appreciation of medical personnel and also generally decreased the possibility of infecting an injected patient with germs or viruses that sometimes survived the sterilization process, a situation which occurred when multiple use syringes were sterilized after each use*» [7]. – «Вони отримали визнання та схвалення медичного персоналу, а також загалом знизили ймовірність інфікування ін'єкційного пацієнта мікробами або вірусами, які іноді виживали в процесі стерилізації, тобто ситуації, яка виникла, коли шприци багаторазового використання стерилізувалися після кожного використання». Речення відзначаються логічною послідовністю, що дозволяє систематично представити інформацію про винахід, починаючи від загального опису і закінчуючи конкретними технічними деталями. Також велика увага приділяється пунктуації, щоб уникнути двозначності і забезпечити зрозумілість тексту.

Також варто зазначити, що в патентах використовуються лексичні повтори, які потрібно зберігати при перекладі, щоб уникнути непорозумінь або двозначності. Візьмемо до прикладу деякі терміни: *syringe* «шприц», *piston* «поршень», *cylinder* «циліндр», *medical* «медичний» [7].

Під час перекладу патентної документації перекладачі застосовують різні способи та стратегії перекладу. Одним із таких способів можна вважати буквальный переклад. Він передбачає максимально точне та дослівне відтворення тексту оригіналу без відхилень у граматичній

структурі, термінології та без змін лексичних значень. Особливо важливо зберігати структуру патенту, включаючи нумерацію розділів, підрозділів, таблиць, формул та інших елементів.

У деяких випадках технічні або правові терміни в оригінальному тексті можуть не мати прямого еквіваленту в цільовій мові. Перекладачі можуть замінити такі терміни еквівалентними за значенням, що краще відповідають контексту, використовуючи еквівалентне перенесення значень. Еквівалентність забезпечує адекватне відтворення технічної інформації та деталей винаходу без спотворень або втрати смислу.

Основною загальною стратегією при перекладі патентних документів є так званий «дзеркальний переклад» через те, що патенти мають специфічну термінологію та структуру, яка може бути важкою для відтворення іншою мовою без втрати сенсу. «Дзеркальний переклад» передбачає, що оригінальний текст завжди розташовується на одній сторінці з перекладом, при чому рядки оригіналу (ліворуч) мають бути розміщені на тому самому рівні, що й відповідні рядки перекладу (праворуч). Важливим фактором є те, що при перекладі патенту перекладач має зберегти технічний та юридичний зміст документу, а «дзеркальне» розташування сприяє його збереженню і подальшому розумінню читачем.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що переклад патентної документації є складним процесом, який вимагає не лише мовних знань та навичок, а й глибокого розуміння мовностилістичних особливостей патенту як типу тексту, що лежить на перетині технічного та юридичного стилів. Таким чином, перекладач має бути обізнаним у зазначених сферах, аби виконувати адекватний і точний переклад патентів. Переклад патентної документації є окремим напрямком у галузі технічного перекладу, що вимагає не тільки набуття навичок опрацювання технічних текстів, а й володіння стратегіями та способами перекладу юридичних паперів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коломієць С., Коломієць В. Методи аналізу патентної документації. *Advanced Linguistics*. 2023. № 12.
2. Аношкова Т. Поширені граматичні помилки в процесі перекладу патентів США українською мовою. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. Філологія*. 2018. Вип. 18.
3. Olohan M. *Scientific and technical translation*. London & New York: Routledge, 2016.
4. Helmers C., McDonagh L. *Patent Litigation in the UK*. LSE Legal Studies Working Paper No.12. 2012. URL: <https://ssrn.com/abstract=2154939>. (дата звернення: 24.04.2024)
5. Kane Y. I. *How Apple Tried to Avert a War With Samsung*. 2014. URL: <https://www.vox.com/2014/4/1/11625120/how-apple-tried-to-avert-a-war-with-samsung>. (дата звернення: 24.04.2024)
6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2018. 534 с.
7. UK Patent Application No 8711564 URL: <https://worldwide.espacenet.com/> (дата звернення: 24.04.2024)
8. Zhafira N. R., Garnida S. C. *An analysis of nominalization in Kimps' Scientific Text*. Surabaya, 2023. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/2548-Article%20Text-5313-1-10-20230726.pdf>. (дата звернення: 24.04.2024)

УДК 821.162.1-34.09 Токарчук

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-31>

БОЖЕВІЛЛЯ І СМЕРТЬ РЕЧЕЙ В ОПОВІДАННІ ОЛЬГИ ТОКАРЧУК «КОНСЕРВИ»

MADNESS AND DEATH OF THINGS IN THE SHORT STORY "PRESERVES" BY OLGA TOKARCHUK

Манойлова О. М.,

orcid.org/0009-0007-3944-4900

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германських мов, зарубіжної літератури

та методики їхнього навчання

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

У статті розглянуто речовий світ оповідання сучасної польської письменниці, лауреатки Нобелівської премії у галузі літератури 2018 року Ольги Токарчук. Найчастіше творчість письменниці зараховують до традиції «магічного реалізму», але насправді наративні стратегії Ольги Токарчук – це суміш постмодерних і барокових рис, прийомів науково-популярної та філософської, гуманістичної фантастики.

Стаття присвячена важливій складовій художнього світу Ольги Токарчук – речовому світу оповідання «Консерви» зі збірки «Химерні оповідання» (2020). Назва книжки надзвичайно точно характеризує її зміст, адже 11 оповідань, вміщені у збірці, складно назвати звичайними чи реалістичними. Вони залишають по собі дивакувате, химерне враження від відкритих фіналів, незавершених подій, невловних сенсів.

Однією з найвиразніших рис творчості Ольги Токарчук є чуйність – тонке відчуття світу, його рухів та змін. Крім того, критики також відзначають антропологічність її письма – передусім вона прагне збагнути людину. Цікаво (і дещо парадоксально), що для наближення до людини та таємниць її особистості, письменниця часто звертається до прийому відчуження. Зустріч з Чужим, з Іншим – це спосіб пізнання не лише нового і незнайомого про світ, але і про себе самого.

Важливою домінантою творчості є також поняття «межа», «межовість» як те, що маркує стан переходу і змін. Подорожі, переміщення у просторі і часі, життя у прикордонні – це звичний хронотоп для прози письменниці. Мандрівники і втікачі, блукачі і паломники – всі вони по-своєму шукають себе у русі, через подолання відстаней у часі і просторі. Тему межовості продовжують також важливі для авторки мотиви – божевілля і смерті. Вони втілюються у прозі авторки в різних формах та на різних стадіях, але в цілому позначають стан між ладом і безладом, між нормальним і ненормальним, між розумом і безумом – і, звісно, між буттям і небуттям.

Утім, втілювати межовість і перехідність – властивість не тільки топосів і локусів, але й речей і предметів. Зокрема, речі, що оточують героїв оповідання «Консерви», супроводжують їх від моменту життя і до смерті, розкривають їхній внутрішній світ, стають символічними чи смислотворчими у процесі втілення авторського задуму. Вони допомагають висловити і оприятити важливі домінанти авторського світогляду – межовість, божевілля і смертність.

Банки із материними заготовками стають не лише формою існування пам'яті про неї, про її любов, охайність і кулінарні захоплення, але також і свідченням її поступового божевілля, змін і зрушень у свідомості нещасної і самотньої жінки. Консерви перетворюються на символ і відображення материнської турботи, але й токсичної, трагічної співзалежності, що, зрештою, стає причиною отруєння і смерті головного героя.

Ключові слова: магічний реалізм, химерна проза, відчуженість, речовість, межовість, божевілля, смерть.

The paper examines the material world of the short story by Olga Tokarczuk, a contemporary Polish writer and winner of the 2018 Nobel Prize in Literature. The writer's work is often attributed to the tradition of "magical realism," but in fact, Olga Tokarczuk's narrative strategies are based on a mixture of postmodern and baroque features, techniques of science fiction, philosophical and humanistic fantastic fiction.

The paper is devoted to an important component of Olha Tokarchuk's artistic world, that is the material world of the story "Preserves" from the collected works «Bizarre Stories» (2020). The title of the book characterizes its

content extremely accurately, because the 11 stories in the collection can hardly be called ordinary or realistic. They generate a strange, bizarre impression of open endings, incomplete events, and elusive meanings.

One of the most distinctive features of Olga Tokarchuk's work is her sensitivity, that is a subtle sense of the world, its movements and changes. Moreover, critics have also noted the anthropological nature of her writing – above all, she seeks to understand the human being. It is interesting (and somewhat paradoxical) that in order to get closer to a person and the secrets of his or her personality, the writer often uses the technique of alienation. The meeting with the Stranger, the Other is a way of learning new and unfamiliar things both about the world and about oneself.

An important dominant of her work is also the concept of "border" and "boundary" as something that marks a state of transition and change. Traveling, moving in space and time, living in the borderlands are a common chronotope for the writer's prose. Travelers and fugitives, wanderers and pilgrims – all of them search for themselves in their own way in movement, through overcoming distances in time and space. The theme of boundary is also continued by the motifs of madness and death, which are important to the author. They are embodied in the author's prose in different forms and at different stages, but in general they denote the state between order and disorder, between normal and abnormal, between reason and madness, of course, between life and death.

However, it is not only places and spaces that embody boundary and transience, but also things and objects. In particular, the things that surround the characters of the story "Preserves" accompany them from the moment of life to death, reveal their inner world, become symbolic or meaningful in the process of realizing the author's idea. They help to express and reveal the main dominants of the author's worldview – boundary, madness, and mortality.

The jars with the mother's preserves become not only a form of existence of the memory of her, her love, neatness and culinary hobbies, but also evidence of her gradual madness, changes and shifts in the mind of an unhappy and lonely woman. Canned food becomes a symbol and a reflection of maternal care, but also of a toxic, tragic codependency, which ultimately causes the protagonist's poisoning and death.

Key words: magical realism, bizarre prose, alienation, materiality, boundary, madness, death.

Постановка проблеми. Збірка оповідань «Химерні оповідання» польської письменниці Ольги Токарчук вийшла друком у 2018 році, а українською – двома роками пізніше, у перекладі Віктора Дмитрука («Темпога», 2020). Назва книжки надзвичайно точно характеризує її зміст, адже 11 оповідань, вміщені у збірці, складно назвати звичайними чи реалістичними. Тематика збірки дуже широка, глибока, універсальна – і водночас дуже особиста, тонка, невагома. І сюжети та герої цілком відповідні – такі ж дивні, непрості, «з подвійним дном». Оповідання залишають по собі дивакувате, химерне враження від відкритих фіналів, незавершених подій, невловних сенсів. Погляд авторки охоплює широко коло проблем – пошук ідентичності сучасної людини («Правдива історія», «Візит», «Transfugium»), взаємини людини зі світом, з іншими людьми, з самим собою («Консерви», «Серце», «Пасажир», «Шви»), міфологізацію як способу бачення та осмислення світу («Зелені Діти», «Гора Всіх Святих») і навіть «вічний» борхесівський сюжет про смерть і воскресіння бога в оповіданні «Календар людських свят».

Однією з найвиразніших рис творчості Ольги Токарчук є *czułość*, чулість або чуйність, тобто тонке відчуття світу, його рухів та змін. Сама письменниця окреслює цю властивість так: «Чуйність-бо – це мистецтво ототожнення себе, співвідчування, а отже, безустанного пошуку подібностей. Творення розповіді – це нескінченне оживлення, надавання існування тим усім окружинам світу, якими є людські досвіди, пережиті ситуації, спогади. Чуйність персоналізує все те, до чого звертається, дозволяє надати йому голос, надати простір і час для існування й експресії» [1].

Саме чуйність допомагає авторці дуже тонко, з психологічною точністю розповісти історії про світ людини і природи, їхні закони та закономірності, а також відстежувати їхні зміни. Наративні стратегії Ольги Токарчук ґрунтуються на суміші постмодерних і барокових рис, прийомах «магічного реалізму» та філософської, гуманістичної фантастики. У «Химерних оповіданнях» цей «коктейль» набуває й інших присмаків: науково-фантастичної та соціальної антиутопії («Візит», «Календар людських свят», «Гора Всіх Святих»), а також трансценденталізму і сенсуалізму («Серце», «Transfugium»).

Один із перекладачів Ольги Токарчук дуже точно відзначив «антропологічність» її письма – вона прагне збагнути людину [2]. Цікаво (і дещо парадоксально), що для *наближення* до людини та таємниць її особистості, письменниця часто звертається до прийому *відчуження*. Зустріч з Чужим, з Іншим – це спосіб пізнання не лише нового і незнайомого про світ, але і про себе самого. За словами Остапа Сливинського, вона прагне «відкрити в собі чужинця – не лише для того, щоб помітити іншого чужинця, почути його невиразне мовлення, але й для того, щоб узагалі краще побачити світ. Так крізь неспокійний погляд чужинця, з його вічно рухомої перспективи реальність постає об'ємною й багатовимірною: лише у бездомного треба питати, що таке дім, лише той, хто не має у світі безпечного сховку, може щось нове і суттєве сказати про світ» [2].

Ще однією з домінант творчості Токарчук є топос межової, граничної території, що «маркує стан переходу і змін» [3]. Подорожі, переміщення у просторі і часі, життя у прикордонні – це звичний хронотоп для прози письменниці. Мандрівники і втікачі, блукачі і паломники – всі вони по-своєму шукають себе у русі, через подолання відстаней у часі і просторі. Втім, втілювати *межовість і перехідність* – властивість не тільки топосів і локусів, але й речей і предметів.

Тему межовості продовжує ще один важливий для авторки мотив – *мотив божевілля*. При цьому втілюється він не лише у різних формах і носіях, але й у різному діапазоні – від легкого дискомфорту, відчуття інакшості, дивакуватості («Зелені діти»), містицизму і загадковості («Серце», «Гора Всіх Святих») – до гротескного і фанатичного суспільно-масового божевілля («Календар людських свят»).

Тема смерті також посідає важливе місце у прозі Ольги Токарчук. У збірці «Химерні оповідання» смерть постає в різних іпостасях, наприклад, як загроза і виклик суспільній стабільності та визначеності статусу в оповіданні «Правдива історія», як ілюзія у «Горі Всіх Святих», як необхідна умова воскресіння та основа божественного дива в «Календарі людських свят». В оповіданні «Шви» смерть близької людини стає для головного героя причиною розладу світу та одним із численних нагадувань про хаотичність і абсурдність буття. У цьому розумінні смерть мислиться письменницею як вузлик у тканині Всесвіту – чуйний, уважний спостерігач побачить її ознаки задовго до фатальної події. Стан між ладом і безладом, між нормальним і ненормальним, між розумом і безумом – це теж пограниччя, прикордоння, помежів'я. І, зрештою, що таке смерть, як не перехід останньої межі, останнього кордону між тут і там, між колись і ніколи, між буттям і не-буттям?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікавість до творчості польської письменниці виявляє чимало дослідників у самій Польщі, Великобританії, Сполучених Штатах, Канаді та Україні. При цьому діапазон критичних реценсій доволі широкий і охоплює спроби прочитання її прози крізь призму магічного реалізму (Н. Артеменко [4]), необарокового коду (Б. Романцова [3]), феміністичного (А. Ковальче-Павлік [5]) і постколоніального (М. Александрович [6]), феноменологічного і міфопоетичного (Я. Андерс [7]) підходів, усі з яких, зрештою, зводяться до оприявлення фундаментальних метафізичних, естетичних, етичних і літературних аспектів її творчості. Дехто з критиків називає її творчість «постгуманістичною», маючи на увазі особливий статус неживих об'єктів як суб'єкта у її текстах та децентрацію антропоцентризму [8]. Остання думка, висловлена у збірці «Літературні обрії Ольги Токарчук» за упорядкуванням Джоанни Тшецяк-Гасс з Державного університету Кенту, видається нам особливо цікавою, адже акцентує увагу на авторському способі світовідчуття і світомислення – коли речі не є просто декорацією для подій у творі, а перебирають на себе роль значно більшу, вагомішу, і стають цеглинками у фундаменті Всесвіту.

У цілому, сучасна критика пильно стежить за творчою еволюцією Ольги Токарчук, переконливо вписуючи її творчість як у межі східно-європейської літературної традиції, так і в ширший літературний та інтелектуальний ландшафт, чому, звісно, посприяло присудження їй

у 2018 році Нобелівської премії у галузі літератури із формулюванням «за наративну уяву, яка з енциклопедичною пристрасністю показує долання меж як форм життя».

Мета дослідження. У центрі нашої уваги перебуває речовий світ оповідання «Консерви». Наша мета – проаналізувати, як речі, що оточують героїв творів Токарчук, супроводжують їх від моменту життя і до смерті, розкривають їхній внутрішній світ, стають символічними чи смислотворчими у процесі втілення авторського задуму. І, звісно, як вони допомагають висловити і оприявнити головні домінанти авторського світогляду – межовість, божевілля і смертність.

Виклад основного матеріалу. Оповідання «Консерви» починається зі смерті – початок радикальний, але ефектний: смерть і похорон матері є спусковим гачком подій твору, зав’язкою сюжету та своєрідним передбаченням долі головного героя (згадаємо у цьому контексті і «Стороннього» Альбера Камю).

По смерті матері її син, уже дорослий, ба навіть підстаркуватий чоловік, що жив з нею і за її рахунок, у пошуках засобів для подальшого існування (позаяк остання матрина пенсія вже закінчується) спускається у пивницю, підвал під їхнім крихітним помешканням, де виявляє «те, що створювало пекельне враження, – це полиці, повні блискучих баночок із консервами. На всіх них були приліплені етикетки, на яких повторювалися, як він зауважив, назви з зошитів із рецептами: “Корнішони в заливці пані Стасі, 1999”, “Паприка на закуску, 2003”, “Смалець пані Зосі”. Деякі з цих назв звучали таємничо, наприклад “Квасолька-шпарагівка апертизована”» [9, с. 40]. Це викриття спершу його розчаровує, він-бо сподівався знайти гроші чи облігації, але зрештою, вдовольняє, бо дозволяє суттєво зекономити на харчах в очікуванні майбутньої роботи, пошук якої він от-от розпочне.

Банки із материними заготовками стають формою існування пам’яті про неї, про її любов, охайність і кулінарні захоплення, але також і нагадуванням про її набридливі докори про необхідність шукати роботу, будувати стосунки з людьми, сепаруватися від батьків. Поступово простір квартири перетворюється на смітник, захаращений «стосами порожніх упаковок, баночок, брудного одягу, а потім також дивним запахом — зопрілих простирادل, штукатурки, якої вже торкнулися язички грибка, замкненого простору, який, позбавлений найменшого руху повітря, починає псуватися і ферментувати» [9, с. 42]. Герой знаходить нові і нові банки з консервацією: «вони стояли заховані, під стосами постільної білизни, зарившись у мотки вовни — партизани, п’ята слоїкова колона» [9, с. 42–43], але апетитні смаколики у баночках з красивими і вигадливими написами змінюються скляними ємностями із чимось дивним і незрозумілим: «вмісту багатьох інших банок ніхто вже не зумів би розпізнати, якби не гречний і службний напис. Мариновані гриби перетворилися на непрозоре темне желе, джеми — на чорні згустки, а паштети збилися в маленькі засушені грудочки» [9, с. 43].

Колекція слоїчків з консервацією поволі перетворюється на колекцію дивацтв, а тоді – на кунст камеру: «І от наштовхнувся на одну (в кухні під мийкою) з написом “Шнурівки в оцті, 2004” – це мусило занепокоїти його. Він дивився на згорнуті в клубок коричневі шнурочки, що плавали в заливці, й чорні кульки гвоздики між ними» [9, с. 43]. «Шнурівки в оцті, 2004», «Губка в томатному соусі, 2001» – етикетки ніби фіксують стадії розладу матриної свідомості, фази загострення божевілля. Утім, за законами «магічного реалізму», вони не дивують головного героя, не лякають і не насторожують – він хіба що відчуває зніяковіння, незначне і скороминуще. Зрештою, відкриття не спинили його: «Сягав навмання в ящик і поїдав, майже не дивлячись, що він їсть. Одна банка привернула його увагу, бо мати зробила на етикетці смішну помилку: “Трипки мариновані, 2005”» [9, с. 45].

Висновки. Консерви стають символом і відображенням материнської любові, турботи, відповідальності, але й її болів і страхів, її тривог і неспокою, її самотності і нестерпної праги за свободою, що її син забрав у неї своєю постійною присутністю, залежністю від неї. Символічно, що ці заготовки, просякнуті материнським нещастям і відчаєм на межі з божевіллям, зрештою стають причиною отруєння і смерті головного героя.

Промовистим доповненням до цього оповідання Ольги Токарчук є короткометражний анімаційний фільм «Пуповина» українського режисера Олександра Бубнова (2018) [10]. Він теж порушує проблему болісної, хворобливої прив'язаності і показує, як материнська любов і турбота з часом перетворюється на трагічну співзалежність, що веде до втрати людини самої себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фрагменти нобелівської лекції Ольги Токарчук: «Те, що не розказане, перестає існувати, вмирає». Culture.pl. 2019. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/olha-tokarchuk-te-shcho-ne-rozkazane-perestaye-isnuvaty-vmugaе>
2. Сливинський О. Ольга Токарчук. Досконалість неточних форм. Нова Польща. 24 січня 2022 року. URL: <https://novapolshcha.pl/article/olga-tokarchuk-doskonalist-netochnik-form>.
3. Романцова Б. За що Ольга Токарчук отримала Нобелівську премію. Український Тиждень. 11 жовтня 2019 року. URL: <https://tyzhden.ua/za-shcho-olha-tokarchuk-otrymala-nobelivsku-premiu>.
4. Артеменко Н. Маркес польського Правіку, Друг читача, 2009, URL: <https://vsiknygy.net.ua/>
5. Kowalcz-Pawlik A. Madwoman at Large: Prophetic Anger and Just Revenge in Olga Tokarczuk's Drive Your Plow over the Bones of the Dead. *The Polish Review*. Vol. 66. No. 2, 2021.
6. Aleksandrowicz M. Towards a Tender, Decolonial, Feminine Universality in Olga Tokarczuk's Flights (цитуються за Huss, Joanna Trzeciak, The Literature Landscape of Olga Tokarczuk, 2021).
7. Anders J. Primeval and Other Times by Olga Tokarczuk: the 'Tender narrator' and the perils of myth. *The Polish Review*. Vol. 66. No. 2, 2021.
8. Trzeciak-Huss J. The Literature Landscape of Olga Tokarczuk. *The Polish Review*. Vol. 66. No. 2. 2021. URL: <https://scholarlypublishingcollective.org/uip/tpr/article-abstract/66/2/3/284143/Introduction-Approaching-Olga-Tokarczuk>
9. Токарчук О. Химерні оповідання. Київ. Tempora. 2020. С.39–45.
10. Бубнов О. «Пуповина» (The Cord), 2018, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Cc0fS3fwL8E>.

УДК [811.111+811.134.2+811.124+811.161.2]’373.7
DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-32>

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКИХ,
ІСПАНСЬКИХ, ЛАТИНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СОМАТИЧНИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ЩО БАЗУЮТЬСЯ НА ОПОЗИЦІЇ
«ВЕРХ – НИЗ»**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH, SPANISH,
LATIN AND UKRAINIAN SOMATIC IDIOMS BASED
ON THE OPPOSITION "TOP – BOTTOM"**

Миронова Л. А.,

orcid.org/0000-0001-8545-1916

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

Григораш В. С.,

orcid.org/0000-0003-0935-940X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

Запропонований доробок присвячено дослідженню соматичних фразеологізмів англійської, іспанської, латинської та української мов, що базуються на опозиції «верх – низ». Особлива значущість вертикальної осі у світосприйнятті людини обумовлена не лише культурними факторами, а й біологічними. Людське тіло само по собі організоване вертикально, що робить цю вісь природною основою для структурування простору та визначення його мірності. Схильність до вертикального сприйняття простору також можна пояснити антропоцентризмом, головним критерієм якого є людина в центрі всесвіту. Дж. Лакофф та М. Джонсон стверджують, що просторові ознаки можуть переноситися на інші поняття та явища, утворюючи так звані орієнтаційні метафори. Бінарна опозиція «верх – низ», як і інші просторові протиставлення, може виконувати функцію одного з класифікаторів, що дозволяють виражати менш очевидні парні співвідношення типу: «добро – зло», «душа – тіло», «свідоме – підсвідоме» та інші. За допомогою орієнтаційних метафор у багатьох культурах можуть бути виражені фізичний, емоційний, соціальний стани людини, просторова характеристика понять та явищ. Мовна картина світу розкриває зв'язок просторової орієнтації «вгору – вниз» з ідеєю «позитивного» та «негативного» у свідомості носія мови. Метафоричні значення деяких дієслів, що описують рух «вгору – вниз», а також значення деяких інших частин мови, які характеризують положення на відповідній точці вертикальної осі узагальнено, корелюють з оціночною шкалою «добре – погано» (у випадках, коли така асоціація можлива). Фразеологізми розглядаються як складовий елемент побудови картини світу, де зафіксовано досвід носіїв мови. Орієнтаційні метафори, що базуються на опозиції «верх – низ», використовуються як знаряддя концептуалізації внутрішнього світу людини. За їх допомогою в багатьох культурах описуються різні аспекти життя, такі як фізичний стан, емоції, соціальний статус. Ці метафори дозволяють ототожнювати просторові характеристики з оцінкою: рух догори найчастіше оцінюється позитивно, а рух донизу часто асоціюється з негативними явищами.

Ключові слова: фразеологізми, соматизм, опозиція, координата, верх, вниз.

The article is devoted to the study of somatic idioms of English, Spanish, Latin and Ukrainian languages, which are based on the opposition «top – bottom». The special significance of the vertical axis in a person's perception of the world is due not only to cultural factors, but also to biological ones. The human body itself is organized vertically, which makes this axis a natural basis for structuring space and defining its dimensionality. The inclination to vertical perception of space can also be explained by anthropocentrism, the main criterion of which is a man at the centre of the universe. G. Lakoff and M. Johnson claim that spatial features can be transferred to other concepts and phenomena, forming so-called orientational metaphors. The binary opposition «top – bottom», like other spatial oppositions, can perform the function of one of the classifiers, which allow expressing less obvious paired relations

of the type: «good – evil», «soul – body», «conscious – subconscious» and others. With the help of orientational metaphors in many cultures, physical, emotional, social states of a person, spatial characteristics of concepts and phenomena can be expressed. The linguistic picture of the world reveals the connection of the spatial orientation «top – bottom» with the idea of «positive» and «negative» in the mind of a native speaker. The metaphorical meanings of some verbs describing the movement «top – bottom», as well as the meanings of some other parts of speech, which characterize the position on the corresponding point of the vertical axis, correlate with the rating scale «good – bad» (in cases where such an association is possible). An upward movement is most frequently evaluated positively. Idioms are considered as a constituent element of building a picture of the world, where the experience of native speakers is recorded. Orientational metaphors based on the opposition «top – bottom» are used as a tool for conceptualizing the inner world of a person. With their help, various aspects of life, such as physical condition, emotions, and social status, are described in many cultures. These metaphors make it possible to equate spatial characteristics with evaluation: upward movement is most often evaluated positively, and downward movement is often associated with negative phenomena.

Key words: idioms, somatism, opposition, coordinate, top, bottom.

Постановка проблеми. У лінгвістиці вивчення того, як засобами мови відображається картину світу, виникло з потреби краще зрозуміти, як люди сприймають та описують явища навколо себе. Дослідники припустили, що модель світу, яку люди мають у своїй свідомості, можна описати як сукупність основних семантичних протиставлень, які є спільними для багатьох народностей. Вчені давно помітили, що носії мови у всіх культурах описують світ за допомогою протиставлень, таких як високий – низький, довгий – короткий, зовнішній – внутрішній, широкий – вузький, далекий – близький, правий – лівий, верх – низ та інші. Ці бінарні опозиції роблять сприйняття світу простішим і чіткішим. Використовуючи протилежності, люди легше розуміють та пояснюють те, що їх оточує. Опозиція «верх – низ» є однією з найважливіших у більшості культур світу. Проблематика дослідження фразеологізмів, що базуються на опозиції «верх – низ», має декілька практичних та теоретичних аспектів: вивчення універсальних та культурно-специфічних особливостей цієї опозиції, виявлення універсальних значень та символів, які асоціюються з рухом догори чи донизу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних зарубіжних наукових працях (Дж. Лакофф, М. Джонсон [1], Н. Maturana, F. Varela [2], G. I. Serkebayeva, S. R. Boranbaev [3]) було відзначено, що структура зовнішнього (фізичного) світу традиційно у всіх культурах описується за допомогою серії просторових протиставлень: високий – низький, довгий – короткий, зовнішній – внутрішній, широкий – вузький, далекий – близький, правий – лівий тощо. Г. Сміт розглядає бінарну опозицію як систему мови та/або мислення, за допомогою якої дві теоретичні протилежності чітко визначені та протиставлені одна одній [4]. У теорії структуралізму бінарна опозиція визначається як фундаментальний організатор людської філософії, культури та мови [5]. Опозиція «верх – низ» є однією з найбільш значущих для більшості культур, міфологічні картини зображують світ переважно у вигляді вертикальної осі, де верх асоціюється з божеством, добром, світлом, успіхом, а низ – з пеклом, злом, темрявою. Українська дослідниця Т. Ястремська зазначає, що «верх – низ» – просторова опозиція, яка не тільки демонструє орієнтацією об'єктів у просторі, уточнює просторову кваліфікацію частини об'єкта, а й окреслює і формує систему координат діалектної картини світу» [6, с. 189].

Серед численних досліджень про природу метафоричних переносів найбільш відомою є робота Дж. Лакоффа і М. Джонсона «Metaphors we live by». Розглядаючи мову як сукупність фактів, що дозволяють розкрити основні принципи сприйняття дійсності нашим розумом («general principles of understanding»), Дж. Лакофф і М. Джонсон стверджують, що «ці принципи часто є метафоричними за своєю природою і включають розуміння результатів нашого досвіду в термінах інших даних, що отримані дослідним шляхом» [1, с. 116]. Більшість із наших концептуальних уявлень про світ створено на основі просторових метафор типу «більше – краще», «верх – добре». Вони визначають наше світобачення й світосприйняття. На думку Дж. Лакоффа і М. Джонсона, ми використовуємо ці метафори у повсякденному житті, іноді не

помічаючи цього. Водночас метафори з протилежним значенням на зразок «менше – краще» не узгоджуються з уявленнями про світ, що нас оточує, і можуть розглядатися як не властиві людській свідомості [1, с. 25]. Відповідно, і фразеологічні словосполучення, побудовані на основі уявлень «менше – гірше» чи «низ – погано», апріорі мають негативний статус у нашій свідомості.

Дж. Лакофф і М. Джонсон вказують, що «орієнтаційні протиставлення виникають тому, що наше тіло має певні властивості і функціонує певним чином у фізичному світі, який нас оточує» [1, с. 14]. Особлива значимість вертикальної осі зумовлена будовою людини: саме її тіло структурує простір, задає його вимір. Просторові орієнтири у більшості мов носять яскраво виражений антропоморфний характер. Дж. Лакофф і М. Джонсон також відзначають можливість переносу просторових ознак на різного роду поняття і явища і називають такі випадки орієнтаційними метафорами, «тому, що більшість подібних понять пов'язана з протиставленнями типу «верх – низ», «передній – задній», «глибокий – мілкий», «центральний – периферійний». Орієнтаційні метафори надають поняттю просторової орієнтації» [1, с. 14]. Завдяки орієнтаційним метафорам в багатьох культурах можуть бути виражені фізичний, емоційний, соціальний стани людини, просторова характеристика понять і явищ може ототожнюватися з їх оцінкою [1, с. 18–19].

Метою цього наукового викладу є порівняльна характеристика фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у чотирьох мовах різних груп індоєвропейської мовної сім'ї: германської (англійська), романської (іспанська, латинська), східнослов'янської (українська), враховуючи особливості етнічних уявлень про рух частин тіла догори чи донизу у мовній свідомості. Новизна роботи полягає в тому, що в українських та зарубіжних наукових розвідках невелику кількість робіт присвячено дослідженню саме цього аспекту фразеології у різноструктурних мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Орієнтаційні метафори, в тому числі і ті, що базуються на опозиції «верх – низ», використовуються при концептуалізації внутрішнього світу людини. Вертикальна вісь «верх – низ» характеризує як простір всередині тіла людини, так і поза ним. Серце зазвичай займає стабільне положення, виконуючи роль своєрідного центру, певної точки відліку, від якої йдуть імпульси до інших органів: *приходить до серця, поклавши руку на серце, прокладати дорогу до серця, серце ладне вискочити з грудей, серце не на місці*. В іспанській мові маємо: *tener el corazón bien puesto, tener el corazón en su sitio*. Фіксоване положення серця як духовного центру людини пояснюється його зв'язком із серцем як органом кровообігу, що має чітку локалізацію. Рух серця по вертикальній осі «верх – низ» зафіксовано у фразеологічних одиницях української мови тільки у напрямку вниз: *серце обірвалося, серце опинилося в п'ятах, серце падає*. Усі ці фразеологізми мають значення «дуже злякатися, завмирати від страху, переляку, тривоги». В основі цих словосполучень лежить уявлення людини про те, що серце при відчутті страху й тривоги переміщується вниз тіла. Дійсно, коли ми чогось боїмося, то складається враження, що серце завмирає, а його биття чуємо аж у п'ятах. В іспанській мові ми виявили декілька фразеологізмів, які демонструють можливість руху серця догори, як реакцію на радість, хвилювання, тривогу: *brincarle el corazón* (серце застрибало від радості), *subírsele el corazón por la boca* (заколотилось серце), *tener el corazón en la garganta* (тривожитися, хвилюватися). Стародавні римляни вважали серце центром життя, а не просто органом, що перекачує кров. Воно було символом душі, емоцій, інтелекту та волі, тобто, центром життя. Коли серце піднімалося, то людина наповнювалася сміливістю, відвагою: *cor adsurgere* (піднімати серце) – надихатися, сповнюватися сміливістю; *cor erigere* (піднімати серце) – підбадьорюватися, набиратися сил; *cor levare* – полегшувати страждання, дарувати надію. І, навпаки, при розпачі, втраті сил серце рухається донизу: *cor concidere* (падати серцем), *cor cadere* (серце падає) – втрачати мужність, здаватися. Римляни вважали, що саме в серці, а не в мозку, міститься розум. Серце також вважалось місцем емоцій: *cor palpitare* (серце

калатає) – хвилюватись, переживати; *cor movere* (хвилювати, рухати серце) – викликати емоції, почуття; *cor praecipitare* (кидати серце) – відчувати страх, тривогу. Стародавні люди вірили, що різні емоції, такі як радість, смуток, гнів і страх, пов'язані з різними фізичними відчуттями в серці: *cor in caelum ferre* (підносити серце до небес) – відчувати радість, щастя, але, порівняймо: *cor defixum habere* (мати серце, прибите до землі) – бути в розпачі, зневірі. В англійській мові лексема *heart* найчастіше використовується в ідіомах, значення яких пов'язані з такими поняттями, як любов та інші почуття (*break one's heart* – розбити чиесь серце), позитивні риси характеру: чесність, доброта, щирість (*heart to heart conversation* – щира бесіда), почуття переляку та страху, смутку тощо. У фразеологічних одиницях рух серця по вертикальній осі зафіксовано як у напрямку вгору: *have one's heart in one's mouth, have one's heart in one's throat* (мати серце в роті, горлі – дуже нервувати, хвилюватися, бути наляканим), так і у напрямку вниз: *one's heart sank, someone's heart is in their boots, someone's heart is in their shoes* (почуватися сумним, розчарованим, стурбованим). Зауважимо, що в англійській мові, на відміну від латинської, рух серця в обох напрямках у фразеологізмах може асоціюватися з негативними емоціями чи станами людини.

Покращення стану людини, вихід із скрутного становища характеризується координатою «верх – добре». У людини, яка набуває впевненості у своїх силах, поліпшує своє матеріальне становище чи фізичний стан, високо піднята голова, пряма хода і рівна спина: *випростовувати плечі, зводитися на ноги, піднімати голову, піднімати чоло, розправляти спину*. В іспанській мові також виявляються відповідні фразеологічні одиниці: *levantar cabeza* – покращити життя, здоров'я, вилікуватися; *levantar el cuello* – вибратися зі злиднів, одужати. Латинська мова теж має низку таких фразеологізмів: *animus erigere* (піднімати дух) – підбадьоритися, набратися сил; *extollere animus (caput)* – підбадьорювати, підняти голову. Сум і туга гнітять людину, і вона опускає голову, а позитивні емоції, відчуття щастя випрямляють тіло людини і примушують підняти голову. *Opustitimi голову* – втратити радість, добрий настрій, зажуритися; *опускати руки* – стати бездіяльним, байдужим до всього; *опускати вуха* – впасти у відчай, засмутитися, зневіритися; *опускати ніс* – журитися, засмучуватися чи бути у відчаї, втрачаючи надію. В іспанській мові маємо: *no alzar cabeza* – бідувати, хворіти; *caérsele a uno las alas* – зажуритися, втратити надію. Порівняймо в латинській мові: *animus demittere* (опускати дух) – сумувати, втрачати надію. Цікавий афоризм *auriculas demittere* (опустити вуха) використав Гораций у своєму творі «Сатири». Наразі цей вислів вживається у переносному значенні – впадати у відчай, розпач, занепасти духом [7, с. 10]. Фразеологізм *animus in pedes decidit* (душа у п'яти втекла) є досить поширеним і використовується для опису стану страху, зневіри або розпачу. В англійській мові фразеологізм *lose one's head* (втратити голову) означає розгубитися, втратити контроль над ситуацією, а фразеологізм *bury/have your head in the sand* (ховати голову в пісок) – відмовлятися думати про неприємні факти, хоча вони вплинуть на ситуацію. Обидві ідіоми мають негативну конотацію.

Традиційно координата «верх» використовується для позитивної оцінки розумових здібностей людини, високої самооцінки: *високо нести голову* – про гордовиту людину; *головою вищий, на голову вищий* – розумніший. Порівняймо в іспанській мові: *con la cabeza alta* – з гордістю; *llevar la cabeza muy alta* – не боятися нічого; *alzar la frente* – ходити з гордо піднятою головою. Негативна характеристика людини, що надто високо оцінює свої розумові здібності, базується на фразеологічних одиницях, до складу яких входять соматизми *хвіст, кирпа, ніс: дерти носа, задирати хвіст, кирпу гнути, підняти хвіст*. В латинській мові маємо такий фразеологізм: *nasum ad caelum tollere*. Цей вислів описує фізичну дію – задирання носа. Однак, у переносному сенсі, він означає гордовиту, зарозумілу людину, яка вважає себе кращою за інших і дивиться на них зверхньо. В англійській мові високо піднята голова асоціюється також з почуттям впевненості та гордості (*hold your head (up) high*), а високо підняті голова, плечі на ніс з перевагою над іншими (*head and shoulders above, nose in the air*). Цікаво, що в іспанській

мові один і той самий фразеологізм у різних контекстах може характеризувати людину як позитивно, так і негативно. Наприклад, вислів *con la frente levantada* може означати «спокійно, сміливо, хоробро», а також «зухвало, безсоромно». Порівняймо в латинській мові: *frontem attollere* (піднімати лоб) – бути сміливим, впевненим.

Спостерігається також у мовах опозиція координат «верх – гордість, впевненість» та «низ – покора, приниження». Так, в українській мові рух *хвоста, голови, кирпи, носа* догори – це ознаки гордості, пиhi чи зазнайства, що, як ми бачимо, відображають наведені приклади. Коли *хвіст, голова, коліна, ніс, шия* чи *чоло* рухаються донизу, то можна говорити про те, що людина у розпачі, її принижують, примушують коритися: *голову схилити, гнути коліна, повзати на колінах, преклоняти коліна, підібгати хвіст, піджимати хвіст, бити чолом, схилити чоло, гнути ший, голову вішати, опускати руки, повісити носа*. В іспанській мові існує велика кількість соматичних фразеологізмів, що характеризують рух частини тіла донизу як прояв покори, примирення, краху, розпачу. До складу таких фразеологізмів зазвичай входять соматизми *cabeza, ala, frente, ojo, oreja: agachar la cabeza* – визнати поразку, стати сумирним, покірним; *abatir las alas* – змиритися, розчаруватися; *bajar la frente* – знітитися, поступитися; *bajar los ojos* – потупити очі, змиритися; *bajar las orejas* – визнати поразку, не заперечувати; *doblar la cabeza* – поступитися, підкоритися; *doblar la rodilla* – підкоритися. Рух соматизму *pie* чи *pierna* по координаті вгору характеризує підкорення, владу, перевагу над іншими: *poner el pie sobre el cuello* – підкорити, принизити; *tenerle a uno el pie encima* – мати владу над кимось; *echarle a uno la pierna encima* – випередити, переплюнути, обскакати. В латинській мові схилене обличчя чи голова, опущені очі, зігнуті коліна – це символи підкорення та поразки: *caput submittere* (схилити голову) – коритися, визнавати поразку; *aciem ad terram vergere* (опускати обличчя до землі) – соромитися, ганьбитися; *genua flectere* (згинати коліна) – благати, просити. Фразеологізми з соматичним компонентом *pes* (нога) перш за все характеризують рух. Негативно забарвленими будуть такі фразеологічні одиниці: *esse (jacere) sub pedibus* – бути під чиясь владою; *sub pedes ponere* – зневажати. У слов'янській традиції голова знаменує собою життя, а ноги – смерть. Здоров'я та життя – це орієнтація вгору, а хвороба і смерть – вниз. Тому коли людина втрачає голову, то це у більшості випадків означає смерть або стан, близький до смерті: *голова злетіла з плечей, головою лягти, голову покласти, зламати собі голову, зложити голову, позбутися голови*. Це можна пояснити тим, що відтинання голови було одним із поширених видів страти. А ще тому, що тяжка хвороба примушує людину лежати, а мертва людина падає завжди вниз. Уявлення про смерть чи хворобу співпадають у багатьох народів, тому в іспанській мові ми також зафіксували велику кількість фразеологічних одиниць з соматизмом *cabeza*, що характеризують тяжкий стан людини як рух по координаті вниз: *cortarse la cabeza* – розоритися, зіпсувати собі майбутнє; *no levantar la cabeza* – хворіти, хиріти; *torcer la cabeza* – захворіти, померти. Численні латинські фразеологізми з соматизмом *caput* (голова) використовуються для описання різних аспектів стану особи чи об'єкта, використовуючи образи руху голови. Це може бути їх певний стан, включаючи життя: *caput attollere, caput erigere* – піднімати голову, жити; смерть: *caput demittere* – опускати голову, сумувати, втрачати життя; *caput praecipitare* – кидатися вниз, ризикувати життям, йти на смерть; здоров'я чи хворобу: *caput ascendere* – підніматися, йти вгору, одужувати; *caput descendere* – спускатися, йти вниз, хворіти. Українському народові характерні працелюбність, витривалість, тому відчуття знесилення, перевтоми передає велика кількість фразеологічних одиниць, у яких зафіксовано рух по координаті вниз: *гнути горба, гнути спину, гнути хребет, гнути ший, не розгинати спину, ноги підгинаються, падати з ніг*. В іспанській мові ця група фразеологізмів не є численною, вона представлена лише кількома фразеологічними одиницями: *no poderse tener de pie* – бути знесиленим, не стояти на ногах; *no levantar la cabeza de* – працювати, не розгинаючи спину. Серед латинських фразеологізмів ми не знайшли таких прикладів. Опозицію «високе положення чи

походження – низьке походження» в українській мові демонструють фразеологічні одиниці *високого коліна, низького коліна*.

Найцікавішими виявилися дослідження соматофразеологізмів, що вказують на такі людські риси як страх, переляк, здивування. Коли людина відчуває страх, жах, здивування, то *баньки, брови, волосся, очі, чуб* рухаються по координаті вгору, а *серце і хвіст* – донизу: *аж очі з лоба вилазять, баньки на лоба полізли, брови полізли на лоба, вивело очі на лоб, чуб вгору піднявся*; але: *підібгати хвіст, підігнути хвоста, серце опинилося в п'ятах, серце падає*. В іспанській мові по координаті вгору рухаються *cabellos, corazón, manos, ojos*: *erizarse los cabellos* – здригнутися; *subirle a uno al cuello el corazón* – сильно б'ється серце (від страху, хвилювання); *con el corazón en la boca* – ледве дихаючи; *tener el corazón en la garganta* – тривожитися, боятися; *echarse las manos a la cabeza* – вжахнутися; *se le saltaron los ojos* – у нього очі на лоба полізли (від страху, здивування). При відчутті страху донизу рухаються *sangre, pico*: *bajarse a uno la sangre a los talones* – злякатися; *ocultar el pico bajo el ala* – з острахом ховатися від небезпеки. В латинській мові зі значенням «страх» зустрічаємо такі фразеологізми: *anīmus in pedes decidit* – душа в п'яти увійшла; *timor pedibus alas addit* – страх надає ногам крила [8, с. 307]. В «Енеїді» Вергілія був використаний вислів *comae steterunt* (досл.: волосся стало дибки). Фразеологізм описує відчуття великого страху, заціпеніння. Відчуття сорому примушує рухатися *кров* вгору, а *голову та очі* – донизу: *вбирати голову в плечі, голови не підвести, кров кинулася до обличчя, кров ударяє до голови, кров шугонула в обличчя, опускати очі, потупити очі*. А от в іспанській мові при відчутті сорому догори рухаються *cara, frente, ojos*: *caérsele a uno la cara* – згоріти від сорому; *bajar la frente* – знітитися, соромитися; *bajar los ojos* – потупити очі, знітитися; *con las orejas bajas* – з почуттям сорому. Порівняймо в латинській мові: *ocūlos demittēre (in terram figēre)* – опустити очі (потупити погляд). Руху частин тіла по координаті вгору при відчутті сорому в іспанській та латинській мовах нами не виявлено. Реакцію людини на певні події, її психоемоційний стан спостерігаємо в латинських фразеологізмах: *aures arrigēre* чи *arrectis auribus* (підняти вуха) – насторожитися; *supercilia ad frontem tollēre* – підняти брови (здивуватися).

Висновки. Отже, в англійській, іспанській, латинській та українській мовах бінарна опозиція «верх – низ» виконує функцію класифікатора, що дозволяє виразити парні співвідношення: «гордість, пиха – покора, приниження», «одужання, покращення стану людини – смерть, каліцтво», «багатство, достаток – бідність, розорення, крах». За допомогою координат «верх – низ» описуються такі людські риси як страх, розпач, а також дається оцінка розумових здібностей людини. Найпоширеніша група фразеологізмів, що базуються на метафорі «верх – низ», стосується соціального статусу людини та її місця в ієрархії суспільства. Вони також часто використовуються для опису різноманітних сфер діяльності та інтересів. Саме фразеологізми у своїй внутрішній формі відображають фрагменти мовної картини світу, що дає можливість з'ясувати особливості лінгвокреативного мислення народу – носія мови, яка значною мірою базується на унікальних для кожного народу історичних, реальних та культурних умовах. Проведене дослідження показує, таким чином, що англійська, іспанська, латинська та українська мовні картини світу мають як спільні, так і відмінні риси. Розширення матеріалу дослідження та більш поглиблені його порівняльні характеристики на рівні соматичних фразеологічних одиниць дозволять з більшою повнотою представити своєрідність і особливості національного менталітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. University of Chicago Press, 2003. 276 p.
2. Maturana H., Varela F. *The Tree of Human Understanding*. Boston, 1987. 224 p.
3. Serkebayeva G. I., Boranbaev S. R. Binary Oppositions as a Method of Conceptualization: A Case of Codex Cumanicus. *International Journal of Society, Culture & Language*. 2023. Vol. 11. P. 159–170.

4. Smith G. Binary Opposition and Sexual Power in Paradise Lost. *Midwest Quarterly*. 1996. 27 (4). P. 383.
5. Baldick C. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. OUP, 2008. 361 p.
6. Ястремська Т. Семантична опозиція «верх / низ» у діалектній картині світу українців. *Slavia orientalis*. 2021. Т. LXX, № 1. С. 187-211. URL: <https://journals.pan.pl/Content/119942/PDF/2021-01-SOR-11-Jastremska.pdf>
7. Миронова Л. А., Ульянова В. О. Національно-культурний компонент соматичних фразеологізмів іспанської, латинської та української мов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2023. № 60. С. 9–12.
8. Штиченко І. Ю. Тематична класифікація фразеологізмів латинської мови із соматичним компонентом (семантико-когнітивні виміри). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43(4). С. 304–310.

УДК 82(091) 3-32

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-33>

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ ЛАБОРАТОРІЇ ЕПІКИ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

FEATURES OF EPIKA CREATIVE LABORATORY VASILIA SIMONENKA

Михида Л. М.,
orcid.org/0000-0003-4777-2158

*кандидат філологічних наук,
викладач-методист*

Кропивницььго будівельного фахового коледжу

У статті зроблено спробу окреслити алгоритм письменницької праці В. Симоненка: конверсія у прозову форму текстів письменника.

На сьогодні, зацікавленість творчою спадщиною митця набирає нових обертів. З'являються статті і наукові дослідження не тільки про його поетичний доробок, а й про Симоненка-прозаїка, драматурга, кіносценариста, дитячого письменника. Його творчий спадок стає об'єктом сучасних вітчизняних та закордонних літературознавців, про це свідчить багатовекторність розвідок. І все ж, на сьогодні, бракує окремого предметного психологоспрямованого літературознавчого осмислення саме малої прози митця.

Працюючи над дослідженням процесу письменницької праці фахового журналіста, яким був В. Симоненко, можемо говорити, що тогочасна журналістика мала видавати «на гора» щоденні практичні результати діяльності суспільства – констатувати факт трудових звершень, здобутків, відкриттів. Враховуючи історичний період, коли жив, працював і творив письменник, нами зроблено припущення, що значний вплив на його творчий процес мали тогочасні соціально-політичні події в країні – митець жив і творив на перетині двох історичних епох – «хрущовська відлига» і подальші «політичні заморозки».

У результаті опрацювання додаткової літератури та порівняльної характеристики між журналістською та письменницькою роботою, окреслено їх особливості та виокремлено спільне і відмінне – у журналістських публіцистичних текстах суперечності об'єктивної відтворюються безпосередньо, що не можна сказати про художній твір, для якого не характерне узагальнене відтворення. Письменник, окрім аналізу фактів та явищ, розкриває проблему зображуваного конфлікту, а це можливо лише шляхом образного відтворення тих життєвих колізій у які потрапили персонажі. Складність полягає у адаптації «запозичених» реальних подій до сюжетної канви твору.

Ключові слова: В. Симоненко, «хрущовська відлига», «політичні заморозки», Симоненко-прозаїк, мала проза, епіка.

The article attempts to outline the algorithm of V. Symonenko writing work: conversion of the writer's texts into prose form.

Today, interest in the creative heritage of the artist is gaining new momentum. Articles and scientific studies appear not only about his poetic work, but also about Symonenko the novelist, playwright, screenwriter, and children's writer. His creative heritage is becoming the object of modern domestic and foreign literary critics; this is evidenced by the multi-vector nature of research. And yet, today, there is a lack of a separate objective psychologically oriented literary understanding of the artist's short prose.

Working on researching the process of the writing work of a professional journalist, such as V. Symonenko, we can say that the journalism of that time had to publish «on the mountain» the daily practical results of society's activities – to state the fact of labor achievements, achievements, discoveries. Taking into account the historical period when the writer lived, worked and created, we make the assumption that the social and political events of the time in the country had a significant influence on his creative process – the artist lived and created at the crossroads of two historical eras – the «Khrushchev thaw» and subsequent «political freezes».

As a result of the study of additional literature and the comparative characteristics of journalistic and literary work, their features were outlined and the common and different were distinguished – in journalistic texts the contradictions of the objective are reproduced directly, which cannot be said about an artistic work that is not characteristic generalized reproduction. The writer, in addition to the analysis of facts and phenomena, reveals

the problem of the depicted conflict, and this is possible only by figuratively reproducing those life collisions in which the characters got into. The difficulty lies in the adaptation of «borrowed» real events to the plot of the work.

Key words: V. Symonenko, «khrushchev's thaw», «political freezes», Symonenko the novelist, short prose, epic.

Постановка проблеми. Тривалий час В. Симоненка сприймали виключно як поета, автора знаменитих рядків «Ти знаєш, що ти – людина. Ти знаєш про це чи ні?». І, хоча по смерті письменника вийшла збірка його новел і оповідань, поціновувачі його творчості, у своїй більшості, лише декілька років тому, почали відкривати для себе Симоненка-прозаїка.

Ми вже зазначали, що епічний доробок митця налічує більше двох десятків новел та оповідань, які вражають своїм реалістичним сюжетом і в той же час їх лаконічністю.

Для більшості майстрів пера, написання, будь-якого тексту починається не за письмовим столом автора, цьому передує копітка мисленнева робота в «полях» – обов'язково присутній період творчого пошуку, тобто процес, від якого залежить успіх майбутнього твору. Багатьом необізнаним із особливостями письменницької праці, зокрема початківцям, здається, що відбувається момент осяяння – «еврика», а далі залишається тільки занотувати, зафіксувати на папері. Але, по факту, трапляється цілий ряд певних подій, допоки митець сяде за стіл і візьме ручку чи торкнеться клавіатури. Так, «осіяння» може прийти і раптово, але й у цьому випадку відбувається відбір та осмислення, зіставлення інформації, що наштовхнула цю ідею (написати текст). Погодьмося, що зрештою, будь-яка інформація спочатку з'являється в голові, а вже потім, пізніше, знаходить своє втілення у відповідних словах чи мисленневій візуалізації. Не залишає сумнівів і те, що реальні факти, явища являються предметом відображення, вони саме і є тим поштовхом до написання майбутніх заміток, нарисів, статей і фейлетонів. Проте між побаченими і осмисленими фактами дійсності і до написаних текстів творів, є ціла низка конкретних проміжних логічних операцій, без предметного розуміння й аналізу яких, важко зрозуміти літературно-творчий процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо звернутися до психології, то ми згадаємо, що провідними спеціалістами в області цієї науки, неодноразово велися дискусії про етапи творчого процесу письменницької праці в цілому і про певні періоди зокрема.

Психологія літературної творчості сформувалася в кінці XIX – на початку XX століття на межі трьох наук: психології, мистецтвознавства і соціології. У поле зору фахівців потрапили: свідоме і підсвідоме, інтуїція, уява, перевтілення, персоніфікація, фантазія, натхнення. Предметним вивченням особливостей психології літературної творчості займалися М. Арнаудов, Г. В'язовський, В. Загороднюк, О. Потєбня. На сьогодні, найвідомішими і найавторитетнішими є праці – Н. Зборовської, І. Левицької, А. Макарова, С. Михиди, М. Наснка, Р. Піхманця, В. Роменця. Згідно результатів їх напрацювань, можна стверджувати, що будь-яка реальна історія покладена в основу сюжету художнього твору не є випадковістю: «Жодний вчинок цілком не вичерпує мотиваційного прагнення, особливо коли воно сформоване за участю ідеалу» [1, с. 204].

І дослідники, і практики (письменники), усі вони обопільно поділяють творчий процес на декілька стадій, кількість яких залежить від позиції самих авторів художніх текстів і видів їх творчої діяльності.

Як правило, у художній літературі прийнято вирізняють три стадії: зародження задуму; вивчення, у разі потреби, історичних чи архівних матеріалів, визрівання сюжету, образів тощо; сам процес написання тексту твору. Але існує і четвертий, завершальний етап – шлях до читача. І, іноді, він буває наскільки тривалим, що значно перевищує шлях від задуму до завершення роботи над текстом, включаючи саморедагування, доповнення, переробку тощо.

Автор дослідження «Психологія творчості» В. Роменець увесь процес написання художнього тексту теж поділяє на три стадії: зародження задуму (перша іскра задуму, поява бажання, стимулу до створення певного твору); дискурсивне мислення (логіка, міркування, вироблення певної схеми); реальне виконання (написання тексту, тобто виконання перших двох

пунктів). Дослідник називає такий принцип роботи письменника «Триакт творчого процесу» [1, с. 165–166].

Звісно, такий поділ є умовністю. Бувають випадки, що шлях від ідеї до тексту займає не місяць і не рік, а значно більший відрізок часу. Наприклад, творчий задум щодо «Тигроловів» у І. Багряного виник ще 1932 року, коли той перебуваючи у Харкові запропонував В. Вражливому написати «надкласову психологічну річ» про долю розкуркулених і відправлених у заслання українських селян. Вражливий категорично відмовився. злякано відмахнувся від такої пропозиції товариша по перу. І всі ми прекрасно знаємо, що 1944 року, з-під пера І. Багряного з'явився пригодницький роман «Тигролови». Тобто, очевидним є той факт, що від моменту задуму до втілення ідеї, минуло дванадцять років! [2, с. 45].

Оскільки ми маємо на меті дослідити процес письменницької праці фахового журналіста, яким був В. Симоненко, то на нашу думку, варто враховувати цей аспект. Адже журналістика передбачає такий момент творчого процесу, «як соціальна дія твору, тобто практичні і політичні результати» [3]. Отож, ми повинні враховувати у який історичний період жив, працював і творив письменник. На наше переконання, це дуже важливий аспект соціально-політичного впливу на творчий процес, але ми ним послуговуємося лише з метою підтвердження складності творчої діяльності митця на перетині «хрущовської відлиги» і «заморозків», що настали потому.

На разі ми не ставимо собі завдання вивести формулу «образ автора», ми прагнемо прийти до створення психологічного портрета митця. Це можливо лише за умов урахування рис характеру особистості, які виявляються в тих друкованих і рукописних джерелах, що несуть інформаційний відбиток автобіографізму. Як стверджує С. Михида: «До психосоматичної підструктури особистості вчені відносять генетичні, вікові й статеві особливості, а також темперамент і задатки. Зважаючи на складність цієї підструктури, ми обмежилися аналізом темпераменту як найбільш доступною для досліджень головною властивістю індивідуума» [4, с. 124].

Отож **мета дослідження** окреслити цілісну концепцію щодо прозового доробку В. Симоненка, зробити загальний аналіз епічних текстів митця у контексті особливостей творчої лабораторії.

Виклад основного матеріалу. Із спогадів друзів і колег відомо, що переїхавши із Києва у Черкаси, В. Симоненко не пориває зв'язків із колегами по перу – А. Горською, І. Драчем, Л. Костенко, І. Світличним, Є. Сверстюком, В. Стусом, М. Вінграновським, М. Брайтчевським. Разом з ними він із задоволення роз'їжджає Україною, як загальноновизнаний поет бере участь у літературних вечорах і творчих дискусіях, виступає перед робітничою та сільською молоддю, прагне пробудити у душах молодих українців національну самосвідомість і жагу до національного відродження. Але отака просвітницька діяльність його не зовсім задовольняла. Будучи від природи людиною дієвою, митець прагнув зайнятися чимось таким, що принесло-би конкретні, зримі результати. На його думку, це мало бути щось таке величне і вражаюче, що могло б унеможливити у майбутньому реставрацію сталінського режиму у всіх його найгірших проявах.

Пропозиція долучитися до комісії, яка була створена задля перевірки чуток про масові захоронення, що виникли у результаті розстрілів у НКВедистських катівнях і відшукати місце вічного спокою жертв сталінського терору, була сприйнята В. Симоненком відразу. І він, разом із художницею А. Горською, обходив десятки сіл поблизу Києва, опитав кілька сотень селян. У результаті такої наполегливої пошукової роботи, двом молодим митцям удалося виявити місця масових захоронень, де, за свідченням місцевих мешканців, більшовицькі кати намагалися утаємничити сліди своїх звірств.

Звісно, Симоненку-журналісту хотілося зробити цікавий матеріал для газети, але така стаття могла викликати суспільний резонанс, а це зовсім не входило у плани представників влади.

Таким чином, ми поступово перейшли до питання, що стосується виникнення літературного задуму. Маючи на руках такий сенсаційний матеріал В. Симоненко все ж не міг, не мав

такої можливості, йому не дозволили б скористатися ним (матеріалом) у своїй професійній діяльності, а це означає, що його журналістський потенціал не був реалізований. Митець уже мав такий досвід, він важко це переживав та залишив запис у щоденнику: «Друковані органи стали ще бездарнішими і зухвалішими. “Літературна Україна” каструє мою статтю, “Україна” знущається над віршами. Кожен лакей робить що йому заманеться. Як тут не “світитися вдячністю”, як не молитися щовечора й щоранку за тих, що подарували нам таку вольготність» [5, с. 537–541]. Сьогодні, споглядаючи історичне минуле (політичні «заморозки» після «відлиги»), можемо зробити припущення, що такий випадок був не поодиноким.

Оскільки найпершим живильним джерелом і журналістики, і літератури є життя – враження від побаченого, чи почутого, тобто, реальні події у всій своїй інформаційній багатоманітності й невичерпності, вони і стають отим задумом та темою майбутніх публікацій, а у нашому випадку, художніх творів.

Другим джерелом, яке наштовхує митця на задум, а нерідко і прямо підказує його, можна назвати розмови, діалоги, дискусії з пересічними людьми. Із щоденникових записів В. Симоненка нам відомо, що йому дуже подобалися його робочі відрядження до віддалених сіл Черкащини, він отримував задоволення від спілкування із селянами. Повертався після таких зустрічей натхнений і «посвітлілий». Але проходило небагато часу і молодий письменник розумів, що реалізувати свій професійний потенціал він не зможе, причина тому – провладні структури контролювали (цензура) усе, що друкувалося на сторінках тодішніх періодичних видань – писати правду не дозволять.

У моменти розуміння в усвідомлення такої ситуації, єдиним «духівником» письменника ставав щоденник: «Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини. Голова колгоспу Єременкового села кричав на зборах від безсилля і люти: «Я вам зроблю новий 33-й рік!». Якби в наших вождів було більше глузду, ніж є, подібні крикуни милувалися б небом крізь ґрати (16.X.62)» [5, с. 537–541]. Із цього запису стає зрозуміло, що В. Симоненко для себе вже окреслив головну ідею, визначальну інтонацію своїх прозових текстів: не давати спокою «зализаним і прирученим», оспівувати позитивних, багатий душею і розумом людей, вихідців із народу: Ольга та Андрій (новела «Вино з троянд») [5, с. 405–409], хлопці-нафтовики (з репортажу «Хлопці люблять тількини») [6], інтелігенти фізичної праці – один з колективів шахтарів (нарис «Розправляють крила орлята») [7] тощо.

Зі спогадів Станіслава Буряченка ми дізнаємося: «Його, Василева, українська національна сутність, завжди противилась будь-якому насильству, будь-якій тиранії» [5, с. 627]. Отож ця складова зіграла не останню роль у його прагненні писати прозові твори. Щоб не отримати ефект «професійного вигорання», митець починає писати епічні тексти про події, свідком яких був. Як згадував Олесь Гончар у передмові до збірки вибраних творів В. Симоненка «На схрещених мечах»: «Гостроязиковий, насмішкуватий, поет ніде не поступається своїм правом викричати рутизну й трутизну, він охоче виносить на посміх громадський все те, що йому бачиться негідним, принизливим для людини. Художня палітра його багатюща. Симоненко сміливо випробовує себе в різних жанрах» [8].

Третя складова зародження задумів об'єднала у собі усе те, що ми називаємо інформаційний простір – ЗМІ (засоби масової інформації).

Звісно, у журналістиці, як колективному виді творчості, задуми і теми є результатом спільної роботи багатьох співробітників редакції. У літературі ж, письменницький задум, за рідкісним виключенням, має суто індивідуальний характер. Таким чином, ми можемо говорити про процес трансформації, точніше симбіозу творчого потенціалу В. Симоненка – йому удавалося поєднувати два різнополярні види діяльності – колективне і інтимне.

Відомий український психолог В. Роменець, який займався вивченням психології творчості, свого часу дійшов висновку, що «незалежно від роду заняття, обдарованої, творчої особистості їй потрібен час на осмислення задуманого, задля оцінки своїх можливостей –

побутових умов праці, фізіологічних (стан здоров'я), матеріальних. І лише пройшовши цей шлях моральної підготовки можна братися до справжньої письменницької праці [...] щоб тримати всі гострі кути і складні сторони "в умі", щоб можна було вільно їх осягнути...» [1, с. 167]. Учений поділяє творчий процес письменника на «систематичне мислення» і «творчий інсайт». Тобто, у певний момент настає раптове розуміння того, як саме можна розв'язати задачу або проблему – у нашому випадку, коли В. Симоненку «не рекомендували» писати про злочини тоталітарного режиму, він реалізує свій творчий потенціал у написанні прози. Такий вихід із ситуації називають – момент креативного процесу. Є і інше визначення – інтелектуальне явище, суть якого полягає в раптовому розумінні знаходження виходу з проблеми.

Із життєписів багатьох письменників, як вітчизняних, так і зарубіжних, відомо, що більшість сюжетів для своїх творів вони «підгледіли» у буденності життя: «... у справжнього художника авторська ідея і є проникнення до життєвої течії. Але саме проникнення, а не просте відображення. Художник – не копіює. Він вловлює зв'язок, шукає безпосередньо визначальне, характерне, розкриває закономірності. Авторська ідея дає ключ до розуміння об'єктивної течії життя, до його художнього відтворення» [4].

Тобто, базуючись на подіях історично правдивих, автор художнього твору має право, і він це право використовує, додає деталі. Якщо говорити про творчу лабораторію В. Симоненка, то він використовував взятий із життя факт чи випадок і використовував його як фундамент для майбутньої споруди – тексту, додавав художніх деталей, ліричних відступів, авторського домислу тощо.

Наприклад, дослідники творчості Д. Дефо говорили і про автобіографічність його творів, і про повну фантазійність, але всі вони сходилися в одному – це авантюрно-пригодницькі романи. Шукання автора можна відстежити тільки за умов прискіпливого дослідження робочих матеріалів митця, його записів, листування. Робота із чорновими варіантами тексту твору також дає можливість проникнення у їх процес творення.

Згадуючи про перераховані вище складові письменницької праці, ми не можемо не проговорити і про фінальну її частину – завершення роботи над текстом, включаючи саморедагування, доповнення, переробку тощо. звісно, текстологічна робота важлива як для видання творів, так і для вивчення процесу творчості.

Оскільки В. Симоненко і за покликанням, і за професійною діяльністю займався журналістикою, то і особливості його творчої лабораторії, письменницької праці, на нашу думку слід розглядати через призму професійної діяльності.

Одним із важливих складників, яким користуються професійні журналісти – це метод спостереження, що є одним із найуніверсальніших способів пізнання дійсності. Це стосується, як буденного життя пересічних людей, так і представників науки, мистецтва. На відміну від простого споглядання за дійсністю, метод спостереження передбачає певну мету. Для журналіста, який перебуває у процесі спостереження, це стан, коли він водночас не тільки дивиться, а й бачить, розглядає, вдивляється; не тільки слухає, а й чує, прислухається, і навіть вслухається. У деяких професійних журналістів, спостережливість є вродженим талантом – певною мірою вроджена здатність людини, для них вона є органічним компонентом їх ества. Так само, як вроджений талант до музики чи малювання, точних наук тощо.

Але будь-який вроджений талан потребує специфічних навиків, – одна річ спостережливість фізика-експериментатора, і зовсім інша – художника чи музиканта. Що вже говорити про такі близькі за характером види діяльності, як художня література і журналістика, хоча вони багато в чому відмінні.

Письменника, у першу чергу, приваблюють людські характери, індивідуальність прототипа чи прототипів майбутніх героїв, їх долі, особливості психологічного стану, він концентрує свою увагу на таких речах як колір, звук, музика тощо. у той же час, журналіст повинен встигнути

схопити соціальну сутність побаченого дійства, події, явища, запам'ятати і зафіксувати цифри, прізвища, назви місцевості, організацій, прізвища учасників або свідків і багато іншого фактажу, до якого письменник може бути байдужим.

Журналіст, як і художник, робить детальний «ескіз» не знаючи наперед, де, як і коли йому можуть знадобитися ті чи інші спостереження. Вони часто мимоволі закарбовуються у його пам'яті, і за неписаними і дивовижними законами, ці асоціації виникають геть несподівано, вони переростають в образи, деталі, сюжети, стимулюючи до подальшої діяльності.

Письменницьке спостереження набагато прагматичніше, особливо коли пошук супроводжується відповідним задумом – написати історичний роман, фентезі тощо. Майбутній автор художнього тексту, не просто спостерігає, він шукає відповідну інформацію, фіксує факти, які знадобляться для реалізації саме цього задуму. Щось, звичайно, відсіється на «раптом згодиться для іншого твору», але автор художнього тексту бачить те, чого не можуть, не вміють розгледіти і сформулювати інші – це називається неповторна грань літературного таланту. Вона теж дається людині від природи, але також повинна вдосконалюватись і розвиватись. У період навчання чи саморозвитку, майбутній митець отримує уміння одночасно бачити, мислити, формулювати, вибудовувати, озвучувати, малювати, створювати тло тощо. Тобто здобуває навички, як на основі окремих частинок «мозаїки» створити щось цілісне, передбачає хід і закономірності подій, робить своєрідні відкриття. У процесі письменницького спостереження беруть участь не тільки очі й вуха, але й аналітичний розум, життєвий практичний досвід свій або чужий (історична постать). У процесі творчого пошуку, митець аналізує свої спостереження, вирізняючи серед них відкриті (сам був свідком чи учасником подій; розмови з людьми) і приховані (спогади свідків подій, документи, що несуть додаткову корисну інформацію).

Найголовніша відмінність журналістської і письменницької праці – перший (журналіст) повинен завжди пам'ятати, що його обов'язок констатувати факти – правдиво відображати дійсність, не коментувати події, як часто роблять деякі представники ЗМІ, а інформувати, – висновки читачі повинні робити самі! Що стосується письменницької роботи над текстом, – автор має можливість, у своєму творчому пориві, вільно використати документальний матеріал для майбутнього твору, але представити так, як йому хочеться бачити – із власними коментарями (через уста своїх персонажів), ліричними відступами, описами, поясненнями тощо.

В. Симоненко ще на етапі збору інформації, її систематизації і первинного осмислення, митець і як журналіст, і як літератор, продумував структуру і будову майбутнього тексту художнього твору. Це залежало від задуму, кількості матеріалу, його обсягу та багатьох інших об'єктивних причин. Адже зібраний різноманітний фактаж треба було умістити на кількох сторінках літературного тексту. На нашу думку, письменник надавав перевагу малій прозі (новела, оповідання, повість) із метою удосконалення своєї майстерності у царині епічної форми. Ми переконані, що у подальшому В. Симоненко спробував би свої сили у масштабній романістиці.

Повість «Огида» датована 1956–62 рр., отож 1956 рік можна вважати дебітним Симоненка-прозаїка. На жаль, ми не можемо простежити усього ланцюгу письменницької праці – від задуму до остаточної редакції тексту, який подолав автор працюючи над повістю. Але кінцевий результат (текст повісті) дає нам право говорити про те, що митець уміло використав свої професійні навички – правильно дібрав матеріал, скомпонував епізоди, уміло використав художні деталі, доречно спрямував сюжетний хід задля посилення інтриги, – усе це він знав і умів, оскільки був прекрасним журналістом, а ми вже говорили, що журналістика і письменницька праця мають багато спільного. Але, у процесі роботи над художніми текстами В. Симоненко, доповнив свої журналістські знання і уміння, елементами художньої атрибутики «обробки» тексту: komponував картини життя своїх персонажів у такій послідовності, щоб читачу здавалося, що він сам розкриває життєві суперечності і робить певні висновки.

Як слушно зазначав Д. Прилюк, – «вже на стадії задуму, коли майбутній твір народжується в свідомості автора як ще далекий і невизначений обрис, певний порядок викладу вже наміча-

ється, бо впорядковується спостережений фактичний матеріал і враження від нього, зароджується намір по-своєму їх викласти і донести аудиторії. Але в подальших творчих зусиллях та пошуках той первинний обрис може змінюватись або й зникнути зовсім, натомість народжується новий, більш продуманий і обґрунтований» [11, с. 159].

Тобто, автор, ще на підготовчій стадії: визрівання задуму, створення концепції, збору інформації, формування художньої ідеї, – обов'язково постає питання композиції майбутнього твору. З теорії літератури нам усім відомо, що композиція – «побудова твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, каноном, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата» [12].

Але, не завжди знання про те, що таке композиція твору, забезпечують уміння практично втілювати задум у відповідну форму, логічно об'єднувати епізоди, доречно поєднувати факти і події у єдине ціле. Для прикладу візьмемо оповідання В. Симоненка «Однорукий лісник» і повість «Огида», які найдовше долали шлях від завершення письменницької праці до рук читача. Попри використання автором у обох текстах опису фізичної агресії, цей акт стає своєрідним елементом емоційної розрядки, вимушеної дії, до якої персонажі вдаються під час сильного психологічного напруження: «Він схопив піджака й кинувся тікати, а я, мов навіжений, кричав йому навздогін: – Я ходитиму по всіх усядах і кричатиму: «Люди! Між вами плазує гадюка. Не повірте їй знову!» (повість «Огида») або стають на захист беззахисного хлопчика: «Але Петро не чув мого благання. Він ринув повз мене. Я відскочив убік і, вже падаючи навznak, побачив, як він рвучко опустив нагайку на голову Привітного. – Ти що, здурів? – заверещав той. Але Петро другим ударом збив його з жеребця і гамселив довго, люто й нещадно. Привітний спершу назвав лісника одноруким сатаною, потім благав, а переходом зовсім ущух». (оповідання «Однорукий лісник»). Таким чином, автор водночас розкриває психологічну панораму душевного болю своїх героїв і підсилює трагізм картини зокрема. Таким чином у тексті відчувається єдність змісту і форми, думки і структури, задуму і жанру; це стосується і komponування твору.

Створюючи художні образи Симоненко-прозаїк проходить певну школу, – навчається повноти їх зображення використовуючи принципи художнього узагальнення та душевну модернізацію як автор. На жаль, як і Гр. Тютюнник чи В. Стус, він не встиг у повній мірі стилістично злитися зі своїм часом, а тому використав арсенал тих засобів зображення, який виробила історія (сентименталізм, романтизм, соцреалізм). Звідси присутність фрагментарності, схематичності в описовості характерів, та ситуацій; наявність описовості, чуттєвості, ідеалізації.

Ще складнішою є робота В. Симоненка над композицією творів, адже у журналістських публіцистичних текстах суперечності об'єктивної дійсності відтворюються безпосередньо. Чого не скажеш про художній твір, для якого не характерне узагальнене відтворення. Письменник повинен крім аналізу фактів та явищ, розкрити проблему зображуваного конфлікту, а це можливо лише шляхом образного відтворення тих життєвих суперечностей у які потрапили персонажі. Складність завдання полягає в тому, щоб «запозичені» реальні конфліктні ситуації вдало пройшли художню трансформацію і були майстерно вплетені у сюжетну канву твору. Натомість, журналіста може задовільними проста констатація фактів.

У цьому у проявляється естетичність прози В. Симоненка. Вона наповнена гармонією думки й мови, автор уміло комбінує художній і публіцистичний аналіз, імпровізує у сфері зримого та відчутного, несучи душевне очищення читачеві. Відчувається його неабиякий творчий потенціал літератора до культивування жанрово-видового поглиблення епічних текстів, увиразнення стилю.

На жаль, молодий митець залишив по собі невелику кількість робочих матеріалів (чорнових записів, схем, заміток, нотаток, виправлених текстів); свій щоденник він почав писати за два роки до смерті, та й «ділився» з ним своїми думками, враженнями і переживаннями, не часто. Епічні твори В. Симоненка готувалися до видання уже після його смерті і ми не можемо ствер-

дживати, що читач має перед собою античний скарб, а не перероблену і прикрашену «репліку» оригіналу. Небажані зміни у художні тексти вносилися ще в часи античності. Багато їх у творах репресованих у радянський період письменників. Тексти, де звучала національна ідея, видавці підретушовували відповідно до комуністичної ідеології і обставин часу.

У одній із статей про В. Симоненка М. Жулинський зазначив: «Він із тих, хто оцінений і знаний нами не в усій повноті драматичного усвідомлення своєї складної епохи і своєї трагічної долі» [13]. Так, молодий митець був автором творчо неспокоїливим, із багатовекторним письменницьким потенціалом, наскрізь пронизаний любов'ю до людини і світу, матері й батьківщини, – у емоційно-мислинневому прориві героїв його малої прози вбачається наскрізне звернення до нових поколінь.

Висновки. Працюючи над дослідженням процесу письменницької праці фахового журналіста, яким був В. Симоненко, ми дійшли висновку, журналістика має видавати «на гора» щоденні практичні результати діяльності суспільства – констатувати факт трудових звершень, здобутків, відкриттів. Враховуючи історичний період, коли жив, працював і творив письменник, ми зробили припущення, значний вплив на його творчий процес мали тогочасні соціально-політичні події в країні – митець жив і творив на перетині двох історичних епох – «хрущовська відлига» і «політичні заморозки», що настали потому. Опрацювання додаткової літератури, надало нам можливість провести паралель між журналістською та письменницькою роботою, окреслити їх особливості, виокремити спільне і відмінне – у журналістських публіцистичних текстах суперечності об'єктивної відтворюються безпосередньо, що не можна сказати про художній твір, для якого не характерне узагальнене відтворення. Письменник, окрім аналізу фактів та явищ, розкриває проблему зображуваного конфлікту, а це можливо лише шляхом образного відтворення тих життєвих колізій у які потрапили персонажі. Складність полягає в тому, щоб «запозичені» реальні конфліктні ситуації вдало проходять художню трансформацію і майстерно вплітаються у сюжетну канву твору. Натомість, зміст статті у періодиці – проста констатація фактів.

Отож, епічна спадщина В. Симоненка є виразним і самобутнім художнім явищем, яке заслуговує на увагу дослідників і читачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Роменець В. Психологія творчості: Навчальний посібник. 2-ге вид., доп. К.: Либідь, 2001. 288 с.
2. Михида Л. «Іван Багряний: таємниці творчої лабораторії. Мала проза». Український пріоритет, 2014. 351 с.
3. Соціальна дія журналістського твору URL: <https://referatss.com.ua/work/socialna-dija-zhurnalistskogo-tvoru/>
4. Михида С. Психопоетика українського модерну: проблема реконструкції особистості письменника: Монографія, Кіровоград : «Поліграф-Терція», 2012. 352 с.
5. Симоненко В. Вибр. твори Упоряд. А. Ткаченко, Д. Ткаченко. К.: Смолоскип, 2012. 852 с.
6. Ільницький М. Похвальне слово текстології. *Дивослово*. 2011. № 9. С. 62–64.
7. Симоненко В. Берег чекань. Поезія. Щоденник. Спогади про поета (Вибір, вступна стаття і коментарі І. Кошелівця). Вид. 2-е, доповн. [Б. м.]: Сучасність, 1973. 310 с.
8. Гончар О. Василь Симоненко – витязь молодшої української поезії (Передмова до збірки вибраних творів В. Симоненка «На схрещених мечях») URL: <https://mala.storinka>.
9. Симоненко В. Твори. Т.1. Поезії. Казки. Байки. З неопубліков. Проза. Літ. статті. Сторінки щоден. Листи; упоряд. Г. П. Білоус, О. К. Лищенко. Черкаси: Брама-Україна, 2004. 424 с.
10. Гончар О. Василь Симоненко – витязь молодшої української поезії (Передмова до збірки вибраних творів В. Симоненка «На схрещених мечях») URL: <https://mala.storinka>.
11. Прилюк Д. Теорія і практика журналістської творчості. К., 1983. 280 с.
12. Основи теорії літератури. Фабула, мотив, сюжет, композиція художнього твору URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/infocentre/get>
13. Жулинський М. Г. Із книги «Із забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини)». Київ: Дніпро, 1990. С. 397–401.

УДК 821.161.2.0-343Франко]Мав

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-34>

МІФОПОЕТИЧНА ПАРАДИГМА КАЗКИ «МАВКА» І. ФРАНКА

THE MYTHOPOETIC PARADIGM OF THE FAIRY TALE "MAVKA" BY I. FRANKO

Мізінкіна О. О.,

orcid.org/0000-0001-5732-5138

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри української літератури та компаративістики

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Об'єктом аналізу у статті є твір малої прози І. Франка «Мавка». У розвідці обґрунтовується, що «літня казочка» основана на народних уявленнях про мавок, які і формують міфопоетичну парадигму твору. Зазначено, що демонологічні персонажі активно інтерпретуються в українській літературі від доби романтизму й до сьогодні. Тому дослідження напрацювань наших класиків дає перспективу в розвитку міфічних образів у поезії творів.

У статті прокоментовано розвідки ХХІ ст. про «Мавку» І. Франка, в яких звертається переважно увага на жанрові особливості твору, опозиції в оповіді, психологічний портрет головної героїні, роль лісу в житті письменника. Метою нашого дослідження – висвітлити міфопоетичну систему «Мавки», що вимагає розкрити міфопоетичну структуру художнього світу твору та виявити міфопоетичні елементи у «Мавці».

Трактування міфопоетичної парадигми твору базується на концепції Андрія Гурдуза. Доводиться думка про те, що міфопоетична складова твору І. Франка є для нього і структуротворчою, і формує міфопоетичний сюжет. Для «Мавки» важливим елементом міфопоетичної системи твору постає заголовок, який насамперед виконує прогностичну функцію. Залучено дослідження фольклористів задля встановлення походження та особливостей міфологічного образу мавки. Відстежено ситуації у творі, в яких йдеться про мавок. Зосереджується увага на портретних характеристиках та діях міфічного персонажа.

Важливим для міфопоетичної системи твору постає циклічний час, що фіксує пригоди Гандзі. Закцентовано увагу на символіці числа три, яка є характерною для народного світобачення. Доводиться залученість головної героїні в міфопоетичну систему. Дівчинка постає героїнею мономіфу (за Дж. Кемпбеллом), оскільки проходить його основні стадії. Відтак, можна говорити про те, що у творі І. Франко як розвиває традиційні уявлення про мавку, так і міфологізує образ дитини.

Міфопоетична парадигма казки «Мавка» базується на номінації твору, образотворенні демонічного персонажа, символіці числа три, включеності головної героїні у світовий міф.

Ключові слова: мавка, І. Франко, міфічний образ, міфопоетична система, казка, мономіф.

The object of analysis in the article is the short prose work "Mavka" by I. Franko. The main idea under consideration is that the "summer fairy tale" is based on folk ideas about monkeys, which form the mythopoetic paradigm of the work. It is noted that demonological characters are actively interpreted in Ukrainian literature from the era of romanticism to the present day. Therefore, the study of the works of our classics provides a perspective of the development of mythical images in the poetics of the works.

The article comments on intelligence of the 21st century. about "Mavka" by I. Franko, in which attention is mainly paid to the genre features of the work, oppositions in the story, psychological portrait of the main character, the role of the forest in the writer's life. The purpose of our research is to shed light on the mythopoetic system of "Mavka", which requires revealing the mythopoetic structure of the artistic world of the work and identifying mythopoetic elements in "Mavka".

The interpretation of the mythopoetic paradigm of I. Frank's work is based on the concept of Andrii Gurduz. The opinion is proved that the mythopoetic component of the tale is for him both structural and forms the mythopoetic plot. For Mavka, an important element of the mythopoetic system of the work is the title, which primarily performs a predictive function. The research of folklorists was involved in order to establish the origin and features of the mythological image of the mavka. Situations in the work that talk about mavok have been tracked. Attention is focused on the portrait characteristics and actions of the mythical character. The girl becomes the heroine of a monomyth (according to J. Campbell), because she goes through its main stages.

Cyclic time, recording Ganji's adventures, becomes important for the mythopoetic system of the work. The symbolism of the number three in the story is substantiated. The involvement of the main character in the mythopoetic system is proven. We can say that in the work of I. Franko both develops traditional ideas about the mavka and mythologizes the image of a child

The mythopoetic paradigm of the tale "Mavka" is based on the nomination of the work, the depiction of a demonic character, the symbolism of the number three, the inclusion of the main character in the world myth.

Key words: Mavka, I. Franko, mythical image, mythopoetic system, fairy tale, monomyth.

Постановка проблеми. В творчому доробку Івана Франка чимало творів, що апелюють до біблійних мотивів, народних вірувань. Невтомний дослідник, знавець та збирач давнини, фольклору втілював свої напрацювання в художній творчості.

Відомо, що «Мавку» І. Франка вперше було надруковано в журналі «Зоря» у 1883 році (№ 21, с. 322–324), з підзаголовком «Літня казочка», за підписом *Мирон*. У зібранні творів письменника у 50-ти томах подано інформацію і про причини появи цього твору: «У автобіографічному листі до М. Драгоманова (зб. «В поті чола», с. IX) І. Франко згадує про обставини написання оповідання «Мавка»: «Ще 1878 р. поклик з Відня до співробітництва в виданні «Слов'янського альманаху» заставив мене засісти до написання новел з життя народного; деякі з написаних тоді новел були друквані пізніше («Мавка», «Муляр»)» [14, с. 490]. Тобто, сам митець відносив твір до оповідей про народне світобачення.

Дійсно, підзаголовок «Мавки» І. Франка – «літня казочка» – підказує його жанр (казка) та пору року, коли відбуваються події твору. Заголовок – «Мавка» – відсилає читача до одного з найрозповсюджених образів міфологічних уявлень у віруваннях наших предків. Демонологічні образи в українській літературі набули популярності в добу романтизму. У ХХ столітті використання міфологізму призвело до розвитку химерної прози (твори Є. Гуцала, В. Дрозда, В. Земляка, О. Ільченка, В. Шевчука та ін.). У сучасній літературі теж бачимо повернення до міфологічних матриць, процес реінтерпретації міфів спостерігається у творчості, зокрема, Юрія Винничука, Олени Захарченко, Дари Корній, Богдана Коломійчука, та ін., що свідчить про закоріненість письменників у національній культурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавці вже чимало часу намагаються пізнати мистецьку майстерню відомого українця. Не вдаючись до коментарів численних досліджень наших попередників, зупинимось лише на найновіших ХХІ ст. Так, Марта Хороб аналізує «Мавку» І. Франка на основі опозицій: дитина – доросла людина («впливає на мовлення, сприйняття, відтворення, мислення загалом, та акцент у творі – на відмінностях внутрішніх світів, що проглядаються через вияви характерів – сформованого й того, що тільки формується, зокрема, й у проявах нервово-психологічних» [15, с. 1005]), реальне–уявне («Гандзя живе реально й уявно лісом і його загадковими мешканцями» [15, с. 1006]), людина – природа («хата–ліс, побутово-заземлене і природно-прикрашене, звеличене» [15, с. 1007]), життя – смерть («дисонанс між тим, як сприймає ліс дитина, і тим, чим він її загрожує» [15, с. 1007]).

Інтерпретуючи «Мавку», Ірина Бестюк приходиться до висновку, що твір І. Франка «у контексті неоміфологізму української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема у типологічному зіставленні з драмою-феєрією «Лісова пісня» Лесі Українки та повістю «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, провокує до виокремлення ще одного модного *способу* художнього зображення психопатології, дієва формула якого – у суміщенні творчих інтенцій міфопоетики та патопоетики, тобто невротичне збудження рівнозначне *збудженню міфопоетичної фантазії* (термін Е. Кассіра) [2, с. 16]). Мова йде про психологічний портрет рефлектуючої особистості – головної героїні Гандзі. У центрі уваги Олени Луцишин жанрові особливості «Мавки» І. Франка. Літературознавиця вважає твір «психологічною новелою з елементами казковості на рівні уявних персонажів, частково стилістики, художніх засобів (зокрема улюбленого Франкового прийому контрасту, а також паралелізму, персоніфікації)» [10, с. 72].

Провідною думкою розвідки Наталії Тихолоз є те, що ліс у житті Івана Франка посідав одне з найважливіших місць. Разом з іншим дослідниця відзначає заселення Франкового лісу мавками – «лісові духи, котрі являються у вигляді молодих дівчат "з білим, як березова кора, личком і з довгими зеленими косами" [т. 15, с. 92]; мають голоси, мов "срібні дзвіночки" [т. 15, с. 92], люблять гойдатися на березових гілках, весело сміються, гарно співають і танцюють. Проте їхня краса та веселість дуже небезпечні, для простих людей, яких вони можуть залоскотати на смерть. Невипадково, у новелі Івана Франка "Мавка" беззастережна віра Гандзі у "таких добрих, таких гарних" мавок призводить маленьку героїню до трагічного фіналу» [13].

В монографії Миколи Легкого мова йде про те, що «у цьому творі автор тяжіє до техніки showing: він уже не стільки розповідає, скільки демонструє, показує. Можна ствердити, що новелою «Мавка» Франко дещо відійшов од випробуваної натуралістичної естетики: у художній світ інсталювано не лише емпірику причинно-наслідкових фактів, а й фольклорний матеріал про царину інобуття особистости» [9, с. 140].

Отож бачимо, що наші попередники звернули увагу головним чином на жанр, принцип побудови оповіді, психологізм персонажів твору І. Франка.

Мета нашого дослідження – висвітлити міфопоетичну систему «Мавки». Завдання полягають у розкритті міфопоетичної структури художнього світу твору; виявів міфічних елементів у «Мавці».

Виклад основного матеріалу. Вирішити завдання допомагає концепція Андрія Гурдуза, заснована на двох варіантах міфопоетичної системи твору. «Перший варіант її організації – коли твір насичений міфологічними елементами чи паралелями до них (алюзіями, ремінісценціями тощо), які не становлять, однак, сюжетотворчої структури на рівні асоціативно-символічного підтексту... Другий варіант ... якщо наявна у творі міфопоетична складова є для нього і структуротворчою і може розглядатись як міфопоетичний мотив, сюжет» [4, с. 27]. Аналіз художнього тексту в міфопоетичному аспекті призводить до осягнення міфопоетичної парадигми твору, яку розуміємо як «модель осмислення світу (виражену в тексті через міфопоетичну систему твору), в основі якої – міфопоетичні уявлення автора про світ і світобудову як втілена в художньому творі оригінальна світоглядно-філософська система» [4, с. 29].

Зважаючи на сказане вище, варто розглянути міфологічні фактори твору І. Франка. Першим є красномовний **заголовок твору** – «Мавка». І хоча мавка не є діючим персонажем, її номінування постійно зринає упродовж оповіді чи то в мовленні Гандзі, чи матері, чи авторській характеристиці головної героїні і це не випадково. У народі уявлення про мавку поширені з давніх-давен, тому вони привертають увагу фольклористів, етнографів, письменників. Зокрема, Юлія Буйських, досліджуючи жіночі образи української міфології, пише, що образ мавки «виводить своє походження із уявлення про померлу нехрещену дитину. За Й. Дзензелівським, українські лексеми навка і мавка розвинулися з давньоруського "нав" – мрець, труна – й пов'язані з поняттям "демон". Дослідник зазначає, що в районах степу та лісостепу народні вірування зближують мавку з русалкою або навіть ототожнюють з нею» [3, с. 176]. Про ототожнення мавки та русалки та негативне семантику цих образів пишуть більшість дослідників.

Степан Килимник диференціював міфологічні образи, бо вважає, що «русалок нарід розрізняє три види: польові, водяні та лісові. Лісові русалки мають назву у народі, у більшості, мавок або нявок. Головна різниця полягає в тому, де який вид перебуває. Але мавка відрізняється від русалки польової ще й тим, що у неї здаду у плечах все відкрито й видно всю нутроби, також і в хлопців-мавок. Мавки дуже веселі, живуть громадами, танцюють надзвичайно довго й шалено; мають гарний тоненький голосочок, дуже швидкі, невпинно бігають по горах та лісах; бояться лісовика, а в Карпатах – гуцульські мавки – бояться чугайстера. Мавка, як і русалка, може жити з людьми деякий час; вони люблять красу, волю, спів, понад усе люблять природу. Дереву лісові вважають за сестер і братів... Вони прагнуть кохання, любови, краси. Образи українських русалок та мавок, як художні, досить високі і стоять на рівні з римськими

та грецькими німфами, сербськими вілами та німецькими ельфами; дуже близькі до норвезьких валькірій» [8, с. 383].

Іван Нечуй-Левицький теж долучає мавок до одної категорії з русалками. «На Україні розказують, що Мавки живуть у лісах, а в Галичині розказують, що Мавки живуть на Карпатах у печерах і ввечері виходять на гори, пустують і танцюють. Вночі вони плавають по воді в річках, озерах, хлюпаються в криницях» [11, с. 49], – читаємо у праці «Світогляд українського народу».

Казка І.Франка починається діалогом між матір'ю та дочкою Гандзею, з якого стає зрозуміло, що жінка йде до лісу. Дівчинка теж проситься йти з жінкою, але у відповідь чує: «– Ні, ні, сиди в хаті! Там, у лісі, мавки, – знаєш, такі з зеленими косами! Вони беруть маленьких дівчаток» [14, с. 91]. Так, подається одна з ознак мавок – це колір їх волосся. Тамара Скрипка, порівнюючи у своїй статті образ мавки у творах Івана Франка («Мавка») та Лесі Українки («Лісова пісня»), робить припущення про те, що Каменяр міг спиратися на фольклорні матеріали, які зібрав в Україні, в Білорусії і в Польщі К. В. Вуйціцький. «Третє видання його збірника «Klechedy» вийшло 1876 р., тобто за два роки до написання «Мавки»» [12]. Польський фольклорист подає цікаву інформацію про русалок, де йдеться про таке: у XVI і XVII ст. на Україні «ходили з процесіями в поле, тільки для того, щоб відстрашити мавок» [цит. за 12]. Вуйціцький поділяє мавок на «русалок лісових» (мавки) та «русалок водяних». «Привиди ці, – зазначається у статті, – заселяли тільки ліси, бори й діброви, а появлялися з початком весни, коли земля починала замаюватись зеленим листям і травами, коли перші квіти сон-трави вихиляли свої барвисті голівки з-під снігового покрову. Гарні, граціозні й вродливі цілою своєю постаттю, мали очі чорні, повні життєвого блиску, тіло біле, прикрашене на обличчі свіжим рум'янцем. Дрібні руки, дрібні й зграбні ніжки додавали неописаної принадності. Волосся буйне в довгих косах вороної барви (барви крука) оздоблювали вінками й квітами, але коли придивитися ближче, то це волосся не було чорним, а зеленим. Тими косами, зачепившись об буйні гілки дуба або берези, розкішно гойдалися» [цит. за 12]. Тут подаються деталі портрету мавки, які згадуються й у творі І. Франка.

Другим важливим елементом міфопоетичної парадигми твору є дії персонажа. Як стверджує Джозеф Кемпбелл, обов'язковим для героя міфу є **етап мандрівки**. Першим етапом такої мандрівки знавець міфології називає «поклик», «коли доля вже покликала героя й перенесла його духовний центр тяжіння зі спільноти, до якої він належав, в якийсь незнаний простір. Цей обшир, повен скарбів і небезпек, може бути представлений по-різному: як далекий край, як ліс, як підземне, підводне чи захмарне царство, як таємний острів <...>, – але завжди там чатують дивовижні, примарні, поліморфні створіння, невимовні страждання, здійснюються надлюдські подвиги і чекає неймовірний захват. Герой може вирушити в мандри з власної волі» [7, с. 61]. У творі І. Франка Гандзя самостійно вирішує вирушити у свою мандрівку з рідного дому до лісу. Поштовхом до зміни простору був гак, який в уяві дівчинки постав загадковою «кусікою» («стара, погана, зморщена баба з величезною торбою, в яку забирає малих дітей») [14, с. 93]. Вразлива психіка п'ятирічної дівчинки малювала загрозливий образ, натомість як невідома нова подорож обіцяла приємні враження, бо ж «там, певно, мавки гойдаються, чекають на неї!» [14, с. 93]. На шляху до омріяного лісу Гандзя долає перешкоди: «побігла через обору до ліси. Чулася такою легкою та сильною серед того тепла, в тім свіжім повітрі, нав'янім запахом нив у розцвіті. Ліса була трошки підхилена; отворити її Гандзя не здужала б, – куди ж її малесеньким слабим ручкам до такого тягару! Вона, мов мишка, пролізла крізь вузький розтвір, крізь який хіба кітка могла би пройти вигідно, і з усміхом радості на устах, тремтячи всім тілом, опинилася на вигоні, супроти поля» [14, с. 94]. Тобто, героїня проходить певні випробування перш, ніж дістатися до незнамого досі простору. Дібравшись до лісу, дівчинка переконана, що «ось тут десь і мавки зараз будуть. Га, певно, поховалися перед Гандзею, але вона закличе їх, вони зараз повибігають, засміються голосно в своїх кутиках...» [14, с. 95].

Разом з описом дій та внутрішнього мовлення дівчинки, письменник апелює знову до особливостей міфічного персонажу.

Степан Килимник пише, що «мавки дуже веселі, живуть громадами, танцюють надзвичайно довго й шалено; мають гарний тоненький голосочок, дуже швидкі, невпинно бігають по горах та лісах; бояться лісовика, а в Карпатах – гуцульські мавки – бояться чугайстера. Мавка, як і русалка, може жити з людьми деякий час; вони люблять красу, волю, спів, понад усе люблять природу. Дереву лісові вважають за сестер і братів» [8, с. 383]. Тим часом Гандзя занурена у свої уявлення про мавок, бо *«он засміялася одна, але як далеко! Ах, друга, третя! Адже ж Гандзя знала, що вони не витримають довго в схованці. Ах, який чудово дзвінкий їх сміх! Як любо кличуть вони Гандзю з собою! Тут темно, а там далі так ясно, там повно зілля, такого гарного, пахучого!.. Там гойданки такі легенькі. Ох, Гандзя побіжить за ними, адже ж се не дуже далеко!»* [14, с. 95]. Завдяки думкам Гандзі, читач розуміє як вона заглиблюється в ліс, який попри красу не є природним середовищем для маленької дівчинки. Інший невідомий світ приваблює дитину та стає пасткою для неї, бо Гандзя засинає в ньому назавжди.

Важливим для міфічної оповіді є **час**, який «за своєю природою – циклічний. Найменшим циклом часу, у тому числі у світовій культурі, є доба. У ході розвитку сюжетної лінії міфочас рухається за сонцем: від сходу до заходу і ночі» [6, с. 6]. У «Мавці» основні події відбуваються упродовж одного дня. На початку твору, відмовляючи доньці у проханні, мати констатує: *«Така вже стара дівка виросла та й її у ясний день у хаті страшно!»* [14, с. 91]. Наприкінці ж твору читаємо, що *«вже вечоріло. Гандзина мати давно вернула з губами додому і весь день ходила по селу, питаючи за Гандзею. Її ніхто не бачив. Бідна мати чим ближче до ночі, тим тривожніше бігала від хати до хати, але Гандзі не було ані сліду»* [14, с. 95]. Констатація слів «день» – «вечоріло» – «ближче до ночі» – свідчить про розвиток подій за рухом сонця в межах доби.

Завершується казка теж художнім прийомом, який здавна використовується у народнопоетичній творчості. **Число «три»** має свою символіку і часто зустрічається у казках. Лідія Дунаєвська переконана, що «у традиційній народній казці дії героя в часі зображують умовно, іноді тривалість часу передається формулами три дні, три ночі, три доби, сім діб тощо» [5, с. 68]. У «Мавці» І. Франка *«аж на третій день, рубаючи дрова в лісі, здибали люди маленьку дівчинку під березою. Вона лежала, обнявши міцно березу заков'язлими ручками. Отворені очі не блищали вже, тільки на устах застив розкішний усміх; видно, Гандзя тільки що перестала бавитися з мавкою»* [14, с. 95]. Тобто І. Франко зберігає умовний час пошуку героїні, що підкреслює народне сприйняття події.

Також у своїй казці письменник використовує художній **прийом сну**, бо дівчинка розповідає: *«– О, я не боюся мавок, мамуню! Мені ген-то снилася одна, – так любо ми бавилися! А вона все смієся до мене – правда, мамуню, що мавки сміюся, так голосно-голосно! – та й каже: "Гандзю, куку!" А я кажу: "Я тут!" А вона каже: "Ходи, Гандзю, в ліс, там у нас такі гойданки, у-у! у-у!" Візьміть мене, мамунцю, візьміть, може, її побачимо! Я так би хотіла погойдатися з нею!..»* [14, с. 91]. Тут Франко вказує на таке заняття мавок як гойдання. Про аналогічні спостереження пише і Громовиця Бердник: «нявками, або ж бісицями, в Карпатах називають лісових духів, які можуть перевтілюватися на вродливих дівчат. Нявки люблять сміятися та співати чудовими голосами, гойдаючись на вітті дерев. Живуть вони в гірських печерах та на деревах. Необачних легінів заманюють своїм сміхом та чарівним голосом у прірви й урвища. Часто своїм виглядом нагадують кохану дівчину неодруженого легіня або дружину молодого газди, який вівчарює в горах і часто думає про неї» [1, с. 246]. Окрім того, що сон розкриває внутрішній світ Гандзі, водночас він вказує на міфічні первні. Дж. Кемпбелл пояснює: «Сновидіння – персоналізований міф, а міф – деперсоналізоване сновидіння; як міф, так і сновидіння символічні і тому самому широкому сенсі, обумовленому динамікою нашої психіки» [7, с. 24]. Сон про мавок демонструє зосередженість героїні на міфічних персонажах та включеність дівчинки в міф про них.

Висновки. Отже, міфопоетична парадигма твору І. Франка будується на основі міфу про мавок. Впродовж розвитку сюжету розкриваються такі особливості міфічного образу як портретні характеристики, дії та вподобання.

Ядро міфопоетичної парадигми казки І. Франка є гомогенним. Письменник вводить у свою оповідь уявлення про один традиційний для української культури міфічний образ, використовуючи декілька художніх прийомів. Важливо, що Гандзя завдяки своїм діям стає героїнею міфу. За типовою історією мономіфу «герой насмілюється вийти з буденного світу в край надприродних див; там він знаходить казкові сили і здобуває вирішальну перемогу, відтак повертається з таємничої мандрівки, наділений силою чинити добро для своїх ближніх» [7, с. 34]. Гандзя проходить головні етапи переходу (виправа – ініціація – повернення), щоправда повертається у свій світ неживою.

Міфопоетичну систему «Мавки» підсилює циклічний час, протягом якого відбуваються події. Символіка числа три увиразнює жанрове визначення твору (казка) та вказує на його народні витоки. Подальші дослідження художніх творів вітчизняних письменників під кутом зору аналізу міфічних образів засвідчать процеси міфологізації, реміфологізації в українській літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бердник Г. Знаки карпатської магії (Таємниця старого мольфара). Київ: «Зелений пес», 2006. 368 с.
2. Бестюк І. Творчі інтенції міфопоетики й патопоетики на прикладі новели Івана Франка «Мавка». 2008. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2302/1/bestuk.pdf>
3. Буйських Ю. "Колись русалки по землі ходили... Жіночі образи української міфології. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 320 с.
4. Гурдуз А. Міфопоетична парадигма в українській та західноєвропейській «прозі про землю» кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім.П.Могили, 2008. 216 с.
5. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка. Київ: Видавництво при Київському державному університеті об'єднання "Вища школа", 1987. 127 с.
6. Зуенко М. Категорія «міфопоетика» в сучасному літературознавстві. *Філологічні науки*. 2014. №8. С. 3–9.
7. Кемпбелл Дж. Тисячолікий герой / пер. з англ. О.Мокровольського. Львів: Видавництво Terra Incognita, 2020. 416 с.
8. Килимник Ст. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Київ: АТ "Обереги", 1994, Кн. II, т.3 (Весняний цикл); т.4 (Літній цикл). 528 с.
9. Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці : монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. 608 с.
10. Луцишин О. «Літня казочка» Івана Франка – психологічна новела «Мавка» (жанрові особливості). *Українське літературознавство*. 2022. Вип.86. С. 66–84.
11. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу : ескіз української міфології. Київ: АТ «Обереги», 2003. 142 с.
12. Скрипка Т. Мавка у творчості Івана Франка і Лесі Українки: типологія чи контактні зв'язки? *Українське літературознавство*. Вип. 50. Львів: Вища школа, 1988. С. 60–67. URL: <https://www.t-skrupka.name/LUkrainka/Mavka.html>
13. Тихолоз Н. Лісова душа: ліс у життєтворчості Івана Франка. URL: <https://sites.google.com/site/literaturnakartaostaravisni/учням/українська-література/i-франко-лісова-душа>
14. Франко І.Я. Мавка. *Франко І.Я. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 15. С. 91–95.
15. Хороб М. Фольклорно-міфологічний концепт новели Івана Франка «Мавка». *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: м-ли Міжнар. наук. конгресу, присв. 150-річчю від дня народження Івана Франка*. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. Т. 1. С. 1002–1009.

УДК 81'28:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-35>

СЛОБОЖАНСЬКИЙ ДІАЛЕКТ НА ПІВНОЧІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: НА ПРИКЛАДІ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ ПРО ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

SLOBIDSKA UKRAINE DIALECT IN THE NORTH OF LUHANSK REGION: BASED ON VIDEO MATERIALS ON RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE

Мунтян О. О.,

orcid.org/0000-0002-7004-0249

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

У статті досліджено слобожанський діалект на півночі Луганської області на прикладі відеоматеріалів про війну Росії проти України. Засобами мови людина репрезентує та вербалізує світ, відображаючи не лише об'єктивну реальність, а й дійсність, що існує у свідомості. Літературна мова й діалекти по-різному відтворюють світ: діалектне мовлення розкриває інші аспекти світобачення, пояснює унікальні явища культури та особливості світосприйняття. Глобалізаційні процеси впливають на лінгвістику, включаючи діалектологію, але остання залишається важливою складовою сучасної лінгвістики, що захищає мовну ідентичність та національні цінності. Вивчення українських діалектів залишається актуальним, зокрема у контексті війни з Росією, що надає вченим цінний матеріал для аналізу.

Метою статті є визначення мовних особливостей слобожанського діалекту української мови на основі відеоматеріалів про початок війни Росії проти України. Завдання: 1) визначити поняття діалекту; 2) представити загальні характеристики діалектів української мови; 3) подати основні особливості слобожанського діалекту; 4) проаналізувати особливості прояву слобожанського діалекту у відеоматеріалах з півночі Луганської області про початок війни Росії проти України.

У ході дослідження виявлено, що діалекти – це територіально обмежена форма мови, що існує в усній комунікації. Українська мова сформувалася на основі діалектів південних та південно-західних земель. В українській мові виділяються три наріччя: північне (поліське), південно-східне та південно-західне. Слобожанський діалект – один із сучасних діалектів південно-східного наріччя української мови, поширений у південно-східних регіонах Сумської та Харківської областей, на півночі Луганської та суміжних територіях Росії. Активізація діалектного мовлення в умовах війни пов'язана з тим, що у стресових ситуаціях люди шукають підтримки серед співрозмовників на тому ж діалекті, що створює відчуття зв'язку та комфорту. Діалект є частиною ідентичності та культурного спадку, що забезпечує відчуття стабільності й підтримки. У стресових ситуаціях люди частіше спираються на автоматичні процеси мовлення, тому можуть використовувати діалект без свідомого наміру. На основі відеоматеріалів з півночі Луганської області про початок війни Росії проти України визначено такі найбільш відмінні риси слобожанського діалекту, що виявляються навіть у найпростіших висловлюваннях: 1) на фонетичному рівні зближення звуків [e] – [и], [o] – [a], [и] – [і], м'якість шиплячих *щ* та *ч*; 2) на морфологічному рівні редукування *в-* на початку займенників; 3) на граматичному рівні редукування *-о* в дієсловах I дієвідміни в першій особі множини в теперішньому часі, закінчення *-ть* у дієслів I дієвідміни в інфінітиві; 4) на лексичному рівні тяжіння до праслов'янських лексем, менш властивих іншим діалектам української мови та українізація російських лексем.

Ключові слова: українська мова, діалект, Луганщина, слобожанський діалект, війна Росії проти України.

The article examines the Slobidska Ukraine dialect of the Luhansk oblast based on video materials about Russia's war against Ukraine. With the means of language, a person represents and verbalizes the world reflecting not only objective reality but also the reality that exists in consciousness. Literary language and dialects reproduce the world in different ways: dialect speech reveals other aspects of worldview, explains unique cultural phenomena and features of world perception. Globalization processes affect linguistics, including dialectology, but the latter remains an important component of modern linguistics that protects linguistic identity and national values. The study of

Ukrainian dialects remains relevant, particularly in the context of the war with Russia, which provides scientists with valuable material for analysis.

The aim of the article is to determine the linguistic features of the Slobidska Ukraine dialect of the Ukrainian language based on video materials on the beginning of Russia's war against Ukraine. The objectives are: 1) to define the concept of dialect; 2) to present the general characteristics of dialects of the Ukrainian language; 3) to present the main features of the Slobidska Ukraine dialect; 4) to analyze the peculiarities of the manifestation of the Slobidska Ukraine dialect in video materials from the north of the Luhansk oblast about the beginning of Russia's war against Ukraine.

The research demonstrates that dialects are a territorially limited form of language that exists in oral communication. The Ukrainian language was formed on the basis of the dialects of the southern and southwestern lands. There are three large dialects in the Ukrainian language: northern (Polissia), south-eastern and south-western ones. The Slobidska Ukraine dialect is one of the modern dialects of the southeastern dialect of the Ukrainian language spread in the southeastern regions of Sumy and Kharkiv oblasts, in the north of Luhansk oblast and adjacent territories of Russia. Activization of dialect speech in the conditions of war is connected with the fact that, in stressful situations, people look for support among interlocutors in the same dialect, which creates a sense of connection and comfort. Dialect is part of identity and cultural heritage providing a sense of stability and support. In stressful situations, people often rely on automatic speech processes, so they can use dialect without conscious intention. Based on video materials from the north of the Luhansk oblast about the beginning of Russia's war against Ukraine, the following most distinctive features of the Slobidska Ukraine dialect were identified, which are revealed even in the simplest expressions: 1) on the phonetic level, the convergence of the sounds [e] – [и], [o] – [a], [и] – [і], palatalization of sibilant consonants *ц* and *ч*; 2) on the morphological level, reduction of *в-* at the beginning of pronouns; 3) on the grammatical level, reduction *-о* in verbs in the first person plural in the present tense, ending *-ть* in verbs in the infinitive; 4) on the lexical level, the attraction to Proto-Slavic lexemes, which are less characteristic of other dialects of the Ukrainian language, and Ukrainization of Russian lexemes.

Key words: Ukrainian language, dialect, Luhansk oblast, Slobidska Ukraine dialect, Russia's war against Ukraine.

Актуальність проблеми. Засобами мови людина репрезентує та водночас вербалізує світ, відображаючи не тільки об'єктивну реальність, а й дійсність, яка існує у свідомості. Літературна мова й діалекти неоднаково віддзеркалюють пізнаний людиною світ: діалектне мовлення як симбіоз мови й культури розкриває інші – невідомі літературній мові – аспекти людського світобачення, пояснює унікальні явища матеріальної та духовної культури, традиції й особливості світосприйняття [1, с. 7].

Сучасні глобалізаційні тенденції впливають на лінгвістику, у тому числі й на діалектологію, тобто, галузь лінгвістики, що вивчає діалектне мовлення. Іноді може виникати помилкове уявлення про те, що діалектологія втрачає свою актуальність і вже досягла піку розвитку, оскільки нові напрями дослідження лінгвальних явищ швидко набирають популярності в сучасній мовознавчій науці. Однак, такі міркування не мають під собою достатньо підстав, оскільки діалектологія є важливою складовою сучасної лінгвістики, що відіграє роль бар'єра, який захищає від втрати національних духовних цінностей та мовної ідентичності. Вона є засобом ідентифікації мовного виразу різних етнічних груп українців, оскільки діалекти відображають національну пам'ять і виражають сучасний стан мовлення на різних територіях країни [2, с. 17]. Дослідження українських діалектів завжди залишатиметься актуальним, оскільки воно надає вченим цінний матеріал для аналізу, особливо з урахуванням екстралінгвальних чинників.

Війна Росії проти України, що почалася 22 лютого 2022 року, дала новий поштовх для вивчення діалектів Української мови, зокрема, діалектів регіонів України, що наразі окуповані Росією. В мережі Інтернет масово з'являлися та продовжують з'являтися відеоматеріали, які ілюструють спротив українського народу проти окупанта, з різних куточків країни, та дійовими особами в яких виступають прості люди, що в стресовій ситуацію говорять саме так, як їх навчили в дитинстві, що дозволяє прослідкувати сучасні особливості діалектів вказаних регіонів України, зокрема, діалектів нині окупованої Луганщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи питання мови та діалекту, дослідники стверджують, що діалект є «не літературною» мовою [3, с. 95]. Якщо розглядати діалекти

у контексті художньої творчості, українська культурна спадщина насправді багата на вражаючі приклади. Наприклад, це – твори Ю. Федьковича, М. Павлика, Д. Харов'юка, М. Козоріса, Д. Павличка, в яких дослідники відзначають використання гуцульських діалектних форм. Одним з прикладів твору, що використовує гуцульські діалекти, є «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. Д. Бедзик у своєму творі «Украдені гори» використав лемківську говірку [4, с. 127–128]. У творах С. Жадана можна знайти такі лексичні одиниці та вирази, що відображають мовну специфіку Луганщини. Багато з місцевими говірками експериментують і музиканти, які беруть народні тексти, пишуть для них рок-музику й у такий спосіб осучаснюють перлини народної творчості [3, с. 97].

Варто зауважити, що проблема лінгвістичного освітлення діалектів не є новою. Наприклад, ще у 1972 році С. Єрмоленко встановила, що діалектизми відрізняються від стандартних одиниць літературної мови за наявністю можливих фонетичних, фонетико-морфологічних варіантів та інших особливостей. Вона також вважала, що художній стиль дозволяє використання діалектів, і деякі письменники вбачали в цьому особливу цінність [5, с. 5].

Діалектне мовлення цікавило учених і раніше. Наприклад, І. Франко у своїй відомій статті «Літературна мова і діалекти» дійшов висновку, що «Та для нас важніше те, чи і на скільки ті діалекти доси проявили силу й охоту маніфестувати себе в літературі. Тут мусимо сказати, що лемківський діалект дуже виразно проявляє себе в численних писаннях XVII і XVIII в., що повстали на місці, де тоді почало було творити ся цікаве огнище освіти в священничих родинах Свідзінських, Чернявських, Олесницьких, Прислопських і т. п.» [6]. Таким чином, письменник, розглядаючи різноманітні приклади використання діалектів у літературних творах, підтверджує, що існування літературної мови неможливе без врахування діалектної складової.

На сучасному етапі розвитку української мовознавчої науки діалектне мовлення також є широко досліджуваним, зокрема, такими науковцями, як Г. Гримашевич [2], М. Д. Захарчук [7], Б. Коваленко [4], Т. Савчин [3], Н. М. Торчинська [8], Т. Ястремська [1]. Стосовно слобожанського діалекту наявні наукові розвідки В. В. Береговенко [9], О. В. Божко [10]. Однак варто зазначити, що війна показує живе мовлення у стресових умовах, що дає новий поштовх дослідженню слобожанського діалекту.

Мета дослідження – визначити мовні особливості слобожанського діалекту української мови на основі відеоматеріалів про початок війни Росії проти України. Відповідно до мети, завданнями дослідження є: 1) визначити поняття діалекту; 2) представити загальні характеристики діалектів української мови; 3) подати основні особливості слобожанського діалекту; 4) проаналізувати особливості прояву слобожанського діалекту у відеоматеріалах з півночі Луганської області про початок війни Росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Діалекти – це територіально обмежена форма існування мови, що має тільки усну сферу комунікації. Українська національна мова утворилася на основі концентрації діалектів південних та південно-західних земель. Деякі історики вважають, що це відбулося в кінці XVII – на початку XVIII ст., інші ж визнають, що східнослов'янські мови почали формуватися після розпаду праслов'янської етномовної спільності (V–VI ст.) з пізньопраслов'янських діалектів східного ареалу без посередництва східнослов'янської прамови [7, с. 1].

В українській діалектній мові розрізняють три наріччя, у кожному з яких виокремлюють діалекти та говори:

1) північне, або поліське, наріччя (на території сучасної Чернігівської області, в північних районах Сумської, Київської, Житомирської, Рівненської та Волинської областей, а також у низці південних районів Білорусі): а) східнополіський, або лівобережнополіський, діалект; б) середньополіський, або правобережнополіський, діалект; в) західнополіський, або волинсько-поліський, діалект (до нього прилягають і підляські, або надбузько-поліські, говірки);

2) південно-східне наріччя (на території південних районів Київської та Сумської областей, на всій території Харківської, Луганської, Донецької, Полтавської, Дніпропетровської,

Запорізької, Херсонської, Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей (в останніх чотирьох областях виняток становлять окремі райони), у Криму, а також у суміжних районах Курської, Белгородської, Воронежської, Ростовської областей Росії, в Краснодарському краї та ін.): а) середньонаддніпрянський діалект (київський і полтавський говори); б) слобожанський діалект; в) степовий діалект;

3) південно-західне наріччя (на території Вінницької, Хмельницької, Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської областей, у південних районах Житомирської, Рівненської, Волинської областей, у деяких районах Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей, а також частково в Польщі, Чехії, Словаччині, Румунії): а) волинсько-подільський діалект (південноволинський і подільський говори); б) галицько-буковинський діалект (наддністрянські, покутсько-буковинські, східнокарпатські, або гуцульські, а також надсянські говори); в) карпатський діалект (північнокарпатські, або бойківські, середньокарпатські, західнокарпатські, або лемківські, говори) [8, с. 11–12].

Тож слобожанський діалект – один із сучасних діалектів південно-східного наріччя української мови, поширений у південно-східних регіонах Сумської та Харківської областей, на півночі Луганської, а також на суміжних територіях Росії, включаючи південні райони Курської області та інші. Цей діалект в значній мірі співпадає з історичною територією Слобідської України та він межує на сході з південноросійськими діалектами, на півдні – зі степовим діалектом, на заході – з середньонаддніпрянським діалектом.

Слобожанський діалект формувався переважно протягом XVI–XVII століть у результаті взаємодії та подальшого розвитку переселенських середньонаддніпрянського, східнополіського, частково подільського та південноросійського діалектів, структурний зв'язок з якими залишається відчутним і сьогодні. Внутрішня диференціація слобожанського діалекту є мінімальною [10, с. 20].

До найхарактерніших ознак слобожанського діалекту відносяться такі: 1) ненаголошені звуки [е], [и] у вимові зближуються; 2) дзвінки приголосні в кінці слів і в середині перед глухими зберігають дзвінкість; 3) послідовне розрізнення звуків [р] і [р']; 4) пом'якшення звука [л]; 5) уживання в багатьох говірках вставного *н*: *м'ясо, сімня, пам'ять*; 6) форми дієслів I дієвідміни в першій особі однини теперішнього часу: *ходю, носю, крутю*; 7) форми дієслів I дієвідміни в третій особі однини теперішнього часу: *зна, гра, співа*; 8) в дієсловах II дієвідміни в третій особі однини теперішнього часу, якщо наголос падає не на закінчення, вживається флексія *-е*: *ходє, носє, водє*. Однак діалекти та наріччя відрізняються одне від одного не лише рисами фонетичними й граматичними, а й рисами словниковими чи лексичними. Як і кожен інший, слобожанський діалект має притаманний лише йому словниковий склад [9, с. 45–46].

Активізація діалектного мовлення в умовах війни пов'язана з тим, що у стресових ситуаціях люди можуть шукати підтримки серед своїх співрозмовників, особливо тих, які розмовляють на тому ж діалекті. Використання власного діалекту може створити відчуття зв'язку та співчуття. До того ж, використання діалекту може бути для людини більш комфортним у стресових ситуаціях. Діалект є частиною ідентичності та культурного спадку, і його використання може створювати відчуття стабільності та підтримки у непевних часах. Крім того, у стресових ситуаціях люди частіше спираються на автоматичні процеси, включаючи мовлення. Якщо діалектне мовлення є для них звичним, вони можуть використовувати його навіть без свідомого наміру.

Проаналізовані відеоматеріали з Інтернет-ресурсу YouTube дозволяють зробити висновки щодо сучасних лінгвістичних особливостей слобожанського діалекту української мови, що використовується жителями північних районів Луганської області.

Зокрема, на фонетичному рівні ненаголошений звук [и] дійсно зближується із звуком [е], як, наприклад, у фрагменті: *Новосковчани, скажіть «Україна»*. – *Україна* [11, 00:10–00:15].

У цьому випадку *новопсковчани* – це звернення до жителів Новопсковської громади, які вийшли зупиняти колони російських окупантів. У слові *новопсковчани* остання літера *и* має звучання [и^е], що співзвучно із спорідненими російськомовними зверненнями (пор. *новопсковчане*, *старобільчане*), таким чином, фонетично *новопсковчани* має проміжне між українськомовним та російськомовним звучанням, що пояснюється наближенням регіону до областей Росії.

Спостерігається і зворотна ситуація, де звук [е] наближається до [и] в ненаголошеному складі: *Старобільськ – це Україна! Це наша земля* [12, 00:31–00:34]. У наведеному фрагменті відбувається наближення звука [е] до [и] у слові *земля*.

Так само літера *о* в ненаголошеній позиції звучить як [о^а]: *Слава нації! Смерть ворогам!* [12, 00:05–00:06]. В обох випадках у слові *ворогам* звук [о] наближається до [а].

Відмінною рисою слобожанського діалекту постає також наближення в ненаголошеній позиції звука [и] до [і], особливо в назвах населених пунктів, які через свою належність до СРСР довгий час були зросійщені, наприклад: *Це Білокуракине. Приїхали руські ублюдки, руський мір нам показувать* [Білокуракине, 00:12–00:16]. В назві селища міського типу *Білокуракине* літера *и* звучить як [и^і], таким чином, наближаючись одночасно і до питомо українського, і до зросійщеного звучання назви населеного пункту.

Характерною фонетичною рисою слобожанського діалекту є також м'якість літер *щ* та *ч*, наприклад: *Їдьте звідси, вас ніхто не чекає!* [13, 11:23], де у слові *чекає* [ч'е"кайе"] звук [ч'] м'який.

На морфологічному рівні носії слобожанського діалекту часто редукують початкове *в-* у займенниках, наприклад: *Та тварі они* [13, 06:38–06:39]. *Они* – редукована версія саме українського *вони*, а не російського *они*, оскільки звучання лексеми залишається повністю українським.

Окрім того, дієслова І дієвідміни в першій особі множини редукують кінцеве *-о*, наприклад: *Їжджайте звідси, ми вас не хочем. Загарбники!* [13, 09:08–09:09]. Якщо в загальнолітературній мові *хотіти* відмінюється як *хочемо*, носії слобожанського діалекту використовують *хочем*.

Дієслова І дієвідміни в інфінітиві у слобожанському діалекті закінчуються на *-ть*, а не *-ти*: *О, герой іде з автоматом! Зараз буде розганять!* [13, 09:08–09:09], де замість літературного *розганяти* використовується *розганять*.

Лексично слобожанський діалект використовує праслов'янські лексеми, менш властиві іншим діалектам української мови, наприклад: *Ми вас тут не ждем. За вами йде тіки война. Уходьте отсудава* [11, 00:34–00:39]. Так, слово *ждати* має праслов'янське походження (*žьdati*, від якого походять лексеми з подібним значенням литовській, латиській, білоруській, болгарській, російській, білоруській та інших слов'янських мовах) (пор. *чекати*, що походить від праслов'янського *čekati* «досягати, хапати» та змінило свої значення у процесі мовної еволюції).

У значній кількості випадків жителі Луганщини використовують російські слова, адаптуючи їх до української граматики, наприклад: *В Новопсков руський мір прийшов. Новопсков зустрічає руський мір* [11, 00:00–00:09]. У цьому випадку слово *встрічає* походить від російського *встречает*. Хоча в українській мові є близьке за вимовою слово *стрічати*, початковий звук [в] свідчить про те, що *встрічає* походить саме від російського слова. При цьому закінчення слова є повністю українським *-ає* (пор. *ладнає, гоїдає*).

Висновки і перспективи подальших досліджень. У ході дослідження виявлено, що діалекти – це територіально обмежена форма існування мови, що має тільки усну сферу комунікації. Українська національна мова утворилася на основі концентрації діалектів південних та південно-західних земель. В українській діалектній мові розрізняють три наріччя, у кожному з яких виокремлюють діалекти та говори: 1) північне, або поліське, наріччя (східнополіський, або лівобережнополіський, середньополіський, або правобережнополіський, західнополіський, або волинсько-поліський діалекти); 2) південно-східне наріччя (середньонадніпрянський,

слобожанський, степовий діалекти); 3) південно-західне наріччя (волинсько-подільський, галицько-буковинський, карпатський діалекти). Слобожанський діалект – один із сучасних діалектів південно-східного наріччя української мови, поширений у південно-східних регіонах Сумської та Харківської областей, на півночі Луганської, а також на суміжних територіях Росії, включаючи південні райони Курської області та інші.

Активізація діалекту в умовах війни пов'язана з тим, що у стресових ситуаціях люди шукають підтримки серед співрозмовників на тому ж діалекті, що створює відчуття зв'язку та комфорту. Діалект є частиною ідентичності та культурного спадку, що забезпечує відчуття стабільності й підтримки. У стресових ситуаціях люди частіше спираються на автоматичні процеси мовлення, тому вони можуть використовувати діалект без свідомого наміру. У ході дослідження проявів слобожанського діалекту української мови у відеоматеріалах з півночі Луганської області про початок війни Росії проти України визначено такі найбільш відмінні його риси, що виявляються навіть у найпростіших висловлюваннях: 1) на фонетичному рівні зближення звуків [e] – [и], [o] – [a], [и] – [і], м'якість шиплячих *щ* та *ч*; 2) на морфологічному рівні редукування *в-* на початку займенників; 3) на граматичному рівні редукування *-о* в дієсловах I дієвідміни в першій особі множини в теперішньому часі, закінчення *-ть* у дієслів I дієвідміни в інфінітиві; 4) на лексичному рівні тяжіння до праслов'янських лексем, менш властивих іншим діалектам української мови та українізація російських лексем.

Проведене дослідження також демонструє широкі перспективи для подальших розвідок. Зокрема, додаткової уваги потребує вивчення інших діалектів, властивих мовленню жителів Луганщини, Донеччини, Херсонщини та інших областей України, які наразі перебувають під окупацією, однак відчайдушно боролися з окупантами, на основі відеоматеріалів та хронік подій. До того ж, перспективним напрямком дослідження постає вивчення особливостей репрезентації діалектного мовлення українців залежно від соціального становища та місця проживання (міська чи сільська місцевість).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ястремська Т. Моделювання українського діалектного простору: концепти *ВЕРХ* / *НИЗ*. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2021. 804 с.
2. Гримашевич Г. Українська діалектологія в контексті сучасних напрямів лінгвістики. *Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні*: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю), 21 лютого 2023 року. За заг. ред. К. Я. Климової. Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. 17–22.
3. Савчин Т. Проблеми диференціації понять «мова» та «діалект» в українському соціолінгвістичному просторі. *Studia methodologica*. 2022. № 54. С. 92–103.
4. Коваленко Б. Комплексне дослідження використання діалектів у мові української художньої літератури. *Українська мова*. 2011. № 1. С. 125–129.
5. Ермоленко С. Я. Сучасна літературна мова і діалекти. *Рідне слово*. 1972. № 6. С. 14–15.
6. Франко І. Літературна мова і діалекти. URL: <https://zbruc.eu/node/68718> (дата звернення: 20.04.2024).
7. Захарчук М. Д., Радомська Л. А. Вплив діалектів на формування сучасної української мови/ Матеріали L науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 10-12 березня 2021 р. Вінниця: ВНТУ, 2021. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37990/90552.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (дата звернення: 20.04.2024).
8. Торчинська Н. М. Українська діалектологія: навчальний посібник. Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2017. 158 с.
9. Береговенко В. В. Говори південно-східного наріччя. *Говірка і культура мого села*: зб. матеріалів Інтернет-конференції. Упор. С. І. Січкара, В. П. Архипова. Черкаси: Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2018. С. 44–48.
10. Божко О. В. Слобожанський говір. *Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу*: зб. матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 12 червня 2020 р. Харків: ХНУРЕ, 2020. С. 20–21.

11. «За вами йде війна і смерть. Йдіть звідси!»: у Новоюскові зустріли військових РФ | Луганщина. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=htffxTZJ66s&ab_channel=РадіоСвободаУкраїна (дата звернення: 20.04.2024).

12. У Старобільську місцеві мешканці влаштували мітинг проти окупантів. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=nMThx8xXv6w&ab_channel=UkrinformTV (дата звернення: 20.04.2024).

13. Російські окупанти в смт. Білокуракине ч.1. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=NJkPxсHeYMY&ab_channel=БілокуракинськаСелищнарада (дата звернення: 20.04.2024).

УДК 811.161.2/.162.1'342'01]-115(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-36>

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛЬСЬКОГО Й УКРАЇНСЬКОГО МОВНОГО АРЕАЛІВ ПОСТПРАСЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF POLISH AND UKRAINIAN LANGUAGE AREAS OF THE POST-PROTO-SLAVIC PERIOD

Нестеренко Т. А.,*orcid.org/0000-0001-8987-4350**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету**імені Володимира Винниченка*

У статті визначено передумови формування польського й українського ареалів постпраслов'янського періоду. Обґрунтовано близькість слов'янських мов, їхню генетику й типологію в безпосередньому зв'язку з відомостями про територію, яку займали давні слов'яни до розселення на історично засвідчені місця проживання. Проаналізовано найбільш поширені гіпотези прабатьківщини слов'ян – дунайсько-карпатську, вісло-одерську, вісло-дніпровську (середньонадніпрянську). Відзначено, що хоч дунайська гіпотеза не знайшла загального визнання через відсутність надійних археологічних та лінгвістичних даних, проте літописець Нестор дає важливі свідчення про історичне минуле слов'ян.

Вісло-Одерська гіпотеза визначає найдавнішими землями слов'ян територію сучасної Польщі між Віслою й Одером. У XXI ст. її з лінгво-статистичних позицій доводить W. Mańczak. Наведені вченим аргументи спонукають до думки про виникнення праслов'янської та індоєвропейської мов на території сучасної Польщі, однак залишаються без відповіді протиріччя історико-археологічного характеру і проблема відсутності на цій території праслов'янського субстрату.

Згідно з середньонадніпрянською гіпотезою, праслов'яни є автохтонами Європи. Прабатьківщина слов'ян збігається з ядром українських етнічних територій і охоплює північно-західну частину України. Гіпотезу визнає більшість учених, вона підтверджується даними археології й топоніміки й узгоджується з виділеними В. Лучиком чинниками визначення прабатьківщини слов'ян.

Отже, витоки українського й польського народів та їхніх мов тісно пов'язані з проблемою походження слов'янства на північно-західній частині етнічних українських територій. Етногенез поляків і українців попри певні конкретно-історичні особливості має спільні закономірності й близькі хронологічні межі. Спільні території носіїв праслов'янських діалектів важливо окреслити з метою вивчення подальших періодів розвитку мови та задля усвідомлення сучасного стану слов'янських мов, зокрема порівняльно-типологічного аналізу польської та української лінгвістичних систем.

Ключові слова: слов'янський етно- і глотогенез, праслов'янська мова, прабатьківщина слов'ян, вісло-дніпровська теорія, середньонадніпрянська теорія, польська мова, українська мова.

The article defines the prerequisites for the formation of Polish and Ukrainian areas of the post-Proto-Slavic period. The cognation of Slavic languages, their genetics and typology is substantiated in connection with the information about the territory used by the ancient Slavs before settling in historically attested places of residence. The prevalent hypotheses of the ancestral homeland of the Slavs: Danubian-Carpathian, Vistula-Oder, Vistula-Dnieper, are analyzed. It is remarked that although the Danubian hypothesis has not found general acceptance due to the absence of reliable archaeological and linguistic data, the chronicler Nestor gives an important account of the historical past of the Slavs.

The Vistula-Oder hypothesis identifies the territory of modern Poland between the Vistula and the Oder as the oldest land of the Slavs. In the 21st century W. Mańczak proves it from the linguo-statistical points of view. The arguments presented by the scientist suggest the emergence of Proto-Slavic and Indo-European languages on the territory of modern Poland, but historical and archaeological contradictions and the problem of the absence of a Proto-Slavic substrate on this territory remain unanswered.

According to the Vistula-Dnieper hypothesis, the Proto-Slavs are the autochthons of Europe. The ancestral homeland of the Slavs coincides with the core of Ukrainian ethnic territories and covers the northwestern part of Ukraine. The hypothesis is recognized by the majority of scientists, confirmed by the data of archeology and toponymy, and is consistent with the factors identified by V. Luchyk for determining the ancestral homeland of the Slavs.

Therefore, the origins of the Ukrainian and Polish peoples and their languages are closely related to the problem of the origin of Slavs in the northwestern part of ethnic Ukrainian territories. The ethnogenesis of Poles and Ukrainians, despite certain specific historical features, has common patterns and close chronological boundaries. It is important to delineate the common territories of the speakers of Proto-Slavic dialects in order to study further periods of language development and to understand the current state of Slavic languages, in particular for the purpose of comparative typological analysis of the Polish and Ukrainian linguistic systems.

Key words: Slavic ethno- and glottogenesis, Proto-Slavic language, Slavic territory of origin, Vistula-Dnieper theory, Polish language, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Українська й польська мови згідно з тричленною класифікацією належать до різних груп слов'янських мов – східної (українська) і західної (польська). Проте, як зауважує В. Лучик, ця класифікація хоч і загальноприйнята, але не позбавлена дискусійних моментів [4, с. 187]. Учені виокремлюють риси, що зближують західнослов'янські й південнослов'янські мови, східнослов'янські й деякі західнослов'янські. Це увиразнюється на ґрунті сучасних слов'янських мов, зокрема польської та української. Наприклад, К. Тищенко, будуючи матрицю «Риси української мови, властиві лише для неї», з-поміж 82 специфічних українських рис визначає 23 ознаки, що єднають її з польською мовою [9].

Близькість сучасних слов'янських мов, у тому числі польської та української, пояснюється їхнім спільним етно- і глотогенезом. Спільні явища можуть бути спадком праслов'янської мовної епохи, а почасти з'являтися як запозичення внаслідок пізніших контактів носіїв слов'янських мов. Хоч у мовознавстві час від часу побутують думки, що праслов'ян не існувало як етносу або вони виникли внаслідок змішування різних етнічних груп, об'єднаних схожістю культури й вірувань, однак науково обґрунтоване «функціонування спільної праслов'янської мови на великому географічному просторі суперечить цій теорії» [11, с. 30].

Як зауважує В. Лучик, твердження про існування праслов'янської мови як єдиного складного діалекту потребує уточнення: велика територія прабатьківщини слов'ян та низький рівень суспільної інтеграції за умов родоплемінних стосунків не могли забезпечити монолітності праслов'янської мови [4, с. 27]. Однак, досліджуючи походження кожної зі слов'янських мов, ми відштовхуємося від тези, що вони генетично постали від спільного предка, праслов'янської мови, яка сформувалася на основі протослов'янських діалектів. Датувати праслов'янські мовні процеси (в абсолютній, а не відносній хронології), а також установити чітку локалізацію території, у межах якої ці процеси відбувалися, лінгвістика самостійно неспроможна, тому вдається до відомостей інших наук. Питання про прабатьківщину слов'ян не можна розв'язати без опори на лінгвістичні дані, тоді як генетичний, а почасти й порівняльно-типологічний аналіз мов неможливий без даних про локалізацію та контакти носіїв праслов'янських діалектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположники порівняльно-історичного методу ще в XIX ст. усвідомили важливість розв'язання питання про те, де зародилися слов'янські мови, чи мали вони спільного предка або ж, навпаки, існували на рівні відособлених діалектів, тому намагалися знайти відповіді на них. Зрештою, велика кількість гіпотез звелася до 3–4 основних – задніпровської, дунайсько-карпатської, вісло-одерської та вісло-дніпровської. Одним з перших визначав прабатьківщину слов'ян на схід від витоків Дніпра й Десни в Дніпро-Деснянському межиріччі польський мовознавець Я.-М. Розвадовський (задніпровська гіпотеза), однак пізніше визнав беззаперечні аргументи на користь вісло-дніпровської теорії. Дунайсько-карпатська теорія постала внаслідок наукового осмислення дунайської гіпотези, відомої у викладі диякона Києво-Печерського монастиря Нестора (Нестора Літописця). Новий етап у становленні вісло-одерської теорії пов'язаний з іменем польського мовознавця

Т. Лера-Сплавінського, дослідження якого базується на археологічних даних. На межі ХХ–ХХІ ст. польський лінгвіст В. Маньчак (W. Mańczak) з огляду на лінгво-статистичні показники з нових позицій обстоює вісло-одерську теорію прабатьківщини слов'ян [12].

Переважна більшість науковців з різних країн ще на початках порівняльного мовознавства схилилася до середньонадніпрянської гіпотези (П.-Й. Шафарик, Л. Нідерле, К. Годловський, С. Бернштейн, Ю. Шевельов). Напрацюваннями сучасної української лінгвістики в цій царині – дослідження І. Железняк, Л. Залізняка, В. Лучика, В. Німчука, Г. Півторака, К. Тищенко, В. Шульгача. До середньонадніпрянської гіпотези схилиється також поляк З. Бабік (Z. Babik) в ономастичній монографії «Najstarsza warstwa nazewnicza na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny» (2001) [10].

Міжтим питання етно- й глотогенезу слов'ян досі є чи не найскладнішою мовознавчою проблемою. Спільні території носіїв праслов'янських діалектів важливо окреслити з метою вивчення подальших періодів розвитку мови та задля усвідомлення сучасного стану слов'янських мов, зокрема порівняльно-типологічного аналізу польської та української лінгвістичних систем.

Мета. У статті ставимо за мету, базуючись на даних наукових досліджень у царині слов'янської прабатьківщини, визначити передумови формування польського й українського мовного ареалів постпраслов'янського періоду, означити спільну територію як важливий чинник, що вплинув на близькість польської та української мов.

Виклад основного матеріалу. В. Лучик твердить, що вивчення історії праслов'янської мови дає підстави сформуванню тричленної її періодизації, яка включає ранній, середній і пізній етапи розвитку давніх слов'ян. Ранній етап тривав від утворення праслов'янської мови до кінця старої ери. Середній етап був коротким за часом (з кінця I тис. до н.е. до III–V ст. н.е.). Пізній етап охоплював період V–VII ст. н.е. і являв собою перехідний стан від праслов'янської мови до окремих слов'янських мов [4, с. 19]. Якщо історію середнього та пізнього етапу побутування й розвитку слов'янських мов можна прослідкувати за допомогою хоча б іноземних джерел і тих поодиноких археологічних знахідок, які засвідчують перші спроби слов'янського письма, то початкова історія життя слов'ян тлумачиться на рівні гіпотез. Достовірні свідчення про слов'ян з'явилися в першій половині I тис. н.е., попередню ж історію слов'янська наука відтворює завдяки сукупності мовознавчих, археологічних, антропологічних, етнографічних, фольклорних даних.

Розуміння взаємозв'язку слов'янських мов, їхньої генетики й типології, схожості й відмінності прямо пов'язане з уявленнями про контакти носіїв праслов'янських діалектів, а значить території, яку займали давні слов'яни до розселення на історично засвідчені місця проживання.

До найдавніших «донаукових» гіпотез прабатьківщини слов'ян належить дунайська, засвідчена в «Повісті минулих літ» (XI–XII ст.) та пізніше розвинута славістом О. Трубочовим. Гіпотеза, яка визначає найдавнішою слов'янською територією Нижню й Середню Наддунайщину, не знайшла загального визнання, по-перше, через відсутність надійних археологічних даних та писемних згадок про праслов'янські племена на задунайських землях в античних джерелах I тис. до н.е.; по-друге, через похідність діалектних ознак південнослов'янських мов від центрального піддіалекту центрального діалекту, який не мав контакту з балканськими мовами; по-третє, з огляду на мінімальний прошарок праслов'янських топонімних і апелативних основ у лексиці задунайських народів. Попри це Нестор-літописець дає важливі свідчення про історичне минуле слов'ян (очевидно, у пізньопраслов'янський період): чітко вказує на місця розселення слов'янських племен, серед яких моравани, чехи, білі хорвати, серби, ляхи (від них пішли поляки («поляне»)), лужичани (лютичі), мазовшани, поморяни, поляни, древляни, полочани, новгородські слов'яни, сіверці.

Згідно з літописними даними, предки ляхів спершу жили на Дунаї (імовірно, на території Паннонії), але через нашествя волохів змушені були переселитися на Північ та осісти в басейні Вісли. Там, на думку Нестора, плем'я ляхів розділилося на чотири племінні утворення (поляни

ляських (поляків), лютичів, мазовшан та поморян): «Коли ж волохи найшли на слов'ян на дунайських, і осіли між них, і чинили їм насильство, то слов'яни ті, прийшовши, сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів [пішли одні, що] прозвалися полянами, другі ляхи [прозвалися] лютичами, інші – мазовшанами, ще інші – поморянами [6]. Згодом автор середньовічної чеської хроніки Гільфердінг ототожнює ляхів лише з поляками й пояснює вживання етноніма рисами характеру. За твердженням хроніста, ляхи – не самоназва, а етнонім на означення поляків їхніми східними сусідами. Набагато пізніше, у XVI–XVII ст., козаки та українські міщани вживали це слово як зневажливе на позначення шляхти Речі Посполитої без зв'язку з етнічною приналежністю. Унаслідок складних польсько-українських взаємин назва «ляхи» в українській мові набула негативного забарвлення, в офіційній українській лексиці її не вживають, тоді як в інших народів слово «ляхи» й похідні від нього не мають негативної конотації.

Походження самоназви польського народу «поляки» можна пояснити домінуванням впливу племені полян. На думку сучасної історичної науки, польський етнос склався на основі консолідації таких слов'янських племен: полян західних, слензан, віслян, мазовшан, поморян, а самоназва «поляки» (Polacy), як і назва держави «Польща» (Polska) «утвердились за часів князювання Мешка I (963–992 рр.) та Болеслава I Хороброго (967–1025 рр.) [13, с. 7–15]. Одночасно з самоназвою «поляки» побутувала назва «ляхи», «лехіти».

Східні поляни разом з іншими племінними союзами були ядром формування українського етносу. За словами Нестора-Літописця, «поляни жили осібно по горах сих [Київських]» і були могутнім миролюбним племенем [6]. Оскільки жодних писемних пам'яток у той час, швидше за все, не існувало, то відомості про племена, які пов'язують з майбутнім українством, можна знайти лише в іноземних джерелах (напр., готського літописця Йордана, Прокопія Кесарійського тощо). Анти й склавини, однак, не є самоназвою ні слов'ян, ні тим більше українців. Етнонім «анти» розглядався як своєрідний попередник етноніму українці. Так, М. Грушевський вважав антив пращурами українців [1, с. 11], а О. Стрижак твердив: «Іранське слово «ант» перекладається як «кінець, край», тобто народ анти – пограничні жителі, ті, хто живе у (на) краю, українці» [8, с. 258]. З ними не погоджується Л. Залізник: «...археологічні дані свідчать на користь провідної ролі в україногенезі не антив, а їхніх північних сусідів склавинів. Після 602 року анти не згадуються в письмових джерелах жодного разу, тоді як про склавинів пишуть всі європейські та східні автори, що характеризують населення України VII–IX ст. У VIII ст. на ґрунті празької культури склавинів Північно-Західної України постала лука-райковецька культура. Її поселення VIII–IX ст. відомі від Київщини на Сході до Словаччини на заході, а носіями були безпосередні пращури українців – літописні племена деревлян, волинян, білих хорватів, полян, уличів, тиверців. Саме на їх основі наприкінці IX ст. постала перша праукраїнська держава Київська Русь [2, с. 83]. Назва ж Україна, за спостереженням Г. Півторака, уперше трапляється в Іпатіївському списку «Повісті минулих літ», де літописець розповідає про смерть переяславського князя Володимира Глібовича в 1187 р.: «І плакали по ньому всі переяславці... За ним же Україна багато потужила» [3].

Більшість сучасних лінгвістів найімовірнішими визнає дві версії прабатьківщини слов'ян – вісло-одерську та вісло-дніпровську (середньонаддніпрянську). Вісло-Одерська гіпотеза вважає найдавнішими землями слов'ян територію сучасної Польщі між Віслою й Одером. У XX ст. цю теорію підтримували польські археологи на чолі з Й. Костржевським, антрополог Я. Чекановський, мовознавець М. Рудницький. Розвинув її Т. Лера-Сплавінський у монографії «Про походження й прабатьківщину слов'ян» (1946). Як зазначає В. Лучик, цінним у концепції Т. Лера-Сплавінського був аналіз не лише дивергентних, а й конвергентних процесів у системі діалектів праслов'янської мови різних епох [4, с. 39]. Однак історико-археологічні аргументи Т. Лера-Сплавінського виявилися занадто гіпотетичними, зокрема Й. Костржевський заперечив балто-слов'янську мовну спільноту. Польський лінгвіст В. Маньчак (W. Mańczak) у дослідженні «Wieża Babel» (1999) [12], розглянувши етногенезу слов'ян, походження та розвиток

слов'янських мов у колі європейських, з лінгво-статистичних позицій доводить вісло-одерську теорію прабатьківщини слов'ян. Наведені вченим аргументи спонукають до думки про виникнення праслов'янської та індоєвропейської мов на території сучасної Польщі. В. Лучик, однак, зауважує: «...залишаються протиріччя історико-археологічного характеру і проблема праслов'янського субстрату» [4, с. 39].

У наш час все більше вчених, у тому числі й дослідники польського походження, схиляються до Вісло-Дніпровської (середньонаддніпрянської) гіпотези, яка узгоджує дані мовознавства та інших наук. Автор початкової концепції чеський славіст П.-Й. Шафарик твердить: праслов'яни є автохтонами Європи й розселилися на схід від Карпат на землях сучасної Волині, Поділля, Галичини. Чеський археолог Л. Нідерле перемістив прабатьківщину слов'ян від Вісли до Середнього Дніпра. Теорія Л. Нідерле отримала багато прихильників. В. Лучик називає такі найголовніші аргументи на її користь: 1) надійні археологічні свідчення; 2) відображення в праслов'янському лексичному фонді найхарактерніших для Правобережного Полісся й лісо-степу рельєфу, тваринного світу тощо; 3) висока частка праслов'янських топонімів з переважно індоєвропейськими основами; 4) збереження більшої частини праслов'янських звукосполук у західнослов'янських мовах (*dl, *tl, *gve, *kve, *tort, *je, *o, *e), що є ознакою периферії давнього мовного розвитку щодо його ядра в Середній Наддніпрянщині; 5) середньонаддніпрянська теорія знаходиться на перетині практично всіх крайніх поглядів на прабатьківщину слов'ян [4, с. 40].

Показово, що згідно з середньонаддніпрянською гіпотезою прабатьківщина слов'ян збігається з ядром українських етнічних територій і охоплює північно-західну частину України: Волинь, Прикарпаття, Поділля, Київщину. Наукові дані засвідчують появу власне слов'ян (нащадків протослов'ян) лише з V ст. (культури Прага-Корчак, Пеньківка). Тож, на думку Л. Залізняка, «є всі наукові підстави стверджувати, що праукраїнці з'явилися на історичній арені не раніше появи слов'янства у середині I тис. н.е.» [2, с. 84]. Носії празької й пеньківської культур, що залишилися жити між Дніпром і Карпатами, стали пращурами українців, а їхні діалекти є старожитніми в українській мові.

З огляду на те, що територія слов'янської прабатьківщини значною мірою збігається з найдавнішим ядром українських етнічних земель, Л. Залізняк, спираючись на археологічні дані, робить сміливе припущення про слов'яногенез як відгалуження слов'янських праєтносів від праукраїнського етнічного дерева, яке з першої половини I тис. н.е. розвивалося між Прип'яттю і Карпатами. Принаймні тяглість протягом останніх півтори тисячі років етногенетичного розвитку склавинів та їхніх нащадків на згаданих українських територіях дає підстави вченому стверджувати, що корені проукраїнського етносу сягають середини I тис. н.е. [2, с. 82].

На основі писемних та археологічних даних вимальовується картина тісного співіснування протоукраїнських і протопольських племен: у кінці V ст. на Волині та в Прикарпатті постає перша достовірно слов'янська етнічна спільнота, відома археологам під назвою празької культури, а візантійським хроністам – склавинів. У VI ст. празька людність з Волині просувається на захід на Верхню Віслу, де дає початок племені віслян, які пізніше стали складовою польського народу [2, с. 83].

В аргументації положень про територію співжиття давніх слов'ян важливу, а подекуди вирішальну роль відіграють топоніми, зокрема макротопоніми, що належать до найстаршого і найстабільнішого прошарку в лексиці кожної мови. На думку В. Лучика, макротопоніми, які називають значні за величиною і важливі за суспільною значимістю географічні об'єкти, належать до стійких загальновідомих кодифікованих одиниць, що акумулювали цінну для розв'язання проблеми етно- та глотогенезу слов'ян багатовікову мовну й позамовну інформацію» [5, с. 36]. З огляду на це можемо констатувати, що висунута літописцем Нестором і науково обстоювана О. Трубочовим дунайська прабатьківщина оперує переважно пізньопраслов'янською макротопонімією, як-от назва озера Балатон (тут виявлено

ознаки східнослов'янського впливу повноголосого –ара- (-оро-) на твірну праслов'янську основу *bolt-, балканське balt- «болото; велике болото, озеро». Немає надійних топонімічних свідчень щодо прибалтійської, задеснянської, надчорноморської теорій, бо на цих територіях виявлено лише поодинокі назви праслов'янського походження з індоєвропейськими основами. Узявши за основу топонімічні дані, на початку XXI ст. З. Бабік (Z. Babik), досліджуючи на топонімічному матеріалі праслов'янські назви, які виникли до нашої ери, пише: «...У межах польських земель так само не можна з вірогідністю виокремити доісторичні прошарки праслов'янської гідронімії» [10, с. 75]. Такі топоніми, за свідченнями автора, з'являються в басейні Вісли (насамперед назва цієї річки) і кількісно зростають на схід від неї. По суті, у такий спосіб рання прабатьківщина слов'ян з території Одер–Вісла переноситься у Вісло–Дніпровське межиріччя.

Середньоаддніпрянська гіпотеза теж є дискусійною через відсутність писемних пам'яток та історичних згадок про слов'ян до нашої ери, однак її теорія узгоджується з виділеними В. Лучиком семи положеннями, які декларують найголовніші чинники визначення прабатьківщини слов'ян. Основними з них є такі:

1) лінгвістичні висновки щодо етно- та глотогенезу слов'ян повинні підтверджуватися відповідними екстралінгвальними (археологічними, етнографічними, антропологічними та ін.) свідченнями;

2) визначення прабатьківщини слов'ян залежить від часу й місця розпаду індоєвропейської етномовної спільноти (так званої другої прабатьківщини індоєвропейців), розвиток якої найбільшою мірою успадкували й продовжили праслов'яни, про що свідчить невиразність виокремлення їхньої мови з індоєвропейської прамови (думка А. Мейє та ін.);

3) наявність індоєвропейського субстрату як основи праслов'янського етномовного розвитку;

4) запозичення пізньоіндоєвропейської та ранньопраслов'янської доби вказують на сусідів прото- і праслов'ян, отже, і на ймовірну їхню прабатьківщину;

5) частка автохтонного мовного матеріалу, що функціонував у праслов'янську добу, повинна значно переважати реконструйовані одиниці іншомовного походження на території ймовірної прабатьківщини слов'ян, параметри якої визначаються за так званим «принципом сорочки»;

6) згідно з законами історичного розвитку мовної системи, зокрема праслов'янської, її архаїчні риси витісняються з ядра на периферію відповідного явища, де вони зберігаються найдовше (закон іррадіації);

7) результати досліджень представників різних гіпотез перетинаються переважно в точках, наближених до найімовірнішої прабатьківщини слов'ян [5, с. 35].

Висновки. Слід визнати, що рання прабатьківщина слов'ян хоч і є надзвичайно важливою для усвідомлення процесів розвитку самостійних слов'янських мов, їхньої порівняльно-історичної та порівняльно-типологічної характеристики, проте вона точно не може бути встановлена через брак прямих наукових даних, міграційні процеси носіїв праслов'янських діалектів, відсутність прямих історичних і мовознавчих джерел того часу. Натомість є науково доведені дані про територію, яку займали давні слов'яни в середній та пізній період побутування праслов'янських діалектів, напередодні формування протоукраїнської та протопольської мов.

Праслов'янська мова ще до її остаточного розпаду внаслідок розселення слов'ян у VI–VII ст. складалася з окремих родоплемінних діалектів, носії яких займали територію Дніпром та Віслою. Розійшовшись на Схід і Захід, ці діалектні групи сформували окремі слов'янські народи з власними мовами. Тож витoki українського й польського народів та їхніх мов тісно пов'язані з проблемою походження слов'янства на північно-західній частині етнічних українських територій. Етногенез поляків і українців попри певні конкретно-історичні особливості має спільні закономірності й близькі хронологічні межі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грушевський М. С. Анти. *Записки НТШ*. Львів, 1988. Т. XXI. Кн. I. С. 11.
2. Залізник Л. Л. Походження українського народу. *Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення*: колективна монографія. Київ, 2018. Розділ 2.1. С. 73–89.
3. Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. Київ, 1989. С. 343–347.
4. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. 2-ге вид, випр., доповн., Київ, 2013. 344 с.
5. Лучик В. В. Роль макро- і мікротопонімів у розв'язанні проблеми прабатьківщини слов'ян. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12267> (дата звернення: 16.03.2024).
6. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. Київ, 1990. 558 с.
7. Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Слов'яни (давні). Частина 2. *Енциклопедія історії України*: Т. 9. Київ, 2013. 688 с.
8. Стрижак О. С. Серби й Україна. *Україна: наука і культура*. Київ, 1993. Вип. 26–27. С. 258.
9. Тищенко К. М. Долітописна мовна історія українців. Київ-Дрогобич, 2016. 752 с., 96 карт.
10. Babik Z. Najstarsza warstwa nazewnicza na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny, Kraków, 2001. 794 s.
11. Beranová M. Slované. Praha, 2000. 311 s.
12. Mańczak W. Wieża Babel. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1999. 161 s.
13. Topolski J. Historia Polski. Od czasów najdawniejszych do 1990 r. Wyd. 6. Warszawa. 344 s.

УДК 81'255.2:6(083.133)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-37>

ВІДТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У ТЕХНІЧНИХ ІНСТРУКЦІЯХ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

RENDERING TERMS IN TECHNICAL INSTRUCTIONS FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

Нестор Ю. В.,

orcid.org/0009-0004-6998-9555

*магістрант кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

Кудрявцева Н. С.,

orcid.org/0000-0001-7641-9543

Scopus-Author ID: 57191324400

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

У статті розглядаються особливості відтворення термінів у технічних інструкціях при перекладі з англійської на українську мову. Проаналізовано різновиди термінів, що зустрічаються в технічних інструкціях, а також способи їх перекладу. Технічні інструкції є важливим джерелом інформації для користувачів технічних пристроїв і систем. Вони містять детальні відомості про правила експлуатації, технічні характеристики, особливості ремонту та обслуговування обладнання. Тому від якості перекладу технічних інструкцій залежить безпека, ефективність та довговічність експлуатації техніки. Одним із найважливіших аспектів перекладу технічних інструкцій є відтворення термінології. Технічні терміни є специфічними для певної галузі знань і мають чітко визначене значення. У зв'язку з цим перекладач технічних інструкцій повинен мати глибокі знання галузі, до якої належить обладнання, що описано в інструкції. Він також повинен бути знайомий з українською термінологією, яка використовується в цій галузі. Відтворення технічних термінів може бути реалізоване кількома способами, залежно від контексту і мети перекладу. Деякі з найпоширеніших способів включають: транслітерація – перенесення термінів з однієї писемної системи в іншу з використанням аналогічних або приблизно відповідних символів. Транслітерація з подальшим поясненням передбачає використання транслітерації, але додається пояснення терміна на цільовою мовою. Переклад – технічний термін перекладається цільовою мовою, використовуючи еквівалентний або тлумачний переклад. Комбінований підхід передбачає використання комбінації транслітерації та перекладу залежно від специфіки терміна та контексту. Наприклад, деякі терміни можуть бути транслітеровані, а інші – перекладені. Кожен з цих способів має свої переваги й недоліки, а вибір конкретного підходу може залежати від вимог замовника, конкретного тексту та інших факторів.

Ключові слова: термін, спосіб перекладу, еквівалент, описовий переклад.

The article examines the peculiarities of translating terms in technical instructions from English into Ukrainian. The article analyzes the types of terms found in technical instructions, as well as their translation techniques. Technical instructions are an important source of information for users of technical devices and systems. They contain detailed information about operating rules, technical characteristics, features of equipment repair and maintenance. Therefore, the safety, efficiency and durability of the equipment depends on the quality of the translation of technical instructions. One of the most important aspects of translating technical instructions is the rendering of terminology. Technical terms are specific to a certain field of knowledge and have clearly defined meanings. In this regard, the translator of technical instructions must have deep knowledge of the field to which the equipment described in the instructions belongs. They should also be familiar with the Ukrainian terminology used in this field. There are several ways to reproduce technical terms, depending on the context and purpose of the translation. Some of the most common methods include: transliteration – transferring terms from one writing system to another using similar or approximately the same characters. Transliteration followed by explanation – transliteration is used, but

an explanation of the term in the target language is added. Translation – a technical term is translated into the target language using a similar or explanatory translation. Combined approach – using a combination of transliteration and translation depending on the specifics of the term and context. Some terms may be transliterated, while others may be translated. Each of these methods has its advantages and disadvantages, and the choice of a particular approach may depend on the client's requirements, the specific text, and other factors.

Key words: term, translation technique, equivalent, descriptive translation.

Постановка проблеми. Технічні інструкції є важливим джерелом інформації для користувачів технічних пристроїв і систем, адже містять детальні відомості про правила експлуатації, технічні характеристики, особливості ремонту та обслуговування обладнання. Тому від якості перекладу технічних інструкцій залежить безпека користувачів, а також ефективність та довговічність експлуатації техніки.

Одним із найважливіших аспектів перекладу технічних інструкцій є відтворення термінології. Технічні терміни є специфічними для певної галузі знань і мають чітко визначене значення. У зв'язку з цим перекладач технічних інструкцій повинен мати глибокі знання галузі, до якої належить обладнання, що описано в інструкції. Він також повинен бути знайомий з українською термінологією, яка використовується в цій галузі. У галузі науково-технічної літератури сучасна технічна субмова відіграє визначальну роль, адже вона є необхідним багатofункціональним компонентом загальноприйнятої літературної мови, виконуючи різноманітні завдання, включаючи загальні та специфічні функції. Однією з цих функцій є реалізація комунікативної взаємодії між фахівцями різних галузей. Це сприяє ефективному обміну інформацією та сприяє розвитку пізнавальної діяльності людини.

У зв'язку із активним науково-технічним прогресом стає все більш важливим не лише глибоке розуміння особливостей науково-технічної літератури, але й необхідність у вдосконаленні ефективної передачі інформації. Це досягається шляхом використання вже розроблених терміносистем у різних галузях. Розглядаючи технічні інструкції до побутових приладів, для досягнення максимальної ефективності при використанні таких інструкцій з експлуатації важливо, щоб користувач ознайомився з ними перед тим, як почати використання пристрою. Однак це не завжди відбувається. Користувач побутової техніки може звертатися до технічного тексту у разі виникнення проблеми чи поломки пристрою, і в таких ситуаціях чітка структура інструкції з експлуатації та правильний переклад термінології у тексті допомагають швидко зрозуміти та розв'язати проблему. Перекладач бере на себе обов'язок урахування композиційних особливостей текстів-інструкцій, збереження змісту оригіналу та виконання якісного перекладу термінологічних одиниць, при цьому стикаючись із низкою контраверсійних питань. На нашу думку, в українському перекладацькому середовищі одним із ключових аспектів є вирішення питання уніфікації перекладу технічних термінів. Це важливо, оскільки спеціалізована науково-технічна лексика може не відповідати англійським варіантам за лексико-граматичними, морфологічними та фонетичними характеристиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність вивчення ефективних стратегій вибору дієвих способів перекладу термінів виникла через нещодавній розквіт вузькоспеціалізованої науково-технічної лексики в контексті стрімкого розвитку міжнародних зв'язків України у сферах науки та техніки. Дослідженням питань перекладу термінів займалися В. Карабан [1], А. Д'яков [2], Ф. Циткіна [3], О. Колесник [4], а також І. Бик [5], О. Бурда [6], Н. Кудрявцева [7], А. Акімова [8], Г. Ткач [9]. Переклад технічних термінів виявляється складним завданням для лінгвістів та перекладачів, оскільки постійно з'являються нові терміни і відбувається зміна вже наявних, що ставить високі вимоги до професійної майстерності перекладачів, розробників технічних словників, лінгвістів та інших фахівців.

Метою нашого дослідження є аналіз технічних термінів, що використовуються у сфері побуту та особливостей їх відтворення при перекладі з англійської українською мовою. Мате-

ріал дослідження становлять тексти-інструкції до побутових приладів від компаній Braun та LG [10; 11]. Для досягнення цієї мети передбачено вирішення таких завдань: 1) уточнення поняття технічного терміна та розкриття особливостей його перекладу; 2) визначення можливих труднощів при перекладі технічних термінів у текстах-інструкціях; 3) проведення аналізу україномовного перекладу з виявленням потенційних помилок; 4) запропонування власних варіантів перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Науково-технічний переклад визнається ключовим елементом у процесі розповсюдження інформації на міжнародному рівні, що визначається як важливий для ефективного функціонування у сучасному суспільстві [12]. Під технічними текстами розуміється різноманітний спектр матеріалів, таких як специфікації, інструкції, технічні брошури, керівництва з експлуатації, проекти, статті, технічні умови, доповіді, патентна документація [13]. Технічний текст можна розглядати практично як довідник із використання інформації, що в ньому міститься. У сфері технічного перекладу важливою є не лише наявність фахових знань у перекладача, але й глибоке розуміння конкретної технічної галузі, що є необхідним для точного відтворення специфічних понять у технічних документах. У своїй роботі Т. В. Паршина [14] розглядає основні способи перекладу технічних термінів. Один із цих способів – визначення еквіваленту терміна в мові перекладу – можливий лише при спільному науковому, технічному або соціальному рівні між країнами (наприклад, *refrigerator* «холодильник»). Інший підхід передбачає нове тлумачення слова в мові перекладу під впливом терміна оригіналу. Зазначене рекомендується, якщо це полегшує сприйняття користувачами і уникає зайвого застосування запозичених термінів (наприклад, *shave* «гоління» для терміносистеми інструкцій з використання приладу для епіляції або *shelf* «полиця» для терміносистеми інструкцій з використання холодильної установки). Ще два способи – структурне (*gentle shave* «делікатне гоління») та семантичне (*recording format* «формат запису») калькування. Запозичення є ще одним способом перекладу технічних термінів, що використовується у випадку, коли термін пов'язується з новим об'єктом, який є непередбачуваним для реалій в мові перекладу (*interface* «інтерфейс»). Ще одним способом є використання інтернаціоналізмів (*technology* «техніка»). Дослідники зазначають, що описовий переклад використовується переважно для термінів без еквівалентів (*exfoliation pad* «подушечка для пілінгу та розгладження шкіри»).

Загальнонаукові терміни – це терміни, які використовуються в різних галузях знань. Вони мають чітко визначене значення і часто мають міжнародні еквіваленти. У перекладі технічних інструкцій загальнонаукові терміни, як правило, перекладаються за допомогою прямого, або дослівного, перекладу. Це означає, що перекладач передає значення терміна відповідником цільової мови без змін. Наприклад, термін *voltage* з англійської мови перекладається на українську мову як «напруга». Цей переклад є прямим, оскільки він застосовує відповідник англійського терміна. У деяких випадках загальнонаукові терміни можуть перекладатися за допомогою калькування. Це означає, що перекладач утворює новий термін шляхом дослівного перекладу складових частин оригінального терміна.

У контексті технічних інструкцій доцільно використовувати прямий переклад або калькування для перекладу загальнонаукових термінів. Це пов'язано з тим, що ці терміни є добре відомими та зрозумілими для користувачів техніки. Однак у разі необхідності перекладач може використовувати описовий переклад для пояснення значення загальнонаукового терміна. Це може бути необхідно, якщо термін є новим або маловідомим. Наприклад, термін *bandwidth* з англійської мови може перекладатися українською як «ширина смуги пропускання». Цей переклад є описовим, оскільки він пояснює значення терміна. Необхідно використовувати прямий переклад, якщо термін має міжнародний еквівалент. Також важливо використовувати калькування, якщо переклад терміна за допомогою прямого перекладу є важким або незручним. Важливо використовувати описовий переклад, якщо термін є новим або маловідомим.

Переклад науково-технічних текстів являє собою область перекладацької діяльності, де успішне виконання високоякісного перекладу можливе лише із залученням кваліфікованих фахівців. Ці фахівці повинні володіти глибоким розумінням термінології, високим рівнем володіння іноземною мовою і мати здатність чітко та виразно висловлювати свої думки, дотримуючись структури та стилю оригіналу [15, с. 51–52]. З урахуванням обмеженої кількості фахівців, готових працювати в сфері перекладу, росте попит на перекладачів, які володіють не лише навичками отримання, обробки та чіткого висловлення професійно значущої інформації, а й можуть логічно та адекватно передавати вузькоспеціалізовані технічні терміни та встановлювати ефективний зв'язок з редакторами чи експертами в конкретній галузі.

Вузькогалузевий технічний термін – це слово, яке визначено з точністю в межах конкретної області знань. Специфічні технічні терміни можна розділити на три основні категорії: 1) терміни, які вказують на іноземні концепції, що збігаються з реаліями мови перекладу, і їх переклад або розуміння не становить великої проблеми; 2) терміни, що позначають іноземні концепції, відсутні в мові перекладу, але мають визнані термінологічні еквіваленти в цій мові; для успішного перекладу таких термінів ключовим є контекст, який допомагає вивести загальне значення терміна з його складових; 3) терміни, що вказують на іноземні концепції без загальноприйнятих термінологічних еквівалентів у мові перекладу, і їх переклад є найскладнішим завданням, оскільки точний переклад неможливий без ретельного етимологічного аналізу їхніх компонентів [16].

У текстах інструкцій з експлуатації електронних та електричних пристроїв виявляються специфічні лексичні особливості, які можуть призводити до труднощів та помилок під час перекладу. Важливо відзначити велику кількість термінів, які не мають прямих еквівалентів українською мовою, а також новостворених термінів, що не є відомими для української лексики.

Зазвичай для перекладу таких термінів використовують різні способи, такі як калькування (наприклад, *PR Edit* «редагування програми») та транскодування (*audio cable* «аудіокабель»). Також може бути використаний описовий переклад, що надає докладний розгорнутий опис значення терміна (наприклад, *AC power cord* «кабель для підключення до електромережі змінного струму»). Крім того, технічні терміни можуть бути передані шляхом транскрипції (наприклад, *codec* «кодек»), транслітерації (*cursor* «курсор»), через перестановку частин терміна (*Time Search* «пошук часу»), перекладу частин терміна в конкретній послідовності (*optimal playback quality* «оптимальна якість відтворення») [17]. З різних способів перекладу, особливо для термінів, які не мають еквівалентів, та нових термінів, калькування здавалося б найбільш прийнятним способом перекладу, оскільки воно сприяє утворенню чіткості та компактності нової термінологічної одиниці. З іншого боку, описовий переклад може призводити до неоднозначності у розумінні названого поняття, тоді як транскодування не завжди відображає глибокий підхід перекладача до роботи з термінами [1, с. 367].

На лексичному рівні інструкцій з експлуатації електроніки від компаній Braun та LG [10; 18], виявлено наявність термінів-акронімів, які залишено неперекладеними під час перекладу. Перекладач у процесі роботи стикається також із абрєвіатурами, які слід адаптувати до української мови. У більшості випадків абрєвіатури залишаються без перекладу (наприклад, *Playable DivX subtitle* «відтворювані субтитри DivX», *HDMI Connection* «HDMI-підключення», *USB device connection* «підключення USB-пристроїв», *DTS Re-Encode* «DTS перекодування»), тобто відбувається нульовий переклад, що ускладнює глибоке розуміння. Причиною застосування нульового перекладу у цьому випадку може бути недостатня інформація у вихідному тексті, де не надається роз'яснень до абрєвіатур, або недостатня компетентність перекладача [1, с. 368].

Для ефективного перекладу необхідно належним чином відтворювати й абрєвіатури, що передбачає додаткові витрати часу та вміння ретельно аналізувати інформацію. Ілюстра-

тивним прикладом такого підходу є інструкція з експлуатації від компанії LG [18], де для перекладу абревіатур використовуються різноманітні способи, такі як калькування (наприклад, *VBR support* «підтримка змінного бітрейту»), додавання (*VR Mode* «режим VR (запис відео)»), транскодування (*CD* «компакт-диск») та інші. На жаль, не всі альтернативи перекладу текстів-інструкцій з експлуатації електронних та електричних пристроїв, які ми розглянули, відповідають високим стандартам якості [19]. Під час аналізу було виявлено ряд недоліків та недосконалостей у перекладі англomовних термінів українською мовою:

- використання кальок з російських перекладів, таких як у випадку *user settings* «користувацькі налаштування»;
- другорядний переклад через посередництво російської мови, як у випадку *playable DivX subtitle* «відтворювані субтитри DivX», що може свідчити про неухвалене ставлення перекладача чи замовника;
- відсутність перекладу для окремих термінів, наприклад, *Soft Textile Protector*, який можна було б відтворити як «захисна тканинна обтяжка»;
- невдало обраний відповідник (наприклад, *maximum files/folder* «максимальна кількість файлів у папці»), хоча аналогічна інструкція для іншої моделі пристрою вже містить адекватний переклад цього терміна (*maximum files/folder* «максимальна кількість файлів/папок»);
- переклад синонімічних англomовних термінів єдиним відповідником (наприклад, *product, apparatus, external source* «пристрій», *outlet circuit, wall outlet* «електрична розетка»), що може ускладнити розуміння тексту перекладу користувачем інструкцій;
- довільне скорочення термінів (наприклад, *Blu-ray Storage Clear* «очистка пам'яті Blu-ray», *Auto Power Off* «автоматичне вимкнення», *COLOR TEMP* «температура кольору»);
- ігнорування мінімальної лексичної відмінності англomовних термінів (наприклад, два різних термінологічних вислови *slightly lower video quality / low video quality* перекладено однаково як «низька якість відео»);
- використання синонімів у межах однієї терміносистеми (наприклад, *bitrate* «бітрейт», «швидкість передачі даних у бітах»).

Після ретельного аналізу наявного перекладу англomовних термінів ми пропонуємо певні виправлення, використовуючи вище наведені способи перекладу:

- *settings* – замість використання росіянізмів «установка» чи «настроювання», пропонуємо більш адекватний варіант «налаштування» (калькування);
- *playable DivX subtitle* – «відтворювані субтитри формату DivX», замість російськомовного перекладу «воспроизводимые субтитры DivX» (калькування і транскодування);
- *soft textile protector* – насадка для делікатних тканин, замість нульового перекладу (описового перекладу).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ході аналізу перекладу технічних термінів відомих брендів побутової техніки, таких як Braun та LG, виявлено проблеми та вказано на можливості вдосконалення роботи перекладачів, лінгвістів та укладачів технічних словників. Виявлені недоліки перекладу підкреслюють необхідність подальшого розвитку наявної терміносистеми в даній галузі. Проведений аналіз підтверджує, що розв'язання проблем, пов'язаних із перекладом технічних термінів, потребує наполегливості та відповідальності перекладача, вибору належних способів перекладу, уникнення перекладу за посередництва російської мови та уживання росіянізмів, а також відсіювання синонімічних варіантів перекладу термінів у межах однієї терміносистеми. Указані недоліки, які було виявлено нами під час аналізу наявних україномовних перекладів, та надані рекомендації щодо їх подолання можуть бути корисними для початківців у галузі технічного перекладу та студентів, які бажають поліпшити свої навички в роботі з перекладом технічних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанровистилистичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. С. 367–368.
2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
3. Циткіна Ф. Д. Термінологія й переклад. Львів : ВЛІ, 1988. 35 с.
4. Колесник О. В. Технічний переклад: Підручник. К. : Либідь, 2004. 320 с.
5. Бик І. С. Основи перекладу для студентів факультетів міжнародних відносин : навч. посібник. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. 228 с.
6. Бурда О. В. Міфологеми та ідеологеми як специфічні й етно-соціально забарвлені терміносистеми. *Проблеми української термінології*. 2002. Вип. 453. С. 171–174.
7. Кудрявцева Н. С. Новації у термінологічних джерелах науково-технічного перекладу (англійська мова). *Новітня філологія*. Вип. 15 (35). Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. С. 195–204.
8. Акімова А. С. Відтворення культурно-специфічної інформації при перекладі технічних брошур і специфікацій з англійської мови на українську : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»; наук. керівник професор, д. філол. н. Кудрявцева Н. С. Херсон : ХНТУ, 2021 рік. 60 с.
9. Ткач Г. С., Кудрявцева Н. С. Особливості відтворення культурно-специфічної інформації під час перекладу технічних інструкцій з англійської мови українською. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2019. Вип. 43(5). С. 148–151.
10. Braun instruction manuals. URL: <https://www.braunhousehold.com/en/manuals> (дата звернення: 04.10.2023).
11. LG Manuals & Documents. URL: <https://www.lg.com/ua/support/manuals> (дата звернення: 04.10.2023).
12. Olohan M. Scientific and technical translation. London & New York : Routledge, 2016. 253 p.
13. Byrne J. Scientific and technical translation explained. London & New York : Routledge, 2012. 229 p.
14. Паршина Т. В. Про знання технічної термінології. *Молодий вчений*. 2016. Вип. 15 (119). С. 601–607.
15. Крижанівська О. В. Загальні проблеми перекладознавства: Підручник. К. : Вища школа, 2003. С. 51–52.
16. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькогалузева термінологія : веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/5226589/page:26/> (дата звернення: 10.11.2023).
17. Клименко І. М. Перекладознавство: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Вища школа, 2002. 376 с.
18. Інструкція з експлуатації DVD recorder model : DR775, DR275P2_HASUKLB_UKR.pdf. 47 с.
19. Стефанюк О. І. Перекладознавство: Підручник. К. : Знання, 2005. 376 с.

УДК 811.135.1:81'37

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-38>

ЕНАНТІОСЕМІЯ ЯК МОВНИЙ ФЕНОМЕН (НА МАТЕРІАЛІ РУМУНСЬКОЇ МОВИ)

ENANTIOSEMY AS A LANGUAGE PHENOMENON (ON THE MATERIAL IN ROMANIAN LANGUAGE)

Ніколаєску Е. В.,
orcid.org/0000-0002-1742-5991

доктор філософії,
старший викладач кафедри східноєвропейських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Стаття присвячена дослідженню явища енантіосемії в румунській мові. Енантіосемія – наявність в одній лексичній одиниці протилежних значень. Важливою причиною виникнення енантіосемії є принцип мовної економії.

Виявлено, що для позначення слів із протилежними значеннями вчені використовують різну термінологію, зокрема: автоантоніми, антагоніми, енантіоніми, енантіодроми, самоантоніми, слова-януси тощо. В румунському мовознавстві частіше зустрічається термін *енантіосемія* – *enantiosemie*. Встановлено, що в лінгвістів немає спільної думки щодо визначення енантіосемії й розглядають її як різновид антонімії, омонімії, полісемії, а також як омоантонім та маргінальний феномен.

В статті енантіосемія розглядається як лексико-семантичне явище, підвид полісемії, при якому одна полісемантична лексема має протилежні значення, тобто енантіосемія виражає семантичну амбівалентність компонентів значення всередині однієї лексеми. Семантичні розбіжності відбуваються, коли в семантиці слова з'являються полярні значення, або коли мовна одиниця набуває протилежного значення залежно від типу дискурсу, художнього твору та інтенцій автора. З'ясовано, що основними особливостями енантіосемії є поляризація та кореляція, де протилежні значення мають спільну сему.

Встановлено, що енантіосемія не зникає та не втрачає своєї активності, а стає регулярним явищем в румунській мові, як на рівні мови, так і на рівні мовлення, де, як правило, супроводжується іронічною інтонацією. Проведений аналіз підтверджує, що лексико-семантична категорія енантіосемії не є рідкістю, що дозволяє розглядати її як одну з мовних універсалій, яка реалізується на різних рівнях мови (лексичному, фразеологічному, граматичному), але суто граматичних прикладів мало.

Здійснено аналіз реалізації явища енантіосемії в межах різних частин мови, де найбільшу продуктивність виявили іменники, дієслова, прикметники, найменшу – прислівники, вигуки.

Ключові слова: енантіосемія, румунська мова, семантика, полісемія, амбівалентність.

The article is devoted to the study of the phenomenon of enantiosemy in the Romanian language. Enantiosemy is the presence of opposite meanings in one lexical unit. An important reason for the occurrence of enantiosemy is the principle of linguistic economy.

It was found that scientists use different terminology to denote words with opposite meanings, in particular: auto-antonyms, antagonists, enantionyms, enantiodromes, self-antonyms, Janus words, etc. In Romanian linguistics, the term *enantiosemie* is more common. It has been established that linguists do not agree on the definition of enantiosemy and consider it as a type of antonymy, homonymy, polysemy, as well as a homoantonym and a marginal phenomenon.

In the article, enantiosemy is considered as a lexical-semantic phenomenon, a subspecies of polysemy, in which one polysemantic lexeme has opposite meanings, that is, enantiosemy expresses the semantic ambivalence of the meaning components within one lexeme. Semantic discrepancies occur when polar meanings appear in the semantics of a word, or when a linguistic unit acquires an opposite meaning depending on the type of discourse, artistic work, and author's intentions. It was found that the main features of enantiosemy are polarization and correlation, where opposite values have a common seme.

It has been established that enantiosemy does not disappear and does not lose its activity, but becomes a regular phenomenon in the Romanian language, both at the level of speech and at the level of speech, where, as a rule,

it is accompanied by ironic intonation. The conducted analysis confirms that the lexical-semantic category of enantiosemy is not uncommon, which allows us to consider it as one of the linguistic universals, which is realized at different levels of language (lexical, phraseological, grammatical), but there are few purely grammatical examples.

An analysis of the implementation of the phenomenon of enantiosemy within different parts of the language was carried out, where nouns, verbs, adjectives showed the highest productivity, adverbs, exclamations showed the lowest.

Key words: enantiosemy, Romanian language, semantics, polysemy, ambivalence.

Постановка проблеми. Будь-який об'єкт чи явище у світі має у своїй сутності протилежні властивості та сторони, які одночасно перебувають у стані взаємодії та конфронтації, що в результаті призводить до протиріччя. Взаємозв'язок і боротьба протилежних сил, сторін і властивостей є джерелом розвитку всіх об'єктів світу. Прояв цього принципу в лінгвістиці виявляється завдяки явищу енантіосемії. Енантіосемія – феномен, що позначає розвиток у слові антонімічних значень, їх поляризацію. Причинами виникнення енантіосемії є полісемія (коли лексична одиниця має різні значення, які надалі можуть стати цілком протилежними), принцип мовної економії. Категорія енантіосемії є складним і неоднозначним явищем, яка недавно стала об'єктом вивчення лінгвістичної науки. У зв'язку з цим, багато питань, пов'язаних з цим явищем, залишаються не вивченими і потребують подальшого вирішення, зокрема, на матеріалі румунської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З того часу як у 1883 р. В. Шерцль уперше застосував термін *енантіосемія* у своїй праці «Про слова з протилежними значеннями (або про так звану енантіосемію)» [1], поняття енантіосемії має широкий спектр наукового вжитку, про що свідчить низка дефініцій, яка відображає різні підходи до вивчення енантіосемії.

У румунській лінгвістиці А. Граур розглядає енантіосемію як «поляризацію значень» [2], А. Савін-Згардан як «специфічний прояв полісемії», лінгвіст також досліджувала типи енантіосемії, явище енантіосемії в межах контексту [3; 4]. Д. Келтофан студіювала підходи до визначення енантіосемії [5]. Н. Раевські вивчав етимологію енантіосемічних лексем [6]. К. Чемиртан досліджувала енантіосемію в ІТ-термінології тощо [7].

Мета дослідження – розглянути явище енантіосемії в румунській мові. Об'єктом дослідження є лексичні одиниці румунської мови, семантична структура яких містить антонімічні значення.

Виклад основного матеріалу. Слова та їх значення є основою всіх семантичних розвідок. Слова постійно поповнюються новими семантичними значеннями, й нерідко протилежними.

В. Шерцль вважав, що енантіосемія – одне з найпрекрасніших і різючих явищ у сфері семіотики. Водночас, дослідник визнавав складність і неоднозначність суті явища, що розглядається, і не виключав, що підібране ним слово не цілком точно виражає суть самого явища, але він зупинив свій вибір на ньому, бо не знайшов іншого, більш відповідного [1]. В мовознавстві також існують інші назви слів з протилежним значенням, зокрема: автоантоніми, антагоніми, енантіоніми, енантіодроми, самоантоніми, слова-януси тощо. В румунському мовознавстві частіше зустрічається термін *енантіосемія* – *enantioseme*.

Зауважимо, що в сучасному мовознавстві немає єдиного визначення поняття енантіосемії. Лінгвісти розглядають енантіосемію як: *різновид антонімії* – здатність одного й того ж слова мати два протилежні значення і виражати два протилежні явища (Я. Гельблу, А. Грищенко, М. Кочерган, М. Кронгауз, Т. Пономаренко, О. Соколов); *різновид омонімії* – результат полярної розбіжності значень всередині слова (Н. Бобух, Л. Полюга, В. Прохорова); *омоантонім* – слова з внутрішньою антонімією (В. Виноградов); *прояв полісемії* – розвиток протилежних значень всередині одного слова на основі певних смислових зв'язків, які є наслідком розвитку первісного значення цього слова (Ф. Бацевич, Л. Безсонова, А. Клерг, І. Пете, Ю. Скиба, І. Смуцинська, Т. Федоренко, Р. Хогенраад, В. Шерцль); *маргінальний феномен* – наявність в енантіосемії ознак приналежності до будь-якої з вищезгаданих лексико-семантичних категорій (В. Іванова, О. Шмельов).

Проаналізувавши різні підходи до трактування енантіосемії, ми пропонуємо розглядати її як лексико-семантичне явище, підвид полісемії, при якому одна полісемантична лексема має протилежні значення, тобто енантіосемія виражає семантичну амбівалентність компонентів значення всередині однієї лексеми. Семантичні розбіжності відбуваються, коли в семантиці слова з'являються полярні значення, або коли мовна одиниця набуває протилежного значення залежно від типу дискурсу, художнього твору та інтенцій автора.

Таким чином, основними особливостями енантіосемії є поляризація та кореляція, де протилежні значення мають спільну сему.

Згідно з твердженнями В. Шерцля, чим мова давніша і чим народ примітивніший, тим частіше зустрічається це явище і навпаки: чим більше мова розвинена і чим освіченіший народ, тим точніше він розрізняє категорії понять і тим рідше зустрічається енантіосемія [1].

Слід зазначити, що думка В. Шерцля про те, що енантіосемія зустрічається тільки в примітивних нерозвинених мовах в даний час не знаходить своє теоретичне та логічне обґрунтування в науці про мову. Крім того, ще Гегель, описуючи німецьку мову як розвинену і яка володіє значними перевагами перед іншими мовами, посилається на енантіосемію як на явище, яке тільки підвищує статус мови й зустріч з такими словами приносить радість мисленню [8].

У румунській мові енантіосемія є досить поширеним явищем й спостерігається у семантиці різних частин мови, зокрема, іменників, дієслів, прикметників, прислівників, вигуків.

Субстантивну енантіосемію можна простежити в наступних лексичних одиницях:

afecțiune – 1) симпатія, дружба, любов: *Tată-meu, care avea o mare afecțiune pentru Alexandrescu, îl luase acasă la dânsul, unde a șezut mai mulți ani* [9; 10]; 2) захворювання; патологічний стан органу: *Respirăm siliciu și alte particule de praf, iar acest lucru vă poate irita ochii, nasul, gâtul și, cu siguranță, plămâni, îngreunând puțin respirația, în special dacă sunteți o persoană cu orice tip de afecțiune respiratorie* [11];

avertisment – 1) порада, застереження: *[Învățătorul] nu mai întoarse capul. Lîngă el arma jandarmului se clătina ca un avertisment* [10]; 2) догана, стягнення: *A primit un avertisment de la șeful de muncă* [10];

hohot – 1) гучний вибух сміху: *Publicul râde înainte cu un hohot colosal* [10]; 2) гучний вибух плачу: *Ducând cu violență mâna la ochi, izbucni într-un hohot de plâns înăbușit* [9; 10].

Дієслівна енантіосемія реалізується в таких дієсловах:

a închiria – 1) здавати внайми: *Spunea că are la Pera șase case mari și că numai pe două le închiriază; în celelalte patru șade ea* [10] та 2) винаймати: *Mâine va închiria o cameră strâmtă cât să cuprindă un pat* [10];

a împrumuta – 1) давати щось у борг кому-небудь: *Prietenii de la Budești îi împrumutaseră bani cu camătă* [10]; 2) брати щось у борг у кого-небудь: *Am împrumutat bani de la un prieten* [10];

a sancționa – 1) схвалити: *În urma unei cereri formale a unei decizii a Consiliului de Miniștri sancționate de domn* [10]; 2) карати, не схвалювати: *Cum sunt sancționați chinezii care nu respectă măsurile impuse de autorități* [12]. Протилежні значення цього дієслова можна пояснити наступним чином. Проекти рішень, які затверджуються тим чи іншим органом, стосуються різних питань, що становлять суспільний чи приватний інтерес, позитивні та інші – щодо правопорушників. Отже в обох випадках використовується дієслово *a sancționa*.

Ад'єктивна енантіосемія реалізується у прикметниках, значення яких розташовані не лише на протилежних полюсах, але і між ними, наприклад:

aparent – 1) уявний, вигаданий: *Copiii ținapă întotdeauna. În apartament era o liniște aparentă* [10]; 2) очевидний, явний, неприхований: *În Iași... agitațiunea era mai aparentă, se lucra mai pe față* [10];

rotund – 1) круглий (про форму): *Soarele rotund și palid se prevede printre nori Ca un vis de tinerețe printre anii trecători* [10]; 2) товстий (про частину тіла): *Copilul, bălan și rotund, nu știa decât de frica ei* [10];

moale – 1) теплий (про погоду): *Am avut anul acesta o iarnă moale* [10]; 2) нерішучий, безхребетний (про людину): *Dar moale ești, Antoane, când e vorba de fiu-tu... Te-ai îngălbenit ca un mort* [10].

Встановлено, що в мовленні енантіосемічним може стати практично будь-який прикметник, який у мові не має протилежного значення. В іронічному контексті негативне значення можуть мати такі прикметники: *admirabil, bucuros, excelent, fericit, vesel, voios, minunat, mare, frumos, încântător, deosebit, neîntrecut, eminent, excepțional, încântător* тощо, наприклад: *Mare treabă!* – Велике діло!

Адвербіальна енантіосемія реалізується в прислівниках, наприклад: *odinioară* – 1) колись (в минулому): *Își aducea aminte de planurile ce îi treceau odinioară prin capul lui de copil* [10]; 2) одного дня, колись (в майбутньому): *Așteaptă ziua dorită în care odinioară în locuința gătită, va merge* [10]. Значення лексеми реалізується завдяки контексту, а також часовим формам дієслова. У першому прикладі автор вжив імперфект – одну з форм минулого часу дієслова, що виражає тривалу або повторювану дію без указівки на її закінчення в минулому, а в другому прикладі автор використав теперішній та майбутній час, тобто дія та стан очікуються в майбутньому. Наведемо ще один приклад: *ușor* – 1) безшумно, легко: *Pășește ușor* [10]; 2) легко, без зусиль: *Toate acestea le știi și a fost ușor să le aflu* [10]; 3) несерйозно, поверхнево: *Mai târziu va vede că, deși m-am purtat ușor, nu am făcut nimic de nevređnic* [10]; 4) трохи: *A început să vorbească cu glasul ușor tremurat* [10].

Вигукова енантіосемія має широкий спектр емоційного забарвлення: від вираження позитивних емоцій до негативних і навпаки. Значення вигуків розкривається тільки в ситуації усного мовлення відповідною інтонацією та додатковими кінетичними засобами, наприклад: вигук *ah!* може вживатися для вираження: фізичного болю: *Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucându-se cu mâinile de pânтеce*; страху: *O întrebam încet: Ce ai, Chivo? Și ea de-abia putea să-mi răspundă: Ah! de-ar afla taica... de-ar afla taica... ar fi amar de mine! Tare mă tem de mânia lui*; захоплення: *Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i!*; смутку: *Cum îl văzură zânele scăpat, se cătrăniră de necaz că nu putură să-l prindă. Atunci ele îi ziseră: Ah! fecior de lele ce mi-ai fost, cum de ne amăgiși?* [10].

Двоїсті значення мають і спільнокореневі слова, наприклад: *închiriere, împrumut, împrumutare, împrumutabil, sancțiune, sancționare* тощо.

Амбівалентні значення у лексеми можуть виникати завдяки граматичним категоріям, зокрема числу іменників, наприклад: лексема *vorbă* в однині має нейтральне значення – «слово, думка, висловлена ідея, дискусія»: *Am să-ți poruncesc, tâlharule, și dacă nu ascuți de vorbă, am să te umplu de sânge* [10], у множині *vorbe* – «чутки, плітки»: *Săracă inima mea... Nu mă doare de durere, Mă doare de vorbe rele* [10].

Джерелом енантіосемії є й перехідні та неперехідні дієслова, наприклад: неперехідне дієслово *a păgubi* – «азнати збитків, бути позбавленим прибутку»: *De vei păgubi în vreo negoțitorie, să-ți fie de învățătură, ca altă dată să nu te mai apuci de ea* [10] та перехідне – «завдати кому-небудь шкоду; позбавляти когось заробітку чи майна»: *Generalul voise numai să arate că și el a fost păgubit de rebeli* [10].

Енантіосемія може виникати й на рівні прямого – непрямого значень, коли пряме значення має нейтральне або позитивне значення, а переносне – як позитивне, так і негативне, яке актуалізується частіше, наприклад: лексема *perla* в прямому значенні означає «дорогоцінний камінь»: *Se hotărâse să-i aducă... cutia cu butoni de perle* [10], а в переносному – 1) «людина з особливими заслугами; цінна річ»: *Fiecare notă e o perlă care scapă de sub degetele albe ce alunecă pe clapă* [10]; 2) ірон. «груба (смішна) помилка»: *Perle literare de acest gen n-am mai întâlnit!* [10] (мова йде не про щось чудове, гідне похвали, а про неосвіченість, дурість).

Енантіосемія часто виникає в контексті завдяки іронії, експресивності. Лексична одиниця часто може мати нейтральне значення, однак у складі ідіоми чи фразеологізму, вона може

набути амбівалентного значення, наприклад: лексема *afacere* в ідіомі *a avea afaceri* вживається з нейтральним значенням: «комерційна діяльність; дія, що приносить прибуток; робота», загалом ідіома має семантику «здійснювати підприємницьку діяльність»; проте, ця ж ідіома може вживатися зі значенням «комерційна, промислова, фінансова діяльність, яка часто заснована на спекуляції та полягає в продажі й купівлі» тощо. У даному випадку ідіома містить відтінок іронії «займатися якоюсь сумнівною справою, махінаціями, аферами».

Наступний прояв енантіосемії можна простежити на прикладі лексеми *treabă* – «діяльність, заняття, справа». Зауважимо, що в одних виразах лексема може мати позитивне, а в інших негативне значення: *a avea treabă* – «бути зайнятим»: *Nu stau mult, Irino... mă grăbesc: am treabă* [10]; *a-și căuta de treabă* – 1) «сумлінно, старанно працювати»; 2) «займатися своїми справами, не втручатися в чужі справи чи проблеми»: *Mai bine să-mi caut de treabă* [10]; *a se afla în treabă* – 1) «виконувати роботу без потреби, щоб надати собі значення»: *Moșneagul însă mereu se află în treabă, deși n-are nimic de făcut, se codește și nu pleacă până nu închidem oficiul* [10]; 2) «сумнівна діяльність»: *Ionel avea acum numai 12 ani și făcea și el treabă în satu lui* [10]; *a ieși în treabă* – «піти на крадіжку»: *Golanii au ieșit seara în treabă* [10].

У мовленні енантіолексеми нейтралізуються контекстом. Слова можуть набувати як позитивного, так і негативного значення, залежно від ставлення мовця до адресата. В мовленні енантіосемічними частіше стають прикметники, оскільки їх значення залежить від вираження суб'єктивної оцінки, емоційного ставлення мовця до означуваного, наприклад: *Bună treabă!* – про щось негативне, небажане.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Енантіосемія як семантичне явище досить яскраво представлена в лексичній системі сучасної румунської мови. Мовна енантіосемія твориться на різних рівнях системи мови (лексичному, фразеологічному, граматичному), але суто граматичних прикладів мало. Здійснено аналіз реалізації явища лексичної енантіосемії в межах різних частин мови, де найбільшу продуктивність виявили іменники, дієслова, прикметники, найменшу – прислівники, вигуки.

Дослідження енантіосемії в різних типах дискурсів, становить перспективу подальших наукових лінгвістичних пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шерцль В. О словах съ противоположными значениями (или о такъ называемой энантіосеміи). *Филологические записки*. 1883. Вип. 5/6. С. 1–39.
2. Graur A. *Studii de lingvistică generală*. București : Editura Academiei RPR, 1960. 515 p.
3. Savin-Zgardan A. Enantiosema. Influența contextului. *Philologia*. 2020. Numărul 3-4 (309-310). P. 109–114.
4. Savin-Zgardan A. Enantiosema (schimbul de bunuri materiale. Aprecierea subiectivă a vorbitorului). *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*. 2020. Ediția 4. P. 175–179.
5. Cheltofán D. Enantiosema în limbile rusă și română: note și idei. *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe filologice*. 2017. LV. P. 67–72.
6. Raevschi N. *Etimologii și alte studii de lingvistică*. Chișinău : Institutul de Filologie, 2006. 296 p.
7. Cemârtan C. Terminologia IT – de la polisemie la enantiosema. *Dimitrie Cantemir: Memorie literară și studii culturale : materialele Conferinței științifice cu participare internațională*. 26 octombrie, 2023. Chișinău : CEP USM, 2023. P. 81–87.
8. Hegel G. W. F. *Wissenschaft der Logic*. Leipzig, 1973. 96 s.
9. DEX – Dicționar explicativ al limbii române. București : Editura Univers Enciclopedic, 2016. 1376 p.
10. Dexonline – Dicționar explicativ al limbii române. URL: <https://dexonline.ro/>
11. Ce efecte poate avea praful saharian. Este sau nu periculos. URL: <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/ce-efecte-poate-avea-praful-saharian-este-sau-nu-periculos.html> (дата звернення: 24.04.2024).
12. Cum sunt sancționați chinezii care nu respectă măsurile impuse de autorități. URL: <https://www.protv.ro/emisiuni/la-maruta/clip/25003-cum-sunt-sanctionati-chinezii-care-nu-respecta-masurile-impuse-de-autoritati> (дата звернення: 24.04.2024).

УДК 82:82.091.821.161.2.821.111-1

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-39>**ОБРАЗ КАІНА У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ДЖ. БАЙРОНА
ТА І. ФРАНКА: ТИПОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС****THE IMAGE OF CAIN IN THE CREATIVE RECEPTION
OF J. BYRON AND I. FRANKO: TYPOLOGICAL DISCOURSE****Оренчак О. О.,***orcid.org/0000-0001-7993-3986**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри романо-германської філології**та методики викладання іноземних мов**Міжнародного гуманітарного університету***Горанська Т. В.,***orcid.org/0000-0002-7839-181X**старший викладач кафедри**української та зарубіжної літератур**ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний**університет імені К. Д. Ушинського»*

У статті здійснено аналіз історико-типологічного дискурсу філософської поеми Івана Франка «Смерть Каїна» крізь призму містерії Джорджа Байрона «Каїн». Досліджено авторську рецепцію мотивів, образів та ідейно-художнього наповнення творів, що самобутньо висвітлюють біблійну легенду про Каїна та Авеля. Враховано численні фольклорні та літературні інтерпретації Каїна як «вічного» або «традиційного» образу світової літератури. Здійснено типологічний аналіз філософської поеми «Смерть Каїна» Івана Франка з точки зору традицій і новаторства митця. З огляду на численні літературно-критичні огляди Франкового доробку в царині філософської поеми, слухним є розширення сприйняття франкіани в контексті світової літературної традиції, враховуючи оригінальне трактування образу Каїна в творчості Джорджа Байрона. Значне місце у статті відведено творчому переосмисленню цього світового образу Іваном Франком на ідейно-художньому рівні та у системі поетикальних засобів. Типологічними рисами Байронового та Франкового творів є їх філософська основа та ідейно-художнє наповнення. Зазначено, що типовими засобами поезики характеротворення, що притаманні творчим манерам Байрона та Франка, є пейзаж та діалого-монологічне мовлення персонажів. У поемі «Смерть Каїна» Івана Франка пейзажні замальовки створюють певну емоційну атмосферу та є своєрідними ланками, що органічно поєднують різні епізоди поеми. Психологічну функцію у творі виконує також діалого-монологічне мовлення персонажів, зокрема внутрішні монологи. Логічним висновком є сприйняття біблійного образу Каїна в інтерпретації Джорджа Байрона та Івана Франка як літературно-новаторського. «Вічний образ» набуває нових національних рис як з точки зору світорозуміння, так і художнього дискурсу. Усвідомлення героєм поеми Франка великої сили любові до людей є тим найважливішим штрихом, який чітко окреслив межу між Каїном українського та англійського поетів. Взятий за основу «Каїн» Байрона, у власній інтерпретації Івана Франка набуває глибокого філософського змісту, торкаючись проблем життя і смерті, добра і зла, свободи людського духу.

Ключові слова: філософська поема, типологічний дискурс, світовий образ, біблійна легенда, Каїн, байронівський герой, рецепція.

The article investigates the historical-typological discourse of Ivan Franko's philosophical poem «The Death of Cain» through the J. Byron's mystery «Cain». It has been studied the author's reception of motives, images and ideological and artistic filling of the content of the works, which uniquely highlight the biblical legend of Cain and Abel. There are taken into account numerous folklore and literary interpretations of Cain's «eternal image». A typological analysis of the philosophical poem «The Death of Cain» by I. Franko has been carried out from the point of view of the artist's traditions and innovations. In view of numerous literary and critical reviews of Franko's works in the field of philosophical poems, it is appropriate to expand the perception of Frankiana in the context of world literary and folklore traditions, taking into account the original interpretation of the image of Cain in the work of J. Byron. A significant place in the article is

devoted to the creative reinterpretation of the world image by Ivan Franko at the ideological and artistic level, also in the system of poetic means. Typological features of Byron's and Franko's works are their philosophical basis and ideological and artistic content. Landscape and characters' speech are typical means of character-building poetics inherent in Byron's and Franko's creative manners. In the poem «The Death of Cain» by I. Franko, landscape sketches create a certain emotional atmosphere and they are a kind of links that organically connect different episodes of the poem. The dialogue-monological speech of the characters, in particular the internal monologues, also has a psychological function in the poem. The logical conclusion is the perception of the biblical image of Cain in the interpretation of George Byron and Ivan Franko as literary innovators. «Eternal image» acquires new national features both from the point of view of worldview and artistic discourse. Based on Byron's «Cain», in I. Franko's own interpretation it acquires a deep philosophical meaning: life and death, good and evil, freedom of the human spirit.

Key words: philosophical poem, typological discourse, world image, legend of the Bible, Cain, Byron's hero, reception.

Постановка проблеми. У літературах різних народів і різних епох ми можемо спостерігати наявність спільних сюжетів і образів, що формують своєрідну основу національних і світових літератур. Саме їх історичний розвиток і функціонування забезпечують безперервність розвитку світового літературного процесу. Яскравим прикладом рецепції «світових» тем, сюжетів, образів є творчість Івана Франка – великого поета і мислителя.

Загально визнаним у літературознавстві є той факт, що філософські роздуми І. Франка найповніше втілились у такому ліро-епічному жанрі як поема. Він є автором більше десятка філософських поем, в яких порушено проблеми загальнолюдського значення, зокрема про сенс людського існування, роль особистості в історії, тощо. Серед них вагоме місце посідає філософська поема «Смерть Каїна» (1889), яка є оригінальним опрацюванням давньої біблійної теми про Каїна та Авеля.

Прагнувши до художнього збагачення рідної літератури, письменник запозичував і творчо переосмислював вічні сюжети й образи, у тому числі і з християнських апокрифів та Святого письма. Неодноразово поет зазначав, що саме Біблія ще змалку була важливим чинником його творчого натхнення, причому вважаючи її не стільки збіркою релігійних текстів, скільки цікавим об'єктом дослідження: «Біблію можна теж уважати збіркою міфів, легенд і психологічних мотивів, які в самій Біблії опрацьовані в такий чи інший спосіб, зате сьогодні можуть бути опрацьовані зовсім інакше, відповідно до наших поглядів на світ і людську природу» [1, с. 403]. Саме на біблійному матеріалі були створені такі його визначні філософські поеми, як «Мойсей» і «Смерть Каїна».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-типологічний аналіз творчості Івана Франка і Джорджа Байрона в українському літературознавстві завжди викликав інтерес і зазнав певної еволюції. У свій час уперше вказав на спорідненість деяких рис творчості митців П. Филипович. У численних наукових розвідках, присвячених проблемі «І. Франко й англійська література», ім'я Джорджа Байрона згадується неодноразово як у царині перекладознавчих студій Франка, так і його творчих рецепцій. Філософські поеми Івана Франка неодноразово ставали об'єктом вивчення та дослідження у літературознавстві. Серед ґрунтовних праць варто відзначити монографії Є. Кирилюка, А. Каспрука, статті О. Білецького, П. Филиповича. Цікаві думки спостерігаємо в сучасних наукових статтях С. Павличко «Філософські поеми І. Я. Франка «Смерть Каїна», «Похорон», «Мойсей» і європейський романтизм», Ю. Клим'юк «Основні принципи освоєння біблійних образів у ліриці І. Франка», В. Сулими «Святе письмо і класична література: наукове і художнє осмислення Біблії у творах І. Франка» та інших. Ці публікації розкривають чималий спектр проблем, серед яких важливого значення набувають проблеми поетики художнього твору в руслі традицій і новаторства.

Сучасна франкіана потребує глибокого та детального аналізу творів найвидатніших представників національних літератур у компаративних вимірах. Це безперечно спряє розумінню творчості Франка як багатогранного митця, висвітлюючи суттєві грані його художньої майстерності.

Мета дослідження. Отже метою нашої статті є дослідження художньої рецепції образу Каїна у поемі І. Франка «Смерть Каїна» та містерії Дж. Байрона у типологічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце у контексті нашого дослідження займає поема Івана Франка «Смерть Каїна». В основі сюжету поеми лежить відома біблійна легенда про Каїна та Авеля. Йдеться про синів Адама і Єви, старший з яких – Каїн – був землеробом, а його молодший брат Авель – скотарем. Коли обидва брати приносили свої жертви Богу, проте принесені Авелем вівці з першого приплоду були прийняті прихильно, а вирощені Каїном плоди – ні. Каїн розгнівався і вбив свого брата. Бог прокляв Каїна за скоєний гріх і, поклавши печать на його чоло, зробив його вічним вигнанцем. Ця старозавітна легенда пояснювала причини першого вчиненого людиною гріха – братовбивства, проте не розкривала суті Божого прокляття. Біблія цю легенду відносить до перших днів існування світу.

Цей драматичний біблійний сюжет став певною культурною та філософською міфологемою, яка послужила основою багатьох творів світового письменства, живопису і скульптури. У різні періоди світової історії відбувалася своєрідна інтерпретація сюжету легенди та зафіксованих у ній образів. Традиційним для європейської літератури, починаючи з XVII ст., (середньовічні містерії і мораліте, «Каїн-братовбивця» М. Йогансена, «Братовбивство Каїна» Л. Гудермана, «Смерть Авеля» С. Гесснера, «Вбитий Авель» Ф. Мюллера та ін.), було засудження братовбивства, зображення Авеля як невинної жертви, а Каїна як жорстокого та заздрісного грішника. Така інтерпретація була втіленням біблійної ідеологемі і відповідала морально-етичним поглядам свого часу.

Новим кроком в осмисленні цієї легенди стала трактовка образу Каїна великим англійським поетом Дж. Байроном у містерії «Каїн» (1821). Саме Байрон по-новому трактує сенс цих старозавітних подій та подає їх власне бачення. Як зазначає А. Каспрук, у Байрона «Каїн вбиває брата Авеля не з ненависті до нього, не із заздрості, а з ненависті до бога як верховного тирана, творця і охоронця недосконалої, несправедливої світобудови... Його бунтарство і протест скеровані і проти оточуючих його людей, що скніють у жалюгідній рабській покорі і смиренстві перед небесним тираном» [2, с. 31]. Таке прочитання й інтерпретація біблійної легенди були новаторськими та продиктованими, насамперед, романтичним світобаченням, з притаманним йому несприйняттям нав'язаних суспільству застарілих авторитетів і догм та протестом проти «недосконалої, несправедливої світобудови».

Байронівське переосмислення світового міфу про першого злочинця та вигнанця з рідної землі мало величезний вплив на світову літературу, зокрема позначилось на творах Ш. Бодлера «Каїн і Авель», Леконта де Ліля «Каїн», В. Гюго «Каїн» та інших. Велике враження справила містерія Байрона «Каїн» і на Івана Франка, який не лише повністю її переклав, а й створив своєрідне продовження твору великого англійського поета. Сам Франко прямо вказував на безпосередні джерела своєї поеми «Смерть Каїна» в листі до М. Драгоманова від 20 березня 1889 року: «Цікавий я дуже, що Ви скажете про Каїна? Він сидів мені в мозку ще від часу, коли я перекладавав Байронового «Каїна», і тільки торік я осилив якомсь сю жидівську легенду, домішавши до неї шматок з легенди про Фауста, котрий з вершин Кавказу оглядав рай» [3, с. 203].

Взявши за основу Байронів варіант біблійної легенди, Франко потрактував її досить своєрідно й оригінально. А. Каспрук зазначав, що «філософську сутність твору Байрона, де розкрито непримиренну суперечність між життям і смертю, прагненням людини пізнати світ і обмеженість її пізнавальних можливостей, де критикуються релігійні традиції та світські авторитети, І. Франко спрямував проти сучасної йому дійсності» [2, с. 109].

Як відомо, перекладацька діяльність І. Франка спонукала його до численних творчих рецепцій. Серед зацікавлень українського поета творчість лорда Байрона займала важливе місце. Фактично, із байронівського «Каїна» і з'явився оригінальний твір І. Франка. Переосмислення цього твору знайшло відображення у нотатках Франка, що супроводжували поетичний переклад. У «Замітці перекладчика» до твору «Каїн» І. Франко писав: «Хотячи зрозуміти основну

думку «Каїна», треба зважити його з двох боків: з психологічного й історичного. Мислячий, бажаючий знання і правди дух людський поставлений серед таких людей і таких обставин, котрі ніяким способом не можуть придати йому сили і спосібності до подальшого розвитку, серед людей або надломлених горем, як Адам та Єва, або вихованих у смиренності та безмісній уягності авторитетам, як Авель та Цілля, – такий дух конечно мусить обридти собі життя, будь вони найближчі йому і найдобродушніші йому, мусить рватися думкою йому в безмір, мучитися всіма тими важкими питаннями, котрими від віків мучиться все чоловіцтво» [4, с. 642].

Безсумнівно, поема Франка ідейно була дуже близькою до традиційної байронічної течії в західноєвропейському романтизмі, що визначилася в межах творчості Дж. Байрона, П. Б. Шеллі, А. Вінні, Г. Гейне, А. Міцкевича. З цього приводу С. Павличко зазначала: «В традиціях байронізму дійсність мислиться українському поетові, як поле боротьби суперечливих начал і сил, несумісні реальність і мрія, особистість заперечує суспільний лад і суспільну філософію, а суспільство, в свою чергу, переслідує бунтаря» [5, с. 459].

Отже, взявши за основу байронівський варіант біблійної легенди, Франко переосмислив відомий сюжет з позицій власних філософських та морально-етичних поглядів, що відповідали розвитку суспільної думки кінця ХІХ ст. П. Филипович писав, що поема Франка «Смерть Каїна» – це «оригінальне, самостійне трактування мотиву; в ньому елементи байронівські переплітаються з іншими, запозиченими з інших джерел, але органічно з'єднаними в творові, що гармує також з найхарактернішими ідеями і настроями Франка» [6, с. 95].

Таким чином, у світовій літературі існують дві лінії у трактуванні образу Каїна: традиційна, за якою Каїн мислиться як перший, хто вчинив найбільше зло на землі – вбивство, і альтернативна, за якою злочин Каїна мотивується бунтом проти всевладного Бога, який людину зробив смертною, обмежив її свободу. І. Франко дотримується богоборчої традиції, започаткованої Дж. Байроном, але його поема – це не просто повторення історії Байронового героя, а, по суті, її продовження і завершення. І дійсно, починаючи поему словами:

«Убивши брата, Каїн много літ Блукав по світі...» [7, с. 270].

Франко ніби продовжує розповідати про страждання Байронового головного героя, який і далі мучиться докорами сумління, не мириться з неправдою і ненавидить рай. Франко, на нашу думку, зумів перевершити Байрона і показати усю трагедію свого героя, який, скоївши вбивство рідного брата, приходиться до любові, до пізнання щастя людини в необхідності любити людство, жити і працювати задля нього :

*Значить, чуття, великая любов –
Ось джерело життя!* [7, с. 287].

Лише на початку поеми Франка проглядаються риси традиційного байронівського героя. У своєму монолозі Каїн, просякнутий ненавистю, проклинає того, хто вигнав батьків із раю та прирік його самого на поневіряння чужиною:

*...Каїн затремтів
І гострий біль прошиб його нутро,
Ненависть дика блиснула в очах,
А на устах безкровних, що зіпились,
Замерло недошептано прокляття.* [7, с. 374].

У наступних епізодах поеми образ Каїна розкривається по-новому з ідейно-естетичного, історико-літературного та художнього поглядів. Різні джерела, насамперед Старий Заповіт та апокрифи, Франко підпорядкував розкриттю історії блукання великого грішника після скоєного братовбивства. Традиційний сюжет про злочин і кару автор вичерпав тоді, коли Каїн, переродившись, стає на шлях служіння людям і добру.

Як вже було зазначено, яскравою рисою Франкової поеми, як і взагалі всієї його літературної творчості, був поглиблений психологізм. Автор вдало розкрив і психологічно вмотивував

внутрішню трансформацію Каїна, яка відбулася з ним після скоєного злочину, після довгих блукань та поневірянь. Одним із типових засобів поетики характеротворення, притаманних творчій манері Франка, є використання пейзажних замальовок. У поемі «Смерть Каїна» вони також створюють певну емоційну атмосферу, і, разом із тим, є своєрідними ланками, що органічно поєднують різні епізоди поеми. Такою є картина, яка змальовує настання ночі у пустелі, коли Каїн здалеку споглядає рай:

*...Ось потало сонце, і нараз,
немов собака, спущена з припону
наскочила на землю пільма чорна,
і вид чудовий щез в далекій далі [7, с. 274].*

Цей пейзаж має символічне наповнення: використовуючи антитезу «сонце – пільма», поет підкреслює нездійсненність мрії Каїна побачити рай, усвідомлення ним необхідності долати величезні труднощі, щоб досягти мети.

Змальовані у поемі пейзажі зосереджують увагу читача на зростаючих труднощах, душевних муках і ваганнях Каїна. Найвиразнішими в цьому плані є зображення пустелі, по якій блукає самотній Каїн, втративши останню свою опору – дружину Аду.

Прикметно, що саме жіночий образ Ади із Байронового «Каїна» найбільше імпонував І. Франкові. У «Замітці перекладчика» Франко дає цьому образу найвищу оцінку: «Побіч сього болющого, вічно невдоволеного духу як же пречудово яснїє звїзда нової надїї, ідеал жєнщини, ідеал нової людськості – Ада! Любєв до людєй у неї безгранична, і тота любєв, мєв чудодїйна лїска, рїшає й розпутує всі труднощі, в котрих путаєтьсє і мучитьсє Каїн» [4, с. 644]. Для нього цей образ є беззаперечним втіленням самопожертви в ім'я кохання. Захоплюючись створеним Байроном образом Ади, Франко переносє його у свій твір, надїляючи героїню схожими рисами ніжності і самопожертви. Поет наголошує, що втративши останню опору в образі дружини Ади, Каїн залишаєтьсє безмежно самотнім.

Франко показує жахливу самотність Каїна, його безпорадність серед суворої природи, що посилюєтьсє картинами безлюдної пустелі. На відміну від романтичного трактування образу Каїна у Дж. Байрона, Франко вдаєтьсє до більш психологічно вмотивованих прийємів розкриття характеру героя. Такими є пейзажі, що супроводжують Каїна в напрямі до райськєї стїни, змалювання Франком гори, з якої Каїн споглядав рай. Гірськї пейзажі у поемі дуже нагадують знайомі Франкові картини Карпатських гір. Ось одна із таких картин, яка відкрилася Каїну з висоти гори:

*...потоки бистрі,
лїси непроходимі, темні звори,
яри бездонні і холодні мряки.
... Ось убога, сіра,
минулась зелень – всюди голі скали,
мертві, грізні. Життя тут ні слїду,
лиш вітер свище та орел часом
скиглитъ та шає свою добичу... [7, с. 280].*

Наведений пейзаж передає гнітючий душевний стан Каїна, голі скелі, бездонні яри, покручені дерева – все це символізує омертвіння і загибель, яка чатує на героя. Відтворюючи своє враження від Карпат, Франко подає картини природи оригінально, в жодній мірі не наслідуючи Дж. Байрона.

Важливу композиційну та характеротворчу функцію в поемі відіграють внутрішні монологи. Вони значною мірою рухають сюжет твору, оскільки до зустрічі з людьми Каїн є постійно самотнім. Крім першого монологу, виконаного в дусі байронівськєї традиції, наступні внутрішні монологи відтворюють еволюцію духовної зрілості Каїна та філософськї зміст поеми. Внутрішні монологи також слугують засобом передачі душевного стану героя та є своєрідною

авторською характеристикою. Це риса поетики Франка прослідковується на прикладі монологу Каїна про його рішення дійти до раю:

*Та що йому та даль? Хоч крок людський
І як дрібний, він перемірить ним
Весь круг землі, дійде до краю світла,
Коли мета яка там є йому.
Від смерті брата стільки, стільки літ
Блука він без мети, ганявся мов звір
Сполоханий, щоб сам перед собою
Сховатись – аж ось перший раз мета
Йому заблисла! [7, с. 275].*

У цьому монолозі простежується новаторство Франка у сприйнятті Каїном свого гріха, його бажанні «сховатись» перед власним сумлінням, втекти від мук совісті.

Просторові монологи автор подає в описах Каїнового бажання потрапити до раю. Горді, богохульні речі лилися з його уст перед височенною горою. Найбільшої виразності досягають внутрішні монологи героя під час споглядання картин раю з гори. Ці монологи передають внутрішні вагання Каїна, його прагнення з'ясувати сутність буття, сенс людського існування. Вони, по суті, є кульмінаційними у філософському змісті поеми, оскільки передають глибоке прозіння героя через усвідомлення потреби служити високим ідеалам, ідеалам любові до людей:

*Чуття, любов! Так ми ж їх маєм в собі!
Могучий зарід їх у кождім серці
Живе, лиш виплекать, зростить його –
І розів'єсь! Значить, і джерело
Життя ми маєм в собі, і не треба
Нам в рай тиснутись, щоб його дістати! [7, с. 288].*

Усвідомлення героєм великої сили любові до людей є тим найважливішим штрихом, який чітко окреслив межу між Байроновим і Франковим Каїном.

Висновки. Таким чином, біблійний образ Каїна в інтерпретації Джорджа Байрона та Івана Франка набуває нових рис як з точки зору світорозуміння, так і у художньому плані. Відштовхуючись від байронівського «Каїна», І. Франко створює свою власну інтерпретацію світового образу. На думку поета, сутність образу Каїна полягає в тому, що він повинен усвідомити скоєний злочин і прийти до розуміння того, що справжній сенс буття полягає у любові до людей, праці для них. Така постановка проблеми відображала ставлення Франка до сучасних йому суспільних подій, його власного розуміння покликання людини. Крім того, у своїй поемі Франко порушив ряд важливих філософських проблем: життя і смерті, добра і зла, свободи людського духу. У фіналі поеми Каїн постає духовно відродженим, позбавленим трагізму суперечностей. Такий образ був цілком оригінальним, по-новаторськи осмисленим і, безсумнівно, поруч із Байроновим, збагатив історію світової літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 27. 463 с.
2. Каспрук А. А. Філософські поеми Івана Франка. Київ: Наук. думка, 1965. 160 с.
3. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 49. 809 с.
4. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 12. 728 с.
5. Павличко С. Філософські поеми І. Франка «Смерть Каїна», «Похорон», «Мойсей» і європейський романтизм. *Теорія літератури*. Київ: Основи, 2002. С. 457–463.
6. Филипович П. П. Генеза Франкової легенди «Смерть Каїна». *Літературно-критичні статті*. Київ: Вид-во «Дніпро», 1991. С. 95–104.
7. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 1. 504 с.

УДК 821.161.21

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-40>

МАРКЕРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО В ПОРТРЕТАХ ПЕРСОНАЖІВ ПРОЗИ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ «ЗАВ'ЯЗЬ»)

MARKERS OF THE PSYCHOLOGICAL IN THE PORTRAITS OF CHARACTERS IN HRYHIR TYUTYUNNYK'S PROSE (BASED ON THE STORY "THE GERM")

Оцабрик О. Ю.,

*orcid.org/0009-0004-8949-2757**аспірант кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

Ознакою поезики досконалого літературного твору є цілісність усіх його компонентів, серед яких вагомою виступає майстерність портретування персонажів. У сучасному літературознавстві утверджується тлумачення поняття «портрет» не тільки, як зображення зовнішнього вигляду людини, а й усього, що так чи інакше сприяє розкриттю внутрішнього світу героя та створенню в уяві читачів цілісного стійкого образу.

Одним із неперевершених майстрів художнього слова та портрету є Григорій Тютюнник. Поетика портретотворення митця постає завдяки синергетично пов'язаним засобам і прийомам. У його новелістиці простежуються такі риси художності, як лаконічність, увага до деталей, психологізм, неореалістичність стильової манери, розкішна й багата народна мова, вираження рис національного етноменталітету, майстерне змалювання яскравих індивідуальностей. Новела «Зав'язь» – яскравий зразок таланту портретотворення письменника.

У статті на матеріалі цього твору простежено вияви особливостей портретування Григора Тютюнника. Зокрема виявлення маркерів психологічного при характеротворенні яскравих індивідуальностей. З'ясовано, що прийоми портретування в новелі корелюють із жанрово-стильовою специфікою твору. Автор акцентує на ключових рисах особистості героїв через промовисті деталі, які є не лише візуальними, а й аудіальними, тактильними та нюховими. Внутрішній стан персонажів увиразнює символічно насичена назва твору. Психологізм оповіді автор підсилює художніми засобами паралелізм та контрасту. Григорові Тютюннику максимально повно вдається розкрити характер героїв завдяки синергетичному зв'язку всіх виражальних засобів твору, які врешті-решт доносять до читача глибокі художні смисли.

Ключові слова: поезика портретування, Григорій Тютюнник, новела «Зав'язь», маркери психологічного.

A sign of the poetics of a perfect literary work is the integrity of all its components, among which the skill of portraying characters is a significant one. Contemporary literary criticism has established an interpretation of the concept of «portrait» not only as an image of a person's appearance, but also of everything that somehow contributes to the disclosure of the hero's inner world and the creation of a holistic, stable image in the readers' imagination.

Hryhir Tyutyunnyk is one of the unsurpassed masters of artistic words and portraiture. The artist's poetics of portraiture is based on synergistic means and techniques. In his stories, we can trace such features of artistry as laconicism, attention to detail, psychologism, neorealistic style, luxurious and rich vernacular, expression of national ethnomentalism, and masterful portrayal of bright individuals. The short story «The Germ» is a vivid example of the writer's talent for portraiture.

The article uses the material of this work to trace the peculiarities of Hryhir Tyutyunnyk's portraiture. In particular, the identification of psychological markers in the characterisation of bright individuals. It is found that the techniques of portraiture in the short story correlate with the genre and style specificity of the work. The author emphasises the key personality traits of the characters through eloquent details that are not only visual but also auditory, tactile and olfactory. The inner state of the characters is emphasised by the symbolically rich title of the work.

The author reinforces the psychologism of the narrative with the artistic means of parallelism and contrast. Hryhir Tyutyunnyk manages to reveal the character of the characters to the fullest extent possible due to the synergistic relationship of all the expressive means of the work, which ultimately convey deep artistic meanings to the reader.

The author reinforces the psychologism of the narrative with the artistic means of parallelism and contrast. Hryhir Tiutiunnyk manages to reveal the characters' character to the fullest extent possible due to the synergistic connection of all the expressive means of the work, which ultimately convey deep artistic meanings to the reader.

Key words: poetics of portraiture, Hryhir Tiutiunnyk, story «The Germ», markers of the psychological.

Постановка проблеми. Художній твір – це системно організована цілісність, усі компоненти якої співіснують у нерозривному зв'язку та спрямовані впливати на читача. Поетика художнього твору, на думку Г. Клочка, «є системою прийомів, котрі синергетично взаємодіють, будучи об'єднаними авторською волею. Вона спрямована на вираження смислу і донесення його до читача» [1, с. 13].

У сучасному літературознавстві побутує кілька тенденцій в осмисленні специфіки портретотворення героїв у творчості митців. Г. Клочек зауважує, що в дослідженнях поетики твору часто не надається значної уваги розгляду художньої літератури як мистецтва візуального. Проблема полягає в тому, що «це явище розглядали поверхово через відсутність ефективного дослідницького інструментарію, здатного адекватно розкривати мистецтво візуального слова» [1, с. 12]. Натомість, на думку К. Сізової, людина завжди перебуває в центрі художнього зображення, адже «тільки вона є суб'єктом дійсності й тільки вона має здатність сутнісно віддзеркалювати дійсність» [2, с. 47]. Цим зумовлений феномен портрета в художньому творі, який на сьогодні охоплює не лише візуалізацію зовнішніх характеристик героя, а й психологізацію образу.

Системний підхід як методологічна доктрина стала основою для формування системологічної теорії літературного твору, спрямованої на осмислення художнього твору як системно-цілісного. Г. Клочек зазначає, що саме системний підхід є «найбільш продуктивний напрям у дослідженні поетики» [3, с. 17]. Літературознавець доповнює системологічну теорію синергетичними аспектами, які сприяють осмисленню взаємодії, взаємосприймання «усіх виражальних засобів твору на досягнення кінцевого результату, яким є художній вплив на читача, донесення до нього художній смислів» [4, с. 5]. Науковець підкреслює інтегруючу роль системного підходу, яка «проявляє себе у тому, що відбирає з напрацьованого дискурсу багатьох наук (у перше чергу – з літературознавства, лінгвістики, філософії, психології) саме ті напрацювання, з яких вибудовується системологічна теорія літературного твору» [4, с. 6].

Аналіз прози Григора Тютюнника, яку відносять до художніх творів «вищого гатунку» [5, с. 44], цілком вписується в системологічну концепцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей словесного портрета персонажа відбувається на межі двох наук: літературознавства та лінгвістики. Зокрема Н. Бохун схарактеризувала мовні засоби створення образу героя у творах іспанських письменників XIX століття; Т. Насалевич описала характеристики індивідуального та групового портрета; І. Семенчук виокремив типи портретів (скупий, докладний, повний; динамічний, статичний); К. Сізова проаналізувала принципи портретування в українській прозі XIX – поч. XX століть; поліфонічність портрета Марусі в однойменному романі В. Шкляра стала предметом досліджень А. Галича; процес створення образу героя в літературознавчому аспекті, що містить аналіз мовних засобів характеристики зовнішності та психологічних особливостей персонажа досліджував В. Переяслов, Т. Кедич проаналізувала специфіку портретування в малій прозі В. Підмогильного.

Особливості творчої манери Григора Тютюнника були предметом аналізу в працях Т. Аврахова, М. Кодака, В. Литвина, Н. Тульчинської та ін.

Мета публікації – дослідити психологічні маркери портретотворення в новелі Григора Тютюнника «Зав'язь».

Виклад основного матеріалу. Ознакою досконалого літературного твору є цілісність як особлива виокорганізована функціональна єдність, заряджена художньою енергією. Цілісність твору,

на думку К. Сізової, залежить зокрема й від художнього образу персонажа, особливостей поєднання деталей портрета героя «в завершений художній образ, пов'язаний із загальною авторською ідеєю, який спирається на асоціативні зв'язки та індивідуальний досвід читача» [6, с. 13].

У літературознавстві побутують різні погляди щодо змісту поняття портрет героя. О. Галич розглядає портрет як елемент засобу зображення зовнішності персонажа [7, с. 143]. Цієї думки дотримується й У. Данильцова, визначаючи портрет як «змалювання зовнішнього вигляду людини в художньому творі, що служить одним із засобів типізації, а особливо індивідуалізації персонажа» [8, с. 115]. Автори «Літературознавчого словника-довідника» зазначають, що портрет у літературознавстві – це «засіб характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажів» [9, с. 546].

У сучасному літературознавстві більш поширеним є широке значення поняття портрет, яке розуміють не тільки як опис зовнішнього вигляду героя, а і як прояви їхнього внутрішнього стану, характеру, темпераменту, рис емоційно-вольової сфери тощо. Зокрема К. Сізова зазначає, що портрет – це «складний феномен, результат взаємодії різних композиційних прийомів, жанрово-стильових домінант, мовних засобів у площині твору» [2, с. 47]. Думка науковиці про те, що поняття портрета «розширюється й охоплює все, що так чи інакше сприяє створенню в читача цілісного стійкого образу героя, а також розкриттю сутності цього образу» [2, с. 47], цілком співмірна з нашим баченням.

Специфіка портретотворення залежать від «традицій, особливостей літературного напрямку, норм відповідного жанру, індивідуального стилю митця» [9, с. 547]. Як уже зазначалось, «визначальною рисою поезики Григора Тютюнника є лаконічність та увага до деталей, які з «діамантовою» щільністю містять значних обсяг смислу» [10, с. 63].

Порівнюючи творчу індивідуальність митців-шістдесятників, В. Шевчук слушно зауважує, що Григир Тютюнник з усіх найближче підійшов до людської особистості, адже він «стає нею, переймається і переходить у дух та плоть свого героя. Саме тому він починає творити новелу – людський характер, і вся його творчість – це і є сукупність таких характерів, в які він зміг перетворити своє ество» [11, с. 127]. Б. Олійник підкреслює, що в митця «майже немає розлогих авторських відступів, оскільки він володіє благословенним талантом розчинятися у своїх героях» [12, с. 9]. Творче обдарування письменника зумовило ощадливість фраз, скрупульозність у підборі слів, яку Г. Клочек характеризує як «діамантову щільність» прози Григора Тютюнника [13]. На думку В. Святовця, секретом творчості митця є його відчуття магії художньої деталі, що «наче тонка світла жилка – розчерк блискавки в темну ніч – вабить зір своєю звивистістю, незвичайністю і пам'ятливою кольористикою відтінків» [14, с. 152].

Осміслені вище наукові погляди дозволяють доповнити поезику портретотворення Григора Тютюнника такими рисами, як глибокий психологізм, неореалістичність стильової манери, філігранне володіння словом, смислова щільність фраз, промовиста художня деталь, розкішна й багата народна мова, вираження рис національного етноменталітету, майстерне змалювання яскравих індивідуальностей, народних характерів.

Прийоми портретування Григора Тютюнника корелюють із жанрово-стильовою специфікою творів, яку визначаємо як неореалістичну (Я. Даценко), що характеризується передусім глибоким психологізмом. У новелі «Зав'язь» невеликий обсяг тексту дозволяє автору розкрити яскраві характери трьох персонажів – діда Лавріна, Миколки та Соні – в усій їхній індивідуальності та неповторності.

Багата народна мова є одним із визначних прийомів портретування. Вустами діда автор зображує онука Миколку: Куди це ти, парубче, *наджигурився?* – питають з полу дід Лаврін і прикахикують насмішкувато, наче й справді щось про мене знають» [15, с. 5]. Припускаємо, що слово «наджигуритися» походить назви давнього танцю «джиг» і є амбівалентною концентрованою деталлю, якою автор з одного боку, характеризує енергійність і запал хлопця, а з іншого – діда, який є носієм народної мудрості, багатой народної мови.

Зазначимо, що особливістю портретування Григора Тютюнника є те, що автор опосередковано характеризує героїв, робить це через самохарактеристику, або вустами інших персонажів, або через діалоги.

Портрет Миколки доповнюється рисами зовнішності, які визначає сам герой: «А що в тім такого, що я нову *сорочку нап'яв і кібчика на голові прислинив*, – може, я на збори піду?» [15, с. 5]. На перший погляд, автор не конкретизує віку героя, однак його ім'я зі зменшено-пестливим суфіксом є виразною деталлю, що вказує на те, що хлопець ще зовсім юний.

Вустами діда Лавріна автор портретує й образ Соні: «... то дівка з тієї куряви, що чорти на дорогах крутять!»; «і тюрма міцна, та чорт їй рад...» [15, с. 6]. Інформативність, діамантова (за Г. Клочеком) щільність характеристики проявляється в тому, що автор використовує прислів'я, які, як ніщо інше, концентрують у собі мовне багатство народу, його мудрість, особливості світосприймання, менталітету. Кількома штрихами автор дуже влучно зобразив рвучкий, різкий норов героїні.

Характеристика Соні вустами закоханого в неї Миколки контрастує зі словами діда Лавріна. Парубок бачить «*маленьку білу постать на обніжку*» (тут і далі курсив наш – О. О.) [15, с. 5]. Для Миколки дівчина – ніжна, тендітна й чутлива, як цвіт, що такий вразливий до несприятливих погодних умов.

Дослідники підкреслюють, що контрастне зображення – це «один з тих прийомів, які забезпечують глибинне проникнення в підсвідомі імпульси і приховані прагнення героїв» [16, с. 266]. Контраст чинить потужний вплив на сприйняття читача, адже він є імпліцитним (прихованим). Автор не описує відкрито психологічний стан героїв, а використовує тільки окремі деталі, натяки, що дають можливість читачу на основі власного спостереження за героями зрозуміти та відчувати їхній внутрішній стан.

Розкриття внутрішнього стану героїв підсилено художнім засобом паралелізму. Йдучи на зустріч до Соні, Миколка спостерігає такий пейзаж: «По той бік шляху, десь далеко в степу, за садками, *тремтить червона заграва: то присяде до самої землі – і тоді на кутку стає поночі й глухо, то знову шугає вгору аж до Волосожару*, шпаруючи окола і молоденькі осоки червоною крейдою – видно, трактористи стару соломку палять» [15, с. 5]. Природа, як і герой, у передчутті, вона готова до пробудження, до чогось нового, та все ж відчувається невпевненість. Схоже відчуває і Миколка: «Мені здається, що я *ширшаю в плечах, твердішаю в ході і ось-ось підлечу. А от голосу – не стає...*» [15, с. 7].

Символом юнацького ніжного кохання стає назва новели «Зав'язь». Для творчої манери Григора Тютюнника не характерні авторські відступи, однак розлогість пейзажної замальовки вказує на важливість розкриття внутрішнього світу героїв: «У степу ще дужче розжеврїлось, і на грядках, у кого вже зорано, червоно виблискують скиби, а в борознах, як сніг у проваллі, біліє опалий цвіт. *Листя в садках ще тільки проклюнулося*, тому в гіллі рясно миготять дрібні, мов роса, прозеленкуваті крапельки: то зав'язь» [15, с. 9].

Підкреслимо, що письменник не обмежується лише мовними засобами портретування. Вустами Миколки автор увиразнює зовнішні риси тіла Соні дотиковими епітетами, які асоціюються із дозрілими ягодами: «Потім міцно бере мене під руку, трошки злягає на неї *теплими пружкими грудьми*» [15, с. 7]. Та доповнює їх деталлю: «лоскочучи моє підборіддя *гарячими губами*» [15, с. 7]. К. Сізова зазначає, що в процесі розвитку літератури «докорінно змінюються принципи обсервації дійсності, відтак і моделювання портрета: замість живописного принципу утверджується кінематографічний. Одночасно послаблюється панівна настанова на візуалізацію, дедалі більшого значення набувають аудіальні, тактильні, нюхові образи тощо» [2, с. 48].

Григорові Тютюннику максимально повно вдається розкрити характер героїв завдяки синергетичному зв'язку всіх виражальних засобів твору, які в кінцевому результаті доносять до читача глибокі художні смисли. Автор майстерно поєднує зовнішні якості персонажів та тонке психологічне відтворення їхнього внутрішнього стану.

Розриваючи характер Соні, автор акцентує увагу на колоритній за образністю деталі – очах: «Вони якісь дивні: наче й злякані трохи, й сміються» [15, с. 7]. Стан внутрішньої невпевненості Миколки письменник відтворює через динаміку і рухи хлопця: «У мене починають терпнути ноги і стають як мотуззяні. А голова хилиться, хилиться...» [15, с. 7].

Найбільш емоційно насиченим стає момент першого поцілунку закоханих. Автор тонко зображує внутрішній стан обох героїв. Домінантну деталь (очі) у портреті Соні митець доповнює звуковою деталлю (сміхом): «А Соня вже й не сміється, і очі примружила так сердито, що...» [15, с. 8]. Завершує портрет слухова деталь (шепіт): «Миколко, а я? – жалібно шепоче Соня» [15, с. 8]. Шепіт стає рушійною силою для рішучих дій головного героя: «І від того шепоту у мене наморочиться голова, а серце починає калатати, як дзвін. Стрибаю вниз, сердито хапаю її за плечі і з розгону цілую в рипучу холодну хустку» [15, с. 8].

Динамізм зображення вказує на зміни в психіці героїв, на процес ініціації, який відбувається природньо, цнотливо, з дотриманням всіх принципів моральності. Як зауважує К. Сізова, «увага до особистості з її духовними потребами та переживаннями, нерозривний зв'язок з народною культурою та прагнення естетичної досконалості є засадничими світоглядними позиціями представників української літератури усіх часів і періодів її розвитку і становлення» [6, с. 54].

Інший новий внутрішній стан героїні автор передає за допомогою зорових та слухових деталей: «– Навіщо ж ти... аж за вухо, дурненький... – видихає Соня і сміється якось покійно й лагідно» [15, с. 8]; «На якусь мить я бачу її сухі вимогливі очі і чую сором'язливий шепіт» [15, с. 8].

Григор Тютюнник майстерно зображує щиру, справжню юнацьку любов, використовуючи епітети і порівняння: «Розходимося десь уже далеко за північ, ледве переступаючи зомлілими ногами і несучи на губах солодку пекучу спрагу» [15, с. 10].

Висновки. Отже, художні твори Григора Тютюнника є цілісними та довершеними. Майстерне володіння автором засобами портретування дозволяє створити яскраву індивідуальність героя, розкрити особливості його характеру та донести до читача глибокі художні смисли. На основі аналізу новели «Зав'язь» з'ясовано, що рисами поетики портретотворення Григора Тютюнника є глибокий психологізм, неореалістичність стильової манери, філігранне володіння словом, промовиста художня деталь, розкішна й багата народна мова, вираження рис національного етноменталітету, майстерне змалювання яскравих індивідуальностей, народних характерів. Митець використовує такі мовні та композиційні прийоми портретування, як жива народна мова, контраст, широка палітра колоритних образів-деталей, паралелізм, епітети, порівняння.

Письменникові максимально повно вдається розкрити характер героїв завдяки синергетичному зв'язку всіх виражальних засобів твору, які в кінцевому результаті доносять до читача глибокі художні смисли. Автор майстерно поєднує зовнішні якості персонажів та тонке психологічне відтворення їхнього внутрішнього стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ключек Г. Д. Поетика візуальності Тараса Шевченка : монографія. Київ : Академвидам, 2013. 256 с.
2. Сізова К. Л. Портрет в українській літературі Помежів'я XIX-XX століть : принципи, техніки і прийоми портретування в українській літературі. *Дивослово*, 2013. № 4. С. 47–50.
3. Ключек Г. Д. Енергія художнього слова : збірник статей. Кіровоград, 2007. 448 с.
4. Ключек Г. Д. Синергія літературного твору : навчальний посібник з теорії літературного твору. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. 240 с.
5. Вічна загадка любові: літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника. Київ, 1988. 493 с.
6. Сізова К. Л. Людина у дзеркалі літератури : трансформація принципів портретування в українській прозі XIX – початку XX ст. : монографія. Київ : Наша культура і наука, 2010. 320 с.

7. Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. Теорія літератури : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв. Київ : Либідь, 2001. 486 с.
8. Довідник з теорії літератури / автор-упорядник У. Д. Данильцова. Київ : А.С.К., 2001. 160 с.
9. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. Київ : «Академія», 2007. 753 с.
10. Оцабрик О. Ю. Деякі аспекти поетики портретування в малій прозі Григора Тютюнника (на матеріалі новели «Три зозулі з поклоном»). *Збірник тез XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Мова і світ : дослідження та викладання»* (28-29 березня 2024 р.). Кропивницький, 2024. С. 63–65.
11. Шевчук В. У царстві новели : літературно-стилістичні періоди. Вітрила-82. Київ, 1982. С.127–133.
12. Олійник Б. Прийшов, щоб не розлучатися : про творчість Григора Тютюнника. *Українська мова і література в школі*. 1981. № 12. С. 58–61.
13. Клочек Г. Д. Текстова інформативність у Григора Тютюнника: діамантова щільність : аналіз одного речення з оповідання «Син приїхав». *Дивослово*. 2016. № 5. С. 38–42.
14. Святовець В. Ф. Художня деталь в українській класичній прозі : нариси про творчість письменників : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 176 с.
15. Тютюнник Г. Зав'язь : оповідання. Київ, 1966. 157 с.
16. Телегіна Н., Пасічник О. Специфіка психологічної портретизації жіночих образів у романі Сідні Шелдона «The Other Side of Midnight». *Актуальні питання гуманітарних наук*. Випуск 31. Том 2, 2020. С. 265–271.

УДК 811.111'373(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-41>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

PECULIARITIES OF AMERICAN ENGLISH FORMATION AND SHAPING

Панасюк Ю. В.,*orcid.org/0000-0002-8572-7713**кандидат філософських наук,**доцент кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету*

У статті зосереджено увагу на історії становлення американського варіанту англійської мови та еволюції його розвитку. Подано два підходи до періодизації американської англійської. Так, розглянуто традиційний підхід, в якому виділяють два періоди і більш новаторський, який був запропонований А.У. Рідом (виокремлює чотири періоди). Проаналізовано основні фактори, які вплинули на розвиток американської англійської. Зокрема, виділено такі основні чинники як: військова потужність та економічний потенціал США, світове лідерство на міжнародній арені, стрімкий розвиток культурно-інформаційної складової, а також «простота» та гнучкість сучасної американської англійської. Важливим фактором розвитку американської англійської є культурно-інформаційний, який забезпечив доступність до інформаційних ресурсів, що посідають вагоме місце у будь-якій сфері життєдіяльності сучасної людини. Автор проводить аналіз лінгвістичної сімпліфікації мови, в рамках якої відзначається значне спрощення фонетичного, лексичного, граматичного та стилістичного рівнів в американській англійській. Визначаються лексико-семантичні особливості та типові риси граматичних конструкцій; окреслюються перспективи подальшого розвитку американської англійської. Стверджується, що необхідність у лексичних одиницях для позначення, з одного боку, раніше невідомих понять, а з іншого, потреба у спільних назвах для існуючих предметів побуту мала своїм наслідком виникнення неологізмів, серед яких виокремлюються дві основні категорії: повністю засвоєні і частково засвоєні. Відстоюється думка про те, що вирішальними факторами у визначенні мовних особливостей американського варіанту англійської стали міграційний, географічний та соціокультурний. Тенденції конвергенції та дивергенції, а також прагнення віднайти національну ідентичність визначили траєкторію розвитку американського варіанту англійської мови.

Ключові слова: американізм, неологізм, конвергенція, дивергенція, лексична одиниця, сленг, діалект.

The article focuses on the history of the formation of the American version of the English language and the evolution of its development. Two approaches to the periodization of American English are presented. Thus, the author considers the traditional approach, in which two periods are distinguished, and a more innovative one proposed by A.W. Reed (distinguishes four periods). The main factors that influenced the development of American English are analyzed. In particular, the author emphasizes the following main factors: the military power and economic potential of the United States, world leadership in the international arena, the rapid development of the cultural and information component, as well as the "simplicity" and flexibility of modern American English. The author analyzes the linguistic simplification of the language which notes a significant simplification of phonetic, lexical, grammatical and stylistic levels in American English. The researcher defines lexical and semantic features and typical peculiarities of grammatical constructions; outlines the prospects for further development of American English. It is argued that the need for lexical items to denote, on the one hand, previously unknown concepts, and, on the other hand, the need for common names for existing household items, led to the emergence of neologisms, among which two main categories are distinguished: fully assimilated and partially assimilated. It is postulated that socio-cultural, geographical and migration factors are fundamental for the determination linguistic features of American English. The trends of convergence and divergence, as well as aim to find a national identity, have determined the trajectory of the development of American English.

Key words: Americanism, neologism, convergence, divergence, lexical unit, slang, dialect.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток світового співтовариства, глобалізація політико-правових і соціально-економічних процесів, поширення міжрегіональних контактів та міжнародного бізнесу, а також активізація науково-освітніх та культурних тенденцій вимагають формування мови міжнародного спілкування. В XXI ст. такою мовою виступає англійська, яка має безліч діалектів та форм. Які ж позиції займає американська англійська в сучасному світі? Якому варіанту англійської мови надаються домінуючі позиції не лише в мовознавстві, а й у повсякденному житті? На ці та інші запитання спробуємо дати відповіді у даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення та розвитку американського варіанту англійської мови стала предметом досліджень у працях лінгвістів А. Домашнєва, Ю. Жлуктенко, А. Карлінського, Р. Кріцберга [1], С. Мірошник, Г. Степанова, А. Швейцера, Ю. Шовкопляс, А. Юнацької та ін. Важливим підґрунтям для вивчення даного питання стали дослідження цілої низки філологів, методистів, педагогів, серед яких вирізняються наукові розробки К. Барбер [2], Р. Берндта, Р. Квірка, Д. Крістала, Ч. Боберга [3], Ч. Дейвіса [4] та ін.

Мета дослідження. Метою даної статті є огляд основних факторів, що вплинули на становлення американської англійської, визначення сучасних тенденцій її розвитку, а також виокремлення лексико-семантичних та культурних особливостей англійської мови на території Сполучених Штатів Америки. Окреслена вище мета передбачає реалізацію наступних завдань: 1) дослідити основні етапи розвитку американського варіанту англійської мови; 2) визначити особливості лексичного складу та граматичних конструкцій; 3) окреслити перспективи розвитку американської англійської.

Виклад основного матеріалу. Розвиток міжконтинентальних зв'язків, здійснення економічних операцій, зміцнення бізнесу в різних сферах зумовило гостру необхідність у пошуках засобів міжнародної комунікації. Людство змушене було звернутися до такої мови, яка виступала б як *lingua franca* не лише на певній території, а й значно б виходила за її межі. Саме такою мовою у XXI ст. стала англійська, яка, згідно статистичних даних, продовжує бути найпоширенішою мовою на планеті. Так, англійською послуговується близько 1,452 мільярда людей, серед яких рідною вона є для 372,9 мільйонів. Це єдина мова у світі, використання якої серед неносіїв мови значно перевищує кількість тих реципієнтів, для яких вона є рідною.

Розвиток англійської мови часто асоціюють зі Сполученими Штатами Америки, але вона активно використовується на значно більшій території. Так, англійська є державною на Британських та Багамських островах, Барбадосі; Віргінських островах, що належать Великобританії та США; у Пуерто-Ріко; Тринідаді і Тобаго; на Ямайці; Белізі; Бермудських та Фолклендських островах; а також на Мальті та Гібралтарі.

Стрімкому розвитку англійської мови сприяло декілька об'єктивних факторів. Серед першочергових необхідно назвати військово-політичну потужність та економічний потенціал Сполучених Штатів, які отримали особливе значення після Другої світової війни. Як наслідок, відбулося розширення міжнародних кордонів і виникла потреба в глобальній мові. Носії англійської, а особливо її американського варіанту, отримували домінуючі позиції на ринку праці, що в свою чергу мотивувало інших приділяти значну увагу вивченню цієї мови. Не менш важливим фактором є культурно-інформаційний, який забезпечив доступність до інформаційних ресурсів, що посідають вагоме місце у будь-якій сфері життєдіяльності сучасної людини. Згідно деяких даних, близько 80% всього Інтернет-контенту подано американською англійською мовою, про що свідчать не тільки сучасні ЗМІ в усьому світі, а й діяльність провідних міжнародних компаній і агенцій. Так, ділові переговори і переписка в переважній більшості здійснюється американською англійською. Це стосується не тільки політичної, а й наукової сфери: міжнародні конференції, симпозіуми і тренінги, а також публікації в світових виданнях надають перевагу американському варіанту. Доступність до інформації забезпечило розвиток штучного інтелекту, освоєння космосу та створення надпотужних систем і технологій. Більше

того, необхідно відзначити значне спрощення фонетичного, лексичного, граматичного та стилістичного рівнів в американській англійській. Все це, безумовно, забезпечує значне розширення сфер використання американської англійської, що в свою чергу з кожним роком охоплює все більшу кількість осіб, які спілкуються даною мовою [5, с. 89].

Відтак, у сфері міжнародного спілкування англійській мові надаються пріоритетні позиції, вона є необхідним засобом налагодження міжнаціональних контактів у науці, культурі, бізнесі, освіті, політиці, економіці та ін. Незважаючи на той факт, що у світі існує значна кількість діалектів та регіональних варіантів англійської мови, у західній півкулі та тихоокеанській території найпоширенішим та найпрестижнішим залишається американський варіант англійської мови [7, с. 8].

Формування американської англійської тісно пов'язано з історичними, культурними, економічними та політичними чинниками. Міграція іспанських, французьких та британських колоністів в XVI–XVIII ст. на територію Північної Америки, відкриття нових земель та країн, сприяло потужному розвитку нового варіанту англійської мови. Нові життєві умови та природна необхідність у спілкуванні зрозумілою для всіх мовою змусило представників різних культур та національностей, серед яких були як нащадки буржуазії, так і селяни, шукати шляхи для створення спільної мови. Оскільки в цей період резидентами Сполучених Штатів стали вихідці з Німеччини, Норвегії, Швеції та інших країн, англійська мова значно збагатилася не тільки в лексико-граматичному аспектах, а й в культурному, що відобразилося в об'єднанні традицій і звичаїв різних народів в так званій *melting pot*, з яким частіше за все асоціюються США.

Серед типових рис, які характерні англійській в колоніальній Америці, видається можливим виділити її неоднорідний характер, який виявлявся у використанні різних фонетичних, лексичних, граматичних конструкцій. Вирішальними факторами у формуванні та розвитку американської англійської стає міграційний, географічний та соціокультурний. Створення 13 британських колоній на території США сприяло активному розвитку нового варіанту англійської мови.

В наукових колах існує декілька підходів до періодизації становлення американської англійської. Традиційно виокремлюють два періоди: ранній (XVII–XVIII ст.), який ознаменувався формуванням американських діалектів, та пізній (XIX–XX ст.), в якому відбулося становлення власне американської англійської [8, с. 52].

Детальна періодизація була представлена американським етимологом А.У. Рідом, який в історії становлення англійської мови на території США виокремлює чотири основних етапи. Перший (1607–1812 рр.) характеризується збагаченням словникового складу і, власне, формуванням американських діалектів. Другий етап (1814–1851 рр.) пов'язаний з розвитком літератури, театру та мистецтва та активним поповненням американізмами британської англійської. Третій етап (1851–1900 рр.) ознаменувався співіснуванням британської та американської тенденцій, а також поступовим витісненням деяких британських лексичних еквівалентів. Четвертий етап (з 1900 р. – донині) розпочався після публікації В. Стедом наукової роботи, в якій він висловлює значне занепокоєння американізацією всього світу і виказує побоювання щодо можливого зникнення національної ідентичності цілої низки етносів, мов, традицій та звичаїв [6, с. 186].

Внаслідок колонізаторської політики Британії та її торговельної експансії американська англійська, яка майже не відрізнялася від британського варіанту в XVII–XVIII ст. або носила незначні відмінності, отримала потужне джерело поповнення лексичного запасу. Представники різних етносів і народів продовжували спілкуватися не тільки один з одним, а й з корінним населенням Сполучених Штатів – індіанськими племенами – зосереджуючись на особливостях побуту, вивчаючи нову флору і фауну, а також вдосконалюючи новий варіант вербального спілкування. Таким чином, виникла необхідність у лексичних одиницях для позначення,

з одного боку, раніше невідомих понять, а з іншого, постала потреба у спільних назвах для існуючих предметів побуту. Дана ситуація мала своїм наслідком виникнення неологізмів. На думку Загородньої О.Ф., можна виокремити наступні категорії неологізмів відповідно до ступеня засвоєння:

– повністю засвоєні (лексичні одиниці, які відповідають усім формам мови і сприймаються не як іншомовні, а як рідні: *travel, street* і т.д.);

– частково засвоєні (слова, які не мають англійського еквіваленту, зберігають іншомовну вимову та граматичні особливості: *phenomenon, analysis* та ін.) [5, с. 90].

Таким чином, для позначення найменувань у рослинному світі в мові з'явилися такі слова як: *backwoods* – лісова глушина; *hickory* – гикорі; *persimmon* – хурма; *egg-plant* – баклажан; *red cedar* – червоний кедр; для тварин: *moose* – американський лось; *raccoon* – енот; *woodchuck* – лісовий північно-американський бабак; у побуті: *cornododger* – кукурудзяний коржик; *coleslaw* – шинкова капуста; *lot* – земельна ділянка; *canoe* – каное; *moccasin* – мокасин; *wigwam* – вігвам; *toboggan* – сани, *totem* – тотем; *igloo* – иглу; *hammock* – гамак [8, с. 53]. Певна категорія слів з даного списку була запозичена з повсякденного життя індіанців, які проживали на території сучасних Сполучених Штатів.

Створення нових слів для позначення представників флори і фауни, раніше невідомих природних явищ і особливостей побуту, а також запозичення з різних мов стали двома основними шляхами збагачення лексичного запасу американської англійської. Так, наприклад, в англійському дискурсі з'явилися наступні категорії запозичень з французької мови: 1) для позначення предметів і явищ повсякденного життя: *arrive, chef, chance, detail, queue, blonde, ideal*; 2) для найменувань одягу і тканин: *blouse, cravat, costume, jacket*; 3) для характеристики особливостей світського суспільства: *vogue, elite, favourite, princess, picnic, debut*; 4) для продуктів харчування і кулінарії: *cuisine, champagne, soufflé, soup, omelette, marmalade*; 5) для позначення юридичних термінів: *attorney, court, judge, demand, protect, punish* і т.д. [7, с. 78].

Окрім французьких запозичень в англійській мові чільне місце посідають слова іспанського походження: *potato, tomato, sacao, canyon, ranch, sombrero, buritto, tortilla, flamenco, laguna, matador* та ін.; англійська мова також була збагачена німецькими запозиченнями: *zinc, bismut, cobalt, boss, cookie, scow, iceberg, wolfram, nickel* та ін.

Територіальна роз'єднаність та культурна віддаленість британських колоній спонукали розвиток дивергентних процесів, які визначили особливості становлення американської англійської. Водночас тенденції конвергенції, бажання знайти спільну мову та віднайти культурну ідентичність збагатили американську англійську не тільки в лексико-семантичному, а й в культурному плані.

Американська революція, або війна за незалежність (1775–1783 рр.), стала потужним поштовхом для розвитку нового варіанту англійської мови. Новий політичний устрій, партії та громадські об'єднання потребували специфічної термінології. Т. Джефферсон став одним з перших, хто ввів в загальний ужиток такі слова як: *grounddog* та *belittle*. Серед відомих праотців американської англійської вирізняються постаті Т. Франкліна, Т. Пейна та Н. Уєбстера, останній з яких наголошував на необхідності мати власну мову, оскільки американці є незалежною нацією, яка має віднайти свою ідентичність як у питаннях урядового характеру, так і у культурному аспекті. Ключовою датою став 1828 р., коли Уєбстер опублікував «Американський словник англійської мови», що стало потужним стимулом для становлення і розвитку літературних норм американської англійської [8, с. 53].

Сленг як наслідок змін в різних сферах повсякденного життя часто використовувався як емоційно забарвлене позначення різних сторін американського побуту [4, с. 37]. Майже до кінця ХІХ століття американський варіант вважався неприпустимою пародією на витончену англійську мову, через що постійно піддавався критиці з боку інтелектуальних кіл Британії [1, с. 9].

Незважаючи на це, саме в XIX ст. з'являються перші праці, які присвячені дослідженням американської англійської. Аналіз та критичне осмислення американізмів у різних сферах життєдіяльності людини стало предметом окремої концептуалізації в наукових працях Дж. Пікерінга, який не тільки зібрав американізми, а й намагався вилучити все, що не відповідало нормам літературної британської мови [1, с. 6].

Період з XIX до XX ст.ст. ознаменувався стрімким розвитком промисловості, сільського господарства, транспорту, змінами в соціально-політичному житті. Обставини, що виникли, вимагали створення нових лексичних одиниць в оновленому суспільстві. В свою чергу все це спричинило виникнення так званих американізмів [8, с. 53].

Історія виникнення терміну «американізм» досить неоднозначна. З одного боку, до XVIII ст. був помітний певний дисонанс між американським та британським варіантами англійської і в 1756 р. С. Джонсон піддав критиці те, що він назвав «американським діалектом». З іншого боку, на думку деяких дослідників, термін «американізм» був введений ректором Принстонського університету і політичним діячем Джоном Уізерспуном, який використав його в 1781 р. в одній із своїх статей. В сучасній науковій думці існує три основних підходи до визначення даного терміну: діахронічний, синхронічний та змішаний.

Згідно діахронічного підходу, термін «американізм» використовується для позначення будь-якої мовної одиниці американського походження незалежно від її сучасного використання. Таку позицію поділяють Джордж Уотсон та Аллен Уокер, які є авторами відомих словників американської англійської.

Прихильники синхронічного підходу (А. Д. Швейцер, В. М. Панькин, А. В. Філіппов, А. А. Рід, Р. У. Бейлі) відстоюють думку, що американізм – це така лексична одиниця, яка характерна для американського варіанту англійської мови незалежно від місця її походження.

Третю позицію поділяють ті, хто вважають найоптимальнішим варіантом поєднання попередніх двох підходів (В. Усов і Дж. Алджео) [8].

Глобальна американізація світу, яка викликає занепокоєння деяких дослідників, досягла кордонів різних країн і Велика Британія не стала виключенням. Британська молодь все частіше переймає американську вимову: зокрема, наголос у словах в переважній більшості робиться на перший склад, а не на другий, що іноді пояснюється активним розвитком американської поп-культури [4]. Іноді американізми, які перестали вживатися на території Сполучених Штатів отримали нове звучання в Британії. Зокрема, *hen party* – жіноча компанія; *bash* – гулянка; *fiddle* – нечесний спосіб заробляти гроші [1, с. 13].

Серед основних тенденцій розвитку в американському варіанті англійської мови необхідно відзначити декілька з них. Перш за все, в сучасній мові відбувається спрощення граматичних конструкцій та орфографії. Наприклад, відбулася заміна *-our* на *-or*, *-re* на *-er*, *-se* на *-ze* (*color*, *neighbor*, *center*, *theater*, *organize*, *analyze*). В граматиці віддається перевага *Past Simple* замість *Present Perfect*: *We already did it*; (замість: *We have already done it*); *My friend bought a new house* (замість: *My friend has already bought a new house*). По-друге, популяризація інтернету сприяла лінгвістичній симпліфікації та аббревіації сучасного мовлення особливо серед молоді. На сьогоднішній день спостерігаємо скорочення не лише слів й словосполучень, але навіть цілих речень. Звичайно, що аббревіація в першу чергу стосується писемного характеру мови і досить розповсюджена у так званих *fast messages* [6, с. 187]. По-третє, в межах американської англійської видається можливим виокремити декілька діалектів, серед яких вагоме місце посідають наступні: Південно-американський (*Southern US English*), Нью-Йоркський (*NY English*), мова Великих озер (*Great Lakes English*); діалект Верхньо-Середнього Заходу; мова Мідленда (центральної частини країни) та ін. Американські діалекти носять фонетичні, семантичні та граматичні відмінності. Такі зміни свідчать про динамічний характер розвитку американської англійської, яка все більше набуває власних форм і особливостей.

Висновки. Становлення американського варіанту англійської мови відбулося під впливом історичних, економічних, політичних і культурних чинників. З одного боку, відбувається лексико-семантичне зближення або співпадіння різних лексичних одиниць, а з іншого, відокремлення однієї лексеми від іншої і виникнення неологізмів. З розвитком цифрового простору спостерігається значне поширення американських форм англійських слів. Тенденція до спрощення граматичних структур і словникового складу знаходить відображення у змінах на лексико-семантичному та морфологічному рівнях, що в свою чергу призводить до оновлення системи англійської мови. У сучасному глобалізованому світі англійська мова є одним з найефективніших засобів міжнародної комунікації. Динамічний характер американської англійської поступово витісняє консервативні форми. Перспективи подальших досліджень передбачають ґрунтовне вивчення неологізмів у контексті взаємозв'язку між діджиталізацією суспільства та розвитком мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кріцберг Р.Я. Американські та британські лексичні еквіваленти. Кривий Ріг, 2012. 288 с.
2. Barber K. Only in Canada, You Say: a Treasury of Canadian Language. Canada, 2007. 272 p.
3. Boberg Ch. The English Language in Status, History and Comparative Analysis. New York, 2010. 272 p.
4. Davies Ch. Divided by a Common Language. A Guide to British and American English. Boston, New York, 2005. 248 p.
5. Загородня О.Ф. Тенденції розвитку англійської мови в ХХІ столітті. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2023. № 3. Том 34 (73). С. 88–92.
6. Козубай І., Шемет У. Сучасні тенденції розвитку англійської мовної системи. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 50. С. 184–189.
7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ: Видавничий Центр "Академія", 2004. 368 с.
8. Панасюк Ю.В. Особливості функціонування американських і британських лексичних еквівалентів у сучасній англійській мові. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2018. № 2. Вип. 2. Том. 29 (68). С. 51–55.

УДК 821.111(73)"16"

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-42>

ОГЛЯД АМЕРИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПОЕЗІЇ

REVIEW OF AMERICAN REVOLUTIONARY POETRY

Пилинський М. Я.,*orcid.org/0000-0002-4771-1294**аспірант кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

У цій статті досліджується роль американської революційної поезії як відображення соціально-політичних трансформацій під час Американської революції. Ми вважаємо, що аналіз цього жанру може висвітлити панівний політичний клімат, який живив революційні настрої. Однак у вивченні цього масиву творів існують проблеми, оскільки багато віршів залишаються анонімними, а їх датування часто неточне.

Незважаючи на ці методологічні обмеження, це дослідження досліджує чільні постаті, основні теми та особливості ранньої американської революційної поезії. У статті розглядаються два основних жанри: (1) революційні пісні та балади, що в основному підбадьорювали та збурювали маси та (2) політична сатира, яка використовувалась як важливий інструмент критики політики влади метрополії. Такі пісні, як «The Battle of the Kegs» (Hopkinson) і «Yankee's Return from Camp», є прикладом першого, використовуючи просту, але привабливу мову, щоб об'єднати та надихнути націю, що розвивається. Жанр політична сатири представлений авторами із обох політичних таборів – прибічників короля (лоялістів) та революціонерів (патріотів). У статті більш докладно розглядається політична сатира поетів-патріотів Джона Трамбула, Френсіса Гопкінсона, Томаса Пейна та поета-лояліста Джонатана Оделла.

Стаття вказує на особливості риторики обох сторін революції у своїх поетичних творах. Поети розглядали конфлікт через призму моральних цінностей та постійно апелювали до честі, справедливості, правди, мужності, свободи, законів тощо. Стаття подає конкретні приклади таких поетичних текстів. А також більш детально розбирає вірш Томаса Пейна «The Liberty Tree» для кращого розуміння.

Автор також зазначає, що хоча літературна цінність ранньої американської революційної поезії, можливо, з часом зменшилася, її історичне значення зберігається. Ці праці функціонують як першоджерела, даючи важливе уявлення про політичні та соціальні ідеології, які підживлювали Американську революцію. Завдяки їх дослідженню ми глибше розуміємо дух супротиву, прагнення до свободи та загальні культурні й моральні уявлення, які зрештою призвели до становлення та утвердження США.

Ключові слова: поезія, американська революція, Ф. Френо, Т. Пейн, Дж. Оделл.

This article examines the role of American revolutionary poetry as a reflection of socio-political transformations during the American Revolution. We believe that the analysis of this genre can shed light on the prevailing political climate that fueled revolutionary sentiments. However, there are problems in studying this body of works, as many poems remain anonymous and their dating is often inaccurate.

Despite these methodological limitations, this study explores prominent figures, major themes, and features of early American revolutionary poetry. The article examines two main genres: (1) revolutionary songs and ballads, which mainly encouraged and agitated the masses and (2) political satire, which was used as an important tool to criticize the policies of the metropolitan authorities. Songs like «The Battle of the Kegs» (Hopkinson) and «Yankee's Return from Camp» exemplify the former, using simple yet catchy language to unite and inspire a growing nation. The genre of political satire is represented by authors from both political camps – supporters of the king (loyalists) and revolutionaries (patriots). The article examines in more detail the political satire of the patriot poets John Trumbull, Philip Freneau, Francis Hopkinson, Thomas Paine, and the loyalist poet Jonathan Odell.

The article points out the peculiarities of the rhetoric of both sides of the revolution in their poetic works. Poets considered the conflict through the prism of moral values and constantly appealed to honor, justice, truth, courage, freedom, laws, etc. The article presents specific examples of such poetic texts. And also analyzes Thomas Paine's poem «The Liberty Tree» in more detail for better understanding.

The author also notes that while the literary value of early American revolutionary poetry may have diminished over time, its historical significance remains. These works function as primary sources, providing important insight

into the political and social ideologies that fueled the American Revolution. Through their study, we gain a deeper understanding of the spirit of resistance, the desire for freedom, and the general cultural and moral ideas that ultimately led to the formation and establishment of the United States.

Key words: poetry, American revolution, Ph. Freneau, T. Paine, J. Odell.

Постановка проблеми. У зв'язку з російсько-українською війною в Україні знову стала актуальна громадянська та комбатантська лірика. До цього жанру звертаються сучасні українські поети. Вважається, що культура формує політичні реалії країни. Зокрема, цей сентимент лаконічно сформулював впливовий американський політичний коментатор Ендрю Брайтбарт «Політика є вниз за течією від культури» [16]. Тож, проаналізувавши становище сучасної української літератури можна зробити певні висновки стосовно нашого політичного майбутнього. Та перед тим як зробити це варто спершу поглянути на літературу країни у час, коли вона перебувала у схожих обставинах та подивитись на її подальший політичний розвиток. Сполучені Штати Америки стали врешті незалежною державою, а тогочасне населення стало американською нацією у результаті війни за свою незалежність. Так само як Україна бореться за свою незалежність сьогодні. Ми знаємо загальні наслідки американської війни за незалежність, тож варто поглянути на культуру, що її водночас описувала та формувала. На основі цього дослідження можна буде проводити наступні дослідження у напрямку дослідження української культури та її наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з останніх досліджень, 2023 року, на тему політичної поезії часів американської революції є розділ 4 під назвою «The Politics and Poetics of Revolution» у книзі «The Cambridge Companion to American Poetry and Politics since 1900» авторства Марка Стівена стосовно революційної поезії в США загалом, фокусуючись на аспекті сприйняття американцями революційних подій як чогось чужоземного [19]. Стаття 2015 року індонезійського дослідника зосереджується виключно на творчості одного поета того періоду – Філіпові Френо [12]. До вітчизняних наукових потуг з теми можна зарахувати навчальний посібник 2023 року Людмили Аннісімової «Американська література: від витоків до доби реалізму», де є розділ про революційну літературу, у якому згадано про Філіпа Френо [1]. Наталія Висоцька у 2019 році досліджувала вплив творчості Шекспіра на американську революційну літературу [2].

Метою цього дослідження є загальний огляд ранньоамериканських поетичних текстів в контексті становлення та утвердження американської нації та виявлення загальних полемічних рис. Саме тому тексти будуть підібрані з огляду на їхнє відношення до американської революції 1765–1783 років. А також поетичні тексти перших десятиліть опісля революції, які стосуватимуться цієї тематики, включно із англо-американською війною 1812–1815 років, як завершенням цього процесу становлення та утвердження нації.

Джерелами цього дослідження є сучасні тому періоду поетичні тексти авторів Френсіса Гопкінсона, Філіпа Френо, Джона Трабула, Джона Дікінсона, Френсіса Скота та інших авторів. Також згадуватимуться певні тексти, автори яких є невідомі, як «Stamp Act Repeal» (1766) чи «The Parody upon a Well-Known Liberty Song» (1768) тощо. Науковими джерелами цієї статті є наукові розвідки та підручники з історії американської літератури, що були написані якнайближче до подій, які нас цікавлять. Це зумовлено двома причинами. Першою причиною є те, що навіть дослідники того періоду вказують на брак якісного матеріалу, який витримав випробування часом. Вони висловлюють сумніви щодо доцільності висвітлення життя й творчості того чи іншого автора. Тож сучасні розвідки на тему ранньоамериканської поезії містять ще менше інформації про маловідомих авторів та більше зосереджуються на кількох видатних фігурах. Ще однією причиною звернення до старіших наукових розвідок є те, що часто вони і є джерелами для сучасних досліджень, тож ця робота таким чином пропускає сучасного посередника та зосереджує увагу на матеріалах ближчих до першоджерел.

Перші ніж перейти до тексту статті, варто зауважити, що так само, як не всі тексти мають відомих авторів, не всі тексти мають доконечно відомі дати написання чи публікації. Тож датування у цій статті у певних випадках є приблизним і спирається на події, яким присвячені ці тексти. Однак це датування не є нашим і береться із відповідних збірок літературних текстів де ці приблизні дати розставлені укладачами.

Виклад основного матеріалу. Укладачі розвідок на тему історії американської літератури сходяться на думці, що ранньоамериканська поезія значним чином була залежною від материнської англійської поезії. Зокрема вона перебувала під значним впливом творчості англійського поета Александра Поупа (1688–1744). Поуп зробив прорив у англійській поезії реформувавши підхід до римування та ритму, а також переклавши «Іліаду» та «Одіссею» Гомера на той момент сучасним англійським віршем. Саме із передвістям революції починають з'являтися оригінальні тексти за змістом та духом. Себто, щойно колонії починають свій рух на виокремлення від батьківщини Британії, у них з'являється власна література. Першими зразками ранньоамериканської поезії є революційні пісні та балади. Із точки зору поетичної якості вони були прості та невігадливі. Американські дослідники у характеристиці тієї поезії зокрема вживають слово «doggerel», що українською мовою словник перекладає тільки як «поганий вірш», але насправді має більш конкретне значення нескладного, грубого вірша із ламаною та вільною римою, часто із бурлескним та (поганим) гумором.

Із іншого боку, завдяки своїй простій римі, словам та мелодиці вони легко запам'ятовувались, що дозволяло їм швидко ширитись поміж мас. Тож, там, де ці революційні твори бракували майстерності, вони надолужували у своїй утилітарності. Адже основною їхньою метою було ефективно збудити маси, згуртувати, підняти моральний дух та змотивувати до рішучих дій. Саме через ці дві причини – рудиментарність та утилітарність – ранньоамериканська поезія наразі є позабутою, хоч тоді була й надзвичайно популярною.

Найчастіше літературознавці згадують балади «The Battle of the Kegs» (1778) Френсіса Гопкінсона, «The Fate of John Burgoyne» (1777), «Bold Hawthorne», «Brave Paulding and the Spy» (1783), а також «Ballad of Nathan Hale» (1776), «The Cow Chase», «Hail Columbia» (1798) Джозефа Гопкінсона, «Adams and Liberty» Роберта Пейна та «Columbia» (1778) Тімоті Двайта. Натепер усього два твори того періоду й досі є загально пізнаваними. Це «Yankee's Return from Camp» на мотив «Yankee Doodle» (1775) та «Star-spangled Banner» (1814) Френсіса Скота. Перша є навіть зараз популярною патріотичною піснею та офіційним гімном штату Коннектикут. А друга у 1931 році стала гімном США. Хочемо підкреслити, що з усіх поетичних творів, лише кілька витримали випробування часом та досі відомі на широкий загал.

Іншим популярним поетичним жанром часів революції була політична сатира. Вона також походила від англійської сатири, основними представниками якої були Джон Драйден (1631–1700) та вже згаданий Александер Поуп. Так само, як Поуп пізніше, Драйден був впливовою фігурою у англійській (а врешті й у англломовній) літературі. Саме він своєю творчістю зробив александрійський вірш чи не основним розміром англійської поезії. А також, що важливіше для нашої розвідки, розкрив силу політичної сатири своєю творчістю на захист тодішнього короля Чарльза II. Тож, коли настав час британським підданам в Америці стати вже у опозицію до свого короля, Георга III, вони також послуговувалися цим жанром.

Як у випадку із баладами, ранньоамериканська політична сатира також загалом не витримала перевірки часом, на думку дослідників. Найвідомішими авторами на стороні революції, патріотами, були Джон Трамбул, Френсіс Гопкінсон (1737–1791) та Філіп Френо. На боці ж лоялістів, противників революції, найвідомішими іменами були Джонатан Оделл (1737–1818) та Джозеф Стенсбурі (1742–1809).

Оскільки поети того періоду часто пробували писати у різних жанрах, ми схарактеризуємо той період фокусуючись на конкретних авторах. Одним із найвпливовіших поетів-патріотів був Френсіс Гопкінсон. Він здобув освіту в Єлі у 1771 році. За життя він встиг попрацювати

шкільним вчителем, капітаном морського судна, поетом, редактором кількох видань та суддею. Гопкінсон також був членом конгресу 1776 року та підписантом декларації про незалежність. Він найкраще був схарактеризований Джоном Адамсом (1735–1826) у листі до своєї дружини від 21 серпня 1776 року. Адамс описував Гопкінсона як високоосвіченого чоловіка, поета та художника, дотепного та винахідливого, сповненого цікавістю, благородного, добре вихованого та компанійського [8]. У час революції він був членом Континентального Конгресу.

Його художня спадщина налічує три прозових сатиричних твори – «A Pretty Story» (1774), «A Prophecy» (1776), та «The New Roof» (1778) та вважаються цінним доробком тих часів. Натомість його поетична творчість вважається «дилетантською» [6, с. 70]. Гопкінсон писав вірші-наслідування Джона Мільтона, пісні, гімни, байки, римовані епітафії та навіть весільні промови у віршах.

Та увійшов він у історію американської літератури революційної доби за свою політичну баладу «The Battle of the Kegs». Цей твір описує події 6 січня 1778 року у бухті Філадельфії. Американські революціонери намагалися потопити британські кораблі саморобними пороховими бочками. Спроба загалом провалилася і жоден корабель не було потоплено, але британці витрали кілька днів на очищення бухти від небезпечних мін. Навіть такий результат позитивно вплинув на бойовий дух революціонерів. А Гопкінсон у по доброму глузливий та веселий манір закріпив це патріотичне почуття увіковічнивши цю «битву».

Дослідники також зазначають, що інша його римована сатира теж заслуговує на увагу. Своєю влучністю гостротою та збуренням громадськості його сатира вважається деякими дослідниками кращою за сатиру Ювенала (1–2 століття н.е.) чи Александера Поупа [14, с. 164].

Іншим відомим сатириком того часу був Джон Трамбул (1750–1831). Він народився у сім'ї священника. Батько у віці тринадцяти років відправив його вчитися до Єльського коледжу. Там Трамбул завершив навчання здобувши освіту юриста, що було досить поширено на той час. Трамбул також був приватним вчителем кілька років після університету. В цей час, у віці усього 22 років, він написав сатиричну поему стосовно системи освіти. Цей твір називався «The Progress of Dulness» (1772–1773). Зокрема він висміював те, що тодішні учні-студенти читали древніх письменників без жодної чіткої мети чи явної вигоди, без відчуття краси тієї літератури, хором повторюючи завчене на заняттях. Але також він зауважував, що у процесі вивчення грецької та латинської мов, учні-студенти забували власну англійську [20, с. 17].

Джон Трамбул спрямовував власну сатиру не тільки на тему освіти, він також відомий політичною сатирою висміюючи британців та британську армію. Його поема «McFingal» (1775) на 1500 рядків була потужним інструментом революції, оскільки вона висміювала британський уряд і його прихильників. Ця сатира була популярною серед фермерів, які були незадоволені британським правлінням. Вона змушувала сміятися із ворога принижуючи його, що мотивувало фермерів вступати до армії та боротися за свою незалежність [11, с. 95]. Протягом років Трамбул дописував свою поему. Він врешті розділив цю першу частину 1775 року на 2 та дописав ще дві частини. Завершений твір вийшов друком у 1782 році.

Не зважаючи на успіх та якість цієї сатири, дослідники зазначають, що як і більшість ранньоамериканської літератури, цей твір також був деривативним. Він часто наслідує англійський твір столітньої давнини «Hudibras» (1663–78), також сатиричну поему. Ключовою відмінністю було те, що автор англійської поеми Семюель Батлер (1613–1680) підтримує цим твором королівську владу, натомість Трамбул спрямовує свою сатиру супроти короля та його прибічників (лоялістів). Одна із колізій у поемі зображає хороброго захисника стовпа свободи. Він зі зброї мав тільки лопату, але це не завадило йому перемогти британського солдата озброєного мечем. У цей твір автор вклав потужний символ американської війни за незалежність. Стовп свободи був високим дерев'яним стовпом, увінчаним фригійським ковпаком, символом свободи та республіканізму. Ці стовпи стояли тоді по всіх колоніях та служили потужними точками об'єднання та візуальними репрезентаціями непокори колоністів проти британського

правління. Їх ставили зокрема на площі, аби нагадувати усім про боротьбу, а також під цими стовпами можна було записатися до континентальної армії.

Варто також зазначити, що Трамбул у «McFingal» виступає супроти монархії, висміюючи її. Однак він не критикує націю загалом, а лише виступає проти тодішнього британського уряду, чий рішення призвели до війни через хиби мислення та брак здорового глузду. Автор у творі говорить про англійську націю та її участь у війні, але акцент на тому, що нація була втягнена у цю війну. Зрештою, поема також дещо висміює й деякі недоречності й огріхи тодішньої континентальної армії та її провідників [20, с. ix].

Варто також згадати поетів-лоялістів. Найбільш знаковими були Джозеф Стенсбурі та Джонатан Оделл. Хоч, звісно були й інші, як наприклад Джон Кемп (невідомо–1792), Уільям Хоув (1729–1814), Соум Дженінс (1704–1787), Джон Ф. Д. Сміт (1745–1814) та інші. Також велика кількість віршів публікувалася у газетах без зазначення автора. Про усіх цих авторів мало що відомо. Це зокрема пояснюється тим, що американська історіографія не надто цікавилась тими, хто виступав супроти революції та врешті відділення колоній у незалежну державу. Водночас британська історіографія також майже не згадує цих вірних підданих. Ба більше, єдині дві збірки віршів поетів-лоялістів були випущені у 19 столітті у США, а не у Британії. Укладач одного з цих видань у передмові робить спробу пояснити чому сталося саме так. Він пише, що війна між їхніми країнами вже давно позаду і вже навіть не залишилося й живих свідків тих подій, тож можна і варто зберегти будь-яку пам'ять про ті події – чи то авторів-патріотів чи лоялістів. Він також вказує, що не зважаючи на те, що британці один час мали на меті написати власну докладну історію революційних подій, врешті облишили цей задум [17, с. iv–vii].

Та незважаючи на те, що їм приділяється мало уваги натепер, їхні тексти також заслуговують на увагу, якщо метою є загальний огляд політичної поезії того часу. Звернемо увагу виключно на творчість Джонатана Оделла, як найбільш продуктивного та впливового поета-лояліста. Найбільш знаковими віршами Джонатана Оделла були «The American Times» (1780), «The Congratulation, a Poem» (1779) та «The Word of Congress» (1779). «The American Times» є найдовшим і, можливо, найвідомішим віршем Оделла. Він його опублікував під псевдонімом «Камілло Керно». Вже тільки епіграф до цього тексту вказує на ставлення Оделла до революційних подій. Оделл використовує рядок із поезії римського поета Ювенала – *Facit indignatio versum* (прибл. «він створює куплет обурення»). Джонатан Оделл використовує цей сатиричний вірш у в трьох частинах для критики Континентального конгресу, американської армії та всього революційного руху. Загальний сентимент лаконічно сформульований у перших рядках [18, с. 1]:

When foul Sedition skulks no more conceal'd,
But grasps the sword and rushes to the field;
When Justice, Law, and Truth are in disgrace,
And Treason, Fraud, and Murder fill their place.

Оделл усіяко висловлює зневагу до патріотів, характеризуючи їх яко заколотників. Виокремлює автор лідерів повстання – Джорджа Вашингтона (військового та політичного очільника) та Томаса Пейна (1737–1809) (головного політичного ритор). Автор також обурюється, що американці своїми діями відкидають свободу та віддають себе у руки тиранії Континентальному конгресу, що натепер звучить дуже іронічно [18, с. 1–37]. Інші, згадані нами вірші є достатньо схожі. Його «The Congratulation, a Poem» є також сатирою, у якому він глузливо вітає Континентальний конгрес за їхні нібито «досягнення». Він зображує революціонерів у негативному світлі, маючи на меті підірвати їхню довіру та громадську підтримку. Найбільше автор висміює військові невдачі противника, а саме невдале залучення французького військового флоту під командуванням адмірала Шарля Д'естена (1729–1794) у 1778–79 роках [17, с. 45–50]. Третій згаданий вище вірш «The Word of Congress» також є політичною сатирою. Він також націлений на Континентального конгрес. Вірш висміює заяви конгресу як порожні

обіцянки та пропаганду. Цей вірш, зокрема примітний тим, що автор прямо називає деяких членів конгресу на ім'я, серед них – Тімоті Метлак (1736–1829), Уільям Кармайкл (1739–1795), Чарльз Томпсон (1729–1824) та інші. Оделл протиставляє якими шанованими були ці люди до революції, та якими ганебними зрадниками вони стали тепер. Не оминає Оделл у своїй інвективі навіть капелана конгресу преподобного Георга Дафілда (1732–1790) [18, с. 38–55].

Однак Джонатан Оделл писав не тільки політичну сатиру. Вірш «Ode for the New Year» (1780) є також політичним, однак сповнений надії на майбутнє та патріотизмом. Він прославляє Британську імперію та її потенціал у поширенні свободи та просвітництва у світі [17, с. 58]:

Rise Britannia, rise bright star!
Spread thy radiance wide and far!

Оделл не забуває про війну і навіть називає причину цього повстання. На його думку, життя в Британії та зокрема у колоніях було таким блаженним, що це засліпило їх, та дало можливість зміцнити честолюбству. А це врешті й призвело до заколотів супроти корони.

Після цієї короткої загальної характеристики основних поетів того часу із обох боків, варто вказати на ознаки творчості того періоду. Цікавим є те, що ці ознаки є притаманними обом сторонам цієї (врешті) війни, яко патріотам, так і лоялістам. Цими ознаками є особистості авторів, обґрунтування конфлікту та звернення до загальнолюдських (християнських) чеснот.

Усі відомі нам поети того часу були високоосвіченими та релігійними людьми. Вони усі здобули першокласну освіту або у Єлі, або у іншому престижному навчальному закладі, або ж удома від приватних вчителів. Винятком, звісно ж, був Бенжамін Франклін, який навчив себе сам вже у більш дорослому віці.

Це не є достеменно розвідка тогочасної системи освіти та її впливу і бажаючі зможуть ознайомитись із темою більш детально [3; 10], однак все ж варто вказати на певні моменти. Освіта цих митців зумовила їхні обширні знання із права, історії (Британії та часів античності, зокрема), історії літератури, знання грецької та латинської мов тощо. Ці всі знання впливали на осмислення подій. Знання з права дозволяли аналізувати політичні стосунки з метрополією. Знання історії давало змогу порівнювати ці стосунки із іншими подіями, а також чіткіше бачити наслідки тієї чи іншої політики. Знання класичних мов та літератур цими мовами (художніх та не тільки) зумовлювало продовження історичної тяглості грецької та римської політичної та культурної традиції, а отже й впливало на поетичну творчість.

Освіта також вплинула на їхню релігійність. І під цим я не маю на увазі їхню приналежність до певної деномінації чи те як вони слідували певним християнським обрядам. Я маю на увазі їхнє світоосмислення. На той час суспільство, а отже й школа, виховували дітей із точки зору християнської моралі [12]. У межах нашої статті варто тільки зазначити, що це впливало на сприйняття світу крізь призму основних християнських моральних чеснот – справедливність, стійкість, розсудливість, поміркованість, віра, надія, любов.

Тож, освіта формувала особистість поетів, їхнє світобачення, а отже й формувало осмислення (врешті) війни через призму християнських чеснот, що чітко прослідковується у їхній творчості. Так, очевидно, у тогочасній поезії є частими згадки про біблійних персонажів та біблійні події, найчастіше, звісно, про Бога та сатану – «American Taxation» (1765), «A Parody upon a Well-known Liberty Song» (1768), «The Times» (1776), «Common prayer for the times» (1776), «A Hymn» (1778), «A Prophecy» (1779), «The Cow Chase» (1780) тощо [15].

Також обидві сторони апелюють до вищезгаданих християнських цінностей. Лоялісти – «Liberty's Choice» (1776), «Stanzas» (1776), «The Word of Congress» (1779), «A Pasquinade» (1780), «The American Times» (1780), «A Song» (1781), «Hymn for the Loyal Americans» (1782) «God Save the King» (с. 1783) тощо (Sargent, 1857). Та патріоти – «The Gentle Shepherd» (1766), «The Parody Parodized» (1768), «The Irishman's Epistle» (1775), «A New War Song» (1776), «Saratoga Song» (1777), «To Washington» (1778), «Old England» (1778), «The Present Age» (1779) тощо [15].

Але також, загалом політична поезія того часу у своїй риториці спирається на честь, мужність, справедливість, гідність, щедрість, мужність, благочестивість, вірність, свободу, готовність віддати життя за цю свободу та інших загальнолюдських моральних цінностей.

Задля ілюстрації розглянемо один вірш більш детально. Це вірш «The Liberty Tree» (1765) авторства Томаса Пейна (1737–1809). Томас Пейн був одним із батьків засновників США. Він написав такі впливові політичні твори, як *Common Sense* (1776) та *Age of Reason* (1794). Його політичні тексти вплинули на зародження та становлення американської держави. Конкретно у *Common Sense* Пейн закликає почати процес відділення від Британії збройним шляхом та обґрунтовує законність та необхідність такого розвитку подій. Його художній відбиток також є важливим.

Вірш «The Liberty Tree» [15, с. 18–20] оповідає про те як богиня свободи спустилася на американську землю та посадила дерево свободи. Це дерево об'єднувало людей аж поки королі та тирани не почали засягати на нього та намагатися розсварити людей. Тож тепер людям треба це дерево свободи боронити разом. Вірш є реакцією на новий податковий закон, згідно з яким уся друкована продукція обкладалася податками, включно з гральними картами, нотаріальними документами, борговими розписками, обгортках та наклейках на харчових продуктах тощо. Цей закон був одним із ключових моментів, що призвели до війни адже він порушував право на приватну власність та самоврядування [15, с. 18]. Цей закон вважався таким, бо був прийнятий на рівні Британського Парламенту в обхід законодавчих органів колоній, хоч й стосувався оподаткування та розподілення податків. Ці податки йшли не на розвиток колоній, а на підтримку британських військових у різних місцях квартирування. Тож, назва та тема вірша про свободу апелюють навіть не про фізичну свободу (як антонім до рабства) чи свободу політичну (колоній від метрополії), а про економічну свободу, себто про право на приватну власність (згідно британських законів та законів природи). Це вказує на певний рівень осмислення світу. Не на основі «хороший-поганий», а на основі складних правових та економічних засад.

У вірші Пейн пише, що це дерево свободи притягало до себе людей різного походження із різних куточків світу. І незважаючи на їхні відмінності вони всі об'єдналися як брати навколо свободи. Саме заради неї вони сюди приїжджали та об'єднувались [15, с. 19].

Unmindful of names or distinctions they came,
For freemen like brothers agree

Третій куплет описує, як під цим деревом люди жили не переймаючись жадобою золота чи слави. Ці люди тяжко працювали та відправляли труди праці у Британію. Вони також проливали свою кров у її (не своїх) битвах за владу. Але усе це було того варто, вони й не думали скаржитись, адже вони це насправді робили заради честі дерева свободи. Іншими словами вони розуміли, що за свободу потрібно платити, її треба здобувати. Тож підтримуючи власну державу, вони зумовлювали власну свободу [15, с. 19].

Her battles they fought, without getting a groat.
For the honor of Liberty Tree.

І в останньому куплеті Пейн описує, як усі тиранічні сили, король, палата лордів та палата громад намагаються тепер знищити це дерево, цього захисника людей. Тож Пейн закликає усіх жителів колоній ставати до зброї та разом захищати «наше дерево свободи», себто їхню свободу.

У цьому вірші присутні не усі елементи притаманні тому періодові, але він добре ілюструє виважене та реалістичне ставлення до свободи, як до складного політичного явища, а не просто «волі-вольної» без причин та наслідків. Також бачимо повагу до попередніх поколінь та державних устроїв («like the patriarchs of old» [15, с. 19]), чию славу державницьку традицію американські колоністи наслідують (а згодом і розвинуть). Є поважливе ставлення до держави та її ролі у житті людей, якщо держава виконує свої обов'язки. А отже є й розуміння обов'язків громадян та держави. Умовно кажучи, обов'язками громадян є – працювати та воювати, а дер-

жави – захищати своїх громадян, аби ті могли працювати та жити власним життям. Коли ж держава полишає свої обов'язки чи переступає межу дозволеного, вона стає тиранічною. Себто немає святості держави чи правителів. Вищим законом від законів держави є природне право, про яке писали філософи доби просвітництва, найвпливовішими з яких на американську революцію були Джон Локк (1632–1704) та, власне, Томас Пейн. Також є мотив дружби та братерства, об'єднання людей на основі спільних моральних принципів зі свободою на чолі та заради спільності.

Лоялісти мислили схожим чином. Для прикладу наведемо іще раз вже згадані два рядки із вірша Джонатана Оделла «American Times» [18, с. 1]:

When Justice, Law, and Truth are in disgrace,
And Treason, Fraud, and Murder fill their place.

У цих рядках автор також мислить моральними категоріями. Оделл протиставляє справедливість, закон, правду зраді, шахрайству та вбивству. Звісно, дотримання моральних чеснот кожна сторона приписувала собі, а їх порушення – протилежній стороні. Однак, з'ясування правоти не є метою нашого дослідження.

Висновки. Дослідники, дивлячись на американську літературу, зазначають, що період американської революції, не був періодом якісної літератури. Однак вони визнають, що він заклав фундамент до подальшого розквіту американської літератури та її тріумфу у 19 та 20 століттях. Ранньоамериканська література була слабкою та деривативною, однак це не завадило їй апелювати до людських почуттів та прагнення справедливості, правди, чесності, свободи та інших чеснот. Ця література була утилітарною, але саме це потрібно було у час повстань, що згодом переросли у війну за незалежність та народження нації.

Подальше дослідження зосередиться на більш детальному описі того, як осмислення цими поетами світу кризь призму чеснот сформувало літературний контекст того часу. Більш докладно буде описана більша кількість поетичних політичних текстів. Це буде зроблено, зокрема, із метою порівняльного аналізу із сучасною українською поезією на тему війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анісімова Л. Американська література: від витоків до доби реалізму. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 124 с.
2. Висоцька Н. «Шекспірівський чинник» формування американської ідентичності в ході війни за незалежність США. Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. Шостак. Київ: Талком, 2019. С. 16–23.
3. Пилинський Я. Від нації мігрантів до нації громадян. Як американська освіта створила американську націю: наукове видання / наук. ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Стилос. 2016. 324 с.
4. Abbott E. *American literature papers*. Boston: Lothrop Publishing Company. 1896. 134 p.
5. Abernethy J. W. *American literature*. New York: Maynard Merrill. 1902. 524
6. Boynton P. H. *A history of American literature*. Ginn and Company. 1919. 530 p.
7. Boynton P. H. Webster F. M. Sherburn G. & Jones H. M. *American poetry*. C. Scribner's Sons. 1918. 746 p.
8. Butterfield L.H., ed. *Adams Family Correspondence. Vol. 2*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press. 1963. 490 p.
9. Finnis J. M. *Natural Law and Natural Rights*. Reprinted with corrections ed. Clarendon Press 2004. 425 p.
10. Gutek G. *An Historical Introduction to American Education*. Waveland Pr Inc; 1990. P. 47–51.
11. Halleck R. *History of American Literature*. American Book Company; 1911. 438 p.
12. Jeynes W. *American Educational History: School Society and the Common Good*. SAGE Publications; 2007. 469 p.
13. Junaidi J. *Philip Freneau literary reactions to the American revolution: A study of selected poems*. International Journal of English and Literature. 2015. 6(2). P. 31–37. DOI: 10.5897/IJEL2014.0655
14. Knapp S. L. *Lectures on American literature with remarks on some passages of American history*. E. Bliss. 1829. 308 p.

15. Moore F. *Songs and ballads of the american revolution*. New York: D. Appleton & Company. 1855. 418 p.
16. Rothschild D. *Policy Is Also Downstream of Culture*. Discourse. 2021, June 03. URL: <https://www.discoursemagazine.com/p/policy-is-also-downstream-of-culture>.
17. Sargent W. *The loyal verses of Joseph Stansbury and Doctor Jonathan Odell relate to the American revolution*. Albany: J. Munsell. 1860. 234 p.
18. Sargent W. *The Loyalist Poetry of the Revolution*. Philadelphia: Collins Printer. 1857. 246 p.
19. Steven M. *The Politics and Poetics of Revolution*. The Cambridge Companion to American Poetry and Politics since 1900. Chapter 4, Cambridge: Cambridge University Press. 2023, P. 69–85.
20. Trumbull J. *The poetical works of John Trumbull*, D. Samuel G. Goodrich. 1820. 248 p.

УДК 811.161.2:801.612

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-43>

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ АКЦЕНТНИХ ТИПІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

CLASSIFICATION FEATURES OF ACCENT TYPES (BASED ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN LANGUAGE)

Пономаренко С. С.,

orcid.org/0009-0002-5045-4337

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології

та міжкультурної комунікації

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

У статті проаналізовано лінгвістичні концепції акцентних типів в українському мовознавстві з погляду синхронії; визначено основні різновиди акцентних типів для синтетичних мов з різномісним (нефіксованим) наголосом, з-поміж яких запропоновано виділяти формотвірні (словозмінні), дериваційні (словотвірні) та формотвірні-дериваційні акцентні типи (АТ), що характеризуються низкою специфічних ознак, притаманних кожному з різновидів. Так, нами встановлено, що формотвірні АТ визначаються тільки в системі повнозначних змінюваних слів (як похідних, так і непохідних), тоді як дериваційні АТ притаманні лише змінюваним і незмінюваним лексико-граматичним класам слів (які є обов'язково похідними). У цій студії доведено, що найчастіше акцентні характеристики з погляду словозміни і словотворення відрізняються, отже, те саме слово може належати до різних (у плані рухомості/нерухомості) акцентних типів. Крім формотвірних акцентних типів (ФАТ) і дериваційних акцентних типів (ДАТ), виділяємо також формотвірні-дериваційний акцентний тип (ФДАТ), який визначається для певних граматичних класів, таких, як ступеньовані форми прикметників, дієприкметники, дієприслівники. Зроблено спробу визначити внутрішню організацію (структуру) АТ, а також класифікувати на підтипи формотвірні й дериваційні акцентні типи: з'ясовано, що в основі формотвірного акцентного типу лежить словозмінна акцентна парадигма і вони притаманні всім змінюваним частинам мови (незмінювані слова — прислівники, дієприслівники — не мають ФАТ), тоді як в основі ДАТ лежить акцентуація компонентів бінарної одиниці дериватології — словотвірної пари і які притаманні як змінюваним, так і незмінюваним словам: головною умовою є похідність аналізованої лексеми (для непохідних слів ДАТ не визначається). Крім зазначених критеріїв, визначено ще низку ознак, що відрізняють один акцентний тип від іншого.

Ключові слова: акцентна парадигма, акцентна крива, словозмінна парадигма, словотвірна пара, формотвірний акцентний тип (ФАТ), дериваційний акцентний тип (ДАТ), формотвірні-дериваційний акцентний тип (ФДАТ).

The article analyzes linguistic concepts of accent types in Ukrainian linguistics from the point of view of synchrony; the main varieties of accent types for synthetic languages with variable (non-fixed) stress are defined, among which it is proposed to distinguish form-forming (word-changing), derivational (word-forming) and form-forming-derivational accent types (AT), which are characterized by a number of specific features inherent in each of the varieties. Thus, it has been established that formative ATs are defined only in the system of full-meaning changing words (both derived and non-derivative), while derivational ATs belong only to the changing and unchanging lexical-grammatical classes of words (which are necessarily derived). In this study, it is proven that most often accentual characteristics differ from the point of view of word change and word formation, therefore, the same word can belong to different (in terms of mobility/immobility) accent types. In addition to formative and derivational AT, we also single out formative and derivational AT, which is defined for certain grammatical classes, such as graded forms of adjectives, participles, adverbs. An attempt was made to determine the internal organization (structure) of the AT, as well as to classify formative and derivational accent types into subtypes: it was found that the basis of the formative accent type is the word-changing accent paradigm and they are inherent in all changing parts of speech (invariable words – adverbs, adverbs – do not have formative AT), while the basis of the derivational AT is a word-forming pair and which are characteristic of both changing and unchanging words: the main condition is the derivation of the analyzed lexeme (for non-derivative words, the derivational AT is not

determined). In addition to the specified criteria, a number of other features that distinguish one accent type from another have been defined.

Key words: accent paradigm, accent type, accent curve, word-changing paradigm, word-forming pair, formative (word-changing) AT, derivational (word-forming) AT, formative-derivative AT.

Постановка проблеми. Наголос відіграє важливу роль у процесі як формотворення, так і в процесі словотворення. У процесі формотворення наголос разом із формотворчим афіксом бере участь в оформленні словоформи лексеми, і ця сукупність словоформ утворює словозмінну парадигму повнозначного слова. В. М. Винницький зазначає: «Український наголос відіграє важливу роль у парадигматичному існуванні слова, тобто слова як граматичної одиниці... У парадигматичному плані основна функція наголосу полягає в тім, що він виступає засобом упорядкування парадигми слова і з другого боку засобом протиставлення, розрізнення граматичних класів слів» [1, с. 24]. У процесі формотворення, або словозміни, наголос, як правило, виступає вторинним (допоміжним) засобом, проте іноді лише наголос виступає єдиним засобом розрізнення граматичного значення. Це відбувається тоді, коли формотворчі засоби перебувають в омонімічних відношеннях, пор.: *рук-і* (род. одн.) і *рук-и* (наз. мн.), *пере-нос-и-ти* (недок. вид) і *пере-нос-і-ти* (док. вид). У межах словозмінної парадигми наголос змінюваної частини мови, як відомо, може бути рухомим і нерухомим.

Як бачимо, ця концепція акцентного типу характеризує наголос у межах словозмінних парадигм повнозначних похідних і непохідних слів (за винятком прислівників, що не мають морфологічних категорій, а відтак – форм словозміни).

Цілком закономірним постають питання: що таке акцентний тип і які його різновиди є в мовах з різномісним та рухомим/нерухомим наголосом? Що розуміють під поняттям «акцентний тип» з погляду синхронії та діахронії та яких змін зазнало це поняття протягом історичного розвитку мови? Ці та інші суміжні питання й зумовлюють **актуальність цієї студії**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві В. М. Винницьким запропоновано таке трактування акцентного типу. За основу акцентної характеристики лексеми (словоформи) береться до уваги не поділ слова (словоформи) на основу та флексію, а її морфемна структура загалом. Оскільки наголос в українській мові (як і в інших східнослов'янських) різномісний та рухомий або нерухомий, то вченим запропоновано два різновиди акцентних типів. До першого різновиду належать слова з нерухомим наголосом, де виділяються такі АТ: кореневий (АТ **К**), флексійний (АТ **Ф**) – для непохідних змінюваних слів, напр.: *жіла*, *ша́фа*, *я́ма* та *жук* – *жука́*, *жуки́*, *жукі́в*; *хвіст* – *хвоста́*, *хвості́*, *хвості́в*; *щит* – *щита́*, *щиті́*, *щиті́в*; та префіксальний (АТ **П**), кореневий (АТ **К**), суфіксальний (АТ **С**), флексійний (АТ **Ф**) для похідних змінюваних слів, напр.: *ві́раження*, *ві́селення*, *зі́ткнення*; *оде́ржання*, *вигу́кування*, *зага́рбування*; *визна́ння*, *зібра́ння*, *навча́ння*; *зна́ння*, *життя́*, *чуття́*. До другого різновиду зараховано слова з рухомим наголосом, де виділяються такі АТ: коренево-флексійний (АТ **КФ**) і флексійно-кореневий (АТ **ФК**) – для непохідних змінюваних слів, напр.: *ди́во* – *дива́*, *мо́ре* – *моря́*, *се́рце* – *серця́*; *весло́* – *вєсла*, *перо́* – *пе́ра*, *число́* – *чи́сла*; та коренево-флексійний (АТ **КФ**), флексійно-кореневий (АТ **ФК**), суфіксально-флексійний (АТ **СФ**), флексійно-суфіксальний (АТ **ФС**) та ін. для похідних змінюваних слів, напр.: *запи́ска* – *запискі́*, *ля́лька* – *лялькі́*, *шпи́лька* – *шпилькі́*; *брехня́* – *брєхні́*, *кільце́* – *кільця́*, *похва́ла* – *похва́ли*; *земля́к* – *землякі́*, *палі́й* – *палі́ї*, *стрибу́н* – *стрибуні́*; *висота́* – *висо́ти*, *довгота́* – *довго́ти*, *широта́* – *широ́ти* [1, с. 33–244].

У лінгвістичній літературі поняття акцентного типу визначається так. За визначенням академіка В. Г. Скляренка, акцентна парадигма – тип розподілу наголосу (наголос на основі або закінченні) у словоформах парадигми. В акцентологічній літературі вживаються ще терміни: акцентний тип, акцентна крива, схема наголосу [8, с. 16].

В. М. Винницький теж вважає, що «рухомість-нерухомість наголосу виявляється в процесі формотворення і словотворення. Ці властивості наголосу і при словозміні, і при словотворенні мають свої особливості. Рухомість-нерухомість наголосу перевіряється при формотворенні (формозміні), через те що наголошування слова без його зміни ще нічого не говорить про переміщення або постійність наголосу. Тільки акцентуація лексеми в цілому дає загальну картину рухомості або нерухомості наголосу...

Висвітлення рухомості-нерухомості наголосу з погляду словотворення передбачає акценту характеристику похідних слів на основі мотивуючих слів. Якщо похідне утворення зберігає акцентування мотивуючого слова (основи), то в таких випадках виступає словотвірна нерухомість наголосу. Якщо ж акцентуація похідного слова відрізняється від наголошення мотивуючого слова, то це є проявом словотвірної рухомості наголосу. Значить, словотвірна рухомість і нерухомість наголосу визначається тільки щодо наголошування похідного слова порівняно з акцентуванням мотивуючого слова. Рухомість-нерухомість окремо взятих похідного і мотивуючого слів до уваги не береться» [1, с. 26–27].

Отже, під акцентним типом слід розуміти певні схеми-моделі розташування наголосу в процесі формотворення (словозміни) чи словотворення.

Акцентний тип як одиниця акцентології має свої особливості в синхронічному і діяхронічному аспектах вивчення акцентних систем мов із різномісним наголосом. Акцентний тип в діяхронії – це поділ повнозначних слів на три акцентні парадигми – баритоновану (а.п. *a*), окситоновану (а.п. *b*) і рухому (а.п. *c*). Така класифікація акцентних типів-реконструкцій застосовується дослідниками, що є представниками нової (морфологічної) слов'янської акцентології, під час аналізу праслов'янської та ранньодавньоруської акцентних систем. Вона стосується як непохідних, так і похідних слів, проте в обох випадках характеризує акцентну реконструкцію слова тільки з морфологічного погляду. Навіть під час аналізу суфіксальних і префіксальних праслов'янських слів ученими виводиться морфологічна акцентна характеристика похідного слова. Наприклад, академік В. Г. Складенко, реконструюючи акцентуацію праслов'янських похідних віддієслівних іменників, утворених за допомогою форманта **-ьба*, виводить акцентну парадигму похідного слова в суто морфологічному плані: **boŋьbà* (а.п. *b*) – від **borniti* **boŋiti* (а.п. *c*), **dāŋьbà* (а.п. *b*) – від **dāriti* **dāriti* (а.п. *c*), **drūžьbà* (а.п. *b*) – від **drūžiti* **drūžiti* (а.п. *c*), **kosьbà* (а.п. *b*) – від **kositi* **kositi* (а.п. *c*), **voŋьbà* (а.п. *b*) – від **voŋiti* **voŋiti* (а.п. *c*) [7, с. 282]. Інакше кажучи, дослідником встановлено, що похідні іменники, утворені від дієслів на **-iti* **-iti* рухомою акцентною парадигмою, набули нової акцентуації, отримавши флексійну акцентуацію, таким чином змінивши рухомий акцентний тип твірного слова на нерухомий. Тоді як у дериваційному плані ці похідні іменники належатимуть до рухомого акцентного типу.

Мета дослідження – сформулювати дефініції формотвірних, дериваційних і формотвірно-дериваційних акцентних типів, визначити їхні різновиди та ознаки, визначити перспективи подальшого дослідження дериваційних акцентних типів.

Виклад основного матеріалу. Усі акцентні типи ми поділяємо на формотвірні (словозмінні), дериваційні (словотвірні) та формотвірно-дериваційні, або акцентні типи мішаного різновиду.

Формотвірні (словозмінні) акцентні типи – це схеми-моделі розподілу наголосу між словоформами тієї самої лексеми в межах її словозмінної парадигми, що передбачають поділ цих словоформ на основу і флексію, у межах чого визначаємо:

- 1) наосновний формотвірний (словозмінний) нерухомий АТ;
- 2) флексійний формотвірний (словозмінний) нерухомий АТ;
- 3) формотвірний (словозмінний) рухомий АТ, коли наголос в одних словоформах припадає на основу, а в інших на флексію (чи навпаки).

Детальна класифікація формотвірних (словозмінних) акцентних типів представлена в працях В. М. Винницького [1].

Формотвірні (словозмінні) акцентні типи мають такі ознаки:

1) в основі цього типу лежить морфологічна словозмінна парадигма, у якій усі члени – це форми того самого слова, основним засобом творення яких є найчастіше флексія;

2) притаманні всім змінюваним повнозначним частинам мови (не мають таких АТ прислівники та дієприслівники, оскільки позбавлені словозмінних морфологічних категорій, а отже, і форм словозміни);

3) охоплюють як непохідні, так і похідні змінювані слова;

4) можуть бути як рухомими, так і нерухомими;

5) характеризуються продуктивністю/непродуктивністю, хоч переважна більшість з них в українській мові є продуктивними.

На думку М. М. Пещак, «взасмодія акцентуації і морфонологічних явищ виступає одним із вирішальних засобів у регулюванні словозміни, а отже, у формуванні класів відмінюваних частин мови» [6, с. 325].

Дериваційні акцентні типи – це схеми-моделі розташування наголосу в межах найменшої одиниці дериватології – словотвірної пари, компонентами якої, як відомо, є твірне і похідне слова.

Інакше кажучи, розглядається акцентуація твірного слова й акцентуація похідного слова в комплексі, а особливості акцентуації (рухомість/нерухомість наголосу) окремо взятих твірного й похідного до уваги не береться, при цьому враховується наголошення початкових (словникових) форм змінюваного слова, наприклад, для іменників це форма наз. одн., для прикметників – наз. одн. чол. р., для числівників – наз., для дієслів – неозначена форма дієслова (інфінітив).

У зв'язку з цим виникає цілком закономірне питання: для чого розмежовувати акцентні типи на формотвірні (словозмінні) й дериваційні? Річ у тім, що, по-перше, наголос відіграє дуже важливу роль як при формотворенні, так і при словотворенні, виконуючи кульмінативну, дистинктивну та ідентифікаційну функції; по-друге, ФАТ визначається тільки для змінюваних слів, а похідність/непохідність слова значення не має, тоді як ДАТ охоплює лише похідні повнозначні слова, а змінюваність/незмінюваність до уваги не береться, у зв'язку з чим повну акцентну характеристику слову можна дати лише з урахуванням і формотвірних, і дериваційних чинників; по-третє, під час аналізу акцентуації похідного змінюваного слова на сучасному етапі розвитку мови обидва типи можуть мати різну акцентну характеристику. Наприклад, похідний іменник жіночого роду *скарбніця* має нерухомий ФАТ (САТ) *S*, з одного боку (одн. наз. *скарбніця*, род., дав. місц. *скарбніці*, зн. *скарбніцю*, ор. *скарбніцею*, кл. *скарбніце*; мн. наз., зн., кл. *скарбніці*, род. *скарбніць*, дав. *скарбніцям*, ор. *скарбніцями*, місц. *скарбніцях*), а з іншого – рухомий ДАТ *RS* (*скарбніця* ← *скарб*). Щоправда, іноді акцентна характеристика похідного змінюваного слова є тотожною. Наприклад, похідний віддієслівний іменник *бажання* має і ФАТ (САТ) *S*, і ДАТ *S*.

Дериваційні акцентні типи мають такі ознаки:

1) в основі цього типу взято найменшу одиницю дериватології – словотвірну пару, члени якої являють собою лексеми з власним лексичним значенням, що відрізняються одна від одної словотворчим формантом (афіксом). У структурно більших одиницях дериватології – словотвірних ланцюгах, парадигмах і гніздах – визначення дериваційного акцентного типу все одно визначається за акцентною характеристикою словотвірної пари, тому що остання є складовим елементом зазначених одиниць;

2) притаманні лише похідним як змінюваним, так і незмінюваним повнозначним частинам мови (непохідні ДАТ не мають, бо для них не визначається твірне слово, тоді як наявність форм словозміни для ДАТ є неважливою);

3) охоплюють всі похідні змінювані слова;

4) можуть бути як рухомими, так і нерухомими;

5) характеризуються регулярністю/нерегулярністю; для регулярних визначається продуктивність/непродуктивність ДАТ;

6) при визначенні ДАТ важливою є акцентуація як твірного, так і похідного слова.

Мішаний різновид акцентних типів ми визначаємо як формотвірно-дериваційні. **Формотвірно-дериваційні акцентні типи** – це схеми-моделі розташування наголосу при творенні синтетичних форм ступенів порівняння, видових пар дієслова та його гібридних форм – дієприкметника і дієприслівника.

Виділення мішаного різновиду акцентних типів – формотвірно-дериваційного акцентного типу – пов'язується нами з особливостями функційної природи категорії ступенів порівняння та категорії виду. Згідно з морфологічною концепцією І. Р. Вихованця згадані категорії за ранговими морфологічними показниками належать до категорій другого рангу, що виявляють свій статус на декількох граматичних рівнях мови: «До категорій другого рангу зараховуємо морфолого-словотвірно-синтаксичні категорії, які обслуговують передусім словотвірний рівень мови, ... але мають ознаки морфологічної категорії завдяки своїй відносній регулярності» [3, с. 31; 4, с. 52]. Традиційно в українському мовознавстві категорію ступенів порівняння прикметників визначали як морфологічну словозмінну, але новітні граматичні дослідження переконливо доводять, що згадана категорія кваліфікується як словотвірно-синтаксична або як морфолого-словотвірно-синтаксична [2; 5].

К. Г. Городенська визначає категорію виду як «функційно неоднорідну, бо [ця категорія – С.П.] ґрунтується на словозмінній і словотвірній сутностях... Категорія виду є дієслівною морфологічною категорією мішаного, словозмінно-словотвірного типу [4, с. 395–396].

У зв'язку з цим в акцентуаційному плані синтетичні форми нульового, вищого (найвищого) ступенів порівняння, а також імперфективні та перфективні видові пари дієслів утворюють мішаний різновид акцентних типів, який ми пропонуємо називати формотвірно-дериваційним, напр.: *близький* – *бліжчий* (ФДАТ **FR**), *глибокий* – *глібчий* (ФДАТ **SR**), *дужий* – *дужчий* (ФДАТ **R**), *молодий* – *молодчий* (ФДАТ **FR**), *новий* – *новіший* (ФДАТ **FS**), *яскравий* – *яскравіший* (ФДАТ **SS₁**); *підписати* – *підписувати* (ФДАТ **SR**), *вивезти* – *вивозити* (ФДАТ **PR**), *дати* – *давати* (ФДАТ **RS**), *лишити* – *лишати* (ФДАТ **S**), *забезпечувати* – *забезпечити* (ФДАТ **R**).

В українському мовознавстві немає однозначної відповіді на питання про те, якими є суфікси дієприкметників і дієприслівників – словотворчими чи формотворчими. Це пов'язано з різними поглядами на частиномовний статус дієприкметників і дієприслівників. У сучасній українській лінгвістиці є два погляди на ці класи слів. Згідно з першим, традиційним, дієприкметники та дієприслівники є особливими (гібридними, атрибутивними) формами дієслова, які поєднують граматичні ознаки – загальнокатегорійне значення, морфологічні категорії та синтаксичні функції – двох частин мови: дієслова і прикметника, дієслова і прислівника. У такому разі дієприкметники та дієприслівники входять до парадигми дієслова як словоформи, а їхні афікси є формотворчими, оскільки вони утворюються від інфінітивних і презенсних основ: *ходити* – *ходівши*, *ходять* – *ходячи*, *ходи-ти* – *ходжений* тощо.

Інший погляд, зокрема І. Р. Вихованця й К. Г. Городенської, полягає в тому, що дієприкметники й дієприслівники вважаються віддієслівними прикметниками та прислівниками, тобто відповідні згадані вище пари є актом не формотворення, а словотворення [3, с. 146–150; 3, с. 286–287; 4, с. 292–296]. З цієї позиції дієприслівникові та дієприкметникові суфікси виступають не як формотвірні, а як словотворчі засоби: *дозріти* → *дозрілий*, *вирішити* → *вирішений*, *поміти* → *помітий* тощо.

В акцентуаційному плані дієприкметникові та дієприслівникові утворення доречніше розглядати як такі, що поєднують ознаки формо- і словотворення, тому згадані вище пари слід розглядати в контексті формотвірно-дериваційних акцентних типів.

Формотвірно-дериваційні акцентні типи дуже близькі за своєю природою до дериваційних, оскільки являють собою, як і власне дериваційні, двочленну структуру, але при цьому

акцентна характеристика такого типу ґрунтується на врахуванні всієї морфемної структури загалом, включаючи флексію та власне формотворчі афікси.

Основні ознаки проміжного формотвірної-дериваційного типу такі:

- 1) визначається для окремих класів (груп) слів, чиї морфологічні категорії мають міжрівневий граматичний статус, тобто виявляють себе як на рівні морфології, так і на рівні словотвору;
- 2) обмежені окремими групами прикметників та дієслів (до таких груп слів належать ступеньовані форми прикметників, видові пари дієслів, а також дієприкметники та дієприслівники);
- 3) можуть бути (як ФАТ і ДАТ) рухомими та нерухомими;
- 4) на відміну від ФАТ і ДАТ, завжди регулярні й продуктивні.

Висновки. Отже, в сучасній українській мові, як і в інших слов'янських мовах з нефіксованим наголосом, акцентні типи поділяються на три основні різновиди: формотвірні, дериваційні та формотвірної-дериваційні. У цій студії ми запропонували дефініції цих трьох акцентних типів і визначили їхні ознаки. Ці акцентні типи відповідно до природи українського наголосу можуть бути рухомими і нерухомими, регулярними і нерегулярними, продуктивними і непродуктивними, ДАТ підлягають класифікації на рівні морфеміки і морфології. Це, своєю чергою, відкриває перспективи подальших досліджень у царині синхронічної і діахронічної акцентології і дериватології, а саме: по-перше, надає можливість створення класифікації дериваційних акцентних типів за морфологічними і морфемними критеріями; по-друге, у межах цих критеріїв – можливість визначення рухомих і нерухомих акцентних типів, що дасть змогу по-новому подивитися на акцентні норми сучасної української мови та визначити тенденції в уніфікації акцентних типів; по-третє, відкриває перспективи діахронічного (порівняльно-історичного) дослідження акцентних змін у процесі лексичної і синтаксичної деривації; по-четверте, закладає підвалини для зіставного (контрастивно-типологічного) дослідження дериваційних акцентних типів у слов'янських мовах з нефіксованим наголосом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Винницький В. М. Українська акцентна система: становлення, розвиток : монографія. Львів : Біблос, 2002. 578 с.
2. Вихованець І. Р. Морфологічні категорії? Словотвірні? Чи граматичні міжрівневі? *Актуальні проблеми українського словотвору* / за ред. Василя Грещука. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 13–18.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : монографія. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
4. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія : монографія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
5. Костусяк Н.М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників : монографія. Луцьк : Вежа, 2002. 179 с.
6. Морфемна структура слова : монографія / Т. О. Грязнухіна, Н. Ф. Клименко, Л. І. Комарова, М. П. Муравицька, М. М. Пещак ; відп. ред. М. М. Пещак. Київ : Наукова думка, 1979. 336 с.
7. Скляренко В.Г. Праслов'янська акцентологія : монографія. Київ : Українська книга, 1998. 342 с.
8. Скляренко В.Г. Акцентна парадигма. Українська мова : Енциклопедія / ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с.

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-44>

УПРОВАДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ УЧАСНИКАМИ ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

IMPLEMENTATION OF A COMMUNICATION STRATEGY FOR INTERACTION BETWEEN PARTICIPANTS OF MILITARY DISCOURSE IN THE CONTEXT OF STRATEGIC COMMUNICATIONS

Посмітна В. В.,

orcid.org/0000-0001-8719-1767

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри мовної підготовки

Київського інституту Національної гвардії України

У статті порушено проблему ефективності комунікації між основними учасниками військового дискурсу – командирами й підлеглими – в сучасних умовах. Актуальність дослідження зумовлена роллю армії в житті сучасного українського суспільства та увагою науковців і громадян України до військової сфери.

У роботі виявлено чинники ефективності комунікативної взаємодії в сучасних умовах. Обґрунтовано необхідність урахування вимог чинних доктрин силових структур – ЗСУ, НГУ та НАТО – стосовно впровадження принципів взаємодії та довіри між командиром і підлеглим.

Розроблено комунікативну стратегію взаємодії між командирами й підлеглими з урахуванням вимог сучасного суспільства та нових доктрин стратегічних комунікацій силових структур, відповідно до особливостей військового дискурсу та завдань службово-бойової діяльності.

Визначено та схарактеризовано компоненти цієї стратегії: сформульовано стратегічний наратив; визначено основну мету, організаційні та комунікативні цілі; сформульовано ключові повідомлення для представників силових структур і для зовнішніх аудиторій; розроблено план і шляхи реалізації комунікативної стратегії взаємодії в контексті виконання професійних завдань, комунікації силових структур із цивільним населенням, із медіа, з міжнародними партнерами.

Аналіз чинних доктрин стратегічних комунікацій силових структур, а також основних концептів військового дискурсу та етнічної картини світу дозволив виявити спільність у розумінні цінностей та принципів діяльності й комунікації силових структур – як українським суспільством, так і самими військовими. Запропонована в роботі комунікативна стратегія відповідає цим установкам, ґрунтується на взаємодовірі, взаємоповазі, урахуванні думок і позицій кожного учасника комунікації. Стратегія може бути використана в силових структурах для реалізації важливих комунікативних завдань – досягнення взаємодії та узгодженості дій у забезпеченні ефективності військових операцій, захисту безпеки громадян, формування позитивного іміджу армії.

Розроблення комунікативної стратегії взаємодії представників силових структур із медіа розглядається як перспектива дослідження.

Ключові слова: комунікативна стратегія, ефективність комунікації, військовий дискурс, стратегічні комунікації, стратегічний наратив.

The article raises the problem of communication effectiveness between the main participants of military discourse, commanders and subordinates, in modern conditions. The study's relevance is due to the army's role in the life of modern Ukrainian society and the attention of Ukrainian scholars and citizens to the military sphere.

The study identifies the factors that affect communication effectiveness in modern conditions. The author substantiates the need to consider the requirements of the current doctrines of the security forces – the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine and NATO – regarding implementing the principles of interaction and trust between the commander and the subordinate.

A communication strategy for interaction between commanders and subordinates has been developed, taking into account the requirements of modern society and new doctrines of strategic communications of power structures. This strategy is in accordance with the peculiarities of military discourse and the tasks of service and combat activities.

The components of this strategy are identified and characterized: a strategic narrative is formulated; the primary goal, organizational and communication objectives are defined; key messages for representatives of law enforcement agencies and external audiences are formulated; a plan and ways to implement a communication strategy for interaction in the context of performing professional tasks, communication of law enforcement agencies with the civilian population, the media, and international partners are developed.

The analysis of the current doctrines of strategic communications of the law enforcement agencies, as well as the main concepts of military discourse and ethnic worldview, revealed commonalities in understanding the values and principles of the activities and communications of the law enforcement agencies – both by Ukrainian society and the military itself. The communication strategy proposed in this study is consistent with these attitudes, based on mutual trust, mutual respect, and consideration of the opinions and positions of each participant in the communication. The strategy can be used in law enforcement agencies to implement important communication tasks – achieving interaction and coherence in ensuring the effectiveness of military operations, protecting the safety of citizens, and forming a positive image of the army.

A research perspective is considered the development of a communication strategy for interacting with the media by representatives of law enforcement agencies.

Key words: communication strategy, communication effectiveness, military discourse, strategic communications, strategic narrative.

Постановка проблеми. Стратегічні комунікації та проблеми їх реалізації сьогодні в центрі уваги українського суспільства. Їх важливість зумовлюється як особливостями воєнного часу, так і постійними загрозами інформаційної агресії. Від ефективності вітчизняних стратегічних комунікацій залежить не тільки інформаційна безпека, а й безпека держави в цілому.

Актуальність дослідження проблем комунікативної взаємодії у військовому дискурсі пояснюється передусім увагою громадян України до військової сфери та роллю армії в житті сучасного українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські військові структури активно розробляють актуальні доктрини стратегічних комунікацій, співвідносячи їхні цілі та характеристики зі стандартами НАТО. У доктринах стратегічних комунікацій увага приділяється не тільки зовнішнім комунікативним впливам і комунікативній взаємодії, а і внутрішнім, тобто комунікації в межах військового дискурсу [1; 2; 3].

Науковці сьогодні активно досліджують стратегічні комунікації [4; 5; 6; 7 та ін.]. Вивчаються і проблеми ефективності комунікації у військовому дискурсі [8; 9 та ін.], проте існує необхідність їх дослідження в межах сучасних комунікативних вимог, з урахуванням нових цілей та нових – воєнних – умов військово-професійної комунікації. Важливо розробити таку стратегію комунікативної взаємодії між основними учасниками військового дискурсу – командиром і підлеглим, яка б ґрунтувалася на взаємодовірі, взаємоповазі, урахуванні думок і позицій кожного учасника комунікації та відповідала вимогам демократичного суспільства і стандартам НАТО.

Мета дослідження – виявити основні чинники ефективності комунікативної взаємодії в сучасних умовах та розробити комунікативну стратегію взаємодії між командирами й підлеглими з урахуванням вимог сучасного суспільства та чинних доктрин стратегічних комунікацій силових структур.

Виклад основного матеріалу. З'ясуємо розуміння стратегічних комунікацій у сучасних умовах.

В. Ліпкан, з урахуванням тлумачення цього поняття у «Словнику військових і пов'язаних термінів» Міністерства оборони США, визначає стратегічні комунікації як скоординовані урядом держави зусилля, спрямовані на розуміння цільової аудиторії з метою створення, зміцнення та збереження сприятливих умов для просування національних інтересів, політики та цілей держави через використання узгоджених концепцій, стратегій доктрин і програм, планів, тем, меседжів і продуктів [5].

З акцентуванням на політичному аспекті характеризує стратегічні комунікації М. Шклярук, визначаючи їх як окремий стратегічний напрям державної політики, метою якого є забезпечення

високої ефективності державно-управлінських рішень шляхом упровадження комплексної системи зовнішньої та внутрішньої комунікативної взаємодії органів державної влади та суспільства, забезпечення доступу до інформації та широкого залучення громадськості до процесів підготовки, ухвалення та реалізації цих рішень, підвищення рівня легітимації державної влади, її спроможності до протистояння зовнішнім агресивним впливам (інформаційна, економічна, військова агресія тощо) та формування позитивного міжнародного іміджу держави [7, с. 4].

Звернемося до розуміння стратегічних комунікацій в силових структурах.

Доктрина зі стратегічних комунікацій ЗСУ подає тлумачення аналізованого поняття з урахуванням можливостей і цілей держави, визначаючи стратегічні комунікації як скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних і психологічних операцій, інших суб'єктів інформаційної діяльності з метою виконання заходів, спрямованих на просування цілей держави [1, с. 8].

Доктрина стратегічних комунікацій Національної гвардії України містить схоже тлумачення, проте в ньому розширюється розуміння суб'єктів стратегічних комунікацій – не тільки держава, а й установи чи організації. Стратегічні комунікації визначаються як скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави, установи чи організації (публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних і психологічних операцій), спрямоване на просування ключових цілей суб'єкта діяльності [2, с. 8].

Зважаючи на єдність розуміння основних характеристик цього поняття, у статті послугуватимемося передусім останнім визначенням, оскільки воно найбільше відповідає спрямуванню нашого дослідження – комунікації у військових структурах.

Основним елементом стратегічних комунікацій у доктринах силових структур визнається наратив. Роль наративу вбачають у тому, що він утілює основоположну ідею, забезпечує емоційне обґрунтування цілей визначених дій і в багатьох випадках моральні підстави для їх реалізації [2, с. 15–16].

Розглянемо зміст поняття *наратив* більш детально, передусім з'ясуємо, як його пояснюють у доктринах стратегічних комунікацій НАТО, ЗСУ та НГУ.

У доктрині стратегічних комунікацій НАТО наратив визначають як базове зображення ситуації, мети та завдання організації, виражене в сюжетній лінії (загальна тенденція, яка передається через окремі історії, образи чи дії) [3, с. 16]. У сфері стратегічних комунікацій ЗСУ наратив пояснюють як викладення взаємопов'язаних подій, що подаються через певну послідовність словесних описів або образів, лінійний спосіб передавання фактів (основоположна ідея) [1, с. 7]. Схоже розуміння викладене і в доктрині стратегічних комунікацій НГУ, визначення більш стисле і конкретне: наратив – розповідь про факти, події, явища, спрямована на пояснення ситуації та окреслення шляхів вирішення проблемних питань [2, с. 8].

Можемо констатувати, що всі ці визначення передають розуміння наративу як структурної та ідейної основи, на яку слід спиратись у різних формах комунікації.

З'ясуємо необхідні структурні елементи наративу, визначені фахівцями сфери безпеки та оборони. У НАТО, а слідом за ним і в наших силових структурах, зазначають, що стратегічний наратив повинен містити структурні елементи: 1) поточний стан – опис проблеми, яка потребує вирішення (помилки, що потребує виправлення), або бажана умова, яку потрібно зберегти; 2) майбутній стан – опис цілей, підтримка поточного стану або трансформація тощо; 3) шлях – роз'яснення, яким чином досягти бажаного результату; 4) обґрунтування – чому запропонована зміна стану чи підтримка поточного стану є оптимальною, або краща за альтернативні (обґрунтування зазвичай вплетене в інші три елементи) [2, с. 16; 3, дод. А].

З метою адаптації наративу, його підлаштування під певну аудиторію, рекомендується розробляти мікронаративи, які обов'язково мають узгоджуватися зі стратегічним наративом, щоб уникнути дисонансу [3, дод. А].

У цьому контексті важливо, що комунікативні наміри командира мають впливати зі стратегічного наративу, який обґрунтовує та спрямовує спільну діяльність і усвідомлення якого «є ключовим для узгодження дій, образів і слів»; у комунікації командир має спиратися на спільні функції (а саме на них ґрунтується наратив), щоб не допустити розриву між «скажи» і «роби»; і таким чином забезпечується «послідовний зв'язок між стратегією та тактикою» [3, с. 19].

Стратегічний наратив лежить в основі т.зв. «комунікаційної стратегії» – такий термін застосовують у стратегічних комунікаціях, щоб визначити таку комунікативну стратегію, яка є загальною, базовою, визначеною для всієї структури (держави, організації). Важливо, що у військовій структурі розроблення такої стратегії здійснюється тільки після остаточного формулювання наративу та його схвалення на військово-політичному рівні або затвердження вищим командуванням [2, с. 16].

На думку військових фахівців, загальноприйнята «комунікаційна стратегія» має сприяти досягненню таких **основних цілей**: зміцнення довіри суспільства до силових структур, об'єктивне інформування про їх діяльність, протидія дезінформації та маніпулятивній інформації, що шкодить виконанню військовими структурами завдань за призначенням [10, с. 3–4].

Уся ж комунікаційна діяльність військової структури повинна базуватися на **цінностях** людиноцентризму (людське життя як головна цінність, повага до особистості, дотримання норм і правил міжнародного гуманітарного права); взірцевості (український військовослужбовець має бути взірцем патріотизму, мужності, доблесті, сміливості, відданості справі тощо); професіоналізму (постійне навчання та розвиток військовослужбовців, обмін бойовим досвідом, здатність оперативно приймати рішення); відповідальності (кожен, і передусім командир, бере на себе відповідальність за боездатність, за додержання принципів соціальної справедливості, заохочення ініціативи та врахування думок підлеглих і т. ін.) [10, с. 3–4].

На думку фахівців НАТО, визначення загальної «комунікаційної стратегії» залежить від цілей і принципів діяльності. Основною метою НАТО, як оборонного альянсу, є стримування. Ефективність же стримування залежить від п'яти основних принципів: довіра (залежить від бажання діяти); пізнання (усвідомлення рівня боездатності – свого і супротивника); спроможність (здатність діяти); конкуренція; комунікація (забезпечення розуміння іншими наших спроможностей та бажання діяти) [3, с. 18].

Зіставивши мету та принципи діяльності силової структури, визначені фахівцями оборонного альянсу, з нашим національним розумінням змісту та ролі діяльності сил безпеки та оборони, можемо стверджувати, що вони є співвідносними зі змістом концептів *захист* і *захисник* в етнічній картині світу українців, а також з особливостями військового дискурсу.

Розглянемо більш детально. Зміст концепту *захист* в етнічній картині світу [8, с. 46] співвідноситься в доктрині НАТО зі стримуванням як базовою категорією в забезпеченні безпеки. Основні компоненти змісту концепту *захисник* [8, с. 46–50] співвідносяться з основними принципами стримування, визначеними в доктрині НАТО:

компонент *сила (боездатність)*, що полягає в поєднанні сили захисника (фізична сила, знання, володіння зброєю) та сили самої зброї, співвідноситься з натівським принципом спроможності, здатності діяти;

компонент *почуття обов'язку захисника (бажання захистити)* співвідноситься з натівським принципом довіри, бажання діяти;

компонент *розвиток захисника* співвідноситься з натівськими принципами пізнання і конкуренції.

А одна з типових ознак військового дискурсу – демонстрування сили захисника та боездатності армії [9, с. 97] – співвідноситься з натівським принципом комунікації, що полягає в забезпеченні розуміння іншими наших спроможностей та бажання діяти, тобто демонструванням наших можливостей, нашої боездатності, нашого прагнення захистити [3].

Усі ці зв'язки можна звести до формули: ми здатні захистити, ми хочемо це зробити, а отже, захистимо.

Виявивши спільність у розумінні цінностей та принципів діяльності й комунікації силових структур, з одного боку, українським суспільством, а з другого боку, самими представниками силових структур – вітчизняних та іноземних, – можемо стверджувати, що саме на таких цінностях і принципах має ґрунтуватися комунікація сил безпеки та оборони – як у межах самого військового дискурсу, основними учасниками якого є командир і підлеглий [9, с. 91], так і поза його межами, тобто з цивільними особами та організаціями, представниками медіа та зарубіжними партнерами.

У нашій роботі зосередимо увагу на комунікації в межах військового дискурсу, тобто на спілкуванні між командирами й підлеглими, як основними учасниками військового дискурсу.

Проведений аналіз інформації, що викладена в доктринах українських силових структур і НАТО та стосується цілей, принципів і правил комунікації, дозволяє запропонувати комунікативну стратегію взаємодії між командирами й підлеглими. У розробленій комунікативній стратегії також ураховані особливості військового дискурсу, його сучасні проблеми та умови.

Комунікативна стратегія взаємодії між командирами та підлеглими передбачає, що основним напрямом досягнення комунікативної мети є співробітництво комунікантів. Відповідно, ураховуючи прийнятий у теорії комунікації поділ комунікативних стратегій на кооперативні і некооперативні, відносимо стратегію взаємодії між командирами та підлеглими до кооперативних.

Визначимо основні **компоненти цієї стратегії**.

1. Зважаючи на контекст стратегічних комунікацій, передусім сформулюємо **стратегічний наратив** (ураховуючи наведені вище необхідні складники наративу):

раніше була міцно вкорінена радянська традиція односпрямованого спілкування «командир – підлеглий», що передбачала тиск із боку командира і безініціативність із боку підлеглого, безапеляційний загальноприйнятий підхід «командир завжди має рацію», підлеглий сприймався як бездумний виконавець;

сьогодні усвідомлюємо невідповідність старої комунікативної традиції вимогам демократичного суспільства і стандартам НАТО;

надалі потрібно сформувати нову культуру взаємодії, що ґрунтуватиметься на взаємодовірі, взаємоповазі, урахуванні думок і позицій кожного учасника комунікації.

2. **Оцінка поточного стану проблеми.**

Щодо командирів: тільки частина командирів намагається будувати комунікацію на засадах довіри, спільності, єдності; більшість командирів буде комунікацію з підлеглим на основі тиску.

Щодо підлеглих: тільки незначна частина військовослужбовців у спілкуванні з командиром вважає за доцільне ініціювати конструктивні ідеї; переважна більшість підлеглих погоджується з роллю безініціативного виконавця, який ні за що не відповідає.

3. **Основна мета** комунікативної стратегії:

досягнення такої комунікативної взаємодії між командиром і підлеглим, яка ґрунтується на довірі, взаєморозумінні, взаємній повазі, активності та спільній зацікавленості у виконанні завдань, спільній відповідальності за результат діяльності;

усвідомлення військовослужбовцями, що саме така взаємодія необхідна для досягнення ефективності як внутрішньої, так і зовнішньої комунікації, і, відповідно, для досягнення ефективності виконання професійних завдань у сучасних умовах.

4. **Організаційні та комунікативні цілі.**

Формування нової комунікативної взаємодії сприятиме досягненню актуальних організаційних і комунікативних цілей.

Організаційні: високий рівень професіоналізму, висока якість виконання завдань; довіра до силових структур з боку суспільства; підтримка міжнародних партнерів.

Комунікативні: контрольована ініціатива підлеглих; позитивний імідж армії; позитивний імідж захисника; запобігання непорозумінням і конфліктним ситуаціям; покращення взаємодії з медіа, громадськістю, зарубіжними партнерами.

5. Внутрішні та зовнішні аудиторії.

Внутрішні (у військових структурах): військовослужбовці різних військових формувань; зарубіжні колеги.

Зовнішні: медіа (українські та зарубіжні); цивільні громадяни; громадські організації; зарубіжні партнери, міжнародні організації.

6. Ключові повідомлення для внутрішніх аудиторій. Для військовослужбовців різних військових формувань: стосунки слід будувати на засадах поваги до людини, її думки, поглядів, інтересів, гендеру, релігії, мови, культури; в армії заохочується ініціатива; ми єдині в нашому прагненні подолати ворога, ми всі зацікавлені в ефективності військової діяльності.

7. Ключові повідомлення для зовнішніх аудиторій.

Для медіа: українські військовослужбовці – справжні захисники, професійні, злагожені, єдині у прагненні перемогти, здатні спільно виконувати складні завдання.

Для цивільних осіб і громадських організацій: армія здатна вас захистити; не бійтеся армії, у нас вас будуть поважати, враховувати ваші думки й потреби; ми так само, як і ви, поважаємо права людини.

Для зарубіжних партнерів: українська армія активно змінюється за стандартами НАТО, зокрема й у побудові ефективної комунікативної взаємодії.

8. Канали зв'язку для різних форм комунікації: безпосереднє спілкування – внутрішнє і зовнішнє; медіа; інтернет (офіційні сайти та інші платформи).

9. Ресурси для досягнення цілей комунікації: використання стандартів НАТО (з урахуванням вітчизняних реалій); спільні колективні заходи; засоби зв'язку; відео-, інтернет- і кінопродукція.

10. План роботи щодо впровадження комунікативної стратегії:

а) упроваджувати у військові колективи стандарти НАТО щодо взаємодії між військовослужбовцями;

б) розробити конкретні рекомендації для військовослужбовців у спілкуванні: з командирами; з підлеглими; з цивільним населенням; з медіа (українськими та іноземними); з громадськими організаціями;

в) ініціювати створення відео-, інтернет-, кінопродукції, де висвітлюється комунікація між військовослужбовцями на основі довіри та взаємоповаги;

г) ініціювати систематичну взаємодію з медіа та громадськими організаціями, із зарубіжними партнерами – для ознайомлення широкого загалу з новим рівнем комунікативної взаємодії командирів і підлеглих, що відповідає вимогам демократичного суспільства, сприяє ефективності внутрішньої та зовнішньої взаємодії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропонована комунікативна стратегія взаємодії між командирами й підлеглими може бути використана для розроблення відповідної т.зв. «комунікаційної стратегії» (яка передбачає затвердження та характер керівного документа) в тих чи інших силових структурах, для забезпечення узгодженості та ефективності комунікації, що, у свою чергу, сприятиме ефективності військово-професійної діяльності та формуванню позитивного іміджу армії в суспільстві.

Поняття стратегічних комунікацій сьогодні визначається по-різному, проте спільним у його розумінні є усвідомлення важливості досягнення комунікативних цілей на різних рівнях – державному, інституційному, корпоративному. Досягнення ж комунікативних цілей є однією з основних умов ефективності комунікації, поряд зі збереженням комунікативної рівноваги

(психологічного комфорту) учасників комунікації. А отже, важливим чинником досягнення ефективності комунікації у військовій сфері сьогодні можна вважати стратегію комунікативної взаємодії між основними учасниками військового дискурсу – командиром і підлеглим.

Запропонована в цій роботі комунікативна стратегія взаємодії між командиром і підлеглим відповідає зазначеним характеристикам, оскільки ґрунтується на взаємодовірі, взаємоповазі, урахуванні думок і позицій кожного учасника комунікації, відповідає вимогам сучасного суспільства та чинним доктринам стратегічних комунікацій силових структур. Визначені компоненти комунікативної стратегії, зокрема й план її впровадження, відповідають характеристикам стратегій кооперації та спрямовані на забезпечення взаємодії та співробітництва учасників військового дискурсу в реалізації важливих комунікативних завдань – досягнення узгодженості дій в забезпеченні ефективності військових операцій, захисту безпеки громадян.

Розроблення комунікативної стратегії взаємодії представників силових структур із медіа визначаємо як перспективу дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доктрина зі стратегічних комунікацій. Затверджена Головнокомандувачем ЗСУ від 12.10.2020. Управління стратегічних комунікацій апарату Головнокомандувача Збройних Сил України. 30 с.
2. Доктрина стратегічних комунікацій Національної гвардії України. Затверджена наказом командувача НГУ від 22.11.2021 № 541. Департамент персонального штабу Головного управління Національної гвардії України. 27 с.
3. Стандарт НАТО АJP–10. Об'єднана доктрина союзників для стратегічних комунікацій. Видання А. Версія 1. Бюро стандартизації НАТО (NSO), березень 2023 року. 119 с.
4. Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети. Серія : Політика*. 2016. № 4 (41). С. 9–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_4
5. Ліпкан В.А. Поняття та структура стратегічних комунікацій на сучасному етапі державотворення. URL: <http://lipkan.com/ponyatty-a-ta-struktura-strategichnih-komunikatsij-nasuchasnomu-etapi-derzhavotvorennya/>.
6. Макаренко Л.П. Стратегічні комунікації як засіб запобігання та протидії інформаційним війнам. *Регіональні студії : наук. журнал Держ. вищого навч. закладу «Ужгородський національний університет»*. Видавн. дім «Гельветика», 2022. № 30. С. 75–81.
7. Шклярчук М.Г. Стратегічні комунікації у системі державного управління України : дис. на здоб. наук. ступ. к. держ. упр. 25.00.02 / МАУП. Київ, 2018. 230 с.
8. Пелепейченко Л.М., Посмітна В.В. Мовний вплив у військовому дискурсі : моногр. Харків : Нац. акад. НГУ, 2014. 139 с.
9. Посмітна В.В. Особливості військового дискурсу. *Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць Харківського національного пед. університету імені Г.С. Сковороди*. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2010. С. 90–97.
10. Комунікаційна стратегія Збройних Сил України, затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України від 22.02.2023. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України. 15 с.

УДК 316.77:811.161.2'27'38:[004.774.6: 94(477)]

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-45>

ТЕКСТОВІ ЗАСОБИ ВЗАЄМОДІЇ З АВДИТОРІЄЮ В ОСВІТНІХ ВІДЕО НА ІСТОРИЧНУ ТЕМАТИКУ (НА МАТЕРІАЛІ ЮТУБ-КАНАЛУ «ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА»)

TEXTUAL MEANS OF INTERACTION WITH THE AUDIENCE IN EDUCATIONAL VIDEOS ON HISTORICAL TOPICS (BASED ON THE MATERIAL OF THE YOUTUBE CHANNEL "NAMED AFTER T. G. SHEVCHENKO")

Проценко О. В.,*orcid.org/0000-0002-0029-5078**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри мови та стилістики**Навчально-наукового інституту журналістики**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Статтю присвячено питанню ефективної мовної взаємодії сучасних просвітницьких медіа з інтернет-авдиторією. В умовах повномасштабного російського вторгнення боротьба українців відбувається не тільки на полі бою, а й в інформаційному просторі. Актуальним завданням сьогодні є формування суспільної думки, збереження історичної пам'яті, зростання національної свідомості через популярні комунікаційні майданчики. У статті проаналізовано текстові засоби взаємодії з цільовою аудиторією у відеотворах соціальних мереж на прикладі ютуб-каналу «імені Т.Г. Шевченка» відомих громадських діячів, письменників, видавців братів Капранових. За рівнями мови класифіковано мовні засоби впливу авторів каналу на суспільну думку. Окреслено три умови, які забезпечують успішну інтернет-комунікацію освітнього спрямування на історичну тематику. По-перше, це оживлення історичного матеріалу шляхом мовного й емоційного наближення далеких у часі й/або просторі подій до слухача. Такому оживленню сприяє сучасна, зрозуміла лексика, «репортажний» стиль у вживанні часових форм, паралелізми, а також оцінне й емоційно-експресивне забарвлення мовлення, гумор. По-друге, це широка залученість аудиторії до співтворчості через спонукальні конструкції, зворотний зв'язок, вставні слова для привернення уваги, діалогічність мовлення, стилістичні засоби, що потребують активного сприйняття й осмислення. По-третє, яскрава індивідуалізація мовлення. В умовах необмеженої інформаційної конкуренції, коли предметний зміст можна легко й швидко отримати з різних джерел, перемагає той автор, який цікавий аудиторії. Сучасники вибирають не тільки інформацію, а й інформатора. Яскравий, багатий авторський стиль надає конкурентної переваги, дозволяє досягти комунікативної мети. Виявлені тенденції можна застосувати до будь-якої сучасної комунікації, націленої на формування суспільної думки в соціально значущій темі.

Ключові слова: освітня комунікація, ютуб, брати Капранови, ідіостиль, мовні засоби впливу, історична тематика.

The article is devoted to the issue of effective language interaction between modern educational media and Internet audiences. In the context of full-scale Russian aggression, the struggle of Ukrainians is taking place not only on the battlefield but also in the information space. The most important task today is the formation of public opinion, the preservation of historical memory, and the growth of national consciousness through popular communication platforms. The textual means of interaction with the target audience in the video content of social networks on the example of the YouTube channel "named after T.G. Shevchenko" of well-known public figures, writers, and publishers, the Kapranov brothers are analyzed. According to the levels of language, the linguistic means of influencing the public opinion of the authors of the channel are classified. Three conditions that ensure successful Internet communication of educational direction on historical topics are outlined. Firstly, it is the revival of historical material through the linguistic and emotional approximation of events distant in time and/or space to the listener. Such revival is facilitated by modern, understandable vocabulary, reportage style in the use of temporal forms, parallelisms, evaluative and emotionally expressive colouring of speech, in particular humour. Secondly, it is the broad involvement of the audience in co-creation through incentive constructions, feedback, interjections to attract

attention, dialogic speech, and stylistic means that require active perception and understanding. Thirdly, bright individualization of speech. In conditions of unlimited information competition, when subject content can be easily and quickly obtained from different sources, the author who is interesting to the audience prevails. Contemporaries choose not only information but also the informant. A bright, rich author's style gives a competitive advantage and enables the achievement of the communicative goal. The identified trends can be extended to any modern communication aimed at shaping public opinion on a socially significant topic.

Key words: educational communication, YouTube, Kapranov brothers, idiolect style, linguistic means of influence, historical themes.

Постановка проблеми. Україна зараз переживає екзистенційні випробування, тож особливо гостро стоїть питання національної стійкості, вагомим джерелом якої є історична пам'ять і національна свідомість. У сучасному інформаційному світі громадську думку формують мас-медіа, зокрема інтернет-комунікації та соціальні мережі. Тому важливо вивчати досвід впливу на цільову аудиторію популярних просвітницьких інтернет-каналів.

Матеріалом дослідження стали відео на історичну тематику з ютуб-каналу «імені Т.Г. Шевченка» (ведучі – українські письменники, видавці, публіцисти, громадські діячі брати Капранови). Цей проєкт можна вважати суспільно значущим, зважаючи на мету (популяризувати українську історію як джерело націєтворення) і розуміння ролі комунікації (слова) як зброї, що особливо актуально в умовах повномасштабної війни: *Поки наші героїчні захисники роблять це силою зброї, ми з вами повинні тримати оборону на інформаційному фронті. Бо стріляє не зброя. Стріляють люди. А люди беруться до зброї через переконання* [1].

Про комунікативну успішність аналізованого медійного проєкту дозволяють говорити метрики і схвальні коментарі глядачів. За чотири з половиною роки опубліковано 245 відео, канал має 933 тисячі підписників, близько 106,5 мільйонів переглядів. Коментатори відмічають важливу ідейну складову, громадянську позицію авторів і просвітницьку місію проєкту, а також легку і цікаву форму викладу. Про вагомий роль досліджуваного медійного продукту в культурному житті України свідчить скорботна реакція українців на смерть Дмитра Капранова 16 квітня 2024 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Текстові засоби впливу на аудиторію належать до традиційних питань ораторського мистецтва. Риторичні науково-популярних текстів присвячено дослідження Н. Зелінської, Н. Непийводи, П. Селігея, Л. Струганець та інших. Проте в сучасних інтернет-комунікаціях класичний ораторський інструментарій вимагає нових підходів з огляду на технічні умови. З'являється навіть окрема дисципліна – інтернет-лінгвістика [2; 3]. Реальною практикою новітньої інтернет-риторики освітнього спрямування стає ідіостиль конкретного творця соціального контенту. Різні аспекти літературної творчості братів Капранових досліджували Д. Лук'яненко, І. Береза, Т. Крупеньова, С. Гузенко. Проте науково-популярна медійно-освітня діяльність братів Капранових на ютубі лишається без належної філологічної оцінки. **Актуальність** дослідження зумовлена потребою визначити дієві мовні засоби, за допомогою яких сучасні комунікатори впливають на широку аудиторію.

Мета пропонованої розвідки – проаналізувати текстові засоби взаємодії з цільовою аудиторією у відеотворах соціальних мереж на прикладі ютуб-каналу «імені Т.Г. Шевченка».

Всього проаналізовано десять відео, опублікованих у січні-березні 2024 року. Загальна тривалість дослідженого відеоматеріалу – понад шість годин (368 хвилин). Методом суцільної вибірки було відібрано й класифіковано мовні одиниці взаємодії авторів з цільовою аудиторією. Наукова і практична цінність такого аналізу полягає в тому, що описано ефективні текстові засоби впливу на суспільну думку, цікаві методи освітньої комунікації, мовностилістичні засоби сучасного медійного продукту, формування ідіостилю в соцмережах.

Виклад основного матеріалу. Автори ютуб-каналу «імені Т.Г. Шевченка» широко використовують візуальні засоби взаємодії з аудиторією: оповідь у відео завжди персоналізована (оповідач є наскрізною фігурою), на екрані демонструють змінні карти, ілюстрації, схеми, цитати,

власні назви, складні слова, меми. На рівні композиції застосовано часову і просторову дво-плановість: з одного боку, проведено паралелі між історичними й сучасними подіями, з іншого боку – між предметом розповіді й синхронними подіями української історії. Усі ці засоби допомагають наблизити далекий у часі предмет оповіді до сучасників, актуалізувати історичну подію, подати глибокий зміст через цікаву й зрозумілу форму. Ці ж функції виконують і різноманітні текстові засоби. Наблизитися до адресата допомагають одиниці різних мовних рівнів.

Сильним текстовим засобом мовного впливу на аудиторію є **звукові засоби мови**. Інтонація аналізованих текстів дуже багата (використано смислові наголоси, гучність мовлення, павзи, темп мовлення, тембр), виразна (звуковий малюнок суголосний емоційно-смислового), персоналізована (як елемент ідіостилію, впізнаваність голосу оповідача). Ось короткий фрагмент тексту, де використано павзу-інтригу, оцінну окличність (здивування, насміхання), виділення силою голосу і протяжне чітке промовляння ключового слова: *Це стало стартом для реалізації плану захоплення Росією виходу до теплового Жовтого моря і Світового океану, який отримав назву ... Жовторосія! От так! От чули ми з вами про Новоросію, Малоросію, Білоросію, а тут і головна карта слов'янської єдності підкотила – Жовторосія!* [1].

На **лексичному** рівні наблизитися до адресата допомагають осучаснені лексеми (про давнину оповідають зрозумілими, близькими сучаснику словами), та стилістично забарвлена лексика, що створює відчуття невимушеної бесіди, надає фізично «далекому» чуттєвої образності, експресивності. Так, оповідач, уявляючи себе на місці середньовічного купця (що саме по собі вже осучаснює минуле), вживає **сучасні найменування замість архаїзмів**, підкреслено уникаючи останніх: *Якби я вів човна з товаром з Києва до Новгороду, то, потрапивши до великої судноплавної Західної Двіни, я б не став шукати сумнівних волоків у болотах Великих Луків ... а натомість спокійно спустився би у море. А там ... потрапив би до Ладого. Щоправда, там пороги, зате жвавий рух, а значить – сервіс, перевалка, заправка, мотелі, автосервіси чи як воно тоді називалося* [4]. Інші приклади найменування давніх явищ сучасними термінами: *Хмельницький, проголосивши Гетьманщину, одразу скасував всі податки...* *Щоправда згодом цей офшор зіграв злий жарт з економікою* [5]; *Московія у відповідь заборонила будь-які зносини із запорожцями, в тому числі торгівлю та, як би це зараз назвали, малий прикордонний рух* [5]; *Саме там традиційно стояв сторожовий пункт – а по-нашому блокпост* [6]; *У теперішньому маркетингу це називається «пробник»*. «Русалка Дністровая» – як *пробник української мови* [6]; *Так, Китай і тоді був головним центром виробництва гаджетів для Європи* [1]; *Народила чоловікові чотирьох синів, від яких пішли всі патентовані нащадки* [7].

Стилістично забарвлена лексика представлена такими групами: 1) розмовна лексика (долає часовий, а разом з ним і психологічний бар'єр): *Попри спільне кельтське походження гуцули з бойками не марнують жодної можливості одне з одного попащекувати* [6]; *Російський генерал-губернатор Східного Сибіру наплював на кордони, закріплені Керченським договором* [1]; *Почувши таке, Джучі затопив братові в пику* [7]; *Як торочать московські пропагандисти* [8]; 2) сленгізми (відіграють роль соціальних ідентифікаторів у розмові «на рівних»; через сучасний колорит психологічно наближують далекі події): *Зовсім поруч – Констанца, колишній давньоримський порт, місце заслання римського поета Овідія, яке у греків віджали болгари* [4]; *Династії більше не рулять світом, тому міряться походженням можна хіба для забави* [9]; *Уявляєте, півтора десятка років переховуватися в Аргентині, розповідати всім нову легенду свого життя і спалитися на тому, що вітаєш дружину в той самий день, коли було весілля Айхманів. А з іншого боку, зацініть кваліфікацію ізраїльських агентів, які це помітили та витлумачили* [10]; *Поки вони на вітрі і сонці стоптують собі ноги, стоячи на трибуні по кілька годин, Сталін кайфує у власних покоях* [8]; 3) просторічна лексика (як оцінне називання): *Ну хоча Путіну тут, без сумнівів, можна зарезервувати місце у «Книзі рекордів Гіннеса», бо в нього їх [двійників] просто на кожен день тижня, як труси-недільки* [8]; *В 90-му році, коли захитався Радянський Союз, у Туві почалися зіткнення між тувинцями*

та понаєхавшими [11]; 4) вульгаризми (грубі слова, через які автори дають оцінку предметові оповіді або створюють фамільярний тон спілкування): *Із повним комфортом спуститися у Західну Двіну, відпочити у Вітебську, побухати у Полоцьку* [4]; *Солдати цього народу в російській армії користуються репутацією відморозків і конкурують в цьому вимірі з кадірівцями* [11]; *Офіційно Сталін здох у березні 53-го* [8]; 5) діалектизми (як засіб максимального територіального наближення до адресата, лексеми з найближчого мовного оточення, слова зі статусом «свої»): *У вождя трапився удар – тобто по-нашому грець або шляк* [8]; *Файна версія! Можете і собі використовувати, якщо що* [8]. Тож наближення до адресата відбувається через скорочення відстані просторової (діалектизми й соціолектизми) і часової (сучасні відповідники до застарілих слів) з експресивно-оцінним насаженням.

Як елемент образності використовують **семантику слів**. Наприклад, синоніми-перифрази як називання нового через відоме (*Єврейського Джеймса Бонда* [Коена] засудили до страти [10]) або ж як розширення знань про відоме (*У результаті потенційна східноєвропейська Швейцарія* [Україна] в кривих московських руках перетворювалася на глухий кут [4]). Передати загальне поняття через чуттєвий образ допомагають метафори: *Монголів підтримала російська імперія, яка давно вже взялася обципувати послаблену опіумними війнами імперію Цін* [11]; *І тут легко впізнається почерк більшовиків* [11]; *На початку 70-х світ охопила епідемія тероризму* [10].

Схожу функцію виконують **фразеологізми**, з-поміж яких можна виокремити такі стилістичні групи: 1) фразеологізми розмовного характеру (зокрема виробничо-професійного, побутового, сленгового) з виразним емоційно-експресивним забарвленням: *В результаті Китай впіймав облизня* [1]; *Владу хана скинули – і монголи вийшли з гри* [11]; *Московитам довелося скинути оберти і шукати переговорів* [1]; *Принижений поразкою, Пекін заковтнув наживку* [1]; *І тут Росії знову прийшли козири* [1]; *Перемігши Мамаю, Тохтомиши, як кажуть спортсмени, упіймав зірочку* [7]; *Підтримувати градус ненависті до колективного Заходу* [8]; *Отримавши блок на Кавказі, Тохтамиши вирішив піти в обхід* [7]; *Чому саме Башкирія стала точкою кипіння?* [12]; 2) фразеологізми книжного характеру (за потреби з коментуванням): *Усі погодились, що це фігури міфічні, поставили пам'ятники та не стали ламати списів* [9]; *Невже наші розвідники провели власний дамоклів меч?* [10]; *Великобританія не знехтувала цим шикарним казусом беллі і почала війну, яку назвали другою опіумною* [1].

Стилістично різні фразеологізми можуть поєднуватися в одному мікротексті, засвідчуючи схильність авторів до образного називання. Це своєрідне живописання, яке залучає аудиторію до співтворення (слухач має не тільки почути, а й побачити, уявити): *Щоб не допустити повторення подібних прикростей, Китай вирішив створити власну ядерну зброю і в 1954 році звернувся по допомогу до СРСР. Але у відповідь отримав лише обіцянку прикрити ядерною парасолькою, якщо раптом той во. Це вже було просто неподобство: спочатку тебе використовують як гарматне м'ясо у Кореї, потім лишують сам на сам зі Штатами біля Тайваню і в результаті посилають подалі у ядерних питаннях* [1].

Нетрансформовані фразеологізми виконують номінативну функцію з посиленою образністю, оцінністю. У випадку ж трансформації фразеологізми слугують ще й засобом мовної гри, творення підтексту, у такий спосіб активізуючи сприйняття інформації, посилюючи залученість аудиторії.

Привернути увагу слухачів і збагатити зміст твору допомагають такі видозміни фразеологізмів: 1) зміна семантики сталого вислову через зіставлення фразеологічного і вільного значення (як засіб комічного): *Після цього Рюрик помер, заздалегідь віддавши свого малого сина Ігоря на руки Олегові, як пишуть, зі свого роду. І вже Олег із Ігорем на руках та вірним військом під рукою взяв Смоленськ* [9]; *Українські Карпати є найбільшим природним торговим хабом Східної Європи. І тому «розумний в гору не піде» – це не про них. В наші Карпати розумний побіжить аж бігом* [6]; 2) поширення фразеологізму, зазвичай словами з основної

теми: *Віддає пальму історичної першості шведам* [9]; *Рекомендуємо подивитися наше відео про гру престолів по-київськи* [7]; *Тимур розігрував імперську карту* завдяки званню зятя [7]; 3) усічення фразеологізму шляхом відкидання загальновідомої або недотичної до теми частини: *Слово диктатора не горобець. І якщо двійник здуру або з п'яну дасть публічно якесь розпорядження, є ризик без втрат не вибабратися* [8]; *Ми часто чуємо від істориків думки, що розумний в гору не піде. Тому гори заселялися лише в крайньому випадку, коли на рівнині ставало по-справжньому небезпечно* [6]; 4) накладання фразеологічних одиниць: *Знайдені печатки означають, що довга рука київських князів дотягувалася і до лемківської столиці* [6] (мати довгі руки + дотягтися рукою); 5) переосмислення значення фразеологізму: *Ну а в сорок четвертому році, як то кажуть, стосунки вирішили оформити: малий хурал Тувинської народної республіки ухвалив декларацію про входження до складу Радянського Союзу* [11] (*оформити стосунки* – як цивільний акт між громадянами → як політичний акт між державними утвореннями); 6) заміна компонента сталого вислову на тематично конкретнішу одиницю: *І тут ми вже маємо елементи мелодрами, а не героїчного епосу. Проте, як кажуть в народі, з «Темної історії монголів» слова не викинеш* [7].

Сталі вислови через легку впізнаваність і точну прогнозованість дозволяють залучити адресата до співтворчості: слухач вгадує, домислює чує, а значить пропускає інформацію крізь себе, більше довіряє їй, краще запам'ятовує.

Лексичні й фразеологічні засоби оцінності й експресивності настільки притаманні ідіотилію аналізованих відео, що творять суцільні потоки: *Москва втратила в очах Пекіна статус рівного гравця, особливо після воєнного фіаско в Україні* [1].

Важливим засобом наближення до цільової аудиторії є стилістичне використання етимології. Походження слова виконує інформативну функцію: *Слово «моссад» у перекладі з івриту означає просто відомство. Це перше слово з його повної назви: Відомство розвідки та спеціальних задач* [10]; *Отже, слово башкорт або башкурт науковці трактують як складене з двох: баш – головний, курт – вовк* [12]. Етимологічна довідка запобігає спотворенню змісту повідомленого через когнітивне зміщення в бік відомого: *Зауважу, що попри схожість назви, Голландські висоти не мають стосунку до Голландії, а називаються на честь біблійного міста Голланд* [10]. Пояснення значення слова через схоже походження може бути як аргумент: *Існує також неокочирна думка, що ім'я Синеус походить від того, що брат Рюрика мав сині вуса. Її можна було б висміювати, якби відомий всім нам пристрій блютуз не був названий на честь данського конунга Гаральда Синьозубого. А від синіх зубів до синіх вусів зовсім недалеко* [9]. Етимологія допомагає слухачам розпізнати передтексти в основній темі: *Ця операція отримала в пресі назву «Дамоклів меч» на честь відомого мему. Давньогрецький цар Діонісій колись дозволив своєму заздрісному придворному Дамоклу на один день сісти на його престол, але підвісив над ним на волосинці гострий меч, який щомиті міг проітрикнути голову. В результаті Дамокл заявив, що краще бути страченим негайно, ніж жити, відчуючи над собою постійну небезпеку* [10]. На походженні слова вибудовуються паралелі між явищами світової та української історії з пізнавальною метою, для ефекту психологічної близькості (розмова про «своє»): *Очолити похід новий каган доручив молодшому братові Хулагу, якого також звать Гулаком. Так, це схоже на прізвище українського поета Гулака Артемовського. Козацькі прізвища часто мають тюркське походження* [7]; *Тамерлан – перекручене Тимур кульгавий, образливе прізвище цього правителя, адже він і справді був кульгавим. Наш Ярослав Мудрий, до речі, теж кульгав, і його, відповідно, звали ковільною чи кульгавцем* [7]. Етимологія дозволяє провести паралелі між чужим і своїм (українським) досвідом задля оцінності, престижності «свого»: *Цікаво, що імператорські чиновники все-таки передали казаку Івану Петліну грамоту від імператора Вань Пінг. Цю грамоту, написану тодішніми китайськими ієрогліфами, посол-невдаха відправив до Москви, де не знайшлося охочих розбиратися зі змістом. Тому артефакт отримав назву «китайська грамота» і на сотні років став мемом на позна-*

чення речі незрозумілої і непотрібної. Треба враховувати, що водночас Китай мав досить давні зв'язки з Європою. При імператорському дворі Китаю існувала місія єзуїтів, у якій працював, до речі, львів'янин Михайло Боїн. Так от, Боїн також повернувся тоді з Китаю, але з кардинально іншим результатом: власною науковою працею «Флора Китаю», роботами з китайської медицини і фармакології, які зробили справжню революцію в європейській медицині (наприклад, навчили лікарів міряти пульс), а також з географічним атласом Китаю з 18 кольорових мап. Відчуйте, як то кажуть, різницю [1].

Як бачимо, етимологія слова допомагає підлаштувати повідомлення під цільову аудиторію, збагатити реципієнтський зміст, психологічно наблизити далекі в просторі й часі об'єкти через паралелі з українським культурним досвідом, сформувані ціннісну картину історичної й теперішньої дійсності.

На **граматичному** рівні осучаснити історичну розповідь допомагає вживання дієслів у переносному граматичному значенні – так званий теперішній історичний час, що створює ефект репортажу, присутності адресата в події. Наприклад, історію шляху «з варягів у греки» оповідач починає замальовкою: *Могутні вікінги пливуть по безкраїх водах, зустрічаючи на своєму шляху таємничі землі і відважних людей* [4], – повертаючись до цього стилістичного прийому й далі: *Але ми з вами повертаємося до шляху з варяг у греки і ... вирушаємо на південь до Чорного моря* [4].

Засобом взаємодії з адресатом є вживання дієслів у наказовому способі. Імперативні форми не стільки виражають авторську настанову, як забезпечують інтерактивність, тобто спонукають комуніката до «відповіді»: *До речі, напишіть в коментарях вашу думку з приводу того, чи потрібна українцям подібна служба. А поки ви пишете, ми почнемо* [10]; *Якщо ви не знаєте, хто такі мішарі, а ви не знаєте, то перегляньте наше відео про татар* [12]. Заклики коментувати, переглядати інші відео на каналі мають, з одного боку, прагматичне завдання – просувати продукт на ютубі. З іншого боку, це притаманна соціальним комунікаціям настанова на співтворчість. Через наказову форму дієслова автори організують зворотний зв'язок, залучають до умовного або й реального, просто розірваного в часі спілкування, вводять предмет розповіді в ширший контекст.

Залученості адресата сприяє також переносне вживання особових форм дієслова, наприклад, форму першої особи множини вживають у значенні другої особи множини («ми разом щось робимо» замість «ви щось робите»): *Тут ми маємо глянути на карту, щоб оцінити територіальні претензії башкирської автономії* [12]; *Ну а ми з вами розуміємо, що саме могли писати про імператора найбільшої імперії світу нащадки* [7]. Так з'являється відчуття спільної дії, спільного досвіду.

Оживлювати взаємодію з цільовою аудиторією, долаючи часову і просторову розірваність ютуб-комунікації, допомагають **удавані діалоги** зі слухачами. Такі уявні розмови синтаксично можуть бути оформлені як здогадна пряма мова: *Однак, я бачу, що настав вже час відповісти на питання, яке вже зависло на кінчиках пальців та кнопках ваших клавіатур: «Брате Капронов, годі ходити кругами! Кажі, як було насправді!» – Кажу* [9]. Ще один спосіб – питальні речення як повторення уявної репліки співбесідника: *А тому розпочнемо ми з Палемона. Як? Ви не знаєте, хто такий Палемон?! Ну тоді слухайте* [9]; *Бойки – цим словом і досі називають представників української народності, яка живе в Карпатах. Де саме? Високо в горах, якраз обабіч пішохідних перевалів та головного карпатського вододілу* [6]; *Торгівля – це кров економіки. Зрозуміти це можна на простому прикладі: цього літа у всіх вродили кабачки. І у вас теж? Чудово!* [4]. Подеколи ланку перепитування опускають, одразу відповідаючи співрозмовникові (*Третього [двійника] підірвали разом із каретою. Так, так, вибухівка під машиною – це не вигадка шалених дев'яностих* [8]), зокрема виправляючи його помилкове вгадування: *Саме цей розквіт, який втілюється у козацькі походи на Річ Посполиту, призвів до того, що проти козаків вона вислала спеціальну військову ... ні, не операцію – експедицію* [5].

Через таку діалогізацію оповідач активізує увагу слухача, буквально наділяючи його статусом активного співрозмовника, а не пасивного сприймача інформації. А ще такий прийом допомагає мовцеві скерувати мовленнєву, а значить і мисленнєву діяльність аудиторії, забезпечує прогнозовану реципієнтську відповідь, формує потрібну суспільну думку.

Уявну співтворчість підтримує також широке використання **риторичних питань**. Це можуть бути вступні питання до теми, питання-проблеми: *Козак – це етнічна група, професія чи соціальний стан? Козаки тутешні чи бігли, захисники чи грабіжники? Козацтво – лицарський орден, державне утворення чи велика банда?* [5]. Трапляються питання-ствердження як замітники живого діалогу: *Гарна історія? І це не моя вигадка. Вона оповідається у хроніці Великого князівства Литовського* [9]. А також питання-напрявні, які підводять до авторської відповіді: *Що би ви робили у такому випадку? Які запропонуєте варіанти? І варіант тут лише один: якщо неможливо переконати владу змінити закони, треба просто порушувати ці закони за допомогою перемитництва* [1]; *Знайомий почерк, чи не так? Під машкарою захисту знедолених щось у когось забрати* [12].

З-поміж інструментів взаємодії з аудиторією трапляються навіть інтерактиви у формі своєрідного майстер-класу. Так, розповідаючи про тувинське повстання шістдесяти богатирів, автор пояснює походження числівника *шістдесят* у назві від винайденої шумерами шістдесяткової системи числення, а потім, ніби реагуючи на питання-прохання слухачів, буквально на пальцях вчить так рахувати: *Якщо цікаво, покажу, як це робити* [далі йде «майстер-клас» зі шістдесяткової системи числення – і повернення до основної теми]. *Ну а щоб стратити сорока трьох найактивніших повстанців, цілком вистачило і десяти пальців* [11].

Привернути увагу співрозмовника допомагають **вставні слова**: *Ви не повірите, навіть у цьому питанні історики не дійшли згоди* [5]; *Як бачите, він активно використовував тактику монголів: домовлятися зі слабшими, щоб потім разом підкорити сильніших* [12]; *Указ велів відписати у землевласників їхні володіння на користь царя для – увага! – захисту кріпаків-християн, яких ті утискають* [12]. Крім активізації уваги слухача, вставні слова виражають авторське ставлення до предмета оповіді.

Широко вживаним прийомом наблизити історичний зміст до сучасників слугує **паралелізм**, тобто уподібнення різночасових і різнопросторових подій на основі спільних ознак. Паралелізм може стосуватися будь-коли набутого досвіду реципієнта, головне вибудувати емоційний і чуттєвий зв'язок з предметом розповіді: *Головна баширська річка Агідель (старше покоління пам'ятає радянську електробритву з такою назвою)* [12]; *За площею Тува випереджає більшість європейських країн: вона більша за Болгарію чи Грецію. Але на цій велетенській території живе населення середнього українського обласного центру – трохи більше за 300 000* [11]. Паралелізм також надає цілісності світовому історичному процесові: *Більшовики заманили керівників протестів на перемовини, де одразу заарештували. Фірмова тактика більшовиків. Яку застосовували зокрема і при боротьбі з холоднорськими повстанцями, про яких ми зняли відео. Результатом придушення повстання став масовий голод 21-22. Це теж знайоме українцям* [12]. Проте зазвичай використовують аналогію до теперішніх подій. З одного боку, актуальний досвід слухачів допомагає зрозуміти логіку й природу історичних явищ: *Це типова практика Росії. Приблизно так вона зробила і з нашим Донбасом: спочатку оголосила, що буде захищати його, а потім поглинула. Щоправда, без нашої згоди* [11]; *Територіальний конфлікт із Китаєм не був вигідним Москві, тому вирішили проголосити незалежність Туви. «Нас там нет» – знайома технологія* [11]. З іншого боку, в сучасних паралелях нерідко логічний наголос зміщено саме на теперішнє, історичний факт виступає помічним для глибшого розуміння причин, природи і наслідків подій сучасних: *Що ж до діяльності наших спецслужб, усі ми пам'ятаємо, як торік російський пілот пригнав нам гелікоптер МІ-8. То тепер знатимемо, що прообразом цього стала операція Моссад, відома під назвою «Діамант»* [10]; *Саме тут Тимуджин вигадав трюк, який ще довго забезпечував його переможний поступ: налітаючи*

на сусідів, він обов'язково знищував верхівку племені, а решті пропонував перейти до себе у піддані. Тобто точнісінько оце саме «Скидайте Зеленського та приєднуйтеся до нас», що ми чули від Путіна у день оголошення великої війни. Але Путін забувся, що такий прийом працює лише з кочовиками [7].

Оскільки автори аналізованого ютуб-каналу розглядають історію як зброю в сучасній боротьбі, то часовий паралелізм може набувати й прямого спонукання сучасників до дії: У кінці XIX століття гуцули отримали власного міжнародного промоутера – англійку Менні Мюріел Дові. ... Висновок молода мандрівниця зробила однозначний: Певно, що Галичина має майбуття. А раз так, то Британії варто було б послати туди свій експедиційний корпус. Ріші Сунак, введи війська! [6]. Часова аналогія може бути інструментом авторської оцінності, спрямованої на формування суспільної думки: Цікаво, що інтервенцію силою зброї підтримали і залишки російських монархістів, які знайшли прихисток у Китаї. Вони, не вагаючись, воювали за інтереси імперії пліч-о-пліч зі своїми класовими ворогами-комуністами. І це яскрава ілюстрація до міфу про існування «хороших русскіх», які точно проти Путіна [1].

Різновидом художнього паралелізму можна вважати **інтертекстуальність** – пошук аналогій в передтекстах: Офіційно Сталін здох у березні 53-го [8] (натяк на сучасну фразу Путін здох); Це карколомна історія в душі фільмів про Джеймса Бонда, тільки на відміну від пригод 007, вона є правдивою [10]; І це не казки про штандартенфюрера Штірліца, а цілком реальна історія. До речі, зі Штірліцем Коен таки мав децю спільне ... [10]; Тува знаходиться у так званій Тувинській котловині, яка відокремлена від решти світу високими горами Алтайсько-Саянської гірської агломерації... Подібне розташування описано в романі Артура Конана Дойла «Загублений світ». За думкою автора, в таких умовах цілком могли зберегтися динозаври – про що, власне, і розповідається у творі. Отже тувинцям, попри малу чисельність, вдалося зберегти ідентичність саме завдяки гірській ізоляції [11]. Інтертекстуальність може бути й перевернутою, тобто саме описані історичні події виступають передтекстом для інших творів мистецтва: Про життя єврейського бонда у 2019 французи зняли мінісеріал «Шпигун», де Коена зіграв теж Коен, тіко інший – Саша Барон [10]; За мотивами цих подій у 2019 було знято шпигунський трилер «Курорт для пірнальників на Червоному морі», який можна подивитися на Нетфліксі. А фільм під назвою «Іди і живи», знятий французьким режисером Раду Михайляну про операцію «Мойсей», отримав три призи Берлінського кінофестивалю [10]. Такі реально-віртуальні асоціації показують цілісність культурно-історичного процесу і водночас додають мотивації пізнавати історію: те, що якась історична подія стала об'єктом зображення в мистецтві, вже надає їй суспільної цінності, а на додачу ще й з'являється вибір познайомитися з відповідною історичною темою через розважальний формат.

Якщо у випадку паралелізму історичні асоціації виникають між схожими явищами, то прийом **антитези** протиставляє синхронні події, надаючи яскравій оцінності й експресії: Уявіть собі, що з Америки до Іспанії йшли каравели, наповнені сріблом і золотом. А в Москві вулицями їздили опричники із прив'язаними до сидел собачими головами [1]. Прикладом розгорнутої оцінної антитези є раніше наведений фрагмент про етимологію вислову «китайська грамота».

Передтексти можуть виступати **засобом комічного**. Наприклад, жартівливою антитезою до невдалого історичного досвіду боротьби з опіумом наведено текст на сучасних тютюнових виробках: Борці з опіумом займалися просвітництвом, читали лекції і навіть ставили спектаклі про його шкоду для здоров'я. Єдине, до чого вони не додумалися, – це маркувати упаковки із зіллям наліпками на кшталт «Опіум убиває». Можливо, саме тому боротьба не дала ефекту [1]. На передтексті може будуватися такий засіб комічного, як парадокс (Друга світова війна настільки змінила геополітичну ситуацію, що на таку дрібницю, як приєднання Туви до СРСР ніхто уваги не звернув. Але завдяки цьому Тува так і не вийшла зі стану війни з Німеччиною після поразки останньої. Так що тувинські солдати єдині в теперішній російській армії мають підстави заявляти, що воюють з НАТО. Хоча НАТО, як ми знаємо, ще не приїхало [11])

або іронія (*У травні 1905 [росіяни] отримали не менш «героїчну», ніж «Варяг», поразку на морі біля Цусіми. В результаті довелося зробити жест доброї волі – передати Японії права на оренду китайського порту [1].*

Засоби комічного взагалі є наскрізною і текстотвірною ознакою авторського стилю ютуб-каналу «імені Т.Г. Шевченка». Найчастіше автори вдаються до гумору, іронії та парадоксу.

Гумористичний ефект творить гра слів, основана, наприклад, на багатозначності слова: *Борджигіни були давнім родом, який вів себе від легендарного степового богатира, молодшого сина праматері монголів Алангоа. Після смерті свого чоловіка Алангоа народила трьох синів від посланця неба, який щоночі приходив до неї через отвір для диму у верхівці юрти. Словом, ви вже зрозуміли, це й справді легендарний рід [7]* – прикметник легендарний тут прочитується як синонім до незвичайний і вигаданий одночасно. Інший приклад показує гру омофонами: *Я збережу ваші вуха від назв монгольських та тюркських племен, які брали участь у цих подіях, все-одно ви не запам'ятаєте, чим меркити відрізнялися від керейтів, а ті, у свою чергу, від найманів. Та воно і не потрібно. [...] Великий хан усіх монголів взяв із собою чотирьох старших синів та особисто очолив військо, яке для початку захопило державу Сі Ся, яка лежала на дорозі. Сі Ся. Гадаю, що ця (!) назву ви запам'ятаєте легко. Але дарма: вона не має для нас жодного значення. [...] Одужавши, Чингізхан знову пішов походом на державу Сі Ся, назву якої ви точно запам'ятали [7].* Гумористичний ефект створює стилістично вжита спеціальна лексика, як от професіоналізми й трансформовані термінологічні фразеологізми: *Науковці почали підшукувати інших Рюриків ... Шукали, шукали, аж поки знайшли – данський конунг Рорік Ютландський, який прославився своїми піратськими нападами на Англію та імперію каролінгів, зник з радарів у 870-их роках, тобто приблизно в той самий час, коли Рюрик з братами пішов на Ладугу. І на цій підставі обидві постаті ототожнили. Певно, тут спрацював закон збереження Рюриків: якщо в одному місці їх поменшало, значить в іншому мало побільшати [9].*

Іронія (як замаскована під зовнішньою нейтральністю насмішка) виявляється у вживанні слів у контекстуально протилежному значенні: *Плацдармом для цього слугував острог Албазін, який для цієї потреби хутко прийняли – яка несподіванка! – до складу Московії, утворивши там окреме Албазінське воєводство [1]; Щодо зміни у підпису Гітлера. Останній аргумент особливо зворушує. Уявляєте, дати право двійнику підписувати державні документи! [8].* Іронічний ефект може досягатися через прийом замовчування: *Відомий специфічним гумором Йосиф Весаріонович одного разу розіграв, а чи то випробував за допомогою Геловані власну охорону. Він вийшов із загримованим актором із різних під'їздів будівлі уряду і спостерігав, кого кинуться оберігати розгублені охоронці. Про подальшу долю тих, хто помилився, автор нічого не повідомляє [8].*

Текстовими засобами творення парадоксу є 1) неоднозначні причинно-наслідкові зв'язки між історичними явищами: *Чагатай для компенсації моральних збитків став хранителем батькового закону – яси. Судячи з того, що цей документ не дійшов до нас, Чагатай не впорався зі своєю задачею. А може, навпаки, впорався і велика яса досі лежить недоторканою у якісь глибокій печері [7]; 2) нелогічна висновкова частина зі судження: *Угедей одужав, а Тулуй помер та був похований поруч із батьком Чингізханом. Де саме? Достеменно невідомо. Могили Чингізхана досі не виявили, адже, як твердили венеційський купець Марко Поло та персидський історик Рашид Адін, поховальний ескорт убивав усіх зустрічних. Рабів, які копали могилу, стратили, а воїнів, які страчували, стратили теж. Тіко не питайте, як при цьому могли поховати сина поруч із батьком [7]; 3) судження, яке суперечить здоровому глузду: *І встановив [Олег] данину усім містам, якими володів колись Рюрик, як пише літописець, ради миру. Тобто, платіть мені данину або миру ... не буде [9]; 4) трактування слів у протилежному до звичного значенні: *Росіяни ганебно програли той бій, але, як завжди, поразку оголосили героїчною перемогою! Політтехнології з тих часів не дуже змінилися [1]; 5) невідповідність****

дійсного і вербального (підміна денотата): *У Сполучених Штатах ентузіасти регулярно проводять фестивалі двійників Чарлі Чапліна. Кажуть, навіть що сам актор свого часу також брав участь у фестивалі своїх двійників, але виявився недостатньо схожим сам на себе і до фіналу не дістався* [8].

Засоби комічного виконують у тексті важливу комунікативну роль: інформаційну (прямо чи опосередковано розкривають тему), виражальну (насажують текст оцінністю й виразністю), риторичну (є засобом творення ідіостилу), контактну (привертають й утримують увагу аудиторії, залучають слухачів до співтворчості через впізнавання й реагування на комічне).

Різні текстові засоби тісно переплітаються, формуючи неповторний авторський стиль, багатий на виражальні засоби й оцінки, з часовими паралелями, з вишуканою грою слів, серйозний і жартівливий водночас. Наприклад: *Навіть Путін у своєму інтерв'ю американському блогеру Карлсону [часовий паралелізм] почав розповідати про Рюрика, щоб пояснити причини свого нападу на Україну. Так що тема виявилася зовсім не застарілою. Мало того, вона і сьогодні залишається вибухонебезпечною* [на екрані зображено кадри вибухів, руйнувань – звідси гра слів!] *І не лише тому, що триває агресія проти нас, а ще й тому, що тут легко можна потрапити під вогонь* [фразеологізм водночас прочитується як вільне сполучення слів] *не лише російських ракет, але й противників норманської теорії та водночас під вогонь її прихильників* [9].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє окреслити три умови, які забезпечують успішну інтернет-комунікацію освітнього спрямування на історичну тематику. По-перше, це оживлення історичного матеріалу шляхом мовного й емоційного наближення далеких у часі й/або просторі подій до слухача. Такому оживленню сприяє сучасна, зрозуміла лексика, «репортажний» стиль у вживанні часових форм, паралелізми, а також оцінне й емоційно-експресивне забарвлення мовних одиниць, гумор. По-друге, це широка залученість аудиторії до співтворчості через спонукальні конструкції, зворотний зв'язок, вставні слова для привернення уваги, діалогічність мовлення, стилістичні засоби, що потребують активного сприйняття й осмислення. По-третє, яскрава індивідуалізація мовлення. В умовах необмеженої інформаційної конкуренції, коли предметний зміст можна легко й швидко отримати з різних джерел, перемагає той автор, який цікавий аудиторії. Сучасники вибирають не лише інформацію, а й інформатора. Яскравий, багатий авторський стиль надає конкурентної переваги, забезпечує стале спілкування, дозволяє досягти комунікативної мети. Виявлені тенденції можуть бути поширені на будь-яку сучасну комунікацію, націлену на формування суспільної думки в соціально значущій темі.

Перспективу дальших досліджень становить ширше вивчення успішного досвіду сучасної мовної взаємодії й збагачення на цій основі інструментарію мовного впливу, зокрема й методику освітніх комунікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Коли Китай поглине Росію? URL:<https://www.youtube.com/watch?v=y0ZcGbDR5VI> (дата звернення: 14.01.24).
2. Crystal D. *Internet Linguistics*. London, 2011. 192 p. <https://doi.org/10.4324/9780203830901>
3. Marx K., Weidacher G. *Internetlinguistik. Ein Lehr-und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2020. 278 p.
4. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Велика таємниця шляху з варяг у греки. URL:<https://www.youtube.com/watch?v=4zc-6oxAvFk> (дата звернення: 28.01.24).
5. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Навіщо козакам січ? URL:<https://www.youtube.com/watch?v=OSXQjfp5vfk> (дата звернення: 04.02.24).
6. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Хто насправді живе в Карпатах? URL:https://www.youtube.com/watch?v=_W7TcR9aOwM (дата звернення: 17.03.24).
7. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Таємниця Чингізхана та його імперії. URL:<https://www.youtube.com/watch?v=4JMjmgUXHL8> (дата звернення: 18.02.24).

8. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Чому диктатори обманюють людей? URL:<https://www.youtube.com/watch?v=Vc4oGQvxPvY> (дата звернення: 11.02.24).
9. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Звідки на Русі князі? Історія Рюриковичів. URL:<https://www.youtube.com/watch?v=zHYStnmbcaY> (дата звернення: 24.03.24).
10. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Чому Україні потрібен МОССАД? URL:<https://www.youtube.com/watch?v=qOxFkVxRZSY> (дата звернення: 25.02.24).
11. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Таємний регіон, який може розвалити імперію? URL:<https://www.youtube.com/watch?v=YZXpeE17NNE> (дата звернення: 07.01.24).
12. Історія України від «імені Т.Г. Шевченка». Заборонена історія Росії. URL:<https://www.youtube.com/watch?v=q1SuOdK6GHY> (дата звернення: 03.03.24).

УДК 81`42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-46>

МЕТОД «КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГУ» – ВДАЛА ПСИХОЛОГІЧНА ЗНАХІДКА КОМЕРЦІЙНОЇ РЕКЛАМИ

METHOD OF "CONTENT MARKETING" – SUCCESSFUL PSYCHOLOGICAL FEATURE OF COMMERCIAL ADVERTISING

Руднєва І. С.,

orcid.org/0000-0003-3265-516X

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Уткіна Г. Ф.,

orcid.org/0000-0002-9367-974X

старший викладач кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Щирич В. Ю.,

orcid.org/0000-0003-4131-5642

старший викладач кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У сучасному маркетингу метод контент-маркетингу виділяється як потужний інструмент для залучення аудиторії та досягнення комерційного успіху.

Контент-маркетинг ґрунтується на принципі надання цінного, відповідного та послідовного контенту для привертання та утримання цільової аудиторії. Від блогів до відео, від подкастів до оновлень у соціальних мережах, контент-маркетинг охоплює різноманітні формати. Його ефективність полягає в здатності створювати зв'язок, що виходить за межі простих транзакційних відносин.

Іншим психологічним аспектом є принцип соціального підтвердження. Контент-маркетинг стратегічно використовує відгуки, контент, створений користувачами, та партнерства з впливовими особистостями для підсилення соціального підтвердження та підвищення довіри до бренду.

У статті проаналізовано основні характеристики та особливості методу контент-маркетингу та прихованої реклами, її соціальний і психологічний вплив на споживачів. Розглянуті особливості і наведені приклади прихованої реклами різними мовами у соціальних мережах. Акцентовано увагу на вербальних та психологічних аспектах прихованої реклами. Проаналізовано використання запозичень та комунікативної стратегії, які зумовлені потребами комунікації і формування соціокультурного простору. Окреслено структурно-логічну схему побудови прихованої реклами. Розкриті форми впливу слоганів на формування соціокультурного простору та свідомість споживачів. Підкреслено, що комунікативна стратегія прихованої реклами зумовлена потребами комунікації і формування соціокультурного простору. Розглянуто роль реклами у формуванні особистості людини, особливо молоді.

Дослідження методів контент-маркетингу залишається актуальним з розвитком інформаційних технологій та зміною споживацьких звичок, що надає нові можливості використовувати інноваційні методи та інструменти для створення ефективного контенту. Усе це свідчить про важливість дослідження методів контент-маркетингу як для практиків маркетингу, так і для науковців, щоб забезпечити успішну комунікацію брендів зі споживачами в цифровій епохі.

Ключові слова: прихована реклама, слоган, вербальний компонент, креативний компонент, медіа дискурс, словосполучення.

In modern marketing, content marketing stands out as a powerful tool for engaging audiences and achieving commercial success.

Content marketing is based on the principle of providing valuable, relevant, and consistent content to attract and retain your target audience. From blogs to videos, podcasts to social media updates, content marketing covers a variety of formats. Its effectiveness lies in its ability to create a connection that goes beyond a simple transactional relationship.

Another psychological aspect is the principle of social confirmation. Content marketing strategically uses testimonials, user-generated content, and partnerships with influencers to strengthen social validation and increase brand trust.

The article analyses the main characteristics and features of the content marketing method and hidden advertising, its social and psychological impact on consumers. The features and examples of hidden advertising in different languages on social networks are considered. Attention is focused on the verbal and psychological aspects of hidden advertising. The use of borrowings and communication strategy, which are determined by the needs of communication and the formation of socio-cultural space, is analysed. The structural and logical scheme of building hidden advertising is outlined. The forms of influence of slogans on the formation of socio-cultural space and consumer consciousness are revealed. It is emphasized that the communicative strategy of hidden advertising is conditioned by the needs of communication and the formation of socio-cultural space. The role of advertising in shaping the personality of a person, especially young people, is considered.

The study of content marketing methods remains relevant with the development of information technology and changes in consumer habits, which provides new opportunities to use innovative methods and tools to create effective content. All of this demonstrates the importance of researching content marketing methods for both marketing practitioners and academics to ensure successful brand communication with consumers in the digital age.

Key words: hidden advertising, slogan, verbal component, creative component, media discourse, collocation.

Автори висловлюють щиру подяку доценту,
кандидату філологічних наук Маєвській Ліні Дмитрівні
за допомогу в зборі матеріалу для статті.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження контент-маркетингу та прихованої реклами в соціальних мережах вкрай висока у зв'язку зі зростанням впливу соціальних мереж. Соціальні мережі стали одним з найважливіших каналів комунікації для брендів та споживачів. Вони забезпечують унікальну можливість для розміщення контенту та взаємодії з аудиторією. У світі соціальних мереж реклама може приймати форму різноманітних контентних форматів, що робить важливим розрізнення між чесним контентом та прихованою рекламою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна і психологічна природа людини змушує нас вчитися ефективній взаємодії у приватній, професійній, соціальній сферах. Як зазначає професор О. І. Стеріополо «успішну комунікацію, або спілкування, доцільно визначити як соціально-комунікативну взаємодію адресанта і адресата з приводу обміну інформативним і фактичним змістом ..., а також регулювання мовленнєвої поведінки з метою досягнення комунікативної мети» [3, с. 207].

Українські мовознавці досліджують прагматичний аспект рекламних текстів [1], особливості перекладу рекламного дискурсу [2]. Особливості прихованої реклами також досліджували такі європейські лінгвісти, як Voerman S. C., & Van Reijmersdal E. A. [5] та Bartosz W. Wojdyski & Nathaniel J. Evans [6]. Ми же намагаємося дослідити особливості рекламного контенту не тільки в прагматичному та перекладацькому, а також психологічному і моральному контексті.

Мета дослідження полягає проаналізувати особливості прихованої реклами та контент маркетингу, зокрема, в соціальних мережах, визначити їх функції і вплив на різноманітні групи споживачів.

Джерелом дослідження є рекламні слогани англійською, німецькою, українською мовами в соціальних мережах та інтернет сайтах.

Виклад основного матеріалу. У філософсько-соціологічній, культурологічній літературі у центрі уваги є соціальний фактор, людина, взаємодія різних соціумів, комунікація, де вступає в дію біологічне й соціальне. Тобто спостерігаємо тісний зв'язок соціо- та психолінгвістики і тепер ще додаємо нейро-медицину. Чому? Тому що у цьому випадку мова йде про

роботу головного мозку, роботу лівої та правої півкуль мозку. Ліва півкуля – це вербальна комунікація, а права – цілісне сприйняття, невербальна комунікація, емоції. Згадаємо рекламу попередніх років. Вона супроводжувала нас усюди з неогенними, несподіваними новотворами. Ці слова лінгвісти називають ще екзотами: *мегазусилля, біотехніка, Spa-продукт, toll, Megaling, Open-Air-Ausstellung, Walolapotheke, лоукостер. Euro-Card, Tragekomfort, karrier-eknick, покупець-представник з мобілізації*. Цей ряд можна продовжувати і продовжувати. Засилля яскравої, виразної лексики звертало увагу, люди запам'ятовували слова, вживали їх у мові, бо це вважалось особливим фактором, такою собі акультурацією. Треба зазначити, підмова реклами завжди була своєрідною лабораторією новотворів, стилістичних маркерів. Ці слова виділялись на фоні іншої культури і дуже швидко ставали інтернаціоналізмами. Людина освічена, з знаннями, одержаними з різноманітних джерел, добре володіє матеріалом, розглядає мову як своєрідний контейнер, з якого вона під впливом соціальних ситуацій витягає, свідомо чи несвідомо, потрібну їй лексичну одиницю. Згадаємо такі слова з грецької як: біо-, мета-, мега-: *метазнання, Biosocken., Megabank*. Це часто вживані мовні одиниці. Соціум користувачів надзвичайно різноманітний. Користувачі демонструють конкретні реалії нашого культурного і економічного життя, свій стиль комунікації і особисті культурні цінності, що в свою чергу відображає соціальні відносини, характерні для їх культурного ареалу. Тому ми можемо говорити про роль когнітивної сфери «людини» в мовній культурі світу і її участі у процесах, які змінюють оточуючий світ. Актуальність цього процесу велика, бо суспільство вже знаходиться у сучасній інформативній системі. Інформаційні масиви надто великі, важливу інформацію треба знаходити дієво і реагувати швидко. Саме навколо реклами формується механізм соціальної мережі. Це змушує вербетекстерів (копірайтерів) бути більш креативними, переглянути вже відомі підходи (яскраві слова, часте вживання дієслова «купуй»), які все гірше виконують проблему просування продукту на ринок в потрібну аудиторію і в потрібний час. Так чи інакше реклама це комерція і її основна функція – продати. Тому на допомогу були запрошені психологи, які добре або краще розуміють поведінку людини, бо екзоти, саме місце реклами на сторінках газет, журналів, деяка роздратованість людей («знову ця реклама») знизили продаж. Треба було шукати нові механізми, які були б діючими, але не такими очевидними. Ці механізми повинні донести до споживача закладену в них інформацію, зацікавити, а не дратувати.

Сьогодні ми спостерігаємо щось несподіване. Реклама перемістилася з знайомих для нас перших або вигідних місць у пресі.

Вона стала, ми б сказали, частиною повідомлень, бо вона приховує свій комерційний характер. Ви не знайдете в ній заклик до дії, слово «купуйте» взагалі відсутнє. Такий метод одержав назву «контент-маркетинг» або «прихована реклама» (далі ПР). Як же цей метод виконує пряму функцію реклами? Її функція все рівно залишається «продати». Це вже не пряма реклама, яка з часом стала давати альтернативний результат, ніякого емоційного позитиву, скоріше ментальний захист. Згадаємо наш емоційний стан, коли раптом передача, кіно і ін., раптом переключаються на рекламу. Розробці методу певну роль зіграли і листи телеглядачів, які підштовхнули вербетекстерів діяти. Допоміг у цьому випадку наш добре знайомий «текст», але вже рекламний. Він найбільш виражений переформатований текст, інструмент мовного впливу рекламодавця на адресата. Такий текст детально продуманий, вміло зрежисований, вживає в своїх цілях усі можливі мовні жанри, моделює невербальний простір сучасності. Звичайно такий текст має свої специфічні риси, як: завершеність, експресію, довжину або короткість.

Ось декілька прикладів:

- 1) *Dr. Травник. «Чай трав'яний. Супер пам'ять. Для поліпшення пам'яті. Без ГМО».*
- 2) *Hand care complex. Крем-бальзам для рук. Молодість шкіри. З мінералами Мертвого Моря та протеїнами шовку. Elixir. Пом'якшує та розгладжує.*
- 3) *Baldriparan. Stark für die Nacht. Pflanzliches Schlafmittel № 1.*

4) *Mit der Kraft der Natur gegen Magen-und Darm-Beschwerden. Die Kombination aus 9 Heilpflanzen wirkt schnell and effektiv. Iberogast. Pflanzlich. Schnell. Nirksam.*

Ці тексти короткі, чіткі. Слова: *schnell, nirksam, pflanzlich*, «обирай найкраще» несуть психологічний позитив.

Деякі короткі тексти ПР мають пояснення, які стосуються зовсім необтяжливої технології, але переконують покупця в якості продукту:

- 1) *Кавушка*
- 2) *Фіторія*
- 3) *Цілюще джерело*
- 4) *Капіляр*

Іноді ПР зовсім незвичайна. Ось реклама під назвою «*Gefahr der Mundhöhle*» соматичне зображення людини з зображенням органів, на які впливають хворі зуби. Безперечно, такий детальний аналіз порожнини рота допоможе зацікавленій людині взяти до рук журнал «*My life Sineoren*» (10/2021), прочитати його, зробити крок до лікування, до хвороби зубів, які викликають пошкодження, надто поширені. Як ми бачимо, тексти ПР є особливими, бо вони об'єднують вербальний компонент та креативний компонент іншого семіотичного коду-ілюстрація, символ, колір, графіка, шифр. Сучасна реклама розглядається в рамках медіа дискурсу, бо людина бере активну участь у житті соціуму. Комунікативна стратегія є внутрішня програма висловлення і зумовлена потребами комунікації і формування соціокультурного простору. Наведені приклади вимагають широкого кола творців тексту, як ми вже зазначали вище. В таких текстах застосовуються також запозичені слова, бо концепт сфера міжнародних відносин, міжкультурна комунікація вимагають знання іноземних мов. Це потрібно нашим студентам, науковцям, які будуть працювати в умовах міжнародної комунікації:

Lifta, der Treppenlift Mein Leben, mein Lifta. Thermo jeans; Super-stretch. Natürlich wärmend auf der Haut, völligolme chemische Pestizide.

Samtweiche Pimacord Super-stretch. Herausragende Qualität vom italienischen Cord-Spezialitätäfen. Reine Bio-Baumwolle. Bio Cotton Paisley-Innenfutter

Тексти ПР націлені перш за все на створення теплого відчуття, позитивних емоційних асоціації у свідомості покупця.

І якщо текст відповідає цим потребам, якщо покупець емоційно прив'язаний до рекламного продукту, він віддає перевагу його конкуренту. Адресат може і не підозрювати, що зараз якась частина його мозку підсвідомо є асоціацією тієї фірми/компанії, яка рекламує цей продукт. Ви починаєте взаємодію з нею. Цей процес ми називаємо «імпульсивна покупка» (термін «*Impulskauf*» (німецька мова) або «*Lifta*» (український варіант) використовується для опису поняття «імпульсивна покупка» у маркетинговій сфері).

Працюючи з багатьма текстами ПР, ми помітили, що деякі вербетекстори досить часто використовують римування:

*Якість соку та їх смак, зберігає тетра пак.
Народне таксі. Таксі викликай, добро наживай.
Зняти біль допомагає, радість руху повертає.*

Усічені слова також популярні в ПР. Це не тільки економія місця, а й психологічний ефект: *choco-bar, нетикет* (етикет у комп'ютерних мережах), *фани, Warte-Profi, Selen-Tals, proband.*

ПР використовує сучасні психологічні способи переконання, іноді це переосмислення, але це невелика група:

*Реанімація балконів
Відремонтуй свою печінку
Gufe-Laune-Betlwäsche
Найбільш вживані слова в ПР:*

*Information, thermo, toll,
Pfeanzlich, wirksam, schnell,
Chenafur, super, sicher.*

З прагматичних форм: прийменники, складні слова, прикметники, дієслова.

ПР – платформа, навколо якої діє механізм соціальних мереж. Слід відзначити, що Facebook має в наш час у молоді не дуже добру репутацію, тому що він звертається до 50-річних людей і застарів. Їх інтерес тепер належить Instagram. Отже час – хроноченез – важливий компонент суспільної свідомості. Час і створює основний семантичний «інвентар» культури народу і суспільства, його лінгвокультуру, характеризує духовні процеси. Виникнення прихованої реклами якраз і зв'язано з часом. З одного боку реклама потрібна об'єктивному суспільству, а з другого вона надто безцеремонно втручається в особисте життя громадян, посягає на їх свободу. Креативний маркетинг – це нестандартні підходи, це безперечно – ризик, але виправданий. Психографічний аналіз у маркетингу і ПР є джерело ідей підприємства у просуванні товарів. Межа сприйняття зростає, коли співпадає зміст і форма з досвідом, установками фірми, а також від готовності адресата прийняти цей вплив. Згадаємо про існування такого поняття як «слоган», що в перекладі з галльського означає «бойовий клич». Він наче створений для ПР – короткий, рекламний лозунг, девіз, заклик – викликає увагу, зацікавленість читача. Його доля зростає, коли відсутні колір, ілюстрація.

З лану до столу.

Часник «Ласочка» з натуральної сировини.

Cora-miffen ins Herz.

Еко-часник.

ДЕКО – 12 овочів в гранулах. Без консервантів.

Lindt Lohnt Sich.

У слогані закладені виклик і ідея. Це не тільки вдала знахідка рекламіста. Слоган – це філософія продукту, зокрема і фірми в цілому, це її стратегічна концепція.

Наведені в статті приклади стосуються в основному ПР для дорослих. Але наше суспільство – це ще і діти, тинейджери, студенти, тобто молодіжна аудиторія, яка не залишається осторонь від реклами, а цікавиться новими засобами мовлення, новими лексичними виразами. Не слід забувати, що ця аудиторія є надзвичайно активним користувачем соціальних мереж. Але в психології дитини, молоді людини ще немає захисних механізмів проти ПР. Тому неповнолітні і стають цільовою аудиторією ПР (азартні ігри, виразні слова, молодіжний сленг). Цей контингент проводить у 2–3 рази більше часу у Twitter, TikTok (по матеріалах Internet). Але багаточасове сидіння в соціальних мережах шкідливе для ще недостатньо розвинуеного мозку покоління, його психічного і фізичного здоров'я.

Діти дуже люблять малювати. Малювання для них – це висловлення того, що дитина хотіла сказати. З психологічної точки зору – це своєрідна дитяча мова. Діти позитивно налаштовані на рекламу, у старшокласників є критичніший настрій, отже мотивація, бо нав'язано більше ЗМІ, ніж дорослими представниками субкультури, в якій вони зростали. Дуже жаль, що рекламні ролики де формують не тільки психіку молоді, ай-етичні коди (по Дяченко І. П.) молодого покоління, що в майбутньому може викликати значну педагогічну проблему.

На превеликий жаль, контекстна реклама може становити велику небезпеку, особливо для дітей. Використовуючи кумедні меми, надихаючи історії, цей тип реклами маскує свою комерційну природу. Зокрема, в ній немає заклику до дії, немає заклику «купіть це, бо це круто!» Немає навіть очевидного зв'язку з продуктом чи послугою, що рекламується. Будь-що працює, якщо воно викликає позитивні емоції у споживача.

Наприклад, бренди онлайн-казино. У нещодавньому дослідженні проаналізували понад 888 000 гральних оголошень у соціальній мережі X (раніше Твіттер). Було виявлено, що 40% з них були контент-маркетингом [5]. Повертаючись до тих природних захисних механізмів, які

ми вибудовуємо миттєво й автоматично, коли бачимо рекламу, – якщо реклама закликає нас до азартних ігор, то захист буде ще вищим. Тож контент-маркетинг є більш підступно ефективним. Люди віком до 25 років, включно з дітьми, які не досягли легального віку для азартних ігор, не дуже добре захищають свою психіку. І саме ця група, згідно з нашим дослідженням, найбільше взаємодіє з контент-маркетингом азартних ігор у Твіттері – лайкає, ділиться, підписується.

Діти мають менше навичок розпізнавання реклами, ніж дорослі – у них просто немає досвіду. А 17–24-річні люди більш схильні до афективного сприйняття реклами, оскільки, як підтверджують нейро-наукові дослідження, структура їхнього мозку зазнає кардинальних змін, і неокортекс (де приймаються раціональні рішення) перебуває в стані потрясіння.

Коли діти стикаються з контент-маркетингом, їм майже неможливо одразу розпізнати переконуючу мету дописів. І хоча молоді люди можуть розпізнати, що дописи є рекламою, їм набагато важче, ніж людям старшого віку, не піддатися на переконання. Отже, жодна з цих груп навряд чи зможе знайти контраргументи, необхідні для того, щоб не піддатися впливу контент-маркетингу.

Висновки. В останні роки реклама бере активну участь у формуванні особистості людини. Рекламна інформація багатоаспектна, потребує глибокого аналізу, вона повинна бути не тільки впливовою, але й делікатною. Рекламний текст, прихована реклама мають дуже глибокий вплив на покоління різного віку. Вони міняють не тільки пріоритети споживача, ай у певній мірі змінюють картину світу. Найближчими роками актуальними залишаться дослідження лексичних та психологічних аспектів ПР, зокрема в найбільш популярних у молоді соціальних мережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Малишенко А. О. Переклад слоганів в англomовному рекламному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету*. № 973. 2011. С. 188–192.
2. Ребрій О. В. Прагматичний аспект перекладу рекламних текстів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2003. № 609. С. 41–45.
3. Стеріополо О. І. Успішна комунікація як соціально-комунікативна взаємодія адресанта в адресата. *Мова, мовлення, комунікація*. Київ «Видавничий центр КНЛУ», 2016. С. 206–209.
4. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ століття. *Мовознавство*. 1999, № 1, С. 10–18.
5. Raffaello Rossi, Agnes Nairn. How children are being targeted with hidden ads on social media. URL: <https://theconversation.com/how-children-are-being-targeted-with-hidden-ads-on-social-media-170502> (дата звернення 02.04.2024).
6. Voerman S. C., Van Reijmersdal E. A. Informing Consumers about «Hidden» Advertising: A Literature Review of the Effects of Disclosing Sponsored Content. In P. De Pelsmacker (Ed.), *Advertising in New Formats and Media: Current Research and Implications for Marketers*. 2017. pp. 115–146.
7. Bartosz W. Wojdyski, Nathaniel J. Evans «Going native: Effects of disclosure position and language on the recognition and evaluation of online native advertising».

УДК 81'25:81'322.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-47>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕХНІКИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ, ВИКОНАНОГО SYSTRAN, O.TRANSLATOR ТА M-TRANSLATE

COMPARATIVE ANALYSIS OF MACHINE TRANSLATION TECHNIQUES PERFORMED BY SYSTRAN, O.TRANSLATOR AND M-TRANSLATE

Рябова К. О.,

orcid.org/0009-0006-6455-3845

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри англійської мови

Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій

У статті розглядається точність як безкоштовних – M-Translate, так і професійних і оплатних систем машинного перекладу (МП) – Systran, O.Translator, у складному контексті юридичного перекладу. У статті аналізується машинний переклад, зроблений Systran, O.Translator та M-Translate для великої вибірки англійських юридичних словникових одиниць, які походять із об'ємного тексту судового рішення, прийнятого Судом Європейського Союзу (Court of Justice of the European Union). До цього дослідження цей самий текст було перекладено професійним перекладачем без МТ; перекладений людиною-перекладачем текст прийнято еталонним для порівняння з перекладом, виконаним системами машинного перекладу Systran, O.Translator та M-Translate. При проведенні дослідження було зроблено статистичний аналіз корпусу за допомогою Sketchengine. Було виявлено, що багато слів та словосполучень варіантів перекладу, які були обрані для зазначених елементів словника переважно існують в базах даних судової практики ЄС в англійських версіях, українськомовні версії таких лексичних одиниць відсутні, а отже вибрати їх вручну, не застосовуючи процедуру перекладу, а потім і аналізу, виявилось неможливим. В статті доводиться, що використання систем МП у контексті юридичного перекладу може бути корисним, якщо метою такого перекладу виступає загальне ознайомлення з текстом; окремо наголошується на тому, що переклад, виконаний системами МП може стабільно забезпечувати розумну кількість точних перекладів типів словникових одиниць, які перекладачі в цьому контексті часто мають досліджувати, перш ніж мати змогу ефективно їх перекладати. З цієї метою було зроблено вибірку таких словникових одиниць і викладено їх в таблиці. Зроблено висновок, що системи МП в контексті юридичного перекладу також можуть використовуватись для навчання студентів-юристів, оскільки, останнім часом, навчальні програми часто будуються на аналізі нормативно-правової бази Євросоюзу та судових рішень Європейського Суду. Окрім того, системи МП можуть використовуватись як негайний співтекст словникових елементів як спосіб спроби ідентифікувати правильність перекладу.

Ключові слова: машинний переклад, статистичний переклад, юридичний переклад, корпус, переклад європейського законодавства.

The article examines the accuracy of both free – M-Translate – and professional and paid machine translation systems – Systran, O.Translator – in the complex context of legal translation. The paper analyses machine translation performed by Systran, O.Translator and M-Translate on a large sample of English legal vocabulary items derived from a long text of a judgment issued by the Court of Justice of the European Union. Prior to this study, the same text was translated by a professional translator without MT; the human's translation was used as a reference for comparison with the translation performed by Systran, O.Translator and M-Translate machine translation systems. The study involved a statistical analysis of the corpus using Sketchengine. It was found that many of the words and phrases of the translation options selected for the above vocabulary items are mainly available in the EU case law databases in English, while Ukrainian versions of such lexical items are not available, and therefore it was impossible to select them manually without applying the translation and then analysis procedure. The article argues that the use of MT systems in the context of legal translation can be useful if the purpose of such translation is to provide a general familiarisation with the text; it is also emphasised that translation performed by MT systems can consistently provide a reasonable number of accurate translations of the types of vocabulary items that translators in this context often need to research before being able to translate them effectively. For this purpose, a sample of such vocabulary items was selected and presented in a table. It is concluded that MT systems in the context of legal

translation can also be used to teach law students, since, in recent years, curricula are often based on the analysis of the EU legal framework and judgments of the European Court of Justice. In addition, MT systems can be used as an immediate countertext to dictionary items as a way of trying to identify the correctness of a translation.

Key words: machine translation, statistical translation, legal translation, corpus, translation of European legislation.

Постановка проблеми. Суттєво на якість перекладу будь-якого тексту, виконаного системами машинного перекладу впливають наступні фактори: правильна граматики вхідного тексту; однозначність формулювання; відсутність сленгу, погано розставлених розділових знаків; складні або довгі речення [1] та ін.

Юридичний переклад пов'язаний з багатьма труднощами, обумовленими, зокрема наявністю надзвичайно довгих та складних речень, специфічного «юридичного сленгу», юридичної термінології, на яку впливає правова культура окремих держав, незвичний порядок слів [2, с. 486]. Окремою проблемою виступає відсутність точної відповідності між юридичними поняттями вхідної мови та мови перекладу, варіативність окремих юридичних термінів. Юридичні тексти, в певному сенсі, можна вважати особливим типом мови, яким має володіти особа, яка здійснює переклад юридичного тексту за допомогою МП, тільки маючи специфічні знання така особа може оцінити релевантність вихідного тексту [3, с. 125]. В протилежному випадку виникає питання, чи можна вважати системи МП придатними для юридичного перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження систем машинного перекладу для перекладу юридичних текстів висвітлюються у роботах вітчизняних та зарубіжних учених (E.R. Alkathery, J. Hutchins, T. Kovács, J. Killman, P. Giampieri, Ch. Kit, T.M. Wong, M. Omazić, V. Šoštarić, M.E. Wahlera, H.C. Ольховська, І.Ф. Шилінська, М.З. Кузів [4]). На доцільності проведення практичних досліджень довгих та складних речень, які є невід'ємною складовою юридичних текстів акцентують увагу Ch. Kit, T.M. Wong та J. Killman. Окремо проблемами множинності підпорядкування та відкладення головного дієслова до кінця речення в перекладі займається E.R. Alkathery Зокрема, А. Ольховською було зроблено систематизацію помилок та запропоновано варіанти кількісної та якісної оцінки перекладу та підрахунку таких помилок в перекладі, виконаному системами МП. Утім, на сьогодні все ще актуальною виявляється тема практичного аналізу перекладу, виконаного системами МП, як з точки зору порівняння його з еталонним текстом, так і здійснення перекладу різними системами МП та порівняння результатів між собою.

Мета дослідження полягає у вивченні впливу використання окремих систем машинного перекладу (Systran, O. Translator та M-Translate) на якість перекладу юридичних текстів з точки зору кількості помилок та якості передачі галузевої термінології.

Виклад основного матеріалу. Окремі системи МП дають різний рівень якості юридичного перекладу. Оцінювати переклад можна двома способами: ручне оцінювання (виконане людиною) та автоматичне оцінювання (виконане спеціальною програмою). Складність оцінювання будь-якого перекладу, зокрема і виконаного системами МП, обумовлена декількома факторами. У випадку, коли таке оцінювання виконується людиною, на нього впливає, зокрема, особиста упередженість і неминуча непослідовність суджень. Багато людських факторів можуть призвести до ненадійного оцінювання, серед яких можна відзначити наступні: поінформованість (чим вища поінформованість, тим легше читається текст), втома, нудьга, самопочуття або людині, просто, набрид процес оцінювання [5]. Окрім того, ручне оцінювання з великими масивами даних може бути дуже трудомістким і дорогим. Тим не менш, практика залучення перекладача, який редагує текст, перекладений машиною, щоб покращити його точність, плавність і зв'язність, гарантуючи, що він відповідає стандартам тексту, перекладеного людиною, дуже поширена. Необхідний рівень постредагування залежатиме від таких факторів, як якість результату машинного перекладу, природа вихідного тексту та передбачуване використання перекладу [6, с. 76].

Окремою проблемою впливу людського фактору також слід виділити недосконалість законодавчих вимог окремих країн до кваліфікації особи, яка здійснює переклад документів. Так, наприклад у США, незважаючи на довгу історію законодавства, що стосується судових перекладачів, немає федерального закону, який би встановлював кваліфікацію перекладачів письмових документів, відсутні, також, федеральні інструкції, які б вказували, що сторона, яка пропонує перекладені документи як докази, має довести, що вона є кваліфікованою [7, с. 128]. Практичним наслідком такої відсутності законодавства є те, що будь-хто, незалежно від його чи її лінгвістичних знань, може на законних підставах виконувати функції перекладача або подавати документи, виконані системами МП без постредагування.

Оцінювання перекладу людиною включає кілька методів, таких, як ранжування, оцінювання за шкалою, аналіз помилок і оцінювання на основі завдань. Ранжування передбачає оцінку результатів МП сегмент за сегментом, класифікуючи кожне рішення від найкращого до найгіршого. Цей метод може забезпечити чітку ієрархію якості МП, хоча йому бракує детального відгуку про конкретні помилки чи проблеми. Оцінка за шкалою є ще одним стандартним методом, де плавність і точність оцінюються за шкалою від 1 до 4. Цей підхід пропонує кількісну оцінку якості МП, але, як і при ранжируванні, йому може бракувати детального розуміння конкретних помилок або проблем. Аналіз помилок, хоча і займає більше часу, забезпечує більш глибоке розуміння якості МП. У цьому методі помилки класифікуються за типом, що забезпечує цінний зворотний зв'язок для вдосконалення систем МП. Однак час і знання, необхідні для аналізу помилок, можуть бути значними, що потенційно обмежує його практичність для широкомасштабних оцінок. Оцінки на основі завдань, такі як тестування користувачами після редагування та розуміння, забезпечують більш орієнтовану на програму оцінку якості МП. Тести на розуміння вимірюють, наскільки добре користувачі розуміють перекладений текст, що може бути особливо актуальним для оцінки ефективності МП у завданнях, орієнтованих на спілкування [6].

Для того, щоб мінімізувати побічні ефекти людських факторів при оцінюванні МП, знайти баланс між методами людського та автоматичного оцінювання та забезпечити ефективну, надійну та практичну оцінку якості МП необхідно вдаватися до автоматичного оцінювання щоб отримати більш об'єктивний, а отже, і більш надійний результат оцінювання.

Наявність еталонного перекладу також має позитивний вплив на процес оцінювання. Без еталону для порівняння навряд чи існує надійний кількісний показник, за яким можна було б кількісно оцінити якість перекладу, виконаного системами МП. З огляду на викладене, нами було обрано для порівняння перекладений текст рішення суду, обраного для аналізу згідно мети даної статті, виконаний професійним перекладачем.

Для об'єктивного порівняння ефективності різних онлайн-систем МП юридичного перекладу нами було обрано витяг з рішення Суду Європейського Союзу (Court of Justice of the European Union) англійською мовою; документи подібного типу знаходяться у вільному доступі на сайті EUR-Lex. Інформація про корпус документу, зокрема кількість слів англійської версії наведена в таблиці 1. Таким чином, обраний правовий документ можна вважати надійним тестовим набором для перевірки якості перекладу юридичних текстів системами МП і для проведення суттєвого статистичного аналізу їх ефективності в кількісному оцінюванні.

Таблиця 1

Корпусна статистика аналізованого тексту

Tokens	8335
Words	6820
Sentences	72
Words/ Sentences	94.7
Documents	1

Для виконання перекладу юридичного тексту з метою його подальшого оцінювання було обрано три популярні онлайн-системи МП: Systran, M-translate та O.Translator. Від WorldLingo довелось відмовитись, оскільки цей сервіс не підтримує українську мову. Системи МП обирались за умови їх відповідності наступним критеріям: всі перераховані системи МП знаходяться у вільному доступі і є безкоштовними; усі системи можуть обробляти довгі речення, які дуже поширені в юридичних текстах; низький поріг обмеження максимально допустимої кількості слів.

При проведенні дослідження основним критерієм виступала не висока якість перекладу юридичного тексту, а прийнятна, тобто така, яка надасть відповідь на питання чи можна вважати даний переклад релевантним; нашою метою було з'ясувати, яка з доступних на даний момент онлайн-систем МП може бути правильним або навіть найкращим вибором для перекладу юридичних текстів, припускаючи реальну необхідність практичного використання систем МП для юридичного перекладу.

Складність перекладу полягає здебільшого в термінологічній варіативності юридичної мови. Інтуїтивно зрозуміло, що більший розрив між двома однаковими термінами спричинить більше труднощів у їх подоланні перекладом, і, отже, якість перекладу, швидше за все, буде проблематичною. Це справедливо для всіх систем МП.

Щоб порівняти різні шаблони в правових текстах, було порівняно окремі слова та словосполучення за допомогою корпусно-лінгвістичних засобів [8, с. 52]. При аналізі досліджувалися одномовні та перекладні корпуси. В англо-українському напрямку обраний текст слугував текстом англійської вихідної мови, який також використовувався як довідковий корпус для україно-англійського перекладача-людини і як орієнтир перекладених системами МП текстів. Перекладені українською мовою тексти, перекладені людиною і системами МП, були піддані кількісному та якісному аналізу. Спочатку текст був підданий якісному аналізу за допомогою Sketchengine. Таблиця 1 містить основні статистичні дані.

Наступним кроком було виконання порівняння трьох варіантів перекладу тексту за допомогою сервісу Xodo та кількісний аналіз виявлених при перекладі різними системами МП відмінностей (табл. 2).

Таблиця 2

Кількісний аналіз відмінностей у перекладі тексту

Критерій	Systran	M-Translate
Слова	1193	1407
Словосполучення	171	194
Речення	5	5

За допомогою сервісу Sketchengine було виокремлено окремі словосполучення, які можна вважати термінологічними категоріями складової юридичної лексики, проведено їх аналіз та переклад. Окремі результати викладено в таблиці 3.

Таблиця 3

Компоненти корпусу

1.	jurisdiction clause	11.	conferring jurisdiction	21.	advocate general	31.	acquirer of the bill
2.	bill of lading	12.	original party	22.	dispute in the main proceedings	32.	lading evidence
3.	brussels regulation	13.	preliminary ruling	23.	applicable national law	33.	lading contain
4.	third-party holder	14.	agreement conferring jurisdiction	24.	issue in the main proceedings	34.	prorogation of jurisdiction
5.	referring court	15.	agreement confer	25.	enforcement of judgments	35.	reverse side of that bill

Продовження таблиці 3

6.	third-party holder of the bill	16.	substantive validity	26.	legal relationship	36.	basis of the jurisdiction clause
7.	holder of the bill	17.	joined case	27.	accordance with national substantive law	37.	consent of the acquirer
8.	main proceeding	18.	transition period	28.	case-law stem	38.	ancillary shipping
9.	withdrawal agreement	19.	commercial matter	29.	transferor's right	39.	ancillary shipping contract
10.	carriage of goods	20.	provincial court	30.	destination in a damaged state	40.	plea alleging lack

Було проведено детальний аналіз неоднаково перекладених слів та словосполучень обраними системами МП. Результат викладено в таблиці 4.

Таблиця 4

Порівняльний аналіз окремих словосполучень, перекладених системами Systran, M-Translate, O.Translator.

Вихідний текст	Systran	M-Translate	O.Translator
for a preliminary ruling	на попередню ухвалу	винесення попереднього рішення	попереднє розглядання
commercial matters	комерційних питань	комерційних справах	комерційних справах
Jurisdiction clause	Пункт юрисдикції	Застереження про юрисдикцію	Клаузула юрисдикції
bill of lading	коносамент	накладний	коносамент
Enforceability	Примусове виконання	Можливість виконання	-
In Joined Cases	У підключених випадках	В об'єднаних справах	об'єднаних справах
recognition and enforcement of judgments	визнання та виконання рішень	визнання та виконання судових рішень	визнання та виконання рішень
commercial matters	комерційних справах	господарських справах	комерційних справах
The requests have been made	Запити були зроблені	Запити були подані	Запити були подані
sets of proceedings	наборах розглядів	проваджень	судових процесах
the compensation claimed	компенсації, заявленої	компенсацію, витребувану	вимоги про компенсацію
successors in law to third-party purchasers	правонаступниками у праві стороннім покупцям	правонаступниками третіх осіб, покупців	правонаступниками третіх осіб, які придбали товари
transported by sea	перевозилися морем	транспортувалися морем	були перевезені морем
in respect of the material damage allegedly sustained by those goods during transportation	щодо матеріальної шкоди, яка нібито була завдана цими товарами	стосовно матеріальної шкоди, яка ймовірно була заподіяна цим товарам	щодо матеріальної шкоди, яку, як стверджується, зазнали ці товари
the plea raised	заяви, висунутої	клопотання, висунуте	заперечення, піднятого
on the basis of a clause conferring jurisdiction on a court	на підставі пункту, що надає юрисдикцію суду	на підставі положення про надання юрисдикції суду	на підставі положення, яке надає юрисдикцію суду
to settle disputes	для вирішення спорів	для врегулювання суперечок	для вирішення спорів
The Withdrawal Agreement	Угода про відкликання	Угода про вихід	Угода про вихід
approved	затвердив	схвалила	затвердила
legal proceedings instituted before the end	судових розглядів, порушених до кінця	судових проваджень, розпочатих до закінчення	щодо правових процедур, розпочатих до закінчення

Продовження таблиці 4

headed 'Transition period'	очолював «Перехідний період»	під назвою «Перехідний період»	під назвою «Перехідний період»
transition or implementation period	перехідний або імплементаційний період	перехідний період або період впровадження	перехідний або впроваджувальний період
Scope of the transition	Сфера переходу	Обсяг переходу	Сфера застосування перехідного періоду

Ми відмовились від аналізу словосполучень, близьких за суттю, хоча власне і не є юридичними термінами в результаті перекладу, таких, як судова співпраця та судове співробітництво, застосовне право або застосовне законодавство та ін.

Окремої уваги заслуговує переклад довгих речень, які, як зазначалося вище, є неодмінною складовою юридичної мови. Проаналізуємо приклад перекладу таких речень, виконаний Systran, M-translate. Незважаючи на те, що загальна граматичність вихідних даних перекладеного тексту, здебільшого, неадекватна, більшість елементів словника та граматики окремих фразових елементів, справді, правильні, бачимо, скільки таких елементів можна залишити без змін у наступній редагованій людиною версії. Часто правова лексика набуває іншого значення ніж в повсякденному житті. Цю лексику часто називають «напівтехнічною», однією з областей юридичної лексики [9, с. 89], яку ми опишемо в наступних наших дослідженнях.

Source text

31 Mapfre brought an appeal against that decision before the Audiencia Provincial de Pontevedra (Provincial Court, Pontevedra), which is also the referring court in Case C-346/22, arguing, first, that the Spanish courts had jurisdiction since Fortitude was neither a party to the contract of carriage between MACS and Tunacor Fisheries nor was it involved in that carriage operation and, secondly, that under Article 251 of the LNM, the jurisdiction clause could not be enforced against it.

Systran

31 Mapfre подав апеляцію на це рішення до Audiencia Provincial de Pontevedra (Провінційний суд, Понтеведра), який також є згаданим судом у справі C-346/22, стверджуючи, по-перше, що іспанські суди мали юрисдикцію, оскільки Fortitude не був ні стороною договору перевезення між MACS і Tunacor Fisheries, ні він не брав участі в цій операції перевезення, а, по-друге, що відповідно до статті 251 LNM, положення про юрисдикцію не може бути приведені до виконання проти нього.

M-translate

31 Мапфре подав апеляцію на це рішення до Audiencia Provincial de Pontevedra (Провінційний суд, Понтеведра), який також є судом, який передає справу у справі C-346/22, стверджуючи, по-перше, що іспанські суди мали юрисдикцію, оскільки Fortitude не був ні стороною договору перевезення між MACS і Tunacor Fisheries, а також не була залучена до цієї операції з перевезення, і, по-друге, що відповідно до статті 251 LNM положення про юрисдикцію не може бути застосовані проти неї.

Окремим критерієм визначення якості перекладеного системами МП тексту виступає форматування. Оскільки редагування форматування тексту перекладу займає багато часу та є невід'ємною складовою перекладацького процесу, така категорія помилок є суттєвою. Системи машинного перекладу не достатньо добре передають форматування тексту оригіналу [10, 11]. До найпоширеніших помилок з форматування належать: неправильний кегль; неправильний розмір кегля; велика літера замість маленької літери; маленька літера замість великої літери; дефіс замість тире; відсутність ком; відсутність крапок; неправильні закінчення; зайві пробіли; відсутність пробілів у необхідних місцях; відсутність абзаців; відсутність розтягування тексту за шириною; неправильні поля документа; відсутність апострофа; поява зайвих символів через неправильність розпізнавання тексту оригіналу [12]. Детальний аналіз форматування тексту перекладу показав незначну кількість помилок з форматування.

Висновки. Підсумовуючи написане вище, можемо зробити висновок, що Systran, O. Translator та M-Translate показали хороший переклад; однак було знайдено декілька типів помилок. Ана-

ліз даних виявив чотири типи помилок: лексичні, синтаксичні, реєстрові та пропуски. Аналіз даних показав, що лексичні помилки становлять майже половину помилок. Найменше зареєстрованих типів помилок було виявлено у комплексному перекладі цілого речення – лише 5 таких випадків на весь текст. Зустрічаються також випадки неправильного або некоректного перекладу юридичної термінології, що може мати негативний практичний вплив і без допомоги людини-перекладача, яка спеціалізується на юридичному перекладі в даному випадку обійтись буде важко. Окремо слід відмітити окремі випадки неправильного або неточного перекладу модальних форм, дієслів, архаїчних термінів, прийменникові фраз та прислівників.

Отже, з результатів дослідження можна зробити висновок, що Systran, O.Translate та M-Translate не змогли представити готовий і повністю коректно перекладений юридичний документ, який відповідав би вимогам документообігу і вимагає обов'язкового постредагування людиною. Втім, використання систем МП у контексті юридичного перекладу може бути корисним, якщо метою такого перекладу виступає загальне ознайомлення з текстом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hutchins J. The Development and Use of Machine Translation Systems and Computer-based Translation Tools. *International journal of translation*. 2003. № 15(1). P. 5–26. <https://aclanthology.org/www.mt-archive.info/00/IJT-2003-Hutchins.pdf>
2. Killman J. Machine translation and legal terminology. Data-driven approaches to contextual accuracy. *Handbook of Terminology. Legal Terminology*. 2023. № 3. P. 485–510. <https://doi.org/10.1075/hot.3.mac2>
3. Giampieri P. Is machine translation reliable in the legal field? A corpus-based critical comparative analysis for teaching esp at tertiary level. *ESP Today*. 2023. № 11(1). P. 119–137. <https://doi.org/10.18485/esptoday.2023.11.1.6>
4. Шилінська І. Ф. Кузів М. З., Використання систем машинного перекладу під час навчання перекладу науково-технічних текстів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022 № 53(2). С. 149–152. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.53-2.34>
5. Kit Ch., Wong T.M. Comparative Evaluation of Online Machine Translation Systems with Legal Texts. *Law Library Journal*. 2008. № 100(2). P. 299–321. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=6cb704046816107a56f9409e66fede58d67215e0>
6. Omazić M., Šoštarić B. New resources and methods in translating legal texts: machine translation and post-editing of machine-translated legal texts. *Language(s) and law*. 2023. P. 71–83. <https://www.pravos.unios.hr/wp-content/uploads/2023/07/Publication-Languages-and-Law-2.pdf#page=71>
7. Wahlera M.E. Word is worth a thousand words: legal implications of relying on machine translation technology. *Stetson Law Review*. 2018. № 48 P. 109–139 <https://www2.stetson.edu/law-review/wp-content/uploads/2020/01/4.Wahler.48.1-1.pdf>
8. Kovács T. Human and machine translation: a comparative analysis of neural machine- and human-translated EN-HU and HU-EN legal texts. *Porta lingua*. 2022. №1.szám P. 49–57. <https://doi.org/10.48040/PL.2022.1.5>
9. Killman J. Vocabulary Accuracy of Statistical Machine Translation in the Legal Context. Conference of the Association for Machine Translation in the Americas. 2014. P. 85–98. <https://aclanthology.org/2014.amta-wptp.7.pdf>
10. Ольховська А.С., Лавренова М.М. Експериментальне дослідження з вивчення впливу використання систем машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі юриспруденції. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія*. 2021. № 94. С. 74–78 <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2021-94-11>
11. Ольховська Н.С., Скокова М.С. Фонетичні та лексико-семантичні особливості німецькомовної аграрної термінології: перекладацький аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологія»*. 2019. № 7(75). С.78–80.
12. Alkathery E.R. Google Translate Errors in Legal Texts: Machine Translation Quality Assessment. *AWEJ for Translation & Literary Studies*. 2023. № 7(1). P. 208–219. DOI: <http://dx.doi.org/10.24093/awejtls/vol7no1.16>

УДК 811.111'25:34

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-48>

**АНГЛІЙСЬКА ЮРИДИЧНА МОВА:
ТРУДНОЩІ, З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ ПЕРЕКЛАДАЧІ**

**ENGLISH LEGAL LANGUAGE: DIFFICULTIES FACED
BY TRANSLATORS**

Савчук Т. С.,

orcid.org/0000-0002-0707-8746

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Світ, у якому ми живемо сьогодні, вже не той, яким він був раніше. Зростання та розширення меж міжнародного співробітництва, торгівлі, туризму та еміграції, у якому людська взаємодія має найвищий пріоритет, є причиною посиленого інтересу лінгвістів до англійської мови загалом та особливостей різних жанрів які її становлять, оскільки більшість міжнародних конвенцій, міжнародних договорів, конституцій та правил написані саме англійською мовою [1]. Не зважаючи на те, що англійська мова вважається однією з найлегших для вивчення, вона вимагає неабияких зусиль для опанування та володіння на рівні носія мови. Дана стаття присвячена спеціалізованому дискурсу, що використовується у професійному та інституційному контексті юриспруденції, а саме юридичній мові, яка так само як і англійська мова загалом, відображає ту суміш мов, елементи яких стали її частиною. Юридична мова не просто вимагає чіткого формулювання, недвозначного перекладу та трактування, що робить роботу перекладача в сфері юриспруденції надзвичайно важкою та відповідальною працею, але й розуміння усіх нюансів, пов'язаних з розвитком мови та політично-економічних тенденцій, які панують в той чи інший період розвитку суспільства. Цей факт свідчить про необхідність проведення систематичних досліджень сучасного стану англійської юридичної мови, щоб прояснити перешкоди в її опануванні як серед перекладачів по всьому світі, так і пересічних громадян. В даній статті розглядаються на аналізуються лінгвістичні особливості юридичної англійської мови, пояснюється розрив між повсякденною мовою та мовою закону (наявність архаїзмів, слів іншомовного походження, специфічної американської та британської термінології, контекстуально перекладу звичних слів, модальних слів *shall* та *may* та ін.), описуються елементи юридичного письма та труднощі, що виникають при його перекладі, пропонуються рішення тих проблем, які ускладнюють переклад юридичного тексту українською. Для цього автор послуговується методами синтаксичного, лексичного, зіставного і порівняльного аналізу оригінальних текстів та їх перекладів.

Ключові слова: юридична англійська, юридичний дискурс, запозичення, архаїзм, проста англійська, субмова.

The world we live in today is not what it used to be. The growth and expansion of the borders of international cooperation, trade, tourism and emigration, in which human interaction has the highest priority, is the reason for the increased interest of linguists in the English language in general and the peculiarities of the various genres that make it up, since most international conventions, international treaties, constitutions and rules are written specifically in English [1]. Despite the fact that English is considered one of the easiest languages to learn, it requires considerable effort to learn and master at the level of a native speaker. This article is devoted to a specialized discourse used in the professional and institutional context of jurisprudence, namely legal language, which, like English in general, reflects the mixture of languages elements of which have become its part. Legal language not only requires clear formulation, unambiguous translation and interpretation, which makes the work of a translator in the field of jurisprudence an extremely difficult and responsible job, but also an understanding of all the nuances associated with the development of the language and the political and economic trends that prevail in this or that period of social development of the country. This fact indicates the need for systematic research on the current state of the English legal language in order to clarify the obstacles in its mastery both among translators around the world and ordinary citizens. This article examines and analyzes the linguistic features of legal English, explains the gap between everyday language and the language of the law (the presence of archaisms, words of foreign origin, specific American and British terminology, contextual

translation of common words, modal words shall and may, etc.), describes elements of legal writing and the difficulties that arise during its translation; offers solutions to those problems that complicate the translation of a legal text into Ukrainian. The author uses the methods of syntactic, lexical, comparative and comparative analysis of original texts and their translations.

Key words: legal English, legal discourse, borrowing, archaism, plain English, sublanguage.

Вступ. Мова закону або юридична мова стосується мови, що використовується в законодавстві та усіх пов'язаних з ним процесах. Це тип реєстру, що підходить до різних випадків і ситуацій використання у правових ситуаціях. Хоча, можливо, найкраще її описати як субмова чи підмова, яка має власну спеціалізовану граматику, обмежену тематику, містить лексичні, синтаксичні та семантичні обмеження та допускає девіантні правила граматики, які не є прийнятними в стандартній мові [2, с. 142]. Проте, як би ми не описували юридичну мову, вона залишається складною та важкою для вжитку пересічними громадянами, особливо беручи до уваги відмінності між культурами та мовами спілкування при перекладі юридичних текстів.

Актуальність проблеми. Міжнародні відносини сьогодні розвиваються набагато активніше ніж декілька десятиліть тому назад, відповідно, міжнародне право, яке регулює такі взаємовідносини привертає посилену увагу не тільки правників, але й істориків, лінгвістів та інших зацікавлених сторін. Важко собі уявити встановлення тісних контактів між державами, суспільствами, людьми та бізнесом без посередництва юридичної мови, що здійснюється у вигляді процесу перекладу з однієї мови на іншу, а тому питання адекватної передачі змісту правових документів набуває надважливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання юридичного перекладу та його багатосторонні аспекти знаходяться в центрі інтересів багатьох дослідників. Так, аналізом теоретико-філософських проблем юридичного перекладу займаються Faber & Reimerink [3] з Університету Гранаді, Іспанія, а саме категоризацією термінології в юридичному перекладі «з точки зору фреймової термінології (FBT), яка безпосередньо пов'язує репрезентацію спеціальних знань із когнітивною лінгвістикою та когнітивною семантикою». Автори використовують приклад міжнародних угод у контексті екологічного права. Scavuzzo [4] вивчає правовий дискурс, зокрема, функції мови та правових речень. Автор пропонує розглянути дві основні відмінності – між описовим і прескриптивним використанням мови, а також сортування внутрішніх і зовнішніх тлумачень правових речень.

Деякі дослідники зосереджуються на юридичному перекладі як на навчальній дисципліні. Наприклад, Jones & Ellison [5] аналізують «дисонанс між оцінкою та інтерпретацією юридичного повідомлення науковцями з права та реципієнта (пересічного громадянина)». Perez-Perdomo [6] вивчає питання латиноамериканського права. Giampieri [7] вивчає концепцію Інтернету як ресурсу для юридичної мови.

Інша група вчених зосереджена на професійно-практичному сприйнятті юридичної мови. Англійський центр судової лінгвістики (CFL) аналізує особливості перекладу в надрізноманітних правових контекстах (тобто суди та правові дебати), що торкаються дискурсу, який впливає на чотири важливі сфери: «логістика перекладу в правовому контексті, якість перекладу, етика перекладу та політичні питання» та спирається на прямий практичний досвід практики перекладу та її ефекти.

Мета дослідження. Дослідження спрямоване на виявлення та класифікацію специфічних ознак англійських юридичних лексем, а також знаходження шляхів вирішення проблем, з якими стикаються перекладачі при перекладі юридичних текстів з англійської на українську. Досягнення цієї мети передбачає наступні завдання:

- визначити основні лінгвістичні та позамовні джерела англійських юридичних текстів;
- визначити основні ознаки сучасного правового дискурсу;
- запропонувати стратегії забезпечення адекватності перекладу юридичних текстів.

Виклад основного матеріалу. Причини лексичного різноманіття. Так звана «юридична англійська» є результатом суміші різних мов, що легко пояснюється історичними подіями [8]: стародавньої латині (римське право, правління Римо-католицької церкви на певному історичному етапі: з 597 року з поширенням християнства завдяки святому Августину латинські слова (*negligence, adjacent, frustrating, inferior, legal, quit, subscribe*) стали частиною англійської мови, особливо професійної (у юридичній сфері такі латинські фрази, як *inter alia* (серед іншого, зокрема) і *per se* (сам по собі, як такий, по суті) все ще залишаються у вжитку), французької мови (після норманського вторгнення в Англію в 1066 р. французька мова стала офіційною мовою Англії і протягом майже 300 років була мовою правових проваджень, в результаті чого багато слів, які зараз використовуються в законі, мають французьке походження (*property, lease, executor, tenant, estate, and chattel*), старо-англійської (лексичні одиниці, взяті з «великого стилю» та давньої англійської мови) та сучасної англійської (кліше, пов'язані з іншими областями знань). Будучи мовою Церкви, риторики, освіти, науки та літератури протягом багатьох століть, латинська мова відіграла величезну роль у розвитку англійського правового мовного середовища. Так, протягом довгого періоду латинь залишалася мовою офіційних записів і статутів, англійська – розмовною мовою більшості населення, проте не використовувалася в юридичних справах. У 1356 році було прийнято Статут судової справи (французькою мовою), в якому зазначалося, що провадження мають вестися англійською мовою, проте записуватись латинською мовою. Таким чином, статuti писали латинською мовою приблизно до 1300 року, французькою мовою до 1485 року, англійською та французькою мовами протягом кількох років, а лише англійською мовою з 1489 року. Заповіти почали писати англійською також приблизно в 1400 році. Тому не дивно, що багато латинізмів було включено до англосаксонської системи права: «*Actus reus*» («протиправне діяння»), «*Res judicata*» («розглянута справа», «перешкодження позову»), «*ad absurdum*» («доведення до абсурду»), «*a proiri*» («з колишнього»), «*a posteriori*» («заднім числом»), «*Commune bonum*» (загальне благо), «*Consensus omnium*» (загальне схвалення/згода), «*Dominium*» («повне право користуватися та ропоряджати майном за своїм власним бажанням»), «*In adversum*» («проти волі»), «*Modus Operandi*» («особливий спосіб або метод вчинення чогось»), «*Modus vivendi*» («спосіб життя»), «*Pacta sunt servanda*» («договір повинен дотримуватись»), «*Prima facie*» («на підставі першого враження»), «*Sine die*» («без призначеної дати, терміну»), «*Sub Conditione*» («за умови»), «*Ultima Ratio*» (останній привід або аргумент) та ін. Відповідно, перекладач стикається з проблемою роботи з такими лексичними одиницями і має визначитися як їх вставити в текст перекладу. Можливі три стратегії: транслітерація, переклад, і передача. Крім того, використовується транслітерація слів (рідше – словосполучень), якщо такі лексичні одиниці існують в українській мові та зафіксовані в словниках (де-юре, де-факто, статус-кво, персона нон грата, алібі та інші). Переклад використовується рідше, і в більшості випадків як пояснення та подальший коментар.

Крім того в юридичній англійській мові є значна кількість іноземних слів і фраз французького походження – *appeal, attorney, claim, complaint, counsel, court, damage, default, defendant, demurrer, evidence, indictment, judge, jury, justice, party, plaintiff, plea, sentence, sue, verdict*. Вплив французької мови відчувається також при використанні прикметника після іменника до якого відносяться: *attorney general* / генеральний прокурор, *court martial* / військовий суд, *letters testamentary* / заповідальні листи, *malice aforethought* / злий умисел, *solicitor general* / генеральний соліситор. Існують похідні з суфіксом «*ee*» (французьке походження), що позначають особу як одержувача дії, коли мова йде про комерційну та бізнес-сфери, що характеризується фіксованими парами «суб'єкт-об'єкт», де основною семантичною відмінністю є не корінь слова, а суфікс: «*employer*» / «роботодавець» (особа чи організація, яка наймає людей) та «*employee*» / «працівник» (той, кому платять за роботу на когось іншого), «*endorser*» / «індосант» (особа, яка підписує зворотну сторону чека, переказного векселя тощо, випсаного їм, для того щоб надати дозвіл на його виплату комусь іншому) та «*endorsee*» / «індосат» (особа, чий ім'я напи-

сано на звороті чека, векселя тощо, щоб вони могли отримати гроші по ньому замість особи, для якої його було написано спочатку) та ін.

Завдяки французькому та латинському впливу англійська мова рясніє синонімами, що ускладнює роботу і тим, хто створює юридичний документ, і тим, хто його перекладає: так, наприклад, коли є декілька синонімів, що стосуються тієї самої правової концепції, перекладач скитається з проблемою вибору (*breach – violation, lessee – tenant; promise – assurance – undertaking*) та питанням, чи мають вони однакове значення чи ні. У таких випадках при перекладі найбезпечніше використовувати декілька варіантів.

Староанглійські архаїзми з таких історичних, політичних, правових та релігійних документів як Habeas Corpus Act (1679), Bill of Rights/Білль про права (1689), Біблія короля Якова (1611) стали третім за важливістю джерелом юридичної лексики в англійській мові. Так, наприклад, частина дієслів навмисно вживається в архаїчній формі з суфіксом '-eth': «*witnesseth*» / свідчити, «*secureth*» / захищати, в бюрократичній мові можна знайти багато таких форм як «*hereto*» («дано, зазначено тут»), «*henceforth*», «*hereinafter*» («відтепер», «надалі»), а в офіційних ділових юридичних колах дієслів *will/shall* все ще використовуються як модальні, що виражають обов'язок, а не допоміжні для утворення майбутнього часу. Можна з упевненістю сказати, що довгі правові традиції Великобританії забезпечили консерватизм, формалізм та піднесеність стилю юридичної мови загалом. Однак давньоанглійські архаїзми безперечно мають обмеження у використанні, особливо в американському юридичному дискурсі, де спостерігається тенденція до їх скорочення, оскільки деякі терміни та визначення, які вже не використовуються, є надлишковою перешкодою для повного розуміння тексту, особливо для пересічного громадянина. Труднощі при інтерпретації складних юридичних текстів для простих людей, розуміння юристами, що в юридичній сфері саме потреби клієнтів визначають подальший розвиток подій привели до появи руху «Plain English» / «Проста Англійська», ініціатором якої був Д. Мелінкоф (2004). Рух мав на меті спростити юридичну англійську, щоб вона не була привілеєм невеликої групи людей, які були або експертами з права, або професіоналами в галузі права, оскільки, за словами Меллінкова, мова закону характеризується помпезністю і багатослівністю [9, с. 25]. У своїй роботі Мелінкоф навіть запропонував варіанти заміни складних юридичних термінів на більш загальнозживані, як от: *pleading – statement of case* (виклад справи), *minor/infant – child* (дитина), *writ – claim form* (бланк заяви), *subpoena – witness summons* (повістка до суду, виклик свідка) та ін. [9, с. 34]. Проте, незважаючи на популярність даного руху, йому вдалося вплинути лише на конкретні правочини, що регулюють права та обов'язки споживачів, які, природно, повинні бути описані та зазначені цілком доступно та конкретно, а не на закони чи певні галузі права, як-от кримінальний кодекс.

Характерні риси сучасної юридичної мови. Що ж до сучасного стану англійської юридичної сфери, то тут спостерігається залежність від контексту і навіть певний відхід від традиційних норм, а також вживання великої кількості кліше.

Контекстуальність англійської юридичної термінології виражається в ситуативності окремих словосполучень або значення окремих слів. Наприклад, словосполучення «*courts and tribunals*» в юридичній сфері не можна перекладати буквально, а як «судові установи» чи «судові органи». Прикметникова прийменникова фраза «*subject to*» не має нічого спільного з «суб'єктивністю», але виражає різноманітність семантики: «зазнавати», «служити», «мати право», «бути залежним від», «обумовлюватися», «бути під владою». Так, наприклад, вона набуває несподіваного контекстуального значення в правових та економічних текстах: «*subject to any damages which may be due*» у конкретному контракті означає «збереження права на компенсацію за будь-які можливі збитки» [10, с. 1093].

Іншим прикладом контекстуальності є переклад лексеми «*business*» «бізнес», яка має дуже широке семантичне поле. Зокрема, перекладач юридичних і ділових текстів повинен розрізняти такі значення: 1) (нульовий артикль, одна) підприємництво, комерційна та промислова

діяльність, зайнятість у бізнес-секторі; 2) (невизначений або означений артикль, однина чи множина) підприємство, бізнес, установа, комерційна фірма; 3) операція; 4) клієнти, споживачі. Таким чином, для адекватного перекладу необхідно бути добре обізнаним не тільки у юридичній, але й у бізнес-сфері та мати відчуття мови.

Ще однією важливою характеристикою англійських правових текстів є їх клішований характер. Тут варто зазначити, що словосполучення чи речення насправді є цілісною лексичною одиницею, тому змінювати його, пропускаючи деякі елементи, неприпустимо. Перекладач передає кліше за допомогою унікальних еквівалентів, наприклад: «*formation process*» (not «*the process of making a contract*» / «процес формування» (а не «процес укладення договору») «*to adjudicate* (not «*make decisions*») *in disputes*» / «виносити рішення (а не «приймати рішення») у суперечках», тощо.

У деяких випадках розбіжність між українськими та англійськими юридичними кліше спостерігається як на лексичному, так і синтаксичному рівнях. Зокрема, «*this agreement is made effective on...*» означає «дата підписання договору», «*with effect from the date hereof*» – «набирає чинності з поточної дати». Використання клішованих виразів дозволяє заощадити розумову енергію, сприяє швидкому й точному оформленню документа та процесу спілкування, а тому є нейтральним нормативним явищами в діловій мові [11].

Нарешті, ще однією парадоксальною особливістю англійського сучасного правового дискурсу є його деформалізація в певних контекстах. Зокрема, американські юридичні тексти та судове красномовство іноді характеризується переходом на емоційно навантажені слова і навіть просторіччя: «*take it or leave*» / про фіксовані умови, де немає можливості зміни або торгу, «*a rubber stamp*» / про суд, коли хочуть сказати що його роль суто формальна, «*to avoid the clutches of penalty*» / щоб уникнути покарання та ін. Також використовуються загальноприйняті скорочення ЕУ (Європейський Союз), СМ (поточний місяць), тощо. У деяких випадках такий підхід дає змогу скоротити текст, зробити його більш стислим, вичерпним і зрозумілим, особливо для невідготовленої або непрофесійної аудиторії, що особливо актуально, оскільки суд присяжних став невід'ємним елементом англійської правової сфери.

Серед інших характеристик юридичної мови, що становлять труднощі для перекладачів, можна відмітити наступні: 1) довжина речення: специфічна структура речень зумовлена тим, що раніше кожна частина юридичного документа складалася з одного речення. Речення містили багато інформації, повторень, довгі іменникові фрази з великою кількістю видозмін, своєрідним порядком слів, приїменниковими словосполученнями, а також сурядними та підрядними частинами. У зв'язку з цим при укладанні договорів самі юристи радять уникати зайвих слів та речень, залишаючи тільки ті, що підтверджують наведені в тексті аргументи та важливі для його значення та тлумачення. При перекладі, проте, перекладач не має права «вирізати» зайве, а повинен передати повний зміст документу відповідно до його оригіналу; 2) номіналізація, коли іменники, що походять від дієслів, часто вживаються замість самих дієслів, наприклад: *to be in agreement* / *to agree*, *to be in opposition* / *to oppose*, *to be in contravention* / *to contravene* та ін. Проте викоринити номіналізацію важко, адже юристи не кажуть: *to arbitrate* / арбітражувати, а *to go on arbitration* / звернутися до арбітражу, оскільки арбітраж є законодавчо визначеною процедурою і її слід розглядати як таку [12, с. 20], на що слід зважати при перекладі номінативних конструкцій; 3) безособовий стиль: використання пасивного стану та своєрідне використання займенників є характеристиками безособового юридичного стилю, особливо письма. Розробники законів інстинктивно його дотримуються, тому і закони, і судові рішення зазвичай містять дієслово у пасивному стані, особливо коли накладаються зобов'язання чи вказуються умови. Це створює враження, що викладене в документі є непомильним, оскільки виникає/здійснюється без впливу людини. Безособовий стиль сильно ускладнює розуміння юридичного тексту пересічними громадянами, проте при роботі з юридичною мовою уникнути його не можливо.

Ну і звичайно неможливо оминати різницю у словниковому запасі між британською та американською юридичною англійською мовою, що може значно відрізнятися, зокрема в юридичному та бізнес-секторі: *Articles of association* (UK) / *Bylaws* (US), *Balance sheet* (UK) / *Statement of financial position* (US), *Company law* (UK) / *Corporation law* (US), *Employment law* (UK) / *Labor law* (US), *Flotation* (UK) / *Initial public offering* (IPO) (US), *Solicitor* (UK) / *Attorney, lawyer* (US), *Turnover* (UK) / *Revenues* (US), *Private limited company (Ltd.)* (UK) / *Limited liability company (LLC)* (US) [13, с. 109–118]. Цей перелік не є вичерпним, проте він дає уявлення, наскільки важливим є розуміння відмінностей між цими двома діалектами при перекладі з української на англійську.

Висновки. Будучи складним процесом, юридичний переклад не є лише заміною одиниць між мовами. Цей дискурс включає в себе низку проблем, і будь-який перекладач, котрий стикається з ними, повинен шукати найбільш адекватні еквіваленти для перекладу та дійсний контекст їх використання. Постійний професійний розвиток у сфері оволодіння іноземною мовою (особливо в рамках субмови права), аналіз номенклатури, занурення в дух дискурсу іноземного права, який передбачає оцінку інших правових норм лише у зв'язку системою права в цілому – це життєво важливі елементи успіху юридичного перекладу. Вивчений матеріал дає змогу зробити узагальнюючий висновок про те, що головною метою перекладу є досягнення адекватності і валідності, а також забезпечення виконання прагматичної функції в будь-якому заданому правовому середовищі, контексті та ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Garner B. A. *A Dictionary of Modern Legal Usage*. Oxford: Oxford University Press, 1989. 953 p.
2. Tiersma P. M. *Legal Language*. University of Chicago Press, 1999. 314 p.
3. Faber P., Reimerink A. Framing terminology in legal translation. *International Journal of Legal Discourse*, 4(1), 2019. P. 15–46.
4. Scavuzzo N. Interpreting the legal discourse: Points of view, functions of language and legal sentences. *Materiali per Una Storia Della Cultura Giuridica, Rivista Fondata Da Giovanni Tarello*, (2), 2018. P. 469–490.
5. Jones D., Ellison L. When is a word not just a word? An investigation into the dissonance and synergy between intention and understanding of the language of feedback in legal education. *The Law Teacher*, 2020. P. 1–14.
6. Perez-Perdomo R. Lost in Translation? Latin American Lawyers-Students in American Law Schools: Transplants and Globalization. *Onati Socio-Legal Series*, 9(6), 2019. P. 1078–1096.
7. Giampieri P. The Web as a legal language resource. *International Journal of Legal Discourse*, 4(1), 2019. P. 109–121.
8. Baugh A. C., Cable T. *A History of the English Language* (5th ed.). Routledge, 2002. 464 p.
9. Mellinkoff D. *The Language of the Law*. Wipf and Stock Publishers, 2004. 540 p.
10. Perez-Perdomo R. Lost in Translation? Latin American Lawyers-Students in American Law Schools: Transplants and Globalization. *Onati Socio-Legal Series*, 9(6), 2019. P. 1078–1096. DOI:10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1082
11. Knop K., Marks, S. The war against cliché: dispatches from the international legal front. In C. Chinkin & F. Baetens (Eds.), *Sovereignty, Statehood and State Responsibility: Essays in Honour of James Crawford* (P. 3–22). chapter, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
12. Bhatia V. K. *Analysing Genre – Language Use in Professional Settings*. London: Longman, 1993. 264 p.
13. Haigh, R. *Legal English*. Oxon: Routledge, 2018. 371 p.

УДК 378.147:811.133.1'373.7(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-49>

**СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ
З ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

**MODERN INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS
OF FORMING SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF HIGHER
EDUCATION STUDENTS IN ITALIAN LANGUAGE CLASSES**

Соловей Д. О.,*orcid.org/0000-0001-6287-4078**доктор філософії в галузі знань 03 Гуманітарних наук 035 Філологія,
перекладач-практик***Петрова О. В.,***orcid.org/0009-0006-4283-7206**завідувач секції італійської мови,
старший викладач кафедри італійської і французької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету***Кузнецова М. О.,***orcid.org/0009-0002-0002-2288**викладач кафедри італійської і французької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету*

Статтю присвячено виявленню чинників застосування сучасних інтерактивних технологій у формуванні соціокультурної компетентності студентів вищих навчальних закладів на заняттях з італійської мови. В статті аналізуються різноманітні інструменти та методи, такі як ігри та вправи, що спрямовані на поглиблення розуміння культурних особливостей та відповідностей італійського суспільства.

Особлива увага приділяється використанню методів, які стимулюють активну участь студентів у навчальному процесі, сприяють обміну думками та досвідом, а також розвивають комунікативні навички та культурну відкритість.

Стаття висвітлює переваги використання інтерактивних технологій у навчальному процесі, такі як збільшення зацікавленості та мотивації студентів, покращення засвоєння матеріалу, стимулювання творчого мислення та розвиток критичного мислення. Використання сучасних інтерактивних технологій у процесі навчання італійської мови дозволяє ефективно формувати соціокультурну компетентність студентів, сприяючи їхньому глибокому розумінню та адаптації до італійської культурної спадщини.

Ключові слова: інтерактивні технології, італійська мова, соціокультурні компетентності, «кошик ідей», «знаю, хочу знати, дізнався», зорова опора.

This article focuses on identifying the factors of applying modern interactive technologies in shaping the sociocultural competence of higher education students in Italian language classes. Various tools and methods are analyzed, such as games and exercises aimed at deepening understanding of the cultural peculiarities and norms of Italian society. Special attention is given to the use of methods that foster active student participation, facilitate exchange of ideas and experiences, and develop communicative skills and cultural openness.

The article highlights the benefits of using interactive technologies in education, including increased student engagement and motivation, improved material retention, stimulation of creative and critical thinking. Utilizing modern interactive technologies in the process of learning the Italian language enables effective formation of

students' sociocultural competence, facilitating their profound understanding and adaptation to Italian cultural heritage.

Key words: interactive technologies, Italian language, sociocultural competencies, «basket of ideas», «know, want to know, learnt», visual aid.

Постановка проблеми. Основна ідея змін в освіті полягає в узагальненні та осмисленні світового досвіду, у аналізі та рефлексії цілісного освітнього процесу, у виявленні причин труднощів і їх подоланні, у прогнозуванні результатів навчання, корекції результатів і методів освітнього процесу, у встановленні необхідних комунікативних зв'язків, їх регулюванні та підтримці, у переході від окремих педагогічних функцій до системних, від типових педагогічних технологій до інноваційних, творчих, орієнтованих на особистість. Активне використання сучасних освітніх технологій, готовність викладачів до творчого пошуку разом із студентами, створення стимулюючого середовища для продуктивного навчання сприяє ефективному формуванню відповідних компетентностей у студентів та збільшенню їхньої мотивації до навчання. Зміна підходів до освіти та соціокультурної політики у світі загалом сягає більшої уваги до розвитку особистісних якостей людини. Інтеграція України у загальноєвропейський контекст покладає основу на пріоритет людської особистості у національній системі освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітні технології є комплексом спеціально розроблених методик, дидактичних підходів, психологічних стратегій, професійних дій та прийомів, які спрямовані на досягнення поставлених цілей у навчальному процесі. Ці технології вважаються дослідниками освіти четвертою революцією в освіті, після створення шкіл, використання письма та винаходу друку. Вирішення сучасних завдань у сфері освіти неможливе без використання сучасних освітніх технологій, що сприяють розвитку особистості кожного учня або студента, їх активності, готовності досягати результатів у своїй діяльності та ефективно використовувати їх.

Термін «активні методи та форми навчання» відноситься до набору технологій, що сприяють інтенсивній участі студентів у навчальному процесі. Останнім часом термін «інтерактивне навчання» став досить поширеним і може бути розглянутий як сучасна форма активних методів навчання. Обґрунтування використання інтерактивних технологій у навчанні неможливе без урахування психолінгвістичних, дидактичних та методичних аспектів організації навчального процесу.

Умови, що сприяють розвитку навчання іноземних мов за допомогою інтерактивних технологій, зазнали змін протягом століть і визначалися соціальними і політичними тенденціями суспільства на різних етапах його історії. Аналіз історичних джерел дозволяє відстежити формування основних теоретичних засад інтерактивного навчання іноземної мови: гуманізм і активність учня (період Відродження), доступність та наочність (система Белл-Ланкастера на початку XIX ст.), часткова автономізація (XIX ст.), підкреслення ролі особистості учня (план Ієна), комунікативний підхід до навчання іноземних мов (XX ст.).

Роботи дослідників, таких як В. Саул, Р. Акерман, М. Зілберман, С. Метьюз, А. Кроуфорд та ін., мають важливе значення для формулювання теоретичних основ і розробки методів впровадження інтерактивного навчання.

Мета дослідження виявлення особливостей використання сучасних інтерактивних технологій у процесі формування соціокультурної компетентності здобувачів вищої освіти на заняттях італійської мови.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство потребує виховання громадян, які є самостійними, ініціативними та відповідальними, здатними до ефективної співпраці у вирішенні соціальних, виробничих та економічних завдань. Це вимагає розвитку особистісних якостей та творчих здібностей, уміння самостійно здобувати нові знання та вирішувати проблеми, а також орієнтації в суспільному житті. Ці пріоритети лежать в основі реформування сучасних освітніх установ, основне завдання яких – підготувати компетентну особистість,

здатну приймати обґрунтовані рішення в навчальних, життєвих та майбутніх професійних ситуаціях. Тому реалізація компетентнісного підходу у навчанні стає актуальним завданням сучасних освітніх установ, що передбачає спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових компетентностей особистості.

У сучасному світі інтелектуальний розвиток особистості не визначається обсягом знань або фактів, які вона запам'ятовує, але здатністю до критичного аналізу та осмислення інформації, а також навичкою самостійного прийняття рішень на основі цього аналізу. У цьому контексті розвиток критичного мислення стає невід'ємною складовою сучасної освіти, оскільки відповідає потребам суспільства в створенні вільної та творчої особистості в контексті просування країни до вільного суспільства.

«Критичне мислення – (дав.-гр. критікῆ τέχνη – «мистецтво аналізувати, судження») – це наукове мислення, головна риса якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень» [1].

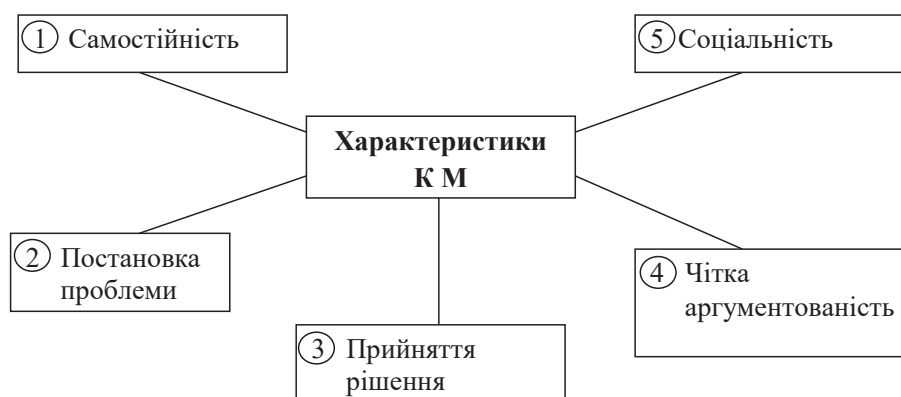
Критичне мислення – це процес, під час якого особа може аналізувати явище або об'єкт, висловлювати свою точку зору шляхом обговорення або аргументування власної думки, знаходити виходи з різних ситуацій. Це процес, який включає аналіз, синтез та обґрунтування оцінки достовірності (цінності) інформації; здатність сприймати ситуацію в цілому, визначати причини та альтернативи; здатність формулювати чи змінювати свою позицію на основі фактів та аргументів, правильно використовуючи отримані результати для розв'язання проблем та прийняття обґрунтованих рішень щодо того, на що можна покластися і як діяти надалі. Його не варто плутати з:

- простим запам'ятовуванням;
- розумінням складних ідей;
- творчим / інтуїтивним мисленням.

Критичне мислення – це навичка активного, творчого та індивідуального сприйняття інформації, вміння використовувати різноманітні форми мисленнєвої діяльності, глибокий аналіз інформації, розвинення власної незалежної думки і вміння захищати її, а також здатність застосовувати набуті знання на практиці.

Критичне мислення – це процес, що починається з ідентифікації проблеми, продовжується аналізом та оцінкою інформації, і завершується прийняттям рішення щодо розв'язання цієї проблеми.

Найбільш зрозуміле і корисне для вчителів визначення критичного мислення дає професор Девід Клустер [2, с. 8]:

1. Самостійність. Критичне мислення передбачає, що кожна особа має свої власні думки, переконання і ідеї, і ніхто не може мислити за неї.

2. Постановка проблеми. Постановка проблеми відіграє важливу роль у розвитку критичного мислення, оскільки сам процес розв'язання проблеми спонукає людину до критичного мислення. Початковий етап у вирішенні проблеми – це збір інформації, оскільки без неї міркувати практично неможливо.

3. Ухвалення рішення. Завершення процесу критичного мислення – прийняття рішення, яке дозволить оптимально вирішити поставлену проблему.

4. Чітка аргументованість. Особа, яка мислить критично, розуміє, що одна проблема може мати кілька рішень, тому вона має підкріпити своє прийняте рішення вагомими, переконливими аргументами, які б довели, що її вибір є оптимальним.

5. Соціальність. Людина перебуває в соціумі, тому для того, щоб обґрунтувати свою позицію, вона повинна взаємодіяти з іншими. Під час спілкування, дебатів і дискусій людина може уточнити свої погляди або навіть змінити їх.

Критичне мислення входить до загальної структури мислення в процесі пізнання та є мисленням вищого порядку» [3].

З метою розвитку критичного мислення у студентів застосовуються різноманітні технології інтерактивного навчання.

«Інтерактив («inter» – «взаємний», «act» – діяти) – це активна взаємодія засобами діалогу з чимось (наприклад, з комп'ютером) або кимось (людиною). Інтерактивне навчання передбачає активну взаємодію і залучення усіх учасників у пізнавальний процес. Інтерактив – це більше, ніж діалог: у діалозі між викладачем та слухачами провідну роль відведено саме викладачу. В інтерактивній формі навчання відбувається полілог: не лише взаємодія між викладачем і слухачами, а й активна бесіда і співпраця між слухачами; викладач виконує координуючу або консультативну роль. Це означає, що викладач і слухачі виступають рівноправними суб'єктами навчання, кожен з яких може мати власну думку, яка априорі має право на існування» [4, с. 8].

Використання інтерактивних методів на заняттях сприяє активному навчанню студентів, оскільки вони можуть самостійно приймати рішення стосовно організації процесу навчання під час спілкування між собою. Це сприяє не лише розвитку навичок іншомовного мовлення, але й сприяє розвитку інтелектуальних здібностей та аналітичного мислення студентів. Інтерактивні методи навчання реалізуються через спільну діяльність студентів: всі учасники навчального процесу взаємодіють між собою, обмінюються інформацією, разом розв'язують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег та свою власну поведінку, що створює реалістичну атмосферу співпраці. Під час застосування інтерактивних методів навчання відбувається постійна зміна режимів діяльності та обмін досвідом між учасниками навчального процесу.

Однією з основних особливостей інтерактивних технологій навчання є високий рівень взаємної активності між учасниками, а також емоційне і духовне злиття між ними. Учасники навчального процесу спільно занурюються в проблему, обирають засоби і методи її вирішення, відчувають емоційний контакт і переживають схожі емоції. Інтерактивне навчання сприяє розвитку творчих здібностей особистості, оскільки активізує її внутрішні механізми. Ці технології орієнтовані на мобілізацію пізнавальних сил та прагнень студентів, на стимулювання самостійного інтересу до знань, формування власних методів діяльності, розвиток уміння концентруватися на творчому процесі та отримання від нього задоволення.

Перевагою використання інтерактивних технологій є можливість залучення всіх студентів до активної роботи, забезпечення кожному можливості взяти участь у вирішенні проблем. В результаті, менш підготовлені студенти починають відчувати більше впевненості у своїх здібностях, а ті, хто вже має достатній рівень іншомовної комунікативної компетентності, розуміють цінність своєї участі у формуванні мовної взаємодії і допомагають іншим.

Такий підхід до навчання ліг в основу «Методу активізації можливостей особистості і колективу».

Як відомо, метод зумовлюється системою принципів. Сформульовано п'ять основних принципів методу активізації:

- 1) принцип особистісного спілкування;
- 2) особистісно-рольовий принцип;
- 3) принцип концентрованої організації навчального матеріалу і навчального процесу;
- 4) принцип колективної взаємодії;
- 5) принцип поліфункціональності вправ [5, с. 280].

«Особистість функціонує і формується у процесі постійних взаємовідносин з іншими людьми у праці, навчанні та спілкуванні. Спілкування служить одним з головних механізмів цих взаємовідносин і є одним із джерел розвитку особистості» [6, с. 563].

Розглянемо, як різноманітні види інтерактивних технологій можуть бути залучені в процесі формування соціокультурної компетентності у студентів.

Одним з сучасних методів інтерактивного навчання є дискусійна форма, яка передбачає активну участь учасників у діалозі та обговоренні проблеми чи спірного питання. Під час дискусії відбувається зіткнення різних точок зору, обмін думками та ідеями, що сприяє збагаченню знань і розвитку критичного мислення. Ефективність дискусії залежить від базових знань учасників з обговорюваної теми та правильного планування її проведення.

Перед початком дискусії важливо вибрати тему, яка містить різні точки зору і протиріччя, а також розробити план контролю і стимулювання активності учасників. Крім того, необхідно визначити способи фіксації запропонованих ідей та підготувати відповідне обладнання.

Під час проведення дискусії викладач виступає в ролі посередника, який сприяє розвитку діалогу, аналізує різні точки зору, висловлює власну думку і робить висновки. Для введення у дискусію на заняттях іноземної мови можна використовувати різні прийоми:

- 1) викладення ситуації, яка потребує розв'язання;;
- 2) формулювання питань, що стосуються цієї ситуації;
- 3) огляд відеоматеріалу, пов'язаного з темою;
- 4) рольова презентація ситуації;
- 5) обрання учасниками одного з пропонуєваних підходів чи точок зору.

Для успішного проведення будь-якої дискусії студенти мають оволодіти такими вміннями, що підвищують ефективність групового обговорення:

- 1) вміння ставити питання, що стимулюють чіткіше формулювати та аргументувати думку;
- 2) вміння демонструвати нерозуміння з метою уточнення та деталізації висловлювання;
- 3) вміння висловити сумнів, щоб позбавлятися слабо аргументованих та непродуманих висловлювань. Оскільки характерним для дискусії є зіткнення різних точок зору, позицій, дискусія повинна сприяти виникненню альтернативних думок, шляхів вирішення проблеми [5, с. 282].

Провідне місце у навчальному процесі посідають і наочні методи навчання. Серед наочних засобів навчання найбільш поширеними є візуальні опори: тематичні картинки, сюжетні картини, репродукції картин, фотографії, ілюстрації проблемного характеру та ін.

Вивчення іноземної мови передбачає роботу з проблемними наочними опорами.

Розглянемо сучасні форми інтерактивних технологій докладніше.

«Кошик ідей»

Мета метода «Кошик ідей»: актуалізувати опорні знання, мотивувати до пізнавальної діяльності, навчити студентів формулювати і обґрунтовувати власні припущення та гіпотези щодо обговорюваної теми заняття. Метод доречно застосовувати на етапі виклику, коли необхідно з'ясувати все, що знають або думають студенти з обговорюваної теми заняття, відбувається узагальнення накопиченого досвіду і підготовка до сприйняття нового матеріалу.

Організація діяльності

Крок 1. На дошці викладач вивішує візуальні опори у вигляді ілюстрацій, що передають зміст різних стереотипів Італії. Кожен студент згадує і записує в зошиті все, що йому відомо,

що він знає, індивідуально за 2–3 хвилини. Якщо стереотип абсолютно не відомий, то можна попросити студентів висловити свої припущення і домисли, що вони уявляють і що вони припускають.

Крок 2. В «кошик» скидається все, що має відношення до теми «Стереотипи Італії»: ідеї, імена, дати, факти, припущення, терміни і т.д. На даному етапі йде просто збір інформації, тому записуються всі ідеї і припущення, навіть помилкові і неправдиві. Пропозиції, припущення і ідеї не критикуються і не оцінюються викладачем. Відхід від цього тиску авторитету і є одне з найбільш важких у виконанні вимог технології критичного мислення. Всі ідеї і пропозиції осмислюються і аналізуються в подальшому ході заняття.

Крок 3. На цьому етапі відбувається обмін інформацією в парах або групах. Студенти діляться один з одним відомими знаннями (групова робота). Під час обговорення студенти не тільки уважно вислуховують пропозиції, ідеї один одного, але і попутно аналізують свої знання, відстежуючи, що їм також відоме, а що є ще незнайомим, з'ясовують в чому збіглися наявні уявлення, з приводу чого виникли розбіжності. Під час висловлювання студентами їх ідей і припущень, намагайтеся вимагати повних відповідей. Таким чином, метод буде працювати і для розвитку усного мовлення і навичок логічного викладу. Поступово з «кошика» повинні зникнути всі неправильні або некоректні твердження щодо італійців, а залишитися «витримка» з вірних [7].

Стереотипи – це, зазвичай, суміш певної частки правди з деякими узагальненнями та перебільшеннями. За допомогою методу «**Знаю. Хочу знати. Дізнався**» студентам можна запропонувати виявити правду в стереотипах про італійців.

«Знаю. Хочу знати. Дізнався»

Мета методу «**Знаю. Хочу знати. Дізнався**»: забезпечити розвиток базових якостей студентів, таких, як критичне мислення, комунікативність, креативність, мобільність, самостійність, толерантність, відповідальність за власний вибір і результати своєї діяльності; розвиток аналітичного, критичного мислення (виділення причинно-наслідкових зв'язків; розгляд нових ідей і знань у контексті вже наявних; виділення помилок у міркуваннях; вміння відрізнити факт, що завжди можна перевірити, від припущення й особистої думки); стимулювання самостійної пошукової творчої діяльності, запуск механізмів самоосвіти і самоорганізації [8].

Організація діяльності

Крок 1. Викладач просить студентів накреслити таблицю. В першій колонці студенти випишують усі стереотипи, про які студенти дізналися під час виконання попередньої вправи.

Знаю	Хочу дізнатися	Дізнався
1. Gli italiani mangiano solo pasta e pizza.		
2. Gli italiani gesticolano un sacco.		
3. Gli italiani sono mammoni.		
4. I siciliani sono tutti Mafiosi.		
5. Gli italiani conoscono benissimo la Divina Commedia e Dante.		
6. Gli italiani suonano sempre il mandolino.		

Крок 2. На цьому етапі студентів просять подумати над питаннями, що виникають у них щодо цієї теми. Вони можуть розпочати аналіз із того, що вже знають, та виявити ті аспекти, де їхні знання є неповними. Запишіть їхні питання в таблицю в стовпчик «Про що хочемо дізнатись?» Якщо потрібно, можна також додати кілька власних запитань.

Знаю	Хочу дізнатися	Дізнався
1. Gli italiani mangiano solo pasta e pizza.	Perché gli italiani si associano solo con la pasta e la pizza?	
2. Gli italiani gesticolano un sacco.	Perché gli italiani gesticolano tanto?	
3. Gli italiani sono mammoni.	Perché gli italiani non vanno via di casa?	
4. I siciliani sono tutti Mafiosi.	Perché gli italiani sono visti come possibili mafiosi?	
5. Gli italiani conoscono benissimo la Divina Commedia e Dante.	Che ne pensano gli italiani della Divina Commedia e Dante? Sono davvero gli esperti delle opere di Dante?	
6. Gli italiani suonano sempre il mandolino.	Da dove nasce lo stereotipo «pizza e mandolino»?	

Крок 3. Після цього студентам слід ознайомитися з текстом, прослухати лекцію, вивчити матеріал або провести дослідження. Важливо нагадати їм про необхідність активного пошуку відповідей на свої запитання та занотовування всіх неочікуваних ідей, що виникають у них під час вивчення.

Крок 4. Студенти повідомляють про те, що вони дізналися. Спочатку вони називають відповіді, які знайшли на свої запитання, а потім – усі цікаві або важливі ідеї, які виявили. Викладач записує це до таблиці в колонку «Про що дізналися?» [9, с. 39].

Знаю	Хочу дізнатися	Дізнався
2. Gli italiani gesticolano un sacco.	Perché gli italiani gesticolano tanto?	Secondo alcuni, l'origine di questo fenomeno potrebbe risalire al periodo in cui l'Italia era sotto il dominio di potenze straniere, nel XIV e XV secolo. Durante questo periodo, si ipotizza che le persone abbiano utilizzato i gesti come mezzo di comunicazione per farsi capire, in un contesto in cui non era possibile utilizzare liberamente la propria lingua.

Вивчаючи стереотипи про Італію, прийнято охоплювати також і італійські жести або іншими словами – спосіб спілкування італійців за допомогою жестів. Італійці, як відомо, славляться своєю жестикуляцією під час розмови. Для них це допоміжний спосіб для передачі своїх емоцій або підкреслення значення тієї інформації, про яку вони говорять, навіть якщо співрозмовник їх не бачить. Але їх жести не є довільними рухами рук, кожен жест має певне

значення. Деякі жести мають насправді складне значення і можуть замінити не просто одне слово, а ціле речення [10]. Саме тому ця тема є невід’ємною частиною формування іншомовної лінгвосоціокультурної компетентності.

На цьому етапі ми пропонуємо вправи із використанням **зорових опор**.

Крок 1. Студенти отримують роздатковий матеріал, на якому зображено різноманітні жести італійців. Наприклад:

Крок 2. Наступним кроком є обговорення значень жестів із викладачем, визначення правильної інтерпретації жестів із подальшим порівнянням італійської та української культур. Таким чином забезпечується розвиток діалогічного мовлення і посилюється пізнавальна активність. Для закріплення матеріалу, після обговорення, можна запропонувати студентам поєднати жести із правильними значеннями:

- A. Andiamo a dormire!
- B. C'è da fare o no?
- C. Mi dà un passaggio?
- D. Scongiuro!
- E. Un momento!
- F. Mah!
- G. Ho fame!
- H. Ehi tu, vieni qui!

Крок 3. Студенти діляться на дві робочі групи. Викладач показує відео, в якому актори передають певну емоцію чи речення за допомогою жестів [10]. Групи мають вгадати та визначити значення того чи іншого жесту. Перемагає та група, що згадає більше жестів та правильно їх інтерпретує. Елемент конкуренції часто позитивно впливає на реакцію та засвоєння вивченого матеріалу, розвивається ініціативна мовленнєва поведінка студентів.

Висновки. Отже, використання інтерактивного підходу сприяє підвищенню ефективності процесу вивчення італійської мови у вищих навчальних закладах. Під час інтерактивного

навчання студент самостійно набуває знання та навички в процесі активної діяльності, а не просто отримує готову інформацію. Тому завдання викладача полягає у створенні умов, щоб студент самостійно відкривав нові знання, використовував їх у спілкуванні та будував власні речення. Роль та позиція викладача полягає у підтримці активності студентів, створенні сприятливої атмосфери на занятті, а також у вирішенні суперечок як арбітр, а не суддя. Таким чином, застосування сучасних інтерактивних технологій допомагає зацікавити студентів у вивченні італійської мови, створює позитивне ставлення до процесу навчання та підтримує їхню самостійну мовленнєву активність. Це також дозволяє здійснювати більш індивідуалізований підхід до навчання, підвищує мотивацію вивчення іноземної мови та формує соціокультурну компетентність студентів у процесі її освоєння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марченко О.Г. Формування критичного мислення школярів. Харків: вид. група «Основа»: «Триада+», 2007. 200 с.
2. Пометун О. Як розвивати критичне мислення в учнів. URL: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/> (дата звернення 20.06.2022).
3. Нікітченко О. С., Тарасова О. А. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови: навч.-практ. посіб. Харків: Друкарня Мадрид, 2017. 104 с.
4. Демчинський О.В. Інтерактивні методи викладання. Практичні поради для суддів-викладачів. К. 2017. 64 с.
5. Ніколаєва С. Ю., Борецька Г. Е., Майер Н. В., Устименко О. М., Черниш В. В. та інші. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах: Колективна монографія. К.: Ленвіт, 2015. 444 с.
6. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. К. : Ленвіт, 2013. 590 с.
7. Застосування технології критичного мислення на уроках історії як інноваційного підходу в сучасній освіті: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/materiali-mayster-klasu-dlya-uchiteliv-istorii-147245.html> (дата звернення 21.06.2022).
8. Розвиток критичного мислення: веб-сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-kriticnogo-mislenna-na-prikladi-metodu-znau-hocu-znati-diznavsa-na-urokah-mistectva-299577.html> (дата звернення 20.06.2022).
9. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. К.: Плеяди, 2006. 220с.
10. I gesti italiani: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RQquNGJMx8> (дата звернення 20.06.2022).
11. Поняття критичного мислення: веб-сайт. URL: <https://umity.in.ua/concept/?id=663> (дата звернення 21.06.2022).
12. Нікітченко О. С., Тарасова О. А. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови: навч.-практ. посіб. Харків: Друкарня Мадрид, 2017. 104 с.

УДК 801: 398.21 (= 222.1)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-50>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПРОСТІР В ПЕРСЬКИХ ЧАРІВНИХ КАЗКАХ

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF SPACE IN PERSIAN MAGIC TALES

Стельмах М. Ю.,

orcid.org/0000-0001-8996-4313

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича

Львівського національного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено розгляду способів реалізації категорії простору в текстах перських народних чарівних казок. Просторово-часові уявлення кожного етносу є унікальними та відображають в собі ідеї місця людини в суспільстві та зовнішніх взаємовідносин суспільства з навколишнім середовищем. Не може існувати поза часовими і просторовими відношеннями і духовна спадщина іранців, яка є результатом суспільних зусиль, накопичених протягом багатьох століть. Особливе місце у духовній спадщині іранців посідають чарівні казки, які досі, незважаючи на свою популярність, мало досліджені. Актуальність нашого дослідження зумовлена зростанням інтересу до перських народних чарівних казок, необхідністю всебічного дослідження їх особливостей, зокрема просторової організації казки, що дає змогу глибше зрозуміти філософію і ментальність іранської нації.

У жанрі казки сформувалося своєрідне ставлення до дійсності, одним з маркерів якого є зображення простору. Простір казки дуже конкретний. Він тісно пов'язаний з сюжетом та героєм, характеризується умовністю та замкнутістю. Це тло, на якому відбувається дія, що завжди знаходиться у центрі уваги. Простір героя представлено не як простір особистості, а як типовий простір, зумовлений подіями, дії героя часто зумовлені самим ходом сюжету, зокрема врученням чарівних предметів і помічників.

Характерною особливістю простору є його організація за принципом «свій» – «чужий». Межею між царствами служать просторові об'єкти, подолавши які герой опиняється у «чужому» просторі.

Чуже, потойбічне царство, знаходиться під землею, у воді, на небі, на високому дереві. Воно функціонує за своїми особливими законами. Важливим є також мотив дороги, що символізує векторний рух, пошук чогось або когось. Відзеркаленням «свого» – «чужого» простору є чарівні істоти перських казок – це відгомони демонічних та міфологічних уявлень іранського населення перших тисячоліть до нашої ери.

Ключові слова: чарівна казка, концепт, простір, хронотоп, «свій» – «чужий», чарівні істоти.

The article deals with the analysis of ways of realizing of the chronotope (in particular, the category of space) in the texts of Persian folk tales. The space in the fairy tale is very specific. A characteristic feature of space is its organization on the principle of «own» – «foreign». The relevance of our study is due to the growing interest in Persian folk tales, the need for a comprehensive study of their features, including temporal and spatial organization of the tale, or chronotope, which allows a deeper understanding of the philosophy and mentality of the Iranian nation.

The fairy tale is considered to be the first genre that marked the transition from mythological consciousness to the literary. The inner genre form of the fairy tale is inherited from the myth. Their common features are: the inclination to unusual events, the «uncertainty» of the chronotope, the opposition «one's own – another's», the presence of certain trials, prohibitions and their violation, and so on. In fairy tales, the space of the hero is presented not as a space of personality, but as a typical space caused by events, the actions of the hero are mostly mechanical due to interference in the plot of magical objects and helpers. Fairy-tale space functions in two planes – "own" space (human world) and "foreign" (inhuman, otherworldly). The boundary between the kingdoms are forest, sea, river, bridge, mountain, fire, tree or other plant, pit, cave, crevice in the mountains, often a well, etc., crossing or jumping over which the hero is in the afterlife.

The reflection of «own» – «foreign», space are the magical creatures of Persian fairy tales – they are echoes of demonic and mythological ideas of the Iranian population of the first millennia BC. In fairy tales, a road motif

appears from the first pages as well, symbolizing vector movement, the search for something or someone. It is through the motive of the journey that each hero tries to find his way in life.

Key words: fairytale, concept, space, chronotope, «own» – «foreign», magical creatures.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку філологічної передбачає виникнення новітніх підходів і напрямів, зміни об'єктів дослідження, введення модерних понять і категорій. Сьогодні новітнім об'єктом дослідження все частіше стає поняття «простір». Простір і час як форми існування матерії єдині, але засоби їх презентації в різних мовах різняться в концептуальному аспекті, тобто реальний простір своєрідно переломлюється у свідомості конкретного етносу. Процес осмислення людиною простору охоплює не лише реальне пізнання світу, а й містить фантастичні, суб'єктивні образи і ідеї. Тому просторово-часова картина світу має яскраво виражену національну специфіку [1].

На основі сучасних підходів до просторово-часових зв'язків можна простежити і виокремити співіснуючі хронотопи в різних наукових об'єктах, зокрема в народній казці. Саме чарівні казки, у яких відображено найфантастичніші уявлення, найдивніші перевтілення, відбито ще до релігійний анімізм та оптимістичну віру в те, що добро завжди перемагає зло, і нині становить філософію іранської нації. Але на сьогодні казки Ірану ще дуже мало досліджені та науково опрацьовані. Це пов'язано з тим, що першими дослідниками перського фольклору стали європейці, а власне іранці розпочали серйозне вивчення казкового матеріалу вже аж після Ісламської Революції. На сьогодні більша кількість перських казок все ще побутує в усному вигляді, і лише невелика кількість записана [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія простору і часу, яка була об'єктом філософських наукових досліджень ще з часів античності, у ХХ ст. почала системно вивчатися і в літературознавстві, мовознавстві, мистецтвознавстві, культурології. Проблеми концептуалізації простору, відображення давніх просторових уявлень у різних текстах, зокрема чарівних казках, досліджено у працях багатьох науковців (О. Ребрик, О. Олійник, В. Ятченко, О. Кардашук, О. Кубрякова, С. Лавриненко, С. Потапенко), які підкреслюють, що простір надає найбагатші можливості для емпіричних досліджень когнітивних та мовних універсалій.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є визначити особливості відображення категорії простору іранських народних чарівних казок.

Виклад основного матеріалу. Просторові уявлення людини поступово еволюціонували від наївно-побутового, наглядного, архаїчного сприйняття просторових форм і відношень до більш абстрактного і наукового його пояснення.

Казку часто характеризують як перший жанр, який позначив перехід від міфологічної свідомості до літературної [3]. Більшість дослідників схиляються до думки, що народні казки є найбільш древнім жанром, який кристалізувався у той період, коли перестав відповідати пізнішим формам мислення. З того періоду еволюція жанру припинилась і нові сюжети перестали виникати. Тоді ж казка набула тієї естетичної функції та форми, яка ще до нашого часу залишається незмінною. Народні казки показують нам світ саме таким, яким його уявляли первісні люди, і немає сумніву, що всі ті уявлення, які сьогодні видаються нам дивними, свого часу були звичними догмами [2].

Казка успадкувала свою внутрішню жанрову форму від міфу. Звільнившись від релігійності, втративши свій світоглядний синкретизм та сакральний ореол, міф трансформувався в казку. При цьому прадавні типи світосприйняття, первісна семантична насиченість міфу не зникають без сліду, а продовжують «жити» у жанровій формі народної казки [2]. Дослідники виділяють такі риси міфу у народній казці: схильність до надзвичайних подій, наявність певних випробувань, заборон та їх порушення, «невизначеність» хронотопу, опозицію «свій – чужий» тощо. Важливою відмінною рисою є те, що казку не вірять, чи точніше, вірять «так, як можна вірити лише в казку» [2; 4].

Окрім того, казка, поетизує образи персонажів, проте не обожає їх, не схиляється перед ними як вищими істотами. Більш того, оповідач може не тільки співчувати героєві, а навіть насміхатися з нього. Вчинки казкового персонажа не залежать від волі чи примх богів, а підпорядковані моральним законам. Дії героя можуть визначати його власну долю (наприклад, герой одружується), долю родини (рятує батьків чи інших родичів), проте сюжетно не стосуються долі всесвіту. Протистояння сил Хаосу і сил Космосу трансформується у казці в боротьбу Добра і Зла. Тому вимір значущості вчинків казкового персонажа не космічний, а індивідуально-етологічний (пов'язаний з ним самим, його сім'єю чи родом) [3; 6].

Однак основною жанровою ознакою казки вважають її невідповідність до оточуючої Дійсності (ця невідповідність має свої особливості, так, в героїчному епосі нереальне постає як гіперболізація, а у баладах незвичайне виглядає потенційно можливим, символічним). У казках же ж чарівне подається як магічне, «зачароване» [5].

Будова чарівної казки має низку особливостей, серед яких особливе місце посідає казковий простір як важливий засіб структурної організації казкового сюжету.

Простір чарівних казок є гіперболізованим, має різне значення й різну номінацію (виділяють казковий, міфічний, ініціальний (ініціаційний) простір, його характеризують як динамічний, неоднорідний, ірреальний, чарівний, протилежний до простору об'єктивної дійсності [5].

З іншого боку, простір у казці теж величина умовна. Тут ніколи не подається детальних описів природи, житла, оточення. Простір є лише тлом, на якому відбувається певна дія, і саме дія є завжди у центрі сюжету. Традиційно простір за сюжетами багатьох казок має два виміри – наш світ, реальність, цей світ і той світ або «тридев'яте царство». Межа між цими світами не є сталою: змії викрадає царівну за короткий час, а герой визволяє її кілька років.

Простір і час у казці становлять одне ціле, нерозривно пов'язані. Так само, як і простір, час, визначається не за числом днів чи років, а за діями героїв. Лише стосовно дії час існує як реальний фактор оповіді, але сам по собі значення не має [6].

На підставі загальновідомого постулату про два виміри людського буття – земний і потойбічний, тобто життя до смерті і життя після смерті, який здавна побутує у світовій культурі та релігії, можна стверджувати, що такий поділ притаманний і чарівним казкам, ядром яких є протиставлення «свого» і «чужого» простору.

Таким чином, можемо говорити про дві площини казкового простору – «свій» простір (людський світ) і «чужий» (нелюдський, потойбічний світ). Ці площини є певною мірою автономними, але водночас і взаємозалежними, між ними є чіткі, визначені стосунки. Водночас «свій» простір не можливий без «чужого», оскільки місцем дії у казці не є «свій» простір, він розширюється внаслідок переміщення героїв інше місце. І саме в «чужих» землях герої контактують з представниками тваринного й рослинного світів, потойбічного світу, здобувають певні сакральні цінності, які згодом приносять до «свого» простору. Власне особливістю художнього простору в казках є співіснування «свого» і «чужого» простору як незалежних територій в межах єдиного простору [6].

Таким чином, головні герої знаходяться у «своєму» просторі, а «чужий» населений різними фантастичними істотами. Також у межах «чужого» простору можна виділити принаймні ще дві зони – позитивну і негативну. На відміну від «домашнього» світу, «чужий», потойбічний світ є багатощаровим, тут можна виділити низку уявлень, які мають історичне й міфологічне походження [5].

У перських чарівних казках найкраще навколишнє середовище репрезентують назви дивовижних істот (денотати) та все, що їх супроводжує, адже чарівні істоти казок – це відображення міфологічних уявлень древніх аріїв та іранського народу. Давні жителі території Ірану вважали, що весь світ населяють добрі і злі істоти, які допомагають (шкодять) простим людям. Ці істоти населяють фантастичні території і звідти прилітають до людей, щоб нашкодити чи допомогти [2]. Наприклад, у казці *ان افو ط غرم* [morq-etufān] «Птах-буревій» розповідається про те, що:

شربند زان دل دابدرگ و دندیود یم یداباً فرط هب نابایب تمس زان دنراد ممی سارس امرن اج و کاج مامت مدرم دینش فسوی صیب صیخ نیارد. دنک یم دوبان دراد رارق شه ار رس رد مک ار هچ ره و دیی ا یم شیب انافوط غرم! انافوط غرم: دنیوگ یم زل و سرت اب

[tamām-e jāk o jānvarhā sarasime dāradāz samt-e biyābān betaraf-e ābādi mi davidand va gerd bād-e bolandāz dombal-ašpiš mi āyadva har čerāke dar sar-e rāh-aš qarār dārad nābud mi konad. Dar in xis-e bis yusofšenidmardombātars o larz mi guyand: murq-e tufān! Murq-e tufān!] [8, c. 94].

‘Всі хижі звірі стрімголов біжать із степу в бік селища, услід за ними йде високий вихор куряви, і кожного, хто стоїть на його дорозі, поглинає. У тому сум’ятті Юсуф почув, як говорять люди, дрижачи й трясучись від страху: «Буряний птах! Буряний птах!»’.

У наведеному уривку зображено чарівного птаха, який за віруваннями давніх іранців прилітав з метою знищення людей (денотат). Птах обирав собі жертву і міцно стискав її тричі, якщо за цей час полонений не скрикнув, то його відпускали, й птах летів геть, якщо ж людина не витримувала – помирала. Це свідчить про справедливість Буряного птаха та відбиває вже названі домусульманські уявлення перського народу про те, що світ повен духів, які хоча й переслідували людину через зло і погані вчинки, але також і винагороджували її за сміливість, істину, справедливість, вірність (основні людські якості).

Свідченням впорядкованості казкового простору є вертикально-горизонтальний поділ світу. Характерною ознакою «свого» простору є горизонтальна система, побудована на протиставленні «свого» дому чи царства тому, що знаходиться поза його межами. За допомогою чарівних помічників чи предметів герой потрапляє в «чужий» простір, який може локалізуватися як в горизонтальній, так і вертикальній площинах [6].

Покинувши «свій» простір головний герой казки започатковує створення «нового» простору або розширює «свій» простір, опанувавши «чужий». Потрапивши на «той» світ (на небо чи під землю), казковий герой здебільшого частково і на якийсь час стає «там» «своїм» лише задля того, щоб звідти щось винести, викрасти і принести у «свій» простір. Отже, герой казки створює модель просторового образу конкретного «свого» простору.

Простір у іранських народних чарівних казках плинний. Традиційно, так само як і міфологічний простір, він поділяється на світ «своїх» і «чужих», «живих» і «мертвих». Чуже, потойбічне царство, може знаходитися під землею, у воді, на небі, на високому дереві. Там діють свої особливі закони. Межею між царствами служать просторові об’єкти, подолавши які герой опиняється у «чужому» просторі (наприклад, ліс (дерево чи інша рослина), вода (море, річка, міст, найчастіше колодязь), гора (печера, щілина в горах тощо) [5].

Наприклад:

ماچەتە بە. ماچە و تەتفايە و نابرهش و داد دايە و نابرهشە بە. ماچە و تەتفايە و نابرهشە بە. ماچە و تەتفايە و نابرهشە بە. ماچە و تەتفايە و نابرهشە بە.

[gāw čam wa xam raftār bā divhā be šahr bānu yād dād wa šahr bānu yāft tu čah. Be teh-e čāh ke rasid did bāhčei ānjast wa div-e naħar āšidentar āšidei lam dāde ke nar-ebāhčē] [8, c. 93].

‘Отож корова навчила Шагрбану, що казати дивові та як робити і Шагрбануполізла в колодязь. Коли спустились на дно, побачила там двір із садом і здорового кошлатого дива, який сидів насеред двору’.

یلهچیرد ماچەتە دید، درک ماگن شراب و رود بە، دعب. تشک ار اهدزا دیشک ریشمشد ماچەتە دیسر بەک نیمه مپهار با کلمه. تشاد رارقن آطسو ی دنلبرصه بەک ددشی قابل خاد و درک زاب ار مچیرد. تشده.

[malek Ibrahim hamin ke rasid teh-e čāh šamšir kešid ajdahā rā kašt. B’ad, be durwabāreš negāh kard, did teh-e čāh daričei hast. Dariče rā bāz kard wa dāxel bāhi šod ke qasre bolandi vasat-e ānharār dāšt] [8, c. 134].

‘Коли Малек-Ібрагім сягнув самого дня колодязя, витягнув меча і вбив дракона на смерть. Розглянувся навкруги, бачить – на дні колодязя якась хвіртка. Він відчинив хвіртку і ввійшов у сад, аж дивиться насеред того саду стоїть великий палац’.

Перехід в інший простір може іноді відбуватися лише в певний зачарований час. При цьому героєві часто допомагають інші персонажі – одухотворені чи неодухотворені. Чужий простір для героя завжди виявляється ворожим. На нього звідусіль чатують небезпеки та випробування, але, пройшовши ці випробування, він отримує нагороду [3].

Також у чарівних казках з перших сторінок з'являється мотив дороги, який символізує векторний рух, пошук чогось або когось. Саме через мотив подорожі кожен герой намагається віднайти свій життєвий шлях. Метою проходження таких шляхових відрізків є самооновлення, пошук само ідентичності тощо.

Саме на шляхових відрізках головний герой постійно когось зустрічає або ж навіть зустрічають його. Мотив зустрічі служить відправною точкою в сюжетотворенні. Наприклад:

رگیدراوسد کید دید رتفرط نأ نادیم کید. شرسد بجز زرفسد ی اوهاهزور زا یزور هار
دوشدی مناسا شارب هار ی نخسد و مدرک ادیبی یرفسم ههک دشل احتشوخ هار. دور ی م دراد مه

[rāh ruzi āz rushā havā-ye safar zad be saraš. yek meidan-e ān taraftar did yek savār digar ham dārad mi ravad. Rāh xušhāl šod ke ham safari peidā karde wa saxti rāh barāš āsan mi šavad].

‘Ото раз Правда задумав податися в мандри та подивитись, що по інших світах діється. Не далеко од’їхав, коли дивиться – іде собі дорогою якийсь чоловік. Зрадив Правда, що трапився йому товариш, адже удвох воно й легше дорогою їхати’ [8, с. 137].

دشاو هدنرپ نابزل لفق هعقد کید و ماد و ت هدا تفاقا ی گنشقه ی یلاط ی اهدنرپ دید، دنک عمجار ش ماد تفر ی تقو، اهزور زا یزور
! "درم ی" تفگ و

[ruzi az ruzha, vahti raft damaš rā jam’e konad, did parandei talāi qašangi oftāde tu dām wa yek daf’e qofl zabān-e parande vadaš wa goft «ei mard»].

‘Довгі роки старий ходив у ліс. Одного дня пішов старий оглянути тенета, коли дивиться, а в сильце потрапив такий гарний птах – увесь золотий і птах заговорив до нього: «Чоловіче добрий»’.

تفگ رسپ «!مشچ» و بانطو یرب ترو تشاد و ی امانا و ار حصد دشت تفر و تفر اندیسر مبرصه
ماشداپ رتخد.

[pesar goft: «čāšm» wa tanāb wa tabari war dāšt wa ravānei sahrā šod. Raft wa raft tārasid be hasr-e doxtar-e pādešāh].

‘– Добре ж, батьку, відказав хлопець. Він узяв мотузку, сокиру та й подався в степ. Ішов він тим степом, ішов, аж приходить до палацу, де жила падишахова дочка’ [8, с. 146].

Висновки. Таким чином, у чарівних казках простір героя представлено не як простір особистості, а як типовий простір, зумовлений подіями, дії героя часто зумовлені самим ходом сюжету, зокрема вручанням чарівних предметів і помічників. Казковий простір має два виміри – «свій» простір (наш світ, світ людей) і «чужий» простір (той світ, потойбічний світ). Межею між царствами служать просторові об’єкти, подолавши які герой опиняється у «чужому» просторі.

Предикативні і атрибутивні зв’язки просторових предметів стануть об’єктом подальших дослідження.

Результати цього дослідження можуть бути застосованими у методиці викладання перської літератури, у культурологічних дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стельмах М.Ю. Відображення категорії часу в іранських народних чарівних казках. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 25. Т. 2.
2. Ребрик О. Перські народні казки у контексті українських фольклористичних досліджень. *Народознавчі зошити*. № 5 (113). 2013. С. 819–826.
3. Лановик М., Лановик З. Художньо-стильові особливості казкового епосу. *Українська усна народна творчість*: підручник. Київ, 2006. URL: www.info-library.com.ua/books-text-4161.html
4. Ятченко В. Метафізичні виміри переходу від міфу до казки. *Українське релігієзнавство*. 2002. № 22. С. 23–30.

5. Олійник О. Антиномія категорій «свій» / «чужий» у просторі української народної чарівної казки: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07. Львів, 2007.
6. Олійник О. Роль просторових елементів у сюжетотворенні української народної чарівної казки. *Українська філологія: школи, постаті, проблеми*. Львів, 1999. Ч. 2. С. 554–558.
7. Лавриненко С. Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 1995.
8. یولبات تشه هارمه هب, هدازم یرک رهچونم یسیونزاب و شهوژپ / یناری اهنایماع یاه هصق هدی زگرب هصق لهچ
۱۳۷۹, ون حرط: نارعت – روپ بیرغ دازهب زا یگنر

УДК 81-115:373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-51>

**МІКРОПОЛЕ «РОЗУМОВІ РИСИ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ»
У СТРУКТУРІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ
«РИСИ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ» В УКРАЇНСЬКІЙ
ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ**

**MICROFIELD "MENTAL TRAITS OF HUMAN CHARACTER"
IN THE STRUCTURE OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD
"HUMAN CHARACTER TRAITS" IN THE UKRAINIAN
AND GERMAN LANGUAGES**

Тарануха Т. В.,

orcid.org/0000-0002-8144-6359

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

У сучасній лінгвістиці все більше уваги приділяється зіставним дослідженням лексики, а основним предметом досліджень є аломорфні та ізоморфні характеристики порівнюваних мов. З огляду на принцип системності зіставлення ізольованих лексем не може бути продуктивним. Оскільки значення слова зумовлюється певною мірою його місцем у лексико-семантичній системі, то зіставлятися повинні парадигматичні об'єднання. Під терміном «мікрополе» розуміємо сукупність мовних одиниць, які об'єднані спільністю змісту та відображають поняттєву (когнітивну), предметну або функціональну подібність позначуваних ними явищ. Мікрополя поділяються на лексико-семантичні групи. Аналіз на рівні ЛСГ дозволяє повніше визначити складність семантичної структури слова та виявити системність в організації словникового матеріалу мови.

У статті описано диференційні та інтегральні ознаки мікрополя «Розумові риси характеру людини» лексико-семантичного поля «Риси характеру людини» в українській та німецькій мовах. До цього мікрополя в обох мовах належать лексичні одиниці із загальною семантичною ознакою «Розумові риси характеру людини», що містять видову диференційну сему 'раціональність'. Основою порівняння є семи 'здатність людини мислити', 'здатність відображати і пізнавати об'єктивну дійсність', 'здатність добре й швидко міркувати', 'здатність знайти вихід із будь-якої ситуації', 'наявність різнобічних знань', 'наявність життєвого досвіду', що задають єдиний фон, на якому виділяються особливості кожної із зіставляваних мов. Мікрополе «Розумові риси характеру» в обох мовах складається із таких лексико-семантичних груп: 1. Лексичні одиниці, які позначають характеристику людини за здатністю/ нездатністю мислити; 2. Лексичні одиниці, які позначають здатність до винахідливості, вміння знайти вихід із будь-якої ситуації; 3. Лексичні одиниці, які позначають здатність пізнавати і відображати об'єктивну дійсність; 4. Лексичні одиниці на позначення характеристики людини за наявністю/ відсутністю життєвого досвіду; 5. Лексичні одиниці на позначення характеристики людини за освіченістю.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, мікрополе, лексико-семантична група, сема.

In modern linguistics, more and more attention is paid to comparative studies of vocabulary, and the main subject of research is allomorphic and isomorphic characteristics of the compared languages. Given the principle of systematicity, comparing isolated lexemes cannot be productive. Since the meaning of a word is determined to a certain extent by its place in the lexical-semantic system, paradigmatic associations should be matched. By the term 'microfield' we understand a set of language units that are united by a common content and reflect the conceptual (cognitive), substantive or functional similarity of the phenomena denoted by them. Microfields are divided into lexical-semantic groups. The analysis at the level of LSG allows to more fully determine the complexity of the semantic structure of a word and to reveal systematicity in the organization of vocabulary material of the language.

The article describes the differential and integral features of the microfield 'Mental traits of a person's character' of the lexical-semantic field 'Character traits of a person' in the Ukrainian and German languages. This microfield in both languages includes lexical units with the common semantic feature 'Mental traits of human character',

containing the specific differential seme 'rationality'. The basis of the comparison are semes 'man's ability to think', 'the ability to reflect and learn objective reality', 'the ability to think well and quickly', 'the ability to find a way out of any situation', 'the presence of versatile knowledge', 'the presence of life experience', which set a single background against which the features of each of the compared languages stand out. The microfield 'Mental traits of character' in both languages consists of the following lexical-semantic groups: 1. Lexical units that denote the characteristics of a person by the ability/inability to think; 2. Lexical units that indicate the ability to ingenuity, the ability to find a way out of any situation; 3. Lexical units that denote the ability to know and reflect objective reality; 4. Lexical units to indicate the characteristics of a person according to the presence/absence of life experience; 5. Lexical units to indicate the characteristics of a person by education.

Key words: lexical-semantic field, microfield, lexical-semantic group, seme.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці все більше уваги приділяється зіставним дослідженням лексики. Для зіставної лексикології залежно від поставлених конкретних завдань можливі два шляхи досліджень — односторонній і двосторонній (багатосторонній). Односторонній підхід використовується в лінгводидактиці. Для теорії зіставної лексикології продуктивнішим і об'єктивнішим є двосторонній підхід [1, с. 295]. За двостороннього (багатостороннього підходу) основою зіставлення є «третій член» (*tertium comparationis*) – певне позамовне поняття, не належне до жодної із зіставляваних мов явище, і простежуються способи його вираження в зіставляваних мовах [2, с. 80]. Як зазначає М.П. Кочерган, принцип системності має бути основним у контрастивних лексико-семантичних студіях. Без урахування системних зв'язків та ієрархічних відношень на всіх рівнях аналізу (семному, семемному, лексемному, лексико-семантичних груп і лексико-семантичних полів) неможливий адекватний опис лексико-семантичної системи зіставляваних мов, бо лише значеннєвість мовної одиниці, яка зумовлюється її місцем у лексико-семантичній системі, є основною категорією контрастивних досліджень. [1, с. 296].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зіставному аналізу лексико-семантичних систем різних мов присвячено праці К.Р. Близнюк, яка досліджувала лексико-семантичне поле «патріотизм» в українській, англійській і польській мовах [3], Н.Д. Засанська запропонувала новий графо-матричний підхід до моделювання лексико-семантичного поля криза / crisis в українській та англійській мовах [4]. Монографія Бондаренка О.С. присвячена дослідженню особливостей лексико-семантичної структури концептів «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу, у роботі структуровано лексико-семантичне поле «Назви осіб чоловічої/ жіночої статі» в українській та німецькій мовах [5]. Але зіставного дослідження структури лексико-семантичного поля «Риси характеру людини» в українській та німецькій мовах на сьогодні немає.

Метою дослідження є з'ясувати диференційні та інтегральні ознаки мікрополя «Розумові риси характеру людини» лексико-семантичного поля «Риси характеру людини» в українській та німецькій мовах.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантичне поле (ЛСП) «Риси характеру людини» в українській та у німецькій мовах поділяється на чотири мікрополя: «Розумові риси характеру», «Емоційні риси характеру», «Вольові риси характеру» та «Моральні риси характеру». Підставою для залучення тих чи тих лексичних одиниць до одного з мікрополів є наявність у семантичній структурі лексичних одиниць видових диференційних сем: 'раціональність', 'саморегуляція', 'емотивність', 'відповідність суспільним нормам'. Лексичні одиниці із загальною семантичною ознакою «Розумові риси характеру людини», що містять видову диференційну сему 'раціональність' є компонентами мікрополя «Розумові риси характеру».

За даними Словника української мови [6], ідентифікатор *розумний* є багатозначним: 1. який має ясний розум (у 1, 2 знач.). (*розум*: 1. Здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність. 2. Те саме, що мислення 1. // Нормальний стан мислення, психіки людини. // перев. з означ. Практичне, розсудливе мислення; розсудливість) // Тямущий,

кмітливий. // Який має освіту; письменний, грамотний. // Який має великий життєвий досвід, знання. Основними змістовими складовими німецького відповідника є семи 'ясність розуму', 'здатність логічно мислити', 'освіченість', 'досвідченість', 'мудрість', 'розважливість', 'хитрість' (klug: a) mit scharfem Verstand, logischem Denkvermögen begabt, intelligent (який має гострий розум, здатність логічно мислити, здібний; b) gebildet, gelehrt, lebenserfahren, weise (освічений, досвідчений, мудрий); c) vernünftig, sinnvoll; [taktisch] geschickt und diplomatisch [vorgehend]; schlau (розважливий, толковий; тактовний та дипломатичний; хитрий) [7, с. 1492].

Отже, основою порівняння є компоненти (семи) 'здатність людини мислити', 'здатність відобразити і пізнавати об'єктивну дійсність', 'здатність добре й швидко міркувати', 'здатність знайти вихід із будь-якої ситуації', 'наявність різнобічних знань', 'наявність життєвого досвіду', що задають єдиний фон, на якому виділяються особливості кожної із зіставлених мов. Відповідно до цього мікрополе «Розумові риси характеру» складається із наступних лексико-семантичних груп (ЛСГ): 1. Лексичні одиниці (ЛО), які позначають характеристику людини за здатністю/ нездатністю мислити; 2. Лексичні одиниці, які позначають здатність до винахідливості, вміння знайти вихід із будь-якої ситуації; 3. Лексичні одиниці, які позначають здатність пізнавати і відображати об'єктивну дійсність; 4. Лексичні одиниці на позначення характеристики людини за наявністю/ відсутністю життєвого досвіду; 5. Лексичні одиниці на позначення характеристики людини за освіченістю.

1. Лексичні одиниці на позначення здатності/нездатності мислити

1.1. Лексичні одиниці на позначення здатності мислити. Ключовою лексемою цієї ЛСГ в українській мові є лексема *розумний* (який має ясний розум). Семантичний компонент 'здатність людини мислити' виступає інтегративним в еквіполентних опозиціях, які лексична одиниця *розумний* утворює з лексемами *толковий*, *мізкуватий*, *мізковитий*, *кебетливий*, *кебетний*, *мисливий*, *толковитий*, *головатий*, *головастий*, *мудрий*, *премудрий*, *хитрий*, *вдумливий*. Між одиницями *головатий* і *головастий* утворюється опозиція тотожності. Опозиція тотожності утворюється і між одиницями *розумний* – *недурний*, *мізкуватий* – *мізковитий*, *кебетний* – *кебетливий*. Одиниці *мудрий* та *премудрий* утворюють градуальну опозицію та різняться різним ступенем прояву розумності, пор.: *мудрий* (наділений, обдарований великим розумом) та *премудрий* (заст., уроч. який має дуже великі розумові здібності). Одиниці *розумний*, *толковий* містять у своїй структурі сему 'здатність добре й швидко міркувати' і за цією ознакою утворюють еквіполентні опозиції із лексемами *тямкий*, *тямовитий*, *тямучий*, *тямуций*, *кмітливий*, *меткий*, які становлять опозиції тотожності, розкриваючи спільне значення ознаки – здатний добре й швидко міркувати, осмислювати, розуміти що-небудь. Ці лексеми утворюють еквіполентні опозиції із лексемою *спритний* (здатний добре й швидко міркувати), яка, крім інтегральної семи, що дозволяє віднести її до цієї ЛСГ, містить диференційну сему 'здатність до хитроців'. Лексеми *мислячий* (який глибоко й самостійно мислить), *думливий* (рідко здатний глибоко роздумувати, розмірковувати) містять диференційну ознаку 'здатність мислити глибоко і самостійно', завдяки якій утворюють еквіполентні опозиції із конститuentами цієї ЛСГ. Еквіполентні опозиції з одиницями цієї ЛСГ має лексема *дотепний*, яка містить диференційні семи 'витонченість думки' та 'здібність оформляти думку у вигляді влучних, гострих або смішних висловів'. Усі одиниці цієї лексико-семантичної групи утворюють пропорційні опозиції із лексичними одиницями, що входять до складу ЛСГ «Лексичні одиниці, які позначають обмеженість розумових здібностей».

У німецькій мові ідентифікуючим словом, яке передає змістовний інваріант цієї ЛСГ у найбільш загальній і нейтральній формі, є слово *klug*. Завдяки інтегральній семантичній ознаці 'здатність людини мислити' опозиції тотожності із цією лексемою утворюють лексеми *gescheit* (einen guten, praktischen Verstand besitzend; klug, intelligent (який має хороші розумові здібності; розумний, толковий), *anstellig* (geschickt (тямущий), *vernunftbegabt* (Vernunft besitzend – наділений розумом), *vernünftig* (Vernunft besitzend, sich in seinem Handeln davon leiten

lassend – який має розум, який у своїх вчинках керується розумом), *verständlich* (mit Verstand begabt, klug, einsichtig – наділений розумом, розумний, розсудливий), *einsichtsvoll* (vernünftig, verständnisvoll – розумний, тямущий), *einsichtig* (vernünftig, verständnisvoll – розумний, тямущий), *klardenkend* (nüchtern, vernünftig abwägend, denkend – розумний, здатний розумно діяти, думаючий), *scharfsinnig* (Scharfsinn habend – який відзначається кмітливістю), *intelligent* (klug, gescheit, begabt – розумний, толковий, здібний). Ці лексичні одиниці завдяки семі ‘*здатність людини мислити*’ утворюють еквіполентні опозиції з одиницями: *geistreich* (in kluger, gescheiter Weise witzig – розумний, кмітливий, дотепний), диференційною семою цієї одиниці є ‘здібність оформляти думку у вигляді влучних, гострих або смішних висловів’; *gewitzt* (mit praktischen Verstand begabt, geschickt und schlau – який має практичний розум, спритний та хитрий). Диференційними семами цієї лексеми є ‘спритність’ та ‘хитрість’, завдяки яким ця лексична одиниця входить також до складу ЛСГ «Лексичні одиниці, які позначають здатність до винахідливості, вміння знайти вихід із будь-якої ситуації»; *geschickt* (gewandt im Umgang mit Menschen, im Erfassen u. Beherrschen komplizierter Situationen; klug; diplomatisch – виверткий у спілкуванні з людьми, який може опанувати себе і знайти вихід із складної ситуації; розумний; дипломатичний). Ця лексична одиниця завдяки диференційним семам ‘*здатність легко міняти орієнтацію в стосунках заради власної вигоди*’ та ‘*здатність знайти вихід із будь-якої ситуації*’ утворює опозицію тотожності із лексичною одиницею *clever* (in taktisch schlauer, geschickter Weise vorgehend, klug, gewitzt). Ці одиниці входять до складу мікроугруповань, у яких ці семи є видовими інтегральними семами. Градуальні опозиції завдяки диференційній семі в межах ЛСГ ‘*ступінь вияву здатності мислити*’ із перерахованими одиницями цієї групи утворюють лексеми *aufgeweckt* (für sein Alter von erstaunlich rascher Auffassungsgabe u. geistiger Regheit – який є надзвичайно тямущим та розумним як на свій вік), *helle* (aufgeweckt, gescheit – тямущий, розумний), *wach* (aufgeweckt – тямущий), *hellwach* (sehr wach – дуже тямущий).

В українській мові в межах цієї ЛСГ було виявлено 24 ЛО, у німецькій мові – 18 ЛО. В українській мові, окрім інтегральної видової семи ‘здатність мислити’, реалізуються семи ‘здатність добре і швидко міркувати’, ‘здатність мислити глибоко і самостійно’, ‘здатність до хитрощів’, ‘витонченість думки’, ‘здібність оформляти думку у вигляді влучних, гострих або смішних висловів’. У німецькій мові, крім інтегральної видової семи ‘здатність мислити’, реалізуються семи ‘здібність оформляти думку у вигляді влучних, гострих або смішних висловів’, ‘здатність знайти вихід у складній ситуації’.

1.2. *Лексичні одиниці на позначення обмеженості розумових властивостей.* Інтегральною семою одиниць цієї ЛСГ є сема ‘*розумова обмеженість*’. Ключовою лексемою цієї ЛСГ в українській мові є лексема *нерозумний* (розумово обмежений, тупий), яка утворює опозицію тотожності із лексемою *дурний* (розумово обмежений, тупий, нерозумний). Обидві одиниці утворюють еквіполентну опозицію із одиницею *обмежений* (який має вузький кругозір) та привативну опозицію із лексемою *недотепний* (розумово обмежений). Слова *нерозумний*, *недотепний* є семантично близькими та перетинаються, тобто знаходяться в еквіполентній опозиції з лексемою *тупий* (перен. розумово обмежений, некмітливий, нетямущий). Диференційними ознаками лексичної одиниці *тупий* є стилістичний компонент та наявність у значенні сем ‘*некмітливість*’ та ‘*нетямущість*’. За допомогою цих сем лексема *тупий* утворює еквіполентну опозицію з лексемами *нетямущий*, *нетямучий*, (розм. недогадливий, некмітливий), *нетямкий* рідко, *нетямовитий* розм., *безтолковий* підсил., розм., *некмітливий* (який не може добре і швидко міркувати). Лексема *нерозторопний* (розм. який не здатний швидко зрозуміти, догадатися про що-небудь) утворює привативну опозицію з лексемами *нетямущий*, *нетямучий*, *нетямовитий*. Лексеми *нездогадливий*, *недогадливий* (який не здогадується про що-небудь; некмітливий) завдяки семі ‘*некмітливість*’ утворюють еквіполентні опозиції із лексемами *некмітливий*, *тупий*, *нетямучий*, *нетямущий*, *нетямкий*, *нетямовитий*, *безтолковий*. Із лексемами *нерозумний*, *дурний* еквіполентні опозиції утворюють лексеми *дурноголовий*, *пустоголо-*

вий, твердоголовий, тупоголовий, туполобий, дубоголовий, дубуватий, безголовий, безмозкий, дурнолобий, пустолобий, тупорилий, дурноверхий, придуркуватий, недоумкуватий, недалекий, твердолобий, глупий, глупуватий, пришелепенкуватий, пришелепенуватий, прителепенкуватий, макоцвітний. У цьому випадку основою опозицій є значення «розумово обмежений», диференційною ознакою – стилістична маркованість слів. Ці прикметники не належать до одиниць літературного слововживання, використовуються в розмовному мовленні; лексичні одиниці *безголовий, тупорилий, недалекий* вживаються в переносному значенні; лексема *тупорилий* в словнику має позначку «зневажливо»; одиниці *глупий, глупуватий* використовуються рідко; одиниці *пришелепенкуватий, пришелепенуватий, прителепенкуватий* вульгарні; лексема *макоцвітний* належить до діалектизмів. Опозиції перетину із лексемою *обмежений* утворюють лексичні одиниці *обмежований* (заст. обмежений) (диференційною ознакою є стилістичний компонент), *вузькоглядний* (обмежений, консервативний), *примітивний* (який характеризується низьким розвитком інтелекту, вузьким колом інтересів), *вузьколобий* (зневажл. обмежений), *убогодухий* (поет. убогий духом, духовно не розвинений, обмежений). Із лексемою *дурний* градуальні опозиції утворюють одиниці *дурнуватий* (розм. трохи дурний), *придуркуватий* (розм. несповна розуму, дурнуватий), *тумануватий* (розм. дурнуватий, придуркуватий), *благуватий* (розм. недоумкуватий, дурнуватий). Диференційною ознакою є належність до розмовного стилю цих лексем. Між собою ці одиниці утворюють опозиції тотожності.

Ключовою лексемою ЛСГ у німецькій мові є лексема *dumm* (nicht klug, unintelligent, ohne Intelligenz – нерозумний, нездібний, некмітливий), яка утворює опозиції тотожності із лексемами *unintelligent, unklug, unvernünftig, stupid, borniert, hirnlos*. Еквіполентні опозиції із цими лексемами за наявності диференційних стилістичних ознак утворюють наступні одиниці: *bekloppt* (salopp nicht [ganz] bei Verstand sein – фам. не [зовсім] при розумі), *bescheuert* (salopp nicht recht bei Verstand – фам. не [зовсім] при розумі). Як видно із словникового тлумачення, ці одиниці тотожні, обидві лексеми вживаються фамільярно. Видовою диференційною семою в межах цієї ЛСГ є сема 'наївність', що інтегральна для одиниць *doof* (salopp abwertend einfältig u. beschränkt – фам., несхв. наївний та обмежений), *dämlich* (dumm, einfältig, ungeschickt – дурний, наївний, некмітливий). Крім цього, диференційною ознакою одиниці *doof* є стилістична маркованість, яка вказує на те, що це слово вживається фамільярно. Лексична одиниця *albern*, крім сем 'розумова обмеженість', 'наївність', містить сему 'легковажність', завдяки якій входить до мікрополя «Моральні риси характеру»: *albern* (abwertend einfältig, töricht, kindisch – несхв. наївний, безрозсудний, легковажний). Лексеми *dusslig, dusselig* додатковою диференційною ознакою мають сему 'нудний', завдяки якій належать також до мікрополя «Емоційні риси характеру»: *dusslig, dusselig* (ugs. nicht im Geringsten aufgeweckt, sondern einfältig und langweilig – некмітливий, а наївний та нудний). Одиниці *blöd, blöde*, окрім інтегральної родової семи, містять диференційну сему 'наявність сором'язливості', завдяки чому є також конституентами мікрополя «Емоційні риси характеру»: *blöd, blöde* (ugs. dumm, töricht – дурний, безрозсудний, veraltet schüchtern, scheu – сором'язливий, несміливий). Диференційними семами лексеми *beschränkt* є сема 'нездатність правильно передбачити щось', та 'дріб'язковість': *beschränkt* (abwertend geistig unbeweglich; kleinlich [denkend]; nicht sehr weitblickend; engstirnig – несхв. розумово обмежений; дріб'язковий; недалекоглядний; вузьколобий). Завдяки семі 'дріб'язковість' ця одиниця входить також до мікрополя «Моральні риси характеру». Диференційною семою одиниці *engstirnig* є сема 'схильність до забобонів': *engstirnig* (abwertend in Vorurteilen befangen; borniert – забобонний, обмежений). Конституентами мікрополів «Розумові риси характеру» та «Моральні риси характеру» є лексичні одиниці *dummdreist, dummfrech* (завдяки семі 'нахабність') та *dummstolz* (завдяки семі 'нухачість'). Лексичні одиниці *dummdreist, dummfrech* утворюють опозицію тотожності. Згадані одиниці цієї ЛСГ утворюють градуальні опозиції із лексемами *erzdumm, oberdumm, saudumm, saublöd, idiotisch*, які відрізняються градацією ознаки *дурний*. Одиниці *erzdumm, oberdumm, saudumm,*

saublöd, idiotisch є тотожними, об'єднуючись спільною семою 'дуже дурний'. Сема 'трохи дурний' інтегральна для лексем *dümmlich, einfältig, schwachsinnig, begriffsstutzig, töricht*, які утворюють градуальні опозиції з іншими лексемами цієї ЛСГ, а між собою – опозиції тотожності. Суплементарною інтегральною ознакою одиниць *stupid, albern, beschränkt, engstirnig, hirnlos, schwachsinnig, begriffsstutzig* є маркер *abwertend*, який експлікує негативну оцінку сигніфікативних значень ознакових слів.

В українській мові в межах цієї ЛСГ було виявлено 44 ЛО, у німецькій мові – 41 ЛО. В українській мові, окрім інтегральної видової семи 'розумова обмеженість', реалізуються семи 'некмітливість', 'нетямущість', у німецькій мові – семи 'наївність', 'нездатність правильно передбачити щось'.

2. *Лексичні одиниці на позначення здатності до винахідливості.* Ідентифікатор *винахідливий* має у своєму значенні семи 'здатність вгадати що-небудь', 'здатність знайти вихід із будь-якої ситуації', 'здатність винаходити', які інтегральні для ЛО цієї ЛСГ. Завдяки семам 'здатність вгадати що-небудь', 'здатність винаходити' лексема *винахідливий* утворює еквіполентну опозицію з лексемою *вигадливий* (здатний вгадувати, винаходити; швидкий на вигадку; винахідливий). Завдяки семі 'здатність знайти вихід із будь-якої ситуації' ідентифікатор ЛСГ утворює еквіполентні опозиції з лексемами *хитрий* (який завжди знайде вихід, викрутиться зі скрутного становища), *мудрий* (те саме, що хитрий), *меткий* (який енергійно і вміло веде справи, легко знаходить вихід із скрутного становища), *хитромудрий* (який відзначається хитрим, винахідливим розумом, умінням виходити з будь-якого становища), *виверткий* (який уміє знаходити вихід із скрутного становища, вдається до хитрощів), *вивертливий* (спритний, хитрий), *порський* (перен. який уміє знаходити вихід із скрутного становища, вдається до хитрощів), *верткий* (перен. який легко вміє виходити з складного становища), *в'юнкий* (верткий), *розбитний* (розм. який уміє вдало, швидко, за будь-яких обставин усього добиватися, все діставати і т. ін.).

Лексема *хитрий* утворює опозицію тотожності з лексемами *виверткий, порський* спільною семою в цьому випадку є сема 'схильність досягати щось непрямыми шляхами'. Завдяки цій семі названі одиниці належать також до мікрополя «Моральні риси характеру». Лексеми *верткий* та *в'юнкий* завдяки семі 'непосидючість' входять до мікрополя «Емоційні риси характеру».

У німецькій мові ідентифікатором цієї ЛСГ є лексема *erfinderisch* (reich an Einfällen; stets in der Lage, eine Lösung für ein [praktisches] Problem zu finden – багатий на вигадку; який завжди може знайти рішення [практичної] проблеми), що містить семи 'здатність вгадати що-небудь', 'здатність знайти вихід із будь-якої ситуації', які є інтегральними для ЛО цієї ЛСГ. Ця лексема утворює опозиції тотожності з одиницями *erfindungsreich* (reich an erfinderischen Einfällen – багатий на вигадки), *findig* (gewitzt, wendig und dadurch in der Lage, sich in einer ungewohnten oder neuen Situation zu helfen, eine Lösungsmöglichkeit für etw. zu finden – розумний, меткий, і завдяки цьому добре почувається в незвичній та новій ситуації, може знайти вирішення будь-якої ситуації), *einfallreich* рідше також *einfallreich* (voller guter, origineller Einfälle, Ideen – який має багато хороших, оригінальних ідей), *gedankenreich* (reich an eigenen, schöpferischen Gedanken – багатий на власні, творчі думки), *ideenreich* (reich an künstlerischer, intellektueller o. ä. Erfindungsgabe – який відзначається художньою, інтелектуальною та ін. винахідливістю), *fantasereich* (reich an Fantasie – багатий на фантазію), *fantasievoll, fantasiebegabt* (mit viel Fantasie – багатий на фантазію), *ingeniös* (erfinderisch, schöpferisch – винахідливий, творчий). Еквіполентні опозиції з цими лексичними одиницями завдяки диференційній семі 'схильність досягати щось непрямыми шляхами' утворює лексема *gewitzt* (mit praktischem Verstand begabt, geschickt u. schlau – який має практичний розум, меткий та хитрий).

В українській мові в межах цієї ЛСГ було виявлено 9 ЛО, у німецькій мові – 11 ЛО. В українській мові реалізуються семи 'здатність вгадати що-небудь', 'здатність знайти вихід із будь-якої ситуації', 'здатність винаходити'. У лексемах німецької мови реалізуються семи 'здатність вгадати що-небудь', 'здатність знайти вихід із будь-якої ситуації'.

3. Лексичні одиниці на позначення здатності пізнавати і відображати об'єктивну дійсність. Інтегральною семантичною ознакою цієї групи лексики є 'здатність добре все помічати'. Завдяки цій семі конститuentами цієї групи є лексеми *спостережливий* (здатний добре все помічати, підмічати, звертати увагу на щось приховане, внутрішнє, суттєве), *пильний* (який відзначається увагою, спостережливістю, здатний усе помічати, підмічати), *примітливий* (розм. який має властивість примічати; спостережливий), *замітливий* (розм. який усе помічає; спостережливий), *помітливий* (розм. який усе помічає; спостережливий). Лексема *замітливий* утворює опозиції тотожності із лексемами *примітливий*, *помітливий*, між собою вони також утворюють опозицію тотожності. Ці одиниці, диференційною ознакою яких є стилістична віднесеність, утворюють еквіполентні опозиції з одиницями *спостережливий* та *пильний*.

У німецькій мові семантична ознака 'здатність добре все помічати' інтегрує ЛСГ з ідентифікатором *scharfsinnig* (*Scharfsinn habend* – який має здатність добре все помічати). Опозицію тотожності з цією лексемою утворюють одиниці *scharfsichtig*, *scharfblickend* (*mit Scharfblick [begabt]* – який має здатність добре все помічати), *hellsichtig* (*scharfsichtig*), *wachsam* (*sehr aufmerksam, voller Konzentration* – дуже уважний, сконцентрований), *achtsam* (*aufmerksam, wachsam* – уважний, пильний).

В українській мові в межах цієї ЛСГ було виявлено 5 ЛО, у німецькій мові – 6 ЛО. В обох мовах есплікується сема 'здатність добре все помічати'.

4. Лексичні одиниці на позначення людини за наявністю життєвого досвіду

4.1. Лексичні одиниці на позначення досвідченої людини. Інтегральну семантичну ознаку 'наявність життєвого досвіду' мають такі лексичні одиниці: *досвідчений* (який має досвід, великі знання в якій-небудь галузі і т. ін.), *дійшлий* (розм. досвідчений), *досвідний* (заст., рідко. який має життєвий досвід; досвідчений), *спокушений* (рідко. те саме, що досвідчений), *бувалий* (рідко. те саме, що досвідчений), *тертий* (перен., розм. який багато бачив, пережив; бувалий, досвідчений), *битий* (перен., розм. бувалий, з великим досвідом, навчений життям), *обметаний* (розм. який має великий життєвий досвід), *мудрий* (розумний, досвідчений), *практикований* (розм., рідко який набув певних навичок, досвіду, знань), *зрілий* (перен. який має великий досвід). Між собою ці лексичні одиниці утворюють еквіполентні опозиції. Їхньою диференційною ознакою є стилістична віднесеність: *дійшлий*, *тертий*, *битий*, *обметаний*, *практикований* вживаються в розмовному мовленні; одиниці *досвідний*, *спокушений*, *бувалий* вживаються рідко, одиниця *досвідний* застаріла, слово *зрілий* вживається в переносному значенні.

У німецькій мові інтегральну семантичну ознаку 'наявність життєвого досвіду' мають такі лексичні одиниці: *erfahren* (*reich an Erfahrungen, Routine, Kenntnissen* – який має багато досвіду, навичок, знань), *bewandert* (*erfahren* – досвідчений), *lebensefahren* (*reich an Erfahrungen, die für das praktische Leben nützlich sind* – у якого багато досвіду, який знадобиться для життя), *welterfahren* (*weit in der Welt herumgekommen u. Lebenserfahrung, Klugheit besitzend* – який багато чого бачив, досвідчений, який має життєвий досвід), *lebensklug* (*klug und erfahren in den Dingen des praktischen Lebens* – розумний та досвідчений у справах практичного життя), *weltklug* (*lebensklug und weiterfahren* – досвідчений, навчений життєвим досвідом), *weise* (*Weisheit besitzend* – який має мудрість). Еквіполентні опозиції із згаданими одиницями цієї ЛСГ утворюють лексеми *abgeklärt* (*ausgeglichen und weise; voller Besonnenheit* – врівноважений та мудрий; розсудливий), *gereift* (*aufgrund von Lebenserfahrung charakterlich gefestigt [u. geistig in hohem Grade entwickelt]* – який на основі життєвого досвіду має стійкий характер [і є високою мірою розумово розвиненим]), *klug* (*lebensefahren, weise* – досвідчений, мудрий), *reif* (*erwachsen, durch Lebenserfahrung innerlich gefestigt* – дорослий, який має життєвий досвід). Лексема *abgeklärt* має диференційні семи 'врівноваженість' та 'розсудливість', завдяки яким ця одиниця належить також до мікрополя «Емоційні риси характеру» та ЛСГ «Лексичні одиниці, які позначають характеристику людини за здатністю мислити» мікрополя «Розумові риси

характеру». Лексична одиниця *gereift* має диференційні семи ‘стійкість характеру’ та ‘розумова розвиненість’.

В українській мові в межах цієї ЛСГ було виявлено 11 ЛО, у німецькій мові – 10 ЛО. В українській мові лексеми, які входять до складу цієї ЛСГ, експлікують сему ‘наявність життєвого досвіду’, у німецькій мові – семи ‘наявність життєвого досвіду’, ‘врівноваженість’, ‘розсудливість’, ‘стійкість характеру’, ‘розумова розвиненість’.

4.2. Лексичні одиниці на позначення недосвідченої людини. Семантична ознака ‘відсутність життєвого досвіду’ інтегральна для наступних лексичних одиниць в українській мові: *недосвідчений* (який не має достатнього досвіду, знань, потрібних у чому-небудь), *небувалий*, *небитий* (розм. який не має життєвого досвіду, не навчений життям). Одиниці *небувалий*, *небитий* утворюють опозицію тотожності. Лексема *недосвідчений* утворює еквіполентну опозицію з лексемами *небувалий*, *небитий*, *незрілий*, *неоперений*, *зелений*, *жовторотий*, *сопливий*, *шмаркатий*, *необстріляний*. За диференційними ознаками лексеми *небувалий*, *небитий*, *незрілий*, *неоперений*, *зелений*, *жовторотий* належать до розмовного стилю; одиниці *сопливий* та *шмаркатий* вживаються зневажливо; лексема *необстріляний* вживається в переносному значенні. Диференційною родовою ознакою лексем *незрілий*, *неоперений*, *зелений*, *жовторотий*, *сопливий*, *шмаркатий*, *необстріляний* є сема ‘молодий’: (про молоду, недосвідчену, без життєвого досвіду людину), *необстріляний* (перен. який не має досвіду в чому-небудь; молодий, недосвідчений).

У німецькій мові сема ‘відсутність життєвого досвіду’ інтегрує в межах цієї ЛСГ наступні одиниці: *unerfahren* ([noch] nicht erfahren, ohne Erfahrung – [ще] недосвідчений, без досвіду), *unbewandert* (unerfahren – недосвідчений). Лексичні одиниці *unerfahren* та *unbewandert* утворюють опозицію тотожності, еквіполентну опозицію з ними утворює лексема *grün* (ahnungslos, naiv, unerfahren, unreif – наївний, простодушний, недосвідчений, незрілий), диференційними ознаками якої є ‘наївний’, ‘молодий’. Лексема *grün* утворює привативну опозицію з лексемою *unreif* (nicht reif – незрілий).

В українській мові в межах цієї ЛСГ було виявлено 10 ЛО, в німецькій мові – 4 ЛО. До складу лексичних одиниць в українській мові входять семи ‘відсутність життєвого досвіду’, ‘молодий’; у німецькій мові – семи ‘відсутність життєвого досвіду’, ‘молодий’, ‘наївний’.

5. Лексичні одиниці на позначення характеристики людини за освіченістю

5.1. Лексичні одиниці на позначення характеристики людини за наявністю у неї знань. Інтегральна семантична ознака ‘наявність знань’ дозволяє віднести до цієї ЛСГ в українській мові наступні лексичні одиниці: *учений* (*вчений*) (який має широкі й глибокі знання взагалі або в якій-небудь галузі науки), *освічений* (який має освіту, засвоїв різнобічні знання), *ерудований* (який має ерудицію), *розвинений*, *розвинутий* (перен. який досяг розумової, духовної зрілості, став розумово, духовно вищим), *розумний* (який має освіту), *начитаний* (який прочитав багато книжок і набув усебічних знань). Сема ‘наявність знань у певній галузі’ є інтегральною для таких одиниць в українській мові: *компетентний* (який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний), *тямущий* (який гарно розуміється на чому-небудь, добре знає якусь справу), *грамотний* (перен. який володіє необхідними відомостями з певної галузі, знаннями в певній галузі, справі).

У німецькій мові до цієї ЛСГ належать наступні одиниці: *gebildet* (Bildung habend – який має освіту), *belesen* (durch vieles Lesen reich an Kenntnissen – який прочитав багато книжок та багато знає), *sachkundig* (Sachkunde besitzend – компетентний), *gelehrt* (gründliche und umfassende wissenschaftliche Kenntnisse besitzend – який має глибокі наукові знання), *hochgebildet* (äußerst gebildet – який має дуже хорошу освіту), *hochgelehrt* (sehr gelehrt; sehr gebildet – який має дуже хорошу освіту), *studiert* (an einer Hochschule wissenschaftlich ausgebildet – який отримав наукову освіту у виші), *kundig* (sich auf einem Gebiet auskennend; in Bezug auf etw. gute Kenntnisse besitzend, verratend – який добре розуміється в певній сфері; який має хороші знання в чомусь), *bewandert* ((auf einem bestimmten Gebiet) erfahren, gut Bescheid wissend, sich auskennend який

добре розуміється на чомусь (у певній сфері знань), *beschlagen* ([wohl nach der Vorstellung von einem gut beschlagenen Pferd]: in etw. erfahren, sich auskennend – [очевидно, за уявленням про добре підкованого коня] який добре знається на чомусь), *sattelfest* (sicher durch umfassendes Können, Wissen auf einem bestimmten Gebiet und dadurch allen Anforderungen gewachsen – який почуввається впевнено завдяки глибоким знанням у певній сфері і цим відповідає усім вимогам), *kenntnisreich* (über umfangreiche Kenntnisse auf einem bestimmten Gebiet verfügend – який має глибокі знання в певній сфері).

В українській мові в межах цієї ЛСГ було виявлено 10 ЛО, у німецькій мові – 11 ЛО.

5.2. *Лексичні одиниці на позначення характеристики людини за відсутністю в неї знань.* Інтегральна семантична ознака 'відсутність знань' об'єднує в межах цієї ЛСГ в українській мові наступні лексичні одиниці: *неосвічений* (який не має освіти, неграмотний), *неграмотний* (який не вмє читати й писати) *малограмотний* (який не вмє добре читати й писати, мало знає), *безграмотний* (який не знає грамоти, не вмє читати і писати; неписьменний), *неспокушений*, *непідготовлений*, *непідготований*, *ненавчений* (який не здобув потрібних знань, належної підготовки для чого-небудь), *темний* (перен. відсталий, некультурний). Лексема *неосвічений* утворює нульові опозиції з лексемами *неграмотний*, *безграмотний*, *неспокушений*, *непідготовлений*, *непідготований*, *ненавчений*. Одиниця *темний* утворює еквіполентні опозиції з лексичними одиницями *неграмотний*, *безграмотний*, *неосвічений*, *неспокушений*, *непідготовлений*, *непідготований*, *ненавчений*. Їхньою диференційною ознакою є стилістична віднесеність слова *темний*, яке вживається в метафоричному значенні.

Лексема *малограмотний* утворює градуальні опозиції з лексемами *неосвічений*, *безграмотний*, *неграмотний*, *темний*, *неспокушений*, *непідготовлений*, *непідготований*, *ненавчений*. Ці лексичні одиниці відрізняються градацією ознаки, саме ступенем грамотності. Лексема *малограмотний* вказує на більш високий ступінь грамотності людини.

Інтегральна семантична ознака 'відсутність знань' об'єднує в межах цієї ЛСГ у німецькій мові наступні лексичні одиниці: *unwissend* (kein od. nur geringes Wissen habend – який не має знань або має мало знань), *ungebildet* (keinerlei Bildung habend – який не має освіти), *ignorant* (von (tadelnswerter) Unwissenheit zeugend – який свідчить про неосвіченість (яка варта осуду)).

В українській мові в межах цієї ЛСГ було виявлено 9 ЛО, у німецькій мові – 3 ЛО. Одиниці цієї ЛСГ в обох мовах експлікують сему 'відсутність знань'.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Мікрополе «Розумові риси характеру» в обох мовах складається із п'яти лексико-семантичних груп, які об'єднуються спільним семантичним компонентом *раціональність*. До цього мікрополя в українській мові належать 123 лексичні одиниці (60 (49%) на позначення позитивних рис, 10 (8%) – на позначення нейтральних рис, 53 (43%) – на позначення негативних рис характеру людини), у німецькій мові – 103 лексичні одиниці (55 (53%) на позначення позитивних рис, 4 (4%) – на позначення нейтральних рис, 44 (43%) – на позначення негативних рис характеру людини). Найбільше ЛО в межах цього мікрополя є конститuentами ЛСГ «Лексичні одиниці на позначення обмеженості розумових властивостей» (в українській мові – 44, у німецькій – 41). Елементи цієї лексичної мікросистеми взаємопов'язані. Між одиницями мікрополя в українській та німецькій мовах існують системні відношення, які виявляються в еквіполентних, градуальних, привативних, пропорційних зв'язках та опозиції тотожності. Це дозволяє розглядати семний набір як єдине ціле, що має певну структуру. Перспективним є зіставний аналіз інших мікрополів ЛСП «Риси характеру людини» в українській та німецькій мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник. К. : Академія, 2006. 424 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. К. : Академія, 1999. 288 с.

3. Близнюк К. Р. Лексико-семантичні поля концепту «патріотизм» в українській, російській і польській мовах. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія : Філологічні науки. 2013. Кн. 3. С. 125–128.

4. Засанська Н. Д. Лексико-семантичне поле КРИЗА в українській та англійській мовах: графоматричний і статистичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.21 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2016. 283 с.

5. Бондаренко О. С. «І назвав Адам ім`я своїй жінці: Єва...»: ЧОЛОВІК і ЖІНКА в дзеркалі мовних культур : монографія. Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2008. 160 с.

6. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. К. : Наукова думка, 1970–1980.

7. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bänden. Mannheim; Wien; Zürich : Dudenverlag, 1977–1981.

UDC 81.33

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-52>

APPLIED LINGUISTICISTS FOR THE FUTURE EXPERTS IN THE FIELD: SUBJECT DEFINITION AND COURSE SELECTION

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА ДЛЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ ТА ВИБІР НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Tarnavska M. M.,

orcid.org/0000-0002-5476-911X

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Applied linguistics is one of the most relevant branches of modern science as well as a practical discipline with an enormous potential. It is its multifaceted nature that accounts for both a large number of academic training areas of future specialists in the field and the difficulties associated with defining the goals of such training, which, in its turn, implies the selection and narrowing of a number of academic subjects necessary for a future professional, who should be able to apply the acquired knowledge in practice and to be sought-after and competitive in the labor market. The first important step towards the effective professional training of specialists in applied linguistics should be the definition of the concept of «applied linguistics», as well as the concepts closely related to it both semantically and in terms of their subject matter, but fundamentally different from the point of view of the choice of teaching methodology and selection of educational disciplines. These are concepts such as «computational linguistics» and «computer linguistics» as well as «mathematical linguistics», which denote fields that combine the subjects of study of different disciplines, for example, computer science, mathematics and statistics, and accordingly change the trajectory of knowledge and skills acquisition necessary to work in the spheres. Another important aspect of the problem of teaching professional subjects for the future applied linguists is that the number of academic hours or credits is certainly insufficient to ensure thorough teaching of all necessary disciplines, even of a particular direction of applied linguistics. On the other hand, such an approach does not seem rational, because at the current stage of development of applied linguistic disciplines, it is specialization and profiling that can provide a specialist with a successful career in a chosen field of activity. Therefore, a careful choice of areas of specialization, a selective approach to the subjects that should be included in the educational and professional program, as well as constant optimization and updating of professional educational disciplines and their content are the key aspects to the successful training of modern specialists in the field of applied linguistics.

Key words: applied linguistics, computerized linguistics, computational linguistics, language technology, applied linguistic discipline, professional training.

Прикладна лінгвістика – одна з найактуальніших галузей сучасної науки та прикладна дисципліна з потужним потенціалом. Саме її багатоаспектний характер обумовлює як і велику кількість напрямів академічної підготовки майбутніх фахівців сфери, так і труднощі, пов'язані з увиразненням цілей такої підготовки, а значить і вибором та звуженням низки навчальних предметів, необхідних для того, щоб майбутній професіонал міг застосувати набуті знання на практиці і бути затребуваним та конкурентоздатним на ринку праці. Першим важливим кроком до ефективної професійної підготовки фахівців з прикладної лінгвістики має бути увиразнення поняття «прикладна лінгвістика», а також понять, тісно пов'язаних з ним як семантично, так і за предметним наповненням, але принципово відмінних з точки зору вибору методології навчання та підбору навчальних дисциплін. Це такі поняття як «обчислювальна лінгвістика» та «комп'ютерна лінгвістика», а також «математична лінгвістика», які позначають галузі, що сполучають у собі предмети вивчення різних дисциплін, як-от інформатики, математики та статистики, і відповідно змінюють траєкторію знань та вмінь, необхідних для роботи в них. Ще одним важливим аспектом проблеми викладання фахових дисциплін для майбутніх прикладних лінгвістів є те, що обсяг навчальних кредитів є відносно обмеженим для того, аби забезпечити ґрунтовне викладання всіх необхідних предметів навіть окремого напрямку прикладної лінгвістики. З іншого боку, такий підхід і не видається раціональним, адже на сучасному етапі розвитку прикладних лінгвістичних дисциплін саме спеціалізація та профілізація здатні забезпечити фахівця

успішною кар'єрою в обраній сфері діяльності. Отже, ретельний вибір напрямків спеціалізації, селективний підхід до предметів, що мають бути включені до освітньо-професійної програми, а також постійна оптимізація та оновлення фахових навчальних дисциплін та їх змісту є ключовими аспектами успішної підготовки сучасних фахівців у галузі прикладної лінгвістики.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, обчислювальна лінгвістика, лінгвістичні технології, прикладна лінгвістична дисципліна, фахова підготовка.

Problem under consideration. Applied linguistics, which deals with the implementation of traditional linguistic tasks in practice, and also develops methods for solving practical problems related to the use of language, has always been distinguished by a wide range of directions: both classical (graphics, lexicography, translation, deciphering, development terminology, etc.) and the most recent ones (linguistic support of various types of information systems, machine translation, solving linguistic problems in artificial intelligence systems) [4; 9]. Therefore, it is undoubtedly one of the most fast-changing and promising areas of human activity with an insatiable practical demand of experts in the field. On the other hand, the scale and vastness of areas of applied linguistics determine the complexity of professional training of the specialists and the problem is far more complex, if we go deeper into the principles and techniques of teaching applied linguistics [2, p. 20; 1, p. 67–68]. For the task of effective training of future applied linguists to be fulfilled, several important criteria must be taken into account.

The latest research analysis. General problems of applied linguistics have been deeply studied by a great number of both home and foreign linguists, yet we are more interested in the academic overview of scholars researching in the field of recent advances in applied linguistics teaching and training. Here we can mention the home scholars like N. Bidyuk, O. Bilous, T. Bryha, N. Filipova, M. Kondratenko, N. Mehesh, A. Mishchenko, O. Trishch, N. Tsymbal, A. Zahnitko and others. Among the foreign researchers dealing with issues of applied linguistics there are C. Brumfit, G. Cook, K.A. Davis, M.A.K. Halliday, S. Hunston, D. Larsen-Freeman, M. McCarthy, N. Schmitt, H.G. Widdowson and others. The branch is so versatile and dynamic that new aspects of research occur every year and the trend is likely to accelerate in the future.

The article is aimed at outlining significant factors which should be taken into consideration while drawing up a curriculum for the students of applied linguistics and identifying the ways these factors build up the academic and practical trajectories in the future specialists training as well as seeking out the techniques capable of making the academic process as effective as possible within the frame of the objectives outlined.

The main body of the article. As it has been previously mentioned the first and possibly the crucial problem of applied linguistics teaching methodology is the choice of area where the future experts are going to work. A huge difficulty arises from the broad and diverse range of activities within the framework of applied linguistics. The thing which could greatly facilitate the process of activity identification is obviously to clarify the definition of the name of the speciality as well as of the subject matter it implies.

Thus, in foreign language studies the term «applied linguistics» is mostly used in a general, broader sense to mean any research or study of languages having practical application in different spheres of human activity ranging from traditional issues of writing (graphics), methods of teaching native and non-native languages, lexicography, translation, deciphering, building up terminology as well as state language policy. In this view any practical usage of any language or linguistic means belong to the realm of applied linguistics [3, p. 292]. In the narrow sense the term «applied linguistics» is commonly used to signify the activities closely connected to language acquisition and language teaching issues, which are traditionally covered by the home term «linguodidactics». Our home linguistics tradition goes as far as to apply the term «applied linguistics» to the branches of human activity and study which merge linguistic issues and the research results and methods used in computer and math-

ematics studies. Thus the term mostly refers to the automatic processing of text information (machine translation, automatic referencing, etc.) [3, p. 292–295]. Given the fact that this understanding of applied linguistics is firmly connected to the usage of mathematical, statistical and computational methods of implementation of linguistic processes, the other terms like «computerized linguistics» or «computational linguistics» as well as «engineering linguistics» are not uncommon as well [3, p. 292–293]. In foreign linguistic studies, it is the area which is normally called «computational linguistics» and is viewed as a structural part of applied linguistics [14]. To avoid ambiguity the term «language technology» is also used. Language technology denotes the integration of computer science and the phenomenon of linguistics in all manifestations and the terms «computational linguistics» (CL) and «natural language processing» (NLP) are applied to the sub branches of language technology which deal with how human language transforms into a computer program [15]. Natural language processing, which evolved from computational linguistics, uses methods from various disciplines, such as computer science, artificial intelligence, linguistics, and data science, to enable computers to understand human language in both written and verbal forms, while computational linguistics has more of a focus on aspects of language; natural language processing emphasizes its use of machine learning and deep learning techniques to complete tasks, like language translation or question answering [13, p. 1047]. The major aim of language technology is to create software tools that can process human language. Language technology is the realm of the following tasks: data fusion and text data mining, information extraction, question answering, report generation, speech recognition, speech synthesis, spoken dialogue systems, text categorization, text indexing, text retrieval, text summarization, translation technologies [13, p. 1047–1048]. This terminological discrepancy brings a great deal of ambiguity not only to the term identifications as such, but also to the outlining of the subject matter of the academic discipline. On the one hand, it gives us more chances to choose and specify the area of specialization of the future applied linguistic expert, on the other hand, the ambiguity requires clarification and refinement of all the expertise the students should get in the process of academic training.

Logically, one might speak about two directions in the applied linguistic specialization: the so-called «linguistically conditioned training» and «computationally conditioned training». Under the first approach the emphasis of academic training is shifted onto the whole bulk of language training disciplines, yet always with an applicational component [7; 12]. Those might be translation and interpreting courses, comparative language courses, terminology and lexicography. The supplementary module could consist of a set of computational courses which might vary from basic computer usage courses to editing of coding for linguistic purposes. In the second, computationally conditioned, training the academic focus is shifted onto the applied mathematical and computational disciplines. Together with the basic language component which might include translation or/and interpreting courses as well as linguistic subjects necessary for effective computational work with language units like lexicography and corpus linguistics, CAT systems, etc., the leading role is given to the mathematical, statistical and computer programming subjects. Even though the primary goal of this type of academic preparation is to train an IT-specialist in the field, the expertise should in the first place include the skills of language algorithm building and language algorithm processing [5].

It is equally important to mention that both types of professional academic training will be fully successful only on condition that a future specialist has solid knowledge of the language or languages they work with as well as sufficient practical skills in using it, which could be a problem as this means that the educational efforts in the first step of professional preparation might be directed to the attaining of the necessary language proficiency level and, if carried out simultaneously with the professional applicational training, could hinder the overall progress in studying.

Once the subject matter of the field has been clarified and the objectives of professional training have been set, it is not less important to carefully draw up the curriculum of the speciality. If we take, let's say, «linguistically conditioned training» the ultimate goal of it is to train a linguist with an excel-

lent command in languages and translation skills who is not only capable of solving basic linguistic problems of text interpreting but can also provide services linked to text editing, text creation and text processing, corpus and dictionary compiling, ciphering, all with the usage of basic IT-technologies. One of the possible ways the curriculum could be built up is to group the skills and knowledge to be obtained into branches or modules. These modules would interact both cyclically and hierarchically. The basic level module is language proficiency one which should continue throughout the training. It would be more efficient if the subjects of this module actively interact with their objectives with the professional practical modules. Anyway, the contents and variability of the module would greatly depend on the basic level of the students, their ability to gain progress and the hours allocated to this kind of training [12]. The second module can be called «basic professional knowledge» and should include the subjects which will acquaint the students with the whole scope of problems and activities they could be involved in as the experts in the field as well as facilitate professional skills acquisition at the later stages. Those could be «familiarization» subjects like «Introduction to Translation Studies», «Introduction to Applied Linguistics», etc. Seemingly overtheorized and superficial they could be of good use to the students, for they aren't always aware of the range of functions they could perform as the specialists in applied linguistics and it could give them the right impulse for the future studying as well as self-studying [11]. Clearly, to reach this important objective the disciplines under consideration should reflect this job diversity and be as updated as possible.

The third module, which we might call «intermediary», aims at consolidation of both theoretical knowledge and practical skills the students have gained within the junior years of training. The module might include professional linguistic disciplines which would provide the students with comprehensive and systematic insight into the sphere they are going to work in as well as extend and deepen their knowledge of its linguistic background. Here the choice of subjects could be made in favor of practical translation disciplines as well as the disciplines on text linguistics. The latter cover quite a range of applied linguistics problems, though can also serve as an introduction guide to the practical application of the obtained professional skills. In this view, they would be perfectly combined with the field practice where the students will definitely apply the consolidated knowledge and revised skills to solution-oriented problems.

The fourth module is related to the scope of linguistic disciplines which require holistic knowledge of languages, advanced translation skills as well as strong awareness of basic tasks and problems in the sphere of applied linguistics. The subjects like «Technical Translation», «Business Translation», «Lexicography», «Terminography», etc. are supposed to be on the list. With these subjects the students will enhance their language proficiency, advance their professional linguistic knowledge and skills, outline their future job perspectives. On condition the students are inclined to choose the translator's job, the subjects could help them immerse themselves into the narrower field and assess all its weak and strong points in practice. The second cycle of the translation practice in field at this stage would considerably increase the efficiency of the overall training process.

The fifth module of subjects, which should be introduced in the senior years of training, is a logical and ultimate segment of the professional training of the future expert in the field of applied linguistics. It includes the chain of practical disciplines which acquaint the students with practical tools necessary to successfully implement their knowledge and skills into the working process. In the first place, these are the tools for computer assisted translation (CATs) as well as a range of editing, post- and pre-editing programs [10]. Undoubtedly, possession of skills of working with the applied linguistic instruments, will integrally round-off the cycle of practical training of the future experts as well as provide them with the higher level of competitiveness in the labor market.

Last but not the least is the sixth module which could be explicitly called «IT-technologies for Linguists». It is a continuous module lasting almost two years which aims at providing the students with maximum practical IT-skills necessary for their work in the sphere of applied linguistics. This module is a unit of computational linguistics worked out to be comprehensive and accessible to someone with

non-advanced mathematical and IT expertise [5; 6]. Needless to say, that the knowledge and skills obtained in the module are rather of an experienced user than of a developer; yet it also provides basic coding proficiency sufficient to perform the simplest IT-developer functions in some areas of applied linguistics. It is probably the most important as well as the most vulnerable training module, as it needs to be thoroughly planned and carefully implemented to fill the lacunae in the practical IT-skills of the students and to give them enough confidence to be independent performers in the sphere. One of the possible ways to achieve these ambitious goals is through a chain of principles stated as follows. In order to implement the first steps in programming, the students need to learn the general principles and methods of programs creation, features of computer data processing, principles of binary coding, conditional and cyclic program management structures, various data structures that must be chosen correctly for effective tasks-solving. The basics of programming are the same regardless of the programming language is selected. The ability to program in one language enhances an opportunity to easily master the other, since the basic methods of coding programs are almost identical for different languages [8, p. 5–6]. The language most suitable to become this basis is Python, as the code is easy to create and read, it is intuitive and effective for solving various linguistic problems. The steps of mastering Python are built on the principle «from simple to complex». The first step covers the basic concepts of programming, in particular, the properties of the language and the integrated programming environment, features of using variables, conditional and loop structures. The second step is devoted to the use of such data structures as lists, tuples, strings and dictionaries. Special attention is paid to the processing of strings, showing which additional tools for text research it can provide. The third step presents the features of text processing. The students learn how to create frequency dictionaries for a certain text array; data encryption; processing of data stored in text files; professional text processing via regular expressions construction [8]. As we can see, starting with the simplest tasks the students eventually become quite competent in all most demanded spheres of applied linguistics, which, certainly cannot allow them to fully function as programmers, but can give the confidence and ability to work towards this direction independently if required.

The final consideration on methodology of applied linguistics academic course is closely linked to the specificity of the area of specialization. As it has been repeatedly mentioned, applied linguistics belongs to the spheres of human activity with the highest degree of development speed and variability. It necessarily leads one to constantly revise the objectives as well as the methods of achieving the highest efficiency in applied linguistics training. This revision implies the need to redefine and specify the subject matter of the field and areas of students' specialization, to streamline the process of academic discipline selection as well as of the choice of the training methods used. It also concerns the innovations and introduction of new subjects and new training modules which would meet the advanced requirements of the ever-changing job market.

Conclusions and further research prospects. Let us summarize the most important provisions of the research. The given article does not intend to be totally objective, its aim is rather to give rise to further considerations on methodological enhancement of academic training in the sphere of applied linguistics as well as to sum up and share practical experience in providing such kind of training. Thus the milestones of methodology development of the applied linguistics speciality are as follows: a careful and thoughtful refinement of the subject matter of the speciality and its primary objectives, followed by a scrutinized choice of discipline modules and of the disciplines themselves. The latter also heavily depends on the overall time allowed to study and practise this or that particular skill and on the initial level of language proficiency with the students. Eventually, it is significant to timely update the objectives and needs of the sphere of applied linguistics to immediately and adequately respond with the appropriate revision and change in the academic contents, training methods and techniques.

The given research can prompt further studies into the methodology of academic training of future experts in the sphere of applied linguistics, particularly in its most innovative fields, like artificial

intelligence, machine translation, natural language processing, information retrieval, speech recognition, speech generation. etc.

REFERENCES:

1. Білоус О. М., Міщенко А. Л. Застосування інноваційних лінгвістичних технологій у підготовці перекладачів та фахівців із прикладної лінгвістики. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7. № 2. С. 60–69. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2015_7_2_10
2. Брига Т. Р. Розвиток прикладної лінгвістики як навчальної дисципліни. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 11(4). С. 20–23.
3. Загнітко А. Статус прикладної лінгвістики в системі лінгвістичних наук. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. Т. 28. С. 291–318.
4. Загнітко А., Данилюк І., Краснобаєва-Чорна Ж., Путіліна О., Ситар Г. Парадигмально-категорійні основи прикладної лінгвістики: Монографія. Вінниця : «ТОВ Нілан-ЛТД», 2015. 472 с.
5. Карпіловська Є. А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики: підручник / відп. ред. А. Загнітко. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2006. 188 с.
6. Карпіловська Є. А., Ситар Г. В. Теоретичні та прикладні проблеми комп'ютерної лінгвістики: навч. посібник / за ред. А. Загнітка. Донецьк: ДонНУ, 2006. 73 с.
7. Придолоба А. Особливості професійної підготовки фахівців з прикладної лінгвістики у канадських університетах (на прикладі Карлтонського університету). *Comparative Professional Pedagogy*. 2022. № 12(2), С. 100–105.
8. Рамський Ю. С., Резіна О. В. Програмування для лінгвістів: навч. посіб. Кропивницький: ПП «Ексклюзив-Систем», 2020. 160 с.
9. Тарнавська М. М. Прикладна лінгвістика у контексті перекладацьких дисциплін (лексикографічний аспект). *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 95 (2). С. 556–559.
10. Ткачук В., Чумак Г. Теорія і практика машинного перекладу: навч. посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 72 с.
11. Філіппова Н. М. Вступ до прикладної лінгвістики: Моделювання у мові: навчальний посібник. Миколаїв: НУК, 2004. 36 с.
12. Davis Kathryn A. Qualitative Theory and Methods in Applied Linguistics Research. *Qualitative Research in ESOL. TESOL Quarterly*. Autumn 1995. Vol. 29. No. 3. pp. 427–453.
13. Hazarika P., Rashel M. M. Language Technology and Computational Linguistics. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)*. November 2019., Vol. 9. Iss. 1. pp. 1047–1049.
14. Rashel M. M. Introducing Language Technology and Computational Linguistics in Bangladesh. *International Journal of English Linguistics (IJEL)*. Canada, March 2011. Vol. 1. No. 1. pp. 179–186. Retrieved from <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijel/issue/view/321>
15. Rashidova D. E. Applications Of Computational Linguistics. *International journal of trends in computer science*. 2022. Vol. 3. No. 1. pp. 33–40.

УДК 811.161.2'24:808.51

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-53>

**ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ НАВИЧОК ПУБЛІЧНИХ
ВИСТУПІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)**

**FORMATION OF PUBLIC SPEAKING SKILLS IN STUDENTS
AT THE UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES
(FOR PROFESSIONAL PURPOSES)**

Тимчук І. М.,

orcid.org/0000-0001-5018-0458

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри славістичної філології, педагогіки і методики викладання
Білоцерківського національного аграрного університету*

Погоріла С. Г.,

orcid.org/0000-0002-9202-0994

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри славістичної філології, педагогіки і методики викладання
Білоцерківського національного аграрного університету*

Авторами статті детально обґрунтовано важливість отримання випускниками закладів вищої освіти (ЗВО) розвинених комунікативних навичок, що передбачають вміння виступати публічно. Здійснено детальний аналіз наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних науковців щодо формування навичок публічних виступів. З метою визначення результатів сформованості навичок публічного мовлення у студентів, авторами було розроблено діагностувальний опитувальник, результати якого детально проаналізовано у статті. Дослідники зосередили увагу на таких складових підготовки студентів до публічних виступів: підготовка до виступу; володіння технікою публічного мовлення; встановлення контакту з аудиторією; управління емоціями та практика виступів. У дослідженні представлено систему вправ і завдань для розвитку ораторських здібностей майбутніх фахівців аграрної сфери. Запропоновано приклади найвідоміших промов у світі та методики роботи з ними. Науковцями докладно розглянуто вправи, пов'язані з індивідуальною і самостійною роботою студентів, виконання яких зорієнтоване на посилення дослідницької складової в процесі навчання. У статті запропоновано перелік тем для дискусій та круглих столів, метою яких є розвиток навичок публічних виступів. Авторами досліджено застосування ситуативних завдань у формуванні комунікативних навичок студентів української мови. Акцентовано увагу на важливості практикування та закріплення комунікативних навичок в повсякденному житті; спостереженні за спілкуванням інших людей; читанні. У статті приділено увагу вправам на розвиток дикції та невербальних засобів спілкування, оскільки вони впливають на сприйняття та розуміння аудиторією оратора. Наголошено на важливості виконання творчих завдань та вправ для удосконалення культури мовлення здобувачів вищої. Авторами визначено важливість рольових лекцій для студентів у розвитку практичних умінь публічних виступів. У статті наголошено, що отримані результати анкетування свідчать про ефективність розроблених і підібраних видів робіт з розвитку ораторських та комунікативних здібностей. Запропоновані завдання можуть бути використані для формування риторичних умінь у здобувачів вищої освіти в навчальному процесі під час викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Ключові слова: українська мова за професійним спрямуванням, публічні виступи, риторичні навички, дискусія, ситуативні завдання, спілкування.

The authors of the article substantiated in detail the importance of obtaining developed communication skills by graduates of higher education institutions, which involve the ability to speak in public. In order to determine the results of the development of students' public speaking skills, the authors developed a diagnostic questionnaire, the results of which are analyzed in detail in the article. The researchers focused on the following components of students' preparation for public speaking: preparation for the speech; mastery of public broadcasting techniques;

establishing contact with the audience; emotion management and performance practice. The study presents a system of exercises and tasks for the development of public speaking skills of future specialists in the agricultural sector. Examples of the most famous speeches in the world and methods of working with them are offered. The scientists considered in detail the exercises related to the individual and independent work of students, the implementation of which is aimed at strengthening the research component in the learning process. The article offers a list of topics for discussions and round tables, the purpose of which is the development of public speaking skills. The authors investigated the use of situational tasks in the formation of communication skills of students of the Ukrainian language. Emphasis is placed on the importance of practicing and consolidating communication skills in everyday life; observation of other people's communication; reading article focuses on exercises for the development of diction and non-verbal means of communication, as they affect the audience's perception and understanding of the speaker. Emphasis is placed on the importance of performing creative tasks and exercises for improving the speech culture of university graduates. The authors determined the importance of role-playing lectures for students in the development of public speaking practical skills. The article emphasizes that the obtained results of the survey testify to the effectiveness of the developed and selected types of works on the development of oratory and communicative abilities. The proposed tasks can be used for the formation of rhetorical skills in students of higher education in the educational process during the teaching of the subject «Ukrainian language (for professional direction)».

Key words: professional Ukrainian language, public speaking, rhetorical skills, discussion, situational tasks, communication.

Постановка проблеми. Завданням вищої освіти є формування компетентного всесторонньо обізнаного фахівця, здатного працювати не лише на теренах нашої країни, а й Європи та світу. Для випускника ЗВО, окрім фахових умінь та навичок, важливими є розвинені комунікативні навички, що передбачають вміння публічно презентувати свої ідеї, творчо та критично мислити, взаємодіяти з оточуючими. Навички комунікації та публічного мовлення сприяють набуттю умінь переконування співрозмовника, відстоювання точки зору, сприймання критики, вміння робити висновки та прогнозувати різні ситуації. А також відкривають перед майбутнім фахівцем нові можливості для самореалізації, оскільки професійна діяльність аграрників, окрім взаємодії з природою, передбачає постійну взаємодію у сфері «людина-людина».

Публічні виступи є невід'ємною частиною професійної діяльності майбутніх фахівців, оскільки вони вимагають вміння ефективно комунікувати, переконливо висловлювати думки та аргументувати свої позиції. У міжособистісній взаємодії майбутні фахівці повинні бути здатними впливати на слухачів, використовуючи мовні засоби та риторичні прийоми, а також будувати довіру та авторитет у професійному спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних англійських джерел свідчить про те, що існує багато аспектів, які необхідно враховувати при формуванні навичок публічних виступів у студентів. Автори наголошують, що важливими факторами успіху у виступі перед аудиторією є: чітка структура виступу, візуальний дизайн презентації, емоційний зв'язок з аудиторією, впевненість спікера, його щирість та вміння імпровізувати. Викладачі можуть використовувати методи та прийоми, запропоновані в цих джерелах, щоб допомогти здобувачам розвинути свої ораторські здібності. Зупинимось на деяких з них. Кармін Галло досліджує виступи Стіва Джобса, щоб розкрити секрети його успіху. Автор наголошує на важливості емоційного зв'язку з аудиторією та простоти викладу [1].

Предметом наукових досліджень вчених Сміта Дж. А., Джонс К. Л. та Брауна М. Р. є вплив тривоги на ефективність публічних виступів студентів коледжу. Авторами виявлено негативний вплив тривоги на результати виступів та розроблені рекомендації щодо подолання тривоги та розвитку навичок публічного мовлення [2].

На важливості розвитку комунікативних навичок у здобувачів вищої освіти наголошують у своїх працях Біла Н. В., Дашенко Н. Л., Синоруб Г. П. Вчені акцентують увагу на важливості живого спілкування за допомогою новітніх технологій, досліджуючи проблему синхронної та асинхронної комунікації.

Аналізуючи особливості дистанційного навчання, науковці висловили міркування, що онлайн-виступи зберігають основні елементи публічної промови та закони риторики, і наголошили на значенні формування цих навичок у студентів через спеціальні тренінги та навчальні проєкти, на прикладі медіашколи «В ЕТЕРІ» [3].

Гусак О. В. у своїй дисертаційній роботі досліджує роль публічних виступів у формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців аграрної сфери. Наголошує на важливості розвитку ораторських здібностей для успішної професійної діяльності. Дослідниця пропонує дієві методи та прийоми, що сприяють ефективному формуванню навичок публічних виступів у здобувачів вищої освіти

Дієві поради до підготовки та виголошення публічних виступів наводить Н. Бабиш. Вчена звертає увагу на особливості публічного мовлення, зауважує на основних правилах виступу перед аудиторією [5, с. 119–124]. Луца М. вважає правильну побудову публічного виступу передумовою успіху та визначає розкриття основної сутті повідомлення і привернення уваги слухача важливими критеріями вдалого виступу [6, с. 272].

Ковальська Н.А. досліджувала роль та значення ораторського мистецтва у сучасному світі. Вчена наголошує на головних аспектах підготовки вдалого публічного виступу та визначає важливість формування мовленнєвої виразності виступу оратора [7].

Аби мати можливість знайти своє місце у житті, сьогоднішній випускник ЗВО повинен уміти адаптуватися у мінливих життєвих комунікативних ситуаціях; самостійно та критично мислити, формувати власну думку, аналізувати інформацію, знаходити рішення; володіти навичками публічного мовлення; бути комунікабельним, взаємодіяти з іншими людьми, говорити чітко, коротко, зрозуміло; бути здатним генерувати нові ідеї та бути готовим до їх публічного презентування.

Оскільки результатами навчання з української мови (за професійним спрямуванням) передбачене досконале володіння державною мовою як усно так і письмово; уміння аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення, уміння набувати сучасних знань; уміння аналізувати наукову літературу, користуватися сучасними інформаційними ресурсами, перекладати тексти з іноземної на державну мову; ефективно формувати комунікаційну стратегію у професійній діяльності, влучно висловлювати думки для успішного розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності, то і до організації освітнього процесу здобувачів вищої освіти ставляться відповідні вимоги щодо формування навичок комунікації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Одним із завдань робочої програми з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є розвиток у студентів першого курсу бакалаврського рівня навчання, навичок комунікації та публічного мовлення [8, с. 4].

З метою визначення стану сформованості навичок публічного мовлення нами було розроблено діагностувальний опитувальник з 10 запитань «Визначення рівня навичок публічного мовлення», який було запропоновано студентам перед вивченням тем: «Культура мови та мовлення працівників аграрної сфери», «Мистецтво публічного виступу»

В анкетуванні взяли участь студенти першого курсу спеціальностей: «Право», «Ветеринарна медицина», «Облік та оподаткування», «Водні біоресурси» (108 студентів). Дослідивши результати опитування, отримали такі результати.

На перше запитання: «Як часто ви відчуваєте страх або тривогу перед виступом перед аудиторією?», лише по 5% респондентів зазначили, що «ніколи» та «рідко»; 10% – іноді, 15% – часто; 65% – завжди.

На запитання: «Як ви зазвичай готуетесь до публічного виступу?», 17% опитуваних зазначили, що ретельно пишуть текст виступу, заучують його та тренуються перед дзеркалом. 23% – складають план виступу чи пишуть ключові моменти, але не заучують текст. 50% вважають, що не потрібно готуватися, а краще імпровізувати під час виступу.

Третє запитання стосувалося оцінки здатності студентів чітко та лаконічно висловлювати думки під час виступу. З відповідей стало зрозуміло, що більшість респондентів (64%) можуть запинатися, мають труднощі з чіткістю висловлювання та губляться в словах. Невеликий відсоток – 18% завжди говорять чітко й зрозуміло, використовуючи прості слова і речення. Решта опитуваних не звертають уваги на чіткість мови, зосереджуючись на змісті виступу.

Відповіді на запитання: «Як ви зазвичай використовуєте мову тіла під час виступу?» були невтішними. Практично половина студентів (48%) уникають зорового контакту, сутуляться, занадто жестикулюють чи взагалі не використовують жести. Інша частина респондентів (16%) зазначила, що стоять прямо, дивляться в очі аудиторії, використовують жести для підкреслення думок. Решта вважають неважливою мову тіла, зосереджуючись на тексті виступу.

Наступне питання анкети виявило страх студентів перед запитаннями аудиторії після виступу «Як ви зазвичай реагуєте на запитання з аудиторії?» 11% здобувачів вищої освіти зазначили, що впевнено відповідають на запитання, якщо вони навіть складні. 89% вказали, що можуть розгубитися і їм не подобається, коли є запитання, вони їх ігнорують. 0% заохочують запитання та ведуть дискусію.

Здатність зацікавити аудиторію та утримати її увагу під час виступу, студенти оцінили так: 23% – можуть зацікавити аудиторію та утримати її увагу; 25% – іноді можуть втратити увагу та зацікавленість слухачів. Решта – не звертають уваги на слухачів, зосереджуючись на тексті виступу.

Наступне питання опитувальника було таким: «Як ви оцінюєте свою здатність відповідати на заперечення з аудиторії?» Нами було досліджено, що 84% студентів можуть розгубитися або не знають, як відповісти на заперечення. Лише близько 16% можуть аргументувати на заперечення (не завжди впевнено).

Питання щодо оцінки вміння завершити виступ чітко й ефектно, дало такі результати: 36% опитуваних завершують виступ чітко та ефектно; 35% – не знають як правильно це зробити, а решта вважають, що підсумок не такий важливий, як вступ виступу.

Останнє запитання анкети звучало так: «Оберіть твердження, яке найкраще описує ваш рівень комфорту під час виступу перед аудиторією». Аналіз виявив, що результати схожі з першим запитанням. Страх перед висупом переважає, тому лише 10% опитуваних відчуває себе комфортно, а інші вказують на хвилювання, невміння контролювати емоції та тривогу.

Результати анкетування свідчать про те, що студенти першого курсу мають низький рівень комунікативної компетентності. Їм важко чітко та лаконічно висловлювати думки, використовувати мову тіла, відповідати на запитання та заперечення з аудиторії. Більшість студентів відчувають страх та дискомфорт під час публічного виступу. Тому перед нами постали наступні завдання: навчати студентів чітко та лаконічно висловлювати думки, використовувати мову тіла, готуватися до публічного виступу; розвивати вміння відповідати на запитання та заперечення з аудиторії; створювати атмосферу довіри та підтримки під час виступів.

Формулювання цілей статті. Дослідити особливості формування навичок публічних виступів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у здобувачів вищої освіти ЗВО.

Завдання: – зробити аналіз наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних науковців щодо формування навичок публічних виступів;

– визначити рівень навичок публічних виступів на основі розробленого тесту тесту;

– розробити систему завдань для розвитку ораторських здібностей майбутніх фахівців аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи цілі та завдання наукового дослідження, ми зосередили увагу на таких складових підготовки студентів до публічних виступів:

1. Підготовка до виступу: вивчення тематики повідомлення, структурування матеріалу, підбір аргументів.

2. Володіння технікою публічного мовлення: голосова модуляція, дикція, жестикуляція.

3. Встановлення контакту з аудиторією: використання питань, прикладів, інтерактивних елементів.

4. Управління емоціями: контроль нервовості, впевненість у собі, відкритість до зворотного зв'язку.

5. Практика: виступи на публіці, тренування перед друзями або колегами, участь в дебатах та інших заходах.

З метою формування навичок публічних виступів у студентів аграрного ЗВО на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) пропонуємо дієві форми роботи:

1. Аналіз найвідоміших промов у світі. Обираємо для роботи такі промови:

– промова Президента України Володимира Зеленського до річниці повномасштабного вторгнення;

– виступ Стіва Джобса перед випускниками Стенфордського університету 12 червня 2005 року;

– промова Джеффа Безоса для випускників Принстонського університету, 30 травня 2010 року;

– промова адмірала ВМС США Уільяма Макрайвена.

Студенти, прослухавши промову, аналізують, працюючи в групах. Представник кожної мінігрупи робить узагальнення, зосереджуючись на тому, чому ця промова стала всесвітньо відомою? (аналіз структури, аргументів, висновку, вибір слова у промові). Після цього студенти отримують самостійне завдання прослухати одну з 10 найвідоміших промов, що змінили світ. Та проаналізувати ту, яка найбільше вразила (змістовність, логічність, переконливість, аргументованість, актуальність; правильність, образність, доступність, чіткість; використання невербальних засобів спілкування).

2. Індивідуальна і самостійна робота студентів. При вивченні вищезазначених тем, відповідно до робочої програми, приділено увагу індивідуальній та груповій роботі студентів, виконання яких зорієнтоване на посилення дослідницької складової в процесі навчання за програмою і на вироблення у студентів дослідницьких компетенцій і відповідних практичних навичок. Рекомендуємо такі теми для дискусій та круглих столів: з метою розвитку навичок публічних виступів:

– «Вплив ораторського мистецтва на успішність у аграрній сфері». Як ораторські здібності допомагають агрономам, ветеринарам, інженерам та іншим фахівцям аграрної сфери у їхній роботі? Наведіть приклади успішних аграріїв, які володіють високим рівнем ораторської майстерності. Як розвинути ораторські здібності для досягнення успіху в аграрній сфері?

– «Важливість публічних виступів у розвитку особистості». Як публічні виступи допомагають студентам розвивати впевненість у собі, критичне мислення, лідерські якості та інші м'які навички? Наведіть приклади людей, які здобули успіх завдяки вмілому володінню ораторським мистецтвом. Як подолати страх перед аудиторією та навчитися виступати з радістю та впевненістю?

– «Етика та відповідальність публічних виступів». Які етичні принципи слід дотримуватися під час публічних виступів? Як перевірити достовірність інформації для виступу? Як нести відповідальність за свої слова та вчинки під час публічних виступів?

– «Сучасні тренди та інновації в ораторському мистецтві». Які нові методи та технології використовуються для розвитку ораторських здібностей? Як використовувати візуальні матеріали та мультимедіа для покращення своїх виступів? Як зробити свої виступи більш інтерактивними та цікавими для аудиторії?

– «Секрети майстерності публічних виступів від відомих ораторів». Які прийоми та техніки вони використовують для залучення та утримання уваги аудиторії? Як можна використовувати їх досвід для вдосконалення своїх ораторських здібностей? [9, с. 193].

Під час дискусій та круглих столів студенти зможуть: опанувати різні методам та прийомами публічних виступів; розвинути впевненість у собі та вміння висловлювати свої думки чітко та лаконічно; навчитися аргументувати свою точку зору та вести дискусію; отримати досвід роботи в команді та вміння співпрацювати з іншими людьми. Забезпечуємо проведення дискусій та круглих столів проходили в атмосфері взаємоповаги та конструктивної критики.

Вміння наводити аргументи та контраргументи для публічного виступу є ключовим для успішної комунікації та переконання аудиторії. Підтримка своїх поглядів аргументами допомагає підвищити переконливість та авторитет доповідача. Аргументи служать для підтвердження та обґрунтування власних позицій, допомагаючи переконати аудиторію у правильності своїх думок та дій. Здатність наводити контраргументи вказує на глибоке розуміння проблеми та вміння розглядати ситуацію з різних сторін. Це дозволяє оратору адекватно реагувати на можливі заперечення або суперечки, а також показує готовність до діалогу та обговорення. Вміння наводити аргументи та контраргументи допомагає створити більш повну та збалансовану картину питання, що сприяє якіснішому обґрунтуванню своїх поглядів та підвищує ефективність комунікації з аудиторією.

Для закріплення навичок аргументації пропонуємо студентам таке завдання: до поданих тез доберіть 3–4 аргументи на їх підтвердження та контраргументи на спростування.

Хитрощі – зброя слабких (Ф. Іскандер).

Розум без совісті стає злякисним (Ф. Іскандер).

Добро беззахисне без пам'яті про зло (Ф. Іскандер).

У встановленні рівності між людьми є тільки один принцип – це рівність усіх перед законом (Тролон) [10, с. 117].

3. Ситуативні завдання для розвитку комунікативних навичок:

Ситуація 1. Ви виступаєте з доповіддю на тему «Агрономічні терміни в українській мові» перед групою студентів. Проблема: під час виступу ви чуєте шум в аудиторії. Деякі студенти розмовляють між собою, інші переглядають телефони. Ваші дії. Коментуючи відповіді студентів, підсумовуємо та наголошуємо на найефективніших з них:

- Зберігайте спокій. Не переривайте свою промову й не підвищуйте голос.
- Ви можете сказати: «Вибачте, але я не можу зосередитися, коли в аудиторії шумно».
- Зверніться до конкретних людей: «Будь ласка, не відволікайтеся під час мого виступу».
- Зробіть паузу. Іноді прості паузи буває достатньо, щоб привернути увагу аудиторії.
- Змініть свою тактику. Якщо шум не припиняється, ви можете змінити свою тактику виступу. Наприклад, ви можете задати питання аудиторії, щоб залучити їх до обговорення.
- Зверніться за допомогою. Якщо ви не можете впоратися з шумом самотійно, ви можете звернутися за допомогою до викладача або старосту групи.

Ситуація 2: Ділова зустріч

Ви: Зустрічаєтеся з представником агрокомпанії, щоб обговорити можливості співпраці. Проблема: Ви не можете прийти до згоди з представником компанії з одного з питань. Ваші дії.

Ситуація 3: Телефонна розмова

Ви: телефонуйте до клієнта, щоб уточнити деталі замовлення. Проблема: клієнт незадоволений якістю продукції. Ваші дії.

Ситуація 4: Виступ на конференції

Ви: виступаєте на конференції з доповіддю на складну наукову тему. Після вашого виступу один з учасників ставить вам запитання, на яке ви не знаєте відповіді. Ваші дії [11, с. 55].

Робота над цими та схожими ситуаціями допоможуть розвинути у студентів вміння:

- вміння чітко й лаконічно висловлюватися;
- вміння уважно слухати;
- вміння вести конструктивну дискусію;

- вміння знаходити компроміс;
- вміння вирішувати конфлікти;
- вміння налагоджувати контакт з людьми.

Акцентуємо увагу на тому, що слід практикувати та закріплювати комунікативні навички в повсякденному житті; спостерігати за тим, як спілкуються інші люди; читати книги про комунікацію; відвідувати тренінги та семінари з розвитку комунікативних навичок. Це сприятиме успіху в навчанні, роботі й особистому житті.

4. Вправи на розвиток дикції та невербальних засобів спілкування. Дикція та невербальні засоби спілкування відіграють важливу роль у публічних виступах, оскільки вони впливають на сприйняття та розуміння аудиторією.

Правильна дикція допомагає чітко та розбірливо висловлювати думки, що робить виступ більш зрозумілим та ефективним, підвищує авторитет промовця та створює позитивне враження на аудиторію. Невербальні засоби спілкування, такі як жести, міміка, поза та контакт очей, також мають велике значення у ораторському мистецтві. Вони допомагають підкреслити та підтримати сказане, підсилити емоційну виразність та досягти взаєморозуміння з аудиторією. Правильне використання невербальних засобів може допомогти утримати увагу слухачів, підкреслити ключові моменти виступу та підвищити загальний вплив на аудиторію. Для розвитку дикції використовуємо тексти віршів для вправ на вимову та інтонацію:

– прочитайте рядки української народної пісні (Ой, чий то кінь стоїть...) з різною інтонацією та різним ставленням до того, що читаєте. Це може бути *злість, радість, жалість, байдужість, ненависть...*

Для ознайомлення з видами невербальних засобів спілкування та особливостями їх використання, пропонуємо уважно розглянути та проаналізувати фото з презентації, поміркувати, на якому із зображень, людина у стані надзвичайного піднесення (образи, злості...). Які жести чи вирази міміки допомогли вам визначити?

5. Творчі завдання.

Підготуйте виступ на нереальну тему:

1. Вплив законів Ньютона на погоду в Україні.
2. Змагання кроликів у випіканні млинців.
3. Генетичні закони української мови у роботі аграрія.

Гра престолів: Викладач розпочинає тему, а завдання кожного наступного учасника не просто продовжити, а зробити несподіваний поворот.

Сергій Іванович був успішним біотехнологом. І захотів він...стати електриком... [9, с. 194].

6. Вправи для удосконалення культури мови.

Для удосконалення культури мовлення здобувачів вищої освіти пропонуємо перегляд експрес-уроків з української мови з подальшим обговоренням та виконанням вправ. Наприклад: перегляньте експрес-урок, запишіть і запам'ятайте правильний варіант. – Які суржикові слова найтипівіші? [12].

З метою вироблення навичок літературного мовлення, пропонуємо студентам-вправи на редагування речень та словосполучень (*Вибачаюсь, чи не могли б ви відмінити консультацію, бо із-за пробок мені не вдасться приїхати вчасно. Якщо співставити факти, то дані про нашого бувшого студента не співпадають-муть. Син здав екзамен на відмінно, і не дивно, адже всі його відповіді вірні*).

7. Гостьові лекції.

Важливу роль для тренування навичок публічних виступів у здобувачів вищої освіти відіграють гостьові лекції. Важливо запросити фахівців, які мають досвід публічного мовлення і можуть дати корисні поради щодо ефективного виступу перед аудиторією.

Після закінчення курсу викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» нами було проведено повторне анкетування для здобувачів вищої освіти.

Результати повторного діагностування показали, що після проведеного курсу зменшилася кількість студентів, які відчувають страх або тривогу перед публічним виступом (65%–37%). Студенти стали лише 17% ретельніше готуватися до виступу, а менше імпровізувати (50%–70%). 80% зрозуміли, що мова тіла та візуальний контакт є надзвичайно важливими для виступу перед аудиторією. Зменшився відсоток студентів, які розгублюються, коли їм ставлять запитання після виступу (89%–50%). Збільшився процент студентів, які зрозуміли як зацікавити аудиторію та утримати її увагу та дізналися, як аргументувати заперечення з аудиторії (54%). 76% опитуваних переконалися, що закінчення виступу є таким же важливим, як і його початок. На 40% зменшилася кількість респондентів, які відчували страх або дискомфорт під час виступу.

Розвинені комунікативні навички є важливими у фаховій діяльності, оскільки вони сприяють набуттю умінь переконування співрозмовника, відстоювання точки зору, сприймання критики, вміння робити висновки та прогнозувати різні ситуації. А також відкривають перед майбутнім фахівцем нові можливості для самореалізації, оскільки професійна діяльність аграрників, окрім взаємодії з природою, передбачає постійну взаємодію у сфері «людина-людина». Сучасні підходи до формування комунікативних навичок у майбутніх фахівців аграрної галузі [13, с. 91].

Висновки. Отримані результати анкетування свідчать про те, що розроблені і підібрані активні види робіт з розвитку ораторських та комунікативних здібностей є дієвими і можуть бути використані для формування риторичних умінь у здобувачів вищої освіти в навчальному процесі під час викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». А також сприятимуть подоланню комунікативних бар'єрів при спілкуванні та стануть платформою у підготовці до публічних виступів майбутніх фахівців. Зазначимо, що необхідно заохочувати студентів до участі в публічних виступах, адже покращення навичок публічних виступів є важливим фактором успішного навчання та їх майбутньої кар'єри.

Отже, нами зроблено аналіз наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних науковців щодо формування навичок публічних виступів; визначено рівень навичок публічних виступів на основі розробленого тесту на початку та по закінченню вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»;

розроблено систему завдань для розвитку ораторських здібностей майбутніх фахівців аграрної сфери. Подальшими кроками вбачаємо продовження роботи з розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, розробити програму варіативного курсу «Ділова комунікація у професійній сфері» та підготовку методичних вказівок.

Перспектива. Підготувати та видати методичні вказівки з формування навичок публічних виступів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у здобувачів вищої освіти ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Carmine Gallo. *The Presentation Secrets of Steve Jobs*. New York: McGraw-Hill Education, 2010. 272p.
2. Smith J. A., Jones K. L., Brown M. R. *The effects of public speaking anxiety on college students' academic performance*. New York: Routledge, 2019. 187p.
3. Біла Н. В., Дашенко Н. Л., Синоруб Г. П. Формування навичок публічного мовлення студентів-журналістів. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія*. Київ, 2023. № 1(7) С. 334–350.
4. Гусак О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців аграрних закладів вищої освіти засобами публічного виступу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Суми, 2020. 20 с.
5. *Культура фахового мовлення. Навчальний посібник / за ред. Н. Д. Бабич*. Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. 572 с.

6. Луца М. Мистецтво публічного виступу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «фірма «Планер», 2015. Вип. 21. С.272–276.
7. Ковальська Н. А. Майстерність публічного виступу як показник мовної компетенції. *Dynamics of the development of world science : Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Vancouver, Canada, 2020. P. 653–657.
8. Тимчук І.М. Робоча програма з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» для здобувачів вищої освіти соціально-гуманітарного факультету за напрямом підготовки 081 «Право», бакалаврський рівень вищої освіти. Біла Церква: БНАУ, 2022. 26 с.
9. Тимчук. І.М., Погоріла С.Г. Підготовка майбутніх юристів до публічних виступів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). Перспективи розвитку суспільно-гуманітарних наук в умовах євро інтеграції : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції. Біла Церква : Білоцерківський НАУ, 2024. С.191–195.
10. Практикум з української мови за професійним спрямуванням для юристів : навч. посіб. / І.В.Зайцева, О.П.Калита, Г.В.Скурагівська, А.К.Павлова. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 396 с.
11. Тимчук І.М., Погоріла С.Г. Робочий зошит-практикум для виконання аудиторної та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» Модуль 1. для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня. Біла Церква : БНАУ, 2024. 65 с.
12. Експрес-урок – Які суржикові слова найтипівіші?: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4sk8xQj-AAs>
13. Погоріла С. Г. Тимчук І.М. Сучасні підходи до формування комунікативних навичок у майбутніх фахівців аграрної галузі. Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні в умовах сучасних освітніх реалій : зб. матеріалів доп. учасн. V Міжнародної науково-практичної конференції. Біла Церква: БНАУ, 2024. 199 с.

УДК 82.01/09: 80 «19»

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-54>**ФРОЙДІВСЬКА «ПСИХОПАТОЛОГІЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ» У ДИСКУРСИВНОМУ ПОЛІ «МІФОЛОГІЙ» Р. БАРТА****FREUD'S "PSYCHOPATHOLOGY OF EVERYDAY LIFE" IN THE DISCURSIVE FIELD OF "MYTHOLOGIES" BY R. BART****Фокіна С. О.,***orcid.org/0000-0002-2406-0978**Scopus-Author ID: 57762971800**кандидат філологічних наук, доцент, докторант,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

Постановка проблеми даного дослідження обумовлена специфікою розвитку сьогodнішньої літературознавчої, а ширше гуманітарної думки з її орієнтацією на осмислення віх та емблематичних фігур як психоаналізу, так семіотики та постструктуралізму. У даному плані представляє інтерес діяльність і спадщина З. Фрейда та Р. Барта відповідно.

Серед досліджень, присвячених бартівській спадщині, слід виділити осмислення феномена Р. Барта групою французьких вчених, серед яких слід виділити імена М. Божура, А. Грефена, А. Компаньйона, К. Кості, І. Лангле, М. Лауна, М. Маса, Т. Павела. Дані ідеї стали методологічною базою у вивченні впливу «Психопатології буденного життя» З. Фрейда на своєрідність бартівського дискурсу в «Міфологіях». Показовою є також опора на ідеї З. Фрейда і Р. Барта безпосередньо, що сприяло проясненню взаємовпливів їх дискурсивних практик. Також корисними стали в процедурі такого аналізу роботи орієнтовані на психоаналітичний контекст.

Специфіку даного дослідження визначила націленість на аналіз бартівського дискурсу в його роботі «Міфології» у відповідності з фрейдівським впливом. Не менш значущим було прагнення прояснити внутрішню близькість ідеологічного ладу вже класичних робіт: «Психопатології повсякденного життя» З. Фрейда та «Міфологій» Р. Барта.

Принциповою позицією дослідження було виявити трактування самим Р. Бартом дефініції «дискурс» з відповідними ідеологемами й тим, що в бартівській інтерпретації можна позначити «міфологіями». У ході дослідження враховувалися особливості мислення З. Фрейда і Р. Барта як лідерів психоаналізу і французької семіотики та постструктуралізму відповідно. Якщо З. Фрейд вивчаючи «психопатології» виявляв механізми невротичної міфологізації буденного життя, то Р. Барт виходячи від супротивного, орієнтуючись на декодування будь-яких міфів, також активно власні міфи та ідеології продукував.

Ключові слова: Фрейд, Барт, психопатології повсякденного життя, міфології.

The relevance of this article is due to the interest of literary and cultural thought in the phenomenon of mutual influences of iconic figures of the humanitarian discursive field, to which S. Freud and R. Bart can undoubtedly be attributed.

The methodology of the article was determined by the approaches of S. Freud and R. Bart themselves, contributing to the procedure for the appropriate decoding of Bart's "Mythologies" from the standpoint of Freudian psychoanalysis, in particular directly the theory of "psychopathologies of everyday life".

The purpose of the article is to analyze the factors of the ideological orientation of Bart's "Mythologies" in accordance with the discourse of S. Freud in "Psychopathology of Everyday Life".

The goal determined the corresponding tasks:

1) to identify the conditioning of the Freudian discursive context of R. Bart's research strategies implemented in Mythologies; 2) correlate the personalities of S. Freud and R. Bart as leaders of psychoanalysis and semiotics with the concept of Apollonian and Dionysian discursive formations; 3) to trace the formation of a discursive field of theatricality in the reception of R. Bart in accordance with Freudian psychoanalytic attitudes.

The above works of S. Freud and R. Bart have enough internal switches: this is a study of psychopathologies, mythologies and ideologies. R. Bart's opinion regarding discourse allows us to emphasize those processes that generate a discursive field, reflecting the deep relationship of discourse, connotations and ideology. The

"mythologies" of R. Barthes not only appealed to one degree or another to the Freudian "Psychopathology of Everyday Life" as an instrument of semiotically oriented thinking, but also, for their part, highlighted the interdependence of the processes of mythologization by society of their iconic realities and the corresponding psychoanalytic context.

Key words: Freud, Barthes, psychopathology of everyday life, mythology.

Постановка проблеми. Актуальність даної статті обумовлена інтересом літературознавчої та культурологічної думки до феномену взаємовпливів знакових фігур гуманітарного дискурсивного поля. Сьогодні прочитання дискурсу одного приставника, ідеї котрого вплинули на розвиток літературознавства чи гуманітаристики в цілому, через вплив дискурсивних практик попередників є перспективним. До таких постатей, безсумнівно, можна віднести З. Фрейда та Р. Барта.

Методологію статті визначили підходи безпосередньо самих З. Фрейда та Р. Барта, що сприяють процедурі відповідного декодування бартівських «Міфологій» з позицій фрейдівського психоаналізу, зокрема безпосередньо теорії «психопатологій повсякденного життя».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Крім того, прояснити специфіку дискурсивних формацій Р. Барта допомогли праці ряду французьких дослідників, серед яких: М. Божур, А. Грефен, А. Компаньон, К. Косте, І. Лангле, М. Лаунен, М. Массе, Т. Павел. Позиції французьких вчених допомогли розібратися в погляді на спадщину Р. Барта й спробувати знайти свою відповідь на питання: «Чи стали художні ефекти есе Барта школою, чи сприяли вони перебудові системи сучасних жанрів?» [1]. Також були залучені до дослідницького поля рецепції психоаналітичного плану: статі класичного словника психоаналізу під редакцією Ж. Лапланша та Понталіса, а також ідеї О. Ханзена-Льове щодо ідентифікації явищ культури відповідно як аполлонічних чи діонісійських.

Мета дослідження – проаналізувати фактори ідеологічної спрямованості бартівських «Міфологій» відповідно до дискурсу З. Фрейда в «Психопатології повсякденного життя».

Мета зумовила відповідні завдання:

1. Проаналізувати визначення безпосередньо Р. Бартом дискурсу та рецепції цієї категорії у бартівській спадчині.
2. Виявити обумовленість фрейдівським дискурсивним контекстом дослідницьких стратегій Р. Барта, що реалізовані в «Міфологіях».
3. Співвіднести особистості З. Фрейда та Р. Барта як лідерів психоаналізу і семіотики з концепцією аполлонічної та діонісійської дискурсивних формацій.

Виклад основного матеріалу. Вищеназвані роботи З. Фрейда та Р. Барта мають достатньо внутрішніх перегуків: це дослідження психопатологій, міфологій та ідеологій. На перший погляд ці дослідження не взаємопов'язані. В працях Р. Барта багато відсилань до К. Маркса, Л. Ельмслева, Ж.-П. Сартра, Б. Брехта, але не залишилась без бартівської уваги й спадщина З. Фрейда. У Р. Барта немає заперечення досягнень як різних гілок психоаналізу, так й зокрема ідей саме З. Фрейда. Більш того, Р. Барт в ряді своїх лекцій звертається як до фігури З. Фрейда, так й до осмислення та інтерпретації в рамках літературної семіотики фрейдівських ідей.

Звертаючись до категорій дискурсу та дискурсивного поля, слід згадати слова Р. Барта про те, що «... область, загальна для всіх конотативних означуваних, є областю ідеології» [2, с. 49]. Ця думка дозволяє акцентувати процеси, що генерують дискурсивне поле, відбиваючи глибинний взаємозв'язок дискурсу, конотацій та ідеології. Більш того, показовою є думка Р. Барта, що «... у дискурсі завжди залишається деяка частка денотації, без якої саме існування дискурсу стає просто неможливим» [2, с. 47]. Така лінія орієнтована на «збереження будь-якою дискурсивністю прямого значення передбачуваного поняття, що центрує спрямованість дискурсу» [3, с. 184]. Дискурс в бартівських «Міфологіях» – це, перш за все, потужний механізм як генерації ідеологій, так й їх декодування. Тим самим, перш за все, дискурсивні формації «Міфологій» активують формування саме ідеології безпосередньо самого Р. Барта. Примітна й установка,

що маніфестується Р. Бартом як дослідником міфологій: «**Піддати** міф поясненню – ось єдиний для інтелектуала ефективний спосіб боротьби з ним» [4, с. 108]. Подібна позиція дає можливість побачити в міфі потужну систему ідеологій, що породжує особливий тип дискурсу. В даному плані, виходячи з посилок Р. Барта, можна поглянути на психоаналіз як породження ідеологічних дискурсивних формацій.

Метою З. Фрейда було вивчити «психопатології повсякденного життя», виявити вплив несвідомого та вибудувати в даному плані певну ідеологію психоаналізу з відповідними міфологемами. Про тенденцію психоаналізу до міфологізації свідчить його величезний внесок не тільки до психології, але й до культурного універсуму. Крім того, багато комплексів, виявлених в рамках психоаналізу, слідуючи за думкою З. Фрейда про едіповий комплекс, були виявлені на основі переосмислення міфів: комплекс Медеї, комплекс Електри, нарцицизм та ін. Р. Барт у своїх «Міфологіях» звертається до сучасної міфології, за якою стоїть також певна ідеологія. Зокрема Р. Барт фокусується, насамперед, на буржуазній ідеології, яка викривається ним. Більше того, при аналітиці знакової природи тих явищ, які потрапляють до дискурсивного поля «Міфологій», Р. Барт звертається як семіолог до практик, що близькі психоаналітичним технікам. Є показовою певна спадкоємність психоаналізу і семіотики як знакових систем. За думкою А. Грефена, Р. Барт як дослідник «усвідомлює той факт, що в процесі, ініційованому мовою, він прийняв всі позиції обвинувача» та таким чином декодує психоаналіз як процес, який «позбавляє нас наших мрій та переносить наші символи далеко» [5]. Зовнішнім доказом цієї думки може стати приклад активної семіологічної діяльності та в цілому послідовного інтересу до семіотики знакових представників психоаналізу – Ж. Лакана та Ю. Кристевої. Можна простежити близькість психоаналізу і семіотики як саме знакових систем, навіть згадати рецепції, які притаманні більш культурологам, про параноїдальну та в цьому знаковоорієнтовану природу психоаналізу.

Показовими є збіги в плані ідеології знаків в рамках психоаналізу як науки, «початок якої поклав Фрейд» [6, с. 455], та позиції Р. Барта – прихильника семіотичного дослідження в цілому та безпосередньо реалізованого в його авторській позиції в «Міфологіях». Заслуговує уваги визначення психоаналітичних технік як таких, що представляють «в основному виявлення несвідомого значення слів, вчинків та продуктів уяви» [6, с. 455]. Уточнюючи специфіку знакової природи психоаналізу, варто зазначити, що «в основі методу лежать, насамперед, вільні асоціації» [6, с. 455]. Фактично Р. Барт в «Міфологіях» декодує вільні асоціації, а підкреслюючи особливий характер вивчених знаків, зазначає, що такий знак «бажає дати щось зрозуміти (що похвально), але одночасно видає себе за щось спонтанне (що вже не чесно)» [7, с. 91]. Цілком ґрунтовною є аналогія між виявленням З. Фрейдом та його послідовниками вільних асоціацій як ключа до психіки та декодованих бартівською думкою знаків, моделюючих міфології сучасності.

Особистість Р. Барта як ідеолога постструктуралізму та віртуозного літературознавця відрізнялася мінливістю й постійним розвитком. Так А. Компаньйон метафорично описує своєрідність розвитку бартовських ідей. Згідно А. Компаньйону, «ми всі знали багатьох Роланів Бартів – одного за іншим, а може бути, й одночасно. Коли його схопили, він вже влаштувався або зупинявся в іншому місці» [8]. Показова вище зазначена інтелектуальна протейчність як одна з визначальних характеристик бартівського наукового дискурсу.

Американський дослідник М. Божур характеризує Ролана Барта наступним чином: «учень Жида, наслідувач Сартра, пропагандист “народного театру” і прихильник Брехта» [9]. З точки зору М. Божура, дискурсивна формація, що центрує бартівські дослідницькі стратегії та позицію критика, є обумовленими позицію «... бути напоготові та завжди зважувати політичне значення книг, п'єс, слів, вчинків та жестів: це те, що Барт скрупульозно робить, особливо в своїх “Міфологіях”, дорогоцінних маленьких есеях, в яких розглядаються капіталізм, імперіалізм і буржуазне суспільство...» [9]. Р. Барт не сприймає та декодує різні інтенції буржуазного театру.

Показова неприязнь Р. Барта до істеричності такого театру, яка не раз підкреслювалась ним на сторінках «Міфологій», а також вимоги інших більш брехтовски орієнтованих проявів театральності. В даному плані примітні діонісійські очікування публікою вищого ступеня акторської майстерності як того, що «актор повинен бути» поглинений «своєю роллю, здаватися буквально палаючим пристрасною» [7, с. 173–174]. Дана позиція, крім установки зречься усього того, що в очах французького семіолога представляється втіленням буржуазності, може бути й знаком аполлонічності ментальності Р. Барта. Таке допущення також об'єднує бартівське світосприйняття з фрейдівським. В даному випадку слід згадати думку О. Ханзена-Льова про протиставленість аполлонічності діонісійському духу, що продовжує ніцшеанськи-юнгіанську лінію. О. Ханзен-Льове прямо проектує аполлонічність на фігуру та ідеї З. Фрейда, акцентуючи той факт, що «підкреслений у Фрейда процес перетворення “Воно” (тобто несвідоме) в “Я” <... > передумова духовності та її моці... <... > Діонісійство йде прямо протилежним шляхом» [10, с. 117–118]. Збіг аполлонічності свідомості З. Фрейда та Р. Барта багато в чому пояснює їх прихильність до знакових систем, а саме психоаналізу та семіотики відповідно.

Як зазначає Т. Павел, «загадкою Барта є, мабуть, нерозв'язне протиріччя між, з одного боку, його послідовними зверненнями до різних інтелектуальних методів, які повинні були забезпечити недороге універсальне знання, й, з іншого боку, вірністю його любові до успіху в творчості з усім надмірним, вишуканим та нездоланно індивідуальним» [11]. Протереччя особистості Р. Барта може прояснити коливання між двома полюсами: аполонічністю та діонісією. Важливим фактором для прояснення авторської точки зору французького семіолога є бартівська діяльність театрального критика в період створення «Міфологій». Показове також свідчення М. Лаунена, що Р. Барт як представник постмодерної чутливості «дуже прив'язаний до естетики фрагмента та не приховує свого опору композиції» [12]. Проте увага Р. Барта до проявів театральності в сучасних йому культурі та суспільстві багато в чому обумовлена латентним протиставленням аполлонічного діонісійському. При пильному розгляді прояви подібного протиставлення можна простежити практично в кожній з вивчених Р. Бартом міфологій. Для ілюстрації можна згадати наступну бартівську думку: «Якщо провести аналогію з мовою, то своєрідність обличчя Гарбо носить концептуальний характер, а в Одрі Хьопберн – субстанційний. В особі Гарбо нам явлена Ідея, в особі Хьопберн – подія» [7, с. 135]. У даному плані показово, що саме у фрейдівській «Психопатології повсякденного життя» осмислена психічна тенденція міфологізації буденних явищ через вільні асоціації з уявленнями про культуру і мистецтво. Так З. Фрейд відтворюючи картину неврозу його пацієнтки, зазначає, «в подальшій течії сну вона вкачувала дитину, й з приводу цієї сцени їй згадалася Маргарита з “Фауста”» [13, с. 59]. Саме такі збіги літературної ідеології та проявів свого роду неврозу суспільства цікавлять Р. Барта при створенні його «Міфологій».

С. Зенкін, вказує на досить примітний факт того, що «в 2007 році, до 50-річчя виходу в світ “Міфологій”, кілька десятків французьких письменників, журналістів, соціологів і психологів випустили збірку “Нові міфології” (Nouvelles mythologies, Paris, 2007) – спробу, наслідуючи Барту, скласти каталог значущих речей, жестів, слів, звичок, характерних для початку XXI століття» [14]. За життя Р. Барта наполягав як семіолог на необхідності декодувати різні міфології, хоча ряд міфологем успішно продукував сам. За спостереженням М. Массе, бартівські «есеї відзначені подвійним постулатом: побудова знання, критична метамова та письменницька робота» [15]. П'ятдесятирічний ювілей бартівських «Міфологій» ознаменувався націленістю французької культури оновити подібно каталогу міфологічні реалії сучасності, повторивши в цьому шлях Р. Барта. Така позиція в певному сенсі, говорячи мовою фрейдівського психоаналізу, несвідомо стала проявом психопатології буденного життя французької культури як одна з віх перетворення самого Р. Барта в міф.

Нарешті, Р. Барт як знакова фігура французької семіотики та літературознавства сам став об'єктом свого роду «міфологій», чого за життя він ретельно уникав. Як зазначає К. Косте, «Барт

тепер є визнаним як самостійний письменник», що експлікує ту «прекрасну якість, про яку він мріяв так само, як про прустівський шедевр» [16]. Р. Барт стає героєм філософсько-детективного роману «Сьома функція мови» лауреата Гонкурівської премії – Лорана Біне. Причому звернення до фігури Барта цілком по-бартовськи реалізується через мінус-прийом: на самому початку роману Барт гине, збитий машиною, а серед підозрюваних у його смерті Мішель Фуко, Жак Дерріда, Жиль Делез, Юлія Кристева та інші відомі постаті. Даний приклад цілком міг би поповнити ряд бартівських «Міфологій» та при цьому є певною мірою саме їх породженням.

Висновки. Підводячи підсумки, треба зазначити, що «Психопатологія повсякденного життя» З. Фрейда стала не тільки свого часу новим словом у психології, не тільки акцентувала роль несвідомого, але була однією зі сходинок зведення психоаналізу в ранг ідеології. Крім того, вищезгадана фрейдівська праця щільно увійшла в культурну спадщину та навіть повсякденне життя, акцентуючи його потенційну психопатологічність. Даний факт психопатологічності буденності, який є відповідним до норми, став не тільки звичним, але й закономірним і навіть у своєму роді необхідним для сьогоденної не самої гармонійної та впорядкованої реальності – перехідної епохи, де домінує несвідоме та діонісійський дух.

Сьогодні зустрічаються позиції у французькій гуманітаристиці якщо не неприйняття «Міфологій» Р. Барта, то виявлення в них суперечливого та проблемного поля. І. Ленгле наполягає, що саме в бартівських «Міфологіях» є фактор «маніпулювання, жертвою якого став би читач, змушений слідувати за Бартом в його позиціях» [17]. Більш того, при всьому авторитеті Р. Барта саме його «Міфології» не змогли зрівнятися за значимістю з фрейдівською «Психопатологією повсякденного життя». Семіологи більш цінували бартівську «Теорію моди», для філології стала знаковою робота «S/Z» та бартівські ідеї про текст. Але «Міфології» були одним з улюблених творень Р. Барта, а вибір автора це завжди ключ, у всякому разі, один з ключів, до його підсвідомості та до психопатологій повсякденного життя. При всій аполлонічності бартівської свідомості та орієнтованості на роботу зі знаковими системами французькому семіологу був притаманний цілком діонісійський дух експерименту та імпровізації.

«Міфології» Р. Барта не тільки в тій чи іншій мірі апелювали до фрейдівської «Психопатології повсякденного життя» як інструменту семіотично орієнтованого мислення, але й зі свого боку висвітлили взаємообумовленість процесів міфологізації суспільством своїх знакових реалій і відповідний психоаналітичний контекст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Macé M. et Gefen A. Problématiques. In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7604.php>
2. Barthes R. Rhétorique de l'image. In: *Communications*. 1964. № 4. Pp. 40–51.
3. Fokina S. Discourse on positions of literature. French line of study. In: *Scientific notes of TNU of name V. I. Vernadsky. Series: Philology. Journalism*. 2022, vol. 33 (72). № 1, part. 2. Pp. 182–187.
4. Barthes R. Maitres et Esclaves. In: *Lettres Nouvelles*, 1953, mars.
5. Gefen A. Le Jardin d'Hiver (les «biographèmes» de Roland Barthes). In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7624.php>
6. Laplanche J., Pontalis J.-B. Vocabulaire de la psychanalyse. Paris: PUF; Quadrige Dicos poche edition, 2007.
7. Barthes R. *Mithologies*. Paris: Seuil, 2007.
8. Compagnon A. Lequel est le bon ? In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7625.php>
9. Beaujour M. Barthes & Sollers. In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7615.php>
10. Hansen-Löve Aage. Zur Tiepologie des Erhabenen in der russischen Moderne. *Poetika*. 1991. Bd. 23. Heft 1–2.
11. Pavel T. Savoir & style. In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7610.php>

12. Laouyen M. Le Livre brisé de Roland Barthes. In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7634.php#ftn2>
13. Freud Z. Zur Psychopathologie des Alltagslebens. Frankfurt: Fischer, 1996.
14. Zenkin S. Roland Bart est théoricien et praticien des mythologies. URL: <http://lukashevichus.info/knigi/>
15. Macé M. Barthes «romanesque». In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7630.php>
16. Coste C. Théorie ou lecture. In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7608.php>
17. Langlet I. Inactualité des Mythologies? In: *Hommage et débat en ligne, mai 2000: actualité de Roland Barthes*. URL: <https://www.fabula.org/colloques/document7621.php>

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-55>

THE LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF WRITTEN NARRATIVE AND INTERFACE VIDEOGAME TEXT

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПИСЬМОВОГО СЮЖЕТНОГО ТЕКСТУ ТА ТЕКСТУ ІНТЕРФЕЙСУ ВІДЕОІГОР

Shalamay A. O.,*orcid.org/0000-0002-2868-8770**Postgraduate student at the Department of Western and Oriental Languages and Methods of Their Teaching**South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*

This paper describes the results of linguistic and stylistic analysis of the in-game text which was selected from six video games of different game genres and narrative settings, produced in 2015–2020. It aims to highlight the stylistic, grammatical, and lexical features of written narrative and interface text, comparing them to one another as well as spoken narrative text. The results show that the style of the written narrative text can vary depending on its sub-genre (e.g. diary, newspaper article, report, abstract from a novel, etc.), while interface text generally employs a more formal style, no matter what the sub-genre is (object description, statistics, compendium etc). Formal written narrative text and interface text both use literary lexis and passive voice more often and barely make use of colloquialisms, exclamations, or filler words. Informal or colloquial written narrative text, however, often imitates spoken narrative text by using a range of devices with a similar frequency, such as contracted forms, filler words, colloquialisms, contaminated speech, and derogatory or obscene lexis. However, one must note that contracted verb forms generally dominate in even more formal videogame texts, with the only exception being interface text, where both forms are used with a similar frequency. Grammatically, all narrative texts contain significantly more past and future temporal references, while interface text mostly utilises present forms and imperative modality. Numerals are more prevalent in written types of text, compared to spoken narrative text. In narrative written texts, those are often dates, which are part of certain genre conventions, while in the interface text, it's any numerical data that the game is conveying to the player, e.g., the game score. The results of the analysis can make a valuable contribution to the training of localisation specialists.

Key words: computer game, video game, videogame discourse, discourse of video games, in-game text, stylistics.

У статті наведено результати лінгвостилістичного аналізу внутрішньоігрового тексту, обраного із шести відеоігор різних ігрових та наративних жанрів, які вийшли у 2015–2020 роках. Метою статті є виділити стилістичні, граматичні та лексичні риси письмового сюжетного тексту та тексту інтерфейсу, та порівняти їх як між собою, так і з усним сюжетним текстом відеоігор. Результати аналізу свідчать про те, що стиль письмового наративного тексту може відрізнятися залежно від його піджанру (як-от щоденник, стаття у газеті, доповідь, відривок із роману тощо), в той час як текст інтерфейсу зазвичай імітує більш формальний стиль, незалежно від піджанру (як-от опис предметів, статистика, довідник тощо). В письмовому сюжетному тексті формального стилю та тексті інтерфейсу частіше вживається книжна лексика та пасивний стан, та майже не вживаються колоквіалізми, вигуки чи слова-філери. Неформальний письмовий сюжетний текст в свою чергу імітує усний сюжетний діалог, використовуючи засоби розмовного стилю із схожою частотністю, як-от скорочені форми дієслів, слова-філери, колоквіалізми, контаміноване мовлення, принизливу чи обценну лексику. В той же час слід зазначити, що скорочені форми дієслів у відеоігровому тексті трапляються частіше ніж нескорочені навіть в текстах, що наближаються до офіційного стилю, і лише в тексті інтерфейсу скорочені та нескорочені форми вживаються із схожою частотністю. Щодо граматичного складу текстів, усі наративні тексти містять більше форм на позначення минулого та майбутнього часів, відтоді як текст інтерфейсу використовує більше форм, що виражають теперішній час та імперативну модальність. У порівнянні з усним сюжетним текстом, у будь-якому письмовому виді тексту більш розповсюджені числівники. У письмових наративних текстах числівники позначають дати, які є особливістю деяких жанрів (будь-якої кореспонденції), а в тексті

інтерфейсу – числові дані, важливі для гравця (як-от кількість очок). Результати аналізу мають стати в пригоді у навчанні спеціалістів з локалізації ігор.

Ключові слова: комп'ютерна гра, відеогра, відеоігровий дискурс, дискурс відеоігор, внутрішньоігровий текст, стилістика.

Defining the problem. Videogame industry is a highly profitable media business, whose market is expected to reach 257 billion US dollars by 2025 [1]. This certainly draws attention of the industry professionals and videogame researchers, opening new fields of study. Studying videogame discourse, for example, can provide insights into how in-game language works and what challenges it could pose for localisation specialists, which is a valuable asset for localisation specialists' training. However, despite a lot of research being conducted on videogame discourse in general, there are few works on the discourse features of videogame text, which would be relevant to translation studies and game localisation in particular.

Literature review. There is no universal approach to studying videogame discourse among the researchers. As A. Ensslin notes, “the discourse of games involves various layers of communicative interaction and multiple types of social actors” [2, p. 1]. These could include players talking to one another in a multiplayer game; gamers talking to their audience during a stream or while recording a walkthrough; communication between industry professionals, game journalists, stakeholders, etc. [3, p. 2]. As a result, even the term “videogame discourse” itself does not have a comprehensive definition, and its meaning varies from one work to another, including studying the online communication between gamers. As for the papers researching the in-game text programmed by game developers in particular [4; 5], their scope is often limited to a comparative analysis of two localisations of the same game (e.g., English and Ukrainian), assessing what means of translation were used and how successful the final adaptation is. There is currently a clear lack of literature that would instead focus on the discourse of in-game text as a whole, revealing its common and distinctive features based on the in-game text genre (e.g., spoken narrative text, written narrative text, or interface text), game genre (e.g., action, strategy etc.) or narrative genre (e.g., fantasy, science fiction etc.).

The aim of this paper is to help fill this gap by researching the stylistic, grammatical and lexical features of diegetic in-game text, i.e. the text which is programmed by the game developers and which belongs to the artistic world of the game. This article focuses specifically on written narrative text and interface text, comparing them to one another as well as spoken narrative text where appropriate.

Research methods. The research involved the following stages: 1) selection of six video games (see the “Materials” section) that belong to different game genres (action-shooter, action-adventure, role-playing game, simulator, etc.) and narrative genres or settings (military, sci-fi, fantasy, medieval, horror, Western); 2) creating a corpus of about 520,000 words based on the in-game spoken narrative text (480,000), written narrative text (20,000) and interface text (20,000); 3) classifying the stylistic, grammatical and lexical features with the help of a data analysis tool (MaxQDA Analytics Pro 2020); 4) interpreting the results.

While spoken narrative text is presented mostly as character dialogue, written narrative text and interface text, which are the main focus of this paper, have more distinguishable sub-genres. To ensure variety in the selected material, written narrative text was further separated into an informal or colloquial group (e.g., private letters, telegrams, notes in diaries, informal work-related correspondence, stenographic records) and a more formal group, which comprised a range of documents written in official, scientific, publicist or belles-lettres style (e.g., tourist leaflets, formal correspondence, log reports, text imitating 19th-century newspapers and novels). If both groups (informal and formal) were present in a certain game, the samples were chosen evenly (about 2,500 words from each type). Likewise, interface text was selected from different sub-genres as evenly as possible too, including text from the object descriptions and quest descriptions, statistics, compendium or glossary, and loading screen.

The key similarities and differences that can be explained by the type of in-game text rather than its game genre or narrative setting are presented below.

Results and discussion. Stylistics of written narrative text. Written narrative text aims to describe the virtual world of the video game and its characters and events, but, unlike the spoken narrative text, does that in written form. While spoken in-game text in story-rich games is usually presented through character dialogue, which the player can hear without being interrupted from the gameplay, the written text comes in a variety of forms and can be further divided into genres of its own: notes, text messages, letters, newspapers, etc., upon finding which the player can often decide whether to interact with them or not. Since the list of all the genres that the player can encounter in a video game would be rather extensive, it was decided to focus on two large groups as mentioned earlier, one of which would include colloquial or informal texts, and the other – more formal texts. The results of the findings are presented in Table 1.

Table 1
Stylistic features marked in the informal and formal written narrative videogame text

	Informal written narrative text		Formal written narrative text	
	%	Numerical values	%	Numerical values
Formal speech markers	11,70%	45	54,90%	192
↳ Non-contracted forms	7,60%	29	21,40%	75
↳ Formal and literary lexis	3,10%	12	16,60%	58
↳ Archaisms	1,00%	4	16,90%	59
Informal speech markers	88,20%	337	44,30%	156
↳ Contracted forms	52,90%	202	28,30%	99
↳ Exclamation and filler words	5,50%	21	0,60%	2
↳ Phrasal verbs	10,50%	40	10,00%	35
↳ Colloquialisms	8,90%	34	0	0
↳ Dialectal lexis	0	0	0	0
↳ Contaminated speech	3,10%	12	0	0
↳ Derogatory and obscene lexis	7,30%	28	5,40%	19
Code switching and mixing	0	0	0,90%	3
Total:	100%	382	100%	350

Quite predictably, in the informal written narrative group, 88.2% of all identified features were markers of the colloquial, informal style. It is noteworthy that colloquialisms and contaminated speech were present only in the informal texts. Markers of formal style were also present in the informal written narrative text, but to a smaller extent: 11.7%, out of which 7.6% were non-contracted verb forms either used for emphasis (e.g. *"I'll let you in on a secret: it is possible, and you can do it too"*) or to fit the Medieval setting better (e.g., *"We will show you how to defend yourself from witchcraft"*), but this is due to the narrative setting of the game, not the text type).

Regarding the formal written narrative text, markers of formal or literary style were more prominent: 54.9% of all features highlighted versus 11.7% mentioned above for the informal group. However, the informal style markers occurred frequently too, at 44.3%. The reason is that out of these 44.3%, 28.3% accounted for contracted verb forms, which are widespread even in non-colloquial texts (e.g. *"This fall, this stone that's long been shrouded in legend will be on display during the auction"*, *"Regarding the incident in question, I'm glad to report that it has all been taken care of"*) and might even be considered neutral rather than informal. If contractions were excluded, then formal markers would clearly dominate, as it would leave 54.9% of formal speech markers versus 16% informal ones. This poses a further question, whether contracted forms should be considered neutral and not colloquial in video games.

To elaborate further on the subject, researchers agree that contracted forms are generally associated with colloquial style, while non-contracted forms are neutral. G. Turner notes that “at present [the 1970s], ‘do not’ would appear to remain the unmarked form in writing and ‘don’t’ to be marked as informal and chatty, but there are signs that ‘do not’ will eventually be written only when a pronunciation with two separate words is to be suggested” [6, p. 94]. Still, the 7th edition of the APA style guide [7], for example, encourages the writers not to use contractions in formal or academic writing. However, for video games imitating formal texts, the patterns might be different, some of which will be described further in the article for the interface text in particular.

The data for the use of passive voice were attributed to the analysis of grammatical features. However, it is noteworthy that the use of the passive voice becomes more frequent in the formal group of texts (10.6% of all identified grammatical features compared to 2.1% in informal one, and to just 0.9% in spoken narrative text).

Grammatical features of written narrative text. In any type of in-game text, the most prominent groups of grammatical features are different means of referring to present, past, and future, as well as means of expressing modality, as per Table 2. The difference, however, lies in the variety of structures used to express those.

Table 2

The most prominent groups of grammatical features marked in the different types of videogame text

	Spoken narrative text	Informal written narrative text	Formal written narrative text	Interface text
Present time reference	37,70%	34,90%	32,60%	40,90%
Past time reference	18,00%	17,50%	39,80%	5,80%
Future time reference	9,10%	9,70%	6,10%	2,40%
Expressing modality	32,30%	33,60%	18,60%	46,90%

Just like in the other types of text, the most commonly used tense and aspect in written narrative text, informal or formal, is present simple, which accounted for 31.4% out of 34.9% and 30.3% out of 32.6% present time references respectively. In general, narrative texts of any type display higher uses of structures to express past and future time references than the interface text does, which could be attributed to the fact that a lot of dialogue between the characters either describes past events, getting the player interested in the story, or the characters’ future plans, giving the player motivation to continue the game.

However, there were certain grammatical differences found between the formal and informal corpora:

1) The informal written narrative text shows roughly the same frequencies for different grammatical structures as the spoken narrative text does, e.g.: expressing modality – 33.6% vs 32.3% respectively; present time reference – 34.9% vs 37.7%; past time reference – 17.5% vs 18%; future time reference – 9.7% vs 9.1%. Formal written narrative text, however, stands out due to its much lower frequency of expressing modality – 18.6%.

2) In particular, formal written narrative texts lack imperative modality, with it covering only 6.6% of all grammatical features marked vs 18.4% in informal texts.

3) Among the formal written narrative texts, past time references were the most prominent at 39.8%; however, this could be explained by the sub-genres that were included into the corpus like ‘newspaper article’ or ‘report’, which typically describe past events.

Lexical features of written narrative text. Written narrative text is generally similar in its lexical contents to other types of text, and most of the collected data (e.g. the frequencies of usage for the lexis denoting the concepts of help, danger, fear, nature, etc.) are better explained by the narrative setting or the game genre rather than the type of text. However, what stands out in both spoken nar-

rative text and written informal narrative text is their more frequent use of “*virtualmythopersonyms*” [8, p. 88] – onyms denoting proper names of videogame characters. The figures are 16.2% of all the lexical features marked for spoken narrative text, 10.1% for informal written narrative text, 4.9% for formal written narrative text, and 3.3% for the interface text.

In spoken narrative text, represented in the corpus of this research through character dialogue, the frequent use of *virtualmythopersonyms* can be attributed to the characters’ regular references to each other and other characters. Informal written narrative text, represented in this corpus through letters, telegrams, informal work-related correspondence, etc., tends to use *virtualmythopersonyms* more frequently than the other two text types do for a similar reason.

Another quite prominent lexical group present in both informal (5.8% of all lexical features) and formal (6.4%) written narrative text is numerals, namely due to their use of dates as a genre convention. In spoken narrative text, for example, the figure for the use of numerals is just 2.1% of all lexical features.

Stylistics of interface text. In contrast to narrative texts, an overwhelming majority of features identified in the interface text were associated with the formal style (80% of all stylistic features marked), as displayed in Table 3.

Table 3

Stylistic features marked in the interface videogame text

	Percentages	Numerical values
Formal speech markers	80,00%	429
↳ Non-contracted forms	9,30%	50
↳ Formal and literary lexis	36,60%	196
↳ Archaisms	34,10%	183
Informal speech markers	19,90%	105
↳ Contracted forms	8,20%	44
↳ Exclamation and filler words	0,40%	2
↳ Phrasal verbs	9,10%	49
↳ Colloquialisms	0,40%	2
↳ Dialectal lexis	0	0
↳ Contaminated speech	0	0
↳ Derogatory and obscene lexis	0,90%	5
Code switching and mixing	0,90%	5
Total:	100%	536

This can be explained by the fact that interface text belongs to written discourse, and therefore has higher lexical density. Informal speech markers such as exclamation and filler words, colloquialisms, and obscene lexis, which are widespread in spoken narrative dialogue, barely appear in the interface text: the rare exceptions in the corpus appeared only in the sub-genre of quest summaries, and specifically in those which were written from the character’s point of view (i.e. went beyond a standard description of what the player has to do, and were narrative in nature).

Literary lexis comprises the majority of formal speech markers (36.6% out of 80%), followed by archaisms (which are better explained by the narrative genre of some of the games in the corpus), and non-contracted forms of the copulative verb ‘be’ and auxiliary verbs (9.3%). However, contracted forms are represented in interface text too, and with a similar frequency (8.2%). Overall, the following tendencies were observed:

1) Auxiliaries and auxiliary modal verbs are usually contracted, e.g. “*Tell the Baron what you’ve learned about Anna*”, “*Don’t get spotted by the law*”. However, non-contracted forms were also used when they fit the setting of the game better, e.g. “*Cannot have title succession laws*” (medieval setting).

2) The copulative ‘be’ is contracted after pronouns and existential ‘there’, e.g. “*it’s currently empty*”, “*find out what’s killing the villagers*”, “*there’s something inside*”.

3) In contrast to narrative texts, copulative ‘be’ is always non-contracted after nouns (e.g. “*Being called both heartless and cold-blooded, this character is indifferent to most*”; “*The battlefield is the domain of the Brilliant Strategist*”), with the only exceptions appearing in the sub-genre of quest summaries.

Regarding the use of passive voice in interface text, at 7.5% of all the grammatical features marked, it is certainly more widespread than in spoken narrative (0.9%) or informal written narrative text (2.10%), but not as widely as in formal written narrative text (10.6%).

More neutral or informal speech markers made up 19% of all the markers highlighted in the text, with the two main features being phrasal verbs (9.1%) and the abovementioned contracted forms. What is peculiar about the use of phrasal verbs in the interface text is that they are used interchangeably with their one-word equivalents compared to spoken narrative text, where phrasal verbs clearly dominate. This is illustrated in Table 4.

Table 4

The frequencies of use for the five most common phrasal verbs and their one-word equivalents in spoken narrative and interface videogame text

	Spoken narrative text			Interface text			
	Phrasal verb (uses)	One-word equivalent (uses)	Ratio	Phrasal verb (uses)	One-word equivalent (uses)	Ratio	
1	come on (643)	-	-	1	get out; go out (21)	escape (21)	1
2	come back (104) go back (69) get back (67)	return (76)	3.16	2	get in(to); get on; come in (10)	enter (22)	0.45
3	get out (290)	escape (79)	3.67	3	look for (9)	search for (13)	0.69
4	look for (248)	search for (76)	3.26	4	pick up (4)	collect (4)	1
5	get in (62) get on (72) come in (66)	enter (64)	3.13	5	take out (2)	kill (34)	0.06

While in the spoken narrative text phrasal verbs outnumbered their one-word equivalents by 3.1–3.7 times, in the interface text they were used with the same frequency at best. The phrasal verb ‘*come on*’, which encourages the player to do a certain contextual action in spoken narrative text, was completely absent in the interface text, while the most common phrasal verbs all depicted five basic in-game actions: entering a territory or a vehicle, escaping, searching, picking items up, killing enemies.

Grammatical features of interface text. In interface text, the majority of grammatical items that were marked fit two groups (see Table 2 mentioned earlier): expressing modality (46.9% of all features marked) and present time references (40.9%). Past and future time references are clearly lacking (5.8% and 2.4%) compared to narrative texts.

Out of 542 present time references marked, 536 were expressed using present simple, and gave descriptions of in-game characters or objects, often in elliptic structures with the subject omitted, e.g. “*Grants immunity to poison*”, “*Increases health regeneration outside combat*”.

As for expressing modality, the majority of the marked features (41.4% out of 46.9%) were attributed to *imperative modality* in particular. In contrast to narrative dialogue, most of these were limited to second-person imperative mood (38.9% out of 41.4%) and modal verbs expressing necessity (2.5%), thus showing little variety among the structures. It is the second person imperative that is used throughout the sub-genre of quest objectives as it is the simplest and most direct way to give instructions to the player, e.g. “*Meet Jackie*”, “*Scan and inspect the gun*”, “*Kill the wolves*”. These utterances in interface text often complement a longer utterance in the spoken

narrative dialogue, but present the objective in an easier-to-process form, often leaving it on the screen till it is achieved.

For describing in-game objects, modal verbs expressing necessity and obligation (2.5% of all grammatical features marked) are employed. Unlike the imperative mood, they do not require immediate action from the player, but explain the mechanics of the game instead, e.g. “*To equip this item, you need 10/14/18 Intelligence*”; “*Silver blades should be brought against them, as should Devil's Puffball*”; “*Must not be the realm capital*”.

Conditional sentences have a similar pragmatic meaning and account for 2.9% of grammatical features marked in the interface text. Most of the conditionals in the corpus belonged to type zero (2.7% out of 2.9%), e.g. “*If there is an advantage to be had, the Reckless is sure to seize it*”.

Another device used to clarify the game rules is modal verbs of ability, representing 4.2% of all the features marked, e.g. “*Can use Hostile Schemes against own children*”; “*Cannot inherit titles*”.

Lexical features of interface text. Among the features explained by the type of text rather than other factors, a much more frequent use of numerals is noteworthy (12.7% of all the lexis highlighted). It is precisely through the interface text that the player interacts with all the numerical indicators in the video game, whether it's the score or collected items.

Conclusions and scope for further research. The following conclusions can be drawn from the linguistic and stylistic analysis of videogame text:

1) Informal written narrative text, similarly to spoken narrative text, mostly employs means of informal style, while formal written narrative text and interface text show a wider range of formal stylistic devices. However, what stands out in formal narrative written text is its more frequent use of contracted forms rather than non-contracted forms (28.3% versus 21.4%).

2) The use of exclamations, filler words, and colloquialisms is a distinctive feature of spoken and informal written narrative texts, as they barely appear in formal written text and interface text.

3) For formal written narrative text and interface text, the two distinctive features are their more frequent use of literary lexis (16.6% and 36.6% of all the stylistic features marked respectively) and passive voice (10.6% and 7.5% of all the grammatical features marked respectively).

4) All three types of narrative text display higher frequencies of referring to past and future time. Interface text, however, barely uses those and mostly utilises different present forms (40.9%) and means of expressing modality (46.9%), especially imperative modality (41.4% out of 46.9%). It should be noted though that the means of expressing the latter are not as varied as in other types of text, as second-person imperative mood accounted for 38.9% of the marked grammatical features.

5) Virtualmythopersonyms are more prominent in spoken and informal written narrative texts, as their repetition helps the player memorise the characters.

6) Written narrative texts employ numerals more often than spoken narrative text (5.8–6.4% versus 2.1%); these are often dates, which are part of writing conventions. Interface text shows the highest use of numerals (12.7% of all lexical features marked) as it informs the player of any numeral game data.

7) While in spoken narrative text phrasal verbs outnumber their one-word equivalents by 3.1–3.7 times, in the interface text phrasal verbs were used just as or much less frequently, depending on their meaning.

This research was based on the American English localisation of the six video games mentioned in the “Materials” section. Further studies could explore whether similar patterns prevail in videogame text adapted for a range of different cultures.

REFERENCES:

1. Talevski, D. How Much Is the Gaming Industry Worth in 2024? *TechJury*. 2024. <https://techjury.net/blog/gaming-industry-worth/#gref>
2. Ensslin, A. Discourse of Games. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. 2015. P. 1–6. <http://dx.doi.org/10.1002/9781118611463.wbielsi154>

3. Ensslin, A., & Balteiro, I. Approaches to Videogame Discourse: Lexis, Interaction, Textuality. *Bloomsbury Academic*. 2021. <http://dx.doi.org/10.5040/9781501338489>
4. Hnatenko, D., Venher, Y., & Druzhyna, T. The Peculiarities of Translating English Computer Multimedia Video Games. *Scientific Issues of South Ukrainian National Pedagogical University Named after K. D. Ushynsky: Linguistic Sciences*, №31. 2020. P. 66–83.
5. Yeltsova, S., & Alaeva, L. Localization of Computer Video Games. *Scientific Herald of International Humanitarian University. Series: Philology*, 4(43). 2019. P. 60–63. <http://dx.doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.14>
6. Turner, G. W. Stylistics. *Pelican Books*. 1973.
7. American Psychological Association. Publication manual of the American Psychological Association (7th ed.). *American Psychological Association*. 2020. <https://doi.org/10.1037/0000165-000>
8. Varbanets, T. V. Onimnyi skladnyk elektronnoho dyskursu kompiuternykh ihor. Odesa: *ONU im. I. I. Mechnikova*. 2020.

MATERIALS:

1. Call of Duty: Modern Warfare Remastered. *Activision*. 2017.
2. Resident Evil 2. *Capcom*. 2019.
3. The Witcher 3: Wild Hunt. *CD Projekt Red*. 2015.
4. Cyberpunk 2077. *CD Projekt Red*. 2020.
5. Crusader Kings 3. *Paradox Interactive*. 2020.
6. Red Dead Redemption 2. *Rockstar Games*. 2018.

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 2 (209)

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *Ю. В. Ковальчук*

Підписано до друку 31.05.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 44,41. Зам. № 0624/442
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.